DE REGIMINE PRINCIPUM. EGIDIUS - (IMPRESSUM VENETIIS : PER MAGISTRUM...

Egidio : Romano

Digitized by Google

BIBLIOTECA NAZIONALE VITT. EMANUELE
14
2 F
13

C. 2
S. B
O. 2
N. 5

14-30.I.11

II D 28

Egidius de regimi-
ne principum.

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE

¶GEORGIO miſeratione diuinà Archiepiſcopo Vlixponeñ.
Sacroſanctæ Romanæ Eccleſiæ Tituli Sanctoꝝ Petri & Marcelli-
ni Preſbytero Cardinali Reuerēdiſſimo ac benemerito. Oliuerius
Seruius Tolentinas. S. P. D.

c OGITANTI mihi ſæpenumero Reuerēdiſſime pater
& domine: cui uolumen de regimine principū Egidii
Romani ordinis fratrū heremitarū Sancti Auguſtini:
per ſummas uigilias lucubratū opus dedicare poſſem
occurrit ſemper tua Reuerendiſſima dominatio: quæ & ordini &
ipſius ordinis generali priori Ambroſio Coriolano: qui totus tibi
deditiſſimus eſt: ſumme defert atq; fauet: amore & beniuolentia
proſequitur. Non immerito occurris. Materia id inſtantiſſime exi
git. Es enim a teneris annis inter principes educatus & ad hanc uſ
q; ætatem magno cū honore diuerſatus: & bonitati tuæ atq; pru-
dentiæ Alſonſus luſitaniæ Rex armis & religione potēs pollēſq;
plurimum contulit. Et tua quoq; uirtus opinionem auxit: unde ꝑ
meritis Cardinalatus inſigni præditus: fide & conſilio clarus: ma-
gno uſui nomini Chriſtiano eſſe uideris. Igitur non alienum no
bis uiſum eſt: ipſum opus laboribus noſtris impreſum tuæ Reue
rendiſſimæ dominationi dedicatū iri. Non quod mihi exploratū
minus ſit: hæc & maiora calles: cum in naturalibus tum in morali
bus præſtas. Ex eo quidem: ut maior auctoritas noſtro operi acce
det & magnis uiris maxime æſtimabitur: quod cum a publicis aſſi
duis prope negociis aliquid ſucciſſiui temporis nāciſceris: Leges
in quo moralis philoſophiæ pars: quod minime ignoras: depræ-
henditur: quodq; quidē certe & opere & titulo dominatiōis tuæ
utilitati oblectamentoq; legētibus fore cōfidimus: & ad bene bea
teq; uiuendum non parum mortalibus prodeſſe. Vale & me ſer-
uulum cum uolueris (uolueris enim tua humanitate ſemper) inter
tuos deditiſſimum annumerabis.

¶ Incipiũt capitula primæ partis primi libri de regimine regum & principum in qua tractat ubi eſt ponenda fœlicitas & ĩ quo reges & pricipes debeãt ſuam fœlicitatem ponere.
Quis ſit modus procedendi in regimine regũ & principum. cap.i.
Quis ſit ordo dicendorum. cap.ii.
Quanta ſit utilitas in dicendis. cap.iii.
Quod ſunt modi uiuẽdi & quomodo ĩ eis fœlicitas habet eſſe. cap.iiii.
Quod maxime expedit regiæ maieſtati ſuum finem & ſuã fœlicitatem cognoſcere. cap.v.
Quod nõ decet regiam maieſtatem ſuam fœlicitatem ponere in uoluptatibus. cap.vi.
Quod non decet regiam maieſtatem fœlicitatẽ ponere diuitiis cap.vii.
Quod non decet regiam maieſtatem ſuam fœlicitatem ponere in honoribus. cap.viii.
Quod non decet regiam maieſtatem ſuam fœlicitatem ponere in gloria & in fama. cap.ix.
Quod non decet regiam maieſtatem ponẽ ſuam fœlicitatem in ciuili potentia. cap.x.
Quod nõ decet regiam maieſtatem ſuam fœlicitatem ponere in robore corporali uel in pulchritudine uel in aliis bonis corporis. cap.xi.
Quod in amore dei & in actu prudentiæ eſt ponenda fœlicitas. cap.xii.
Quantum ſit præmium regis bene regentis populum ſibi commiſſum. cap.xiii.
¶ Incipiũt capitula ſecũdæ partis primi libri de regimine regum & principum in qua tractat quas uirtutes debeãt habẽ reges & principes.
Quomodo diuiduntur potentæ animæ & in q. bus potentiis habent eſſe uirtutes. cap.i.
Quomodo diſtinguũtur uirtutes & quomodo eſſe habent in intellectu & appetitu. cap.ii.
Quot ſunt uirtutes morales & quomodo earũ numerus eſt ſumendus. cap.iii.
Quod bonarum diſpoſitionum quædam ſunt uirtutes quædam ſupra uirtutes quædam ſunt ancillãtes uirtutibus & quædam præparatiões ad uirtutem. cap.iiii.
Quod uirtutum quædam ſunt pricipales & cardinales: quædam uero annexæ. cap.v.
Quomodo diuerſimode notificari poteſt quid eſt prudentia. cap.vi.
Qđ decet reges & pricipes eẽ prudẽteſ.cap.vii.
Quod & quæ oporteat habere regem ſi debeat eſſe prudens. cap.viii.
Quomõ reges & principes poſſunt ſeipſos prudentes facere. cap.ix.
Quod ſũt modi iuſtitiæ & circa quæ iuſtitia habet eſſe & quomodo ab aliis uirtutibus eſt diſtincta. cap.x.
Qđ abſq; iuſtitia nequeũt regna ſuſtinẽ.ca.xi.
Quod maxime decet reges eſſe iuſtos & in ſuo regno iuſtitiam obſeruare. cap.xii.
Quid ẽ fortitudo & circa quæ habet eſſe & qũo poſſumus facere noſipſos fortes. cap.xiii.
Quid ſit temperantia & circa quæ habet eſſe & quæ ſunt ſpecies eius & quomodo noſipſos poſſumus facere temperatos. cap.xiii.
Quod ſunt ſpecies fortitudinis & ſecundum quam fortitudinem decet reges pricipes eſſe fortes. cap.xv.
Quod exprobabilius eſt eſſe intemperatum q̃ timidum & ꝙ maxime decet reges & pricipes temperatos eſſe. cap.ixv.
Quid eſt liberalitas & circa q̃ habet eſſe & qũo poſſumus noſipſos facere liberales. cap.xvii.
Quod reges & principes impoſſibile eſt eſſe ꝓdigos & ꝙ maxie deteſtabile ẽ eos eſſe auaros & ꝙ potiſſime decet eos liberales eẽ.ca.xviii.
Quid eſt magnificentia & circa quæ habet eſſe & quomodo poſſumꝰ nos ipſos magnificos facere. cap.xix.
Quæ ſũt proprietates magnifici & ꝙ proprietates illas reges & pricipes habeẽ debẽt. cap.xx.
Quod maxime deſtabile eſt reges & principes eẽ paruificos & quod decet eos magnifica facere. cap.xxi.
Quid eſt magnanimitas & circa quæ habet eẽ & quomodo poſſumus nos ipſos magnanimos facere. cap.xxii.
Quæ ſunt proprietates magnanimi & ꝙ decet reges & principes magnanimos eẽ. cap.xxiii.
Quomodo reges & principes debent eſſe amatores honoris & qualis eſt uirtꝰ illa quæ dicit honoris amatiua. cap.xxiiii.
Quod humilitas dici debet honoris amatiua & ꝙ omnis magnanimus ẽ humilis.cap.xxv.
Quid eſt humilitas & circa q̃ habet eſſe & ꝙ decet reges & principes eẽ humiles. cap.xxvi.
Quid eſt manſuetudo & circa quæ habet eſſe & quod decet reges & principes eſſe manſuetos cap.xxvii.
Quid eſt amicabilitas & circa quæ habet eſſe & quod decet reges & principes eſſe amicabiles. cap.xxviii.
Quid ẽ ueritas & circa quæ habet eſſe & ꝙ decet reges & principes eſſe ueraces. cap.xxix.
Quid eſt iocũditas & circa q̃ hẽt eẽ & qũo decet reges & principes eſſe iocundos. cap.xxx.
Quod maxime decet reges & pricipes omnes uirtutes habere & quod ſi una careant nullam habent. cap.xxxi.
Quod diuerſi ſunt gradus bonorum & malorum & in quo gradu reges & principes eſſe decet. cap.xxxii.
quod ſunt gradus uirtutum & cuiuſmodi uirtutes hr̃e deceat reges & principes. cap.xxxiii.
quod bonarum diſpoſitionum quædam ſunt uirtutes quædam ſupra uirtutes quædam annexæ uirtutibꝰ quædam uero diſponentes ad uirtutem. cap.xxxiiii.
¶ Incipiunt capitula tertiæ partis primi libri de regimine regum & principum. In qua tractat quas paſſiones reges & pricipes debeãt ſequi.
quod ſunt paſſiões animæ & quomodo accipiendus eſt earum numerus. cap.i.

quæ prædictarum paſſionũ ſunt priores & ꝙ po
ſteriores & quẽ ordinẽ habẽt ad inuicẽ cap.ii.
quomodo decet reges & principes ſe habere ad
odiũ & ad amorem. cap.iii.
quomodo & quæ debeant reges & principes cõ
ſiderare & abhomiari. cap.iiii.
quomodo reges & principes ſe habere debeant
circa ſpem & deſperationem. cap.v.
quomodo decet reges & principes ſe habere cir
ca audaciam & timorem. cap.vi.
qũo differt ira ab odio & qũo reges & pricipes
ſe hr̃e debeãt ad irã & eius oppoſitũ. cap.vii.
quomodo reges & principes ſe habere debeant
circa delectationes & triſtitias. cap.viii.
quod harum paſſionum quædã ſunt magis prĩ
cipales quædam minus. cap.ix.
qũo paſſiões aliæ ad paſſiões alias reducũt.ca.x.
quæ prædictarum paſſionum ſunt laudabiles &
quæ uituperabiles & quomodo reges & prin
cipes ad illas debeant ſe habere. cap.xi.
¶Incipiũt capitula quartæ partis primi libri de
regimine regum & principũ in qua tractat̃ qui
ſũt mores iuuenũ & ſenũ & eoꝝ q ſunt ĩ ſtatu.
quot.ſũt mores iuuenũ laudabiles & qũo reges
& pricipes ad mores illos debeãt ſe hr̃e.cap.i.
quot mores iuuenũ ſũt uitupabiles:& qũo r̃ges
& pricipes ad hmõi mores dẽant ſe hr̃e.cap.ii.
quod mores ſenũ ſũt uitupabiles & quomõ re
ges & pricipes uitare debeãt hos mores. ca.iii.
quod mores ſenũ ſunt laudabiles & q ſunt mo
res eoꝝ qui ſunt ĩ ſtatu & qualiter reges & prĩ
cipes ad hmõi mores debeãt ſe habere. ca.iiii.
quod ſunt mores nobiliũ & qũo reges & princi
pes ſe habere debent ad illos mores. cap.v.
quot ſunt mores diuitũ & qualiter reges & prĩci
pes ſe debent habere ad illos mores. cap.vi.
quod ſunt mores potẽtũ & qũo ad mores illos
reges & principes debeant ſe habere. cap.vii.
¶Incipiũt capitula priæ ptis ſecũdi libri de re
gimine regũ & pricipũ in qua tractat̃ quo regi
mie reges & pricipes debeãt ſuas cõiuges r̃ger̃
quod naturale eſt hoi uiuere ĩ ſocietate & ꝙ hoc
decet reges pricipes diligẽter aduertere.cap.i.
quomõ ſe habeat cõmunitas domus ad cõita
tes alias & quomodo huiuſmodi communi
tas ſit neceſſaria in humana uita. cap.ii.
qd cõitas dom⁹ ẽ aliquo mõ cõitas pria & ꝙ eſt
cõitas naturalis & ꝙ reges & pricipes & uniuer
ſaliter oẽs ciues hoc ignorare nõ debẽt. ca.iii.
qualis ſit communitas domus eo ꝙ oportet do
mos ex pluribus conſtare perſonis. cap.iiii.
quod oportet in domo ſaltem duas communi
tates eſſe & ꝙ oportet eam conſtare ſaltem ex
tribus generibus perſonarum. cap.v.
quod ĩ domo pfecta oportet eẽ tres cõitates q̃tu
or gña pſonaꝝ & tria regimina & ꝙ oportet
hũc ſcdm libꝝ diuidere ĩ tres partes. cap.vi.
quod hõ eſt naturaliter aial cõiugale & ꝙ nolẽ
tes nubere non uiuunt ut homines ſed uel ſunt
beſtiæ uel ſunt dii. cap.vii.
qd oẽs ciues & maxĩe reges & principes debent
ſuis coniugibus ĩdiuiſibiliter adherer̃e.cap.viii.
quod omnes ciues & maxime reges & pricipes
una ſola uxore debent eſſe contenti. cap.ix.
quod coniuges oĩum ciuiũ & maxĩe regum &
principũ uno uiro debent eſſe cõtẽte. cap.x.
quod decet omnes ciues & maxĩe reges & prin
cipes non ducere coniuges ſibi nimia conſan
guinitate coniunctas. cap.xi.
qũo r̃ges et pricipeſ et uniuerſalr̃ oẽs ciueſ dceat
uxores accipe ornatas exteriorib⁹ bõis.ca.xii.
quod decet oẽs ciues & maxĩe reges & pricipes
q̃rere ĩ ſuis cõiugib⁹ nõ ſolum bona exteriora
ſed ẽt interiora tã corporis q̃ animæ.cap.xiii.
quod omnes ciues & maxime reges & pricipes
non decet ſuas uxores regere eodem rigimine
quo regendi ſunt filii. cap.xiiii.
quod omnes ciues & maxime reges & pricipes
non decet ſuas coniuges regere eodẽ regimĩe
quo regendi ſunt ſerui. cap.xv.
quod deteſtabile eſt in omnibus ciuibus & ma
xime in regibus & principibus in ætate nimis
iuuenili uti copula coniugali. cap.xvi.
quod tempore frigido quo flãt uenti boreales
magis eſt dandum operã procreationi filiorũ
quã tẽpore calido quo flãt auſtrales.cap.xvii.
quod ĩ mulieribus quædã ſunt laudabilia q̃dã
uero uituperabilia. cap.xviii.
quo regimine oẽs ciues & maxime reges & prĩ
cipes debeãt ſuas cõiuges regere. cap.xix.
qualiter oẽs ciues & maxĩe reges & pricipes ad
ſuas coniuges debeant ſe habere. cap.xx.
quomodo fœminæ coniugatæ circa ornatum
corporis debeant ſe habere. cap.xxi.
quod non decet reges & principes & uniuerſali
ter omnes ciues erga ſuas coniuges nimis eẽ
zelotipes. cap.xxii.
quales ſit cõſiliũ mulieꝝ & ꝙ eaꝝ ↄſilio non eſt
utendũ ſimpliciter ſed in caſu. cap.xxiii.
quod nõ decet reges & pricipes & uniuerſaliter
omnes ciues propriis cõiugibus ſua aperire ſe
creta. cap.xxiiii.
¶Incipiunt capitula ſecundæ partis ſecundi li
bri de regimine regum & pricipum in qua tra
tur quomodo parẽtes circa proprios filios cu
ram de eis habeant.
quomodo decet omnes parẽtes circa proprios
filios eſſe ſollicitos. cap.i.
quod maxime decet reges & principes ſollicita
ri circa regimen filioꝝ. cap.ii.
quod regimen paternale ſumit originẽ ex amo
re & ꝙ non eodem regimine debent regi & fi
lii quo regendi ſunt ſerui. cap.iii.
quod amor qui eſſe debet inter patrem & filiũ
ſufficienter inducat patres debere filios regere
& filios debere patribus obedire. cap.iiii.
quod decet omnes ciues & maxĩe reges & prin
cipes ſic ſollicitari circa regimen filiorum ut ab
ipſa infantia inſtruantur in fide. cap.v.
quod decet omnes ciues & maxĩe reges & prin

cipes ſic ſollicitari erga filios ut ab ipſa infan/
tia bonis moribus imbuantur. cap.vi.

Quod filii nobilium & maxime regum & prin
cipum ab ipſa infantia ſunt tradendi litterali/
bus diſciplinis. ca.vii.

Quas ſcientias addiſcere debent filii nobilium
& maxime filii regum & principum. ca.viii.

qualis debeat eſſe magiſter q̃ filiis nobiliũ & ma
xime regũ & principũ ẽ ꝑponendus. ca.ix.

qualiter circa loquelam circa uiſum & auditum
inſtruendi ſunt iuuenes. ca.x.

quot modis peccatur circa cibum & qualiter ſe
debeant habere iuuenes circa ipſum. ca.xi.

qualiter iſtruẽdi ſũt pueri ut ſe hẽant circa potũ
& circa uenerea & circa ɔiugia ɔtrahẽda.c. xii.

qualiter iuuenes ſe habere debeant in ludis inue
neſtibus & inueſtitu. ca.xiii.

quod in ætate iuuenili maxime cauenda ſit pra·
ua ſocietas. ca.xiiii.

qualis cura gerenda ſit de pueris a principio na/
tiuitatis uſ[que] ad.vii.annoſ. ca.xv.

qualis cura habenda eſt de filiis a.vii.anno uſ[que]
ad quartum decimum. ca.xvi.

qualis cura habenda ſit de filiis ab anno. xiiii.&
deinceps. ca.xvii.

quod non oẽs ciues æqualiter exercitandi ſunt
ad corporalia exercitia & labores. cap. xviii.

qđ filiæ ciuiũ & maxĩe nobiliũ regũ & pricipũ a
diſcurſu & euagatione ſũt cohibẽdæ. ca.xix.

quod uniuerſaliter omnes ciueſ & multo magis
nobiles & reges & principes debent ſollicitari
erga filias ne uelint uiuere ocioſe. ca.xx.

quod decet reges & pricipes et uniuerſaliter oẽs
ciues ſollicitari erga filias ut ſint modo debito
taciturne. ca.xxi.

¶ Incipiunt capitula tertiæ partis ſecundi libri
de regimine regum et principum:in qua tracta
tur quo regimĩe a regibus & principibus regẽ
di ſunt miniſtri & familia cætera.

quod ad gubernationem domus ſpectat nõ ſo/
lum determinare de ſeruis:ſed etiã de his quæ
ſupplent indigẽtiam corporalẽ & ꝙ heæ duæ
materiæ ſunt annexæ. ca.i.

qũo diſtinguenda ſunt organa gubernationis
domus & qualiter ad inuicem operanſ. ca.ii.

qualia ædificia debent habere reges & principes
& uniuerſaliter omnes ciues quantum ad ope·
ris induſtriam & aeris temperamentum.ca.iii.

qualia debẽt eẽ ædificia quãtũ ad ſalubritatem
aquarũ & quantũ ad ordinẽ uniuerſi. ca.iiii.

quod poſſeſſio ẽ hoi quodãmõ naturalis & ad
renũciãtes poſſeſſiõib' quodãmodo nõ uiuũt
ut hoĩes:ſed ſunt hoĩbus meliores. ca.v.

quod utile eſt in uita pollitica quẽlibet propri/
is gaudere poſſeſſionibus. ca.vi.

qũo eſt utendum exterioribus bonis uel reb' &
quis modus uiuendi ſit licitus. ca.vii.

qđ ciues & multo magis reges et principes non
debent infinitas poſſeſſiones appetere. ca.viii.

quot ſunt ſpecies commutationum et quæ fuit
neceſſitas inuenire denarios. ca.ix.

quot ſũt ſpecies pecuniatiuæ et quæ illarum eſt
laudabilis et quæ uituperabilis. ca.x.

quod uſura eſt ſimpliciter deteſtabilis et ꝙ eam
decet reges et principes prohibere. ca.xi.

quod diuerſi modi ſunt lucrandi pecuniam et
ꝙ aliqui illorum modorũ ſunt regibus et prin
cipibus congruentes. ca.xii.

quod aliqui naturaliter ſunt ſerui et ꝙ expedit
aliquibus alii eſſe ſubiectos. ca.xiii.

qđ ꝑter ſeruitutẽ naturalẽ q̃ ẽ q̃ſi ſeruitus ſimpli
citer ẽ daſ ſeruitutẽ legalẽ et poſitiuũ.ca.xiiii.

quod præter ſeruitutem et miniſtrationem na/
turalem et legalem eſt dare miniſtrationẽ ad/
ductam et dilectiuam. ca.xv.

quod in domib' regum et principum ſunt ipſis
miniſtris officia committenda. ca.xvi.

qũo a regibus et principibus prouidẽda ſunt in·
dumenta miniſtris. ca.xvii.

quid eſt curialitas et ꝙ decet miniſtros regũ et
principum curiales eſſe. ca.xviii.

qũo reges et principes erga ſuos miniſtros de/
beant ſe habere. ca.xix.

quod in menſis regum et principum et uniuer·
ſaliter nobilium tam recumbentes q̃ miniſtrã·
tes non decet in eloquiis abundare. ca.xx.

¶ Incipiũt capitula priæ pris tertii libri de regi·
mine regũ et pricipũ ĩ qua tractaſ ꝓpter qđ bo
nũ inẽta fuit cõitas dom' ciuitatis et regni.

qđ cõitas ciuitatis eſt aliquõ pricipaliſſima & eſt
alicuius boni gratia conſtituta. cap.i.

quot & q̃ bõa hoĩes cõſequũſ de cõſtitutiõe cõi·
tatis pollitice quæ ciuitas nũcupaſ. cap.ii.

qđ hõ naturaliter ẽ aĩal ciuile:nõ obſtãte ꝙ cõ
tigit aliquos nõ ciuiliter uiuere. cap.iii.

quibus rationibus probari poteſt ciuitatem eſſe
quid naturale & hominem naturaliter eſſe ani
mal pollitICum & ciuile. cap.iiii.

quod præter communitatem ciuitatis utile fuit
in uita humana eſſe cõitatem regni. cap.v.

qđ diuerſi ſũt mõi gñatiõis regni & ciuitatis &
ꝙ oportet hũc tertiũ librũ ĩ quo determiaſ de
hmõi regimine diuidere ĩ plures ptes. cap.vi.

qũo ſocrates & plato dixerũt ciuitatẽ eẽ ordina
tã & qđ ſenſerũt de ciuili regiĩe. cap.vii.

qđ ñ oportet ciuitatẽ maximã unitatẽ & cõfor
mitatẽ hr̃e ut ſocrates & plato ſtatuerũt.c.viii.

quod non expedit ciuitati omnia ſic eſſe cõmu
nia ut ſocrates ordinauit:& quod reges & pri
cipes hoc decet cognoſcere. cap.ix.

quæ mala conſequuntur ſi in ciuitate uxores &
filii ponantur eſſe communes. cap.x.

quomodo expediat ciuitati poſſeſſiões eſſe pro
prias & quomodo communes. cap.xi.

quod reges & pricipes non debent ſic diſpone
re ciuitatem ꝙ mulieres ordinentur ad opera
bellica ut ſocrates ſtatuebat. cap.xii.

qđ reges & pricipes ñ ſic debẽt diſpõeſ ciuitatẽ
ut ſẽp idẽ ĩ eiſdẽ magĩatib' ꝓponãſ.cap.xiii.

quod non ſic ordinãda eſt ciuitas ſicut ſocrates

ſtatuebat. ca.xiiii.
Quomodo poſitio ſocratis circa regimen ciuitatis trahi poſſit ad bonum intellectum. ca.xv.
Quod philoſophus Felleas ſtatuit ciuitatē ordinandam eſſe. ca.xvi.
Quod non oportet poſſeſſiones eſſe æquatas: ut Felleas ſtatuebat. ca.xvii.
Quod principalis intentio legiſlatoris debet eſſe circa repreſſionem concupiſcentiarū & non circa æqualitatem poſſeſſionum ut Felleas ordinauit. cap.xviii.
Qualis fuit pollicia ypodonii et quid ypodonius ſtatuit circa regimen ciuitatis. ca.xix.
Quæ & quot ſunt rep̄henſibilia in his quæ ſtatuit ypodoni⁹ circa gubernationē ciuiū. ca.xx.
¶Incipiunt capitula ſecundæ partis tertii libri de regimine regum & principum in qua tractatur quomodo regēda eſt ciuitas aut regnū tempore pacis.
Qūo regēda ſit ciuitas tpe pacis et quæ et quot conſideranda ſunt in tali regimine. ca.i.
Quot ſunt ſpecies principatium & qui illorum ſunt boni & qui mali. ca.ii.
quod meli⁹ eſt ciuitatē & regnū regi uno q̄ pluribus & ꝙ regnū eſt optimus principat⁹. ca.iii.
quibus rationibus oñdi poteſt ꝙ appareat melius eſſe ciuitatem aut ꝓuinciam regi pluribus q̄ uno & qūo ſolui poſſunt rationes illæ. ca.iiii.
quod melius eſt regimē regni & principatus ire per hereditatem & ſucceſſionem filiorum quā per electionem aliquam. ca.v.
quæ ſunt in quibus rex alios debet excedere & quomodo rex differat a tyranno. ca.vi.
quod tyrannides eſt peſſimus principatus & ꝙ ſumme debent cauere reges & principes ne eorum dñium in tyrannidem conuertaſ. ca.vii.
quod eſt officium regis & qualiter rex ſe habere debeat in regimine ciuitatis & regni. ca.viii.
quæ ſunt illa quæ dēt opari uerus rex & qūo ſe hr̄e debeat & q̄ ſimulat facere ſe tyrānus. ca.ix.
quæ & quod ſunt cautelæ quibus tyrannus nititur ſe in ſuo dominio præſeruare. ca.x.
quot ſunt illa ad quæ reducuntur cautelæ tyrannicæ et ꝙ reges cauere debent ne efficiantur tyranni: quia opera regia ſunt optima: tyrannica uero peſſima. cap.xi.
quod deteſtabile eſt regiam maieſtatē declinare in tyrannidem & quicquid corruptionis eſt in aliis peruerſis principibus totum in tyrannidem congregatur. ca.xii.
quod ſumme expedit regibus & principibus recte gubernare populum & cauere ne tyrannizent quia multis de cauſis contingit ſubditos inſidiati tyrannis. ca.xiii.
quod maxime rex cauere debet ne efficiatur tyrannus eo ꝙ pluribus modis corrumpatur tyrannides q̄ regius principatus. ca.xiiii.
quæ ſunt conſiliabilia. ca.xv.
quæ ſūt q̄ ſaluāt dñiū regiū et ꝙ oporteat regē facere ut ſe in ſuo pricipatu cōſeruet. ca.xvi.
quæ ſunt conſiliabilia & circa quæ oportet conſiliabilia adhibere. ca.xvii.
quid ē cōſiliū & q̄liter cōſilia ſūt fiēda. ca.xviii.
quales conſiliarios aſſumere deceat regiam maieſtatem. ca.xix.
quot oportet ſcire conſiliarios & circa quot cōſilia adhibenda. ca.xx.
qd'q̄tū poſſibile ē ſūt oīa legib⁹ d̄terminā da & q̄ pauciora pñt arbitrio iudicū cōmittēda. c.xxi.
Qualiter eſt in iudicio ꝓcedēdū & ꝙ ſermones paſſionales ſunt corā iudice ꝓhibēdi. ca.xxii.
quæ & quot oporteat iudices habere ut contingat eos debite iudicare. ca.xxiii.
quæ & quot oporteat conſiderare iudices ut indulgeant humanis & ut ſint clementes potius q̄ crudeles. ca.xxiiii.
quod diuerſa ſunt genera legum & diuerſi ſint modi iuſtitiæ & ꝙ in ius naturale & poſitiuum cætera alia reducuntur. ca.xxv.
quomodo ius gentium & ius animalium a iure naturali habet eſſe diſtinctum. ca.xxvi.
qualiter debet eſſe lex humana & ꝙ condere tales leges ſit utile regno & ciuitati. ca.xxvii.
quod nō cui⁹licet ē ferre & ꝙ leges uim obligādi hēant oportet eas ꝓmulgatas eē. ca.xxviii.
quot & quæ opa continere debent leges quæ a regibus & principibus ſunt cōdende. ca.xxix.
qualiter melius regiſ ciuitas aut regnū utrū melius regaſ optimo rege q̄ optīa lege. ca.xxx.
quod præter legē humanā & naturalē oportuit dare legē euangelicam & diuinam. ca.xxxi.
quod quātum poſſibile eſt ſunt leges patriæ obſeruande & ꝙ cauendū eſt aſſueſcere aut innouare ſiue immutare leges. ca.xxxii.
quid ē ciuitas & qd ē regnū & q̄lē oportet eſſe populū exiſtētē ī regno & ciuitate. ca.xxxiii.
quod tūc eſt optima ciuitas & optimum regnū & optimus populus quando eſt in multis perſonis mediis conſtitutus. ca.xxxiiii.
quod expedit populo cū magna reuerentia obedire legibus & cum ſumma diligētia leges regias obſeruare. ca.xxxv.
qualiter ſe debent hēre ciues & uniuerſaliter habitatores regni ne reges prouocentur ad iracūdiam contra ipſos. ca.xxxvi.
quomodo reges & principes debeant ſe habere ut amentur a populo & quomodo ut timeanſ et ꝙ licet utrunq; ſit neceſſarium tamē plus debent appetere amari q̄ timeri. ca.xxxvii.
Incipiūt capitula tertiæ partis tertii libri de regimine regum & pricipum in qua tractatur qūo regenda ſit ciuitas aut regnum tempore belli.
quid eſt militia & ad quid eſt inſtituta & ꝙ oīs bellica operatio ſub militia continetur. ca.i.
quæ ſunt regiones illę in quibus meliores ſunt bellatores & ex quibus artibus eligēdi ſunt homines bellicoſi. ca.ii.
¶In qua ætate aſſueſcendi ſunt iuuenes ad opa bellica et ex quibus ſignis cognoſcere poſſumus homines bellicoſos. ca.iii.

Quæ & quot habere debent homines bellicoſi ut bene pugnēt & ut eos ſtrennue bellare contingat. ca.iiii.
Qui ſunt meliores bellatores an urbāi & nobiles uel agricolæ & rurales. ca.v.
Quod in ope bellico nimiū ualet exercitatio armorū & ꝙ ad icedēdū gradatī & paſſim & ad curſū & ſaltū exercitādi ſūt bellatores. ca.vi.
Quod non ſufficit ad incedendum ſerio & gradatim & paſſim ad curſum & ſaltum exercitarē bellātes:ſed ſunt plura alia ad quæ exercitandi ſunt homines bellicoſi. ca.vii.
Quod utile eſt in exercitu facerē foſſas & cōſtruere caſtra & aliter caſtra ſunt cōſtruenda & quæ ſunt attēdēda in conſtructiōe caſtroꝝ. ca.viii.
Quæ & quot ſunt conſideranda in bello ſi debeat publica pugna committi. ca.ix.
Quod utile eſt in bello ferre uexilla & cōſtituere duces & præpoſitos & quales eſſe debeant q in exercitu uexilla portant & qui equitib⁹ & peditibus præponuntur. ca.x.
Quibus cautelis debet uti dux belli ne ſuus exercitus ledatur in uia. ca.xi.
Qualiter ordinandæ ſunt acies ſi debeamus cōtra hoſtes uel cōtra aduerſarios dimicarē. ca.xii.
Quod deridendi ſunt in bello omnes percutientes ceſim & ꝙ elegibilius eſt percutere punctim. ca.xiii.
Quod & quæ ſunt illa quæ hoſtes potentiores reddunt & quot modis & qualiter debemus hoſtes inuadere. ca.xiiii.
Quomodo homines bellatores ſtare debeant ſi debent hoſtes percutere & quomodo debeant eos circundare & quomodo debeant declinare a pugna ſi non ſit bonum pugnam cōmittere. ca.xv.
Quot genera bellorum & quot modis deuincendæ ſunt munitiones & urbanitates & quo tpe melius ē obſidere ciuitates & caſtra. ca.xvi.
Quomodo debent munitiones obſideri & quo modo periculoſius impugnari poſſunt munitiones obſeſſæ. ca.xvii.
Quæ & quot ſunt genera machinarum eicientium lapides per quæ impugnari poſſunt munitiones obſeſſæ & deuinci poſſunt ciuitates & caſtra. ca.xviii.
Quomodo per ædificia impulſa ad muros ciuitatis uel caſtri impugnari poſſunt munitiones obſeſſæ. ca.xix.
Qualiter ædificanda ſunt caſtra & ciuitates ne per pugnam ab obſidentibus faciliter deuincentur. ca.xx.
Quomodo muniēdæ ſunt ciuitates & caſtra & uniuerſaliter omnes munitiones & ab obſidentibus difficilius capiantur. ca.xxi.
Quomodo reſiſtendum eſt impugnatiōi factæ per cuniculos & qualiter machinis lapidariis & aliis ædificiis obſeſſi dēant obuiare. ca.xxii.
Qualiter conſtruēda eſt nauis & qualiter committendum nauale bellum & ad quæ bella ſingula ordinantur. ca.xxiii.

¶Expliciūt capitula ſiue Rubricæ huius operis.

Digitized by Google

¶Egidii Romani ordinis fratrum Heremitarũ ſancti Auguſtini de regimine Principum Liber Primus Fœliciter Incipit.

PROOEMIVM

EX regia ac ſanctiſſima ꝓſapia oriundo ſuo domino ſpeciali. Domino philippo primo genito & heredi p̄clariſſimi uiri domini philippi dei gratia illuſtriſſimi regis Francorum. Suus deuotus frater Egidius romanus ordinis fratrum heremitarũ ſancti Auguſtini cũ recommendatione ſeipſum & ad oĩa famulatũ. ¶Clamat polliticoꝝ ſententia oẽs principatus non eẽ æq̃liter diuturnos nec æquali peryodo ſingula regimina menſurari. Sed aliqua ſũt annualia: aliqua ad uitã: Aliqua uero p hereditatẽ & ſucceſſionẽ in filiis quæ quodammodo perpetua iudicant̃. Cũ igit̃ nullũ uiolentũ conſtet eſſe perpetuũ ferre oĩa naturalia ꝓteſtent̃. Qui in ſe & in ſuis poſterioribus filiis ſuum principatũ ꝑpetuari deſiderat: ſũmo opere ſtudere debet ut ſit ſuũ regimẽ naturale. Nunq̃ autẽ naturalis quis rector efficit̃: ſi paſſione aut uolũtate cupiat principari. Sed ſi cuſtos iuſti exiſtens abſq; ratione ex lege nihil ſtatuat imperandũ; nã ut teſtat̃ philoſophus ſicut eſt naturaliter ſeruus qui pollens uiribus deficit intellectu: ſic uigens mẽtis induſtria & regitiua prudentia naturaliter dominat̃. Quare ſi ueſtra generoſitas glorioſa ire amicabiliter requiſiuit ut de eruditione principũ ſiue de regimine regũ quendã librũ cõponerẽ. Quatenus gubernatione regni ſecũdũ rationẽ & legẽ diligentius circunſpecta polleretis regimine naturali ut apparet ad liquidum non inſtinctu humano ſed potius diuino huiuſmodi petitio poſtulat̃. Videt̃ enim deus oĩpotens in cuius ſemore ſcribitur dominus dominãtiũ & rex regũ ueſtræ domus ſanctiſſimæ curam gerere ſpecialẽ. Cũ ueſtrã pudicam ac uenerabilẽ infantiã inclinauit ut ſequens ſuoꝝ patrũ ac prædeceſſorum ueſtigia in quibus per amplius & pfectius uiget & uiguit zelus fidei & religio chtiſtiana nõ paſſione & uolũtate ſed lege & intellectu regulas regni iuſtiſſimas cupiat p̄ſeruate. Hac igit̃ requiſitione laudabili & honeſta q̃ mihi reputo in præceptũ necnon & ſuffragante bono gẽtis qđ ẽ diuinius & cõmuniuſq̃ bonũ aliquod ſingulare irrecuſabiliter inclinatus auxiliante altiſſimo irrecuſabiliter delectabiliter opus aggrediat̃: ut ueſtra reuerenda nobilitas requiſiuit.

¶Quis modus ꝓcedendi ſit in regimine principum. Capitulum primum.

OPortet latitudo ſermonis in unaq̃q; re ſit ſecundũ exigẽtiã illius rei: & non magis neq; minus ut uult phũs. vii. metha. Si ergo de regimine principũ ſiue regũ intendimus artẽ & notitiã tradere ut non fiãt ulteriores ſermones q̃ p̄ſens opus requirat primo uidẽdũ eſt quis ſit modus procedendi in hac arte. Sciẽdũ ergo ꝙ in toto morali negotio modus ꝓcedendi ſecundũ phũm eſt figuralis & groſſus. Oportet. n. in talibus typo & figulariter per tranſire quia geſta moralia cõpletæ ſub narratione non cadunt. Poſſumus aũt triplici uia uenari: ꝙ modũ ꝓcedendi in hac ſcientia oportet eſſe figuralẽ & groſſum. Prima uia ſumit̃ ex parte materie circa q̃ uerſat̃ hmõi ars. Secũda ex pte finis qui intendit̃ in hac arte: Tertia ex parte auditoris qui erudiendus eſt p talẽ artẽ. ¶Prima uia ſic patet cũ. n. doctrina de regimine pricipũ ſit de actibus hũanis & cõpræhẽdat̃ ſub morali negotio: quia materia moralis (ut dictũ ẽ) non patit̃ pſcrutationẽ ſubtilẽ. Sed ẽ de negotiis ſingularibus q̃ ut declarari habet. ii. ethi. ꝓpter ſui uariabilitatẽ magnam incertitudinẽ habent quia ergo ſic eſt ipſa acta ſingularia quæ ſũt materia huius operis oſtendũt incedendũ eſſe figuraliter & typo: hanc aũt rõnẽ uidet̃ tangere phũs primo ethicoꝝ. Cũ ait ꝙ dicet̃ ſufficiẽter de morali negocio ſi manifeſtatio fiat ſecũdũ ſubiectã materiã. Vñ ſubdit ꝙ diſciplinatiue in tantũ certitudinẽ inq̃rere ẽ ſecundũ unũquodq; genus inquantũ nature rei recipit: uidetur. n. natura rei moralis oĩno eſſe oppoſita negocio mathematico. Nã demonſtrationes mathematicæ ſunt certæ in primo gradu certitudinis ut ait cõmenta. ii. metha. rõnes uero morales ſunt ſupficiales & groſſæ. Geometræ igit̃ eſt nõ pſuadere ſed demonſtrare. Rethoris uero & pollitici non ẽ demonſtrare ſed pſuadere ꝓpter qđ. i. ethi. ſcribit̃ ꝙ ꝓximũ ẽ uel par peccatũ eſt mathematicũ pſuadentẽ acceptare & rethoricũ demõſtrationes expetere. ¶Secũda uia ſumit̃ ex parte finis q̃ intendit̃ in hac arte: nã ut ſcribit̃. ii. ethi. opus morale ſuſcipimus non cõtẽplationis gr̃a neq; ut ſciamus ſed ut boni fiamus: finis ergo intentus in hac ſcĩa nõ ẽ ſui negocii cognitio ſed opus nec eſt ueritas ſed bonũ: cũ ergo rõnes ſubtiles magis illuminent intellectũ: ſupficiales uero & groſſæ magis moueant & iflãment affectũ in ſcientiis ſpeculatiuis ſpãliter. Pricipaliter querit̃ illũinatio intellectus ꝓcedendũ eſt demonſtratiue & ſubtiliter: ſed in negocio morali ubi q̃rit̃ rectitudo uoluntatis & ut boni fiamus ꝓcedendum ẽ pſuaſiue & figuraliter: uñ. i. ethi. ſcribit̃ morale negociũ amabile eſſe ſi de talibus & talibus dñtes & de his quæ ſunt ut frequentius groſſe & figuraliter ueritatem oñdet̃. ¶Tertia uia ſumit̃ ex parte auditoris q̃ erudiendus eſt in hac arte: nã licet intitulatus ſi hic liber de eruditiõe pricipũ tot⁹ tñ populus erudiẽdus ẽ p ipm q̃uis. n. nõ q̃libet poſſit eſſe rex uel princeps: quilibet tñ ſummo opere ſtudere debet ut talis ſit ꝙ dignus ſit regere & principari qđ eſſe non poteſt niſi ſciantur & obſeruentur q̃ in hoc opere ſunt dicenda: totus ergo populis auditor quodammodo eſt huius artis ſed pauci

ſunt uigẽtes acumine intellectus pp qđ dicitur .iii.reth. ꝙ q̃to maiorẽ populus remotior eſt intellectus auditor ergo moralis negocii eſt ſimplex & groſſus ut oñdiť.i.reth. Cũ igitur totus popul᷒ ſubtilia cõphẽdere nõ poſſit incedẽdũ ẽ in morali negocio figuraliter & groſſe. Immo quia ſcđm phũm in pollíticis q̃ oportet dñm ſcire ꝑcipere hæc oportet ſubditũ ſcire facere:ſi per hũc librũ inſtruunť principes qũo debeãt ſe hr̃e & q̃liter debeãt ſuis ſubditis ĩperare:oportet doctrinã hanc extẽdere ſe uſq̧ ad populum ut ſciat qualiter debeat ſuis principibus obedire & quia hoc fieri non põt ut tactũ eſt niſi p rõnes ſuperficiales & ſenſibiles oportet modum ꝓcedẽdi in hoc opere eſſe groſſum & figuralem.

¶Quis ſit ordo dicendorum. Cap. ii.

Vm oĩs doctrina & oĩs diſciplina ex ꝓexiſtenti fit cognitione ut di.i.poſterioꝝ bene ſe hẽt narrare ordinẽ dicẽdoꝝ ut de ipſis q̃dam ꝓcognitio habeatur. Hac aũt ꝓcognitione ꝓhabita intellectus dicendoꝝ facilius capieť. Sciendũ ergo hũc totalẽ librũ intẽdimus in tres partiales libros diuidere. In quoꝝ primo oñdeť qũo maieſtas regia & p conſequẽs qũo quilibet hõ ſeipm regere debeat. In ſecũdo uero manifeſtabiť qũo debeat ſuã familiã gubernare. In tertio aũt declarabiť qũo ſe debeat ciuitati & regno. Primo ergo libro deſeruiet ethica ſiue monaſtica. Secundo yconomica. Tertio pollitica. ¶Eſt ergo hic ordo rationalis & naturalis. Rationabilis q̇dẽ q̃m ea quæ ſunt ad alterũ ſumũt originem ex his q̃ ſunt ad nos ipſos:unde.ix.ethi.ſcribitur ꝙ amicabilia q̃ ſũt ad amicos uideñť ueniſſe ex his q̃ ſũt ad ſeipm. Ille enim amicus eſſe uideť qui ſic ſe hẽt ad amicũ cui amicatur ut ad ſeipm. ꝙ ergo dictum eſt de amicabilitate ueritatẽ hẽt de ipſa induſtria regiatiua qui enim induſtris eſſe uult ut alios negat debet induſtris eſſe ut ſeipm gubernet:quare rationabile eſt ut prius determinetur de regimine ſui q̃ de regimĩe familiæ ſiue regni. ¶Eſt n.hic ordo non ſolum rationalis ſed etiam naturalis. Natura enim ſemper ex imperfecto ad pfectum procedit:ut prius eſt quis naturaliter imperfectus & puer q̃ perfectus & uir. In ipſis etiam ſpeculabilibus ordine naturali ſemper ex imperfecto ad perfectum ꝓcedimus ut prius quis hẽat ſciam & cognitionẽ imperfectam & poſtea habeat eam perfectiorem & ſic dando ſe ſpeculationi continue in ſciam pficitur:donec ſecundum modũ ſibi poſſibilẽ habeat perfectam notitiam: ꝙ ergo ſecundũ naturalẽ ordinẽ dictum eſt de ſpeculabilibus ueritatẽ habeat de ipſis operabilibus. Nam ſicut in ſpeculabilibus cognitio impfecta naturaliter ꝓcedit perfectam:ſic in operabilibus perfectam induſtriam ꝓcedit aſtucia impfecta:cum ergo non requiratur tãta induſtria ad regẽdum ſeipm quãta requiritur in gubernatione familiæ nec requiratur tanta prudentia in regimine familiæ quanta in gubernatione ciuitatis & regni:ordine naturali decet regiam maieſtatẽ. Primo ſcire ſeipm regere. Secũdo ſcire ſuã familiam gubernare. Tertio ſcire regere regnũ & ciuitatẽ. ¶In primo aũt libro in quo ageť de regimine ſui:ſunt quattuor declarãda:nam primo oſtendetur in quo regia maieſtas debeat ſuum finem & ſuam fœlicitatem ponere Secũdo quas uirtutes debeat habere. Tertio quas paſſiones debeat ſequi. Quarto quos mores debeat imitari:nã cũ bene uiuere & bene regere ſeipm eſſe nõ poſſit niſi quis ſe det bonis actibus & bonis operibus regulatis ordine rõnis uolens tractare de regimine ſui oportet ipm notitiam tradere de oĩbus his q̃ diuerſificant mores & actiones. Inde eſt ergo ꝙ uult phũs.ii. ethi. proficuũ eẽ morali negocio ſcrutari ea quæ ſũt circa operationes qũo faciendum ſit eas. ¶Operationes aũt noſtræ ex.iiii.quantũ ad pſens ſpectat uidẽtur oriri & diuerſificari uidelicet ex finibus. hĩtibus:paſſionibus & moribus:nam cũ finis ſit operationũ noſtrarum principiũ ſecũdũ quod quis ſibi alium & alium finem ꝓſtituit alia & alia operatur. Ad ſciendum ergo quæ operari debemus maxime proficuũ eſſe uidetur quẽ finem nobis ꝓſtituere debeamus. Rurſus quia ut dicitur.ii. ethi. ſignũ generati habitus eſt delectationẽ & triſticiam fieri in opere. Secundũ qđ alios & alios habitus habemus in aliis & aliis actibus delectamur. Tertio diuerſificantur actiones & opera non ſolum ex finibus uel ex habitibus:ſed etiam ex paſſionibus. nam aliter & aliter paſſionati aliter & aliter operãtur. Videmus ꝙ quia timor & deſperatio non ſunt eadem paſſio cum ſpertimẽtes & deſperãtes de uictoria turpiter agunt:& dimittunt aciem & fugiunt de bello:ſperantes aũt ſe uincere inuadunt bellantes & aggrediuntur hoſtes:ꝙ ergo dictum eſt de ſpe & timore intelligendum eſt de aliis paſſionibus:ſingulæ affectiones & paſſiones aliquam inclinationẽ in nobis efficiũt ut alia & alia opa faciamus. ¶Quarto ẽt ipſi mores opera diuerſificare uidentur nã habentes mores ſenũ aliter operantur q̃ habentes mores iuuenũ. Senes.n.ut ſuo loco oſtendetur ſunt naturaliter increduli & auari:iuuenes ergo ſunt liberales naturaliter & creditiui. Videntur aũt hæc.iiii.habere aliq̃ analogiam ad inuicẽ:nam ex aliis & aliis motibus habent eſſe aliæ & aliæ paſſiones ex aliis & aliis paſſionibus conſurgunt alii & alii habitus. Ex aliis & aliis habitibus ꝓſtituũtur alii & alii fines. Sicut.n.diuerſi ſunt mores iuuenũ & ſenũ ſic aliæ affectiones & paſſiones ſunt in utriſq̧:& ſicut bonoꝝ & malorũ ſunt diuerſæ affectiones ſic diuerſi ſunt hĩtus utrorũq̧. Rurſus ex aliis & aliis hĩtib᷒ ꝓſtitimus nobis alios & alios fines:nã ut dicitur.iii.eth. q̃lis unuſquiſq̧ eſt talis finis uidetur ſibi in intemperato uidetur ꝙ totus finis & magna fœlicitas ſit uti ueneneis. Sicut etiam habentes alios habitus inclinantur ut finem ſibi ꝓſtituãt conformẽ ſuo hĩtui. In primo ergo libro de omnibus his

q̃tuor tractabimus uidelicet de fine ſiue de fœlicitate principum:de eoꝝ uirtutibus & de ipſorũ paſſionibus & moribus.Primo tñ dicemus de ipſo fine ſiue de ipſa fœlicitate quia finis agẽdorum ẽ principalis principium q̃ aliqd' alioꝝ.

¶Quanta ſit utilitas in dicendis. Cap. iii.

Voniam ut dictum eſt opus iſtud ſuſcepimus gratia eruditionis pricipũ: cum nunq̃ quis plene erudiatur niſi ſit beniuolus docilis & attentus.Poſtq̃ in primo capitulo reddidimus regiam maieſtatẽ beniuolã oñdendo q̃ dicenda ſunt nos eſſe faciliter tractaturos:& in ſecundo reddidimus eam docilẽ narrando ordinem dicendoꝝ reſtat ut in hoc capitulo tertio reddamus eam attentam declarando quanta ſit utilitas dicendoꝝ.Nam quia cõiter hoies odiũt ſermonem perſcrutatum ut plurimum auditores ſunt beniuoli ꝓferentibus ſermones faciles ſuperficiales ꝙ ſi in aliis ſcientiis hoc eſt corruptio appetitus.In morali tñ negocio ubi modus rei requirit traditionem figuralẽ & groſſam non eſt corruptio appetitus:ſed magis eſt ordo rectus & debitus.In huiuſmodi ergo arte ex facilitate tradendi redditur auditor beniuolus:ex ordine dicẽdoꝝ redditur docilis: nã quis maxime efficitur docilis.i.abilis ad capiendũ doctrinam ſi ei dicẽda quodã ordine & ſerio ꝓponantur:ex utilitate aũt dicendoꝝ redditur auditor attẽtus:nam quilibet attente audit ſi ſperat ſe utilia auditurum.Ex dicendis aũt ſi recte cognoſcantur & debite obſeruentur cõſequitur maieſtas regia quantũ ad pſens ſpectat iiii.q̃ quilibet maxime amare & deſiderare debet.Primo enim lucrabitur maxima bona.Secũdo lucrabitur ſeipm.Tertio alios.Quarto conſequitur ut habeat ipſum dominũ & fœlicitatẽ eternam.Diſtinguuntur quidem uno modo ipſa bona:qa quædam ſunt bona minima quædã media:quædam maxima.Minima ſũt bona exteriora.Media ſunt bona interiora q̃ poſſunt eẽ cõia bonis & malis huiuſmodi ſũt induſtria mẽtis:ingenium naturale:potentiæ animæ:his enĩ bonis etiam ipſi mali participãt.Bona uero maxima ſunt bona interiora q̃ mali participare nõ poſſunt cuiuſmodi ſunt uirtutes quibus ſecũdũ ſanctos & ſecundum philoſophos nemo male utitur:dicitur enim primo reth.ꝙ ſolæ uirtutes ſũt quibus non contingit male uti.¶Alio modo diſtinguuntur bona ut patet per phũm tam in magnis moralibus q̃ ẽt in ethi.qa q̃dam ſunt delectabilia q̃dam utilia q̃dam honeſta.Bona aũt honeſta ſunt bona per excellẽtiam:nã in his bonis ſecundũ ipm includuntur bona delectabilia & utilia.Bona enim ſi honeſta ſint hñt i ſe magnam delectationem & includunt utilitatẽ utilium bonorum:cum ergo in hoc libro intẽdatur quomodo regia maieſtas fiat uirtuoſa & quomodo eos quos habet regere iducat ad honeſtatem & uirtutem:maxima eſt utilitas in dicendis quia eis obſeruatis habebũtur bona maxima & honeſta.¶Secundo eſt maxima utilitas in dicendis quia ex eis non ſolum quis lucrabitur maxima bona:ſed etiam lucrabitur ſeipſum.Eſt enim morale negocium:ut pluries tractum eſt ut boni fiamus:bonus autem uidetur ſeipſum habet:malus autem ſeipſo caret:ſic enĩ imaginari debemus quia ſicut in ciuitate & in regno plures ordinantur ad unum ducem & ad unum regem ſic in uno & eodem hoie potẽtiæ q̃ ſunt rationales per participationem ordinantur ad intellectum qui eſt rationalis per eſſentiã: ſicut ergo rex non dicitur habere regnũ nec dux dicitur hẽre ciuitatẽ:ſi in regno uel ciuitate ſunt aliqui qui non obediant regi uel duci:ſic homo aliquis ſingularis dicitur nõ hẽre ſe ipſum ſi appetitus diſſentiat rationi & ſi rationale per participationem non obediat rationali per eſſentiã. homo enim ſecundum philoſophum.ix.ethi. maxime eſt intellectus & ratio:quando ergo rõ non dominaꝛ his q̃ ſunt in homine homo non domiatur ſibi ipſi nec regit ſeipſum nec proprie ſeipſum habet immo unum uult ratione & aliud agit paſſiõe tractus & inclinatus quare ſi malus homo non habet ſeipſum ſed bonus per hoc negocium quod ẽ ut boni fiamus homo ſeipm lucratur.¶Tertio lucraꝛ alios nam ex hoc ꝙ aliquis recte regit ſeipſum dignus eſt ut efficiaꝛ rector & dominus aliorum.Nam uigens prudentia & aliis uirtutibus moralibus de qbus in hoc libro tractabitur dignus ẽ principari ꝙ ſi in hac careat dato ꝙ per ciuilem potentiam principeꝛ magis tamen eſt dignus ſubici q̃ principari: & magis ẽ naturaliter ſeruus q̃ dominus.¶Quarto obſeruatis his quorum i hoc libro trademus notitiam cõſequemur ut habeamus dominum ipſum & fœlicitatem eternam.Eſt enĩ deus ipſe eſſentia unitatis quia eſt maxime unus & bonitatis quia eſt maxime bonus:quanto ergo quis appropinquat plus ad unitatem & bonitatem tanto eſt conformior primo principio & perfectius habet ipſum deum:mali autem homines minime ſunt uniti totum enim regnum eorum eſt diſperſum.Regnum enim cuiuſlibet hoïs eſt ex eo ꝙ potentiæ aïæ regunꝛ per rationem & intellectum:quando igiꝛ aliud dictat ratio:aliud ſequitur appetitus quod contingit in hñtibus animam peruerſam:tunc ergo homo non eſt unitus ſed in ſeipſo non habet diſcretionem ꝓpter quod difformis eſt a primo principio.Sed pollentes uirtutibus & habũdantes in bonis honeſtis qa conſequiꝛ regulã rõnis & conſequiꝛ bõa ſimpliciter non bona ſcdm ſenſum in ſeipſis hñt unitatẽ & bonitatẽ pp quod cõformanꝛ primo principio & in ſeipſis ipſum deũ habere dicunꝛ. Tanta igiꝛ eſt utilitas in dcẽdis ꝙ eis obſeruatis lucrabimur maxima bona nosipſos & ẽt alios habebimus ipm deum & p conſequẽs fœlicitatẽ eternã.Veꝝ qa ea quoꝝ trademus notitiã abſq; diuina gratia obſeruari non pñt decet quẽlibet hoiem & maxie regi i ma.

ieſtatē iplorare diuinā gratiam:nam quāto maieſtas regia in loco altiori conſiſtit:tanto magis indiget diuina gratia ut poſſit uirtutū opa exercere:& ſibi ſubditos ualere iducere ad uirtutem.

¶Quot ſunt modi uiuēdi & quomodo in eis fœlicitas habet eſſe. Cap. iiii.

Remiſſis quibuſdā pambulis neceſſariis ad ppoſitū quia reſpectu ſequētis opis ex facilitate modi tradēdi reddimus reglā maieſtatē beniuolā ex ordine dicendoꝝ reddimus eam docilē ex utilitate repta in eis reddimus ipſam attētam.Reſtat dicere ſeriatim q̄ in hoc ope ſunt dicēda:ueꝝ quia finis eſt principiū agibiliū principalius q̄ aliqd' alioꝝ ut dicebat' ſupra iō a fine & fœlicitate inchoādum eſt.¶Cū ergo ſcdm diuerſos modos uiuēdi diuerſi diuerſimode ſibi finē pſtituant narrādi ſūt modi uiuēdi:& oñdendū eſt qūo in eis fœlicitas eſt ponēda.Diſtinxerūt āt philoſophi ut patet ex.i.ethi.triplicē uitā uidelicet uoluptuoſam pollitticā contēplatiuā.uidebāt.n.hoīem eē mediū inter ſupiora & inferiora:eſt aūt hō naturaliter medius inter bruta qbus eſt ſupior & ſubſtātias ſepatas quas cōi noīe uocamus angelos qb⁹ ē inferior.Tripliciter igit' poterit cōſiderati hō: primo ut cōicat cū brutis. ſecūdo ut eſt aliqd in ſe.tertio ut pticipat cū angelis ſiue cū ſubſtātiis ſepatis.Secūdū has tres cōſideratiōes ſūptæ ſunt a phis pdictæ tres uitæ:uoluerunt.n.ꝙ hoī ut cōicat cū brutis competit uita uoluptuoſa:ut ē aliquid i ſeipſo uita pollitica:ſed ut pticipat cū ſubſtātiis ſepatis competit ei uita contēplatiua: Quilibet ergo uel uiuit ut beſtia:uel uiuit ut hō: uel uiuit ut angelus.nā ſcdm uitā uoluptuoſam uiuit ut beſtia:ſcdm ciuilē uiuit ut hō:ſcdm contemplatiuā uiuit ut angelus.Diſtinxerunt ergo has tres uitas ſiue hos tres modos uiuendi nō tñ poſuerūt niſi duplicē fœlicitatē:nā in uita uoluptuoſa negauerūt eſſe fœlicitatē qd' & theologi negant:poſuerūt eni fœlicitatē pollitticam & contēplatiuā:ut dicat' qs fœlix pollitice qñ ē fœlix ut hō hñdo in ſe prudentiā q̄ ē recta rō agibiliū:dicat' fœlix cōtēplatiue qñ ē ſupra hoiem & qñ eſt fœlix nō ſolū ut hō ſed ut eſt in eo ad aliqd diuinū & aliqd melius hoīe pfectū igit' i agibilibus uocabant fœlicē pollitice:ſed pfectū in ſpeculabilibus uocabāt fœlicē cōtēplatiue & appellabāt ipm nō hoiem ſed hoie meliorē:nam agere & cōicare in actionibus cū aliis competit hoī ut homo eſt:ſed ſpeculari & cognoſcere ueritatē competit ei ut eſt in eo intellectus ſpeculatius qui eſt aliquid diuinū & ſcdm quē cōicam⁹ cū deo & cū ſubſtātiis ſepatis:uñ ex.i.polli.patet & quilibet uel eſt homo uel eſt hoie peior & tūc eſt beſtia:uel eſt hoie melior & tunc eſt quid diuinum & ſemi deus:ſi autem ē homo quia hō ut ubi probat' eſt naturaliter alias ſociale ciuile & pollitticum ſequit' ꝙ regat' ſecundum prudentiam & uiuat uita pollitica ſi autem eſt beſtia & hoie peior tunc non regit' ratione & prudentia: ſed paſſione & uiuit uita uoluptuoſa:ſed ſi ſit diuinus & hoie melior tunc ſpeculat' per ſapientiā & uiuit uita contemplatiua:tanta eſt ergo differentia inter prudentē in agibilibus & perfectum in ſpeculabilibus quāta eſt inter uiuentē uita humana & pollitica & uiuentē uita cōtemplatiua & angelica. Dediti enim operabilibus propter diuerſitatē negocioꝝ emergentium turbant' erga plurima:& ut plurimum iſti ſentiūt paſſiōes carnis dediti uero ſpeculabilibus quodammodo ab his paſſionibus ſunt abſtracti & quia uiuere in carne & non ſcdm carnē eſt magis angelicum q̄ humanū:fœlicē uita contemplatiua noluerunt phi appellare fœlicem pollitice & ut hominem ſed ut cōicat cū ſubſtantiis ſepatis.Sapientes igit' & uiri ſpeculatiui ſunt maxie honorādi qa ſūt ſupra hoiem collocati.Sic ergo de modis uiuendi & de fœlicitatibus reptis in ipſis phi diſtinxerūt non tñ ad plenum & p omnem modum potuere attingere ueritatem:nā licet uere differēt ꝙ in uita uoluptuoſa non eſt q̄renda fœlicitas:ut infra clarius oñdet'.De uita uero pollitica q̄ theologi uocāt uitam actiuā & de uita cōtemplatiua non uſq; quaq; uera ſenſerunt:crediderūt enim ꝙ ex puris naturalibus abſq; alio auxilio gratiæ poſſet quis omnia peccata uitare & perfectæ uiuere ſecūdum uitā actiuam uel contēplatiuam qd' falſum eſt:nam ut ſupra tangebat' oībus uolentibus uiuere recte neceſſaria eſt regibus & rectoribus alioꝝ.Poſuerunt etiam uitam contēplatiuam eſſe in pura ſpeculatione qd' eſt falſum:nunq̄ eni quis in tali uita pficitur niſi ſit in eo amor dei ſiue dilectio caritatis.In his ergo non bene ſenſerunt ꝙ aūt uitam contēplatiuam dixerunt eſſe potiorem q̄ uitā pollitticā & actiuā a theologis & a ueritate catholica non diſcordāt.¶His pactis dicamus ꝙ decet regiam maieſtatem hos modos uiuendi cognoſcere & uitā uoluptuoſam fugere ne ſit hoie peior:nā tales ut dicit'.i.ethi.ſunt uitā pecudum eligentes:uitam aūt actiuā & cōtemplatiuā in ſe habere debet ut p uitam actiuā uacet aliis magnifica faciendo ſibi ſubditos recte regendo p uitam contēplatiuā uacet ſibi p iternam deuotionem & dei dilectionem in dei amore pficiendo.Non.n.uitā contēplatiuam ponimus in pura ſpeculatione ut phi ſentiebant:uñ ſi in ſpeculatiōe diuinoꝝ uita cōtēplatiua conſiſtit hoc eſt prout ex talis ſpeculatione intendit' iterna deuotio & diuinus amor: hanc aūt internā deuotionē tanto magis decet hēre reges & principes q̄to apud tribunal ſummi iudicis reddituri ſunt de pluribus rationem.

¶Quod maxime expedit regiæ maieſtati ſuū finem & ſuā fœlicitatem agnoſcere. Cap· v.

Eſt autem diligenter notandū ꝙ ſicut materia p debitas tranſmutationes cōſequit' ſuam perfectionem & formā ſic homo p rectas & debitas opationes conſeqt' ſuam pfectionē & fœlicitatē:cū ergo nunq̄ contigat recte agere ut reqrit conſecutio finis ignora

to ipſo fine expedit uolēti conſequi ſuū finem
uel ſuam fœlicitatē habere ꝑcognitionē ipſius.
Poſſumus aūt dicere qđ ad pñs ſpectat duplici
uia uenari poſſumus ꝙ expedit regi ſuū finē co/
gnoſcere.Prima eſt in q̃tū p ſua opera coopatur
ut ſit finis conſecutius.Secūda uero inquantum
alioꝝ directiuus.Prima uia ſic patet nam ad hoc
ꝙ aliquis p ſuam operationem finem conſequa
tur tria requiruntur.Primo ꝙ agat bene.Secun
do ꝙ ex electione.Tertio ꝙ agat delectabiliter.
Si enim non ageret bene ſed male non conſeq̄/
retur finem ſed contrarium finis:nam finis ut di
cit.ii.phiſi.non ſolū dicit quid ultimū ſed etiā
quid optimū:propter ꝙ.ii.metha.innuit philo
ſophus ꝙ finis & bonū idem:& qui tollit finem
tollit omne bonū:quare ſi male agentes digni
ſūt ut mala conſequanť qa malū contrariať bo
no & p conſequēs contrariať fini:male agentes
ſcđm ꝙ hmōi digni ſunt ut non conſequantur
finē ſed contrariū finis .Immo non ſolum male
agens non conſeqtur finē:ſed potētes bñ agere
niſi bene agant non debetur eis corona nec de/
betur eis finis uel fœlicitas.uñ.i.ethi.ait ꝙ in olī
piadibus.i.in illis bellis & agonibus non coro\
nanť fortiſſimi:ſed agonizantes:qui enim for/
tiſſimi ſunt ſupra potētes agonizare.attamen ſi
non actu agonizāt non debeť eis corona:opor.
tet igiť actu bene agere ut per opera noſtra me/
reamur conſequi finem uel fœlicitatem.¶Secū
do requiritur ꝙ ex electione agamus:nam qui
caſu uel fortuitu bene agat ex hoc non eſt laudā
dus nec debeť ei ex hoc finis uel fœlicitas:nam
q̄ ex electione non fiunt non ſūt uoluntaria. Ex
uoluntariis autem ut patet p philoſophum.iii.
ethi.non laudamur nec uituperamur.uñ in eo/
dem.iii.dicitur ꝙ nullus eſt beatus niſi uolens:
ſed q̄ non agimus ex electione non agimus.uo
lētes ergo p ſe loquendo ex talibus operibus ſe-
cūdum ꝙ huiuſmodi ſūt non conſequimur bea
titudinem & fœlicitatem.Immo cum ex operi
bus uirtuoſis fœlicitatem cōſequamur:quia uir
tus eſt habitus electus immediate conſiſtēs:ut di
citur.ii.ethi.oportet operationes p quas finem
conſequimur ex electiōe ꝓcedere.¶Tertio age
re oportet delectabiliter:nā quanto quis in ali/
quo opere magis delectať tanto magis uolunta
rie ex habitu efficit opus illud.uñ philoſophus
ii.ethi.uult ꝙ non ſufficit agere bona:ſed bene
nec ſufficit opari iuſta ſed iuſte.contigit enim
aliquos prauos facere aliquam de genere bono.
rū tñ quia non faciunt ea bene & delectabiliter
non oportet p huiuſmodi opa eos conſequi fi/
nē uel fœlicitatē.Cū ergo iſta tria contingunt
ꝙ agamus bona ex electiōe & delectabiliter ma
xime contingit nos ſic finē conſequi.hæc autē
maxīe contingūt cognito fine.Expedit ergo ut
finē conſeqmur finē ꝑcognoſcere.Sic.n.imagi
nari debemus ꝙ ſicut ē in cauſis efficiētibus:ꝙ
agētia ſcđa mouēt in uirtute agētis primi ſic fi/
nes ſecūdarii mouēt in uirtute finis ultimi:pp ꝙ
ſicut ſi non eēt agens primū nullū agens ageret
ſic ſi nō eēt finis ultimus:& ſi nō apphēderemus
aliquid ut bonū ultimatū ꝙ uolūtatē moueret
nullū aliud bonū uolūtatē mouere poſſet.quic
quid.n.uult uolūtas uult ī ordine ad aliquid ꝙ
uult finaliter & ultimate:nō apphenſo ergo ali/
quo ſub rōne finis non contingit nos bñ agere:
qa hoc poſito ceſſat oīs humana actio:ut ergo
agamus oportet nobis ꝯſtituere aliquē finē:ſed
ut bñ agam⁹ oportet nobis ꝯſtituere finē bonū
& debitū:quia ex fine opa nr̄a ſpeciem ſūmunt:
non.n.eſſe poſſet ꝙ eſſet bonū opus ſi ordinare
tur ī malū finē:ꝑcognitio ergo finis requiriť ut
bñ agamus.¶Scđo talis ꝑcognitio reqritur ut
ex electione agamus:nā ſicut ſagittātes nō uidē
tes ſignū ſi ſignū ꝑcutiāt hoc ē caſu & fortuitu:
ſic nō ꝑcognoſcētes finē ſi bñ agant & finē con-
ſequātur hoc nō eſt ex electiōe:ſed a fortuna.uñ
phūs.i.ethi.uolens oñdere neceſſariā eſſe ꝑco/
gnitionē finis ait ꝙ cognitio finis ad uitā nr̄am
magnū habet incrementum:conſeqmur ex hoc
magis ipm finem quēamodū ſagittatores ſignū
habētes magis utiqȝ adipiſcentur id ꝙ oportet.
¶Tertio ꝑcognitio finis non ſolū facit nos age
re bñ & ex electione:ſed ēt delectabiliter:nā gra
uia efficiuntur delectabilia & dulcia:conſidera/
ta beatitudine quam ex ipſis conſequimur:cuili
bet ergo homini ut agat bene ex electione & de
lectabiliter expedit ſuam fœlicitatem ꝑcogno/
ſcere:ſed maxime hoc expedit regiæ maieſtati:
quia in operibus ſuis debet intendere bonū gen
tis & cōmune ꝙ eſt magis expediens & diuini/
us q̄ bonum aliqđ ſingulare.Patet ergo ꝙ maxi
me decet regiam maieſtatem cognoſcere ſuam
fœlicitatem ut opera cōmunia q̄ ſūt quodāmo.
do diuina extimat bñ delectabiliter & electiōe.
Secūdo patet hoc idem ex eo ꝙ rex eſt alioꝝ di.
rectius:nam ſignata ſignum non percipit:nō tñ
propter hoc impeditur quin ſignum ꝑcutiat:qa
a ſagittāte in ſignum dirigiť:ſicut igitur magis
expedit ſagittatorem ſignum percipere q̄ ſagit.
ta eo ꝙ ſit ſagittæ director ſic magis expedit re-
giam maieſtatem fœlicitatem & finē cognoſce
re q̄ populum eo ꝙ ſit populi directiua.

¶Qūo deceat regiam maieſtatē ſuam fœlicita
tem ponere in uoluptatibus. Cap. vi.

u Vlgus communiter non percipit niſi
delectationes ſenſibiles & inde eſt qđ
cōmuni nomine ut communiter po
nitur ſolas delectationes:tactus & guſtus abſo.
lute appellamus uoluptates & delectationes cū
tamen ſimpliciter loquendo delectationes intel
ligibiles & ſpirituales ſine cōparatione ſint po.
tiores & excellentiores q̄ uoluptates ſenſibiles.
In hmōi aūt uoluptatibus ſenſibilibus nō eē fœ
licitatē ponendā triplici uia uenari poſſumus:q̄.
tum enim ad pñs ſpectat fœlicitas tria importa.
re uidetur.Fœlicitas enim dicit perfectum & per
ſe ſufficiens bonū:nam tunc dicimus aliquē eē
fœlicē qñ aſſecutus eſt id in quo conſiſtit ſuū p.

Digitized by Google

fectū bonum. Vñ phūs .i. ethi. deſcribens fœlici
tatem ait. ꝙ fœlicitas eſt finis operatorum perfe
ctū & per ſe ſufficiens bonū. Ex hoc autem ſequi
tur ſecundū uidelicet ꝙ fœlicitas ſit aliquid ſe/
cūdum rationem: & ut ratio dictat & ſecūdum
intellectū cum bona ſecundū rōnem ſint bona
perfecte & ſimpliciter: bona uero ſecundū ſenſū
ſint bona ſecundum quid & ut nunc: ſi fœlicitas
ponitur eē perfectū bonum oportet ꝙ ſit bonū
ſecūdū intellectum & rōnē: uel ꝙ idem eſt opor
tet ꝙ ſit tale bonum quale recta rō proſequendi
iudicet. Ex his autē ſequit̃ tertiū uidelicet ꝙ fœ
licitas conſiſtat in bonis aïæ nō in bonis corpo.
ris: cū .n. corpus ordiet̃ ad aïam ſicut materia ad
formā & ſicut imperfectum ad ſuam pfectionē:
bona corporis ſunt imperfecta reſpectu bonoꝝ
aïæ ꝓpter hmōi bona non dictat rō ſic ꝓſequen
da eē ut bona aïæ: Fœlicitas igitur ex quo dicit
bonū perfectū dicit bonum ſcd̄m aïam & ſcd̄m
rōnem: in operatione aïæ ſcd̄m rōnē conſi
ſtit pfectū bonū humanū ut declarari habet .i.
ethi. cum igit̃ uoluptates & delectationes ſenſi/
biles non ſint bonū pfectum: nec bonum ſcd̄m
aïam & ſcd̄m rōnē cōſtat i talibus nō eſſe fœlici
tatē ponēdā: ꝙ āt hmōi uoluptates non ſint bo.
nū pfectū & ſufficiēs de leui patet: nā ꝙ ſic bonū
eſt ſatiat appetitū: hmōi āt uoluptates appetitū
ſaciare ñ pñt ut in ſe ipſo quilibet experiri pōt.
uñ phūs .iii. ethi. loquens de talibus delectatio/
nibus ait: ꝙ inſatiabilis ē appetitus delectabilis.
Secūdo in talibus non eſt ponēda fœlicitas qa
nō ſūt bona ſcd̄m rōnē ſed magis ſūt bōa ſcd̄m
ſenſum: bona .n. ſcd̄m rōnē q̄to maiora ſūt tāto
magis reddūt rōnē liberā & expeditā: nā ꝙ ſecū
dū rōnē exiſtit iconueniēs ē ꝙ rōnē ipediat. ſed
hmōi delectationes ſenſibiles ſi uæhemētes ſint
rōnē obnubilāt iuxta id .iii. ethi. Si tales delecta
tiones magnæ & uæhemētes ſint cognitionē .i.
rōnē pcutiūt. ℂ Tertio uero non ē ponēda fœli
citas i uoluptatibꝰ ſenſibilibꝰ qa talia magis ſūt
bona corpis q̄ aïæ. cū .n. corpus ordiet̃ ad aïam:
& non econuerſo: ſi fœlicitas eſt finale bonū ad
qd̓ bona ordinant̃ hmōi bonū nō ē ponēdū in
uoluptatibus ſenſibilibus q̄ ſūt bona corpis: ſed
magis in opibus uirtutū q̄ ſūt bona aïæ. Poſſu/
mus .n. dicere ꝙ licet ſint delectationes aliq̄ lici.
tæ & ihoneſtæ eo ꝙ ipſa opa uirtutū hoī bono
& uirtuoſo magnā delectatiōem faciāt: nulla tñ
delectatio ē eēntialiter ipa fœlicitas licet poſſit
eē aliqd fœlicitatē conſeqns: ſed hoc declarare
non eſt pñtis negotii: forte tñ de hoc aliqd iſra
dicetur. Ad pñs āt ſcire ſufficiat ꝙ non decet ali
quē hominē ſuā fœlicitatē ponere in delectatio
nibꝰ ſenſibilibꝰ. Eſt ergo deteſtabile cuilibet hoī
ponere ſuā fœlicitatem in uoluptatibus: ſed ma
xime hoc eſt deteſtabile regiæ maieſtati qd̓ etiā
triplici uia uenari poſſumus. Prio .n. talia ſūt de
teſtabilia regi quia ipm maxïe deprimūt. Secun
do quia eum contemptibilem reddunt. Tertio
quia eſſe ipm indignum principari faciunt. Di/
cebat̃ .n. ſupra ꝙ in uita uoluptuoſa conuenimꝰ
cum brutis & deſiderātes ſic uiuere ſunt uitā pe
cudū eligentes. q̄to ergo qs in altiori gradu exi
ſtit tāto p hāc uitā magis deprimit̃. dictū eſt .n.
ꝙ decet pricipē eſſe ſupra hoīem & totaliter di/
uinū: nā ut dicit̃ .v. polli. principatus debet rñde
re magnitudini & dignitati: ut q̄to quis maior
princeps exiſtit tāto alios magis excellere debet
in dignitate uitæ & magnitudie bonitatis. In tā
to ergo gradu exñs indignū eſt ut uitā pecudū
eligat quia p̄eā ualde deprimit̃. ℂ Secūdo hoc
eſt deteſtabile regi quia ſe ipm contēptibilē red
dit. uñ phūs .v. polli. ait ꝙ maxïe expedit princi
pibus eſſe moderatos in delectationibꝰ corpora
libus. Innuit .n. ipſe ibidē ꝙ dantes delectationi
bus talibus ſunt ſimiles dormientibus & ebriis:
nam dediti hmōi uoluptatibꝰ uſum rōnis amit
tunt ſicut dormiētes & ebrii uti ratione nō pñt:
cū ergo ſcd̄m eundē phūm non facile ſit contē/
ptibilis q ſobrius ſed q ebrius: nec q uigil ſed q
dormiens decet regiā maieſtatē tales delectatio
nes imoderatas fugere ne contemptibilis uidea
tur. ℂ Tertio decet principem talia deteſtari ne
principari efficiat̃ indignus: nā nullus eligit iu/
uenes in duces eo ꝙ non conſtet eos eſſe prudē
tes. Indignum eſt enim puerū principari. Sed ut
dicitur .i. ethi. differunt aūt nihil iuuenis ſcd̄m
ætatē aut ſcd̄m morē. Seq̄ns .n. delectatiōes ſēſi
biles dato ꝙ ſit ſenex tempore quia eſt puer mo
ribus indignus eſt principari. Eſt ergo diligen/
ter notandum ꝙ ſicut non differt eſſe puerꝝ æta
te & moribus ſic non refert eſſe ſenē moribus &
ætate pp qd̓ ſicut ſi ſit ſenex tpe & puer moribꝰ
indigne principatur ſic ſi ſit puer ætate & ſenex
moribus dignus eſt principari. non enim ait phi
loſophus ꝙ nemo eligat iuuenes in duces eo ꝙ
conſtet ipſos non eſſe prudentes. Sed eo ꝙ con.
ſtet eos eſſe prudentes quia ſi conſtat eos habere
mores ſeniles & uigere prudentia digni ſunt pri
cipari. Sic ergo concluſio capituli ꝙ ne princeps
deprimatur & ne contēnatur & ne indignus ſit
pricipari debet imoderatas uoluptates dſpicer̃.

ℂ Qd̓ non decet regiā maieſtatem ſuam fœli/
citatem ponere in diuitiis. Cap. vii.

P Hiloſophus .i. polli. diſtinguit duo ge
nera diuitiaꝝ: nam ſecundum ipſum
quædam ſunt diuitiæ naturales quæ/
dam ſunt artificiales. Diuitiæ naturales dicunt̃
eſſe quæ naturaliter ex rebus naturalibus produ
cuntur cuiuſmodi ſunt quæ accipiūtur ex agris
uel ex arboribus ut frumenta & uina uel etiam
in animalibus & uniuerſaliter quæcunq; imedia
te ad uictum & ueſtitū deſeruiunt iter naturales
diuitias computātur. Artificiales autem diuitiæ
ſunt quæ per artem & induſtriam hominum in
uentæ in has naturales diuitias commutant̃ cu.
iuſmodi ſunt auꝝ & argentū & uniuerſaliter oē
nūmiſma quæ imediate indigētias corporales
non ſuplent: ſed per cōmutationem deſeruiunt
indigentiæ corporali. Aurum .n. & argentum li/

cet ſint naturalia metalla ſunt tamen artificiales
diuitiæ:in nullis autem diuitiis eſt ponenda fœ-
licitas.Tangit.n.i.polli.tria propter quæ uena/
ri poſſumus i artificialibus diuitiis fœlicitatem
non eſſe ponendã.Primo quia artificiales diui/
tiæ ad naturales ordinantur.Secundo quia talia
habent ꝙ ſint diuitiæ ex ordinatiõe hominum.
Tertio quia ſecundum ſeipſas indigentiæ nõ ſa
tiſfaciunt.Dicebatur.n.ſupra fœlicitatem eſſe il
lud bonum ad quod alia bona ordinãtur.ꝓpter
quod diuitiæ artificiales eo ipſo ꝙ ordinant ad
diuitias naturales ratiõe fœlicitatis habere nõ
poſſunt.⁋Secundo in talibus non eſt ponenda
fœlicitas qa non habent ꝙ ſint diuitiæ niſi ex or
dinatione hoîum tantum.nũmiſmata autẽ non
habẽt ꝙ ſint diuitiæ niſi ex ordinatione hoîum.
unde.i.polli.dicit tranſmutatis utentibus.i.trãſ
mutata diſpoſitione utentium ſiue tranſmutato
ordine & diſpoſitione hominum:hmõi diuitiæ
nullam habent dignitatem neq; utilitatẽ.qd.n.
tm̃ auri uel tot nũmiſmata tantum ualeant triti-
ci:hoc eſt qa nũmiſmata reputant magna in opi
niõe hoîum & qa ſic uult ordo & diſpoſitio utẽ
tium eis.⁋Tertio in talibus non eſt ponẽda fœ
licitas qa aurum & argentum & oîa nũmiſmata
non ſolum aîam non faciant nec ſunt pfectũ bo
nũ ſed ẽt p ſeipſa nõ ſatiſfaciunt indigẽtiæ cor
porali:põt.n.contingere ut dr̃.i.polli.ꝙ quis di
ues pecunia famæ moriat.Recitat.n.ibi de quo
dam cuius nomen erat Mida ꝙ cũ nimis eſſet au
dius auri ut fabuloſe dr̃ impetrauit a deo ut quic
qd tangeret fieret aurum.Cum ergo tactus reſer
uet in ſingulis partibus corporis ẽt ore nihil tan
gere poterat quin conuerteret in aurum.Erat er
go ei magna copia auri cum tñ famæ periret ꝙ
eſſe non poſſet ſi aurũ uel cætera nũmiſmata ue
ræ eſſent diuitiæ & ueræ ſatiſfacerẽt indigentiæ
corporali. tum ergo quia diuitiæ in ordine ad
aliquid:tum uero quia ſũt diuitiæ ex inſtitutiõe
hoîum:tum qa cũ ſint corporalia ipſi indigentie
corporali p ſe non ſufficiũt in eis non eſt ponẽ-
da fœlicitas.Quod aũt in naturalib⁹ diuitiis cu
iuſmodi ſunt cibus & potus & ea quæ p ſe indi/
gentie corporali ſatiſfaciũt non ſit ponẽda fœli
citas de leui patet:nam cũ fœlicitas ſit bonũ opti
mum in optimo nr̃o quæri debet:cum ergo aîa
ſit potior corpore fœlicitas nõ eſt ponẽda in ta
libus diuitiis q̃ ſunt bona corporis.Sed ut ſupe/
rius dicebatur ponenda eſt in actibus uirtutum
quæ ſunt bona aîæ.cuilibet ergo hoî deteſtabile
eſt ponere ſuam fœlicitatẽ in diuitiis ſed maxie
deteſtabile eſt regiæ maieſtati.Nam ſi rex aut pri
ceps ponat ſuam fœlicitatem in diuitiis tria ma-
xima mala inde conſequunt.Primo qa admittit
maxima bona ſcdo quia efficit tyrãnus.Tertio
quia efficit populi dep̃dator.Diligens.n.pecu-
niam ut fine & timens pecuniam elargiri nunq̃
põt eſſe magnificus cuius eſt facere magnos ſum
ptus:nec ẽt poteſt eſſe magnanimus:quia ẽt me
tuens pecuniam pdere nihil magnum attẽtabit.

imo cum ille ſit magnanimus cui nihil corpora
le ẽ magnum.ut uult phũs.iiii.eth.ca.de magna
nimitate qa in opinione auari ꝙ i opinione po-
nentis ſuam fœlicitatem in diuitiis:diuitiæ ſunt
qd magnum:ĩpoſſibile eſt talem eſſe magnani/
mum & magnanimitas ſunt maxĩa bona & ma-
xime regiã maieſtatem eſſe ornatã talibus uirtu
tibus deteſtabile eſt ei ſuam fœlicitatẽ in talibus
ponere. ⁋Scdo deteſtabile eſt regi uel principi
ſuam fœlicitatẽ ponere in diuitiis qa hoc facto
tyrãnus efficit.eſt.n.dr̃a inter regem & tyrannũ
ut patebit i.iii.lib.cum determinabit de regimi
ne regni:nam rex ꝓprie eſt qui intẽdit bonum re
gni & bonum cõe.Si aũt intendit bonum ꝓpriũ
hoc eſt ex conſequenti:tyrãnus uero econuerſo
principaliter intendit bonũ priuatum.Si aũt in-
tendit bonum publicũ hoc eſt ex conſequẽti ut
in quãtum ex bono cõi euenit ei aliqd bonum ꝓ
prium.Cum ergo finis maxime diligat ponens
ſuam fœlicitatem in nũmiſmate principaliter in
tẽdit reſeruare ſibi & cõgregare pecuniam non
ergo eſt rex ſed tyrãnus cum non intẽdat princi
paliter bonum publicum:ſed priuatum.⁋Ter-
tio hoc poſito ſequitur ꝙ rex ſit populi depreda
tor nam finis ſi adeo intẽſe diligit ꝙ quilibet ſtu
det omni uia oĩ modo quo põt conſequi finem
ſuam ponẽs igit ſuã fœlicitatem in diuitiis non
erit ſibi curæ ſi opprimat uiduas & pupillos ſi dep̃
det populum & rẽpublicam dum tñ poſſit pecu
niam congregare:qui.n.bene intelligit quid im
portatur noîe finis non poteſt eum latere quẽli-
bet omni uia quæ põt uelle conſequi ſuum finẽ
eſt igit rex tyrãnus ſi ſic uult eſſet dominus:ꝙ tñ
bonum reipublicæ non ꝓcuret:ſed tunc eſt dep̃
dator qñ non ſolum non ꝓcurat bonum ſed ẽt
infert malum.Quare ſi deteſtabile eſt regem ad
mittere maxĩa bona eſſe tyrãnum & dep̃datorẽ
deteſtabile eſt ſuam fœlicitatẽ in diuitiis põere.

⁋Quod non decet regiam maieſtatem ſuã fœ
licitatem ponere in honoribus. Cap. viii.

f Orte multi uiuentes uita pollitica cre-
dunt fœlicitatem ponẽdam eſſe in ho
norib⁹ eo ꝙ ut plurimum ciues maxi/
me honorari deſiderant.Sunt autem in honori-
bus tria attendenda p quæ triplici uia uenari poſ
ſumus fœlicitatem in eis ponendam non eẽ.Pri
mo.n.honorem ẽ bonũ ad aliud ordinatum.Se
cundo quia eſt bonum extriſecum. Tertio quia
eſt magis in honorante q̃ i honorato.Fœlicitas
aũt econtrario nõ eſt bonum ad aliud ordinatũ
ſed eſt bonum ad ꝙ ad alia ordinant:nõ eſt bo-
num extrinſecum ſed intriſecum:habet eſſe ma-
xime in ipſa fœlicitate ſed nõ in eo cuius eſt ipſa
fœlicitas.Quod.n.ſit bonum ad aliud ordiatũ:
patet p phũm.i.eth.qui uult honorem eſſe exhi
bitionem reuerẽtiæ in teſtimonium uirtutis cã
ergo quare maxime homines uolunt honorari:
eſt ut appareant ſapientes & uirtuoſi quibus ma
xime debet honor. Iõ ſcdm phũm nullus curat
honorari a pueris quia reuerentia talium nõ eſt

Digitized by Google

debitum teſtimonium ſapientiæ & uirtutis: qre ſi honor eſt bonū ordinatū ad uirtutē: in honore non ē ponēda fœlicitas ſed potius i ipſis uirtutib⁹ uel in actibus eaꝝ. ℂ Scđo non debite ponit̄ fœlicitas i honorib⁹ qa honor non eſt bonū intrinſecū ſed extriſecū: dictū eſt. n. ꝙ honor eſt reuerētia exhibita in ſignū uirtutis: ſignū aūt uel teſtimoniū ſi plene māifeſtare uult ip̄m ſignatū oportet ꝙ ſit qd notū & manifeſtū itriſeca āt nō ſunt nobis nota & māifeſta ſed extriſeca non. n. cognoſcimus q̄ quis i corde cogitat. ſed q̄ exterius repn̄tat: reuerētia ergo q eſt honor ſi debet manifeſtare uirtutē eius cui exhibet̄ non ſufficit ꝙ ſit cogitata i corde: ſed reqrit̄ ut exterius ꝓferat̄: honor ergo hēt rationē boni extriſeci cū ſit reuerētia exhibita p q̄dam exteriora ſigna: qre ſi fœlicitas non ē ponēda in bonis extriſecis quæ ſunt bona minora. Sed in intrinſecis quæ ſunt maiora in honoribus fœlicitas poni non debet. ℂ Tertio hoc idē patet ex eo ꝙ honor magis eſt in honorāte q̄ in honorato ut plane uult phūs. i. eth. qre ſi i honorib⁹ ponat̄ fœlicitas contiget illa deteſtāda puerſitas ꝙ fœlicitas magis ſit in alio q̄ in eo cuius ē: ſicut. n. ꝑuerbialiter dr̄ curialitas ē eius qui facit ipſam ſic honor magis i eo ē qui facit ip̄m q̄ in eo qui p hmōi reuerētiā honorat̄. Apparet aūt hoc eē ſenſibiliter ueꝝ: nā ſi aliquis inclinat ſe reuerēter ad aliū uel honorat ip̄m conſtat iclinationē illam ꝓprie eſſe in iclināte non in eo cui iclinatio exhibet̄. Accidēs. n. ꝓprie eſt in ſuo ſubiecto nō aūt in obiecto. uel ſi aliquo mō eſt in obiecto magis tn̄ in ſubiecto. Inclinatio ergo illa & reuerētia ſiue honor magis ē in honorāte q̄ in honorato: Sed cū fœlicitas ſit maxie in ipſo fœlicitato uel i ipſo beatificato in honorib⁹ nō eſt ponēda fœlicitas. Indecens ē ergo cuilibet hoi ponere ſuā fœlicitatē i honorib⁹ ut credat ſe eſſe fœlicē ſi ab hoibus honorat̄. Maxie tn̄ hoc ē indecens regiæ maieſtati ꝙ ēt triplici uia uenari pōt. Si. n. rex ſuam fœlicitatē in honorib⁹ ponat ſequent̄ ip̄m tria mala. Erit. n. ſuꝑficialiter bonus: erit ꝓſumptuoſus: & erit iniuſtus & inæq̄lis. nā ſi pͥceps ſuā fœlicitatē in honorib⁹ ponat cū ſufficiat ad hoc ꝙ quis honoret̄ ꝙ uideat̄ eē bonus: non curabit eē bonus exiſtēter ſed apparēter & ſuꝑficialiter unde & phūs in pollitícis curātes de honore tm̄ dicit eē fictos & ſuꝑficiales. Si ergo maxie decet regē eſſe bonū exn̄tem maxie indecēs eſt ip̄m ponere fœlicitatē in honorib⁹ ne ſit fictus & ſuꝑficialis. ℂ Scđo indecēs eſt regi ponere ſuam fœlicitatem in honoribus qa ex hoc efficiet̄ ꝑclitator populi & ꝓſumptuoſus: nā cū finis maxime diligat̄ ſi princeps ſuam fœlicitatē in honorib⁹ ponat ut poſſit honorē conſequi: ꝓſumet ſuam gētē exponere oī ꝑiculo. Exēplum hmōi hēmus de filio cuiuſdā Romani pͥcipis noīe torquati qui nimii honoris auidus circa impium pr̄is ut honorē ſequeret̄ ſe expoſuit ꝑiculis bellicis. un̄ Torquatus Romanus pͥceps ne alii ex hoc exēplum aſſumerent & ne eēnt nimis honoris auidi filium ſic ꝓſumptuoſum occidit non obſtāte ꝙ dictus filius uictoriā obtinuit ab hoſte: ne ergo princeps ſe ꝑcipitet & ne nimis ꝓſumat non expedit ei ſuam fœlicitatē in honoribus ponere. ℂ Tertio hoc eſt idecēs ei ne ſit iniuſtus & inæq̄lis decet. n. pͥcipem ſua bona diſtribuere ſcđm dignitatem ꝑſonaꝝ ut plura bona debet dignis & ſapiētibus q̄ indignis & hiſtrionib⁹: Sed ſi pͥceps ſuam fœlicitatē in honoribus ponat quia fi nem ſūmo ardore diligit non curabit remunerare ꝑſonas ſcđm ꝓpriam dignitatem ſed ſolū eo mō beneficia diuidet quo plus honoris cōſequi poſſit. Si ergo rex ſuam fœlicitatē in honoribus ponat erit malus in ſe quia non curabit eſſe niſi ſuꝑficialiter bonus erit malus in populo ſibi cōmiſſo quia non curabit eum ꝑiculis ꝓſumptuoſe & ꝑcipitanter exponere erit malus in ſuis rebus: quia eas non diſtribuet æqualiter ſecūdum perſonarum dignitatem.

ℂ Quod non decet regiā maieſtatē ſuam ponere fœlicitatē in gloria uel in fama. Cap. ix.

Differunt aūt gloria & fama ab honore & laude: quia honor & laus ſunt cā famæ & gloriæ: ex hoc. n. eſt aliquis in fama & gloria quia laudat̄ & honorat̄. Honor aūt differt a laude quia ē uniuerſalior ea. nā laus ꝓprie non eſt niſi p ſigna uocalia. ſed honor eē habet per quæcunq; ſigna exterior. unde dr̄. i. retho. ꝙ ptes honoris ſunt ſacrificia recordatiōes i metris antiqua primorditas ſedis ad orōnes & cætera talia exteriora ſigna ꝑtinentia ad reuerentiam. Gloria quidem & fama ꝓ eodem accipi cōſueuit: nam gloria eſt q̄dam clara notitia de aliquo: eſt enim gloria claritas quædam hæc ēt eſt fama: quia fama ē quædam clara cum laude noticia. Si tamē uellemus aliquo modo diſtinguere inter gloriam & famā: diceremus ꝙ fama oritur ex gloria: erit ergo hic ordo quia gloria oritur ex honore: nam ex hoc ꝙ aliquis eſt in magno honore & in magno apparatu ex hoc apparet clarus & glorioſus: fama aūt oritur ex honore & gloria quia ex hoc ꝙ aliquis ex in honore & gloria habetur in fama & precio. Accipiendo ſic gloriam & famam large & pro eodē poſſet forte alicui uideri fœlicitatem eē in fama & gloria eo ꝙ ipſe poſſit eſſe magne latitudinis cum ad diuerſas ptes diffulgare poſſit & magne diuturnitatis cum per multa tempora contingat ipſam indebilem eſſe. Videtur qđ maxime princeps in hoc ſuam fœlicitatem ponere debeat dicente phō. v. ethi. ꝙ merces quædam danda eſt principibus: hæc aūt eſt honor & gloria quibus ſi contenti non ſint tyranni fiunt. Sed hoc ſtare nō pōt quod triplici uia uenari poſſumus quantum enim ad præſens ſpectat (ut ſatis poteſt patere per habita). Fœlicitas nō eſt tantū ſignū boni ſed eſt ēt perfectum & p ſe ſufficiens bonum. Scđo fœlicitas in eſt tantū bonis & beatis nō āt infœlicibus & prauis. Tertio eſt in interioribus

bonis nõ in his quæ exterius exiſtunt fama ecõ
trario eſt magis ſignum bonitatis q̃ ſit ipſa boni
tas nõ ſolum cõpetit bonis:ſed ẽt ut plurimum
competit ipſis prauis. Rurſus magis innititur ex
terioribus ſignis q̃ interiori bonitati: ſi enim fa
ma alicuius ideo exiſtit qa apud homines de ip
ſo habet̃ quædã laudabilis & clara noticia: cum
ſcia noſtra nõ ſit ipſa res nec ſit cauſa rerum: ſed
magis ſit ſignũ eaꝝ & quid cauſatum ab eis. Fa
ma nec eſt bonitas noſtra:nec ab ea depẽdet bo
nitas noſtra ſed ſolum eſt quodam apparens ſi
gnum noſtræ bonitatis:in ea igit̃ fœlicitas no
ſtra eſſe non põt. Secundo hoc ſtare non põt qa
fama & gloria apud hoies non ſolum de bonis
ſed ẽt de hoibus prauis:qa.n.multotiens in iudi
cando decipimur cõtingit ut plurimum illa de
teſtanda peruerſitas ꝙ boni & digni non haben
tur in precio: & praui & infœlices ſunt in gloria
& in fama. Tertio in fama non eſt ponenda fœli
citas:qa magis innititur exterioribus ſignis q̃ inte
riori bonitati:nam hõ non intuetur niſi ea quæ
foris parent:non enim uidemus ipſas cogitatio
nes mentis non ipſas uirtutes & malicias in aio
exiſtentes:ſed ſi iudicamus aliquẽ bonum & uir
tuoſum hoc eſt ex his quibus exterius innoteſcit
ſicut enim ad hoc ꝙ aliquis honoret̃ ſufficit ꝙ
exterius bonus appareat: ſic ad hoc ꝙ aliquis ſit
apud hoies in fama et gloria ſufficere uidetur ꝙ
exterius bona præcedãt:quare cum regẽ deceat
eſſe totum diuinum & quaſi ſemideum incõue
niens eſt fœlicitatem ponere in eo qđ eſt ſignũ
boitatis q̃ ſit boitas & ꝙ ipſi praui pticipare poſ
ſunt & magis innititur exterioribus ſignis q̃ inte
riori bonitati:incõueniẽs eſt ꝙ rex ſe credat eẽ
fœlicem ſi ſit famoſus apud hoies:uel ſi ſit in po
pulis glorioſus. Non igit̃ debet rex ſe credere eẽ
beatum ſi ſit in gloria apud hoies:attamen bea
tus eſt ſi ſit in gloria apud deum:dictum ẽ ꝙ glo
ria & fama eſt quædam clara cum laude noticia:
Dei ãt noticia ut ad præſens ſpectat in tribus dif
fert a noticia noſtra : nam noticia dei cauſat res
noticia noſtra cauſatur a rebus ut uult cõmẽ.xii.
metha. Rurſus noticia dei eſt infallibilis:noticia
noſtra pluries fallit̃. Amplius noticia dei eſt de
ipſis itimis noſtris.noticia uero noſtra p ſe & di
recte ſolum exteriora comprehendit:bonitas er
go noſtra p ſe dependet a noticia dei tanq̃ effe
ctus a ſua cã. Rurſus circa bonitatem noſtrã no
ticia dei non fallit cum ſcia ſua falli non poſſit.
Amplius bonitatem & maliciam noſtrã intimã
deus clare uidet & pcipit non igit̃ eſſe poteſt ꝙ
aliquis apud deum ſit in gloria & in fama uel ſit
apud ipſum in clara noticia cum laude niſi ſit bo
nus & btũs ut exigit ſtatus ſuus licet ergo ſic ſit
de noticia dei & de fama & de gloria apud ipm,
nequaq̃ in fama & in gloria hoium fœlicitas eſt
ponenda:ꝙ uero dicebat̃ quod ẽ diuturna & la
ta dici poteſt ꝙ econuerſo,qa eſt modica & arta
tranſiuit caucaſum montem.quó ergo fama uni
us hominis per uniuerſam terram ſe extẽdet ſed
cum tota terra ſit quaſi punctus reſpectu celi & ſe
cũdum aſtronomos quælibet ſtella fixa uiſu no
tabilis ſit maior totã terra arta & exigua ſit fama
cuiuſlibet hominis. Rurſus hmõi fama ẽ breuis
non diuturna cum totum tps uitæ præſentis ſit
quaſi pũctale reſpectu dei eternitatis.cum enim
hõ ſecundum intellectum ſit ĩmortalis in eo de
bet fœlicitatem ponere ꝙ ĩmortaliter & ppetue
durare poſſit.ꝙ uero dicebat̃ mercedem tribuẽ
dam eſſe regibus & hunc eẽ honorem & gloriã:
non eſt intelligendus textus phi ꝙ reges princi
paliter pro ſuo merito quærere debeant gloriã
& famam hoium qa modicus eſſet eoꝝ fructus:
Sed hoc pro tãto dictum eſt ꝙ decet reges & pri
cipes eſſe magnificos & magnanimos magnani
mi aũt licet non intendant principaliter hono
rem ſed bonum. Honor tamẽ eos cõſequitur &
decet eos acceptare honorem ſibi exhibitum nõ
habentibus hoibus aliquid maius ꝙ eis tribuãt
ut dicit̃.iiii.ethi.non ꝙ honor ſit cõdigna retri
butio eis ut ibidem dicit̃. Acceptare ergo hono
rem tanq̃ retributionem condignam poteſt itel
ligi dupliciter uel ratione ipſius honoris i ſe uel
ut procedit ex affectione dantium. Honor aũt i
ſe cũ non ſit niſi quoddam ſignum & quoddam
teſtimonium bonitatis.ut patet non eſt condi
gna retributio. Attamen ut hmõi honor ut pce
dit ex affectione dantium hẽt ibi eſſe q̃dam con
grua remuneratio.nã eo ipſo ꝙ dantes non ha
bent aliquid maius ꝙ retribuãt congruit princi
pi hoc modo honorẽ exhibitũ acceptare pp qđ
plane patet ꝙ in hmõi acceptatione acceptat̃ af
fectio dãtiũ & nõ pprie honor datus ꝙ ſi tñ pri
cipes non acceptarẽt hanc affectionem dãtium
ſed reqrerent agẽti ſi commiſſa alia exteriora bo
na ut puta auꝝ uel argẽtũ uel diuitias:alias tyrã
ni eẽnt nã ex hoc efficerent̃ populi pdatores.

¶ Quod non decet regiã maieſtatẽ ſuam fœlici
tatem ponere in ciuili potentia. Cap. x.

Egetius in libro de re militari ſup oĩa
commẽdare uidet̃ belloꝝ induſtriam
hoc.n.ſecũdum ipſum eſt ꝙ Romam
maxĩe exaltauit qa maxime dederũt operam re
bus bellicis & ſũmo ope ſtuduerũt quõ poſſent
ſibi ſubicere nationes pp qđ ſecũdum eundẽ Ve
getium hoc eſſe debet pricipaliſſimum in inten
tione principis ꝙ habũdet in ciuili potẽtia & ꝙ
p eam ſibi ſubiiciat nationes & gentes ꝙ ſi i hoc
eſſet fœlicitas regia uideret̃ eſſe ponẽda in ciuili
potentia qđ eſt falſum probat.n.phũs in.vii.pol
li.v.rõnibus felicitatẽ non eſſe ponẽdam in ciui
li potẽtia. Prima uia ſumit̃ ex eo ꝙ talis princi
patus non multũ durat. Secunda ex eo ꝙ eſſe nõ
põt ſine bonitate uitæ. Tertia uero ex eo ꝙ ẽ in
dignus. Quarta ãt ex eo ꝙ per hmõi principatũ
ciues ordinantur ad minora bona: Quinta uero
ex eo ꝙ tale dominiũ ut plurimũ infert nocumẽ
tũ. ¶ Prima uia ſic patet nã p ciuilẽ potẽtia uelle
ſibi ſubicere nationes hoc eſt uelle dñari p uiolẽ
tiam. Violentia autẽ ppetuitatẽ neſcit.cum igit̃

Digitized by Google

uiolenta non diu durẽt talis principatus diu du
rare nõ põt:Immo ſicut qui ẽ naturæ calidæ na
turaliter agit cum calefacit ſic qui eſt naturaliter
liber arbitrio tunc hõ naturaliter dominat̃ bõis
qñ eis libere & uolũtarie principat̃ qd contingit
ſi populus libere & uoluntarie ꝑcepta principis
exequat̃:non ergo rex debet ſe credere eſſe fœli
cẽ ſi p uiolẽtiam & p ciuilẽ potẽtiam dominet̃:
qa tale dñium cũ ſit uiolẽtum & cõtra naturam
diu durare non põt. Fœlicitas.n.non ẽ ponẽda
in aliquo trãſitorio:ſed magis in aliquo ſempi
terno. ¶ Scdo ĩ ciuili potẽtia nõ ẽ ponẽda fœli
citas qa hoc põt ineſſe alicui abſq; bõitate uitæ:
fœlicitas.n.ut ſupra dicebat̃ eſt pfectũ & p ſe ſuf
ficiẽs bonũ. ĩpoſſibile eſt aũt in aliquo eẽ maxi
mũ bonũ.niſi ille bene uiuat & ſit maxĩe bonus
ſicut ĩpoſſibile ẽ in aliquo eẽ intẽſam albedinẽ
niſi ille ſit intẽſe albus.Quód aũt ciuilis potẽtia
poſſit ineſſe alicui abſq; bonitate uitæ : Patet ex
his q̃ tpibus retroactis facta cõſpeximus. Vide
mus multos tyrãnos peſſimos maxĩe habũdaſſe
in ciuili potẽtia.Nã Dionyſius ſiracuſanus ſiue ſi
cilianus ut recitat philoſophus in polliticis ma
xime habũdauit in ciuili potẽtia:& tñ peſſimus
tyrãnus erat.Nero aũt & cæſar q fuerunt Roma
ni principes:&.n.habũdauerunt in ciuili poten
tia:peſſime tñ uiuebant.Nam tãtæ fuerunt luxu
riæ ut oĩo uiderent̃ muliebres:tãtæ fuerunt cru
delitatis ut nõ uiderent̃ in eis eſſe aliqd molle:
nec clemẽtia aliqua.Vnde philoſophus.vii.pol
liticoꝝ ait ꝙ ridiculum eſt aliquẽ putare eſſe fœ
licẽ ſi abiiciat bene uiuere nõ ergo in ciuili potẽ
tia eſt ponẽda fœlicitas:quæ ſine bonitate uitæ
ineſſe non põt. ¶ Tertio in hmõi potentia non
eſt ponenda fœlicitas qa hmõi principatus non
eſt optimus nec eſt dignus.Si.n.fœlicitas in ali
quo principatu optimo & digno principari po
ni debet:ponẽda eſt in principatu optimo ex di
gno principari aũt per ciuilẽ potentiam eſt prin
cipari ſeruis non liberis:nam talis principatus ẽ
p coactionem & uiolẽtiam Cum ergo principa
tus ſe extendant ad inuicẽ ſecũdum eos quibus
aliquis principat̃:ut uult philoſophus in polliti
cis quanto liberi ſunt meliores ſeruis:tanto prin
cipari liberis eſt melius & dignius q̃ principari
ſeruis. Principatus ergo p coactionem & ciuilẽ
potentiam cum non ſit liberoꝝ ſed ſeruoꝝ non
eſt optimus neq; dignus.Ideo.vii.polliticorum
dicit ꝙ principatus liberoꝝ qui eſt cum uirtute
eſt melior quã principari deſpotice.i. ſeruiliter.
¶ Quarto non eſt ponẽda fœlicitas in ciuili po
tentia qa ſi princeps ſe crederet eẽ fœlicem ſi ha
bundet in ciuili potentia non ordinauit ciues
niſi ad exercitum armoꝝ & ad ea p quæ ſibi poſ
ſit ſubicere nationes:inducet ergo ciues non ad
uirtutem iuſticiæ ſed ad uirtutem fortitudinis.
Iuſticia aũt ut dicit philoſophus.vii.polliticoꝝ
eſt maius bonum quã ſit fortitudo: nõ ergo or
dinabit ciues ad bona maiora ut ad iuſticiam:
ſed ſolum ad maiora ut ad fortitudinem: ne er
go periclitetur bonum gentis qd eſt diuinus q̃
aliquod bonum ſingulare:nõ decet principem
ſuã fœlicitatẽ ponere in ciuili potentia. ¶ Quin
to hoc non decet ipm qa hmõi principatus in
fert ut plurimũ nocumentum:nam cũ fœlicitas
ſit finis oĩum operatoꝝ quilibet totã uitam ſuã
& oĩa opera ſua ut plurimum ordinat ad illud ĩ
quo ſuam fœlicitatẽ ponit:ponẽs ergo ſuã fœli
citatem in ciuili potẽtia & in ſubiciẽdo ſibi na
tiones forte bene ſe habebit tpe belli. Tempore
tñ pacis neſciet bene uiuere nam ut plurimũ nõ
ſtuduit niſi in exercitiis bellicis & totam uitam
ſuã ordinauit ad fortitudinẽ nõ ad iuſticiam &
temperãtiam tpe pacis in quo opus ẽ iuſticia &
temperãtia neſciet uiuere.Sed fiet uicioſus & in
curret nocumẽtum ſecundũ aĩam:pp quod phi
loſophus.vii.polliticoꝝ uituperans lacædemo
nes ponẽtes fœlicitatẽ in ciuili potẽtia:& ait tur
pe eſſe cum bellamus participare bonis:cum ue
ro uacamus & ſumus in pace fieri uicioſos qua
re ſi incõueniens eſt ponere fœlicitatẽ in aliquo
non diuturno & in eo ꝙ poteſt eſſe ſine bonita
te uitæ:& eſt qd indignum & p qd ordinantur
ciues ad minora bona:& ut plurimum infert no
cumẽtum incõueniẽs eſt principẽ ponere ſuam
fœlicitatẽ in ciuili potẽtia & ꝙ credat ſe eſſe fœ
licem ſi poſſit ſibi ſubicere nationes multas.

¶ Quod non deceat regiã maieſtatem ſuã fœ
licitatẽ ponere ĩ robore corporali uel in pulchri
tudine uel in aliis bonis corporis. Cap. xi.

S Atis per habita manifeſtum eſt q̃ ĩ bo
nis corporalibus nõ eſt ponenda fœ
licitas. Sũt ẽñ tria bona corporis quæ
hoĩes maxime deſiderare uidẽtur uidelicet ſani
tatem:pulchritudinem:& robur.Immo nõnulli
in talibus ſuam fœlicitatẽ ponunt. Videt̃ enim
oĩno eſſe contrarium de bonis corporis & aĩæ.
Bona enim corporalia quanto minus habentur
magis deſiderant̃: prius enim q̃ talia bona præ
guſtent̃ creduntur eſſe maiora q̃ ſint:eis aũt ade
ptis apparent non eſſe tanta quãta credebantur.
Virtutes aũt & bona intellectualia modum con
uerſum tenẽt:nam eis adeptis inueniuntur ma
iora q̃ crederẽtur.Ideo ignorãtes dulcedinẽ ſa
piẽtiæ aliquãdo reprehendunt uacãtem philo
ſophiæ & negotio ſciẽtifico:qa ignorant boni
tatem & dulcedinẽ uirtutum & ſciaꝝ:qd ſi bene
eã cognoſcerẽt: non ſolũ non increparẽt dãtes
ſe ſcientiis & uirtutibus:ſed ẽt deſiderẽt quicũq;
talibus non uacarent. Bona ergo corporalia qa
non habita reputantur maiora q̃ ſint multi carẽ
tes corporalibus bonis adeo affectant ea:& cre
dunt ipſa eſſe tantæ excellentiæ ut ſi haberẽt illa
reputarẽt ſe eſſe fœlices.Iõ dicit̃.i.ethi.ꝙ infir
mi egẽtes ut ſint ſani: fœlicitatem ponũt in ſani
tate:& medici in diuitiis:turpes uero in pulchri
tudine:debiles in robore. ¶ Sed ꝙ non ſit fœli
citas nec in robore nec in ſanitate:nec ĩ pulchri
tudine:triplici uia uenari poſſumus:Primo quia
talia bona ſunt corporalia. Secundo qa quodã

Digitized by Google

modo exteriora. Tertio quia ſunt de facili muta
bilia. Corporalia enim ſunt quia habent eſſe in
corporalibus ut in ſubiecto: nam ſanitas eſt in
humoribus: pulchritudo in membris: robur in
oſſibus in neruis. Nam ut uult philoſophus. iii.
de eligendis. Sanitas eſt debita adequatio hu/
morum. Pulchritudo eſt debita commenſuratio
membrorum Robur debita proportio oſſiū &
neruorum. quare cum humores membrum ner
ui & oſſa huiuſmodi ſunt corporalia. Sanitas pul
chritudo & robur corporalia eſſe dicuntur non
ergo in eis eſt ponenda fœlicitas. ¶ Secundo in
talibus fœlicitas poni non debet: quia ſunt quo
dammodo exteriora bona. nam homo ſecundū
philoſophum eſt magis intellectus quam ſenſus
& anima plus eſt de ratione hominis quam cor
pus & ſemper forma magis dicit naturam rei ꝙ̄
materia. Illa ergo ſunt bona maxima interiora
noſtra quæ ſe tenent ex parte animæ. ponenda
eſt ergo fœlicitas non in ſanitate nec in pulchri
tudine corporis ſed animæ. Non igitur quis cre
dat ſe eſſe fœlicem ſi habeat æquatos humores
& ſit ſanus corpore: uel ꝙ habeat conformia mē
bra & ſit pulcer: uel habeat proportionem oſſiū
& neruorum & ſit robuſtus corporaliter. Sed ſi
habeat æquatas potentias ut ꝙ inferiores poten
tiæ ſubſint rationi & ſit ſanus & fortis mente: &
ſi huiuſmodi potentias habeat ornatas uirtutib⁹
& bonis operibus: & ſit pulcher in anima. tūc ut
exigit ſuus ſtatus credat ſe eſſe fœlicem. Dicim⁹
autem ut exigit ſuus ſtatus quia plena fœlicitas
in hac uita haberi non poteſt. In ſanitate ergo &
fortitudine & pulchritudine corporali quia ſūt
quodammodo bona exteriora: fœlicitas poni
non debet. ¶ Quod autem in bonis interiori
bus ſit proprie fœlicitas patet per philoſophum
vii. pollicitorum dicentē ꝙ teſtis eſt nobis deus:
ꝙ fœlicitas in bonis interioribus eſt ponenda: te
ſtificatur enim hoc deus per ſeipſum ut idem ibi
dem innuit. nam deus non eſt beatus per aliqua
exteriora bona: ſed per ea quæ ſunt ī ſe ipſo ſi er
go anima beata aſſimulatur deo non erit beata
niſi per bona quæ ſunt in ſeipſa. ¶ Tertio in tali
bus bonis non eſt ponenda fœlicitas quia ſunt
ualde mutabilia. Aequatio enim humorum cū
ſubſit motui ſupercæleſtium corporum, uariatio
ne aeris, mutatione ciborum de facili uariatio/
nem recipit. Si amiſſa ſanitate amittitur robur
corporis quia laxantur membra: debilitantur ner
ui propter quod tollitur proportio illa neruorū
& oſſium in quibus habet eſſe fortitudo cor/
poralis. Sic etiam tollitur pulchritudo quia
amiſſa ſanitate membra fiunt macilenta non re
manet in eis color debitus, amittunt conformi
tatē illā in qua reſeruatur decor & pulchritudo:
non decet ergo regem nec aliquem hominem ī
talibus ſuam fœlicitatem ponere quæ ſunt cor/
poralia: ſūt quodammodo exteriora & de facili
mutabilia. ¶ Dicamus ergo ad intelligentiam
omnium dictorum ꝙ non decet principē fœlici
tatem ponere in uoluptatibus corporalibus, nec
in diuitiis nec in honoribus nec in fama nec in
ciuili potentia nec in ſanitate nec in robore cor
porali nec in pulchritudine: omnibus tamē iſtis
debet uti: ut ſunt organa ad fœlicitatem. Debet
enim uti cibis in quibus eſt delectatio corpora/
lis propter conſeruationem indiuidui ſiue pro/
pter conſeruationem propriæ perſonæ: nam cū
ipſe ſit caput regni ex deffectu eius poſſet conſur
gere malum gentis. Debet uti actu matrimonia
li propter conſeruationem ſpeciei ſiue propter
pro creationē prolis: nam ex defectu filioꝝ mul
ta regna paſſa ſunt diuiſionem & ſcandala: dece
dentibus enim principibus abſq; liberis plures
inſurgunt ut dominentur & faciunt diſceſſionē
in populo: debet princeps poſſidere ſufficientes
diuitias ut poſſit regnum defendere & exercere
operationes uirtutum: decet enim regem eē ma
gnificum beneficiare perſonas dignas: quod ſi/
ne diuitiis fieri non poteſt. Sic etiam ne uilipen
datur maieſtas regia ē rex dignus honore & ex/
pedit ei habere ciuilē potentiam: nam ꝓpter par
uipēſionē pꝛicipis ut plurimum aliqui operanᵗ
mala & offendūt alios: quod regno non expe/
dit. Sic etiam debet eſſe curæ ipſi principi de de
bita fama: quia ꝓpter hoc inducūtur ſubditi ad
uirtutem. Nam ut ꝓbatum eſt qualis eſt pꝛiceps
talis eſt populus: cum ergo princeps bonus ꝓdi
catur ſubditi ſuſcipiunt materiam benefaciendi
ſic et ſanitas pulchritudo & fortitudo cōpetunt
principi non ꝙ in eis ſit proprie fœlicitas ſed qa
poſſunt eē organa ad fœlicitatē: talia ergo dili/
genda ſunt ut ſunt organa ad fœlicitatem & ut
faciūt ad quandam claritatem fœlicitatis ꝓpter
qđ de his quō diligēda ſunt hic breuiter ptrāſi
uimus: qa de eis inferius ſum⁹ aliqua tractaturi.

¶ Quomodo in amore dei & in actu prudētiæ
eſt ponenda fœlicitas. Cap. xii.

d Vas autē fœlicitates philoſophus po/
ſuit unam pollitica aliam contempla
tiuā: uoluit aūt fœlicitatē non eſſe po
nendam in uiribus ſiue in potentiis aīæ quia his
non ſolū boni ſed etiam mali participant: nec ēt
uoluit eſſe ponendam eā in habitibus: quia ha/
bens habitū & non operans quaſi aſſimulatᵗ dor
mienti: quādiu aūt hoīes dormiunt non uidenᵗ
diſcerni fœlices a miſeris: ut inuit philoſophus.
i. ethi. In actu ergo ſiue in operatione aīæ eſt po
nenda fœlicitas non in operatione uicii. Sed in
operatione uirtutis non uirtutis cuiuſlibet ſed
uirtutis pfectæ. Fœlicitas ergo ut dicitur. i. ethi.
eſt operatio animæ ſecundū uirtutē pfectam: cū
igitur pfecta uirtus ſecūdū philoſophum in uita
pollitica ſit prudētia: & in uita cōtemplatiua ſit
pfecta uirtus ſapientia ſiue methaphiſica ſecūdū
ipm qcūq; ſcit alios bn̄ regulare ſcđm prudētiā ē
fœlix polliticeꝗ uero ſcit bn̄ ſpeculari ſcđm me.
thaphiſicā ē fœlix cōtemplatiue. ¶ De his ergo
duab⁹ fœlicitatibus mētionē fecit: de qrū una de
terminatᵗ. i. eth. ut de fœlicitate pollitica. De alia

Digitized by Google

uiolenta non diu durẽt talis principatus diu du
rare nõ põt. Immo ſicut qui ẽ naturæ calidæ na
turaliter agit cum calefacit ſic qui eſt naturaliter
liber arbitrio tunc hõ naturaliter dominat̃ bõis
qñ eis libere & uolũtarie principat̃ qd contingit
ſi populus libere & uoluntarie pcepta principis
exequat̃: non ergo rex debet ſe credere eſſe fœli
cẽ ſi p uiolẽtiam & p ciuilẽ potẽtiam dominet̃:
qa tale dñium cũ ſit uiolẽtum & cõtra naturam
diu durare non põt. Fœlicitas.n.non ẽ ponẽda
in aliquo trãſitorio: ſed magis in aliquo ſempi-
terno. ¶ Scdo ĩ ciuili potẽtia nõ ẽ ponẽda fœli
citas qa hoc põt ineſſe alicui abſq; bõitate uitæ:
fœlicitas.n.ut ſupra dicebat̃ eſt pfectũ & p ſe ſuf
ficiẽs bonũ. ĩpoſſibile eſt aũt in aliquo eẽ maxi-
mũ bonũ. niſi ille bene uiuat & ſit maxĩe bonus
ſicut ĩpoſſibile ẽ in aliquo eẽ intẽſam albedinẽ
niſi ille ſit intẽſe albus. Quod aũt ciuilis potẽtia
poſſit ineſſe alicui abſq; bonitate uitæ : Patet ex
his q̃ tpibus retroactis facta cõſpeximus. Vide-
mus multos tyrãnos peſſimos maxĩe habũdaſſe
in ciuili potẽtia. Nã Dionyſius ſiracuſanus ſiue ſi
cilianus ut recitat philoſophus in polliticis ma-
xime habũdauit in ciuili potẽtia: & tñ peſſimus
tyrãnus erat. Nero aũt & cæſar q fuerunt Roma
ni principes: &.n.habũdauerunt in ciuili poten-
tia: peſſime tñ uiuebant. Nam tãtæ fuerunt luxu
riæ ut oĩo uiderent̃ muliebres: tãtæ fuerunt cru
delitatis ut nõ uiderent̃ in eis eſſe aliqd molle:
nec clemẽtia aliqua. Vnde philoſophus.vii.pol
liticoꝝ ait q ridiculum eſt aliquẽ putare eſſe fœ
licẽ ſi abiiciat bene uiuerẽ nõ ergo in ciuili potẽ
tia eſt ponẽda fœlicitas: quæ ſine bonitate uitæ
ineſſe non põt. ¶ Tertio in hmõi potentia non
eſt ponenda fœlicitas qa hmõi principatus non
eſt optimus nec eſt dignus. Si.n.fœlicitas in ali
quo principatu optimo & digno principari po
nĩ debet: ponẽda eſt in principatu optimo ex di
gno principari aũt per ciuilẽ potentiam eſt prin
cipari ſeruis non liberis: nam talis principatus ẽ
p coactionem & uiolẽtiam Cum ergo principa
tus ſe extendant ad inuicẽ ſecũdum eos quibus
aliquis principat̃: ut uult philoſophus in polliti
cis quanto liberi ſunt meliores ſeruis: tanto prin
cipari liberis eſt melius & dignius q̃ principari
ſeruis. Principatus ergo p coactionem & ciuilẽ
potentiam cum non ſit liberoꝝ ſed ſeruoꝝ non
eſt optimus neq; dignus. Ideo.vii.polliticorum
dicit q principatus liberoꝝ qui eſt cum uirtute
eſt melior quã principari deſpotice.i.ſeruiliter.
¶ Quarto non eſt ponẽda fœlicitas in ciuili po
tentia qa ſi princeps ſe crederet eẽ fœlicem ſi ha-
bundet in ciuili potentia non ordinauit ciues
niſi ad exercitum armoꝝ & ad ea p quæ ſibi poſ
ſit ſubicere nationes: inducet ergo ciues non ad
uirtutem iuſticiæ ſed ad uirtutem fortitudinis.
Iuſticia aũt ut dicit philoſophus.vii.polliticoꝝ
eſt maius bonum quã ſit fortitudo: nõ ergo or-
dinabit ciues ad bona maiora ut ad iuſticiam:
ſed ſolum ad maiora ut ad fortitudinem: ne er-
go periclitetur bonum gentis qd eſt diuinus q̃
aliquod bonum ſingulare: nõ decet principem
ſuã fœlicitatẽ ponere in ciuili potentia. ¶ Quin
to hoc non decet ipm qa hmõi principatus in-
fert ut plurimũ nocumentum: nam cũ fœlicitas
ſit finis oĩum operatoꝝ quilibet totã uitam ſuã
& oĩa opera ſua ut plurimum ordinat ad illud ĩ
quo ſuam fœlicitatẽ ponit: ponẽs ergo ſuã fœli
citatem in ciuili potẽtia & in ſubiiciẽdo ſibi na-
tiones forte bene ſe habebit tpe belli. Tempore
tñ pacis neſciet bene uiuere nam ut plurimũ nõ
ſtuduit niſi in exercitiis bellicis & totam uitam
ſuã ordinauit ad fortitudinẽ nõ ad iuſticiam &
temperãtiam tpe pacis in quo opus ẽ iuſticia &
temperãtia neſciet uiuere. Sed fiet uicioſus & in
curret nocumẽtum ſecundũ aĩam: pp quod phi
loſophus.vii.polliticoꝝ uituperans lacædemo-
nes ponẽtes fœlicitatẽ in ciuili potẽtia: & ait tur
pe eſſe cum bellamus participare bonis: cum ue-
ro uacamus & ſumus in pace fieri uicioſos qua-
re ſi incõueniens eſt ponere fœlicitatẽ in aliquo
non diuturno & in eo q poteſt eſſe ſine bonita-
te uitæ: & eſt qd indignum & p qd ordinantur
ciues ad minora bona: & ut plurimum infert no
cumẽtum incõueniẽs eſt principẽ ponere ſuam
fœlicitatẽ in ciuili potẽtia & q credat ſe eſſe fœ
licem ſi poſſit ſibi ſubicere nationes multas.

¶ Quod non deceat̃ regiã maieſtatem ſuã fœ-
licitatẽ ponere ĩ robore corporali uel in pulchri
tudine uel in aliis bonis corporis. Cap. xi.

Satis per habita manifeſtum eſt q ĩ bo
nis corporalibus nõ eſt ponenda fœ-
licitas. Sũt tñ tria bona corporis quæ
hoĩes maxime deſiderare uidẽtur uidelicet ſani-
tatem: pulchritudinem: & robur. Immo nõnulli
in talibus ſuam fœlicitatẽ ponunt. Videt̃ enim
oĩno eſſe contrarium de bonis corporis & aĩæ.
Bona enim corporalia quanto minus habentur
magis deſiderant̃: prius enim q̃ talia bona præ-
guſtent̃ creduntur eſſe maiora q̃ ſint: ſi eis aũt ade
ptis apparent non eſſe tanta quãta credebantur.
Virtutes aũt & bona intellectualia modum con
uerſum tenẽt: nam eis adeptis inueniuntur ma-
iora q̃ crederẽtur. Ideo ignorãtes dulcedinẽ ſa-
piẽtiæ aliquãdo repræhendunt uacãtem philo-
ſophiæ & negotio ſciẽtifico: qa ignorant boni-
tatem & dulcedinẽ uirtutum & ſciaꝝ: qd ſi bene
eã cognoſcerẽt: non ſolũ non increparẽt dãtes
ſe ſcientiis & uirtutibus: ſed ẽt deriderẽt quicũq;
talibus non uacarent. Bona ergo corporalia qa
non habita reputantur maiora q̃ ſint multi carẽ
tes corporalibus bonis adeo affectant ea: & cre
dunt ipſa eſſe tantæ excellentiæ ut ſi haberẽt illa
reputarẽt ſe eſſe fœlices. Iõ dicit̃.i.ethi. q infir-
mi egẽtes ut ſint ſani: fœlicitatem ponũt in ſani
tate: & medici in diuitiis: turpes uero in pulchri
tudine: debiles in robore. ¶ Sed q non ſit fœli-
citas nec in robore nec in ſanitate: nec ĩ pulchri-
tudine triplici uia uenari poſſumus: Primo quia
talia bona ſunt corporalia. Secundo qa quodã-

modo exteriora. Tertio quia ſunt de facili muta
bilia. Corporalia enim ſunt quia habent eſſe in
corporalibus ut in ſubiecto : nam ſanitas eſt in
humoribus:pulchritudo in membris : robur in
oſſibus in neruis. Nam ut uult philoſophus.iii.
de eligendis. Sanitas eſt debita adequatio hu/
morum. Pulchritudo eſt debita commenſuratio
membrorum Robur debita proportio oſſiū &
neruorum. quare cum humores membrum ner
ui & oſſa huiuſmodi ſunt corporalia. Sanitas pul
chritudo & robur corporalia eſſe dicuntur non
ergo in eis eſt ponenda fœlicitas. ¶ Secundo in
talibus fœlicitas poni non debet: quia ſunt quo
dammodo exteriora bona. nam homo ſecundū
philoſophum eſt magis intellectus quam ſenſus
& anima plus eſt de ratione hominis quam cor
pus & ſemper forma magis dicit naturam rei q̃
materia. Illa ergo ſunt bona maxima interiora
noſtra quæ ſe tenent ex parte animæ. ponenda
eſt ergo fœlicitas non in ſanitate nec in pulchri
tudine corporis ſed animæ. Non igitur quis cre
dat ſe eſſe fœlicem ſi habeat æquatos humores
& ſit ſanus corpore: uel ꝙ habeat conformia mē
bra & ſit pulcer: uel habeat proportionem oſſiū
& neruorum & ſit robuſtus corporaliter. Sed ſi
habeat æquatas potentias ut ꝙ inferiores poten
tiæ ſubſint rationi & ſit ſanus & fortis mente: &
ſi huiuſmodi potentias habeat ornatas uirtutib⁹
& bonis operibus: & ſit pulcher in anima. tūc ut
exigit ſuus ſtatus credat ſe eſſe fœlicem. Dicim⁹
autem ut exigit ſuus ſtatus quia plena fœlicitas
in hac uita haberi non poteſt. In ſanitate ergo &
fortitudine & pulchritudine corporali quia ſūt
quodammodo bona exteriora : fœlicitas poni
non debet. ¶ Quod autem in bonis interiori
bus ſit proprie fœlicitas patet per philoſophum
vii. pollicticorum dicentē ꝙ teſtis eſt nobis deus:
ꝙ fœlicitas in bonis interioribus eſt ponenda: te
ſtificatur enim hoc deus per ſeipſum ut idem ibi
dem innuit. nam deus non eſt beatus per aliqua
exteriora bona: ſed per ea quæ ſunt ī ſe ipſo ſi er
go anima beata aſſimulatur deo non erit beata
niſi per bona quæ ſunt in ſeipſa. ¶ Tertio in tali
bus bonis non eſt ponenda fœlicitas quia ſunt
ualde mutabilia. Aequatio enim humorum cū
ſubſit motui ſupercæleſtium corporum uariatio
ne aeris, mutatione ciborum de facili uariatio/
nem recipit. Si amiſſa ſanitate amittitur robur
corporis quia laxantur membra: debilitātur ner
ui propter quod tollitur proportio illa neruorū
& oſſium in quibus habet eſſe fortitudo cor/
poralis . Sic etiam tollitur pulchritudo quia
amiſſa ſanitate membra fiunt macilenta non re
manet in eis color debitus, amittunt conformi
tatē illā in qua reſeruatur decor & pulchritudo:
non decet ergo regem nec aliquem hominem ī
talibus ſuam fœlicitatem ponere quæ ſunt cor/
poralia: ſūt quodammodo exteriora & de facili
mutabilia. ¶ Dicamus ergo ad intelligentiam
omnium dictorum ꝙ non decet principē fœlici
tatem ponere in uoluptatibus corporalibus, nec
in diuitiis nec in honoribus nec in fama nec in
ciuili potentia nec in ſanitate nec in robore cor
porali nec in pulchritudine: omnibus tamē iſtis
debet uti: ut ſunt organa ad fœlicitatem. Debet
enim uti cibis in quibus eſt delectatio corpora/
lis propter conſeruationem indiuidui ſiue pro/
pter conſeruationem propriæ perſonæ: nam cū
ipſe ſit caput regni ex deffectu eius poſſet conſur
gere malum gentis. Debet uti actu matrimonia
li propter conſeruationem ſpeciei ſiue propter
pro creationē prolis: nam ex defectu filioꝝ mul
ta regna paſſa ſunt diuiſionem & ſcandala: dece
dentibus enim principibus abſq; liberis plures
inſurgunt ut dominentur & faciunt diſcēſionē
in populo: debet princeps poſſidere ſufficientes
diuitias ut poſſit regnum defendere & exercere
operationes uirtutum: decet enim regem eē ma
gnificum beneficiare perſonas dignas: quod ſi/
ne diuitiis fieri non poteſt. Sic etiam ne uilipen
datur maieſtas regia ē rex dignus honore & ex/
pedit ei habere ciuilē potentiam: nam ꝑpter par
uipēſionē pricipis ut plurimum aliqui operant̄
mala & offendūt alios: quod regno non expe/
dit. Sic etiam debet eſſe curæ ipſi principi de de
bita fama: quia ꝑpter hoc inducūtur ſubditi ad
uirtutem. Nam ut ꝓbatum eſt qualis eſt priceps
talis eſt populus: cum ergo princeps bonus ꝓdi
catur ſubditi ſuſcipiunt materiam benefaciendi
ſic et ſanitas pulchritudo & fortitudo cōpetunt
principi non ꝙ in eis ſit proprie fœlicitas ſed q̄a
poſſunt eē organa ad fœlicitatē: talia ergo dili/
genda ſunt ut ſunt organa ad fœlicitatem & ut
faciūt ad quandam claritatem fœlicitatis ꝑpter
qđ de his q̄ō diligēda ſunt hic breuiter ptrāſi/
uimus: q̄a de eis inferius ſum⁹ aliqua tractaturi.

¶ Quomodo in amore dei & in actu prudētiæ eſt ponenda fœlicitas. Cap. xii.

d Vas autē fœlicitates philoſophus po/
ſuit unam pollliticā aliam contempla
tiuā: uoluit aūt fœlicitatē non eſſe po
nendam in uiribus ſiue in potentiis aīæ quia his
non ſolū boni ſed etiam mali participant: nec ēt
uoluit eſſe ponendam eā in habitibus: quia ha/
bens habitū & non operans quaſi aſſimulat̄ dor
mienti: quādiu aūt hoīes dormiunt non uident̄
diſcerni fœlices a miſeris: ut īnuit philoſophus.
i. ethi. In actu ergo ſiue in operatione aīæ eſt po
nenda fœlicitas non in operatione uicii. Sed in
operatione uirtutis non uirtutis cuiuſlibet ſed
uirtutis pfectæ. Fœlicitas ergo ut dicitur. i. ethi.
eſt operatio animæ ſecundū uirtutē pfectam: cū
igitur pfecta uirtus ſecūdū philoſophum in uita
pollitica ſit prudētia: & in uita cōtemplatiua ſit
pfecta uirtus ſapientia ſiue methaphiſica ſecūdū
ipm qcūq; ſcit alios bn̄ regulare ſcdm prudētiā ē
fœlix pollitice: q uero ſcit bn̄ ſpeculari ſcdm me
thaphiſicā ē fœlix cōtemplatiue. ¶ De his ergo
duab⁹ fœlicitatibus mētionē fecit: de q̄rū una de
terminat̄. i. eth. ut de fœlicitate pollitica. De alia

uero.ſ.contéplatiua determinat in nono utrum
autem ſit uera illa poſitio philoſophi uel non:
non eſt præſentis ſpeculatiõis:tamẽ ut appareat
quõ deceat regiam maieſtatẽ ponere ſuam fœ/
licitatem in actu prudentiæ.Sciendum ꝙ decet
regẽ maxime ſuam fœlicitatẽ ponere ĩ ipſo deo
ꝙ triplici uia uenari poſſumus. Rex enim eſt
homo ẽ dei miniſter & eſt rector multitudinis.
Inquantũ aũt eſt hõ participat intellectum & rõ
nem:cũ ergo bonũ rõnis nõ ſit bonum aliquod
particulare ꝙ hoc eſt bonum ſecũdũ ſenſum ſed
bonum rationis ſit bonum uniuerſale & intelli-
gẽtiæ decet regiam maieſtatem eo ipo ꝙ hõ eſt
& rationem participat ponere ſuã fœlicitatem ĩ
bono maxime uniuerſali & maxime intelligi/
bili:hoc aũt eſt ipſe deus qui eſt maxime bonum
uniuerſale:quia eſt bonum oĩs boni:in eo enim
oĩs bonitas reperitur:eſt etiam bonum maxime
intelligibile quia eſt maxime ſimplex & maxi/
me a materia ſeparatus. ℭSecundo decet prin
cipem ſuam fœlicitatem ponere in ipſo deo nõ
ſolum quia homo eſt: ſed etiam ſpeciali mõ eſt
dei miniſter:nam illud quod habet aliquid per
participationem & imperfecte eſt inſtrumẽtum
& organum ei⁹ quod habet illud eſſentialiter &
perfecte:quia ergo uim regitiuam & potentiam
regendi habet principaliter & perfecte ſolus de-
us:oportet ꝙ quicunque prĩcipatur ſiue regnat
ſit diuinum organum ſiue ſit miniſter dei:qua/
re ſi miniſter ſuam mercedem & ſuum præmiũ
debet ponere in ſuo domino & debet eam ex-
pectare ab ipſo:decet regem qui eſt dei miniſter
ſuam fœlicitatem ponere in ipſo deo & ſuũ præ
mium expectare ab ipſo. ℭTertio hoc decet re
gẽ ex eo ꝙ eſt multitudinis rector:nam regens
multitudinem debet intẽdere commune bonũ.
In eo ergo debet ſuã fœlicitatẽ ponere qđ ẽ ma-
xime uniuerſale & omne bonũ: hmõi aũt eſt ut
dicebaſ deus ipſe:rex ergo quãtum eſt dei mini-
ſter tũ etiam quia habet intellectũ & tũ quia in-
tendit bonũ cõmune debet ſuã fœlicitatẽ pone
re in deo cui ſeruit qui eſt bonum maxime itel-
ligibile & maxime uniuerſale & cõmune. Si er-
go rex debet in deo ponere ſuam fœlicitatem
oportet ipm hmõi fœlicitatẽ ponere in actu illi
us uirtutis per quem maxime deo cõiungimur.
Hmõi eſt actus dilectionis ſiue caritatis. Amor
& dilectio maxime uim unitiuam & coniuncti-
uam hñt.Vñ dionyſius.iiii.de diuinis noĩb⁹ ait
ꝙ amorẽ ſiue diuinũ ſiue angelicum ſiue huma-
num ſiue naturalẽ ſiue aĩalẽ unitiuã quãdã dice
mus eſſe uirtutem.In amore ergo diuino eſt po
nenda fœlicitas:ſed cũ ꝓbatio dilectio ſit exhi/
bitio opis & ex hoc aliquis ꝓbeſ eſſe dilectiuus
alterius.Si agat quæ ipſe uult:ſi princeps eſt fœ-
lix diligendo deũ debet credere ſe eſſe fœlicem
operando q̃ deus uult: maxime autẽ deus requi
rit a regibus & principibus ut p prudẽtiam & le-
gem populũ ſibi cõmiſſum iuſte & ſancte regãt:
regibus ergo & principibus ponenda eſt fœli/
citas in actu prudẽtiæ non ſimpliciter ſed ut eſt
imperatus a caritate propter qđ in ipſo actu cari
tatis per q̃ imediatius coniungimur ipſi deo ma
gis eſt ponenda fœlicitas q̃ in actu prudentiæ:
licet ĩ huiuſmodi actu modo quo dictum eſt ali
qualiter fœlicitas ſit ponenda.

ℭQuãtum ſit præmium regis bene regentis po
pulum ſibi commiſſum. Cap. xiii.

m Agnum autẽ ꝑmium regis & magnã
eius eſſe fœlicitatẽ ſi per prudentiam
& legem recte regat populum ſibi cõ-
miſſum ex.v.uenari poſſumus.Nã merces regis
ut ad ꝑſens ſpectat ad.v.comparari uideſ.Vide-
licet ad dictũ a quo redditur:ad regem cui attri-
buiſ:ad actum ex quo conſurgit:ad uirtutẽ p q̃
efficitur:& ad materiã circa q̃ uerſaſ. De⁹ enim
eſt remunerator omnium bonorum & quia nõ
remunerat niſi ex amore cũ ſemp amor ſit ad ſi/
miles & conformes oportet eſſe ſimilẽ & cõfor-
mem deo:qui ab eo remunerari deſiderat:quan
to ergo quis magis gerit imaginem eius & plus
ſe conformat ei maius meritum ab ipſo ſuſcipi/
et:principis aũt ſtatus requirit ut ſit deo confor-
mior q̃ eius ſubditi. Immo eo ipſo ꝙ rex ſtudet
p legẽ & prudentiã ſuũ regnũ regere quõ deus
totum uniuerſum regit & gubernat rex maxĩe
conformatur ei:ergo reſpectu dei a quo ꝑmium
expectatur ẽ magna merces regis ſi regnũ ſuum
recte regat:quia ex hoc ipſi deo maxime confor
matur.ℭSecundo magnum eſt ꝑmium regis ſi
referaſ ad ipm regẽ cui hmõi præmium eſt red-
dendũ:nam oĩs actus ex ipſa difficultate operis
quandã bonitatẽ aſſumit:potentes enĩ tranſgre
di ſi non tranſgrediantur laudabiliores fiunt:
multi enĩ nõ exiſtentes in ſtatu quo poſſint ma
la facere ꝑſeruant ſe a malo:quod ſi tñ ad ſtatũ
dignitatis aſſumerentur multas tranſgreſſiones
efficerẽt ꝓpter quod.v.ethi.ſcribiſ ꝙ principa/
tus uirũ oſtẽdit:tunc enĩ apparet qualis hõ ſit cũ
in principatu exiſtens in quo põt bene & male
facere cogitat q̃liter ſe habeat. Si ergo merces
regia compareſ ad ipſum regẽ cui reddenda eſt
quãdã magnitudinem habere uidetur reges ua
cantes cõmuni bono ſi non tranſgrediãſ cum
poſſint tranſgredi maioris meriti eſſe uidentur:
dicemus autem uacantes communi bono: quia
ſi bono cõmuni non uacarent non oportet eos
eſſe maioris meriti ex hoc tranſgredi poſſent
quia ſi non conſiderato communi bono quis
periculo ſe exponat dato quod nõ tranſgredia
tur quia indiſcrete agit ſuum meritum non au/
gmentatur. ℭTertio magnum eſt meritũ prin
cipis conſiderato actu per quẽ tale meritum ha-
bet eſſe.Nã ex hoc actus eſt uicioſus inquantum
eſt contra naturam & contra ratiõis ordinem.
Ex hoc autem eſt bonus & uirtuoſus inquãtum
eſt ſecũdum naturã & ordinẽ rationis: quanto
ergo actus magis eſt ſecundũ naturã & ordinẽ
rõnis tanto ẽ magis bon⁹ & magis meritorius.
Valde aũt ſecundum naturã eſſe uidetur ꝙ pars

Digitized by Google

exponat ſe pro toto: uidemus enim ꝙ periclitato capite periclitatur & totum corp⁹: brachium quod eſt pars corporis ſtatim exponit ſe totaliter pro capite ne totum corpus pereat: reges ergo ſi bene regant gentem ſibi cōmiſſam ex operibus eorum cōſequentur mercedem magnam quia pro bono gentis & pro bono totali totaliter ſe exponunt. ¶Quarto magna eſt merces regum ratione uirtutis per quam quis meretur huiuſmodi meritum: nam minor uirtus requiritur ad regendum ſeipſum quam ad regēdum familiam & quam ad regendum ciuitatem: magna ergo debet eē uirtus regis ad quē ſpectat regere non ſolum ſe & ſuam familiam: ſed etiam totum regnum. Cum ergo magnæ uirtuti debeatur magna merces magnū erit meritum bene regentium regnum ſuum. ¶Quinto magnum erit præmium ipſorum regum ſi conſideretur materia circa quam operatur: laudatur enim aliquis ſi dirigat perſonam aliquam ſingularem cum ergo bonum gentis ſit diuinus quā bonum aliquod ſingulare ipa materia circa quā operatur rex quæ eſt gens & multitudo indicat eius præmium eſſe magnum.

¶Explicit prima pars primi libri de regimine regum & principum.

¶Incipit ſecunda pars primi libri de regimine principum in qua tractatur quas uirtutes debeant habere reges & principes.

¶Quomodo diuiduntur potētiæ animæ & in quibus potentiis habent eſſe uirtutes. Cap.i.

POſtquam auxiliāte deo cōpleuim⁹ primam partem huius primi libri in quo agitur de regimine ſui: oſtendentes in quo reges & principes ſuam fœlicitatem debeant ponere: quia non decet eos ſuum finem ponere in diuitiis: nec in ciuili potentia: nec in aliquibus: ſed omnibus his ut ſupra plenius probabatur: debent uti tanquam organis ad fœlicitatem. Suam aūt fœlicitatē ponere debent in actu prudentiæ pro ut talis actus eſt imparatus a caritate: nam tunc reges habent fœlicitatēm ſuo ſtatui debitam & condignam: quando inſtigante dei dilectione ſecundum prudentiam regitiuam gentem ſibi commiſſam ſecundum legem & rationem ſancte & iuſte regant. Principaliter ergo regum fœlicitas ponenda eſt in ipſo deo & ex cognitione & dilectione eius ſtudium ſuum & uitam ſuam ad hoc ordinare debet ut cognoſcētes & diligentes deum tanquam ueri miniſtri eius ſecundum ordinem rationis dirigant populum ſibi commiſſum. ¶His ergo itaque peractis & oſtenſo in quo reges ponere debeant ſuum finem ſecundum ordinem ſuperius prætaxatum: reſtat oſtendere quibus uirtutibus reges pollere debeant. Virtutes autem quædam ſunt quidam ornatus: & q̄dā pfectiones aīæ: oportet ergo prius oſtendere quod ſunt potentiæ animæ: & in quibus potentiis habent eſſe uirtutes. Conſequenter autem manifeſtabit̄ quomodo uirtutes ſunt diſtinguendæ. Poſtea uero oſtendemus quod ſūt numero huiuſmodi uirtutes: & quæ illarum ſunt principales & ſecūdariæ. Deinde autem declarabitur ſingulariter quæ ſit unaquæque illarum uirtutum & quomodo decet reges & prīcipes tales uirtutes habere. ¶Potentiæ autem animæ ſic diſtingui poſſunt: quia potentiæ animæ quædam ſunt naturales: quædam cognitiuæ ſenſitiuæ: quædam appetitiuæ: & quædam intellectiuæ. Naturales potentiæ ſunt illæ in quibus communicamus cum uegetabilibus & plantis: ut potentia nutritiua: augmentatiua generatiua: & talia quæ etiam ipſis arboribus competunt. Potentiæ uero cognitiuæ ſenſitiuæ ſunt uiſus guſtus auditus & talia in quibus communicamus cū brutis. Appetitiuæ uero diſtinguūtur: nam quidā appetitus eſt in homine in quo non communicat cum brutis ut eſt appetitus ſequēs intellectum: quidam uero in quo communicat cum eis ut appetitus ſequens ſenſum poteſt nominari ſenſualitas: ſequens intellectum nominatur uoluntas: ſecundum quem modum loquendi bruti habēt ſenſualitatem & appetitum ſenſitiuum: ſed nō habēt uolūtatem & intellectū. Virtutes ergo de qbus loqui intendimus: quæ ſunt quidam habitus laudabiles: uel erit in potentiis naturalibus: uel ī ipſis ſenſib⁹: uel in appetitu ſenſitiuo: uel in appetitu ītellectiuo: uel in ipſo intellectu: uel in omnib⁹: uel his: uel in aliqbus hoꝝ. In potētiis aūt naturalibus eē nō poſſunt quod tripliciter patet. Primo quia ex naturalibus nec laudamur nec uituperamur: nullus enī dicit̄ bonus homo ex eo ꝙ habeat digeſtiuam bonā: uel bonā augmentatiuā. Secūdo ī talibus nō habēt eſſe uirtutes: quia uirtus eſt aliquid ſecundum rationem ut ꝓbari habet ſecundo ethicorum. Potentiæ autem naturales ſecundum quod hmōī ſunt rationi non obediunt: nam ſiue ratiocinetur ſiue uelit non propter hoc per ſe loquēdo potentiæ naturales uariantur in actib⁹ ſuis: ſed ſemper ſecūdum modum ſibi poſſibilem ſuas actiones efficiunt. Tertio in talib⁹ potentiis non ſunt habitus & uirtutes: qui habitus ſunt ad determinandū potētias ut bñ uel male agūt: ut p hit⁹ uirtuoſos determinat̄ potētia ad agēdū male p uirtuoſos ad agēdū bñ: cū ergo natura ſit determīata ad unū: & potētiæ naturales ſufficiēter determinentur ad agendum ex natura ſua ſecūdū eas nec ſumus uitioſi nec uirtuoſi ut hic de uitio & uirtute loquimur: quare in eis huiuſmodi uirtutes eſſe non poſſunt. ¶His ergo tribus rationibus per quas probatum eſt uirtutes non eſſe in potentiis naturalibus probari poteſt eas non eſ-

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE

ſe in cognitione ſenſitiua ſiue ĩ potentiis ſenſitiuis:nã ſicut ñ laudamur nec uitupamur ex potẽtiis naturalib⁹:ſic non laudamur nec uitupamur ex ſenſibus:nam ſicut nullus laudatur tanquam bonus homo ex eo ꝙ bene digerit uel bene creſſit.Sic nõ laudatur ex eo ꝙ acute uidet uel ſubtiliter audit niſi forte hoc eẽt per accidens ut ſi qs ex ſuperflua commeſtione uel ex nimia potatione incurriſſet obtalmiam oculorum ne bene uideret.uel debilitatem ſtomachi ne bene digereret: increparetur ille non quia male digerit: uel quia non clare uidet quia clare uidere & bene digerere per ſe loquendo non eſt in poteſtate hominis.Sed increparetur ex nimio potu uel ex ſuperfluo cibo nam erat in poteſtate ſua ut poſſet uti potu & cibo moderate. ¶Secundo in ſenſibus non eſt ponenda uirtus moralis : quia ſicut potentiæ naturales non obediunt rationi quia ſecundum regulam rationis nullus magis uel minus augetur : uel magis & minus digerit:ſic nec ſenſus obediunt rationi:non enim eſt in poteſtate hominis uidere clarius uel minus clare: quare ſi uirtus moralis eſt aliquid ſecundum rationem huiuſmodi uirtus in ſenſibus poni non debet. ¶Tertio in talibus non eſt moralis uirt⁹ quia ſicut potentiæ naturales ſufficienter determinantur ad actiones ſuas per ſuam naturam:ſic & ſenſus. Nam ſicut ignis tantum calefacit quãtum poteſt calefacere propter quod quia determinatus eſt.In actione ſua nec laudatur nec uituperatur nec eſt in eo uirtus moralis.Sic quia potentia digeſtiua tantum digerit quantum poteſt digerere & oculus tantum uidet quantum põt uidere in eis uirtus moralis eſſe non poteſt.nam per uirtutem moralem determinatur potẽtia ad agendum:hæc autem ſufficienter determinãtur ad actiones proprias per naturam non ergo ĩdigent uirtute morali. Si ergo nec in potentiis naturalibus nec in ſenſibus eſt uirtus moralis: cum præter potentias naturales: & ſenſus non ſit niſi intellectus & appetitus intellectiuus & ſenſitiu⁹ oportet eſſe in talibus uirtutes morales.

¶Quomodo diſtĩguunt̃ uirtutes:& quomõ eſſe habent ĩ intellectu & appetitu. Ca.ii.

oStẽſo ꝙ nec in potẽtiis naturalib⁹ nec in ſenſibus habẽt eſſe uirtutes. Reſtat oſtẽdere qũo diſtinguunt̃ uirtutes: & qũo in appetitu & in ĩtellectu exiſtũt.Diſtinguẽdũ eſt igĩt de uirtutib⁹ & de hmõi potẽtiis:nã uirtutũ quædam ſunt intellectuales: q̃dã morales: q̃dã mediæ inter ĩtellectuales & morales.Virtutes intellectuales dñr illæ quæ ſunt in intellectu ſpeculatiuo cuiuſmõi ſũt ſciæ ſpeculatiuæ:ut naturalis philoſophia geometria: methaphiſica & cætera talia. Virtutes uero ſimpliciter morales ſũt illæ q̃ ſũt in appetitu ſiue appetitus ille ſit ſenſitiu⁹:ſiue intellectiu⁹: cuiuſmõi aũt ſunt iuſtitia tempantia:fortitudo:mãſuetudo.& cætera talia de q̃bus ſum⁹ ſingulariter tractaturi.Virtutes aũt mediæ ĩter ĩtellectuales & morales ſunt uirtutes exiſtẽtes in ĩtellectu practico ut prudẽtia & aliæ uirtutes ſibi annexæ.Prudẽtia aũt ſcdm cõmẽtatorem ſup libris ethi.media eſt ĩter uirtutes morales & intellectuales:cõputari tñ põt cum uirtutibus moralibus:nã prudentia nõ eſt niſi in honoribus bonis: ſicut nec uirtutes morales:praui enim hoĩes & ſi pñt eſſe ſcientes aſtuti & uerſipelles.Prudentes tñ eſſe non pñt ut ſuo loco patebit.Inde eſt ergo quod dicit̃.vii.ethi.ꝙ impoſſibile eſt prudentem eſſe non exñtem bonũ.¶Dimiſſis ergo uirtutibus hmõi intellectualibus:ut dimiſſis ſententiis ſpeculatiuis:de prudẽtia & de uirtutibus moralibus eſt tractandũ.Suſcepimus enim ut pluries diximus ꝑſens opus non ut ſciamus: ſed ut boni fiamus quæ bonitas ſine prudentia & uirtutibus moralibus nobis ineſſe non poteſt. ¶ Has autem uirtutes in intellectu & appetitu ſic eſſe contingit.Dictum eſt enim uirtutem eſſe aliquid ſecũdũ rationem:oportet ergo eſſe rationalem potentiam in qua poteſt eſſe uirtus.Rationale autem duplex eſt ſecundum philoſophum per eſſentiam & per participatiõem. Intellectus autem eſt rationalis per eſſentiam. Appetitus uero ꝑ participationẽ:nam appetitus licet non ſit ipſe intellectus uel ipſa ratio eſſentialiter.dicit̃ tñ participare rationẽ: quia eſt aptus natus rationi obedire.Potentiæ aũt naturales & ſenſus:nec ſunt rationales ꝑ eſſentiam quia non ſunt ipſa ratio:nec ratione participant:quia ꝑ ſe & ſecundũ quod hmõi nõ obediũt rationi.Igit̃ in ſenſibus & in potẽtiis naturalibus ut ſupra dicebat̃ non habẽt eſſe uirtutes:ſed ſolũ eſſe hñt in intellectu & appetitu.In nobis aũt duplex eſt appetitus.intellectiuus & ſenſitiuus. Nam ſicut appetitus naturalis ſequit̃ formã naturaliter adeptam:ſic appetitus cognitiuus ſequit̃ formam ꝑ cognitionẽ appræhenſam.Sicut.n.grauia ex eo ꝙ habent formã grauis:ſequit̃ ea quædã naturalis ĩclinatio & quidam appetitus naturalis ut naturaliter deſiderent eſſe deorſum ſic habentia cognitionem,ꝓut habent in ſe ipſis formam appræhenſam ſequit̃ quædam inclinatio & quidã appetitus ſcdm formam illam:ꝓpter qd ſicut in nobis duplex eſt cognitio ſenſitiua & ĩtellectiua: ſicut etiã eſt in nobis duplex appetit⁹ uidelicet ſenſitiu⁹ qui ſequit̃ formam appræhẽſam ꝑ ſenſum & intellectus qui ſequit̃ formam appræhẽſam ꝑ ĩtellectum. Appetitus aũt ſenſitiuus duplex eſt. Nam cũ aĩalia ſint ſupra inaĩata ſi natura elemẽtis & reb⁹ inaĩatis dedit duplicem potentiã unã ꝑ quã tendũt in ꝓpriam quietem & aliam ꝑ quã reſiſtunt & agunt in ꝓhibentia & incõtraria multomagis hanc duplicem potẽtiam natura dedit ipſis aĩalibus quæ ſunt ꝑfectiora illis.Videm⁹.n. ꝙ ignis naturaliter eſt calidus & leuis:per leuitatem autem tendit in locum ꝓprium & in quietẽ ſibi conuenientem:ꝑ caliditatẽ uero agit in contraria:ne ergo ignis ꝑ quæcũq; contraria agẽtia impediret̃ ne ꝑ leuitatem in ꝓprio loco quieſceret dedit ei natura potentiam calefactiuam ut ꝑ

eam reſiſteret & ageret in contraria corruptiua.
Si ergo igni & rebus ĩanimatis natura dedit du-
plicem potentiam unam p quam adipiſcunť ꝓ-
priam quietem:& aliam p quam agunt inꝓhibẽ
tia & contraria:multomagis hoc dedit aĩalibus:
tribuit ergo eis duplicem appetitum ſenſitiuum
unum p quem cõſequiť ꝓpriam quietẽ & ꝓpriã
delectationem:ut concupiſcibilem & alium per
quem reſiſtant & aggrediunť ꝓhibitiua & cõtra
ria ut iraſcibilem. Ita ꝙ concupiſcibilis ſe habet
ſicut leuitas uel grauitas in leuibus & grauibus.
Iraſcibilis uero ſe habet quaſi caliditas uel frigi-
ditas in eis:nam ſicut grauia p grauitatem rece-
dunt a loco ſurſum tanq̃ a non conueniente: &
tendunt in locum deorſum tanq̃ ad locum con
uenientem & cõſormem:p frigiditatem uero re
ſiſtunt contrariis ne corrumpanť a propria natu
ra & deſeruitꝓpria loca &ꝓpriam quietem. Sic
aĩalia p concupiſcibilem ſugiũt mala triſtitia &
ꝓſequunť bõa delectabilia. Per iraſcibilem uero
agrediunť cõtraria quæ poſſent ea ab eiuſmodi
delectationibus prohibere:ut leo per concupiſci
bilem pgit utꝓſequať cibũ tanq̃ quid delectabi
le. Per iraſcibilem uero aggrediť aĩalia illa uolẽ
tia ipſumꝓhibere in cibo adepto pp ꝙ bene di-
ctum eſt ꝙ cõcupiſcibilis reſpicit bonum & ma-
lum ſecundum ſe. Iraſcibilis uero reſpicit bonũ
& malum inquantum habent rationem diffici-
lis & ardui:nam cum bonũ ſecũdum ſe dicať ꝓ-
ſequendum:malũ uero quid fugiẽdum. Concu
piſcibilis quæ ſecũdum ſe tendit in quietẽ & in
bona delectabilia: & fugit mala triſtitia ꝓ obie-
cto habet mala & bona ſenſibilia ſecundũ ſe con
ſiderata. Iraſcibilis uero ſecundum quã aggredi
mur & reſiſtimus ꝓhibentibus & nociuis:tendit
in bona & mala ſenſibilia non ſcd̃m ſe conſide-
rata:ſed ut habẽt rationem ardui & difficilis:nã
arduitas & difficultas potiſſime ſunt repugnan
tia &ꝓhibẽtia ne poſſimus conſequi bonũ & ui
tare malũ. Imꝑfecte ergo egiſſet natura ſi dediſ-
ſet aĩalibus concupiſcibilem p quã uitaret mala
&ꝓſequerenť bona: niſi dediſſet eis iraſcibilẽ p
quam aggrederenť impedientia delectationem
illam:ut igiť aĩalia ſcd̃m modum ſibi conueniẽ
tem prout bene poſſint delectari p cõcupiſcibi-
lem:data eſt eis iraſcibilis p quã reſiſtãt & aggre
dianť impediẽtia delectationẽ illam. Duplex eſt
ergo appetit⁹ ſenſitiuus iraſcibilis & cõcupiſcibi
lis. Appetitus aũt ĩtellectiuus q diciť uoluntas re
manet indiuiſus:nam cũ intellectus uniuerſalio
ri mõ reſpiciat ſuũ obiectũ q̃ ſenſus appetitus:in
tellectiuus qui ſeqtur intellectum uniuerſaliori
mõ ferť in bonũ q̃ appetitus ſecundum ſenſum
& quia quanto aliquid ſub uniuerſaliori modo
accipitur tãto unũ & idẽ exiſtẽs ad plura ſe extẽ
dit:licẽt appetitus ſenſitiu⁹ ſit alius & alius ſcd̃m
quẽꝓſequimur delectabilia & ſcd̃m quẽ aggre-
dimur terribilia. Appetitus tñ intellectiuus un⁹
& idem exiſtens fertur in omne bonum intelli-
gibile:non ergo eſt alius appetitus intellectiuus
ſcd̃m quẽ ꝓſequimur bona delectabilia p intel-
lectum & aggredimur bona ardua:ſicut ẽ alius
appetitus ſenſitiuus ſcd̃m quẽꝓſequimur bona
ſenſibilia delectabilia:& aggredimur terribilia.
Quare ſi oĩs uirtus moralis uel ẽ in ĩtellectu uel
in appetitu:& appetitus alius intellectiuus ut uo
lũtas:alius eſt ſenſitiuus & hoc duplex iraſcibi-
lis .ſ.& cõcupiſcibilis :oportet oẽm uirtutẽ mo-
ralẽ uel eſſe in intellectu uel in uolũtate uel ĩ ira
ſcibili uel in concupiſcibili:accipiẽdo ergo uir-
tutẽ moralẽ large ꝓut ipſa prudẽtia diciť q̃dam
uirtus moralis:dicere poſſumus ſcd̃m has quat-
tuor potentias aĩæ in qbus habet eſſe uirtus ſũ-
ptæ ſũt quattuor uirtutes cardiales uidelicet pru
dẽtia iuſtitia fortitudo & tẽperãtia:nam prudẽ-
tia eſt in ĩtellectu:iuſtitia in uolũtate:fortitudo
in iraſcibili:tẽperantia in concupiſcibili.

¶ Quot ſũt uirtutes morales & qũo eaꝝ nume
rus eſt ſumendus. Cap. iii.

P Hiloſophus circa finem .ii. ethi. præter
prudentiam & iuſtitiam enumerat .x.
uirtutes morales:uidelicet fortitudi-
nem temperantiam honoris amatiuam magna-
nimitatem largitatem magnificẽtiam maſuetu-
dinem ueritatem affabilitatem & eutrapeliam q̃
bene uertibilitatem uel ſocietatem appellaꝛ poſ
ſumus. Igitur computata iuſtitia & prudentia.
xii. ſunt uirtutes morales de quibus oĩbus quid
ſũt & quomodo decet eas reges habere & quas
partes habent uel uirtutes ãnexas ſingulariter ẽ
dicendum. Numerus aũt eaꝝ ſic põt accipi:nam
cum ſubiectum uirtutis ſit:uel intellectus uel uo-
lũtas uel appetitus ſenſitiuus. Omnis uirtus mo
ralis uel eſt in intellectu ut prudentia uel uolun-
tate ut iuſtitia:uel in appetitu ſenſitiuo:ut ille de
cẽ uirtutes morales quas enumerauimus : quas
tangit philoſophus circa .ii. eth. ¶ Poſſunt alio-
mõ ſic accipi hæ uirtutes:nã uirtutes ſũt medie
tates q̃dam:& non habent fieri niſi circa ea quæ
ſunt in ptãte noſtra in quibus decet nos ponere
medietatem uel æqualitatem ſiue rectitudinem:
hmõi aũt tria ſunt .ſ. rationes paſſiones & opera
tiones exteriores:per uirtutes enim debemus ha
bere rationes rectas:paſſiones moderatas:& ope
rationes exteriores æquatas & menſuratas. Secũ
do ergo ꝙ habemus rationes rectas hẽt eſſe pru-
dentia:prout uero habemus exteriores operatio
nes menſuratas & æquatas hẽt eſſe iuſtitia: Sed
prout ſunt in nobis paſſiones moderatæ accipiũ
tur illæ .x. uirtutes morales de qbus in principio
huius capituli fecimus mẽtionem. Iuſtitia ergo
quæ eſt in uoluntate ſic differt ab illis decem uir
tutibus quæ ſunt in appetitu ſenſitiuo:utræq̃ .n.
moderanť & æquanť operationes exteriores &
paſſiones exiſtẽtes in appetitu aliter tñ & aliter:
nã ille decem uirtutes p ſe & primo moderãt &
rectificant paſſiones:ſi autẽ rectificant operatio-
nes exteriores hoc eſt ex conſequenti:inquantũ
moderatis paſſiõibus moderate ferimur in opa-
tiones exteriores. Iuſtitia aũt econuerſo p prius

æquat & moderat ipſas res uel ipſas operatioẽs
exteriores: facit.n.ꝙ cuilibet tribuatur ꝙ decet:
uel ꝙ ei detur ꝙ ſuũ ẽ. Si autem moderat & reti
ficat paſſiones & motus exiſtens in appetitu hoc
eſt ex conſequenti inquantum moderatis & æq̃
tis rebus & operibus exterioribus :paſſiones in
nobis retificantur & moderantur. ¶Tertio autẽ
hic eadem diuiſio ſumi poteſt: nam omnis uirtꝰ
moralis tendit in bonum rationis. Tendere aũt
in bonum rationis poteſt eſſe tripliciter:uel quia
hmõi bonum perficit: uel quia ipſum efficit:uel
quia ipſum cuſtodit & ſeruat. Prudentia autem
tendit in bonum rationis: quia ipſam rationem
perficit. Eſt enim prudentia in ipſo intellectu
tanquam perfectio in ipſo perfectibili : iuſtitia
uero tendit in bonum rationis quia huiuſmodi
bonum efficit:nam iuſtitia in operibus & in ipſis
rebus efficit illud bonum & illam æqualitatem
quam ratio dictat. Aliæ autem uirtutes morales
ut cõmuniter ponitur tendunt in bonum ratio
nis quia illud cuſtodiunt & cõſeruant. Nam hu
iuſmodi uirtutes moderantes paſſiones agũt ne
per eas homo abducatur & recedat a bono ratio
nis propter quod huiuſmodi bona dicuntur cu
ſtodire & conſeruare. Dicamus ergo ꝙ uirtꝰ mo
ralis uel retificat rationes & eſt in ratione & eſt
rationis perfectiua:& ſic eſt prudentia. Vel eſt in
uoluntate & adequat operationes exteriores &
eſt boni rationis effectiua & ſic eſt iuſtitia. Vel ẽ
in appetitu ſenſitiuo & moderat paſſiones & eſt
boni ſecundum rationem cuſtoditiua & conſer
uatiua & ſic ſumuntur decem uirtutes morales
ſuperius numeratæ. Quorum numerus & ſuffi/
cientia ſic poteſt accipi. Dictum eſt.n.uirtutes il
las eſſe circa paſſiones:quas per ſe habent mode
rare & æquare prout ergo ex aliis & aliis obiectis
ſurgũt aliæ & aliæ paſſiones :accipi poterãt aliæ
& aliæ uirtutes prout & illis paſſionibus ſecun/
dum ordinem rationis aliud & aliud medium
reperitur. Vt ergo liceat typo & ſuperficialiter
pertrãſire dicamus ꝙ paſſiones uel ſurgunt ex
bono uel ex malo: Si ex malo uel ex futuro uel
ex præſenti. Si ex futuro ſic fiunt in nobis paſſio-
nes:timor & audacia:timor cum ab eo refugimꝰ.
audacia cum illud aggredimur: inter has autem
duas paſſiones ſumitur:una uirtus media.ſ.forti
tudo. Erit ergo fortitudo quæ ẽ medietas timo
ris & audaciæ in iraſcibili:quia timor & audatia:
in iraſcibili habẽt eſſe. Si uero huiuſmodi paſſio
nes oriuntur ex malo præſenti ꝙ eſt nobis iam
illatum uel inſurgimus ad puniendum & tunc ẽ
ira quæ eſt per paruipenſionem: uel propter ma
lum illate appetit pœnam in uindictam. Si autẽ
ab hac punitione uel ab hac uindicta refugimus
ſic eſt mitiditas:medium autem horum ẽ uirtus
quæ dicitur manſuetudo. Manſuetudo tamen
non proprie nominat uirtutem mediam eẽ ĩter
mitiditatem & iram. Immo magis nominat ip.
ſam paſſionem quæ ẽ mitiditas:attamen ut dici
tur quarto ethicorum quia nõ habemus propri-
um nomen reſpectu huiuſmodi uirtutis noĩatur
nomine paſſionis deficientis:& dicitur manſue/
tudo. Erit autem manſuetudo in iraſcibili quia
ĩ ea ſunt mitiditas & ira contra quas huiuſmodi
uirtus uidetur conſiſtere:quæ igitur uirtutes exi
ſtẽtes in iraſcibili ſumuntur circa paſſiones quæ
oriuntur ex malo : ut fortitudo eſt circa paſſiões
ortas ex malo futuro. Mãſuetudo circa paſſiões
ortas ex malo præſenti. Si autem ſumatur uirtu
tes circa paſſiones quæ oriuntur ex bono:tũc di/
ſtinguendum ẽ de bono: quia quoddam eſt bo
num hominis in ſe: quoddam uero eſt bonum
eius ut habet ordinem ad alios:bonũ hominis
in ſe duplex eſt: quia quoddam ẽ delectabile ut
cibi & potus & talia : quoddam uero utile ut pe
cunia:quoddam uero honeſtum ut honor. Ho
neſtum.n.ab ipſo honore ſumit originem:ẽ.n.
bonum quaſi honoris ſtatus. Circa paſſiones or
tas ex bono delectabili non ſumitur niſi una uir
tus ut temperantia quæ ẽ in concupiſcibili. Cir
ca paſſiões uero ortas ex utili ſumuntur duæ uir
tutes. Nam huiuſmodi bonum uel eſt mediocre
& cõmune & ſic ſumitur liberalitas quæ eſt circa
mediocres ſumptus: Vel eſt illud bonum arduũ
& ſic magnificentia:quæ eſt circa magnos ſum/
ptus:idem eſt.n.magnificentia ſicut magnificus
erit igitur liberalitas in cõcupiſcibili: magnificẽ
tia uero ratione arduitatis erit in iraſcibili. Si ue
ro illud bonum ſit honeſtum ſiue honor:tũc ho
nor ille uel eſt mediocris tunc eſt quædam uirtꝰ
quæ cõmuni nomine dici põt honoris amatiua
ſiue honoris amor. Si aũt honor ille ſit magnꝰ
& tunc ſic dicitur magnanimitas quæ ẽ circa ho
nores. Erit autem honoris amatiua in concupi/
ſcibili. Magnanimitas uero in iraſcibili ex quo
patet ꝙ quia bona delectabilia nõ ſic poſſunt ha
bere rationem ardui ſicut utilia & honeſta:licet
tam ex bonis utilibus quã ex honeſtis ſumantur
duæ uirtutes quarum una eſt in concupiſcibili:
alia in iraſcibili. Ex bonis tamen delectabilibus
non ſumitur niſi una uirtus quæ eſt in concupi
ſcibili:ut temperantia. Si uero huiuſmodi uirtu.
tes ſumantur circa paſſiones quæ oriũtur ex bo/
nis.ut cõmunicamus cũ aliis deſeruiunt nobis
ad ueritatem uitæ. Sic ut dicitur ſecũdo ethi.ſu/
muntur tres uirtutes:nã cum aliis communica/
mus ĩ uerbis & operibus.opera autẽ & uerba ut
cõicamus cũ aliis deſeruiunt nobis ad ueritatẽ
uitam & ludũ. Erit ergo triplex uirtus uidelicet
ueritas affabilitas & eutrapelia:quæ põt dici bo
na uerſio. ¶Eſt ãt ueritas ut hic de ea loquimur
& ut eſt uirtus non ſpeculatiua:ſed ſumit̃ hic ue
ritas pro ut aliquis nõ eſt ypocrita nec iactator:
ſed eſt aptus uerbis & factis oſtendit ſe talẽ qua/
lis eſt. ¶Affabilitas uero eſt quando quis bene
ſe habet circa conuerſationem uitæ ut quando
non eſt adulator non eſt diſcolus:ſed eſt affabi/
lis & curialis. ¶Eutrapelia uero ſiue bona uerſio
eſt quando aliquis ſic ſe habet in ludis:ut non ſit
hiſtrio:ꝗ de omnibꝰ uelit ludere:nec ſit agreſtis

Digitized by Google

ꝙ de nullo uelit ludere:ſed ſit eutrapelus & bene
ſe uertens ut ſe habeat circa ludos prout expedit.
Omnes autem hæc tres uirtutes: quia non ſunt
circa aliquid arduum:ſunt in concupiſcibili. Pa
tet ergo ꝙ cum quattuor potētiæ animæ ſint ſu
ſceptibiles uirtutū de quibus loquimur duodeci
ſunt huiuſmodi uirtutes: quia una eſt ī intellectu
& una in uoluntate:quattuor in iraſcibili & ſex ī
concupiſcibili In intellectu eſt prudentia:in uo
luntate iuſtitia:ī iraſcibili eſt fortitudo:māſuetu
do:magnanimitas:& magnificentia quæ ſic acci
piuntur:quia fortitudo & manſuetudo ſunt cir/
ca paſſiones ortas ex malis:ut fortitudo eſt circa
paſſiones ortas ex malis futuris:manſuetudo cir
ca paſſiones ortas ex malis præſentibus. Magni
ficentia uero & magnanimitas ſūt circa bona ar
dua aliter & aliter qa magnificētia circa magna
bona utilia:ut circa magnos ſumptus. Magnani
mitas uero circa magna bona honeſta : ut circa
magnos honores. In concupiſcibili autem ſunt
ſex uirtutes uidelicet temporalia liberalitas ho/
noris amatiua:ueritas: affabilitas:& eutrapelia:q̄
ſic accipiuntur: quia tres harum ut temperantia
liberalitas & honoris amatiua : ſummunt ſecun
dum bonū hominis ī ſe. Aliæ uero tres ſecundū
bona hominis i ordine ad alium:ſecūdum ergo
utraq; bona ſunt tres uirtutes. Nam bona homi/
nis i ſe tria ſunt:nam quædam ſunt delectabilia:
circa quæ eſt temperantia:quædam utilia circa q̄
eſt liberalitas:quædam honeſta circa quæ eſt ho
noris amatiua. Sic etiam bona in ordinæ ad aliū
tripliciter poſſunt conſiderari : uel ut deſeruiunt
nobis ad manifeſtationem & ſic eſt ueritas. uel
ad uitam & ſic eſt affabilitas:uel ad ludū & ſic eſt
eutrapelia: oſtenſum ē ergo quot ſunt huiuſmo
modi uirtutes & quomodo diſtinguuntur.

¶ Quod bonarum diſpoſitionum quædā ſunt
uirtutes:quædam ſupra uirtutes: quædam ſunt
ancillantes uirtutibus:& quædam præparatiōes
ad uirtutem. Cap. iiii.

Iſtinximus in præcedenti capitulo ꝙ
d duodecim ſunt uirtutes: quarum una
eſt in intellectu ut prudentia:una ī uo
luntate ut iuſtitia:quattuor in iraſcibili ut forti/
tudo manſuetudo:magnificētia & magnanimi-
tas. Et ſex in cōcupiſcibili ut tēperantia:liberali-
tas. honoris amatiua:ueritas: affabilitas:& eutra
pelia quas etiam in præcedenti capitulo enume
rauimus. Ne ergo aliquis crederet non eſſe aliq̄s
alias bonas diſpoſitiones præter uirtutes enume
ratas decreuim⁹ oſtēdere ꝙ loquēdo đ bonis di
ſpoſitionibus de quibus locuti ſunt philoſophi:
quia de aliis ad præſens non intendimus tracta
tum conſtituere:quædā ſunt uirtutes. Quædam
ſunt etiam ācillantes uirtuti. Etiam ſunt quædā
præparationes ad uirtutem:quædam ſupra uirtu
tem. Large. n. accipiēdo uirtutem omnes huiuſ/
modi bonæ diſpoſitionis uirtutes appellari poſ-
ſunt:Nihilominus tamen quædam bonæ diſpo
ſitiones ancillantur uirtuti ut bene conſiliari &
bene iudicare de conſiliatis: ancillantur pruden
tiæ. qui ergo bene diſpoſitus eſt ad hoc aptus eſt
ut ſit prudēs. ¶ Quædam uero bonæ diſpoſitio-
nes nō ſunt cōpleta uirtus : ſed ſunt diſpoſitiōes
ad uirtutem: ut perſeuerantia & continētia quæ
ut de eis philoſophus loquitur non ſunt comple
ta uirtu:ſed diſpoſitio ad uirtutem. Nam ille per
ſeuerare dicitur qui non cadit & ſi non temptet:
hoc autem etiam & non uirtuoſi aliquando ha/
bent qui non paſſionati non ruunt. Continens
autē dicitur qui paſſionatur & habet paſſiones
fortes: tamem continet ſe & non credit paſſioni
ſed rationi:non ergo continens eſt plene uirtuo
ſus:quia propter paſſiones fortes licet bene agat
non tamen ē ei delectabile bene agere : continē
tia ergo & perſeuerantia ſic accepta quamuis ſit
quædam bona diſpoſitio non tamen eſt uirtus:
ſed diſpoſitio ad uirtutem. ¶ Sunt etiam quæ/
dam bonæ diſpoſitiones quæ ſunt ſupra uirtutē
cuiuſmodi ē uirtus diuina:ſiue uirtus heroica &
ſup iuſta đ qua determinatur ſeptimo ethicoꝝ:
nam ſicut aliqui homines ſunt ſicut beſtiæ & ſūt
mali ultra modū hominum. Sic aliqui ſunt q̄ſi
diuini & ſunt boni ſupra modum: & propter ꝙ
tales ſuperuirtuoſi dici poſſunt. Huiuſmodi autē
uirtutem diuinam quæ eſt quodammodo ſuper
uirtus maxime habere debent reges & principes
qui ut dictum eſt ſemidei eſſe debent. ¶ Quarto
quædam bonæ diſpoſitiones ſunt ipſe uirtutes
cuiuſmodi ſunt prudentia:iuſtitia & alia de qui-
bus ī præcedenti capitulo fecimus mentionem:
De omnib⁹ ergo his quattuor ſuo loco dicem⁹.
Determinabimus ergo de uirtutibus oſtenden
tes quomodo reges & principes debent habere
uirtutes. Determinabimus etiam de aminiculā
tibus uirtuti:ſed & đ diſpoſitionibus ad uirtutē:
& de his quæ ſunt ſupra uirtutē oſtēdentes quo
modo reges & principes oportet talibus eſſe or
natos. Sed primo de ipſis uirtutibus ē dicendū.

¶ Quod uirtutum ſunt quædam principales:q̄-
dā cardinales: quædā uero annexe. cap. v.

Numerauimus ſupra duodecim uirtu
a tes:ſed non omnes illæ. xii. ſunt æqua
lis perfectionis:non ſunt æque princi/
pales. Cōſueuit enim apud ſanctos & etiā apud
philoſophos diſtingui inter uirtutes:quia quæ/
dam ſunt cardinales & principales : quædā uero
annexæ. Cardinales autem ſunt quattuor uideli
cet prudentia:iuſtitia:fortitudo & temperantia.
Annexæ autem & nō principales ſunt aliæ octo
de quibus ſupra fecimus mentionem. Has autē
quattuor uirtutes eſſe cardinales & principales
triplici uia īueſtigare poſſumus. Prima uia ſumi
tur ex parte materiæ circa quam uerſatur. Secun
da ex parte ſubiecti in quo exiſtunt. Tertia ex par
te conditionum quæ ad uirtutes requirunt. Pri
ma uia ſic patet:nā omnis uirtus uel eſt circa ra/
tiones:uel circa paſſiones:uel circa operationes.
Cum n. contingat ratiocinari recte: & non recte

Digitized by Google

oportet dare uirtutē aliq̄ q̄ ſit recta rō p q̄ ď ipſis agibilib⁹ rectas rōnes faciam⁹. ¶Rurſus cū cōtigat opari recte & nō recte ſic ē dare uirtutē p q̄ dirigimur in rōcināndo de agibilib⁹ & ē dare uirtutē p quam dirigimur i opando ipſa agibilia. ¶Ampli⁹ qa cōtigit nos paſſionari recte & nō recte: oportet dare uirtutes aliq̄s p quas modificemur in ipſis paſſionib⁹. Cū ergo paſſiones q̄dā ipellūt nos ſēper ad malū: ut paſſiones cōcupiſcibiles qa pni ſum⁹ ad agendū ſemp illa. Quædā uero retrahunt nos a bono: ut paſſiones iraſcibiles. Circa paſſiōes oportet dare uirtutē aliquā ne paſſiones nos ipellat ad id q̄d rō uetat: & oportet dare uirtutē aliā ne paſſiones retrahāt nos ab eo ꝙ rō dicat. Omnis ergo uirt⁹ uel rectificat rōnes uel æq̄t opationes: uel modificat paſſiōes ne nos ipellat ad id quod ratio uetat: uel modificat eas ne nos retrahāt ab eo ꝙ rō dictat & qa prudētia pricipaliter rectificat rōnes. Iuſtitia principaliter æq̄t opationes tempantia pricipaliter modificat paſſiōes ne nos ipellāt ad id q̄d rō uetat. Fortitudo pricipaliter modificat eas ne nos retrahāt ab eo q̄d eſt rō dictat. Iō ratione materiæ circa q̄ uerſaꝛ hmōi uirtutes dicunꝛ hæ. iiii. cardinales & pricipales: qa ſunt circa materiā illā circa q̄ pricipaliter uerſaꝛ humana uita. ¶Secunda uia ad īueſtigādū has eē uirtutes cardinales & pricipales ſumi pōt ex pte ſubiecti i quo exiſtūt. Dictū ē eni ſupra uirtutes de qb⁹ loq̄mur eē in q̄ttuor potētiis animæ: uidelicet i intellectu: in uolūtate ī iraſcibili: in concupiſcibili. Cū ergo i intellectu pratico pricipalior uirt⁹ ſit prudētia: in uoluntate loq̄ndo de uirtutib⁹ acq̄ſitis pricipalior ſit iuſtitia. In iraſcibili uero pricipalior ſit fortitudo. Et i concupiſcibili tēperātia. Ideo hæ. iiii. uirtutes ſcilicet prudētia: iuſtitia: fortitudo: & tēperātia: pricipales & cardinales eē dicūꝛ. ¶Tertia uia ſumiꝛ ex pte conditionū q̄ ad q̄libet uirtutē requirunꝛ: nā omnis act⁹ ſi uirtuoſus eē debet oportet ꝙ fiat prudēter: iuſte: fortiter: & tēperate. Iō hæ q̄ttuor uirtutes pricipales & cardinales eē dicūꝛ. In aliis ergo uirtutib⁹ pōt eē aliqua pricipalitas ſicut magnanimitas quādā pricipalē hēt ſup uirtutes alias qa ſecūdū phūm. iiii. ethi. Magnanimitas uideꝛ eſſe ornat⁹ quidā omniū aliarū uirtutū. Sic ēt magnificētia quādā pricipalitatē hēt propter magnitudinem ſumptuum circa quam uerſatur: habent ergo aliæ uirtutes quandam pricipalitatem: ſed hæ quattuor ſimpliciter principales & cardinales eſſe dicuntur: quod quomodo ſit in proſequendo de eis ſingulariter pleni⁹ oſtendetur. Si ergo hæ quattuor ſunt principales & cardinales reſpectu aliarum: primo de his quattuor eſt dicendum. ¶Rurſus quia prudentia eſt principaliter oībus aliis cum ſit directiua omnium aliarum: & iuſtitia ſit principalior quā fortitudo & temperantia cum iuſtitia ſit circa cōmutationes rerum & circa diſtributiones bonorum & erga quæ principaliter uerſatur uita noſtra & quia fortitudo eſt principalior quam temperantia. cum fortitudo magis ordinetur ad bonum gentis & ad bonum commune quam ipſa tēpantia. Ideo hic ordo eſt tenēdus quia primo dicemus quod eſt prudentia & ꝙ decet reges & principes eſſe prudentes. Secundo determinauimus de ipſa iuſtitia oſtendentes ꝙ decet reges & principes eſſe iuſtos. Deinde determinabimus de fortitudine & temperantia: declarantes ꝙ cōtingit reges & principes eſſe fortes & temperatos. Conſequēter uero tractabimus de magnitudine & magnificentia & aliis uirtutibus manifeſtantes quomodo decet reges & principes talibus uirtutibus eſſe perfectos.

¶Quomodo diuerſimode notificari poteſt q̄d eſt prudentia. Cap. v.

PRudentia autem de qua primo tractare intendimus ad diuerſa comparari habet & prout ad diuerſa comparatur aliam & aliam notificationem ſuſcipit: quantū enim ad præſens ſpectat prudentiam ad. v. comparari poſſumus uidelicet ad uirtutes morales quarum eſt directiua: ad uirtutes intellectuales reſpectu quarum ē præceptiua: ad materiam circa quam uerſatur: ad ſcientiam & ad artem a quibus diſtinguitur. Eſt enim prudentia uirtutum moralium directiua: nam uirtutes morales de ſe inclinant in finem ſibi conuenientem ut temperantia inclinat in ſobrietatem & in deteſtationem uenereorum ſed non ſufficit inclinari in finem debitum temperantiæ: uel in finem aliarū uirtutum moralium niſi ſciamus quomodo poſſumus conſequi talem finem ꝙ ſit per prudentiam: per uirtutes ergo morales præſtituimus nobis debitos fines. Sed per prudentiam cum habemus dirigimur in fines illos. Accipit autem prudētia fines a uirtutibus moralibus & per ea quæ ſunt ad finem recte dirigit in fines illos. Quare prudētia ut comparatur ad uirtutes morales ſic diffiniri poteſt quod eſt perfectio intellectus ſiue quod eſt bona qualitas mentis directiua in finem uirtutum moralium. ¶Secundo poteſt cōparari prudentia ad uirtutes intellectuales reſpectu quorum eſt præceptiua: prout enim ad præſens ſpectat ſi circa agibilia bene negociari uolumus tria habere debemus. Primo debemus iudicare. Tertio debem⁹ præcipere ut fiant opere ſecūdum inuenta & iudicata: ut ſi uellemus ſecundū opera bellica caſtrum aliquod capere. Primo inueniendæ eſſent uiæ & cogitandi eſſent modi per quos caſtrum illud capi poſſet. Secundo iudicandum eſſet de uiis inuentis utrum bonæ eſſent ad propoſitum proſequendum. Tertio: præcipiendum eſſet ut fierent opera ſecundum inuēta & iudicata. In intellectu ergo noſtro eſſe debent tres uirtutes una per quam bene inueniam⁹ & bene conſiliemur quam philoſophus. vi. eth. appellat embuliam. i. bene cōſiliatiua. Alia uero per quam bene iudicemus de inuētis quam philoſophus appellat ſineſim. i. bene iudicatiuam.

Tertia per quā præcipiamus ut fiant opera ſecun
dum inuēta & iudicata:& hanc dicimus eſſe pru
dentiam. Prudētia ergo reſpectu uirtutis iuenti
uæ & iudicatiuæ dicit̄ eſſe ꝓceptiua: quia ꝙ illæ
inueniūt & iudicāt iſta præcipit ut fiat. Prudētia
ergo imediatius dirigit in opa fienda eo ꝙ ꝓci-
piat illa fieri quā faciat uirtus inuētiua & iudica-
tiua: cū ergo i moralibus actus & opa dicātur eē
potiora. Prudētia quæ imediatius ſe hēt ad ea ē
potior uirtute inuētiua & iudicatiua. Prudentia
ergo reſpectu uirtutis iuētiua & iudicatiua quæ
ſūt uirtutes intellectuales ſic diffiniri pōt qꝺ eſt
ꝓceptiua inuētorū & iudicatoꝝ. Vnde. vi. ethi-
corū dicit̄ ꝙ ſicut embuliæ eſt inuenire & ſinen
ſis eſt iudicare ſic prudētiæ eſt ꝓcipere. ℭTertio
prudētia cōparari ꝑt ad materiā circa ꝗ uerſatur:
cū enī prudentia ſit circa agibilia & agibilia ſint
ſingularia oportet prudentiā eē circa pticularia
applicādo uniuerſales regulas ad ſingularia ne-
gocia ut ſexto ethicoꝝ dclarari hēt. Cōparata er
go prudētia ad materiā circa quā uerſatur ſic de
ſcribi poteſt ꝙ prudentia eſt uirtus ſecundū uni-
uerſales maximas particularia facta concernens
hmōi uniuerſales regulæ ſane bōæ leges cōſue-
tudines & alia p quæ regulari poſſumus in agen
dis. ℭQuarto cōparari hēt prudētia ad ipſam ſci-
entiā a qua diſtinguit̄: nā ſcientia ꝓprie ē de reb⁹
neceſſariis iuxta Boetiū prio Ariſmetricæ. Scien
tia eſt eorū quæ imutabilē ſubſtātiā ſortiuntur.
Prudentia aūt eſt actuū humanoꝝ & rerum con
tingētiū ꝗ ſunt in ptāte noſtra. ℭQuinto com-
parari poteſt prudētia ad artem a qua etiā diſtin
gui habet: nā ars ē reſpectu factibiliū & nō præ-
ſupponit rectitudinē uoluntatis. Prudentia ue-
ro eſt reſpectu agibiliū & ꝓſupponit rectitudi-
nem appetitus: ꝑpter quod ſcribit̄ ſexto ethico-
rum ꝙ artifex uolūtarie peccans ē melior ꝗ pec
cans inuoluntarie. Prudens uoluntarie peccans
eſt peior. In opibus ergo deſeruientibus arti me
lius eſt peccare uoluntarie ꝗ inuoluntarie ſed in
opibus deſeruientibus ad uitam circa ꝗ uerſatur
prudentia peius eſt peccare uoluntarie ꝗ inuo-
luntarie: prudentia ergo quia nullus poteſt eſſe
prudens niſi ſit bonus & hēat uoluntatem rectā
non eſt ars, ſed uirtus prout ergo prudētia com
paratur ad artem a qua diſtinguitur ſic diffiniri
poteſt ꝙ ē recta rō agibiliū ꝓſupponēs rectitudi
nē uoluntatis. ℭEx oibus ergo his de ipſa pru-
dentia unā cōmunem deſcriptionem formare
poſſumus dicendo ꝙ prudentia eſt uirtus intel-
lectualis directiua uirtutū moraliū ꝓceptiua ſecū
dum inuenta: & iudicata ſecūdū uniuerſales ma
ximas. Particularia cōtingentia & agibilia con-
cernens: ꝓſupponēs rectitudinem uoluntatis.

ℭQuod decet reges & principes eſſe pruden-
tes. Cap. vii.

Iſo quid eſt prudentia: & oſtenſo ꝙ
o per prudētiā recte dirigimur i bonū
finē in quem iclinant uirtutes mora
les: reſtat oñdere ꝙ decet reges & principes eſſe
prudentes. ℭSunt autem quātū ad pñs ſpectat
tria ꝗ maxime rex attendere debet. Primo enim
ſpectat ad ipſum ſumme intendere ut ſit rex ſecū
dum rei ueritatem: & nō noīe tātum. Secundo
ſtudere debet ne ſuus principatus in tyrānidem
conuertatur. Tertio, ſtudere debet ut naturaliter
dñetur. ℭTriplici ergo uia inueſtigare poſſum⁹
ꝙ decet regem eſſe prudentem. Primo: quia ſine
prudentia non eſt rex ſecundum rei ueritatem:
ſed noīe tantū. Secūdo: quia ſine ea de facili uer
titur in tyrannum. Tertio: quia ſine ipſa non po
teſt naturaliter dñari. Prima uia ſic patet. Nā rex
eſt nomen officii & dignitatis. Eſt. n. regis offi-
cium ut ſuā gentem regat & dirigat in debitum
finem quod ipſum nomen regis oñdit. Nomen
enim regum a regendo ſumptum eſt. Regere āt
alios & dirigere ipſos in finem debitum ſit per
prudentiam. Vnde dicit̄. vi. ethi. ꝙ illos extima-
mus eſſe prudentes: qui ſibi & aliis poſſunt bōa
ſpeculari & prouidere. Prudētia ergo eſt quidā
oculus quo bonus & debitus finis conſpicitur.
Qui ergo hoc oculo caret non ſufficienter uide
re pōt ipſum bonum: nec ipſum debitum finē. i
quem eſt populus dirigendus. Sicut ergo ſagit-
tator nō poſſet ſufficienter ſagittare ſiue ſagittā
in ſignum dirigere: niſi ipſum ſignum uideret.
Sic nec rex poteſt populum dirigere ſiue regere:
& ipſum in debitū finem dirigere niſi ipm finē
per prudentiam ſpeculet̄. Si ergo ſine prudentia
nullus poteſt ſufficienter gentem uel populum
regere: & ipſam dirigere in finē bonum & debi-
tum: ſine ea nullus erit rex: ſecūdū rei ueritatem
& ut decet. Licet forte ſit rex appellatione & no
mine. Videt̄ enī ꝙ uir ſine prudentia poſitus in
dignitate regia ſit denarius æneus uel Plumbe⁹
poſitus in cōputo mercatorum. Mercatores enī
cū rōcinando computant: aliquando unum de
narium æneum uel plumbeū ponunt loco mil-
le librarū: quod ergo non ualet unum ouum: re
præſentat ualorem magis precii: Denarius ergo
ille magis ē ſignū ualoris ꝗ ualeat. Sic ſi uir pru-
dētia careat & regia dignitate fūgat̄: cū ipſe par
ui ualoris ſit eſt loco magni precii. Magis ergo ē
ſignū regis: ꝗ ſit rex. Vt igitur ſit rex non ſolum
noīe: ſed re decet ipm habere prudentiam. ℭSe
cundo hoc decet eum: ne de facili i tyrannū cō-
uertatur. Dictum enī eſt ꝙ p prudentiam dirigi
mur in bonum finem: i quem inclinant uirtutes
morales. Eſt enim prudentis prouidere bona ſi
bi & aliis: & dirigere ſe & alios i optimum finē.
Si ergo aliquis prudentia careat per quam diri-
gimur in optima bona: ſecundum ueritatem de
facili efficietur tyrannus: quia diuitias & bona
exteriora: quæ ſunt bona optima ſecundum ap-
parentiam: credet eſſe optima ſimpliciter. Immo
quia imprudentes non cognoſcunt niſi ſenſibi-
lia bona cuiuſmodi ſunt diuitiæ & bona exte-
riora. Rex prudentia carens: quia non cogno-
ſcet: non reputabit niſi ſenſibilia bona: & dimiſ-
ſis uirtutibus totum ſtudium ſuum ponet ut

affluat diuitiis & ſenſibilibus bonis. Efficietur ergo deprædator populi:dñabitur tyrãnice:nõ curabit qualitercũq; poſſit pecuniã extorquere. ¶Tertio decet reges & principes hẽre prudẽtiã qa ſine ea nõ poſſunt naturaliter dñari. Nã ut declarari habet primo pollitícorũ. Ex hoc eſt aliqs naturaliter ſeruus:quia deficit itellectu & neſcit ſeipſum regere. Ex hoc autem naturaliter eſt dominꝰ qa uiget itellectu & prudẽtia:& nouit ſe & alios in debitũ finẽ dirigere. Hanc eni ueritatem non ſolũ approbant philoſophica dicta:ſed etiã confirmant ſingula regimina naturalia. Videmus enĩ naturaliter hoĩes dñari beſtiis. Viros fœminis. Senes pueris. Hoĩes naturaliter dominantur beſtiis:qa hoĩum genus uiget prudẽtia. Beſtiæ. n. prudẽtia & arte parũ participãt. Sic etiam uiri dominantur fœminis:quia ut declarari hẽt primo pollitícorũ. Fœminę hẽt conſiliũ inualidũ. Cõmuniter eni fœminæ deficiũt a uirorum prudẽtia:ꝙ ſi reperiant mulieres aliquæ prudentiores uiris:hoc ẽ ut raro:& in paucioribus ut plurimum. Ergo fœmina uiri naturaliter debet eſſe ſubiecta:eo ꝙ naturaliter deficiat uiri prudẽtia. Hoc etiam modo iuuenes naturaliter decet antiquioribus eſſe ſubiectos quia inexperti agibiliũ non ſic habundant prudentia ſicut illi. Vbicunq; igitur hoc naturaliter ſeruit:& illud naturaliter dominatur:ſemper principãs pollet prudentia:a qua deficit qui naturaliter ſeruus exiſtit. Vt igitur rex naturaliter dominetur:oportet ꝙ polleat prudentia & intellectu.

¶Quot & quæ oporteat habere regem ſi debeat eſſe prudens. Capitulum .viii.

Q Voniam nunquam perfecte habetur aliquod totũ niſi habeant partes eiꝰ. Si debeat aliquis eſſe perfecte prudẽs oportet ipſum habere oĩa q̃ concurrunt ad prudentiam:& omnes partes eius. Conſueuerũt aũt aſſignari octo partes prudẽtiæ Videlicet:memoria:prouidentia:intellectus:ratio:ſolercia:docilitas:experientia:& cautio. Quare ſi rex aut princeps debeat eſſe prudens:oportet ipſum eſſe memorem:prouidum. intelligentem rationabilẽ:ſolertem:docilem:expertum:& cautum. Hæc ãt octo quæ dicuntur eſſe partes prudẽtie ſic accipi pñt. Nam ut patet ex habitis:ex hoc aliquis dicitur eſſe prudens:quia eſt ſufficiens dirigere ſe & alios ĩ aliqua bona:ſiue in aliquos bonos fines. Quattuor ergo eſt ibi conſiderare. Videlicet bona ad quæ dirigit. Modum ꝑ quem dirigit:perſonam dirigentem & gentem quam dirigit. Ratione bonoꝝ ad quæ dirigit oportet regem eſſe memorem & prouidum. Propter modũ ſecũdũ quem dirigit:oportet ipſum eſſe intelligentẽ & rõnabilẽ. Ratione ꝓpriæ pſone q̃ alios eſt dirigens oportet ꝙ ſit ſolers & docilis. Ratiõe uero gentis quã dirigit cõgruit ꝙ ſit expertus & cautus. Si. n. rex debet gentem aliquam ad bonum dirigere:oportet ꝙ hẽat memoriam preteritoꝝ & prouidentiam futurorum. Debet enim habere præteritorum memoriam:nõ ꝙ poſſit præterita immutare:quia nulli agenti hoc eſt poſſibile:ſed decet regem habere præteritoꝝ memoriam:ut poſſit ex præteritis cognoſcere qd euenire debeat in futurũ. Nam ut ſcribitur ſecundo rethoricorum in cõtingẽtibus agibilibus ut plurimũ futura ſunt ꝑteritis ſimilia. ¶Secũdo decet ipm hẽre prouidentiam futurorum:quia hoĩes prouidẽtes futura bona cogitant uias ꝑ quas faciliter illa adipiſci ualent. Ergo ratio bonorum ad qua rex gentẽ ſuam dirigere debet expedit ut habeat ꝓuidẽtiam futuroꝝ:ut facilius illa futura bona adipiſci ualeat:& ut hẽatꝰ memoriã præteritoꝝ. Vt ex actis præteritis ſciat quid agere debeat ĩ futurorum. ¶Ratione uero modi per quẽ dirigit oportet quod habeat intellectum & rõnem:ſiue oportet ꝙ ſit ĩtelligens & rationalis. Modus. n. quo rex ſuum populum dirigit:oportet ꝙ ſit humanus:quia rex ipſe hõ eſt. Homo. n. intelligit rõcinãdo & diſcurrendo. Accipit. n. aliqua principia & aliquas præmiſſas:ex quibus elicit intentas concluſiões:& hoc in ſpeculabilibus:q̃ in agibilibus. Nam ſicut ſunt rationes ut demonſtrẽt quid ſit uerum cognoſcendum:ſic fiũt rationes ut perſuadeatur quid ſit bonum proſequẽdum. Ratione igitur huiuſmodi cognoſcendi qui eſt inditus hoĩbus uolens alios dirigere oportet ꝙ ſit intelligens. cognoſcendo pricipia & præmiſſas. Et rationalis ratiocinãdo & eliciẽdo ex illis præmiſſis concluſiones intentas. Vel oportet ꝙ ſit intelligens:ſciendo leges conſuetudines bonas:& alia qua poſſunt eſſe principia & regulæ agendorum. Oportet autem ꝙ ſit rationalis ſpeculando ex illis regulis quid agere congruit. Sicut ergo ratione bonoꝝ ad quæ dirigit oportet regem eſſe memorẽ & ꝓuidũ:ſic ratione modi per quẽ dirigit oportet ipſum eẽ intelligentem & rationalẽ. ¶Sed ratione ꝓpriæ pſone quæ ẽ alios dirigens oportet ꝙ ſit ſolers & docilis. Nã qui ĩ tanto culmine eſt poſitus:ut tãtam gẽtem regere hẽat:oportet ꝙ ſit ĩduſtris & ſolers ut ſciat ex ſe inuenire bona gentis ſibi commiſſæ. Verum quia nullus homo ſufficit ad excogitandũ oĩa q̃ poſſunt eſſe utilia tot regno. Cum hoc ꝙ regem expedit eẽ ſolertem ex ſe quæ bona ſunt regno utilia excogitando:oportet ipm eſſe docilem alioꝝ conſiliis acqeſcendo. Poſſumus. n. dicere de rege quod dicit de magnanimo. iiii. ethi. Quod non decet fugere ipm fugere cõmonentem. Nõ. n. decet regẽ in oĩbus ſequi caput ſuũ:nec inuiti ſemꝑ ſolertiæ ꝓpriæ. Sed oportet ipm eſſe docilẽ:ut ſit abilis ad capeſcẽdã doctrinam alioꝝ acquieſcendo doctrinis & cõſiliis baronũ:ſeruorũ:ſapientũ:& diligentiũ regnũ:patet ergo ꝙ rõne ꝓpriæ pſone q̃ eſt alios dirigẽs oportet regem eẽ ſolertem & docilẽ. Sed rõne gẽtis quã dirigit oportet ipm eẽ expertũ & cautũ. Experiẽtia enĩ eſt rerũ particulariũ. Prout igitur ſunt alia & alia particularia. Et prout aliquis negociatur circa aliam & aliã gentẽ:ſunt alia &

Digitized by Google

alia exquirēda. Oportet igitur principem reſpectu gētis cui p̄eſt eſſe expertū cognoſcendo particulares conditiones gentis ſibi cōmiſſæ: ut poſſit eā melius in debitum finē dirigere. ¶ Vltimo oportet ipm eſſe cautū. Nā ſicut in ſpeculabilib⁹ falſa aliqñ adminiſcent ueris pp qđ credunt uera quæ non ſūt uera: ſed apparēt uera. Sic in agibilibus mala multotiēs admiſcent bonis ꝑpter quod credunt bona: ſed non ſūt bona: ſed apparent bona. Oportet igitur regem eſſe cautū reſpuēdo apparēter bona & eligēdo bona ſimpliciter: ad quæ debet dirigere gētē ſibi cōmiſſam.

¶ Quomodo reges & principes poſſunt ſe ipſos prudentes facere. Cap. x.

a Nima in ſedēdo & quieſcendo fit prudens: ut uult phūs. vii. phiſicorum. Reges ergo & principes ſi deſiderant eſſe prudentes non debent uanitatibus intendere: ſed maiorem partem uitæ ſuæ debēt expendere in cogitando quæ poſſunt eſſe regno ꝓficua: qđ non ſic intelligendum eſt ut nullas recreationes corporales habere debeant. Sed debent eis adeo moderatæ uti: ut non impediantur in regimine regni ſui. Seipſos ergo poterunt prudentes facere ut naturaliter regnum regant. Cogitando primo tempera retroacta: ſub quibus temporibus regnum melius regebatur ꝑpter quod habeant memoriam p̄teritoꝝ: ex quibus ſcire poterūt qđ agendū ſit in futurum. Nam ſemp debet ſuū regimen cōformare regimini retroacto. Sub quo regnum tutius & melius regebatur. Nam ſic in ſpeculando & cogitando q̄ antiqui philoſophi conſcripſerunt: ſumus ſapientiores in ſpeculabilibus. Sic reges & principes cogitando acta ſuorum prædeceſſoꝝ fiunt magis prudentes in agibilibus. Secundo debent diligenter intueri futura bona quæ poſſunt eſſe proficua regno: & mala quæ pñt eſſe nociua. Nam ex hoc hēbunt prouidentiam futurorum ut poſſint mala expediti⁹ uitare: & bona facilius adipiſci. ¶ Tertio debēt ſæpe recogitare bonas conſuetudines & bonas leges. Nam talia ſunt maxime principia agibilium: intellectus enim principiorum eſt. Tanto ergo rex magis intelligens eſt circa agibilia: quāto plures bonas leges & bonas cōſuetudines in mente habet: ex quibus ſcire poteſt: quid in quolibet negotio ſit agendum. ¶ Quarto ſæpe ſæpius excogitare debet quomodo per hmōi bonas leges & conſuetudines debite regnum regat eligendo ex eis debitas concluſiones agibiliū. Nō enim ſufficit eſſe intelligentem habendo cogitationem legum & conſuetudinū quæ ſunt principia agibilium: niſi qs ſit rationalis ex illis legibus & conſuetudinib⁹ debitas concluſiones agibilium: niſi quis ſit rationalis ex illis legibus & conſuetudinibus debitas concluſiones agibiliū eligendo quod qūo fieri debeat in tertio libro: Vbi agetur de regimine regni plenius oſtendemus. ¶ Reges igitur dando operam illis octo q̄ ad prudentiam requiruntur de qbus in p̄cedenti capitulo fecimus mentionem: poterūt ſeipſos prudentes facere. Verū qa malicia eſt corruptiua principii. Sicut enim quis hñs corruptū guſtum male iudicat de ſaporibus: credit enim aliquid eſſe dulce quod eſt amarū & econuerſo. Sic hñs infectam & deprauatam uoluntatē excecafin intellectu ut male iudicet de agibilib⁹. Iudicat. n. eſſe agēdum quod eſt fugiendū & ecōuerſo. Bene igit dictum eſt qđ ſcribit. vi. ethi. qđ impoſſibile eſt prudentem eſſe non entem bonū. Deprauat enim malicia iudicium ut aliquis imprudenter agat pp maliciam deprauantem uolūtatem: Quare ſi reges & principes uolunt eſſe prudentes: cum hoc ꝙ debēt eſſe memores: prouidi: ſolertes: & dociles: & alia quæ ſuperius diximus. Oportet ipſos eſſe bonos: & non hr̄e uoluntatē deprauatam: ne pp maliciā appetit⁹ imprudēter agant & iudicent eſſe agēda quæ ſunt fugiēda.

¶ Quot ſunt mōi iuſtitiæ & circa q̄ iuſtitia hēt eē & qūo ab aliis uirtutibus eſt diſtincta. Cap. x.

p Hiloſophus in qnto ethi. diſtinguit duplicem iuſtitiam legalē & æqualem. Legalis. n. iuſtitia ē qđ generale: & quodāmodo ois uirtus. Iuſtitia uero æq̄lis eſt qđ ſpāle & eſt q̄dam particularis uirtus. Nā ex hoc eſt qs iuſtus legalis: quia adimplet præcepta legis. Sed ut dicit primo magnoꝝ moraliū. Lex præcipit actus oium uirtutū. Præcipit. n. lex operari fortia & temperata: & uniuerſaliter oia q̄ dicunt ſecundum uirtutes. Vnde ibidem dicit ꝙ iuſticia legalis eſt perfecta uirtus. Sic ēt. v. ethi. ſcribit: ꝙ lex p̄cipit non derelinquere aciem: neq; fugere: neq; abiicere arma: quod ſpectat ad fortitudinem: & præcipit non mechari: quod pertinet ad temperantiam: & non percutere neq; cōtendere q̄ ſunt opa manſuetudinis. Lex igit uniuerſaliter iubet omnem uirtutem iplere & maliciā fugere: quare iuſtitia legalis. i. impletio legis eſt quodāmō ois uirtus. Iuſtitia aūt æqualis eſt q̄dā uirt⁹ ſpālis per quā reddit cuilibet ꝙ eſt æquum. i. qđ ſibi debetur. ¶ Differentia aūt haꝝ iuſtitiaꝝ ſic poteſt accipi. Nam ut ſcribit. v. ethi. Iuſtitia eſt in ordine ad alteꝝ: ꝑut igit ciues hñt ordinem ad ſe inuicem: & ad rempublicā: & ad legis latorē ſeu ad ipm regem: hēt eſſe i eis iuſtitia legalis & æqualis. Nam in ipſis ciuib⁹ ex eo qđ habent hmōi ordinem uel q̄rit bonū cōe uel bonū ſpāle & propriū. Si q̄rit cōe bonum ſic eſt in eis iuſtitia legalis. Si aūt q̄rit in ipſis aliqđ bonum priuatū erit in eis iuſtitia æq̄lis. Bonum. n. cōe reſultat ex oī bono ciuium: res: eni publica & tota ciuitas melior eſt q̄litercunq; ciues boni ſint. Siue. n. ciues ſunt boni in ſe: ſiue in ordine ad alios: ſemp ciuitas melior eſt: quæ ex meliorib⁹ ciuibus conſtat: & quanto pluribus modis ſunt boni ciues tanto magis eſt bona ciuitas. ¶ Leges igitur quia intēdūt cōe bonum p̄cipiunt oēm modum bonitatis. Eſſe igitur iuſtū ſecundū legē & implere legalem iuſtitiam eſt ſequi oē bonum & fugere oē uitium: & hēre quodāmodo oēm uirtutem.

Propter quod legalis iuſtitia dicta eſt quodam
modo omnis uirtus quia exercet opera omniũ
uirtutum Non eſt autem ſimpliciter legalis iuſti
tia omnis uirtus:quia eſt uirtus diſtincta a qua/
libet uirtute.Sed dicitur eẽ quodammodo om-
nis uirtus:quia nõ determinat ſibi ſpecialẽ iuſti/
tiã. Differt aũt hmõi iuſtitia qualibet uirtute in
duobus: nam licet eadem opera agat iuſtus lega
lis quæ agit fortis & temperatus: non tñ agat ea
ſecundũ eãdẽ intẽtionẽ uel ſecundũ eãdẽ rõnẽ
formalẽ. Nã qui agit opera fortia:quia delectaꝛ
in talibus fortis eſt & agens temperata quia dele
ctatur in ipſis tẽpatus eſt. Sed agens talia non
quia delectatur in eis: ſed quia ea lex præcipit &
uult implere legem iuſtus legalis ẽ. Iuſtus ergo
legalis per ſe & ſecundum ꝙ huius delectaꝛ i im
pletione legis. Si aũt delectatur in operibus ſin/
gularum uirtutũ:hoc eſt ex conſequenti ꝓut oĩa
talia opera ſunt a lege præcepta.fortis autẽ & tẽ-
peratus uel perfect⁹ ſecũdũ uirtutes alias p ſe pri-
mo delectatur in opibus cõuenientib⁹ uirtutib⁹
quibus ornatur. Si autẽ delectaꝛ in impletione
legis.hoc ẽ conſequenti prout uidelicet agẽdo
talia opera legem implet.¶Ex iſta aũt dr̃a ſequi
tur ſecũda:nã cum fortis:& tẽperatus delecteꝛ in
operibus taliũ uirtutũ.ſecũdũ ſe uirtutes ille pfi-
ciunt habentem eas & ut eſt aliqs ſecũdũ ſe.Sed
iuſtitia legalis: quia delectaꝛ in operib⁹ illis ꝓut
implet legem iuſtitia legalis non perficit hoĩem
ſecũdũ ſe:ſed pficit ipm ut hẽt ordinẽ ad leges.
Leges aũt traduntur ab ipſo principe: & ſunt tra
ditæ ipſis ciuitatibus ſubditis imperio principis
cuius eſt leges facere.Perfici ergo in ordine ad le
ges eſt perfici in ordine ad pricipem cuius eſt le/
gem ferre uel i ordĩe ad totam ciuitatem cui lex
imponitur.Iuſtitia ergo legalis licet faciat illa ea
dem opera. quæ facit temperantia & fortitudo.
perficit tamen ipſum habentem ĩ ordine ad aliũ
ut in ordine ad principem.uel in ordine ad ciui-
tatem non obſtante ꝙ temperantia & fortitudo
& aliæ uirtutes hmõi perficiunt habentem ſecun
dum ſe. Patet ergo quõ iuſtitia legalis ẽ quodã
modo oĩs uirtus.& ꝙ nõ determinat ſibi ſpecia-
lem iuſtitiam.ſed agit opera ſpãliũ uirtutũ. Iuſti
tia uero æqualis nõ ẽ omnis uirtus.nec agit ope
ra ſingularum uirtutũ. Iuſtitia uero æqualis nõ
ẽ omnis uirtus.nec agit opera ſingularum uirtu
tum .ſed determinat ſibi ſpecialem iuſtitiã eo ꝙ
in ea intenditur ſpeciale bonum. Nam licet qua
litercunq; ciuis bonus ſit.ex hoc reſultet cõe bo-
num & ſic:inde melior ciuitas. Et q̃litercũq; ma-
lus ſit inde peior ciuitas.Non tñ ex q̃cunq; boni
tate uni⁹ ciuis per ſe:& ſecũdũ ꝙ hic reſultat bo-
nitas alteri⁹ ciuis:nec quæcũq; prauitas unius ci-
uis p ſe loquẽdo infert malũ alteri ciui. Sed ſi in
bonis exterioribus aliquis malus ſit ut ꝙ uult ha
bere plus de his quã eum deceat: ex hoc infertur
nocumẽtũ aliis ciuibus: quia ſi illæ hẽt ĩde plus:
alii hñt inde minus.Iuſtitia ergo ſpãlis p quã ui
taꝛ malũ aliqd ſpãle. prout ex malitia uni⁹ ciuis
inferꝛ nocumentũ alteri:determinat ſibi ſpãlem
materiam & hẽt eſſe circa hæc bona exteriora:in
quibus ciues cõicant. ¶Dicta ẽ igiꝛ hæc iuſtitia
æqualis: quia potiſſime innitiꝛ æqualitati:ut ꝙ
unuſqſq; in hmõi exteriorib⁹ bonis hẽat quod
æquũ eſt.Inde ẽ ergo ꝙ hæc iuſtitia dr̃ unicuiq;
ius ſuũ tribuere: qa ius in quadã æqualitate cõſi
ſtit.Hæc ãt unicuiq; tribuit qd æquũ eſt. Sic etiã
diciꝛ unicuiq; tribuere quod ſuũ eſt: quia æquũ
ẽ quemlibet poſſidere ſua. Si igitur hæc iuſtitia
ſpãlis æqualis dicitur æqualitati intendit: cũ bo
na exteriora dupliciter:ciues inæqualiter parti/
cipare poſſint dux erit huiuſmodi particularis iu
ſtitia. Accidit autem aliquos participare bona in
æqualiter in commutationibus:ut in emptioni-
bus:uenditionibus:mutationibus:& locationi/
bus.Contingit.n.in uendendo:locando mutan
do:dare parum & accipere multum:uel ẽt econ-
uerſo:quod ſine inæqualitate eſſe non põt.Rur
ſus contigit inæqualitas in diſtributionibus:qa
aliquando aliqui plus laborantes pro republica
minus accipiunt ymo hæc iuſtitia quodammo-
do deprauata eſt:ut plurimum.n.homines acce-
ptatores ſunt perſonarum diſtribuẽtes honores
indignis & repellẽtes dignos.Erit igitur dux ſpi
ritualis iuſtitia cõmutatiua & diſtributiua. Om
nis enim iuſtitia ſiue ſit legalis: ſeu commutati/
ua:ſeu diſtributiua ſemper perficit habentem in
ordine ad alium.Magis tamen iuſtitia commu/
tatiua:& diſtributiua perficit habentem in ordĩe
ad aliũ quam legalis: Sed de hoc forte alibi erit
locus. ¶Ad præſens autem in tantũ dictum ſit
ꝙ declarata ſunt illa tria:quæ in principio capi/
tuli proponebantur.Oſtenſum eſt.n.quod ſunt
modi iuſtitiæ:quia quædam ẽ iuſtitia generalis
q̃dam dr̃ legalis:& q̃dam ſpãlis:q̃dam dr̃ æq̃lis:
& hoc dupliciter.Quia q̃dã diſtributiua:q̃dam
commutatiua.Rurſus declaratum eſt:circa q̃ ha
bet eſſe iuſtitia: quia iuſtitia legalis habet eſſe cir
ca totam materiam moralẽ: & circa omnia opa
uirtutem:non ſecundũ ſe accepta: ſed ꝓut p ea ẽ
ĩpletio legis. ¶Tertio oſtenſum eſt:quõ differt
iuſtitia a uirtutib⁹ aliis: quia uirtutes aliæ magis
perficiunt hominem in ſe. Iuſtitia uero ſiue ſit le
galis:ſiue diſtributiua: ſiue commutatiua:pficit
hominem in ordine ad alium.

¶Quod abſque iuſtitia nequeunt regna ſubſi/ſtere. Cap.xl.

d Icebatur in præcedenti capitulo duas
eſt iuſtitias. Vnam generalem: & aliã
ſpãlem.Ad hoc autem ut regna ſubſi/
ſtant & pacifice maneant:utraq; iuſtitia eſt neceſ
ſaria.Quod q̃dam abſq; iuſtitia gñali regna du-
rare non poſſint:duplici uia ĩueſtigare poſſum⁹.
Prima præſumitur ex parte ipſius iuſtitiæ gñalis.
Secunda ex parte regni:in quo debet talis iuſti/
tia obſeruari. ¶Prima uia ſic patet: nam ut in p̃
cedẽti capitulo dicebatur. Legalis iuſtitia ẽ quo
dãmodo omnis uirtus.Habere.n.hmõi iuſtitiã
eſt implere legem.Si ergo lex iubet omne bonũ

& prohibet omne malum. Implere legē ē eſſe ꝑ
fecte uirtuoſum. Idō prio magnorum moralium
capitulo de iuſtitia dr̄: ꝙ legalis iuſtitia eſt perfe
cta uirtus. ergo per locum ab oppoſitis: legalis ī
iuſtitia: eſt integra & perfecta malitia. In nullo er
go obſeruare leges: & ciues non participare ī ali
quo legalem iuſtitiam: eſt eos eſſe integre & per
fecte malos. Sed ut dicit̃. 4. ethi. capitulo de mā
ſuetudine. Malum ſe ipm̄ deſtruit: & ſi integrum
ſit: importabile ſit. Importabile igitur eſſet illud
regnum & durare non poſſet alia ciuitas: cuiꝰ ci
ues integre eſſent mali: & in nullo uellent imple
re legem nec uellent in aliquo participare lega/
lem iuſtitiā. Ex pte igit̃ ipſius legalis iuſtitiæ q̄ ē
perfecta uirtus. cuius oppoſitum eſt perfecta ma
litia. probari pōt ꝙ abſq; legali iuſtitia nō ualēt
regna ſubſiſtere. ¶ Secūda uia ad inueſtigandū:
hoc idem ſummitur ex parte ipſiꝰ regni. Regnū
n. & omnis politicia eſt quidam ordo: & quidā
principatus. Cum igitur ordo & pricipatus ſit ip
ſorum ſubditorum per reſpectum ad leges: & ad
principē: cuius eſt leges ferre: ut declarari habet ī
politicis. Si ciues non participarēt legalē iuſtitiā
non reſeruaretur in eis ordo: nec ad leges: nec ad
principem. Non ergo ulterius reſeruaretur in eis
policia: nec eſſet ulterius regnum. Facile ē ergo
oſtēdere: ꝙ abſq; legali iuſtitia regna durare nō
poſſunt. Sed ꝙ abſq; iuſtitia ſpāli quæ diuidit̃
in iuſtitiam commutatiuā: & diſtributiuam: nō
ſubſiſtat regnum ſic declarari poteſt. Quodlibet
enim regnum: & quælibet cōgregatio aſſimula/
tur cuidam corpori naturali. Sicut enim uidemꝰ
corpus animalis cōſtare ex diuerſis membris cō/
nexis & ordinatis ad ſe inuicem. Sic quodlibet
regnum: & quælibet congregatio conſtat ex di/
uerſis perſonis connexis: & ordinatis ad unū ali
quid. ut ergo liceat ſigulariter loqui in mente: ī
membris eiuſdem corporis eſt quodāmodo du
plex iuſtitia: cōmutatiua & diſtributiua. Iuſtitia
enim proprie ſumpta: non eſt niſi ad alteram: &
non ē niſi diuerſarum perſonaꝝ. Methaphorice
tamen & per quandam ſimilitudinem ē iuſtitia
eiuſdem ad ſeipſum & in membris eiuſdem cor
poris poſſumus aliquo modo contemplari iuſti
tiā. Vnꝰ. n. & eiuſdem corporis membra habēt
ordinem ad ſe inuicem & ordinātur ad unū ali/
quid: ut ad cor a quo recipiunt motū & uitalē in/
fluentiam: ut ergo membra habent ordinem ad
ſe inuicem: eſt in eis quodam modo iuſtitia com/
mutatiua. Sed ut ordinantur ad cor aliquo mo/
do reſeruatur ī ipſis iuſtitia diſtributiua. Ex hoc
enim eſt inter aliquos commutatiua iuſtitia: qa
unꝰ abundat in uno: in quo alter deficit. & deficit
in alio in quo ille abundat. Ideo ut quilibet ſuæ
indigentiæ prouideret: inuenta fuit commutati
ua iuſtitia. Contigit. n. aliquem abundare in pe/
cunia in qua alter deficit: & deficere in frumento
in quo ille abundat. Per commutatiuam ergo iu
ſtitiam huiuſmodi ſuperabundantia & defectus
reducitur ad æqualitatem: quia unus dat pecuni
am qua habundat. & recipit frumentum quo in/
diget. Aliter uero tribuit frumentum quo afflue
bat: & ſuſcipit pecuniam qua caret. Eſt igitur cō
mutatiua iuſtitia: pro ut unus ordinat bona ſua ī
utilitatem alterius & econuerſo. Hunc autē mo
dum reperimus in membris eiuſdem corporis.
Oculus. n. pollet acumine uiſus: deficit tamen a
potentia greſſiua: quia nō pōt pergere. Pes autē
abundat in greſſiua potētia. deficit tñ in uiſione:
quia nihil uidet. Oculus igit̃ ſecundū uiſionē in
qua abundat ſubuenit indigentiæ pedis: qa diri
git ipſum. Pes autem per potentiā greſſiuā qua
pollet: ſubuenit īdigentiæ oculi: quia portat eū.
Niſi igitur membra ſic ſuæ indigentiæ ſubueni/
rent: ut niſi manus purgaret oculū: & oculus diri
geret manū: & niſi pedes portarēt caput & caput
dirigeret pedes: corpus naturale nō poſſet ſubſi/
ſtere. Sic qa nullus hō ſufficit ſibi ad uiuendū ni
ſi ciues ꝑ commutatiuā iuſtitiā ſibi inuicem ſub
uenirent. ut ꝙ unus cōicaret alteri: illud ī quo ſu
per abundat: & acciperet illud ī quo deficit: ciui/
tas durare non poſſet. Si ergo ī membris eiuſdē
corporis prout habent ordinē ad ſe inuicem: &
ſibi inuicē ſuæ īdigentiæ ſubueniūt: eſt ī eis quæ
dā cōmutatiua iuſtitia ſine q̄ corpus naturale du
rar̄ nō poſſet: ſic ꝓpriæ ciues eiuſdē ciuitatis uel
regni hn̄t ordinē ad ſe inuicē: & ſibi īuicē ſecun
dū q̄ndā cōmutationē ſuis īdigētiis ſatiſfaciūt.
eſt ī eis cōmutatiua iuſtitia: ſine q̄ ciuitas uel re\
gnū nō poſſet ſubſiſtere. ¶ Secūdo in mēbris ē
quædā diſtributiua iuſtitia prout hn̄t ordinē ad
ipm̄ cor. Nā cor ſingulis mēbris ſcd̄m ſuā ꝓpor
tionē & dignitatē influit eis ſpūm uitalē: & mo
tū: ita ꝙ principiū uitæ & pricipiū mouēdi eſt in
corde. Sicut forte principium ſentiendi eſt in ce
rebro. Sic & in ciuibus & diſtributiua iuſtitia ꝓ
ut ordinantur ad unum aliquid ut ad regem uel
ad ducem: qui ſecundum eorum uirtutem & di
gnitatem debet eis honores: & bona tribuere. Si
cut ergo corpus naturale non ſubſiſteret. niſi in
eo reſeruaretur quædam diſtributiua iuſtitia: ut
ꝙ cor membris debite influeret. Si regnum uel
ciuitas non poteſt ſubſiſtere: niſi reſeruetur in ea
diſtributiua iuſtitia. ut ꝙ rex ſiue princeps debi/
te honores & bona diſtribuat. ¶ Eſt autem dili
genter notandum ꝙ ſicut non quælibet inæqua
litas tollit uitam corporis naturalis: tamen quæ/
libet inæqualitas ægrotat & infirmat ipſum. Sic
non quælibet iuſtitia corrumpit totaliter regnū
& policiam. Tum per quamlibet iniuſtitiam re/
gnum & policia infirmatur & diſponitur ad cor/
ruptionem. Patet igitur ꝙ prout ciues habent
ordinem ad ſe inuicem eſt in eis iuſtitia commu
tatiua. Pro ut uero habent ordinem ad regem
uel ad principem reſeruatur in eis iuſtitia diſtri/
butiua. Prout uero adimplent leges eſt in illis iu
ſtitia legalis. Quocunque tamen modo ſuma/
tur iuſtitia. ſiue ea ciuitas uel regnum durare nō
poteſt. Bene ergo dictum eſt quod dicitur. i. ma
gnorum moralium. ca. de iuſtitia. Quod iuſtū ē

quoddã ꝓportionabile & continet urbanitates:
Nã ſicut aĩa cõtinet corpus.qa recedente ea cor-
pus diſſoluitur & marceſſit. Sic iuſtitia continet
urbanitates.i.ciuitates & regna: qa ſine ea diſſol
uit̃ ciuitas: & non pñt regna ſubſiſtere.ualde igi
tur iniuriat̃ regno & regi qui iuſtitiã non obſer
uat. Si igit̃ iuſtitia eſt tantũ bonũ regis & regni
ſummo opere rex ſtudere debet ut in ſuo regno
ſeruetur iuſtitia:nõ ſolum his qui in regno nati
ſunt:ſed etiã pegrinis & aduenis. Cũq̃.n.neget̃
iuſtitia manifeſte regi & regno infertur iniuria.

¶ Q̃d maxĩe decet reges eſſe iuſtos:& in ſuo re
gno iuſtitiã obſeruare. Cap.xii.

SAtis p̄ ꝓcedens capitulũ pſuadet̃ pri
cipibus atq̃ regibus ut ſint iuſti:& ut
obſeruẽt iuſtitiam cum ſine ea ciuita
tes & regna durare nõ poſſint. Tñ quia eſt aĩus
hoĩs generoſus & ſemp auidus nouas rõnes au
dire. Adducemus nouos modos q̃bus oñdi po
terit ꝙ maxĩe decet reges & pricipes eſſe iuſtos.
Poſſumus aũt hanc ueritatẽ q̃druplici uia uena-
ri.ſecũdũ q̃ttuor q̃ tãgunt̃ de iuſtitia in.v.ethi.
Prima uia ſumit̃ ex pte perſonæ regiæ.Secunda
ex pte ipſius iuſtitiæ.Tertia ex pfectione bonita-
tis q̃ ex iuſtitia innoteſcit.Et q̃rta ex ipſa malitia
q̃ ex iniuſtitia cõſurgit. ¶ Pria uia ſic patet:nã ſi
lex eſt regula agendoꝝ:ut haberi põt ex.v.ethi.
ipe iudex:& multomagis ipe rex cuius eſt leges
ferre debet eſſe quædã regula in agendis.Eſt.n.
rex ſiue princeps quædã lex: & lex eſt quidã rex
ſiue princeps.Nam lex eſt q̃dã inaĩatus priceps.
Princeps uero eſt quædã aĩata lex.Quantum er-
go aĩatum inaĩatum ſuperat: tñ rex ſiue priceps
debet ſuperare legem. Debet ẽt rex eſſe tantæ iu
ſtitiæ & tantæ æquitatis:ut poſſit ipſas leges di-
rigere : cum in aliquo caſu leges obſeruari non
debeant:ut infra patebit. Dubitare ergo utrum
rex debeat eſſe æq̃lis & iuſtus.eſt dubitare utrũ
ipſa regula debeat eſſe regulata. Si.n.regula ab
æq̃litate deficiat nihil regulatũ erit. cũ omnia p
regulã regulentur. Sic ſi reges ſunt iniuſti diſpo
nũt regnũ ut in eo nõ obſeruet̃ iuſtitia:maxime
ergo ſtudere debẽt ne ſint iniuſti & inæquales.
quia eoꝝ iniuſtitia & inæqualitas tollit ab eis re
giã dignitatẽ.Nam reges iniuſti & ſi dominent̃
per ciuilẽ potentiam:non tñ digni ſunt ut ſint re
ges.Cũ.n.deceat regulã eſſe rectã & æqualem.
Rex quia eſt quædam animata lex.eſt quædam
aĩata regula agendorum ex parte ipſius perſonæ
regiæ maxĩe decet ipſum ſeruare iuſtitiam.¶ Se
cundo poſſumus inueſtigare hoc idem ex parte
ipſius iuſtitiæ. Nã iuſtitia eſt quoddam magnũ
bonum & præclaꝝ. Perficit.n. ut dictũ eſt homi
nem in ordine ad aliũ.Tunc autem maxime cla
reſcit bõitas noſtra quãdo uſq̃ ad alios ſe extẽ-
dit. Vnde.v.ethi. dicitur: ꝙ præclariſſima uir-
tutum uidetur eſſe iuſtitia . & non ueſperus ne-
q̃ lucifer eſt ita admirabilis ſicut ipſa. Veſperus
n.& lucifer eſt una & eadem ſtella quæ eſt ual-
de pulchra & clara:& propter ſui pulchritudinẽ
& uenuſtatem cõmuni nomine appellatur Ve-
nus. Hæc autem ſtella aliquãdo præcedit ſolem
& tunc apparet in mane & dicitur lucifer. Aliq̃ñ
uero ſequitur ipſum : & tunc apparet in ſero &
dicitur ueſperus . Eſt ergo intentio philoſophi
dicere:ꝙ cum Venus quæ eſt tã pulcherima ſtel
la & quæ aliq̃ñ dicitur lucifer:aliq̃ñ ueſpus:non
ſit ita pulchra nec ita præclara ſicut eſt iuſtitia.
Pulchritudo ſtellarum non eſt ita admirabilis ſi
cut pulchritudo eius. Stellæ.n.pollent pulchri-
tudine corporali & illuminant nos lumine cor
porali. Sed iuſtitia pollet pulchritudĩe honeſta
& ſpirituali:& ornat nos uirtuali pfectiõe. Quã
to igitur pulchritudo ſpiritualis excellit pulchri
tudinem corporalem. tãto pulchritudo iuſtitiæ
& claritas eius admirabilior eſt claritate ſtellaꝝ.
Si ergo decet reges & principes habere clariſſi-
mas uirtutes ex parte ipſius iuſtitiæ:quæ eſt quæ
dã clariſſima uirtus. Probari poteſt ꝙ decet eos
obſeruare iuſtitiam. ¶ Tertio hoc probari põt
ex ipſa perfectione bonitatis quæ ex iuſtitia in-
noteſcit. Iuſtitia.n.non ſolum eſt perfecta uirtus
in ſe.ſed ſi ſit in regibus & principibus oſtendit
eos eſſe perfecte bonos. Sic.n.uidemus ĩ aliis re
bus ꝙ unumquodq̃ perfectum eſt:cum poteſt ſi
bi ſimile producere:& cum actio ſua ad alios ſe
extendit:ut tunc aliquid ẽ perfecte calidum q̃ñ
poteſt alia calefacere : & quãdo actio ſua ad alia
ſe extendit.Et tunc eſt aliquis perfecte ſciens q̃ñ
poteſt alios docere:& quando ſciẽtia ſua ad ali-
os ſe extẽdit.Ideo ſcribitur.i.meth.Quod ſignũ
omnino ſcientis ẽ poſſe docere:ergo a ſimili tũc
eſt aliquis perfecte bonus quando bonitas ſua
uſq̃ ad alios ſe extendit.Inde eſt ergo ꝙ non co
gnoſcitur perfecta bonitas hominum niſi cõſti
tuant̃ in aliquo principatu.Nam quãdiu aliquis
non habet regere niſi ſeipſum nõ plene apparet
qualis ſit:nec perfecte cognoſcitur bonitas eius.
Sed quando conſtituitur ĩ pricipatu aliquorum
oportet ꝙ bonitas ſua ad alios ſe extendant: tũc
melius apparet qualis ſit:eo ꝙ opera ſua ad exte
riora ſe extendant. Si ergo nobis exteriora ma-
gis nota ſunt quanto aliquis in maior principa
tu conſtituitur:quia opera ſua ad plura ſe exten
dunt magis apparet qualis ſit.Iõ dicitur.v.ethi.
principatus uirum oſtẽdit.Propter quod & pro-
uerbialiter dicitur. Si quis uult cognoſcere uirũ
ponat ipm in aliquo pricipatu.Ex iuſtitia ergo:
qa eſt ad alteꝝ inoteſcit perfecta bonitas. Nã ex
cepta prudentia quæ aliis uirtutibus pfectior eſt:
qa eſt earũ directiua. Oẽs aliæ uirtutes morales
quæ perficiunt hominẽ in ſe:ſe uidentur habere
ad iuſtitiã:q̃ pficit hominẽ ĩ ordine ad alteꝝ.Si
cut ſubditi q quodãmõ ſolũ habẽt regere ſeipſos
ſe habẽt ad pricipẽ:cuꝰ bonitas & regimẽ ad ali
os ſe extẽdit. Sicut ergo ĩ pricipe magis maniſe
ſtat̃ pfectio bonitatis q̃ ĩ aliis . Sic ex iuſtitia ma
gis manifeſtat̃ pfectio bonitatis q̃ ex aliis uirtu-
tibꝰ moralibꝰ. Decet ergo reges & pricipes eẽ iu
ſtos:tũ qa debẽt eẽ regula agẽdoꝝ:tũ qa iuſtitia

eſt præclara uirtus:tū etiā quia ex ea maieſtatur
perfectio bonitatis. ⁋Quarto hoc decet reges
& principes ex magnitudine malitiæ quæ ex in
iuſtitia conſurgit:nam ut dicit .v.ethi.ſicut meli
or eſt qui non ſolū eſt bonus in ſe:ſed etiam bo
nitas ſua ſe extēdit ad alios:Sic peior eſt qui nō
ſolū malus eſt in ſe:ſed etiā malitia ſua ſe exten
dit ad alios:& quātū ad plures ſe extēdit malitia
eius:tanto peior exiſtit. Tanto igiť ſummo ope
re ſtudere debent reges & principes ut ſeruēt iu
ſtitiā:& iniuſtitiā uitent:quanto ex eorū in iuſti
tia poteſt conſequi maius malum:& poteſt inſer
ri pluribus nocumētum. Eſſet autem ulterius de
clarandum qūo reges & principes poſſint iuſti
tiā acqrere.& qūo debeant iuſtitiam obſeruare.
Sed in tertio libro ubi agetur qūo regnum iuſte
regi debeat:plenius oſtēdetur.

⁋Quid eſt fortitudo:& circa q̄ hēt eſſe:& qūo
poſſumus noſipſos fortes facere. Cap. viii.

Circa quodcunq; contingit peccare:&
bene agere:oportet dare uirtutem ali
quā per q̄ reguleť in agendo. Cū igi
tur circa timores & audatias contingat aliquem
ſe hr̄e recte & non recte:oportet dare uirtutē ali
quam circa timores & audatias. Accidit.n.ali
quos timere timenda. Sunt.n.aliqui adeo paui
di ꝙ circunſtantes muros timēt. Aliqui uero ad
eo fatue audēt:ut etiam deū non timeāt.qđ nō
eſt fortitudinis ſed inſaniæ. Propter quod.i.ma
gnorum molium ſcribiť:ꝙ ſi quis ualde impaui
dus exiſtat:ꝙ deū non timeat non eſt fortis:ſed
inſanus. Spectat igiť ad fortem timere timenda
& audere audenda. Erit igitur fortitudo uirtus
quædam reprimēs timores & moderans audati
as. Reprimit.n.fortitudo timores ne per eos qs
retrahatur ab eo ꝙ ratio dictat. Moderat aūt au
datias ne quis audendo aggrediať qđ ratio ue
tat. ⁋Viſo quid eſt fortitudo reſtat uidere circa
quæ eſſe habeat talis uirtus. Sciendum igitur ꝙ
tīere & audere proprie reſpiciūt pīcula. Nullus
autem timet niſi ymaginetur ſibi periculum īmi
nere:nec oīs diciť audax niſi aggrediatur aliqđ
terribile & periculoſum. Periculoꝝ autem quæ
dam ſūt bellica:quædam aūt ex aliis cauſis. Ex
ponimur aūt periculis non ſolū in bellis:ſed ēt
in mari:& in ægritudinibus:& in aliis circa q̄ cō
uenit eſſe pericula. Rurſus in periculis bellorum
hoīes diuerſimode ſe habent. Nā quidam timēt
quidam audent. Audētes etiam diuerſificantur.
Nam quidam de leui aggrediunť belloꝝ pericu
la:ſed cum aggreſſi ſunt ea ſi inuenerint reſiſten
tiam non ſuſtinēt:ſed fugam arripiunt. Quidā
autē nō de leui:aggrediunť bellū:ſed cū aggreſ
ſi fuerint ſuſtinēt & tolerant pericula bellorum.
Cū igitur uirtus ſit circa bonū & difficile.quia
difficiliora & terribilia ſūt pīcula bellica q̄ alia:
& etiam quia in pīculis bellicis difficilius eſt re
primere timores q̄ moderare audacias. Rurſus
uero quia in audendo non tā difficile eſt aggre
di pugnam ſicut tolerare & ſuſtinere pugnātes.
Fortitudo q̄ eſt uirtus circa pericula:pricipalius
eſt in reprimēdo timores contingētes circa peri
cula talia quam ī moderādo audatias circa ipſa.
Sic etiam principalius eſt huiuſmodi uirtus in
ſuſtinendo pugnantes quam in aggrediendo
eos. ⁋Quod autem pericula bellica ſint diffici
liora ad ſuſtinendum q̄ pericula alia:triplici uia
oſtendi poteſt. ⁋Primo quia huiuſmodi pericu
la ſunt magis præ oculis & magis ſentiuntur q̄
alia.non.n.ſic aperte apphēdimus mortem cū
egrotamus:quia egritudines intrinſecus latent:
nec ſic ſentimus pericula maris ſic pericula belli
ca:nec ex tactu aquæ ſic ſentimus & ymagiamur
leſionem ſicut ex tactu gladii pericula.ergo bel
lica.tū quia maniſeſta ſunt tum etiam quia ma
xime ſentiunt:& ymaginamur ea maxime do
lorem inferre.difficiliora ſunt ad ſuſtinendum
quam alia. ⁋Secundo talia difficilius ſuſtine
mus q̄ alia non ſolum:quia ſunt magis maniſe
ſta & doloris illatiua:ſed quia ymagiamur ꝙ p
fugam ea de facili uitare non poſſumus. Nō.n.
ſic p fugam uitare poſſumus egritudīes:quia cū
egritudo ſit aliquid in nobis exiſtens p fugā eā
uitare non poſſumus:pericula etiā maris non ſic
per fugam uitari pnt̄ ſicut pericula belli. Cum er
go difficilius ſit durare & ſuſtinere pericula illa
q̄ per fugam uitare poſſumus q̄ ad q̄ ſuſtinenda
neceſſitantur:eo ꝙ p fugam ea uitare non poſſu
mus difficilius ſuſtinētur pericula bellica q̄ alia.
⁋Tertio pericula talia difficilius ſuſtinentur:qa
per ea maxime apphēdimus mortem uiolentā:
cum mors ibi illata ſit per mutilationē mēbro
rū & inciſſuram corpis:per quā maxime apphē
dimus uiolētam mortem. Mori enim per ægri
tudinem uel p aliquem alium modum:non ſic
uidetur repugnare naturæ corporis ſicut mors
bellica:per quā corpus mutilatur & icidit̄ur. Eſt
igitur uirtus fortitudinis principaliter circa peri
cula bellica:ex conſequenti autem eſt circa peri
cula alia. Propter quod dicitur.iii.ethi.ꝙ princi
paliter dicetur utiq; fortis qui impauidus eſt cir
ca bonam mortem:& maxime circa eam quæ ē
ſecundum bellum. Sed & adhuc & in mari & in
ægritudinibus intimidus eſt q eſt fortis. ⁋Am
plius licet fortitudo ſit circa pericula bellica re
primendo timores & moderando audatias cir
ca ea.principalius tamen eſt circa repræſſionem
timorum q̄ circa moderationem audatiaꝝ. Nā
pericula terribilia ut plurimum triſtia ſunt. Tri
ſtia autem naturaliter quilibet fugit ſicut natura
liter ſequitur delectabilia. Cum ergo naturaliter
triſtia fugiamus difficile eſt reprimere timores
per quos triſtia fugimus. Non aūt ſic difficile ē
moderare audacias:per quas triſtia aggedimur.
Quare ſi uirtus principalius eſt circa difficile be
ne dictum eſt fortitudinem principalius eſſe cir
ca repræſſionem timorum q̄ circa moderantiā
audatiarum. ⁋Quod aūt fortitudo pricipalius
ſit in ſuſtinēdo q̄ in aggrediēdo:ut cōiter poniť
triplici uia uenari pōt. ⁋Prio qa aggrediendū

eſt fortioris:ſuſtinere aũt debilioris eſt. Aggrediens aũt compaꝛ ad alios ſicut ad debeliores: ſed ſuſtinens ſicut ad fortiores. Difficilius eſt ãt inniti contra fortiores q̃ contra debiliores.ꝓpter quod difficilius ẽ ſuſtinere pugnam q̃ aggredi pugnãtes.❡Secundo eſt difficilius quia aggrediẽs ymaginaꝛ malum ut futuꝝ:ſed ſuſtinẽs habet malũ præ oculis & ut præſens.Difficilius aũt eſt initi & habere ſe fortiter contra mala præſentia q̃ contra mala futura.❡Tertio hoc ẽ difficilius:quia aggredi põt fieri ſubito.ſed ſuſtinere requirit diuturnitatẽ & tp̃s.difficilius ẽ aũt hr̃e ſe fortiter & conſtanter in ſuſtinẽdo bella: qđ requirit durabilitatẽ & tp̃s q̃ in aggrediẽdo qđ ſubito fieri põt.unde phũs.iii.ethi.ca.de fortitudine ait.ꝙ fortitudo eſt circa timores & audatias.magis tñ eſt circa timores reprimendo eos q̃ circa audatias moderando ipſas.Et ſubdit fortitudinẽ eſſe in ſuſtinendo triſtia.❡Declaratũ eſt igiꝛ circa quæ habet eſſe fortitudo.Reſtat ergo declarandũ q̃uo poſſumus facere noſipſos fortes.❡Notandũ ergo ꝙ licet uirtus opponatur duabus malitiis:quarum una ſuperabundat: & altera deficit:ut largitas opponitur ꝓdigalitati:quæ ſuperabundat in expẽdendo:& auaritiæ q̃ deficit.& fortitudo quæ opponitur audatiæ: q̃ ſuperabundat in aggrediendo:& timiditati q̃ deficit.Semper tñ uirtus plus opponitur uni malitiæ:q̃ alii.Sed quia difficiliꝰ eſt reprimere tĩores q̃ ut moderet audatias:fortitudo magis inſiſtit ut reprimat timores q̃ ut moderet audatias. & plus repugnat & contradicit timor fortitudini q̃ faciat audatia.Quia igiꝛ non poſſumus pũctaliter attingere medium inter audaciã & timorẽ:declinandũ eſt ad audaciã q̃ minus repugnat fortitudini:q̃ timor:ſi uolumus noſipſos facere fortes.❡Declarata ergo ſũt illa tria quæ in pricipio capituli ꝓponebanꝛ.Oſtenſum eſt eñi qđ eſt fortitudo:quia eſt uirtus reprimens timores: & moderãs audacias.Rurſus manifeſtũ eſt circa q̃ eſt fortitudo:quia principaliter eſt circa picula bellica & in reprimendo timores:& in ſuſtinendo pugnã.Ex conſequẽti aũt eſt circa pericula alia & in moderando audacias:& in aggrediendo pugnantes.Tertio declaratum fuit q̃uo poſſumus facere noſipſos fortes:quia maxĩe hoc faciemus declinãdo magis ad audaciam q̃ non tantum repugnat fortitudini ſicut timor.

❡Quod ſunt ſpecies fortitudinis:& ſecundum quam fortitudinem decet reges & principes eẽ fortes. Cap. xiiii.

D Iſtinguit phũs.iii.eth.ca.de fortitudine.vii.ſpẽs ſeu.vii.maneries fortitudinis.❡Prima ẽ fortitudo ciuilis.Secũda ſeruilis.Tertia militaris. Quarta furioſa. Quinta conſuetudinalis.Sexta beſtialis.Et ſeptima eſt fortitudo uirtuoſa. Fortitudo.n. ciuilis eſt qñ aliqs timẽs uerecũdiã:& uolẽs honorem adipiſci aggrediꝛ aliqđ terribile.Vñ ait phũs ꝙ ſcdm hãc fortitudinẽ:fortiſſimi uideñꝛ eẽ apud illas gentes:apud quas timidi in honorati ſunt: fortes uero honoranꝛ hoc modo:ut idem phũs ait.Hector fortis erat:qui timẽs icrepationes polimadis aggrediebaꝛ terribilia.Dicebat enim ꝙ ſi fugeret:polimadas qui erat ex pte aduerſa primũ ſibi increpationes imponeret.Sic etiã ut idẽ phũs recitat diomedes fortis erat hoc mõ.Dicebat.n.ꝙ ſi non ſtrẽnue bellaret.Hector laudans ſe in troyanis diceret diomedẽ ab eo deuictum eſſe.Recte autem hæc fortitudo diciꝛ ciuilis:qa inter conciues & notos quis maxime fugit opprobria:& q̃rit honores. Videmus eñi aliquos cũ ſunt in ignotis partibus cõmittere aliqua turpiaq̃ inter ciues & notos nullatenus attemptarent.❡Secunda fortitudo diciꝛ ſeruilis:& hæc peior eſt quã prima:ut cũ aliquis nõ ut uitet obprobria uel:ut cõſequaꝛ honores:ſed timore penæ uel aliqua neceſſitate ductus aggreditur pugnam.Hoc modo multi troyanoꝝ timentes. Hectorẽ ſtatuiſſe:ꝙ ſi quis troyanoꝝ ſine bello fugeret taliter aptareꝛ:ꝙ non eſſet ſufficiens fugare canes.Ad hanc fortitudinẽ inducũt populum duces exercitus:ſtatuentes pœnam fugientibus:faciendo foueas ne poſſit exercitus fugere ſed quædam neceſſitate bellare cogatur.Hoc ãt modo quidam dux ut dicitur exercitum ſuum coegiſſe ad fortitudinem.Nam cum nauigiis & cum toto ſuo exercitu trãſfretaret:ne aliquis de ſuo exercitu hr̃et materiam fugiendi omnes naues confregit.❡Tertia fortitudo dicitur militaris & hæc eſt fortitudo experientiæ.Milites eñi propter experientiam quam hñt de bellis multa aggrediunꝛ q̃ uidentur eſſe terribilia.Nam ut dicit.Vegetius in libro de re militari.Nullus attẽptare dubitat:qđ ſe bene didiciſſe confidit.Videmus enim aliquos audientes ſolum ſtrepitũ armorum fugiunt:neſcientes diſcernere:q̃ ſunt periculoſa in bellis:& q̃ non .Milites uero belloꝝ experti:confidentes de ſua experientia:& cognoſcentes bellorum picula:aggrediuntur aliqua terribilia ut iudicentur eſſe fortes. Non tñ propter hoc ꝓprie fortes ſunt. Nam cum adeo inualeſcit bellum qđ excedat eorum experientiam in fugam conuertũtur.❡Quarta fortitudo dicitur furioſa : nam aliqui propter furorem & paſſionem in qua exiſtunt alii aggrediuntur pugnam ita ut iudicentur fortes:non tamen proprie tales fortes exiſtunt:quia fortitudo uera:aggreditur pugnam ut philoſophus innuit:non ꝓpter furorem:ſed pp bonũ ymo ſi ex furore qs pugnam aggrediaꝛ inueniens reſiſtentiã pugnã non ſuſtinet:quia q̃ fit intrepidus ꝓpter furorẽ. Tranquillato furore incipit timere:& non ſuſtinet bellum ſed arripit fugam.❡Quinta fortitudo eſt conſuetudinalis.Aliqui enim quia in pluribus bellis fuerunt in quibus forte bene accidit eis.Ex hac conſuetudine aſſumunt quandã ſpẽ uictoriæ:& accipiunt quandam audaciam bellandi.Tales ergo fortes eſſe uidẽtur:quia aggrediunꝛ pugnam:ſperantes de uictoria & nõ cre-

dentes aliquid mali pati:non tñ uere fortes ſũt:
quia ſi inueniant reſiſtentiam & contra ſperata
malum aliquod patianť fugiũt.¶Sexta fortitu
do dicitur eſſe beſtialis:ut cum aliquis ignorans
fortitudinem aduerſarii bellať:utputa cum hĩtã
tes in ſeptẽtrione ſint fortes & audaces.In meri
die uero ſint debiles & timidi:aggredientes pu
gnam cum ſeptẽtrionalibus credentes eos eſſe
meridionales hñt fortitudinem beſtialẽ.Sũt.n.
tales quaſi beſtiæ inſenſatæ aggredientes bellũ
non cognoſcentes aduerſariorũ potentiã.¶Se
ptima fortitudo dicitur uirtuoſa:ut cum aliquis
non coactione uel furore:uel ꝓpter experientiã
uel propter ignorantiã aggreditur bellũ:ſed ꝓꝑ
bonũ & ex electione.Reges ergo & principes li
cet has maneries fortitudinũ ſcire debeãt:ut co
gnoſcant qualiter populus ſuus fortis ẽ & qũo
poſſunt cum aduerſariis bellare. Ipſi tñ debent
eſſe fortes fortitudine uirtuoſa:ut non exponãt
ſuam gẽtẽ periculis bellicis:niſi hẽant iuſta bel
la:& niſi uideant magnum bonũ patriæ uel re
gni quod ex tali bello conſequi poſſit.

¶Quid ſit tẽperãtia:& circa quæ habet eſſe:&
quæ ſunt ſpecies.& quomõ noſipſos poſſumus
facere temperatos. Cap.xv.

T Emperantia inter uirtutes cardinales
ultimũ gradum tenet.Prudentia enĩ
& iuſtitia principaliores ſunt uirtuti
bus moralibus & prudentia eſt in ĩtellectu.Iuſti
tia in uoluntate. ¶Virtutes uero morales ſunt
in appetitu ſenſitiuo ut in iraſcibili & concupi
ſcibili. Appetitus aũt ſenſitiuus deficit a uolũtate
& intellectu.Ideo prudentia & iuſtitia ſunt uir
tutes principaliores.Eſt aũt prudẽtia principali
or iuſtitia:quia ipſa eſt directiua oĩum aliaꝝ uir
tutum.Fortitudo aũt & tẽperãtia licet non ſint
adeo principales ſicut prudentia & iuſtitia:tñ in
ter uirtutes principalas computãtur.Nã uirtutes
moderantes paſſionẽ dupliciter rõni deſeruiũt:
ꝓut paſſiones dupliciter rõni obſiſtũt.¶Paſſio
nes.n.uel obſiſtunt rõni & alliciũt nos ad id qđ
rõ uetat:uel ut ſupra dicebať obſiſtunt ei quia re
trahũt nos ab eo qđ rõ dictat.Inter cætera aũt q̃
poſſunt nos retrahere a bono rõnis ſũt timores
belli & periculã mortis circa quæ eſt fortitudo.
Sic etiam inter cætera allicẽtia nos ad id qđ rõ
uetat ſũt uenerea & delectabilia ſcđm guſtũ cir
ca q̃ eſt temperãtia.Fortitudo ergo & tẽperãtia
inter principales uirtutes computari debent.Eſt
aũt fortitudo principalior temperantia:quia for
titudo magis ordinatur ab bonũ cõe:ut ad tui
tionẽ regni & ad defenſionem patriæ.Temperã
tia uero magis ordinať ad bonum ꝓpriũ:ut ad
moderationẽ ſui ipſius.Bonum aũt cõe diuini
us eſt bono proprio. ¶Poſtq̃ ergo diximus de
prudẽtia q̃ eſt principalior q̃ iuſtitia:& de iuſti
tia q̃ eſt principalior fortitudine:& de fortitudi
ne quæ eſt principalior temperantia.Reſtat dice
re de ipſa temperantia:quæ inter uirtutes princi
pales ultimum gradum tenet. Sciendum ergo
ꝙ ſicut fortitudo media eſt inter timores & au
dacias:quia qui omnia timet non eſt fortis:nec
qui omnia audet:ſed qui timet timẽda & audet
audenda.Sic temperantia media eſt inter dele
ctationes & inſenſibilitates.Vocamus autem in
ſenſibilem & agreſtem qui omnes delectatiões
corporales fugit.Inſenſibilitas ergo ẽ ultra quã
ratio dictet:fugere delectationes corporales ſen
ſibiles.Qui igitur omnes delectationes inſequiť
intemperatus eſt.Qui autem omnes fugit:ĩſen
ſibilis & agreſtis eſt.Qui uero fugit fugienda:&
proſequitur proſequenda:uirtuoſus & tempera
tus eſt.Contigit autem peccare non ſolum dele
ctationes ſenſibiles proſequendo:ſed etiam eas
fugiendo.Nam qui adeo abſtineret a cibo & po
tu & a licitis delectationibus:ꝙ cum tali abſtinẽ
tia eius natura ſtare non poſſet:quia huius con
trarium recta ratio dictat:uirtuoſus dici nõ poſ
ſet.Patet igitur quid eſt temperantia.Nam ſicut
fortitudo eſt reprimẽs timores & moderans au
dacias:inter quas ipſa fortitudo habet eſſe. Sic
temperantia eſt reprimens delectationes ſenſibi
les & moderans inſenſibilitates:inter quas hẽt
eſſe:Si ergo temperantia reprimit delectationes
ſenſibiles: uidendũ eſt circa quas delectationes
ſenſibiles habet eſſe. Delectaiionũ aũt ſenſibili
um.Quædam ſunt fortes:q̃dam ſunt debiles:q̃
dam nos magis alliciunt:quædam minus.Licet
enim ſint.v.ſenſus & circa ſenſibilia oĩum ſenſu
um contingat nos delectari:tñ fortiores delecta
tiones ſũt:ſcđm guſtum & tactũ:q̃ ſcđm uiſum
auditũ & odoratũ:qđ dupliciter patet.¶Primo
quia quãtomagis unimur delectationibus:tãto
ardẽtius & feruẽtius delectamur.Magis aũt uni
mur delectatiõibus guſtus & tactus:q̃ delectatio
nibus alioꝝ ſenſuũ. Poſſumus.n.uidere audire
& odorare diſtãtia:ſed non poſſumus guſtare &
tãgere:niſi nobis coniũcta huis in hmõi ſenſibili
bus ardẽtius & feruẽtius delectamur.¶Secũdo
hoc idẽ patet:quia ſenſibilia guſtus & tactus ma
gis directe & imediate uidenť ordinari ad con
ſeruationẽ noſtrã:ut delectabilia guſtus ordinã
tur ad cõſeruationẽ ĩdiuidui.Sed delectabilia ta
ctus:ut matrimonia ordinanť ad cõſeruatiõem
ſpẽi.Ideo forte natura tantã delectationẽ poſuit
in delectatiõibus guſtus & tactus:ne periret in
diuiduũ & ut ſaluareť ſpẽs.¶Quare ſi uirtus eſt
circa bonũ & delectabile:Ponẽda ẽ pricipaliter
tẽperãtia circa delectatiões illas:a qbus ẽ diffici
lius abſtinere.Tẽperantia igiť p ſe eſt circa dele
ctationes guſtus & tactus.Si aũt eſt circa delecta
tiones alioꝝ ſenſuũ:hoc eſt p accidens:quia alii
ſenſus p accidẽs pcipiunt delectabilia guſtus &
tactus.Eſt enĩ hmõi uirtus:ut uult phũs.iii.ethi.
Circa delectabilia illa in qbus reliqua aĩalia cõi
cant.Reliqua aũt aĩalia in guſtu & tactu delectã
tur p ſe:in aliis uero ſenſibus delectanť per acci
dẽs.Propter quod in eodem titulo dicitur:ꝙ ca
nes non gaudẽt odoribus leporũ:ſed cibatiõe.
Si aũt gaudent odore eoꝝ:hoc eſt:quia credũt

ſe cibari ex illis:& leo non gaudet uoce bouis: nec uiſione cerui niſi inquātū per uiſum & auditum cognoſcit eos prope eſſe:& credit ſe ſaturari ex eis. Eſt ergo tēperantia circa delectationes tactus & guſtus: quia in illis hoīes ardentius delectant: qd' ut uidetur rōnabiliter accidit. Nam delectationes nutrimētales q̄ fiunt p guſtū ordinant ad conſeruationē ꝓpriæ pſonæ. Sed delectationes matrimoniales q̄ fiūt p tactū: ordinātur ad procreationē filioꝝ:& ad conſeruationē ſpēi. Si ergo ut pluries dictū eſt: bonum cōe diuinius eſt q̄ ꝓpriū: rōnabiliter uidet egiſſe natura. Si in opibus matrimonialibus uæhementiores delectationes poſuit q̄ in opibus nutrimēti. Vel forte hoc ideo natura fecit: qa unuſqſq; magis ſolicitus eſt de bono ꝓprio: q̄ de bono alterius. Non igit oportuit tam uæhemētes delectationes ponere in nutrimēto qd' ordinat ad bonū ꝓpriū & ad conſeruationē indiuidui ſicut in matrimonio: qd' ordinat ab bonū alterius & ad conſeruationē ſpēi. ſi ergo cōtra difficilius magis bellandū eſt: principalius inſiſtendū eſt: ut p temperātiā refrenemus delectationes uenereas q̄ fiūt p tactū: q̄ nutrimentales quæ fiūt p guſtū: ymo in ipſis delectatiōibus nutrimētalibus magis delectamur in tactu: q̄ in guſtu. Cōmedēdo enim & bibendo ut unuſqſq; in ſeipſo expitur. Delectamur in lingua ubi regnat guſtus: & in gutture: ubi non eſt guſtus: ſed tactus: & ut maniſeſte expimur magis delectamur cū cibus aut potus attingit guttur: q̄ cū coniūgit liguæ. Credendū eſt. n. in talibus iudicio guloſorū. Recitat aūt philoſophus. iii. ethi. de quodam nomie philoſenus: qui cū eſſet pultiuorax orauit: ut guttur eius longius gruis fieret. Non. n. orauit ut ligua eius eſſet latior lingua bouis: ut magis delectaretur per guſtum: ſed ut guttur eius eſſet longius gutture gruis: ut cōmedēdo & bibēdo diutius delectaret per tactum. Vt ergo patet ex habitis: tēperantia pricipaliter eſt circa tactum: & ex conſequenti circa guſtum. per accidēs aūt ē circa delectabilia alioꝝ ſenſuū. Spēs aūt temperātiæ de leui ſumere poſſumus. Ná ſi ſpectat ad tēperantiá reprimere delectationes nutrimentales & uenereas quia delectiones nutrimētales & uenereas reprimimus ſi fuerimus ſobrii & abſtinētes. Venereas uero ſi fuerimus caſti & pudici qttuor erunt partes temperātiæ ſiue quattuor erūt ſpēs ipſius. Videlicet: ſobrietas: abſtinentia: caſtitas & pudicitia. Nam ſi uolumus nutrimentales delectationes reprimere: oportet nos temperari a potu & cibo. Temperando nos a potu ſumus ſobrii: ſicut qui excedunt in potando ſunt ebrii. Temperando uero nos a cibo ſumus abſtinētes. Abſtinentia ergo & ſobrietas deſeruiūt in reprimendo delectationes nutrimentales. Sed caſtitas & pudicitia uenereas delectationes refrenāt. Oportet enim uere temperatū nō exercere opera uenerea: neq; geſtus. Prout ergo abſtinet ab operibus uenereis dicitur eſſe caſtus. Sed prout horret etiam ipſos geſtus incitantes ad uenerea: dicitur eſſe honeſtus ſiue pudicus. ¶His uiſis de leui patet: qūo noſipſos facere poſſumus temperatos. Nam temperantia & fortitudo quaſi ecōtrario ſe hn̄t. Fortitudo. n. eſt in aggrediēdo terribilia: ſed temperantia in retrahendo ſe ab his q̄ ſunt delectabilia. Sicut ergo fortitudo magis conuenit cum audacia: & ſi uolumus eſſe fortes debemus magis eſſe audaces q̄ timidi: ſicut temperantia plus conuenit cum inſenſibilitate. Si ergo uolumus noſipſos facere temperatos ad illā partem declinādum ē: ut a delectationibus ſenſibilibus caueamus. Melius ē. n. aliquas delectationes etiam licitas uitare q̄ aliquas illicitas inſequi. Declarata igitur ſunt illa quattuor q̄ in principio capituli proponebantur. Primo. n. oñdebatur quid ē temperātia: quia ē uirtus reprimēs delectationes ſenſibiles: & moderans inſenſibilitates. Secundo uero declarabat circa q̄ hēt eſſe: quia principaliter eſt circa tactum ex conſequenti circa guſtum: p accidens uero circa alios ſenſus. Tertio aūt manifeſtabat: q̄ & quot ſunt ſpēs eius: quia quattuor. Duo moderātes delectationes nutrimentales ut ſobrietas & abſtinētia. Et duæ refrenantes delectationes uenereas: ut caſtitas & honeſtas ſiue pudicitia. Quarto uero declaratum fuit quomodo poſſumus noſipſos facere temperatos: quia hoc maxime faciemus a delectationibus abſtinēdo. Debemus enim ſecūdū philoſophum. ii. ethi. hoc pati ꝙ ſenes troyæ patiebantur ad helenam dicentes: abiiciamus eam id eſt non reſpiciamus in ipſam.

¶Quod exprobabilibus eſt eſſe imtemperatum quam timidū: & ꝙ maxime decet reges & principes eſſe temperatos. Cap. xvi.

P Robat phūs. iii. ethi. qttuor rōnibus deteſtabilibus eſſe intēperatū q̄ timidum. Nam quāto magis aliquis uolūtarie peccat: tāto magis eſt increpandus. Rurſus quāto aliquis facilius pōt benefacere ſi non bū faciat magis eſt deteſtandus & rephēſibilis. Intēperatus uero magis eſt deteſtādus & rephenſibilis: tū quia magis uolūtarie peccat: tum etiam quia facilius eſt ei facere bonū & acquirere temperantiā q̄ ſit acqrere fortitudinē. Qd' aūt magis uolūtarie peccat intēperatus q̄ timidus: dupliciter oñdi pōt. Prio qa inſequi uolūtates intēpatas eſt delectabile. Fugere aūt & timere eſt triſtabile. Magis qs uolūtarie agit qd' facit cū delectatione: q̄ qd' facit cū triſtitia. Peccās igit p intēperātiā: magis uolūtarie male agit q̄ q peccat ex timore. ¶Scdo hoc idē patet: quia ut ait phūs timor obſtupefacit: & reddit naturā imobilē & attonitā qd' nō facit delectatio p intēperantiā. Sed qñ aliquis eſt in ſtuporē eſt q̄ſi extra ſe: niſi uolūtarie & deliberate agit ꝙ agit. Tolerabilius eſt igitur peccare p timorē q̄ p intēperātiā: cūm hoc ſit magis uoluntariū q̄ ſit illud. Patet ergo i tēperatū dupliciter eſſe magis increpādū q̄ timidū: quia magis uolūtarie male agit. ¶Sic etiam

duplicitér pōt oñdi ipſum eſſe magis increpā̃dum:quia facilius pōt bñfacere. Facilius.n.pōt acquiri tēperantia q̃ fortitudo. Nā ut in pceden ti capitulo dicebatur:temperātiā acquirimus ab ſtinēdo & retrahendo nos a delectationibus ſen ſibilibus:fortitudinē uero acquirere poſſumus aggrediendo terribilia & expiēdo pugnā:retra hi aūt a delectatiōibus pōt fieri ſine oī periculo. Sed aggredi terribilia & experiri bellum ſine pī culo non pōt. Valde eſt ergo increpandus ca/ rens tēperantia:cum eam ſine pīculo poſſit acq̃rere:non aūt adeo increpandus ē carens fortitu dine quia uirtus illa eſt difficilis & cum maiori pīculo acquiriť. ¶Rurſus facilius acquiri pōt tē perātia q̃ fortitudo:quia multa talia experimur in uita. Multotiēs enim occurrunt nobis dele/ ctabilia a quibus abſtinēdo diſponimur ut ſim⁹ tēpati. Non aūt ſic eſt de fortitudine:nā non q̃libet aggreſſio bellorū facit nos fortes:niſi bel la iſta ſint iuſta. Sed forte toto tpe uitæ hoīs nō occurrit ei unū iuſtū bellū. Non ergo ſic poſſu/ mus aſſuefieri ad opa fortitudinis ſicut ad opa temperantiæ:quare exprobrabilius eſt nos eē in tēperatos q̃ non eſſe fortes. ¶Si ergo regē non eſſe uirilē & non eē conſtantē aīo ē exprobrabi le:patet qđ ē exprobrabilius ipm eē intēperatū & iſecutorē paſſionū. Poſſumus tñ nouas rōnes adducere oñdētes q̃ deteſtabile ſit regē intēpa. tū eſſe. Tāgit.n.phūs.iii.ethi.de iſta intēperātia tria:ex qbus tres rōnes ſumi pñt:maxīe decet re ges & prīcipes tempatos eſſe. Eſt.n.ītempantia: ubi idē tāgiť uiciū maxīe beſtiale:puerile et tur. pe:ſiue exprobrabile. Qđ aūt ſit uitiū maxīe be ſtiale patet. Nā ut ſupra dicebať:tempantia & in tēperātia fieri hñt circa delectabilia tactus & gu. ſtus ſcđm q̃ delectari cōe ē nobis & brutis. Ideo iii.ethi.diciť q̄ qa tempantia & intēperātia ē cir ca delectatiōes qbus reliqua aīalia cōicāt iō intē perati ſunt ſeruiles & beſtiales. Beſtia.n.quia de ficit intellectu:naturale eſt quid ſeruile Si ergo ī decēs eſt regē cuius eſt aliis dñari eſſe beſtialem & ſeruilē indecēs ē ipm eē intempatū. ¶Scđo intēperātia ē uitiū maxīe puerile. Pueri.n.quia uſum rōnis nō hñt non uiuūt rōne:ſed paſſiōe. Ideo maxīe uidemus eos ſeq delectabilia & nō inſecutores paſſionū. Vñ phūs.iii.ethi.uim con cupiſcibilē:ſecūdū q̃ hēt eſſe uiciū intempantiæ aſſimulat puero:qa ſicut puer debet regi p peda gogū:ſic uis cōcupiſcibilis ē regēda & regulāda p rōnē. Si ergo indecens eſt regem eſſe puerum moribus & non ſequi rationem ſed paſſionem: indecens eſt ipm eſſe intemperatū. ¶Tertio eſt hoc indecēs regi quia huiuſmodi uicium maxi me eſt turpe & contemptibile. Hoīes enim intē perati quia appetūt uilia & turpia. Ideo ſi in prin cipatu ſint maxime contemnūtur:quia quilibet indignatur regi ab eo q̄ eſt intemperatus:& nō ſequitur rationem ſed paſſionem. Quare ſi de/ cet perſonam regiam oñdere ſe reuerendam & honore dignam maxime indecens eſt eā eſſe in temperatam. ¶Exemplū aūt huius hēmus in re ge ſardanapallo:qui eſſet totus muliebris & de. ditus intēperantiæ:ut recitat Iuſtinus hyſtori. cus.libro.i.breuiationis trogi pompei:non exi. bat extra ut hēret colloquia cū baronibus regnī ſui ſed oēs collocutiones eius erāt ī cameris ad mulieres:& p litteras mittebat baronibus & du. cibus qd uellet eos facere. Accidit aūt q̄ cū qdā dux exercitus diu ei ſeruiuiſſet:& fideliter. Rex ille uolens complacere illi duci:pcepit q̄ ducere tur ad ipm. Dux āt ille aſſuetus rebus bellicis ui. dens regē ſuū eſſe totū muliebrē & beſtialē:ſta/ tim ipm habuit in contemptū:& indignatus de turpitudine eius uoluit eū inuadere. Rex aūt ti/ mens fugit & quia credebat ſe non poſſe ſugere manus illius ducis clauſit ſe ī q̃dam domo & cū toto theſauro & oībus ſuppellectilibus ſuis ſe combuſſit. Senſibiliter enim uidemus q̄ dediti uoluptatibus ſenſibilibus contemnūtur. Immo quia intemperati iniuriantur aliis:in pſonis ma xime coniūctis:ut in uxoribus & in filiabus:ma. xime puocant alios contra ſe. Et quia potiſſime timendū eſt regibus & principibus ne furor po. puli incitetur contra eos:maxime expedit eos temperatos eſſe.

¶Quid eſt liberalitas & circa q̃ habet eē & q̃uo poſſumus noſipſos liberales facere. Cap.xvii.

n Vmerabatur ſuperius.xii.uirtutes in/ ter quas ut dicebatur q̃ttuor erant car dinales & prīcipales:uidelicet:prudē tia:iuſtitia:fortitudo & temperantia. Poſtquā er go diximus de his q̃ttuor uirtutibus:& oñdim⁹ q̃uo reges & principes illis uirtutibus decet eſſe ornatos:reliquū ē ptrāſire ad uirtutes alias. Vir tutes aūt aliæ uel reſpiciūt exteriora bona uel ex teriora mala. Si exteriora bona illæ:uel ſūt bona ſcđm ſe:uel in ordine ad aliud. Prīo ergo dice/ mus de uirtutibus reſpicientibus exteriora bōa ſcđm ſe. Poſtea determinabiť de uirtutibus reſpi cientibus exteriora mala:& de reſpiciētibus ex/ teriora bona in ordine ad aliud. Bona aūt exte/ riora uel ſūt utilia ut pecunia & diuitiæ:& om. nia q̃ numiſmate menſurari pñt:uel ſunt hone/ ſta ut honores. ¶Primo ergo dicemus de uirtu tibus reſpicientibus bona utilia:& poſtea de re/ ſpiciētibus bona honeſta. Incipit.n.nrā cognī/ tio a ſenſu. Cū ergo bona utilia ſenſibiliora ſint honeſtis:prius determinādū ē de uirtutib⁹ reſpi ciētib⁹ bona utilia. Circa aūt bona utilia ut de/ terminari hēt q̃rto ethi.eſt duplex uirtus liberali. tas & magnificētia. Hæ.n.duæ uirtutes reſpici unt ſumpt⁹ & pecuniā:ſed non eodem mō:nā liberalitas q̃ alio mō largitas nuncupať dicitur reſpicere ſumptus mediocres. Magnificentia ue ro diciť reſpicere magnos ſumptus:qđ q̃uo ſit intelligendū in pſequendo patebit. Si igitur in faciēdo ſumptus conuenit deficere:qđ facit auaricia:& ſuperabundare qđ facit pdigalitas:quia utrūq eſt cōtra rectā regulam rationis:oportet dare uirtutem aliquā mediam inter auariciā &

prodigalitatem:hmôi aũt uirtus eſt liberalitas.
Patet ergo qđ eſt liberalitas. Ná ſicut fortitudo
quia eſt media inter timores & audacias:ió eſt
uirtus reprimens timores:& moderás audacias:
Ita liberalitas quia eſt media ĩter auaricias & ꝓ
digalitates.Ió eſt uirtus reprimens auaricias:&
moderás ꝓdigalitates.Conſiſtit aũt hæc uirtus
in recto uſu pecuniæ.Ad rectũ aũt uſum pecũiæ
tria requirunť.Primo ꝙ non accipiat eá uñ non
debet.Secũdo ꝙ accipiat uñ debet.Tertio ꝙ ex
pendat ꝓut debet. Spectat aũt ad liberalem nõ
uſurpare alios redditus:& cuſtodire ꝓprios.Ná
licet liberalis nõ diligat pecuniá ſcđm ſe:ſed ut
eam ordinet ad debitos ſumptus:tñ ut poſſit de
bitos ſumptus facere non debet ꝓprios reddit⁹
inaniter diſpergere.Non ergo uſurpare reddit⁹
alienos:hẽre debitá curá de ꝓpriis:& ex eis debi
tos ſumptus facere:ſunt illa tria circa q̃ uideť eẽ
liberalitas.Nõ aũt eſt circa hæc tria æque princi
paliter & primo.Nam circa expẽdere & circa de
bitos ſumptus facere:eſt liberalitas principaliter
& primo.Circa autem ꝓprios redditus cuſtodi
re:& circa non accipere alienos eſt ex conſequẽ
ti.Vſurpans.n.bona utilia & non accipiens ea ſi
cut debet:nimis uidetur auidus pecuniæ:ꝓpter
quod phũs.iiii.ethi.uſurarios:lenones.i.nutrien
tes de meretricio:exſpoliatores mortuorum:&
aleatores:dicit eẽ turpia lucra:& omnes tales ap
pellat illiberales. Aleator enim & omnis luſor
taxilloꝝ illiberalis eſt.Lucratur.n.ab amicis q/
bus oportet benefacere.Eſt igitur liberalitas cir
ca non accipere uñ non debet:nõ tñ ẽ circa hæc
principaliter. Nam accipientes uñ non debent
magis ſunt iniuſti q̃ illiberales:ut uult phũs.iii.
ethi.quare non eſt liberalitas principaliter circa
nõ accipere uñ non debet:nec circa accipere uñ
debet: ſed eſt principaliter circa expendere qũo
debet.Nam pp qđ unũquodq:& illud magis.
Si.n.liberalis conſeruans ꝓprios redditus & ac
cipiens uñ debet:hoc ideo facit:ut poſſit ex pro
priis redditibus debitos ſumptus facere & expé
dere ſicut debet.Merito liberalitas principalius
eſt in expendendo & in benefaciendo aliis. Ex
conſequenti aũt eſt circa cuſtodire proprios red
ditus:& circa non uſurpare alienos. Probat enĩ
phũs.iiii.ethi.quinq rationibus:liberalitatẽ ma
gis eſſe circa expendere & circa beneficiare alios
quam circa ꝓprios redditus cuſtodire.Liberali
tas enim ut dictum eſt eſſe debet circa debitum
uſum pecuniæ.Vti aũt pecunia eſt expendere eá
& tribuere eam aliis.Cuſtodire aũt ꝓprios red/
ditus non eſt uti pecunia:ſed magis eſt acquire
re & generare ipſam:pp quod patet liberalitatẽ
eſſe magis circa expendere & circa tribuere pe/
cuniá aliis:q̃ circa proprios redditus cuſtodire.
¶Secũdo hoc idem patet quia ad uirtuté princi
palius ſpectat facere maius bonũ. Maius autem
bonum eſt benefacere quam bene pati:& bene
operari q̃ turpia non operari. Qui autem debi/
te expẽdit & aliis dona largitur bene facit:cuſto
diens uero proprios redditus:& accipiens pecu
niá a ꝓpriis poſſeſſionibus bene patitur ſiue be/
ne recipit:eo modo quo debet.Non uſurpás át
aliena non operať turpia.Si ergo melius eſt be
ne facere q̃ non malefacere uel q̃ bene pati:meli
us eſt bene expendere q̃ aliena non ſurripere:
uel q̃ ꝓpria cuſtodire. ¶Tertio hoc idem:quia
circa illud magis conſiſtit uirtus circa quod cõ/
ſurgit maior laus. Maior autẽ laus conſurgit in
bene expẽdendo & aliis benefaciẽdo:q̃ in cuſto
diendo ꝓpria uel in non uſurpãdo aliena.Libe
ralitas ergo principalius conſiſtit in debite expẽ
dendo & benefaciendo aliis.¶Quarto hoc idẽ
patet quia uirtus pricipalius eſt circa difficilius.
Dificilius aũt eſt aliis dona tribuere:q̃ proprios
redditus cuſtodire:uel quam aliena nõ ſurripe.
Nam cuſtodire:ꝓpria ſcđm ſe non eſt difficile:
quia unuſquiſq natutaliter inclinať ut ſe diligat:
& ut ſua bona cuſtodiat.Dare át propria bona:
ſecundum ſe difficultatẽ habet:quia propria bo
na ſunt aliquid ad nos ptinens:& naturaliter af/
ficimur ad illa.Immo auari adeo afficiuntur ad
iſta exteriora bona:ut pecuniam quam habent
reputent aliquid incorpatum ſibi. Videtur enĩ
eis quando accipitur pecunia ab eis:ꝙ accipiať
aliquid de proprio corpe.Quia igitur bona pro
pria ſunt nobis q̃ſi coniuncta.Aliena uero ſunt
diſiuncta:non eſt adeo difficile non uſurpe alie
na ad quæ non ita afficimur:quia non ſunt no/
bis coniuncta.Sicut eſt difficile dare propria ad
quæ magis afficimur:quia nobis quodammo/
do coniunguntur.Quare circa debite expende
re:& circa aliis bona tribuere principalius conſi
ſtet liberalitas:tanquam circa magis difficile.
¶Quinto hoc idem patet:quia cum liberales
maxime amentur:circa illud maxime conſiſtit
liberalitas ꝙ quis agẽdo maxime amatur.Non
autem maxime amatur aliquis ſi aliẽa bona nõ
ſurripiat:uel ſi proprios redditus cuſtodiat.Sed
maxime diligitur ſi ex propriis redditibus debi
tos ſumptus faciat:& bonis:& dignis magis do
na tribuat. Quare ſi bene expendendo:& aliis
bona tribuendo uel retribuendo principaliter li
beralitas conſiſtit. ¶Viſo quid eſt liberalitas:
quia eſt reprimens auaritias:& moderans pro/
digalitates:& oſtenſo circa quæ habet eſſe:quia
principaliter eſt circa debitos ſumptus & circa
debitas ritiones.ex conſequenti autem eſt in cu
ſtodiendo redditus proprios:& non uſurpando
alienos.Nam ſicut quia fortitudo plus opponi/
tur timori quam audaciæ.Facimus noſipſos for
tes declinando ad auaritiam ita ꝙ potius plus
audeamus quam minus.Sic quia liberalitas ma
gis opponitur auaritiæ quam prodigalitati:de
clinandum eſt magis ad prodigalitatem quam
ad auaritiam & magis debemus ſuperabundare
in dando quam deficere.

¶Qđ reges & pricipes quodámõ ĩpoſſibile eſt
eſſe ꝓdigos:& ꝙ maxie deteſtabile ẽ eos eẽ aua
ros:& ꝙ potiſſime decet liberales eẽ.Cap.xviii.

u Vlt.n.phūs.iiii.ethi.liberalitatem nō eſſe in multitudine datorum:ſed in habitu.i.in facultate & uoluntate dātis. Nam ut ibidem ſcribiť nihil ꝓhibet minora dan temuel liberaliorem eē ſi a minoribus accipiat. Liberalitas igiť menſuram recipit ex ꝓportione datorum ad poſſeſſiōes dantis. Ideo phūs ait tyrānos non eſſe ꝓdigos:qa non uidentur poſſe ſupabundare multitudine poſſeſſiones: dationibꝰ & expenſis. Quicūq.n.tot habet & tanta recipit ꝙ dationes & expenſe multitudinem poſſeſſionum ſupare non poſſint:quodāmō ꝓdigus eſſe pōt. Reges igiť & principes:qa multitudine poſſeſſionum ſupabundāt:non ſolum ꝙ poſſint eē ꝓdigi:ſed uix poſſint attingere ut ſint liberales. Semp ergo cogitare debent ꝙ minora faciunt q̄ deceat. ℭEx hoc āt appete pōt ꝙ indecēs ſit eos eſſe auaros. Nam ſi regnū alicuius debet eſſe naturale:ꝓportionari debet his quæ uidemus ī natura. In naturalibus aūt nihil eſt ocioſum ut probant phica dicta. ergo nec in regimine uitæ humanæ aliqd ocioſum eſſe debet. q̄re cum natura humana modicis contēta ſit.quia uni pſone modica ſufficiunt. ſi una aliqua pſona multitudine diuitiaꝝ ſuperabundat:ocioſæ ſunt diuitiæ illæ ſi non ordinanť ad bonum alioꝝ. Quanto igiť reges & pricipes pluribus diuitiis ſupabundant: tāto deteſtabilius ē eos auaros eſſe. Probat phūs iiii.eth.triplici rōne ꝙ auaritia peior ē ꝓdigalitate:pp ꝙ oīo deteſtabile eſt reges & principes eē auaros:qa ipſe ſibi nequā eſt. ℭPrimo.n. qa melius eſt īfirmari morbo curabili q̄ incurabili. Prodigalitas aūt morbus eſt curabilis uel ab ætate: nam ꝓdigi ſunt in iuuentute: qa ſenes auariores ſunt iuuenibus:cum ueniunt ad ſenectutē ut plurimum curať eorum ꝓdigalitas & deſinunt eſſe prodigi. Eſt.n. ſecundum phūm ꝓdigalitas morbꝰ curabilis uel ab ætate uel ab ægeſtate. Sed auaritia eſt morbus incurabilis. quia quanto quis ꝓcedit in auaritiam:& quanto plus ſeneſcit tanto magis auarus efficiť. Si ergo caput regni a quo totum regnum dirigi debeț indecens eſt ægrotare:ſed mortes morbo incurabili oīno deteſtabile eſt regem eſſe auaꝝ. Patet.n. ꝙ melius eſt ipm eſſe ꝓdigum. Secundo hoc idem patet:qa ꝓdigalitas magis eſt propinqua uirtuti q̄ auaritia. nam liberalis non libenter recipit & libenter dat:quorum utrū facit ꝓdigus:neutrum tñ facit auarus. Non ergo differt prodigalitas a liberalitate: niſi quia ꝓdigus non dat ut debet: & quibus debet & cuius gratia debet. Quare cum ꝓdigus non ſit amator pecuniæ:ſicut nec liberalis de leui qs cū ſit prodigus fieri poterit liberalis. Si ergo omnino decens eſt regem eſſe uirtuoſum tanto deteſtabilius eſt ipſum eſſe auarum q̄ ꝓdigum:quanto auaritia plus contrariať uirtuti q̄ ꝓdigalitas. ℭTertio hoc eſt deteſtabilius:quia rex poſitus ē in regno propter ſalutem regni:& ut proſit his q in regno ſunt. Auarus autem nulli prodeſt:quia etiam ſibipſi neq̄ ē. Prodigus autē multis ꝓdeſt.

Omnino ergo deſtabile eſt regem eſſe auarum. ℭViſo ꝙ quaſi impoſſibile eſt reges eſſe prodigos & ꝙ omnino deteſtabile eſt eos eē auaros. Reſtat oſtendere ꝙ deceat eos eſſe largos liberales & cōmunicatiuos. Hæc eſt.n. uirtus quæ eſt circa ſumptus per quandam ſimilitudinem dicitur largitas:liberalitas:& cōmunicabilitas. Largitas.n. dicitur ad ſimilitudinem uaſorum. Vaſa.n. habentia os artum non abunde emittūt ꝙ in eis eſt. Abundans ergo in ſumptibus & dationibus dicitur largus:quia ad modum largi uaſis abunde emittit quæ continet. Cum ergo tanto deceat ſortem habere os largius quāto ex eo plures participare debent. tanto decet regem largiorem eſſe:quanto influentia eius ad plures extendenda eſt q̄ influentia aliorum. Secundo hmōi uirtus dicitur liberalitas: quia pollentes ea ſunt ad ſimilitudinem liberorum. Auari.n. non ſunt liberi. Sed ſunt ſerui pecuniæ. Quare ſi indecēs eſt reges & principes eſſe ſeruos: conueniens eſt eos eſſe liberales. Tertio hmōi uirtus dicitur cōmunicabilitas: quia per eam hoīes cōmunicant ſua bona per quā cōmunicationem ab aliis potiſſime diliguntur. Nam liberales ſunt potiſſime amabiles. Quare ſi maxime decet reges & principes:ut ſint dilecti:ab his qui ſunt in regno maxime decet eos liberales eſſe. Spectat autem ad liberalem primo reſpicere quantitatē dati:ut non det minus uel plus q̄ debeat. Secundo debet reſpicere quibus det. ut non det quibus non oportet. Tertio uidendum eſt cuius gratia det. ut det boni gratia:non pp aliquam aliam cauſam. Reges.n.& principes uix poſſunt deuiare a liberalitate in dando plus: quia magnitudo expenſarū uix poteſt excedere multitudinem reddituum. Imo ſi contingat liberalem dare plus q̄ deceat: ut uult philoſophus:moderate triſtabitur. Nam magis grauatur liberalis ſi det minus q̄ debeat. uel ſi non expendat ubi oportet:quā ſi expendat ubi non oportet. ℭDeuiant autem a liberalitate reges & principes in dando quibus non oportet. uel cuius gratia non oportet. Dant.n. ut philoſophus ait. hiſtrionibus:adulatoribus:uel aliis quibus nō oportet dare:quia magis deceret eos eſſe pauperes q̄ diuites. Sic etiam dant cuius gratia non oportet. Nō.n. dant boni gratia:ſed magis dant ut laudenť: & pp inanem gloriam. uel pp aliq̄ aliam cām. Decet. igitur reges eē liberales:& ut liberales ſint oportet eos beneficiare bonos:& boni gratia.

ℭQuid eſt magnificentia: & circa quæ habet eſſe: & quando poſſumus noſipſos magnificos facere. Cap. xix.

d Icebatur ſupra circa ſumptus duplicem eſſe uirtutem. Vnam quæ reſpicit moderatos ſumptus: quam liberalitatem uocāt. Aliam quæ reſpicit ſumptus magnos: quam magnificentiam: nominant. Sed cum magis: & minus non uideantur diuerſificare ſpeciem & naturam rerum: ut

nult philoſophus.i. polliticorum. Non uidetur
ſufficienter diſtingui magnificentia a liberalita
te per hoc:quia hæc eſt circa magnos ſumptus:
illa uero circa mediocres. ℂSciendum ergo ꝙ
de ratione uirtutis eſt ꝙ ſit circa bonum & diffi
cile.quare cum in maioribus ſumptibus reperia
tur ſpecialis ratio bonitatis & difficultatis: quæ
non reperiuntur in mediocribus ſumptibus dici
poteſt magnanimitatem quæ circa magnos ſū
ptus eſſe uirtutum aliam a liberalitate:quæ ē cir
ca mediocres. Vel poſſumuus dicere:ꝙ ſumptus
ad duo comparari poſſunt uidelicet ad faculta
tes eius qui facit ſumptus:& ad opera in quæ ſū
ptus illi expenduntur. Erit.n.circa pecuniam du
plex uirtus. Vna quæ æquat dationes & expen
ſas facultatibus:& hæc eſt liberalitas. Ideo dicit
eē liberalitas circa mediocres ſumptus non ſecū
dum ſe: ſed per comparationem ad dātem & ad
faciētem ſumptus. Ideo largitor multorum poſ
ſet eſſe auarus ſi illa multa non æquarētur facul
tatibus dantis. Dicebať.n.ſupra non eſſe liberali
tatem ī multitudine datuꝝ. Liberalis ergo adæ
quat dationes & ſumptus facultatibus. Sed ma
gnificus uult proportionare ſumptus operibus.
Vnde & nomen accepit. Ab ipſa.n.factiōe & ab
ipſo opere denominať magnificētia. Dicitur.n.
magnificus quaſi magna faciens. Inde ē ergo ꝙ
quia in quæcunq; ſtatu homo ſit : & quaſcunq;
facultas habeat:ſiue multas ſiue mediocres diffi
cile eſt bene uti illis & bene æquare ſumptus fa
cultatibus. Ideo liberalitas ſe extendit ad medio
cres ſumptus. Sumptus.n.uel poteſt conſiderari
ſecundum ſe:uel ut proportionatur facultatib⁹.
Si autem conſiderantur ſumptus ſecundum ſe:
ſic liberalitas eſt circa magnos ſumptus:ſi faciēs
eos multas habeat facultates:& etiam circa me
diocres. Si faciens ſumptus alios mediocriter fa
cultatibus abundet. Sed ſi ſumptus non conſide
rentur ſecundum ſe:ſed ut proportionantur fa
cultatibus. Sic liberalitas ſemper eſt circa medio
cres ſumptus. Nam ſicut parui ſumptus ſunt me
diocres & proportionati pauperib⁹. Sic magni
ſunt mediocres & proportionati diuitibus. Cū
ergo liberalitas non reſpiciat ſumptus ſecundū
ſe:ſed ut proportionantur facultatibus non dici
tur eſſe circa magnos & mediocres ſumptus:ſed
circa mediocres tantum. Liberalitas igiť quæ re
ſpicit ſumptus ꝓportionatos facultatibus ſe ex
tendit ad quaſcunq; facultates. quia etiam ī me
diocribus facultatibus difficile eſt bene ſe habe
re in illis. Magnificentia uero reſpiciens ſumpt⁹
ut ſunt decentes operibus non reſpicit quæcūq;
opera:quia non eſt difficile facere decentes ſum
ptus inquibuſcunq; operibus:ſed in magnis. Idō
magnificentia a magnis opibus ſumpſit nomē.
ℂIn magnis autem operibus contingit aliquos
deficere. quia non intendunt qūo magna opera
faciant:ſed qūo parum expendant. Et tales uocā
tur paruifici. Aliqui uero etiam in magnis ope
ribus plus expendunt q̄ opera illa requirāt. Et ta
les uocantur conſumptores. Philoſophus uero
uocat eos uáſos.i.ignes & fornaces:quia tales
ſicut fornax oīa conſumunt. Quidā uero in ma
gnis operibus faciunt decentes ſumptus:& tales
ſunt uirtuoſi: & uocantur magnifici. Erit igitur
magnificentia media inter paruificentiam & cō
ſumptiōem. Sicut liberalitas eſt media īter aua
ritiam & ꝓdigalitatem. Patet ergo quid eſt ma
gnificentia. Nam ſicut liberalitas eſt reprimens
auaritias: & moderās prodigalitates. Sic magni
ficentia eſt reprimens paruificentias:& moderās
conſumptiones. Et ſicut liberalitas eſt faciens ſū
ptus: & dationes proportionatas facultatibus.
Sic magnificentia eſt faciens ſumptus decentes
magnis operibus. ℂ Viſo quid eſt magnificen
tia. Reſtat uidere circa quæ habet eē. Homo.n.
quātum ad præſens:ad quattuor poteſt compa
rari. uidelicet ad ipſum deum. ad totam cōmu
nitatē. ad aliquas pſonas:& ad ſeipſum: Magni
ficus.n.circa oīa iſta decēter ſe habere debet:nō
tñ æquæ principaliter intendere debet circa oīa
iſta. Nam principaliter & primo homo debet eē
magnificus:circa diuina conſtituendo:ſi faculta
tes tribuant templa magnifica. ſacrificia honora
bilia. præparatiōes dignas. Ideo dicitur.iiii.eth.
ꝙ honorabile ſūptus quos debet facere magni
ficus: ſunt circa deum. Secūdo ſpectat ad magni
ficum ſi aſſit facultas. facere decentes ſūptus:cir
ca totam cōitatem. Nam ipſa bona cōia quodā
modo diuina ſunt. Vnde philoſophus ait. ꝙ do
na cōia habent aliquid ſimiliter donis deo ſa
cratis. Bonum.n.diuinum ualde debiliter repræ
ſentatur in una perſona ſingulari. Sed in tota cō
munitate pulchrius elucēſcit diuinum bonum.
ℂTertio magnificus ſe decēter habere debet cir
ca aliquas perſonas ſpeciales. ut circa perſonas
honore dignas. Nam in hoc potiſſime apparet
magnificentia:quando quis magna facit his qui
ſunt magis digni. ℂQuarto debet ſe decenter
habere magnificus circa perſonam ꝓpriam. de
bet.n.quis magnifice ſe habeř circa magna ope
ra reſpectu perſonæ propriæ. Magna autem ope
ra poſſunt dici illa:uel quæ durant per totam ui
tam cuiuſmodi ſunt domus & ædificia. Vel qui
fuerit raro ī tota uita cuiuſmodi ſunt nuptiæ &
militiæ. Decet.n.magnificum ut dicitur.iiii.eth.
habitationem præparare decenter:& magis de
bet intēdere quomodo facere debeat admirabi
les & diuturnas domus q̄ quomodo faciat eas
ſophiſticas & apparētes. Sic etiam decet magni
ficū:nuptias & militias:& talia quæ raro occur
runt magnifice facere. ℂPatet ergo circa quid
eſt magnificentia: quia eſt circa ſumptus decen
tes magnis operibus. Principaliter tamen eſt cir
ca magnos ſumptus impenſos erga diuina:& er
ga totam cōmunitatem. Ex cōſequēti uero ē er
ga magnos ſumptus impēſos:circa perſonas di
gnas & circa ſeipſum. ℂ Oſtēſo quid eſt magni
ficentia & circa quæ habet eſſe:de leui patet quo
mō poſſumus noſipſos magnificos facere. Nā

ſicut liberalitas contrariatur auaritiæ q̃ prodi/
galitati. Sicut magnificentia plus contrariat̃ par
uificentiæ q̃ conſumptioni. Nos ergo ipſos ſi fa.
cultas adſit: faciemus magnificos: declinãdo ad
conſumptionem. ut ẽt in magnis operibus poti
us ſuperabundent ſumptus q̃ deficiant.

¶ Quod maxime deteſtabile eſt reges & princi.
pes eſſe paruificos: & quod decet eos magnifica
facere. Cap. xx.

T Angit aũt phi. iiii. ethi. ſex ꝓprietates
ipſius paruifici: quæ ſi ineſſent regibus
maxime derogarent regiæ maieſtati.
¶ Prima ꝓprietas eſt: quia circa oia deficit: ꝙ ex
ipſo noie patet. Eſſe. n. paruificum: eſt facere par.
ua & defectiua. ¶ Secunda ꝓprietas eſt: qa ſi con
tingat paruificum & magna expendere ꝓ prauo:
perdit magnum bonum. Vnde & ꝓuerbialiter
dicitur. ꝙ uiles homines nuptias & conuiuium
perdunt pro denayrata piperis. Dum enim circa
magnum conuiuium non faciunt decẽtes ſum.
ptus uolentes parcere modicæ expenſæ totum
conuiuium indecens redditur. ¶ Tertia proprie
tas eſt. ꝙ quæcunq; facit paruificus ſemper facit
tardans. uidetur enim ei ꝙ remouere a ſe pecu/
niam ſit abſcindere membra a proprio corpore.
Ideo ſicut dato ꝙ neceſſe ſit aliquem mutilari &
inſcidi mutilationem illam: & ĩſciſſuram tardat
& ſubterfugit quãtum poteſt. Sic dato ꝙ paruifi
cum oporteat expenſas facere. tamen illos ſum/
ptus tardat & ſubterfugit quãtum põt. ¶ Q uar
ta eſt: quia paruificus non intẽdit qualiter faciat
magnum opus. ut qualiter faciat debitas largi/
tiones: uel qũo faciat decentes nuptias. Sed to.
ta ſua intẽtio eſt, qũo faciat paruos ſumptus. Eſt
enim proprietas paruifici: ut apprecietur plus pe
cuniam q̃ opus. ¶ Quinta proprietas eius eſt. ut
ſemper expendat cum triſtitia & dolore. Diceba
tur. n. ꝙ paruificus reputat exteriora bona quæ
habet quaſi ſibi incorporata & quaſi pertinentia
ad ſubſtãtiam ſuam: & quia ſic afficitur ad ea &
ita continuat ſe illis. Ideo ſicut in inciſiõe corpo.
ris propter diuiſionem cõtinui reſultat ibi triſti.
tia & dolor. Sic in ſeparatione pecuniæ q̃ fit per
expenſas: quia eſt ibi quaſi quædam diuiſio con
tinui: eo ꝙ paruificus reputat ſuam pecuniam q̃.
ſi ſibi incorporatam & continuatam. non poteſt
eam expendere & ipſam a ſe remouere ſine triſti
tia & dolore. Participat. n. in hoc paruificus cum
auaro: quia omnis paruificus auarus eſt. ſicut ois
magnificus liberalis. ¶ Sexta ex quia cum parui
ficus nihil faciat. uidetur tñ ei ꝙ ſemper agat ma
iora q̃ debeat. Dictum eſt. n. ꝙ paruificus plus ap
preciat̃ pecuniã q̃ dationes & ſumptus quæ ſunt
opera uirtutum. Pecuniam. n. reputat quid car̃:
opera uirtutum eſtimat quid uile & non appre/
ciat̃ ea. Cum igit̃ uix poſſit aliquis dare ita mo/
dicum de caro. dato ẽt ꝙ multum recipiat de ui
li: quin uideat̃ ei plus dare q̃ debeat: non põt par
uificus ita modicum ſumptum facer̃ ergo quod
cunq; opus quin ſemper uideatur ei ꝙ agat ma.
iora q̃ debeat. Q uare ſi deteſtabile eſt regiã ma
ieſtatem circa oia deficere magna bona pro mo
dico ꝑdere. ſemper tardare: & nihil prõpte face.
re. & nunquã intendere qũo faciat magna ope.
ra uirtutum: ſed qũo modicum expendat. ſemp
facere ſumptum cum triſtitia & dolore: & cũ ni.
hil facit credere ſe magna opari. Q uia oia hæc
ualde derogant regiæ maieſtati oino deteſtabi
le eſt regem eſſe paruificum. ¶ Q uod aũt dece.
at ipſum eſſe magnificum: ſufficiente probant ſu
periora dicta in quibus oſtẽdimus circa quæ ma
gnificentia habet eſſe. Dicebat̃. n. magnificentiã
principaliter eſſe circa opera diuina & circa cõia.
ex conſequenti uero circa perſonas dignas & cir
ca ſeipſum. Cum ergo rex ſit caput regni & ſit ꝑ
ſona honorabilis: reuerenda & publica: & ad ip.
ſum pertineat diſtribuere bona regni. maxime
decet ipſum eſſe magnificum. Nam qa eſt caput
regni & gerit in hoc dei ueſtigium: qui eſt caput
& princeps uniuerſi. Maxime ſpectat ad ipm̃ ma
gnifice ſe habere circa templa ſacra: & erga præ
parationes diuinorum. Quia uero ĩ perſona pu
blica ad quam ordinat̃ tota ciuitas: cõitas: & to
tum regnũ. maxime ſpectat ad eum magnifice ſe
habere circa bona cõia: & circa ea quæ reſpiciũt
regnũ totum. Rurſus qa ad ipſum maxime ſpe/
ctat diſtribuere bona regni oino decet eum ma
gnifice ſe habere erga ꝑſonas dignas: quibus di
gne competunt illa bona. ¶ Amplius qa ut di/
ctum ẽ regia ꝑſona debet eẽ reuerenda & hono
re digna. ſpectat ad regem magnifice ſe habere
erga ꝑſonam ꝓpriam & erga perſonas ſibi con
iunctas. ut erga uxorem & filios: habendo habi
tationes honorabiles: faciendo nuptias decẽtes:
exercendo militias admirabiles.

¶ Quæ ſũt ꝓprietates magnifici & ꝙ ꝓprietates
illas reges & principes hr̃e debent. Cap. xxi.

P Hiloſophus. iiii. ethi. Capitulo de ma
gnificentia: tãgit ſex proprietates ma
gnifici quas habere decet reges & pri
cipes. ¶ Prima proprietas eſt: quia magnificus
aſſimilatur ſcienti. Dicebatur. n. ſpectare ad ma
gnificum in magnis operibus facere decentes ſũ
ptus. Cognoſcere autem quibus magnis operi.
bus quĩ ſumptus fiunt conuenientes eẽ non po
teſt: niſi quis polleat ſcientia & intellectu. ¶ Se
cunda ꝓprietas magnifici eſt facere magnos ſum
ptus: non ut oſtendat ſeipſum ſed boni gratia.
Eſt. n. hoc cõmune cuilibet uirtuti agere non ꝓ
pter fauorem uel ꝓpter gloriam hominum: ſed
gratia boni. Specialiter tamen hoc dicitur eſſe ꝓ
prium magnificentiæ. Nam cum in operibꝰ ma
gnificis: ut cum aliquis magnifice ſe habet erga
cultum diuinum: & erga rempublicam: & circa
perſonas dignas: maxime quis apparet glorio/
ſus: & maxime quis ab hominibus laudatur. Dif
ficile eſt in talibus non quærere humanam lau/
dẽ. Et qa uirtus eſt circa bonũ & difficile. Idõ ma
xime ſpectat ad magnificũ ĩ ſuis magnificis opi
bus & diſtributiõibus intẽdere finaliter bonũ &

Digitized by Google

non fauorem & gloriam hoīum. ❡Tertia ꝓprie
tas magnifici.eſt facere ſumptus & diſtributiões
delectabiliter & prompte. Nam qui prius q̃ ſum
pt⁹ faciat diu ratiocinat̄ & oēs minutas expēſas
inquirit:& non delectabiliter & prōpte largitur
quæ largiri debet:non eſt magnificus:ſed parui-
ficus. Ideo dr̄.iiii.ethi.ꝙ diligentia rōcinii ē par
uifica. ❡Quarta eſt magis intendere qualiter fa-
ciat opus optimum & decentiſſimū: ꝙ qualiter
& quem ſumptū faciat ad opus illud.ut ſi debet
magnificus aliqđ tēplum conſtruere in honorē
diuinum.uel aliq̄ dona conferre pſonis dignis:
magis intendit quō templum illud ſit admirabi
le & pulchrum: & qūo dona illa ſunt magna &
decentia:q̃ quot & quāta nūmiſmata oporteat
ipſum conſumere:pp hmōi opera. ❡Quinta ꝓ
prietas eſt.ꝙ magnificus eſt excellēter liberalis.
Idem eſt.n.eſſe magnificum ꝙ eſſe abundanter
liberalem. Nam ut infra patebit magnificentia ē
quædam pfectio:& quidam ornatus liberalita-
tis ſicut magnanimitas eſt quædam perfectio &
quidam ornatus oīum uirtutum. Cum.n.ille ſit
magnificus qui in magnis operibus facit decen-
tes ſumptus:ſi facere decentes ſumptus eſt eſſe li
beralem.facere maximos decētes ſumptus quos
facit magnificus:eſt eſſe maxime liberalē. ❡ Sex
ta proprietas magnifici eſt æquali ſumptu facere
opus magis magnificum. Paruifici.n.qa ſemper
intendunt qūo parcant nūmo:ut ſupra dicebat̄
pro modico multum perdunt. Magnificus ergo
cui nō eſt curæ de ratiocinio ab æquali ſumptu
facit opus magis:magnificum:qa non parcit de-
centibus ſūptibus. Contingit.n.aliquando aua
rum plus expendere in aliquo negocio q̃ libera
lem.tñ quia ſemper nitit̄ auarus aliquas decētes
expēſas ſubtrahere:ēt ſi modicæ ſint & parui ua-
loris. Ideo opus ubi multum expēdit indecēter
facit. Quare ab æquali ſumptu:uel ēt aliquando
a minori liberalis uel magnificus facit decētius
opus q̃ paruificus & auarus. ❡Has autem ꝓprie-
tates debere ineſſe Regibus & Principibus uide
re non eſt difficile.ipſi.n.maxīe debent eſſe ſciē
tes & cognoſcentes:qui ſumptus quibus operi-
bus deceant. Ad alios autem maxime ſpectat fa-
cere magnas largitiones & excellentes ſumptus
boni gratia. Nam maxime debet bonum inten-
dere:qui regnum debet in bonum dirigere. Sic
ēt ad eos ſpectat delectabiliter & prompte ſum-
ptus facere. Nam ut ſupra dicebatur:quia modi-
cis natura contenta eſt: ocioſæ ſunt diuitiæ; niſi
ex eis fiant debitæ largitiones & decentes ſum-
ptus. ❡ Quanto igitur reges & principes magis
abundant facultatibus & diuitiis:tāto magis de
cet eos ampliores retributiones facere & magis
delectabiliter & prompte expendere. Decet etiā
Reges & principes magis intendere quomodo
faciant excellentia opera uirtutum:q̃ quomodo
parcant nūmis & expenſis. Oportet etiam eos eē
excellenter liberales:& ſemper facere magnifica
opera. Omnes igitur proprietates magnifici pet
amplius & perfectius decet ipſos reges habere.
Vnde & phi.iiii.ethi.uult ꝙ non quilibet poſſit
eſſe magnificus: quia non quilibet poteſt facere
magnos ſumptus. Sed ut ibidē dicit̄ tales opor-
tet eſſe nobiles & glorioſos. Quare quanto eſt
nobilior aliis. Tāto decet ipſum pollere magni-
ficentia & habere proprietates magnifici.

❡Quid eſt magnanimitas & circa quæ habet
eſſe: & quomodo poſſumus noſipſos magnani-
mos facere. Cap. xii.

b Onorum exteriorum ut ſupra diceba
tur. Quædam ſunt utilia:ut pecuniæ:
& uniuerſaliter quicquid poteſt men-
ſurari nūmiſmate. Quædam uero ſunt bona ho
neſta:cuiuſmodi honores. Sicut igitur circa ipſa
bona utiliora eſt duplex uirtus. Vna reſpiciens
magnos ſumptus. ut magnificentia: & aliqua q̃
reſpicit mediocres:ut liberalitas. Sic circa ipā bo
na iuſtitia eſt duplex uirtus:una quæ reſpicit ma
gnos honores, ut magnanimitas. & alia quæ re
ſpicit mediocres quæ cōmuni nomine dici po-
teſt honoris amatiua. ❡In magnis autem hono
ribus tripliciter quis ſe habere poteſt. Nam qui-
dam in talibus deficiunt.ut puſillanimes. Qui-
dam uero ſuperabundant,ut perſumptuoſi. Quī
dam autem ſe habent ut decet ut magnanimi.
❡Videmus.n.aliquos de ſe aptos ad magna po
tentes magna & ardua exercere. Quadā tamen
puſillanimitate ducti retrahunt ſe ab huiuſmo-
di magnis. Tales ergo in talibus deficiunt. Sed q
dam econtrario ſuper abundant ingerētes ſe ad
aliqua quæ dignæ complere non poſſunt. quos
philoſophus uocat cahymos.i.fimoſos & uen-
toſos. Nos autem eos p̄ſumptuoſos uocare poſ-
ſumus. Magnanimus uero medius inter puſilla-
nimum & præſumptuoſum: non.n. ſe retrahit
ab arduis operib⁹:quæ poteſt digne agere ut pu-
ſillanimus:nec ſe ingerit ad ea quæ digne com-
plere non poteſt ut præſumptuoſus. Quare ma
nifeſte patet quid ſit magnanimitas. Nam ſicut
liberalitas quæ eſt media inter auaricias & pro-
digalitates. Ideo eſt uirtus quædam reprimens
auaricias:& moderans ꝓdigalitates. Sic magna
nimitas quia eſt media inter puſillanimitatē &
præſumptionem:eſt uirtus quædam reprimens
puſillanimitates: & moderans præſumptiones.
Viſo quid eſt magnanimitas de leui patet circa
quæ habet eſſe. Videt̄ autem Philoſophus.iiii.
ethi.uelle magnanimitatem circa honores:circa
diuitias & principatus:& uniuerſaliter circa oīa
fortunia & infortunia:non tñ eſt:æque principa
liter circa iſta. Nam magnanimitas pricipaliter
eſt circa honores & non circa honores quoſcun
q;:ſed honores magnos. Ex conſequenti autem
eſt circa diuitias & principatus:& circa fortunia
& infortunia. Nam ſcdm phūm inter bona exte
riora maximus eſt honor. Diuitiæ.n. & pricipa-
tus & alia exteriora bona nōn ſunt tñ bonum
ſicut honor:qa ut plurimum hoīes hæc ordināt
ut conſequantur honores. Sicut ergo dicebatur

de fortitudine quia principaliter erat circa picula bellica: quia illa ſunt difficiliora. Ex conſequēti aūt erat circa picula alia: ut cū fortis ēt in aliis periculis decenter ſe hēt. Sic magnanimitas pricipaliter ē circa honores tanq̄ circa maxima bona exteriora. Ex conſequēti āt eſt circa diuitias & principatus: & circa alia bona exteriora: ita ꝙ magnanimus decēter ſe habet in poſſidendo diuitias & principatus: & in tolerando fortunia & infortunia. magnanimitas.n.eſt ſicut bonus tetragonus: qui nunq̄ deiiciſ. Si.n.honoraſ: uel ſi magna fortunia ei occurrant non extolliſ. Si āt inhonoraſ & magna infortunia ueniant ſup ipſum non deiiciſ. In quolibet.n.ſtatu nouit magnanimus ſe decenter hēre. Ad puſillanimen.n. ptinet neſcire fortunas ferre. Ideo Andronicus paripateticus ait. Opera puſillanimitatis eē quæ neq; honorem neq; inhonorationē: neq; bonā fortunam neq; infortunium poſſit ferre. Sed honoratum qdem intumeſcere & paꝝ bene fortunatum extolli. ¶ Oſtenſo quid eſt magnanimitas: & circa quæ hēt eē. Reſtat oſtēdere quō poſſumus noſipſos magnanimos facere. Inter cætera aūt quæ nos ad magnanimitatem trahunt ē parua præciari exteriora bona quæcūq; ſint illa: ſiue ſint honores ſiue principatus ſiue diuitiæ: ſiue quæcunq; alia hmōi bona. Dictum eſt.n. puſillanimē neſcire fortunas ferre. Sed ex modico ſortunio extolli. Ex iſortunio uero deprimi: magnanimus quidem nō ſic. Sed ut dicebaſ nouit fortunas ferre: & in quolibet ſtatu ſcit ſe decēter habere. Cauſa aūt quare quis neſcit fortunas ferre: eſt quia nimis appreciaſ exteriora bona. Ideō qn̄ aliquid de hmōi bonis acquiſiuit: uidetur ei totum acquiſiſſe: & intumeſcit. Quādo uero aliquid de eis bonis perdidit uideſ ei totum perdidiſſe: & deiiciſ. Quare ſi appreciantſ opera uirtutum: & non appreciantur exteriora bona: niſi in quātum ſunt organa ad uirtutes: oīo erimus magnanimi & ſciemus fortunas ferre. Nam ſi augebimur in diuitiis & in exterioribus bonis nō extullemur: cum non reputamus talia eſſe ſimpliciter maxima bona. Et ſi contingat nos infortunari circa ea quæ decenter tolerabimus: cum nō multum reputemus.

¶ Quæ ſunt ꝓprietates magnanimi: & ꝙ decet Reges & pricipes magnanimos eē. Cap.xxiii.

r Ecitat aūt phūs.iiii.ethi. multas ꝓprietates magnanimi: īter quas poſſumus numerare ſex: quas reges & principes habere debent. ¶ Prima ꝓprietas magnanimi ē bene ſe habere circa picula. Bene āt ſe habere circa ea: eſt nō eſſe amatorem periculoꝝ: neq; ſe exponere pro paruis periculis: ſed pro magnis: ut ꝓ hiis ex quibus poteſt cōſurgere magna utilitas. Cum aūt ſicut ſe piculis exponit: adeo debet eſſe conſtans in ſuis negociis: ut ēt ſi uiderit expedire: ut parcat uitæ: ut phūs ait.iiii.ethi. ¶ Secūdo competit magnanimo ſe habere bene circa retributiōes. Magnanimus.n. parum appreciaſ exteriora bōa: & multum appreciaſ opera uirtutum pp quid: qa cōe plurimum retributum eſt agere opa uirtutum cōuenit magnanimo plurimū retributum ut dr.iiii.eth. ¶ Tertio ſpectat ad ipm eſſe paucoꝝ opatiuum. Dictum eſt.n. magnanimum eſſe circa magna: ut circa ea ex qbus cōſurgere poſſunt magni honores. Talia aūt nō multotiens occurrūt: adeo decet magnanimum eſſe paucoꝝ operatiuum. ¶ Quarto decet magnanimum eſſe aptum: ut ſit ueridicus & manifeſtꝰ oditor & amator & magis curare de ueritate q̄ de opinione: ut uult Philoſophus.iii.eth. ¶ Quīto ſpectat ad magnanimum: ut non ſit ei curæ ꝙ laudeſ: nec ꝙ alii uituperenſ. Nam cum talia inter exteriora bona computenſ ipſe non multum curat de eis: qa ut dicebatur: modicum appreciatur exteriora bona. ¶ Sexto ſpectat ad ipm non eſſe plāgitiuum: neq; deprecatiuum: & maxime non debet eē talis reſpectu exterioꝝ bonorum. Qui.n. conqueriſ de exterioribus bonis: uel alios deprecaſ ut ea acquirat quodāmodo puſillanimus eſt: qa nimis appreciatur exteriora bona dicente Seneca: quod uel carius emitur q̄ quod ꝑcibus comparaſ. ¶ Has aūt proprietates narratas a Piloſopho ſi bene intelligantur habere decet reges & principes. Decet.n. reges ſe nō exponere pro quibuſcunq; periculis: niſi pro negociis arduis: ut pro defenſione fidei uel ꝓ tuitione regni. Si uero occurrat caſus adeo arduꝰ ꝙ rex gētem ſuam uel ēt ſeipſum debeat expōere periculis: ita debet eſſe conſtans & magnanimus: ut ꝓ bono diuino & cōi paratus ſit uitam exponere. ¶ Secundo decet reges & pricipes eſſe plurimū retributiuos: quia quanto ſunt i altiori gradu q̄ alii: & quanto plus affluunt diuitiis q̄ alii: tanto in opibus uirtutum & in retributionibus debēt alios ſuperare. ¶ Tertio decet eos eſſe paucorū operatiuos. Negocia.n. ardua pauca ſunt reſpectu aliorum. Non āt decet reges & pricipes omnia negocia quātūcunq; modica expedire p ſeipſos: nec decet eos oīum eſſe opatiuos: ſed ut poſſit liberius intendere expeditioni negocioꝝ magnorum quæ ſunt pauca debet alia minora negocia aliis committere: quæ ſunt multa. Quarto decet eos eſſe apertos: ut eſſe ueridicos: cum ſint regula aliorum quæ obliquari & falſificari non debet. Decet etiam nos eſſe manifeſtos oditores & amatores: ut manifeſte odiant uicia: perſequātur malos: & non permittant maleficos uiuere: & aperte diligant bonos & honorent eos: quia hoc modo maxime inducent totum populum ſibi cōmiſſum: ut ſit iuſtus & uirtuoſus. ¶ Quinto decet Reges & principes non curare: ut laudētur ab hoībus. Nam poſiti indignitatibus multos habent adulatores & loquentes ei placentia. Si autem talibus adulatoribus credant: cōuenit uel contingit eos non agere ſecūdum legem & rōnem ſed ſcdm paſſionem & uoluntatem. Tanto igiſ reges & principes: & uniuerſaliter oēs uel exiſtentes indignitatibus: minus debent curare

de laude hoīum:quanto plures habent adulato
res:qui eos laudando conantur ipſos ꝑuertere.
¶ Sexto qa reges & prīcipes debent ſibi eſſe ſuf
ficientes in exteriorib' bonis:ut declarabit᷑ ī ter-
tio libro:ubi aget᷑ de regimine regni:non decet
eos eē plangitiuos uel deꝓcatiuos ꝓ exteriorib'
bonis.Oēs ergo aſſignatæ ꝓprietates compete
re debent regibus & prīcipibus:quare decet eos
eſſe magnanimos.

¶ Quō Reges & principes debēt eſſe amatores
honoris:& qualis eſt uirtus illa quæ dicitur ho-
noris amatiua. Cap. xxiiii.

a Matores honoꝝ aliqñ uituperant᷑: ali
qñ uero laudant᷑:ut uult Phūs.iiii.eth.
Increpamus.n.aliquos dicētes eos nō
curare de honore ſuo:& rurſus quia uitupamus
ambicioſos:laudamus uero curantes de honore
ſuo.Curare igit᷑ de ꝓprio honore uno mō ē lau-
dabile:& alio uitupabile. Nā nō curat᷑ de hono
re:qa non uult agere opa honore digna.uitupa
bile eſt:nobis igit᷑ debet eſſe curæ de honore:nō
ꝙ ſimus ambicioſi:nec ꝙ finem noſtꝝ ponamus
in honorib':ſed ꝙ agamus opa honore digna.
¶ Opera aūt honore digna dupliciter conſide-
rari poſſunt.Vel ut ſunt ꝓportionata nobis. Vel
ut ſūt digna magno honore.Sicut.n.circa ſum-
ptus ſunt duæ uirtutes:uidelicet liberalitas quæ
reſpicit ſumptus ut ſunt mediocres:& ſunt ꝓpor
tionati nobis:& magnificentia quæ reſpicit ſum
ptus ut ſunt magni: & ut ordinantur ad magna
opa.Sic circa honores eſt duplex uirtus. Vna q̄
reſpicit honores mediocres:& ut ſunt ꝓportio-
nati nobis. Et hæc a Philoſopho dicit᷑ honoris
amatiua.Alia eſt quæ reſpicit magnos honores
ut magnanimitas.Eadem ergo opa poſſunt eſſe
aliaꝝ uirtutum & magnanimitatis.Nam agens
opa fortitudinis: & aggrediens pugnam: ſi hoc
facit:quia delectat᷑ in talibus actibus:fortis eſt.Si
uero hoc agit:quia talia opa ſunt magno hono
re digna: magnanimus ē. Sic ēt ſi agat opera ca
ſtitatis:quia delectatur in eis: caſtus & tempera-
tus eſt.Sed ſi hoc agat:quia ſunt magno hono-
re digna:magnanimus eſt. Ideo ꝓpria materia
magnanimitatis non ſunt ꝑicula bellica:ſed ta-
lia ſunt materia fortitudinis:nec delectabilia ſe-
cundum ſenſum quia circa talia uerſat᷑ tēperan-
tia.Sed ꝓpria materia magnanimitatis dr̄ eē ho
nor:quia q̄cunq; agit magnanimus agit ea ꝓut
ſunt magno honoꝛ digna.¶ Magnanimitas er-
go:ut dr̄.iiii.ethi.eſt quidam ornatus oīum uir-
tutum.Nam ſicut magnificentia eſt quidā orna
tus liberalitatis: quia magnificus opa liberalita-
tis facit excellentiori mō.Sic magnanimitas eſt
quidā ornatus oīum uirtutum.Nam opa oīum
uirtutum ſunt honore digna : q̄re magnanimus
operabitur opa ſingularum uirtutum.Ideo dici
tur.iiii.ethi.ꝙ nō congruit magnanimo fugere
cōmouentem:ꝙ eſt actus prudentiæ. nec facere
iniuſta ꝙ pertinet ad iniuſtitiam.Operatur ergo
magnanimus opera aliaꝝ uirtutum & ea faciet
excellenter.Nam cum honor inter exteriora bo
na ſit bonum excellens faciēs opera uirtutum in
quātum ſunt honore digna:excellētiori mō fa-
cit ea q̄ ſi ageret talia opa:quia delectaret᷑ in il-
lis.Recte ergo magnanimitas dicit᷑ oēs uirtutes
maiores facere:& dicitur oēs eas perficere & or-
nare: quia actus oīum eaꝝ per magnanimitatē
facimus excellētius:ornatius:& magis perfecte.
¶ Viſo ergo quid eſt magnanimitas:& qualiter
ſe habet ad uirtutes alias:de leui patet:qualis ſit
illa uirtus de qua nunc intēdimus:qua dr̄ hono
ris amatiua. Nam ſicut eadem opa poſſunt eſſe
aliarum uirtutū:& magnanimitatis.Sic eadem
eē poſſunt aliaꝝ uirtutum:& honoris amatiuæ.
Opera.n.aliaꝝ uirtutum ut ſunt magno hono-
re digna : ꝑtinent ad magnanimitatem. Sed ut
ſunt ꝓportionata nobis:& ut ordinantur ad me
diocres honores:ꝑtinent ad uirtutem: quæ dici
tur honoris amatiua. Sicut ergo decet reges &
principes eſſe magnificos & liberales . Sic decet
eos eſſe magnanimos & honoris amatiuos.Re-
ges.n.& prīcipes decet honores diligere modo
quo dictum eſt:uidelicet ut diligant & cupiāt fa
cere opa quæ ſint honore digna.Videt᷑.n.hono
ris amatiua ſe habere ad magnanimitatem:ſicut
formoſitas corporis ſe habet ad pulchritudinem
Parui.n.ſi habent membra bene ꝓportionata &
conformia formoſi ſunt:non tñ pulchri qa pul-
chritudo non eſt niſi in magno corpore.Sic fa-
cientes opa mediocri honore digna dicunt᷑ ho
noris amatiui:tñ tunc proprie ſunt magnanimi:
qñ agunt opera magno honore digna. Vt igit᷑
Reges & principes nec in negociis arduis.nec ī
mediocribus faciant aliquid turpe.Sed ut ſemꝑ
agant opera honore digna.bene dictū eſt.ꝙ de-
cet eos eſſe magnanimos:& honoris amatiuos.

¶ Quod hūilitas dici debet honoris amatiua:&
ꝙ oīs magnanimus eſt humilis. Cap. xxv.

p Hiloſophus.iiii.ethi.mediocriter ſe ī-
gerentem honoribus :non ſe appellat
magnanimū:ſed tēperatum.Cum igi
tur habere tēperantiam in honoribus ſit idem:
ꝙ habet᷑ humilitatem.Virtus.n. illa moderatio
nem animi:& quādam humilitatem animi im-
portat:de qua loquitur Philoſophus:quā appel
lat honoris amatiuam:qa tēdit in mediocres ho
nores quædam humilitas dici pōt. Sed ſi ſic dici
mus quædam dubietates inſurgūt.Nam omnis
magnanimus ē honoris amatiuus.Sicut omnis
magnificus eſt liberalis.Quare ſi honoris amati
ua eēt quædam humilitas:omnis magnanimus
eſſet humilis:qd uidetur eſſe oppoſitum in obie
cto:quia humilis alios reueret᷑.Magnanimus ue
ro ut dicitur.iiii.ethi. alios deſpicit. Sciendum
igitur ꝙ niſi omnis magnanimus eſſet humilis
non dediſſemus principibus congruum docu-
mentum:quia docuiſſemus eos eſſe ſine uirtuti-
bus:cū abſq; humilitate uirtutes haberi non poſ
ſint.Ad plenam igit᷑ declarationē ueritatis oſtē
dendū eſt:ꝙ ſine humilitate nullus pōt eſſe ma-

gnanimus. Magnanimitas aūt & humilitas & hmōi uirtutes morales:eē habēt circa animi paſſiones. In tantum eni dictæ uirtutes ſūt bonum ſecundū rōnē:quia moderant paſſiōes noſtras: ne deuiemus a bono rōnis:ſed quia paſſiones d uiare nos faciant a bono ſecundū rōnē ut ſupra dicebatur:dupliciter poteſt contingere. Primo prout paſſiones nos inclinant ad ea q̄ rō uetat. Secundo prout nos retrahit ab eo quod ratio dictat:q̄re cum paſſiones nos inclinant ad aliquid contra rōnem indigemus uirtute retrahēte nos: ut patet i tēperantia:p quā retrahimur a delectationibus ſenſibilibus. Sed cū paſſiones nos retrahunt ab eo qd' ratio dictat:non indigemus uirtute retrahente:ſed magis impellente:ut patet in fortitudine:q̄ magis nos īpellit ad pericula bellica:q̄ retrahat nos ab illis. ¶Cum ergo retraheē & īpellere ſint quodāmodo appoſita:& formaliter differāt æque pricipaliter & p ſe nō eſt eadē uirtus retrahēs & impellens:nec eſt eadem uirt' pricipaliter moderās paſſiones:& impellēs nos ab eo quod rō uetat. Inde ē ergo q̄ ſi unū & idē aliter & aliter acceptum nos retrahit & impellit: oportebit ergo circa illd' dare duas uirtutes unā impellentem:& aliam retrahentem. ¶Videmus autem q̄ magnanimitas eſt circa magnos honores. Magnus autem honor eſt quodāmodo magnum bonum. Magnum autē bonū ratiōe qua magnum eſt nos retrahit: ne pſequamur illud ratione difficultatis:prout uero bonum eſt nos allicit ut tendamus in ipſum:ergo circa magnos honores & circa magna bona dupliciter contingit peccare. Primo ſi ultra q̄ ratio dictet pſequamur ea inquātum bona ſunt. Secundo ſi infra q̄ ratio dictet retrahamus nos ab illis:eo q̄ ardua & difficilia ſint. Quare circa talia duplici uirtute indigemus. Vna impellēte nos ne retrahamur ppter difficultatem:& hæc eſt magnanimitas & alia retrahente nos:ne ultra rōnem tēdamus in illa rōne bonitatis:& hæc ē humilitas. ¶Omnino ergo magnanimus humilis eſt:nam cum impoſſibile ſit eſſe magnanimum nō exiſtentē bonum ut probat. Philoſophus. iiii. ethi. Nullus āt bon' ſit:ſi ultra q̄ rō dictet proſequamur honores de neceſſitate:cum magnanimitas īpellit nos in aliqua magna bōa:ne trahamur ratione difficultatis:oportet q̄ ei ſit annexa humilitas:ne ultra q̄ ratio dictet tendat in ea ratione bonitatis: aliter enim eſſet uicioſus. ¶Tendere igitur i magnos honores & ad magna bona eē poteſt a magnanimitate & ab humilitate:non tñ ſecundum rōnem eādem. Nam prout tendendo in illa bona non retrahimur ratione difficultatis ſumus magnanimi:ſed prout ea nō proſequimur ultra q̄ ratio dictat:ratione bonitatis ſumus humiles. ¶Differt ergo magnanimitas ab humilitate in duobus. Primo quia magnanimitas pricipaliter impellit:& ex conſequenti retrahit. Ideo magnanimus dicitur alios deſpicere:nō q̄ aliis uicioſe iniurietur:ſed quia eſt tāti cordis:& ſic impellit a uirtute:ut potius deſpiciat opa & uerba hominum q̄ uelit pp ea deſiſtere ab operibus uirtuoſis. Humilitas autem ecōtrario pricipaliter retrahit:ex conſequenti īpellit:ideo humilis dicitur reuereri:quia ſi conſiderans proprios defectus i rebus licitis & honeſtis alios reuereret. ¶Secundo differt hæc ab illa:quia magnanimitas principaliter moderat deſperationem:ne aliquis ratione difficultatis deſperet:ne tēdat in opa magno honore digna. Humilitas uero pricipaliter moderat ipſam ſpē:ne aliquis nimis ſperans de ipſo bono ultra rationem proſequatur magnos honores. Erit igitur oīs magnanimus humilis modo quo dictum eſt. Et humilitas quodāmodo ē idem:q̄ mediocris honoris amatiua:quia ille dicitur humilis qui moderans ſpē ipſam ad adipiſcendum honores magnos mediocriter tendit i honores illos. Vtrum autem humilitas ſit idem ſimpliciter q̄ diligere mediocres honores. Vel utrum ſit idem ſimpliciter cum uirtute illa quā phūs diſtinguens a magnanimitate appellat eā honoris amatiuam:non eſt præſentis ſpeculationis. Sed ſi in moralibus contingeret nos ulteriora componere oſtendemus uirtutem de qua loquitur phūs:non eſſe per oēm modū idem cum humilitate:quia illa de q̄ philoſophus loquitur (quæ ut dictum eſt) tēdit i mediocres honores: magis eſt in appetitu ſenſitiuo. Humilitas uero magis eſt in intellectiuo.

¶Quid eſt humilitas:& circa q̄ hēt eſſe:& q̄ decet reges & principes eē humiles. Ca. xxvi.

Satis eſt per habita manifeſtum humilitatē a magnanimitate differre. Nā licet una & eadē uirtus reprimet ſupabūdantias & moderet defectus nunq̄ tñ æque principaliter. Hæc duo eidē uirtuti competere poſſunt. Spectat igitur ad magnanimitatem reprimere deſperationem:ne deſperemus de bonis arduis:& ſpectat ad ipſam moderare ſpē ne ultra q̄ ratio dictet tendamus in illa. non tamen æque principaliter operatur utrunq̄. nam cum magnanimi ſit tendere in magnum. Magnanimitas magis eſt uirtus impellens in magna:q̄ retrahens nos ab illis. Principalius ergo magnanimitas reprimit deſperationem: ne retrahamur ab arduis:& ex conſequēti moderat ſpē:ne præter rationem tendamus in illa. Humilitas econtrario ſe hēt ut ſupra diffuſius dicebatur: quare cum diſtincta ſit uirtus hæc ab illa: uidendum ē quid ſit huiuſmodi uirtus:quam humilitatē uocamus. ¶Sciēdum igitur q̄ ſicut circa magnanimitatē conuenit habūdare & deficere:ſic & circa humilitatē eſſe hēt. nam ut patet ex dictis:magnanimitas eſt uirtus nos impellens ne ratione difficultatis retrahamur ut non pſequamur opa magno honore digna. Quia igitur in hoc: aliq ſuperabundant:ut præſumptuoſi proſequentes ardua magis q̄ debeant. Quidam uero deficiūt ut puſillanimes. Ideo magnanimitas eſt media iter pſumptōes & puſillāimitates. Sic ēt ex dictis

patet ꝙ humilitas ẽ uirtus nos retrahẽs ne ratiõe
bonitatis & delectabilitatis q̃ eſt ĩ rebus honori
ficis proſequamur ea ultra q̃ ratio dictet. In hoc
ergo aliqui ſuperabundant ut ſupbi:pſequẽtes
excellentias & honores ultra q̃ debeant. Aliqui
uero deficiunt:qui ſe deiiciunt ultra q̃ debeant:
ut illi qui nec quærunt honores nec q̃runt opa
honore digna:quod non eſt humilitatis:ſed ma
gis eſt uilitatis & miſeriæ. Erit ergo humilitas
media inter ſuperbiã & deiectionem. Sicut ma-
gnanimitas eſt media inter præſumptionem &
puſillanimitatem. ℭ Viſo igitur quid eſt humi-
litas:de leui uideri poteſt circa q̃ habet eſſe. Intẽ
dit.n.humilis reprimere ſuperbias & moderare
deiectiones. Erit ergo humilitas circa ſuperbias
& deiectiones. Non tamẽ eſt circa hæc æque prĩ
cipaliter. Nam humilitas principaliter intendit
reprimere ſuperbias:ex conſequenti uero mode
rare deiectiones. Eſt enim hoc notabiliter atten
dendum:ꝙ cum uirtus magis ẽ retrahens q̃ im-
pellens:principaliter opponitur ſuperabundan
tiæ per quam impellimur:& ex conſequenti de
fectui per quem retrahimur. Sed cum uirtus ma
gis eſt impellens q̃ retrahens econtrario ſe hẽt:
quia tunc principalius opponitur defectui per
quem retrahimur. Ex conſequenti uero opponi
tur excellentiæ per quam impellimur. Magnani
mitas ergo quia eſt uirtus impellens in ardua bo
na:magis opponiť puſillanimitati q̃ eſt defectus
nos retrahens a talibus bonis q̃ opponatur præ
ſumptioni:quæ eſt excellentia ĩpellens nos in
illa. Sed humilitas econtrario:quia eſt uirtus re-
trahens:ne ultra rationem proſequamur excel-
lentias & honores:principalius opponitur ſup-
biæ:q̃ ſuperabundat in talibus: ex conſequenti
uero contrariatur deiectioni. Inquirendo enim
opera honore digna nõ ſolum contingit pecca
re per ſuperbiam:ſed etiam per deiectionem. Nã
ſi quid ultra q̃ ſuus ſtatus requiret: ꝑter ratiõem
& notabiliter ſe deiiceret uel eſſet uilis deiectus
ut beſtia:quia ſuum ſtatum nõ cognoſceret: uel
eſſet ſuperbus & iactator. Nam aliqui ex hoc q̃-
runt excellentiam & iactantiam:deiiciẽdo ſe ul
tra q̃ deceat. Vnde Philoſophus.iiii.ethi.quádã
gentem græcã Lathonienſes.ſ.iactatores & ſup
bos appellat:quia ultra q̃ eorum ſtatus require-
ret uilius induebantur:credentes ex hoc in quẽ
dam honorem & in quandam excellentiam cõ
ſurgere. Vnde ibidem ſcribitur: ꝙ ſuperabundã
tia ualde defectus eſt quid iactatiuũ. ℭ Viſo cir-
ca quæ eſt humilitas:quia principaliter eſt circa
repræſſionem ſuperbiæ:ex conſeq̃nti uero circa
moderationem deiectionis. Reſtat uidere ꝙ de
cet reges & principes eſſe humiles:quod duplici
uia probare poſſumus prima ſumiť ex parte ma
gnanimitatis. Secunda uero ex parte operum fiẽ
dorum. Dicebatur.n.ſupra quia nullus eſt uere
magnanimus:niſi ſit bonus & humilis:& ꝙ ſem
per magnanimitati eſt annexa humilitas: quare
ſi decet reges & principes eſſe magnanimos de-
cet eos eſſe humiles. Debent enĩ Reges ſic quæ-
rere opera honore digna:nõ ultra q̃ ratio dictet:
ſed ut decet eorum ſtatum ꝙ faciunt humiles:ꝙ
tamẽ ſuam fœlicitatem non ponat in excellẽtia
& honore:ꝙ faciunt ſuperbi. Debent enĩ agere
bona opera & honore digna boni gratia: nõ ut
oſtendant ſe & ut uideantur excellere. ℭ Secun
do decet eos eſſe humiles ratione operum fien-
dorum. Nam ſuperbus quærens ſuã excellentiã
ultra q̃ debeat:ut plurimum tendit ad ea quæ p
prias uires excellunt. Ideo decet hoĩes eſſe humi
les:ut conſiderato proprio defectu uel propria fa
cultate non tendant in ardua ultra q̃ debeãt. Vt
plurimum enim ſuperbi & ultra rõnem excellen
tiam q̃rentes ſe & alios exponunt periculis:non
ualentes adimplere ꝙ inchoant. Tanto ergo re-
ges & principes debent a ſe ſuperbiam remoue-
re:quãto peius eſt cõia bona periculis exponere.
Superbus enĩ dominus ut plurimũ periclitator
efficitur populorum.

ℭ Quid eſt manſuetudo:& circa q̃ hẽt eſſe.& ꝙ
decet reges & princi.eſſe mãſuetos. Cap.xxvii.

P Oſtquam determinauimus de uirtuti-
bus reſpiciẽtibꝰ exteriora bona:& oſtẽ
dimus qũo reges & principes decet or
nari uirtutibus illis. Reſtat dicere de mãſuetudi
ne quæ reſpicit exteriora mala. Dicebatur enim
ſupra ꝙ circa quacũq; cõtingit peccare uel bene
agere oportet uel cõtingit habundare & defice-
re:oportet ibi dare uirtutẽ aliquã p quam diriga
mur ad bene agẽdum reprimentem defectus &
moderãtem ſupfluitates. In uindicãdo aũt exte-
riora mala ab aliis facta: Aliqui ſupabũdant ut
iracũdi nimis:faciẽtes uindictã. Nã ex hoc ira p
uenit ꝙ appetimus uindictã. Qui.n.pp mala ali-
qua illata uindictam aut punitionẽ appetit:dum
hoc uehæmẽter deſiderat:accendiť eius ſanguis
circa cor:quo accenſo iraſciť. Quidã ergo ſũt ira
ſcibiles & ſupabũdant incipiẽdo uindictã. Qui
dam aũt ſunt iraſcibiles oẽm iniuriã diſſimulan
tes:quorum neutrũ bonũ ẽ. Iraſci.n. cuilibet:&
ſemp:& de quolibet uindictã expoſceř ꝙ faciũt
iracundi:uituperabile ẽ. Rurſum nũq̃ iraſci:& in
nullo modo uelle aliquẽ puniri nõ eſt laudabile
qa eſt agere ꝑter ordinẽ rõis. Ratio.n.dictat pu
nitiones aliquas eſſe faciẽdas & ꝙ eſt iraſcẽdũ:
cui debet:& qñ:& qũo. Iraſci.n.loco & tẽpore ẽ
uirtutis opus:q̃re ſi in paſſionibus iræ:& ĩ appetẽ
do punitiões & uindictas cõtingit ſupabundare
& deficere. Oportet ibi dař uirtutẽ aliq̃ reprimẽ
tem ſupabũdantias:& moderãtẽ defectus. Hæc
aũt ẽ manſuetudo:qa ſicut fortitudo eſt media ĩ
ter timores & audacias. Sic manſuetudo eſt me-
dia iter iram:p q̃ cupimus uindictam & iraſcibi-
litatẽ:p q̃ cõdonamꝰ mala nobis illata. ille uero
mitis ẽ q nec de oĩbus cupit uĩdictam:nec ĩ tãtũ
deficit a punitiõe ꝙ nullo mõ uelit alios puniri:
ſed ẽ cõdonatiꝰ & punitiꝰ:ſecũdũ ordinẽ rõnis.
Quare ſicut fortitudo reprimit timores & mo-
derat audatias. ſic manſuetudo reprimit iras: &

moderat iraſcibilitates. Viſo quid eſt manſuetu-
do: de leui patet circa quæ hẽt eſſe. Eſt.n. ut iam
dictũ eſt circa iras & circa oppoſitũ iræ: ut circa
iraſcibilitatem. Principalius tñ ẽẽ circa iras. Mã
ſuetudo.n. principaliter & primo intendit repri
mere iras. ex conſequenti aũt ĩtendit moderare
paſſiones oppoſitas iræ. Nã naturale ẽ nobis ex
malis nobis illatis appetamus punitionem & uĩ
dictam. Rurſus quia malum proprium uix põt
eſſe ita modicum: quin uideatur nobis multum
non ſolum naturaliter inclinamur ut uelimus
puniri inferentes nobis aliqua mala. Sed etiam
quodãmodo naturale ẽ nobis appetere punitio
nem ultra cõdignum. Nam quia malum nobis
illatum uidetur nobis maius eſſe q̃ ſit iniuriato-
res nr̃os plus puniri uolumus q̃ puniẽdi ſint. Dif
ficile eſt ergo ualde reprimere iras: & nõ appete-
re punitiones iniuriarum ultra q̃ dictet ratio: Plu
res ergo peccant in appetendo plus: pauci uero
delinquunt in appetendo minus. pp quod ſi uir
tus eſt circa bonum & difficile. manſuetudo prĩ
cipaliter opponitur iræ: & intendit iras reprime
re. ex conſequenti autem opponitur iraſcibili-
tati & intendit eam moderare quod ipm nomẽ
deſignat. Si.n. uim nominis conſideremus man
ſuetudo nominat temperamentum iræ. Quod
aũt deceat reges & principes ẽẽ manſuetos: oſtẽ
dere nõ eſt difficile. Nam cum ira peruertat iudi
cium rationis: non decet reges & principes eſſe
iracundos. cum in eis maxime uigere debeat rõ
& intellectus. Sicut.n. uidemus ꝙ lingua infecta
per coleram uel per alios humores non recte iu-
dicamus de ſaporibus. Sic infecto appetitu p im
moderatam iram: uel per alias immoderatas paſ
ſiones peruertitur noſtrum iudiciũ rõnis. Si igi
tur inconueniens eſt regulã puerti & obliquari.
Rex qui debet eſſe quaſi ſpeculum & forma uiuẽ
di. & qui debet eſſe regula agendorum: in cõue-
niens eſt ꝙ ſit iracũdus. ne per iram peruertatur
& obliquatur. Sic etiam ſi nullo modo eſſet ira-
ſcibilis: & nullo modo commoueretur ad puni-
tionem faciendam: indecens eſſet. quia ſi puni-
tiones non fierent in regno: homines fierent in-
iuriatores aliorum & policia durare non poſſet.
Nullus igitur debet iraſci per odium: nec debet
punitiones appetere pp odium: ſed ꝓpter amo-
rem & zelum eſt iraſcendum: & ſunt punitiones
appetendæ. Appetenda eſt.n. punitio pp amo-
rem & zelum iuſtitiæ: uel propter amorẽ reipu-
bli. quia ſine ea res publica durare non poſſet.
Quare ſi quis in tãtum eſſet mitis ꝙ poti⁹ uellet
iuſtitiam perire q̃ iuſtitiam expoſcere uirtuoſus
non eſſet. Tanto ergo magis decet reges & prin
cipes moueri ad punitionem faciendam: quan-
to magis ſpectat ad ipſos eſſe cuſtodes iuſtitiæ &
conſeruatores reipublicæ. quare ſi reges non de
bent eſſe iracundi: & debent moueri ſecundum
ordinem rõnis: ut fiant punitiones & uindictæ:
cum hoc faciat manſuetudo decet eos manſue-
tos eſſe.

¶ Quid eſt amicabilitas: & circa quæ habet eſſe:
& quomodo reges & principes decet eſſe amica
biles. Cap. xxviii.

Et poſtulat præſens negocium: ſuffici
enter diximus de uirtutib⁹ reſpicienti
bus bona ſecundum ſe: & de reſpiciẽ
tibus exteriora mala. Reſtat dicere de uirtutibus
reſpicientibus bona exteriora: ut cõicam⁹ cum
aliis. Cõicamus.n. cum aliis uerbis & operibus
uerba aũt & opera ĩ quibus cõicamus: ad tria no
bis deſeruiũt: uidelicet ad amicabilitatẽ: ad ueri-
tatem: & ad iocoſas delectationes. Nam ꝓut uer
bis & operibus debite conuerſamur cũ aliis: ho-
norando eos & recipiẽdo ipſos ut debemus: ſu-
mus amicabiles & affabiles. Nihil eſt ergo aliud
amicabilitas ſiue affabilitas d q̃ hic determinare
intendimus niſi recte conſeruari cum hoĩbus: &
ordinare opera & uerba nr̃a ad debitam cõuerſa
tionem. Secũdo uerba & opera nr̃a deſeruiũt no
bis ad ueritatem: quia p ea iudicamur q̃les ſum⁹.
Veritas.n. de q̃ hic determinare intẽdimus non
eſt aliud niſi ꝙ homo nõ ſit iactator: ꝙ de ſe uer
bis aut factis maiora oñdat q̃ ſint: nec ſit irriſor
& deſpector: ut operibus aut uerbis ultra q̃ ratio
dictet: ſe contemptibilẽ oſtendat: ſed ſit aptus: &
uerax & talẽ ſe oñdat q̃lis ẽ. Tertio uerba & opa
ordinari pñt ad iocoſas delectationes: ut homo
ſit debite iocundus. Igitur ut ſupra dicebatur: cir
ca uerba & opa in q̃bus cum aliis cõicamus hẽt
eſſe triplex uirtus uidelicet amicabilitas q̃ alio
noĩe affabilitas dici poteſt. ueritas q̃ apertio nũ-
cupatur: & debita iocũditas: q̃ eutrapeliã uocat.
Cõicando igitur cum aliis: ſi bñ conuerſari uolu
mus: debemus ẽẽ debite iocundi: ueraces: & ami
cabiles: de q̃bus oĩbus eſt dicendũ. Sed primo d
amicabilitate. Videmus.n. ꝙ conuerſando cum
aliis: aliq̃ ſupabundant: q̃a ſe oñdunt nimis ami
cabiles cuiuſmõi ſũt blanditores & placidi. hii.
n. adeo ſe oſtẽdunt cõicabiles & ſociales ut nul
lum contriſtari uelint ſed oĩa dicta & facta alio-
rum laudant. Aliqui uero econtrario ab hac cõ-
uerſatione nimis deficiunt. Sũt.n. diſcoli & agre
ſtes non ualentes cum aliis conuerſari. Vterq̃ ãt
a recta ratione deficiunt: quia nec qui ſe debet tã
tum aliis oſtendere ſocialem: ut uideatur placi-
dus & blanditor. nec ſe debet tantum a ſocietate
ſubtrahere: ut uideatur diſcolus & religioſus.
Cum igitur uirtus ſit quid medium inter ſuper-
fluum & diminutum: in conuerſatione hominũ
circa q̃ contingit abundare & deficere. oportet
dare uirtutem aliq̃ reprimentem ſuperabundan
tias & moderãtem defectus. Huiuſmodi autem
amicabilitas ſiue affabilitas eſt. Nihil.n. eſt aliud
affabilitas ut eſt uirtus: q̃ medio modo ſe hr̃e in
conuerſatione hominum. ut non ſuperabunde-
mus in hmõi conuerſatione ꝙ faciunt adulato-
res: nec deficiamus ꝙ faciunt litigioſi & diſcoli.
¶ Viſo quid eſt amicabilitas: ut hic de ea loqui-
mur: quia eſt uirtus reprimens litigia: & mode-
rans blanditias: ut põt hr̃i ex phõ. ii. & iiii. ethi.

de leui apparere poteſt circa quæ habet eſſe:quia
eſt circa opera & uerba ut ordinantur ad debitã
conuerſationem in uita.Si.n.homo eſt naturali
ter animal ſociale.ut probari habet.i.poli.opor-
tet circa uerba & opera in quibus cõmunicat cũ
aliis dare uirtutem aliquam per quam debite cõ
uerſetur.Quare cum recta ratio dictet:ꝙ ſecun-
dum diuerſitatem perſonarũ diuerſimode ſit cõ
uerſandum licet omnes homines uolentes uiue
re politice debeant eſſe amicabiles & affabiles.
non tamen omnes eodem modo amicabiles de
bent eſſe. Nam quia nimia familiaritas contem-
ptum parit reges & principes: ut in reuerẽtia ha-
beantur & ne dignitas regia uileſcat maturius ſe
habere debent quam alii. Vnde philoſophus.v.
politicorũ.dando cautelas regum & principum
ait ꝙ decet reges & principes apparere pſonas re
uerendas ne contemptibiles habeantur.Sicut.n.
in ſumptione & in aliis recta ratio dictat: ut ſecũ
dum diuerſitatem perſonarum diuerſimode fiat
quia aliquis cibus eſſet multus infirmo qui eſſet
modicus ſano.ſic in conuerſatione hominum.
Aliquando.n.familiaritas reputatur regi ad uir
tutem & dicitur ex hoc amicabilis eſſe. ꝙ ſi aliq̃
una cõmunis perſona non plus de familiaritate
participaret: reputaretur ei ad uitium non ad uir
tutem.& non diceret̃ amicabilis ſed ſilueſtris.

¶ Quid eſt ueritas & circa quæ habet eſſe quod
decet reges & principes eſſe ueraces. Cap.xxix.

S Icut circa conuerſationem in uita con
tigit ſupabũdare & dficeř.Sic circa uir
tutẽ cõtigit ſupabũdař & deficeř.Veri
tas.n.ĩ q̃dã:adæquatiõe cõſiſtit. Qui uero plus
dicit quam ſit a ueritate recedit ratione abundã
tiæ.qui uero quæ ſunt negat & minora confitet̃
a ueritate recedit ratione defectus.Quare cũ mẽ
datium ſit per ſe fugiendum. ut dicitur.iiii.ethi.
qui non ſunt ueraces nec aperti: nec oſtendũt ſe
tales quales ſunt.repræhẽſibiles exiſtunt. Quid
n.aliud eſt mentiri niſi non eſſe apertum. & nõ
oſtendere ſe talem qualis eſt ab hac ergo uerita-
te per quam quis reddit ſe ueracem & manifeſtũ
Aliqui deuiant per ſuperabundantiam oſtendẽ
tes de ſe uerbis aut factis maiora quæ ſint & tales
uocantur iactatores: aliqui uero ab hac ueritate
declinant per defectum:fingentes de ſe aliqua ui
lia quæ in ipſis non ſunt.quos phũs uocat yrões
i.irriſores & deſpectores.oportet ergo dare aliq̃
uirtutem mediam per quã moderetur diminu-
ta & reprimentur ſuperflua.Hæc autẽ communi
nomine ueritas nuncupatur. ¶ Patet ergo quid
eſt uirtus: quia eſt uirtus moderans deſpectiões
& reprimens iactantias.¶ Viſo quid eſt uirtꝰ:Re
ſtat uidere circa quæ habet eſſe. Sciendum ergo
ꝙ licet affirmare in ſe eſſe quod non eſt.uel ne-
gare quod eſt.ſit mentiri:tamen non dicere totũ
quod eſt abſq; mendatio fieri poteſt. Volẽs igit̃
eſſe uerax non debet de ſe fingere habere bonita
tem quam non habet: nec debet concedere in ſe
eſſe malitiam quam ſibi inuicem non credit.Nõ
tamẽ oportet ꝙ de dicat totam bonitatem quã
ſibi ineſſe cognoſcit:quia licet nullus mẽtiri de-
beat:non tamen ſemper & ubiq;. quæ licet ueri-
tas eſt dominanda. loco.n.& tempore ſecundũ
dictamen rationis poſſumus uirtutẽ tacere. Eſt
igitur ueritas circa repreſſionem iactantiarum:&
circa moderationem deſpectionum:non tamen
eſt circa hæc æque principaliter. Sed principaliꝰ
ueritas opponitur iactantiæ:& intendit iactãtias
reprimere.Ex conſequenti autem opponitur de
ſpectioni & intendit deſpectiones moderare.Iõ
philoſophus.iiii.ethi.ca.de ueritate ait.ꝙ declia
re ad minus & dicere de ſe minora quam ſint eſt
opus prudentis. Spectat igitur ad ueracem nul-
lo modo dicere de ſe maiora quam ſint: qd mul
ti faciunt. Concedunt.n.de ſe aliqui magnas bo
nitates.cum tamẽ illis careant:& promittũt ami
cis & notis magna bona & magna auxilia de q
bus modicum aut nihil opere implent. Tales ãt
patet eẽ iactatores: & alios nõ apertos & ueraces
nullo modo in talibus ẽ excedendũ in plus:ſed
magis declinandum in minus . dum tamen ſine
mandato fiat & nũ notabiliter recedat a medio:
quia ſi notabiliter a medio recederet non in hoc
appareret uerax:ſed deriſor:ut ſi aliquis adeo eẽt
fortis & ſtrenuuus ꝙ conſtaret aliis ꝙ contra cẽ
tum bellare poſſet:ſi ille non plus de ſe concede
ret:niſi ꝙ cõtra unicum & debilem bellaret:om
nes intra ſe cognoſcerent ꝙ deriſorie loqueret̃.
Inde igitur ſumptum eſt nomẽ ironiæ & deriſio
nis:quando aliquis notabiliter de ſe minora cõ
cedit quam ſint. Ad uirtutem ergo ſpectat mode
rare huiuſmodi deriſiones & reprimere iactanti
as.Principalius tamẽ ſpectat ad ipſum iactantias
reprimere quam deriſiones moderař.quia ut di-
ctum eſt in talibus magis eſt declinandum ĩ mi
nus:dominando de ſe minora quam ſint quã ſit
extendẽdũ in plus aſſerẽdo de ſe minora. ¶ Poſ
ſumus autem duplicem cauſam aſſignare quare
in talibus ſemper ẽ declinandũ in minus.Prima
ſumitur ex parte ſui. Secunda ex parte aliorum.
Quilibet.n.ita naturaliter afficitur ad propriũ
bonum:ut ipſum ſemp plus credat eſſe quam ſit.
Ideo cõmuniter homines decipiuntur de ſe ipſis
plus credẽtes ſe plus ualere quam ualeant.In na
rando ergo propria bona ſemp declinando ẽ in
minus:quia eſtimare debemus ꝙ affecti ad pro-
pria bona uident̃ nobis illa eẽ maiora quã ſint.
Hãc autem rationẽ tangit philoſophus in autori
tate prætacta cum ait. ꝙ prudentis eſt declinare
in minus.Nam magnæ prudẽtiæ eſt cognoſceř
ſeipſum & ſcire ꝙ propria bona ſemper exiſtimã
tur maiora quam ſint. ¶ Secunda ratio ſumitur
ex parte aliorum.Nam non declinantes in minꝰ
ſunt laudatores ſui:iactãtes de ſe bonis q̃ habẽt:
& qa hoies cõmuniter horrẽt laudãtes ſeipſos.
Iõ ẽt ex parte aliorum decet in talibus declinař ĩ
minus:ne hoies ſint aliis honeroſi. Hãc ãt ratio-
nem tangit phũs in eodẽ.iiii.ethi.dicẽs declinã
dum eẽ in minus pp honeroſos eẽ ſupabundan

tias. Oñſo quid ē ueritas: de q̄ loq̄mur: & circa q̄
habet eē: de leui patet ꝙ decet reges & principes
eſſe ueraces. Nam declinantes nobiliter in minꝰ
& dicentes de ſe notabiliter minora & uiliora:
q̄ ſint uident̄ eē deriſores & contemptibiles. Ex
cedentes uero in plus: & dicentes maiora q̄ ſint:
uident̄ eē iactatores & honeroſi. Quare ſi reges
decet eē nō contemptibiles: ſed reuerendos: nec
honeroſos: ſed gratioſos & amabiles: decet eos
non eſſe iactatores uel deriſores: ſed apertos &
ueraces non oſtendendo uel iactando de ſe ma
iora q̄ ſint uel ꝓmittendo aliis maiora q̄ faciant.
ymo tanto magis decet reges & principes cauer̄
iactantiā: quanto plures hn̄t incitātes ipſos ad ia
ctantiā: & de pluribꝰ ſe iactar̄ poſſent.

¶ Quid ē iocūditas & circa q̄ hēt eſſe & q̄uo de
cet reges & principes eē iocundos. Cap. xxx.

c Redūt. n. aliq oīa uerba uel facta deſer
uientia iocis eē ocioſa. Non tñ ſic ſe ha
bet. Nā ocioſum eſt illud qđ caret de
bito fine. Quicquid ergo de ſe eſt ordinabile ad
debitū finem non eſt ocioſum. Ludus āt ſi ſit libe
ralis: honeſtus: & modeſtus. Ordinari hēt in bo
num finē. Quia eſt quodamō neceſſariꝰ i uita. Iō
dr̄. iiii. ethi. ꝙ uidet̄ requies & ludꝰ eſſe aliquid
neceſſariū i uita. Sicut ergo ſenſus corporales ut
uiſus & auditus. Quia laborāt in ſentiēdo: natu
ra ordinauit ſumū: pp eorū requiē: & eſt neceſſa
rius ſomnus in uita. Sic quia ſtudēdo uel nego
tiis regni iſiſtendo uel alia faciēdo cōtinue labo
ramꝰ. Aliquæ delectatōes ſi ſint ocioſæ: ſi ſint mo
deratæ: & honeſtæ: nō ocioſæ: iterponunt̄ curis
& laboribus nr̄is. Quare cū in talibus cōtingat
peccare & bn̄ facere: oportet circa ipſos iocos da
re uirtutē aliquā: per quam debite nos habeamꝰ
ad ludos. In ipſis. n. iocis qdam ſuperabundant
deſiderātes oīno riſum facer̄. De qbꝰ. iiii. ethi. di
cit̄ ꝙ magis cōatur riſum facere q̄ decora dicer̄.
Huiuſmōi aūt ſunt hyſtriones quos phūs appel
lat bomolotos. Phūs. n. tales aſſimilat auibus ra
piētibus p̄dam ſacrificatā i templis gētiliō. Sicut
n. aues illæ nō curabāt qualitercūq; poſſēt aliqd
de illa p̄da caper̄. Sic uolētes oīno facere riſum:
& ꝓuocare alios ad cachinū: nō curāt q̄litercūq;
poſſint cape dicta uel facta alioꝝ & cōuerter̄ ea
i ludū & cachinnū. Hi ergo ſupabūdant ludis.
¶ Aliq uero ecōtrario deficiūt: & hii uocant̄ du
ri & agreſtes. Huiuſmodi aūt ſunt nō ſuſtinētes
aliquē ludū: nec dicentes aliquid ridiculū. ymo
dicentibus ſunt moleſti. ¶ Patet ergo quid ē io
cunditas uel eutrapelia. prout eſt uirtus: & ut hic
de ea loqmur. quia ē reprimens ſupfluitates ludi
& moderās duritias. Huiuſmōi aūt uirtus hēt eē
tam circa moderationem duritiæ: q̄ circa repſſio
nem ſupfluitatū in ludo. nō eſt tñ circa hæc æq;
pricipaliter. qa uirtus ſp eſt pricipaliꝰ circa diffi
cilius. Reprimer̄ aūt ſupfluitates ludoꝝ & diffi
cilius q̄ moderare defectus. Hēt. n. ipſe ludꝰ quā
dam delectationē annexam pp quam magis in
clinamur. ut ſeq̄mur delectationes iocoſas q̄ ut
fugiamꝰ illas. ¶ Viſo q̄d eſt eutrapelia ſiue iocū
ditas & circa q̄ hēt eſſe: quia pricipalius eſt in re
primendo ſuperfluitates ludi ex cōſequēti circa
moderationem defectū. Reſtat ergo uidere q̄uo
reges & principes decet eſſe iocūdos. ut. n. ex ha
bitis patere poteſt ſemper extrema uituperantur
medium autem laudatur. Huius autem medium
quod eſt in uirtutibus reprimentibus paſſiones
& motus non eſt accipiendum ſecundū rem: ſed
quo ad nos. Nam ut in præcedentibus capitulis
dicebat̄ aliquid eē ſuperfluum uni ꝙ ē modicū
alteri: & econuerſo. ¶ Si igitur decet omnes ho
mines reprimere ſuperfluitates ludorum. magis
hoc decet reges & principes: ymo oportet adeo
moderate uti iocis: & iocoſis delectationibus: ꝙ
ſi hoc facerent perſonæ cōmunes uiderentur eē
duræ & agreſtes. Non ergo intelligendum eſt re
ges principes nō debere recreare aliqbus ſolati
is uel aliquibꝰ iocis. Sed quia ludi quibus uti de
bemus: ſecundum philoſophum. iiii. ethi. Debēt
eſſe liberales & honeſti: illis debent reges & prin
cipes adeo moderate uti ut ſemper uideant̄ ma
turi & nullo mō appareant pueriles. Ab ipſa. n. i
fantia connaturale uidet̄ eē pueris delectari ioci.
quare ludus ſi nō ſit moderatꝰ & honeſtꝰ: aliquā
puerilitatem uidet̄ habere annexam. Tanto igit̄
decet reges & principes moderate uti delectatio
nibꝰ ludorum: quanto deteſtabilius ā eos eē pue
riles. Amplius ut patet ex habitis: ex hoc iocoſa
delectatio non eſt ocioſa: & ordinatur in bonū fi
nem. quia interpoſita noſtris curis quædā recrea
tionē accipimus: ratione cuiꝰ ardētiꝰ inſurgimꝰ
ut ſiſtamus bonis operibꝰ quorū curam habere
debemꝰ. Quare cum iocꝰ immoderatꝰ uel inho
neſtꝰ diſtrahat nos a bonis opibꝰ & a dbitis curis
tanto deteſtabiliꝰ eſt reges & principes: īmodera
te: uel inhoneſte uti delectationibus ludoꝝ. q̄to
cura boni communis q̄ ſpectat ad pricipē excel
lētior ē quam ſit cura alicuiꝰ pticularis bōi. Nō
ergo omnino ꝓhibēda ſunt uerba uel facta ioco
ſa ſi ſint honeſta & moderata & hoc magis & mi
nꝰ prout requirit diuerſitas pſonarum.

¶ Quod maxime decet reges & principes oēs
uirtutes habere: & quod ſi una careant nullam
habent. Cap. xxxi.

t Am ſancti q̄ phi i hāc ſciam cōuenerūt
ꝙ oportet uirtutes cōnexas eē dixe
rūt. n. ꝙ q unam uirtutē hēt oēs habet
& qui una caret oībꝰ caret. Cū ergo oīno māife
ſtū ſit ꝙ decet reges & pricipes aliqs uirtutes ha
ber̄: qa ut plane patet. Oportet oēs eſſe prudētes
& iuſtos oīno manifeſtū eē debet: ꝙ omnes uir
tutes hr̄e debent: quia prudētia & iuſtitia ſine uir
tutibus aliis hr̄i non pn̄t. ymo nūquā eſt aliqua
una uirtus quæ ſine aliis uirtutibus oībus pſecte
poſſit hr̄i. Sic ēt tractatores ueritatis ſenſerunt di
cētes: uirtutes connexas eē. Ad ſenſum tñ uidet̄
apparere contrarium. Videmus enim aliquos li
berales non exiſtentes tēperatos: ſed dantes ope
ram ueneteis geſtibus. Aliquos uero qui econ

trario ſunt caſti:& tantum auaritiæ ſtudent. Nō
ergo qui unam uirtutem habent omnes habent
nec oportet.Si aliquæ uirtutes ſint neceſſariæ re
gib⁹ ꝙ omnes uirtutes ſint eis neceſſariæ.Rurſus
uidemus aliquos eſſe liberales qui tamē nō poſ-
ſunt eſſe non poſſunt eſſe magnifici quia nequæ
unt magna facere:eo ꝙ non habeant magnos ſū
ptus.Sciendum igitur philoſophū circa finē.*vi*.
ethi.manifeſte probaꝛ uirtutes cōnexas eſſe. Sed
ut ſoluat huiuſmodi obiectiones ait. ꝙ uirtutes
dupliciter conſiderari poſſunt. Vel ut ſunt natu-
rales & imperfectæ:uel ut ſunt principales & cō
pletæ. Virtutes autē naturales & imperfectæ nō
oportet eſſe connexas. Videmus.n.aliquos natu
raliter habere quandam induſtriā & quandam
ſubtilitatem mentis propter quod habent quan
dam prudentiam imperfectā.hii tamē nec ſunt
caſti nec liberales:nec habēt uirtutes morales ali
as.Sic etiā ex ipſa pueritia uidem⁹ aliquos mox
īclinari ad opera largitatis: qui nō ſunt caſti nec
liberales exiſtunt.Aliqui uero econtrario habēt
quandam naturalē pudicitiam:non tū liberales
exiſtunt.Si ergo uirtutes nō connectunꝛ.Sed uir
tutes quæ dicunꝛ eē principales & perfectæ uel ī
ſe uel in quadam ualde propinqua diſpoſitione
de neceſſitate habent eē connexum. Dicimus āt
in propinqua diſpoſitione:quia pauperes pp ca-
rentiam exteriorum bonorum ſecūdum phūm
non debēt dici magnifici.At tū ſi pauperes ſecū
dum ſuam facultatem ſunt ueræ & perfectæ libe
rales.propīquiſſimum eſt ut ſint magnifici : quia
ſi bonis exterioribus abundarent: ſtatī magnifi-
centia facerent. ℂDeclarandum eſt ergo ad ple
nam intelligentiam dictorum quō nulla uirtus
pōt haberi pfecte:niſi omnes uirtutes aliæ habeā
tur.ℂNotandum ergo ad hoc nos indigere uir
tutibus: ut proponentes nobis bonos fines rectē
& debite tendamus in fines recte & debite tenda
mus in fines illos.Dupliciter ergo in talibus pec
care contingit.Primo ſi proponamus nobis ma
lum finem ut uitioſi faciunt. Auari.n. proponūt
ſibi ut finem ſtudere auaritiæ. Intemperati uero
uenerea:& ſic de aliis.Secundo in talibus peccaꝛ
contingit:ſi non debite tendamus in bonum fi-
nem. Volunt.n.aliqui eē diſtributores bonorū
& proponunt ſibi ut finem opera largitatis: at tū
non curant.undecūqꝫ accipiant.dum poſſint ali-
is dona aliqua elargiri: aliquādo per furtū.aliqn
do per manifeſtam oppræſſionē alios deprædan
tur ut exerceant opera largitatis.Hii ergo licet ꝓ
ponunt ſibi bonum finem:non tū recte tendunt
in finem illum.non ergo peccant ī termino:nec
in intentione:ſed peccant in uia & in modo adi
piſcendi fin em intentum.propter quod tales &
ſi aliquo modo ſunt liberales : non tū perfecte li
berales dici debent:quia ad perfectam uirtutem
ſpectat non ſolum proponere bonum finem:ſed
etiam debite tendere in illum finem.Indigemus
ergo uirtutib⁹ moralibus:quia per eas nobis pro
ponimus bonum finem.Indigemus ēt pruden-
tia:quia per ipſam recte rōcinamur de his q̄ ſunt
ad finem. Virtutes ergo morales per ſe & primo
rectificant finem:quia ſicut qualis eſt lingua talis
ſapor noſter.ut ſi lingua eſt multum infecta co-
lera:uidetur amara.Si uero ſit multum infecta fle
gmate dulcion : uidetur participare quandam
dulcedinem. Sic quales ſumus ſecundum uolū
tatem & appetitum talem finem nobis imponi-
mus:ut intemperatus proponit ſibi ut finem ue-
nerea:temperatus caſta.liberalis expendere. aua
rus conſeruare. quare uirtutes morales pficiētes
appetitum rectificant finē:quia habentes appeti-
tum bonū p uirtutes illas:proponimus nobis bo
num finē.Prudentia uero p ſe & primo:rectificat
ea q̄ ſunt ad finē. Nam proponētes nobis bonū
finem p uirtutes morales. Prudētiam bn̄ ratioci
nari ut de his quæ ſunt ad finē & eligim⁹ nobis
rectam uiam ut debite tēdamus ad finē illum.Iō
dꝛ.*vi*.ethi.ꝙ uirtutes morales rectificāt finē.Pru
dētia uero facit operari recte ea quæ ſūt ad finē.
Loquēdo ergo pricipaliter & prio uirt⁹ moralis
rectificat terminū.prudētia uero rectificat uiam.
Sed cū nō ſit pfecta materia niſi ordineꝛ ī bonū
finē & terminū:nūq̄ hr̄i prudētia pōt.niſi coniū-
cta uirtutib⁹ moralib⁹.p quas proponam⁹ nobis
bonū terminum & bonum finē.Sic ēt quia nūq̄
debite & pfecte habeꝛ bonus finis:niſi ītendam⁹
ī ipſum p bonam uiam:nunquam pfecte habebi
mus aliquā uirtutē moralē niſi ſi coniuncta pru
dentiæ.Talē ergo rōnem intēdit facere phūs cir
ca finem.*vi*.ethi..Habens perfecte aliquam uir-
tutē moralē:hēt pfectam prudētiā. Sed habens
pfectā prudētiam hēt oēm uirtutē.ergo habens
aliq̄ uirtutē hēt oēm uirtutē.Sic ergo uirtutes &
prudentia ſunt cōnexæ:qa nullus ē bonus p uir
tutes morales niſi ſit prudēs. Nā cū uirtus mora-
lis ſit habit⁹ bon⁹ & electiuu⁹ & pficiat habentē
& op⁹ ſuum bonum reddat.cū ad bn̄ eligere &
ad bonum op⁹ ſufficiat ꝓponere bonū finē niſi
p bonā uiā eat in finē illū.uirtus moralis p quā
nobis ꝓponim⁹ bonū finē:nō pōt eſſe ſine pru-
dētia:p quā recte tendimus ī finē illū. Sic & pru
dētia eē non pōt ſine uirtute morali. Differt.n.
prudentia & iuſtitia q̄ phūs appellat demoſticā.
Ille.n.dꝛ demos & induſtris qui ꝓpoſito quocū
ꝙ fine inueniat uias ut citius conſequatur finem
illum:pp quem tēperati & uicioſi pn̄t induſtres
& demoſtes dici.ſi ſciant excogitare uias p quas
conſequantur uenerea & turpia.quæ ſibi propo-
nunt ut fines:Prudentes tamen nullus dꝛ niſi ad
bonū finē inueniat bonas uias.non ē ergo pru-
dentia quæ īuenit bonas uias ad bonum finem
ſine uirtutibus moralibus:per quas nobis propo
nimus bonum finem.ℂSed dicet aliquis uirtu-
tem moralem non poſſe eſſe ſine prudentia. nec
econuerſo.ita ꝙ oīs bonus eſt prudens: & econ
uerſo.non tamē oportet ꝙ habens perfecte unā
uirtutē moralem: habeat oēs uirtutes morales.
Pōt.n.qs habere perfecte temperantiā & habere
prudentiam ut deſeruit temperantiæ: non tamē

Digitized by Google

habebit uirtutes alias: nec habebit prudentiam
ut deſeruit uirtutibus illis. Erit ergo ille perfecte
temperatus: non tamen erit fortis ſed timidus.
nec erit largus: ſed auarus. Sed hoc ſtare non po
teſt. nullus. n. poteſt eſſe perfecte temperatus: ni
ſi ſit fortis & largus: & niſi habeat uirtutes alias:
non poteſt aliquis hr̄e aliquam uirtutem: niſi ha
beat omnes uirtutes. Nam ille eſt temperatus ꝑ
fecte qui nullo modo præter rationem operare
tur uenerea. quare ſi ille ſit timidꝰ licet forte non
placerent ſibi uenerea ſecundum ſe: tamen ut ſu
geret uerberationem uel mutilatiōem. uel mor
tem eligeret uenerea operari. Sic etiā ſi eſſet au/
rus: quia finem ſuum poneret in habendo pecu
niam. licet forte ſecundum ſe ei diſplicerent ue
nerea: tamen ſi poſſet lucrari pecuniam quam in
tenderet ut finem: non curaret mechari. Incom
plete ergo & imperfecte poteſt hr̄i una uirtus ſi/
ne aliis. Sed complete & perfecte nullatenus fie
ri poteſt. Quare ſic decet reges & principes eſſe q̄
ſi ſēideos & hr̄e uirtutes perfectas. decet eos hr̄e
oēs uirtutes. quia perfecte una uirtus ſine aliis ha
beri non poteſt. ymo expedit Regibus & princi
pibus: cum non poſſint ſe excuſare per defectum
exteriorum bonoꝝ: hēre oēs uirtutes: non ſolū
in propinqua diſpoſitiōe: ſed ēt ſimpliciter & ſe/
cundum ſe. Poteſt enim pauper aliquis eſſe per/
fectus: ſi non operetur magnifica: & magnos ſū
ptus: quia non habet unde faciat magnos ſum/
ptus. Rex autem nūquam perfectus eſſe poteſt: ſi
non operetur magnifica: & niſi in omnibus uir/
tutibus polleat.

¶ Quod diuerſi ſunt gradus bonorum & malo
rum: & in quo gradu Reges & principes eſſe de
cet. Cap. xxxii.

SI uerba philoſophi in. vii. ethi. diligen
tius conſiderentur: diſtinguere poſſu/
mus. iiii. gradus malorum: & q̄ttuor
bonorum. Mali. n. hoīes ſunt in quadruplici gra
du. Quidam ſunt molles: quidam incōtinentes
quidam intemperati: quidam beſtiales. Sic etiā
& boni ſunt in quadruplici gradu: quia quidam
ſunt perſeuerantes: quidam continentes: quidā
temperati: quidam uero diuini. ¶ Molles autem
dicuntur illi qui modica paſſione: uel parua tem
ptatione ruūt: ꝙ ipm̄ nomen deſignat. Nam ſe/
cundum phm̄ in de generatiōe: molle eſt illud
quod de facili cedit. Dicūtur ergo molles ſecun
dum Philoſophum qui nolunt laborare: & ſunt
nimis delicati. Nā ut in. vii. ethi. ſcribit̄. Delicia
q̄dā mollicies ē: tales ergo nihil difficile ſuſtine
re uolentes: ſtatim cum paſſionant̄ uel cum tē/
ptantur cadunt. ¶ In alio gradu dicuntur eſſe i/
continētes. Hii aūt differūt a primis. Nam mol/
les nullam pugnam: nec aliquid difficile ſuſtine
re poſſunt. Incontinentes uero pugnā ſuſtinent:
ſed in ſuſtinendo deficiunt. Continere enim: ut
ipſum nomē deſignat hoc eſt: cōtra aliud ſe te/
nere. Incōtinere ergo eſt aggredi pugnā: & in pu
gna non poſſe ſe tenere: ſed deficere. ¶ In tertio
gradu ſunt. intēperati. Intemperatus. n. tūc dici
tur aliquis. q̄n non ſolum paſſionatus cadit &
temptationes deiicit̄: ſed delectabile eſt ei male
facere. Incōtinētes ergo & molles nō delectant̄
in malefacere. ymo aliud eligunt & aliud agūt.
Exiſtentes. n. extra paſſiones tam īcontinentes:
q̄ molles eligunt bn̄facere: & ꝓponunt optimas
leges: paſſionati uero cadunt: & nullam de illis
legibus obſeruant. Tales autem phūs aſſimilat
paraliticis: qui eligentes ire in dextrā: pp diſſolu
tionem corporis: & non ualētes corpus regere:
uadunt in ſiniſtram. Sic molles & incontinētes
ꝓponunt benefacere & eligunt ire in dextram.
Tamē quia habēt potētias aīæ diſſolutas: nec ha
bent eas bene regulatas & ordinatas: ſecūdū or
dinē rōnis: non uadunt in dextrā: ſed cadunt &
tendunt ī ſiniſtrā. Aliter tn̄ cadūt molles. Aliter
incontinētes. Quia molles modica pugna ruūt.
Incontinētes uero maiori pugna ſuccūbunt. In
tēperati. ergo peiores ſunt q̄ īcontinētes & mol
les: qa ſūt adeo habituati in maloꝙ delectabile
eſt eis mala facere. ¶ In q̄rto gradu autem ſūt be
ſtiales. Hii autē peiores ſunt q̄ intēperati. Illi enī
beſtiales eſſe dicunt̄: qui ultra modū hoīum ma
lefaciunt. Sunt autē beſtiales operātes: ea q̄ ipſa
natura horret. Sicut ſunt q̄dam barbari cōmedē
tes carnes humanas: bibētes humanū ſanguinē.
Talia enī non niſi a beſtialitate ꝓuenire poſſunt.
¶ Narrat aūt philoſophus. vii. eth. multas hmōi
beſtialitates. Dicit. n. ꝙ cū q̄dam ꝓgnās eēt: & n̄
potuiſſet parere: ex hoc tātum dolorem cōcepit:
& ſic in beſtialitatem ecōuerſa ē: ut oēs prægnā
tes reſiderēt: qa ergo ipſa parere nō poterat: uole
bat ut nulla de cætero parturiret. Sic etiā ut ait
circa quādam inſulam maris ut circa pōtum exi
ſtebant tunc temporis q̄dam gentes oīno beſtia
les cōmedētes carnes crudas: deuorantes carnes
humanas: & ꝙ peius eſt: præſtabant ſibi filios in
conuiuium. Cum enī quis alios conuiuare uole
bat: ſi filius ſuus domi non erat a uicino ſuo mu
tabat filium & ipſum parabat in conuiuium ſpō
dens enim ꝙ quando uellet conuiuium facere:
ei ſuum filiū retribueret. Sic etiā circa phalarim
ut ait: quædam gentes beſtiales morabant̄ ſacri
ficantes matres proprias: commedētes epata ho
minum. Illi ergo ſunt beſtiales: qui ultra modū
hoīum male agunt. ¶ Dicto de quattuor generi
bus malorum. Reſtat dicere de quattuor generi
bus bonoꝝ. Nam ſicut quidā mali ſunt molles:
qui modica paſſione ruunt. Sic quidā boni dicū
tur eſſe pſeuerantes. Huiuſmodi autem ſunt. qui
ſtant & non modica temperatiōe cadūt. Loquē
do ergo de perſeuerantia ut phūs loquit̄: nihil ē
aliud: q̄ quædā bona diſpoſitio oppoſita mollici
ei: ergo in primo gradu dicunt̄ eſſe pſeuerantes.
¶ In ſecūdo uero ſunt continentes. Cōtinere. n.
eſt plus q̄ pſeuerare. Nā ſi qs etiā nō tēptatus: uel
modicū tēptatus n̄ ruat dicit̄ pſeuerare. ſed non
dicit̄ cōtinere: niſi fortiter paſſionatus paſſiōes il
las uincat. Nā nullus cōtinet: niſi cōtra paſſiões

ſe teneat.Ideo.vii.ethi.dicitur:ꝙ continētia ele
gibilior eſt q̄ perſeuerantia.❡In tertio autē gra
du bonorum ſūt temperati.Illi enim temperati
eſſe dicuntur:qui non ſolum modicum paſſióa-
ti perſeuerant:ꝙ faciunt pſeuerantes:uel contra
fortes paſſiones ſe tenent:ꝙ faciunt continētes.
Sed ſunt ita caſti in appetitu & habent tam mo
deratas paſſiones:& quaſi pugnam non ſentiūt:
& delectabile eſt eis benefacere. Sicut ergo per
ſeuerantes opponuntur mollibus:& continētes
incontinentibus.Sic temperati opponuntur in-
temperatis.Nam ſicut delectabile eſt intempera
tis mala facere:ſic delectabile eſt temperatis bo-
na operari.❡In quarto & in ſupremo gradu bo
norum:ſunt homines diuini. Nam ſicut aliqui
homines ſunt beſtiales:& ſunt mali ultra modū
hominum.Sic aliqui ſunt quaſi diuini: & ſūt bo
ni ultra modum humanū.Vnde & philoſophus
circa pricipium.vii.ethi.dicit ꝙ Homerus refert
de Hectore:ꝙ Rex Priamus pater ſuus dicebat
de ipſo:ꝙ erat ualde bonus: propter quod non
uidebatur exiſtere puer uiri moralis:ſed dei. Vir
tus autem illa per quam quis debet eē bonus ul-
tra modum humanum:appellatur a philoſopho
heroyca.i. principans & dominatiua.❡Ex hoc
ergo manifeſte patet:ꝙ reges & principes ſi de-
bent recte dominari:non ſufficit eos fugere om
nes gradus malorum:& ꝙ non ſint:nec molles:
nec incontinentes:nec intemperati: nec beſtia-
les:ſed oportet eos eſſe in ſummo gradu bono-
rum:quia enim aliis dominari principari deſide
rant:oportet ꝙ habeant uirtutem illam:quæ eſt
dominans & principans reſpectu aliarum q̄ ha-
bentes ſunt boni ultra modum aliorum: & ſunt
quaſi homines diuini.In hoc gradu debent eſſe
reges & principes:& ſi in tali gradu eſſe decet bo
nos & perfectos principes ſeculares: quales eſſe
debeant:eccleſiaſtice principantes prudentis iu-
dicio relinquatur.

❡Quod ſunt gradus uirtutis:& cuiuſmodi uir
tutes hr̄e debeant reges & princi. Cap.xxxiii.

d Iſtinguūt tam Macrobius q̄ Plotinus
quattuor gradus uirtutum. Nam quæ
dam ſunt polliticæ:quædam purgato
riæ:quædam purgati aī:quædam exēplares. Di-
cunt autem quidam uirtutes exemplares eſſe in
ipſo deo.Virtutes autem polliticas eſſe uirtutes
acquiſitas:per quas hoīes bene ſe habēt in rebus
humanis.Sed uirtutes purgatorias & purgati aī
dicunt eſſe uirtutes infuſas:per quas qui bene ſe
hēt ad diuina.Circa diuina autem aiunt:eſt du-
plex gradus.Nam aliqui ſunt tendētes & exiſtē
tes in diuina ſimilitudine.Et tales dicuntur hēre
uirtutes purgatorias.Aliqui uero ſunt quodam
modo iam aſſecuti ſimilitudinem illam:& tales
hēre dicuntur uirtutes purgati aī.Sed hii licet ſe
cundum ſe uera dicant: non tamen uidentur ac
cedere ad intentionem eorum qui hoc modo d
uirtutibus ſunt locuti.Nam philoſophi non lo-
quebantur niſi de uirtutibus acquiſitis. Virtutes
autem infuſas non poſuerunt:oēm ergo uirtutē
quam ponebant dicebant eſſe acquiſitam. Sectā
do ergo philoſophorū uiam dicere poſſumus:
ꝙ ſicut eſt dare diuerſos gradus bonorum:ſic eſt
dare diuerſa uirtutum gn̄a:ita ꝙ ſecūdum ꝙ ali
quis excellentius bonus & excellētiorem gradū
uirtutum hēt:ſicut ergo phūs innuit q̄ttuor gn̄a
bonorum:ut patet ex capitulo præcedenti: quia
ait aliquos eſſe perſeuerantes:aliquos continen-
tes:aliquos temperatos:aliquos uero diuíos.Sic
poſſumus diſtiguere quattuor ordines uirtutū:
ita ꝙ cuilibet generi bonorum demus ſuum or
dinem uirtutum.Dicemus ergo ꝙ perſeueran-
tes habent uirtutes polliticas:continentes purga
torias:tēperati uero hn̄t uirtutes purgati aī. Sed
diuini hn̄t uirtutes exemplares:ꝓpter quod ſicut
diuini melioras ſunt tēperatis:tēperati cōtinen-
tibus:continentes pſeuerantibus:ſic uirtutes exē
plares excellūt uirtutes purgati animi. Virtutes
uero purgati aī excellunt purgatorias & purga-
toriæ polliticas. Quod aūt hæc genera uirtutū
adaptari debeāt ꝑdictis generibus bonoꝝ:patet
p Plotinū dicentē:ꝙ primæ uirtutes.ſ.polliticæ
molliunt.i.ad medium reducūt.Secundæ.ſ.pur
gatoriæ auferūt.Tertiæ q̄ ſunt purgati aī obliuiſ
ſcunt:ſed quartis.ſ.exemplaribus nefas eſt turpe
aliquod noīari:quare bene dictū eſt ꝙ pſeueran
tibus cōpetunt uirtutes polliticæ: qa pſeuerātes
ut dicebat opponunt mollib⁹: & ſufficit ad hoc
ꝙ aliquis pſeueret,ꝙ teneat ſe ī medio. Virtutes
ergo polliticæ q̄ molliunt.i.diſponunt aīum ad
benefaciendū:& reducunt ipm ad mediū cōpe-
tunt pſeuerātibus. Sunt autē hmōi uirtutes mi-
nimæ inter uirtutes alias & pſeuerātes loquēdo
de pſeuerantia ut de ea phūs loquit: tenent infi-
mū gradū ī genere bonorū.Cōgrue ergo hmōī
uirtutes cōpetunt pſeuerātib⁹:ſed purgatoriæ cō
petūt continētibus.Nā ex hoc aliqs eſt cōtinens
qa tenet ſe & abſtinet ſe a delectationibus ſenſibi
libus.Continentes.n.ſunt euntes in paſſionibus
& pugnant cōtra ipſas.Modus aūt uincēdi eas ē
auferre & remouere ſe de eis. Ideo continentib⁹
dicunt competere uirtutes purgatoriæ quorum
officiū eſt auferre & abſtinere nos a paſſionibus
imoderatis. Virtutes uero purgati aī cōpetunt tē
peratis:nā iſtæ nō auferūt ſed obliuiſcunt. Tēpe
rat⁹.n.hēt ſic appetitū caſtigatū:qa q̄ſi pugnā nō
ſentit ſed obliuiſcit paſſionū imoderatarum:&
quodāmodo delectabile eſt ei benefacere. Meri-
to ergo talis dicit hēre uirtutes purgati aī faciē-
tes ipm obliuiſci paſſiones illas crebras: qa iam
hēt aīum purgatū & caſtigatū:ut non ſit ei curæ
de talibus paſſionibus.Quartæ uero uirtutes ui
delicet exēplares adaptari poſſunt hoibus diui-
nis:tales q eni pfecti adeo debēt eſſe:ut ſint alio
rum data regula & exēplar. ❡Declaratū ē ergo
primū ꝙ in pricipio capituli ꝓponebat:uidelicet
diuerſos eē grad⁹ uirtutū.Declarat uero ſcdm &
oſidere cuiuſmodi uirtutes regibus & pricipib⁹
cōpetere debeāt. Si intelligant ꝑhabita nullam

Digitized by Google

difficultatem habent. Dicebatur ſupra reges & principes:non ſufficit eſſe perſeuerãtes: cõtinentes:& temperates:ſed decet eos quodãmodo eſſe diuinos. Virtutes uero competentes eis poſſunt exemplares dici:quia ipſi aliorum debent eſſe regula exẽplaris. Tantæ enim bonitatis debet eſſe princeps:ut quilibet ſuus ſubditus accipiat inde formam uiuẽdi:& cognoſcat defectum ſuum uidens uitam & perfectionem principãtis. Quare apud reges & principes nõ ſolum deteſtabile eẽ debet eos turpia operari:ſed etiam nominare & audire turpia nefas eſſe debet. Bene ergo eis cõpetunt exemplares uirtutes:quibus ſecundũ Plotinum nefas eſt turpia noĩari:ſed cum tãte bonitatis nullus eſſe poſſit abſq; dei gratia & eius auxilio:quanto reges & prĩcipes alios excellere debent:tanto ardentius decet eos diuinam gratiã poſtulare. In hoc ergo eliditur philoſophorum elatio.uolentium ꝙ ex puris naturalib⁹ poſſem⁹ oĩa mala uitare:& perfectam bonitatẽ acquirere.

¶ Quod bonarum diſpoſitiõum: quædam ſũt uirtutes: quædam ſupra uirtutes: quædam annexæ uirtutibus:quædam diſpoſitæ ad uirtutem. Cap.xxxiiii.

D Icebatur enim ſupra ꝙ licet largo modo accipiẽdo uirtutes:omnis bona diſpoſitio mentis poſſit duci quædam uirtus: attamen bonarum diſpoſitionum magis ſunt annexæ & amminiculãtes uirtutibus:& diſponentes ad uirtutem:ꝙ ſint uirtutes. Sic etiam quædam diſpoſitiones bonæ magis debẽt dici ſupra uirtutes ꝙ uirtus. Sed quõ hoc eſſet non ꝓbabatur:quia nondum declarata erant ea per ꝙ hæc omnia innoteſcunt. Sed uiſis præhabitis oñdere quõ hæc ſic ſe habent:non eſt difficile Nã embulia & ſilenſis ſiue conſiliatiua & iudicatiuã uirtutes ſunt:accipiendo uirtutem large. Vnde & phũs.vi.ethi.eas uirtutes appellat Accipiẽdo uirtutem tamen ut hic de uirtute loquimur:aliquo modo deficiunt a ratione uirtutis. Nam ut dicitur.ii.ethi.ꝙ ad uirtutẽ pertinet prĩo ſciẽs: deinde eligens: & tertio firme & ĩmobiliter operari:quare cum embulia conſilief.ſinenſis iudicet. Prudentia præcipiat firmiter & imobiliter opa fidei ſecundum conſiliata & iudicata. Prudentia quæ immediatius ſe tenet ex parte operis eſt potior:& magis hẽt rationem uirtutis ꝙ conſiliatiua & iudicatiua:illæ ergo magis ſunt adminiculantes & deſeruiẽtes uirtuti ꝙ ſint uirtutes. Bene ergo dictum eſt ꝙ bonarum diſpoſitionum: quædam ſunt adminiculantes :& annexæ uirtutibus ſed quædam ſunt diſponentes ad uirtutẽ: ut perſeuerantia & continentia. Continentia.n. non proprie eſt uirtus quia uirtuoſo delectabile eſt benefacere Continens enim licet non ſequatur paſſionem ſed rationem:tamen quia non eſt continens:niſi quia contra paſſiones ſe tenet: rõne pugnæ ꝙ ſentit:non eſt ei delectabile benefacere:ꝗdiu ergo aliquis eſt continens:& ꝗdiu hẽt paſſiones fortes:non hẽt perfectum uſum rõnis & uirtutis. Attamen uincendo paſſiones illas diſponitur ut ſit uirtuoſus:quare continentia licet poſſit dici uirtus large accepta uirtute. Magis tamen uidetur eſſe diſpoſitio ad uirtutem ꝙ uirt⁹. Sed cum continentia potior ſit ꝙ perſeuerantia: accipiendo perſeuerantiam ut de ea loquiť pñs: deficit a ratione uirtutis:propter quod non ẽ uirtus. Sed uel eſt diſpoſitio ad uirtutem: uel eſt quædam conditio ſequens uirtutem. Declarare ergo quõ perſeuerantia eſt diſpoſitio ad uirtutẽ & quõ eſt conditio ſequens uirtutem:non ẽ pñtis ſpeculationis. Sufficit autem ad pñs ſcire ꝙ loquendo de perſeuerantia ut ſuperius dicebať: & ut de ea loquitur phũs:eſt quædam diſpoſitio ad uirtutem. Virtus aũt heroyca:quam diuinam uocare poſſumus:magis eſt ſupra uirtutem ꝙ ſit uirtus. ¶ Vñ phũs.vii.ethi.loquens de hæc uirtute ait:ꝙ nõ eſt uirtus ſed quid honorabili⁹ uirtute. Cum ergo prudentia:iuſtitia & alia:de quibus ſuperius tractauimus:ſint uirtutes. Conſiliatiua & iudicatiua ſint annexæ uirtutibus:qa ſunt adminiculantes annexæ prudentiæ. Continẽtia uero & perſeuerantia ſint diſpoſitiones ad uirtutem. Heroyca ſit ſupra uirtutem: bene dictum ẽ: ꝙ bonarum diſpoſitionum ꝗdam ſunt uirtutes: quædam annexæ uirtutibus:quædam diſponentes ad uirtutes:quædam uero ſũt ſupra uirtutes. Vt ergo reges & principes poſſint bonas diſpoſitiones mentis habere decet eos hæc genera diſpoſitionum cognoſcere.

¶ Incipit tertia pars primi libri de regimine prĩcipum.

¶ Quot ſunt paſſiones animæ:& quomodo accipiendus eſt earum numerus. Cap.i.

E Xpeditis duabus partibus huius operis:quia oſtẽſum eſt in quo reges & prĩcipes ſuũ finem ponere debeant: & quomõ oportet eos uirtuoſos eſſe. Reſtat exeq de tertia parte huius primi libri oſtendẽdo quas paſſiones & quos motus aĩ reges & principes debeãt imitari. Sed cũ hoc ſciri non poſſit niſi prius ſciuerimus:quot ſunt hmõi paſſiones & quæ illæ ſunt magis prĩcipales:& quæ ſunt laudabiles:& quæ uituperabiles. Ideo de hiis primo tractabimus accipiendo autem numerũ paſſionum. Sicut dicebamus eſſe duodecim uirtutes:ſic dicere poſſumus ꝙ ſunt duodecim paſſiões. uidelicet: amor odium:deſiderium:abhoiatio: delectatio: triſtitia:ſpes. deſpatio:timor:audacia:ira: & mãſuetudo. Computabať.n. ſupra mãſuetudo iter uirtutes ſed hoc eſt ꝓpter uocabulorũ penuriã: ut ait phũs.iiii.ethi. Mãſuetudo enĩ ꝓprie noiať uideť paſſionẽ oppoſitã iræ. Sed cũ ſit quædam uirtus inter irã & mãſuetudinem:qa uirtutẽ illã ꝓprio noie noiare neſcimus:noiam⁹ eã noie mãſuetudinis:eo ꝙ illa uirtus pl⁹cõicat cũ mãſuetudie ꝙ cũ ira. Erit mãſuetudo æquocũ ad uirtutẽ:

& ad paſſionē oppoſitā iræ. Si quis autem labo
rare uellet cuilibet poſſet inuenire nomen ꝓpri-
um. Sed cum conſtat de re: de uerbis minime eſt
curandum. ¶ Enumeratis ergo paſſionibus ſic
poteſt accipi earum numerus: q̄a paſſiones ꝓprie
eſſe non habent niſi in appetitu ſenſitiuo. Appeti
tus enim intellectiuus quia non eſt uirtus in cor
pore: ſiue non eſt uirtus affixa organo: ab huiuſ-
modi paſſionibus ē ſemotus: erit ergo oīs paſſio
ut de paſſione loquimur ī appetitu ſenſitiuo. Sē-
ſitiu⁹ autē appetitus ut ſupra diffuſius diximus:
diuiditur in iraſcibilem & concupiſcibilem. Præ
dictæ ergo paſſiones ſic diſtinguūtur: quia priæ
rerum uidelicet: amor odium: deſiderium: ab-
hominatio: delectatio: & triſtitia: pertinēt ad cō
cupiſcibilē reliquæ uero ſex ad iraſcibile ſpectāt.
Numerus autem paſſionum concupiſcibilis ſic
accipi poteſt: quia omnis paſſio & omnis motus
animæ pertinens ad cōcupiſcibilem: uel ſumitur
reſpectu boni uel reſpectu mali. Si reſpectu boni
hoc eſt tripliciter. Nam erga bonū per cōcupiſci-
bilē tripliter paſſionamur. Nam bonum appræ-
henſum primo nobis placet: ſecundo tendimus
in ipſum: tertio adepto quietamur in eo. Prout
ergo nobis bonum aliquod placet: eſt in nobis
amor: ſed prout tēdimus in ipſum hēt eſſe in no
bis deſiderium: prout uero quietamur in eo exi-
ſtit in nobis gaudium & delectatio. Amor ergo
deſiderium & delectatio ſumuntur reſpectu bo-
ni. Odium uero abhominatio & triſtitia: ſumūť
reſpectu mali. Nā prout malum nobis diſplicet
eſt odium prout uero ipſum fugim⁹: eſt abhomi
natio: ſed prout eo adepto dolemus hēt eſſe triſti
tia: ¶ Viſo quomodo accipiunť paſſiones cōcu
piſcibiles. Reſtat uidere quomō ſumendæ ſunt
paſſiones iraſcibiles. Differūt autē hæ paſſiōes
ab illis: quia paſſiones cōcupiſcibiles reſpiciunt
bonum & malū abſolute ſumptū. Sed paſſiones
iraſcibiles reſpiciunt bonum & malum in eo ꝙ
arduum. Huiuſmodi ergo paſſiones uel ſumun-
tur reſpectu boni uel reſpectu mali. Si reſpectu
boni: hoc eſt dupliciter: quia uel ut in ipſum ten
dimus: & ſic ē ſpes: nihil eſt enim aliud ſpes quā
tendere in aliquod bonum arduum. Circa enim
bona abſolute ſumpta poteſt eſſe amor: uel deſi
derium: uel delectatio: non tamen ē ſpes circa ali
qua bona: niſi habeāt rationem ardui: quare ſi tē
dimus in bonum arduum dicitur eſſe ſpes: ſed ſi
a tali bono deficimus: habet eē deſperatio. Spes
ergo & deſperatio ſumūtur reſpectu boni. Aliæ
uero paſſiones iraſcibiles ſumuntur reſpectu ma
li. Nam malū dupliciter poteſt cōſiderari: uel ut
futurum: uel ut præſens. Si conſideretur ut futu-
rum hoc ē dupliciter: uel ut ipſum aggredimur:
ut ſic eſt audacia: uel ut ab eo refugimus: & ſic eſt
timor. Si uero malum ſit præſens hoc etiam eſt
dupliciter: quia uel ex hoc conſurgimus ad faci-
endam uindictam: & ſic eſt ira: uel a tali uindicta
deficimus: & ſic eſt manſuetudo. Cum ergo non
poſſint pluribus modis uariari. Noſtri. n. motus
& noſtræ affectiones ī uniuerſo duodecim erūt
paſſiones: ſex pertinentes ad concupiſcibilem: &
ſex ad iraſcibilem. De quibus omnib⁹ in Retho
ricis diffuſi⁹ diximus. Hæc autem ſufficiant ſup
ficialiter pertranſire.

¶ Quæ ꝓdictarum paſſionum ſunt priores: & q̄
poſteriores: & quem ordinem habent ad inui-
cem. Cap. ii.

Q Via null⁹ bn̄ ſeipſum regeř pōt: niſi ſci
at q̄ paſſiōes fugiēdæ & q̄ ꝓſequēdæ.
Sed ī hoc primo libro determinare in
tēdim⁹ de regimīe ſui. Videdū eſt quot ſunt paſ
ſiōes & quē ordinē hn̄t adiuicē: & q̄ ſunt magis
pricipales: & q̄ min⁹: & qūo una paſſio reducitur
ad aliā: q̄a ex oībus aliis magis innoteſcit nobis
natura ipaꝝ paſſionū: q̄ inſpecta cognoſceř poſ
ſum⁹ q̄ ſunt laudabiles: & q̄ ſūt uitupabiles: & q̄
ſunt ſequēdæ. & q̄ ſunt fugiendæ. ¶ Viſo ergo
quot ſunt paſſiōes & qūo accipiť eaꝝ numerus
uidendū ē quē ordinē habeāt ad ſe iuicē. Ordo
āt eaꝝ dupliciter pōt accipi uel ſingulariter: uel ꝑ
combinationē. Accipiendo ergo hmōi ordinē
ſecundū combinationē: diceř poſſumus primas
paſſiones eē amor & odiū. In ſecundo uero gra-
du ſunt deſideriū & abhominatio. In tertio uero
ſpes & deſperatio. In quarto āt timor & audacia.
In quito āt ira & māſuetudo. Vltimæ āt paſſiōes
ſunt delectatio & triſtitia. Delectatio eni & triſti
tia conſequunť ad oēs alias paſſiones. Nā quacū
ꝗ paſſiōe q̄a paſſioneť & uel delectať: uel triſtať.
Ideo hæ duæ paſſiōes poſt omnes alias collocā
de ſunt. Amor aūt & odium ſunt ſimpliciter paſ
ſiones primæ: Nā ſicut delectatio triſtitia ad oēs
alias paſſiōes conſequunť: q̄a omnes aliæ paſſio
nes uel termināť ad delectationē uel ad triſtitiā.
Sicut amor & odium alias paſſiones ꝓcedunt: q̄
re oēs aliæ paſſiones: ſumūt originē: uel ex amo-
re: uel ex odio. quicūꝗ. n. paſſionať aliq̄ paſſiōe:
uel ſic paſſionať: q̄a amat. uel q̄a odit. Poſt amo-
rem āt & odiū eſſe habēt deſideriū & abhomina
tio. Nam deſideriū imediate innitiť amori. cū. n.
amamus aliquid uel deſideram⁹ ipm̄ habere: uel
ſi ipm̄ habeam⁹ deſideramus conſeruari ī haben
do ipm̄: abhoīatio uero imediate īnitiť odio q̄a
ſtatim cum odimus aliq̄d abbominamur illud:
quare ſicut amor & odium ſunt paſſiōes primæ:
ſic deſiderium & abhominatio ſunt paſſiones
ſecundæ. In tertio autem loco ponēdæ ſunt ſpes
& deſperatio. Nam ſpes & deſperatio cum ſumā
tur reſpectu boni: præcedunt timorem & audaci
am: iram & manſuetudinem. quæ ſumuntur re
ſpectu mali. Timor autem & audacia præcedunt
iram & manſuetudinem. Nam cum aliquid pri
us ſit futurum quam præſens: timor & audacia
q̄ ſumuntur reſpectu mali futuri ꝓcedunt irā &
māſuetudinem: quæ ſumuntur reſpectu præſen
tis. ¶ Plane ergo patet: quem ordinem habent
dictæ paſſiones ſi ſumantur binæ & binæ. Acce
ptæ uero ſingulariter ſic ordinari debent: quia
amor eſt prior odio: deſiderium abhominatiōe:

ſpes deſperationem:timor audatiam:ira manſuetudinem:delectatio. triſtitia. ¶ Amor eñi ẽ prior odio quia ſemper paſſio ſumpta reſpectu boni ſecundum ꝙ huiuſmodi prior eſt paſſione ſumpta reſpectu mali. Nam appetitus per ſe & primo tẽdit bonũ. Si aũt refugit malũ:hoc eſt ex conſequẽti inquãtũ fugere malũ habet rationẽ boni. Amor ergo ẽ omnino prius motus & prima paſſio. Nã ipſum odiũ ex amore ſumit originem:niſi amaremus aliquid nihil abhominaremur uel haberemus odio. Nam quia diligimus bonum & iuſtitiam odimus & abhominamur fures & iniuſtos. Deſiderium autem quod innititur amore praecedit abhominatiõem quæ innitit᷑ odio ſpes uero ꝓcedit deſperationem. Nam ſi primum uolitum eſt bonum: & quid eſt uolitum eſt uolitum ſub ratione boni: paſſio quæ magis coniungit nos bono ſecundum quod hiuſmõi ꝓcedit alias paſſiones:& quia tendere in bonum ẽ magis cõiungi bono quã deficere ab ipſo: ſpes per quã tẽdimus in bonũ præcedit deſperationẽ p quam deficimus ab ipſo:timor ãt præcedit audatiã. Nam ſicut quia appetitus p ſe & primo intendit coniungi bono. iõ paſſio quæ tẽdit in bonũ eſt prior paſſione quæ deficit ab ipſo. Sic qa refugere malum hẽt ratione boni:iõ timor p quem refugimus malũ:prior ẽ audatia per quam aggredimur ipſum. Ira ãt i genere paſſionũ eſt prior mãſuetudine. Nã manſuetudo ꝓprie non ẽ paſſio: ſed magis ẽ deficere a paſſione:iõ in genere paſſionũ ira manſuetudinẽ præcedit. ¶ Vtrũ autẽ ſecũdũ aliquẽ alium modũ manſuetudo ꝓcedit iram inueſtigare nõ eſt ꝓſentis negotii. Delectatio ãt quæ eſt reſpectu boni prior ẽ triſtitia quæ eſt reſpectu mali:qa ergo uiſum ẽ quot ſunt paſſiones:& qũo ordinant᷑ ad inuicẽ:ex his ꝙ dicta ſunt aliquo mõ figuraliter & typo inoteſcit i nobis natura ipſaꝝ:ꝙ cognita cognoſcere poſſum⁹ qũo ſint ꝓſequẽdæ: & qũo uitãdæ paſſiões prædictæ. Quod ſcire tãto magis decet reges & pricipes:quanto p paſſiones ipſoꝝ maius ualet iduci malum & põt bonum excellentius impediri. De hoc tamen infra diffuſius tractabitur.

¶ Quomodo decet reges & principes ſe habẽ ad odium & ad amorem. Cap. iii.

P Aſſiones iñ quia diuerſificãt regnũ & uitam noſtrã:ideo neceſſariũ eſt oſtẽdere quomodo nos hẽre debeam⁹ ad illas oportebat ergo enumerare oẽs paſſiones ut ſciremus numeꝝ paſſionũ de qbus determinare debemus: oportebat etiã oñdere ordinẽ eaꝝ ut ſciremus quo ordine determiarem⁹ de illis:ꝙre cũ amor & odiũ ſint paſſiões primæ:pri⁹ uidendũ eſt quõ deceat reges & pricipes eẽ amatiuos & oditiuos: & ut oſtendam⁹ nomẽ amoris:ñ ſolũ ut eſt paſſio ꝓprie ſumpta: ſed ẽt ut repetitur i appetitu ſenſitiuo & itellectiuo. Dicere poſſum⁹ ꝙ ſemper obiectum amoris eſt bonũ. ubi ergo repentur magis rõ bonitatis ibi eẽ debet magis ꝑncipalis magis intenſus amor. In bonis autẽ diuinis & in bonis omnibus:magis reperitur ratio bonitatis quam in bono priuato. modus ergo quolibet debet eſſe amatiuus:eſt ut primo & principaliter diligat bonum diuinum & commune. Nam in bono diuino magis habet eſſe bonitas uniuſcuiuſq; quam etiam in ſe ipſo. Bonum.n.diuinum eſt conſeruatiuum boni noſtri ymo & ſi annihilatum eſſet bonum noſtrũ:deus unde uellet poſſet illud reficere. quare cum null⁹ homo ſine diuino auxilio poſſit ſeipſum bonũ facere uel ſe in bonitate conſeruare dictat naturalis ratio ut magis diligat deum quã ſeipſum: quia bonum uniuſcuiuſq; principaliter eſt a deo & excellentius ſeruatur i deo quã in ſeipſo & qa commune bonum eſt diuinius quã ſingulare. ut dicitur. i. ethi. & quia in cõi bono includitur bonum priuatum ſemp bono priuato præponẽdũ eſt commune bonũ. naturaliter.n.uidem⁹ partẽ ſe exponere pro toto. ut brachium ſe exponit piculo pro corpore. ex naturali.n. inſtictu cũ quis uult percuti ne uulnerentur membra a quib⁹ pricipaliter dependet ſalus corporis: & ne totũ corpus pereat brachium periculo ſe exponit. Sic etiam antiquitus ſi perſpeximus ciuitatem aliquã dominari & tenere monarchiam. hoc erat:qa ciues pro republica nõ dubitabant ſe morti exponere. Dilectio.n.quam habebant romani ad rẽpublicam fecit romam eſſe pricipantem & monarchã hoc ergo mõ quoſlibet homines decet eſſe amatiuos: ut primo & principaliter diligant bonum diuinum & cõe. ex conſequẽti uero bonum ꝓprium & priuatũ. maxĩe tamẽ hoc decet reges & principes qđ triplici uia declarare poſſumus. Regia.n. dignitas quãtũ ad præſens ad tria comparari põt. ſ. ad tyrannidem:cui contrariat᷑. ad uirtutes:quibus debet ornari. & ad uitia ꝙ debet fugere. ¶ Prima uia ſic patet. nã ut ſuperius dicebat᷑ & ut philoſophus in polluce. probat differentiam eſſe iter regem & tyrannũ. qa rex pricipaliter intẽdit bonum cõmune:& itendendo bonum cõmune intẽdit bonũ propriũ. qa ſaluato regno ſaluat᷑ & rex. Tyrannus aũt econtrario princapaliter intendit bonũ priuatũ. ex cõſequẽti autem & quaſi per accidẽs intendit bonũ cõe. Inquantum ex bono cõmuni conſurgit ſibi aliquod bonũ priuatũ. Si ergo modo oppoſito ſe hẽnt reges & tyrannides. cũ modus amoris tyrãnici ſit ut bonũ priuatũ præponat bono cõi. modus amoris regis eſſe debet ut bonum commũe ꝓponat priuato bono. ymo quia ſpeciali modo rex & quilibet principans eſt miniſter dei & perſona publica & communis. Speciali modo ſpectat ad reges & principes bonum diuinũ & cõe præponere cuilibet priuato bono. Secundo hoc idem patet ſi conſiderentur uirtutes qb⁹ decet reges eſſe ornatos. ſicut.n. deteſtabilius eſt in magiſtro carere ſciẽtia quã in diſcipulo quia magiſter ẽ in ſtatu in quo ipſe decet ſciam aliis tradere. ſic deteſtabilius eſt in rege carere uirtutibus ꝙ quam in ſubditis. quia ſtatus regib⁹ requirit ut

Digitized by Google

ĩducat alios ad uirtutem. Inter cætera autẽ quæ
inducere poſſent alios ad uirtutes eſt: ut bonum
diuinũ & commune principaliter diligãt. Nã ſi
rex principaliter bonum commune intendat ſtu
debit ut habeat memoriam præteritoꝝ & proui-
dentiam futuroꝝ ut ſit expertus cautus & ut ha-
beat omnia quæ ad prudentiam requirunt᷑. per
quam poſſit melius ſuum populum regere: ymo
ſi bonum commune præponat bono priuato. tã
to magis ſtudebit ut prudentia polleat: quan-
to maior prudentia requiritur ad cuſtodiẽdum
bonum commune quam ꝓprium. Erit ergo pru
dens ſic etiam erit iuſtus. quia bonũ cõmune po
tiſſime per iuſtitiam conſeruatur. Erit magnani-
mus quia bona communia maxime ſunt ardua
& magno honore digna: in quæ magnanimus
tendit. Erit magnificus quia ſecundum philoſo-
phum. iiii. ethi. Magnificẽtia potiſſime habet eẽ
circa diuina & communia. Erit fortis quia cũ bo
num commune proponat bono priuato nõ du
bitabit etiam perſonam exponere ſi uiderit ꝙ
expediat regno. Erit temperatus. quia ſi intẽtio
ſua principaliter uerſetur circa bonum regni ſp
net delectationes ſenſibiles immoderatas ne per
eas impediatur debita cura regni. ut ergo ſit ad
unum dicere amor diuini boni & communis in
ductiuus eſt ad uirtutes ſingulas. Conſiderando
ergo uirtutes quibus decet reges & principes eẽ
ornatos principaliter debẽt diligere bonũ diui
num & commune. Tertio hoc idem patet ſi con
ſiderentur uitia quæ debent fugere. Nam ſicuti
amor diuinus & boni communis ĩducit ad om
nem uirtutem. ſic ordinatus amor proprius ĩdu
cit ad omne uitium. talis enim ſunt tyranni uo-
lentes explere uoluptatem propriam & quæ-
rentes excellentiam ſingularem propter quod ſi
unt iniuriatores alioꝝ. deprædant ſacra: expoli-
ant populum omnẽ iniuſtitiam exercent. Vñ &
ualeri⁹ maximus de Dionyſio ciciliano recitat.
qui cum eſſet tyrannus erat amator ꝓprii cõmo
di depopulabat᷑ uerbis exſpoliabat ciuitates: &
deꝑdabat ſacra. ¶ Viſo quomodo reges & prin
cipes ſe habere debeant ad amorẽ: quia principa
liter debent amare bonum diuinũ & commune
de facili patere põt quomodo ſe habere debeãt
ad odiũ. Nam amor eſt primus motus & prima
paſſio ex qua oĩs alia ſumit originẽ. ut ſi homo
diligit iuſtitiam & ueritatem odit fures qui con
trariantur iuſtitiæ. & detractores qui contrarian
tur ueritati. & qui diligit corporalem uitã timet
gladium qui eam tollit timor ergo & odiũ bre
uiter & omnis paſſio ſiue oĩs motus animi ex
amore ſumit originem. potiſſimum ergo in itẽ-
tione cuiuſlibet eſſe debet quid amandum. Oñ-
ſo ergo quomodo reges & principes quodam
ſpeciali modo præ aliis diligere bonũ diuinum
debent: & cõmune quodam ſpeciali modo præ
aliis odire debẽt quæ contrariant᷑ bono diuino
& communi. Huiuſmodi autem ſunt opera iniu
ſta & contumelioſa & uniuerſaliter omnia uitia
quare cum de ratione odii ſit exterminare nunꝗ
ſatiari niſi exterminet. ut᷉ dicitur. ii. retho. Decet
reges & principes amare iuſtitiam & odire uitia
ut non ſatientur niſi ea extirpent & exterminẽt
ꝑ ſe. n. homines nõ ſunt exterminãdi & odiẽdi:
ſed quia uitia ſunt extirpanda & odienda. ſi non
poſſint aliter uitia extirpari. nec poteſt aliter du
rare commune bonum. niſi exterminando ma-
leficos homines. extirpandi ſunt tales ne pereãt
commune bonũ. amare ergo commune bonũ
& odire malefica q̃ ei contrariantur: tãto magis
decet reges & principes quanto magis ſunt per-
ſona publica & communis.

¶ Q̃uo & quæ debeant reges & principes deſi
derare & abhominare. Cap. iiii.

Dicto de amore & odio quæ ſunt paſſio
nes priæ. Dicere reſtat quomodo re-
ges & principes ſe habere debeant ad
deſiderium & abhominationẽ: q̃ ſunt paſſiones
ſecundæ. ¶ Differt autem deſideriũ ab amore.
Et abhominatio differt ab odio. Nam geſta mo
ralia quodammodo rebus naturalibus ſunt ſimi
lia. Nã ſicut corpora naturalia ꝑ ſuas formas ut
ꝑ grauitatẽ uel per leuitatẽ quandã tendũt in lo
ca ꝓpria. ſic ꝑ amorẽ tendit quis in bonũ ſibi ꝓ
portionatũ & conueniẽs in grauibus: ergo & le
uibus eſt tria conſiderare. Prĩo formã grauis uel
leuis per quã conformatur loco ſurſum uel deor
ſum. Secundo eſt ibi conſiderare motum ꝑ quẽ
tendunt in talem locum. Tertio ſtationẽ & q̃etẽ
per quam quieſcunt in dicto loco. Sic & ĩ geſtis
moralibus ut communiter ponit᷑ ẽ tria conſide-
rare. Nam cum bonum aliquod appræhẽdimus
primo ꝑ amorẽ & per quandã cõplacentia ei cõ
formantur ſecũdo per deſiderium in ipſum ten-
dimus tertio per delectationem quietãur in ipſũ
ergo amor nos conformat deſiderium nos mo-
uet: & delectatio nos quietat. Et quod dictũ eſt
de bono reſpectu amoris: deſiderii: & delectatio-
nis. ut ſupra tangebat᷑. Intelligendum eſt de ma
lo reſpectu odii: abhominationis: & triſtitiæ. Nã
ſicut bonum ut eſt amatũ ei conformantur. ut ẽ
deſideratũ in ipſum tendimus. ut ẽ adeptum de-
lectamur in ipſo. Sic malum ut eſt oditum ẽ ali-
quid diſplicens & diſforme uoluntati noſtræ ut
eſt abhominatũ ab eo refugim⁹ & ſi contigat ip-
ſum adipiſci dolemus & triſtamur. deſideriũ er-
go licet non ſit idẽ ꝙ amor. menſuram tñ & mo
dum debet ſuſcipere ex amore. Sic & abhomina
tio / licet non idem ꝙ odiũ: tñ ex odio debet mẽ
ſuram ſuſcipere. Sic. n. in naturalibus uidem⁹ ꝙ
licet motus deorſum non ſit idem ꝙ forma gra
uis naturaliter tamen motus deorſum ſumit mẽ
ſuram & modum ex grauitate. ut quanto aliqua
ſunt grauiora: tanto uelotius mouent᷑ ad mediũ
quare ſi uidere uolumus quomodo reges & pri-
cipes debeant aliqua deſiderare & abhomiari. ui
dendũ eſt quomõ / debeant / amare & odire. Vide
mus autem in ſingulis artibus ut probat᷑ primo
poli. ꝙ finis appetitur in infinitũ. Ea autem q̃ ſũt

ad finem appetuntur ſecũdũ modum & menſuram ipſius finis:ut medicus intẽdit inducere ſanitatẽ.inquãtũ põt maiorẽ & meliorẽ quia ſanitas in arte medicinæ intẽdit ut finis potionẽ aũt & flebotomiã non intẽdit q̃to maiorem poteſt: quia tũc exterminaret infirmũ:ſed intẽdit ſcdm modũ & mẽſurã ſanitatis.cũ ergo in arte regnãdi & pricipandi pricipaliter & finaliter intẽdat ſalus regni & principatus ſicut in arte medicandi principaliter intẽdit ſanitas corporis.naturaliter decet reges & principes intẽdere & amare bonũ regni & cõe.quare ſi deſideriũ debet menſuram ſũere ex amare.principaliter reges & pricipes debẽt deſiderare bonũ ſtatum regni.ut ꝙ qui in regno ſũt bñ ſe habeãt ad diuina ꝙ agãt opera uirtuoſa.ꝙ ſint in eis pax & tranqllitas:ꝙ inter eos debita ſeruetur iuſtitia & cætera talia a quibus p ſe & eſſentialiter depẽdet bonus ſtatus regni.alia aũt deſiderare debẽt ut hñt ordinem ad iſta.diuitias ergo & ciuilẽ potẽtiã & cætera talia bona in tm̃ deſiderare debent inquãtũ per ea pñt cohercere malos punire iniuſta.& facere talia a quibus regni ſalus facere uidet.¶Viſo q̃re & qũo reges & principes conſiderare debent. quia ſicut debent amare prĩo & pricipaliter bonũ diuinum & cõe:& alia aũt ſunt deſideranda ut ordinant ad iſta.De leui ergo patere poteſt q̃ & qualia abhoĩari debent.quia principaliter ſũt abhoĩanda q̃ expſſiꝰ cõtradicũt bono diuino & cõi.alia autem abhoĩanda ſunt ex conſequenti. Hmõi aũt abhoĩatiõẽ & deſiderium tanto magis decet reges & principes:quãto magis eos decet habere curam de bono regni & cõi.q̃ ſũt aũt illa q̃ regnum conſeruant in bono ſtatu:& qũo rex ſe debeat habere ad ipſum regnũ intertio libro diffuſius oſtendetur.

¶Qũo reges & principes ſe habere debeãt circa ſpem & deſperationem. Cap.v.

CVm determinamus de ordine paſſionum aĩæ:diximꝰ ꝙ amor & odiũ erãt paſſiões priæ.dſideriũ uero & abhoĩatio erãt paſſiões ſecũdæ:poſt has aũt tertio loco collocandæ erãt ſpes & deſpatio.Reſtat uero reges & pricipes ſe hẽre debeãt circa ſpẽ & deſpationẽ.Sed ſi cõſiderẽt dicta phita nõ ẽ difficile ſcire qũo reges & pricipes ad hoc ſe hre debeãt. Dicebat enim ſupra ꝙ eos eſſe decet humiles & magnanimos.cũ ergo humilitas moderet ſpẽ. quia humiles cognoſcentes defectũ ꝓpriũ non ſperãt ultra q̃ debeãt.¶Magnanitas uero reprimit deſpationem:quia magnanimũ ꝓpter difficultatem operis non deſpant.ſi reges & pricipes fuerint humiles & magnanimi ſperabunt ſperãda:ꝓpter magnanimitatẽ:& non ſperabũt non ſperãda ꝓpter humilitatẽ.Poſſumus aũt q̃drupliciter oñdere ꝙ decet reges & principes decẽter ſe hre circa ſpem:& ſpare ſpanda & aggredi aggredienda.Nam ſi reges nihil ſparent:& nihil aggrederent eſſent puſillãimes & non debite ptractarent negocia regni.Sunt aũt in ſpe ut cõiter ponit.iiii.conſideranda:ꝓpter q̃ arguere poſſumus:ꝙ decet reges & principes eſſe bñ ſperantes.ſpes.n.primo eſt de bono.nam de malo non eſt ſpes:ſed timor.Secundo de arduo.Nam licet quod cũq; bonũ poſſit eſſe amor uel deſideriũ.ſpes tñ eſſe non hẽt.niſi circa bonũ arduum. nullus.n.ſperare dr̃ niſi ſibi uideat eſſe bonũ arduũ & difficile.Tertio ſpes hẽt eẽ circa bonũ futurũ.de pſentibus.n.bonis nõ eſt ſpes.licet poſſit eſſe gaudiũ & delectatio.Quarto ſpes hẽt eẽ circa bonũ poſſibile.quia circa impoſſibile:nullus ſperat:ſed deſperat.Hæc aũt.iiii.uidelicet bonum:arduũ:futurũ:& poſſibile.potiſſime competere debẽt regibus & principibus.Nam cũ reges & principes ſint latores legum.quia ſecũdũ phũm ꝓprie ſpectat ad reges & principes leges ponere.ſpectat ad eos ſperare bonũ. Rurſus qa principale intẽtum a leges latore & a lege ut ſupra oñdimus.debet eſſe bonum diuinũ & cõe: cũ talia ſint bona excellentia & ardua:non ſolũ ſpectat ad reges & principes tendere in bonum ſed etiam decet eos tendere in bonum arduum. ¶Amplius quãto maior eſt cõitas:tanto plura pñt ei contingere.iõ maiori indiget ꝓuincia & ſaniori conſilio.cũ ergo ꝓuidentia & conſiliũ non ſit niſi de rebus futuris.quia nullus conſiliatur de impoſſibilibus.ut uult phũs.iii.ethi.pterita q̃ imutabilia ſunt:ut hẽri põt ex.vi. ethi.non cadũt ſub conſilio:nec etiam cadunt ſub ꝓuidẽtia.Decet ergo reges & pricipes conſiderare bona non ſolum ut ſunt ardua:ſed ut ſunt futura. Congruit etiam eos conſiderare talia ut poſſibilia.nam pauperes & potẽtes & ignobiles ſi non ſunt magnanimi & ſubtrahunt ſe ab aliquibus bonis arduis:uident mereri indulgẽtiam:quia ciuilis potentia diuitiæ & nobilitas non adminiculant eis:ut poſſint ꝓſequi talia bona.Reges aũt & principes quibus conſequit nobilitas generis:potentia ciuilis:abũdantia diuitiaꝝ.inexcuſabiles eẽ uident ſi ſint puſillanimes & nõ credant eis:eis eſſe poſſibile ꝓſequi bona ardua & magno honore digna.q̃re cũ reges & principes tendere debeant in bona ardua & debeant ꝓuidere bona futura poſſibilia ipi regno:decet eos eſſe bene ſperantes p magnanimitatẽ.quia hñt oĩa q̃ ad ſpem debitã requirunt.¶Viſo qũo decet reges & principes bñ ſe hre in ſperando ſperanda.Reſtat uidere qũo ſe hre debeant in non ſpando non ſpanda.decet.n.eos cũ magna diligentia inueſtigare:qd ſpent & quid aggrediantur.Nam ſicut per magnanimitatẽ debent eſſe prompti ut aggrediantur ardua & ſperent ſuperanda.Sic per humilitatem debẽt eſſe moderati ut non aggrediantur aliquid ultra uires proprias.& ut non ſperent non ſperanda.Poſſumus ãt duplici uia inueſtigare ꝙ non decet reges & pricipes aliquid aggredi ultra uires & ſperare ultra q̃ ſit ſpandum. Pria uia ſumitur ex parte officii regis.Secunda ex parte gentis ſibi cõmiſſæ.Sperare enim ultra quam ſit ſperandum & aggredi

opus ultra uires ſuas uidetur ex in prouidentia
ꝓcedere uel ex aliqua paſſione imoderata uñ.ii.
ethi.ſcribiť ꝙ iuuenes ſemp bonæ ſpei.de quoli
bet.n.negotio etiam ſi ſit ultra uires iuuenes bñ
ſperant quod contigit ex ignorantia.inexpri.n.
non pñt cognoſcere arduitaté operis.contingit
ét hoc ex imoderatione paſſionis nam quia ni-
mis abundat in eis calor ꝓrumpunt ut atteptét
aliqua q̃ conſumare non pñt.Sic ét dicere poſſe
mus ꝙ ebrioſi plus ſperant q̃ debent.quia calefa
cti ex uino & ebrietate amittentes rõnis uſum at
temptát aliqua q̃ nõ ualét pficere.Cũ ergo regiũ
officiũ requirat hominẽ prudentẽ & non paſſio
natũ ĩmoderata paſſione decet reges & pricipes
non aggredi aliquid ultra uires & non ſpare ali
qua non ſperanda.Secundo hoc decet ex parte
ꝓprii ſibi cõmiſſi.ut plurimũ.n.exponit ſe peri-
culo qui aggrediť aliquid ultra uires.Si ergo in
conueniens eſt totá gẽtem & totũ regnum peri
culis exponere.diuturno cõſilio:magna diligẽ
tia.excogitare debẽt reges & principes quid ag
grediant ne aſſumát arduũ aliquod ultra uires:
& ne ſperent aliquid non ſperandum.

¶Quo decet reges & principes ſe habere circa audaciam & timorem. Cap. vii.

[S]Ecundum phũm in.iiii.ethi.circa mo
res ſingulares conſiderationes magis
ꝓficiũt.uerũ quia ſunt nobis nota cõ
fuſa magis ut dř.i.phyſi.Ió in hoc primo de mo
ribus regũ oportet ptranſire uniuerſaliter & pri
mo typo.quia in ſecundo: & maxime in tertio
plus deſcendemus ad particulares circũſtãtias.
Expedit tñ hæc uniuerſalia ptranſire quia harũ
cognitio facit ad cognitionẽ ſequentium.In ter
tio ergo libro magis particulariter tractabimus
facta regni.non tñ etiam in illo libro expediet
penitus uſq; ad particularia deſcẽdere:quia expti
in curiis:& maxime reges & principes pp eoꝝ
negociorum frequentiá ſatis particularia geſta
nouerũt quare ſi aliqua uniuerſalia in morali ne
gocio eis tradanť ſuffragãte experientia quam
hñt de moralibus geſtis ſofficiẽter inſtrui pote
rũt in cognitione moraliũ.¶His ergo plibatis
dicamus ꝙ ſicut uniuerſaliter & typo iſtruxim⁹
reges & principes qũo ſe hře debeãt circa ſpẽ &
deſperationẽ q̃ reſpiciũt futurum bonũ.Sic ſecũ
dum eãdem methadem eos inſtruere poſſumus
qũo ſe hře debeãt contra timorẽ & audatiam q̃
reſpiciũt futurũ malũ.Videť autem fore aliqui-
bus reges & principes in nullo debere eſſe timi-
dos.quia talia regiæ maieſtati derogare dicun-
tur.multos autẽ ſic incitãtes reges hře conſueue
rũt pſuadẽtes eis ut oia audeãt:nihil caueãt:ſed
tales ſunt adulatores non ueri dici.docent.n.re
ges non eſſe fortes:ná quia oia audẽt & nihil ti-
ment.ut dř primo magnoꝝ moralium.non eſt
fortis ſed fatuus.Oportet ergo uidere qũo eos
eſſe deceat timidos:& audaces.Timor aũt ſi mo
deratus ſit expediens eſt regibus & principibus.
Moderato.n.timore oẽs principãtes timere de-
bẽt:ne aliquid inſurgat in regno quod eius bo-
nũ ſtatum deprauare poſſit.¶Poſſumus aũt q̃n
tũ ad pſens duplici uia inueſtigare ꝙ moderat⁹
timor neceſſarius ſit regibus.Prima uia ſumitur
ex parte conſilii habendi. Secunda ex parte ope
ris fiẽdi.¶Prima uia ſic patet.nã ut dř.ii.retho.
ca.de timore.timor conſiliatiuos facit.ex eo ꝙ
aliquis ei timet cõſiliať.qũo poſſit effugere ma
lum qđ dubitat.Cũ ergo unũ totũ regnũ abſq;
magno conſilio debite gubernari non poſſit.ex
pedit principibus & regibus ut conſiliatiui red-
danť.hře aliquẽ moderatũ timorem.¶Secun-
do hoc idẽ inueſtigare poſſumus ex parte ope-
ris fiendi.Nam non ſufficit ſollicitari circa con
ſilia & iudicare de conſiliatis.niſi conſiliata & iu
dicata p opera debite & diligenter exequamur.
Moderatus aũt timor non ſolũ conſiliatiuos fa-
cit:ſed etiam agit ut opa diligẽtius opemur.Nã
ſi moderatus aſſit timor diligẽtius agimus opa
p q̃ fugere credimus timorẽ illũ.Oñſum eſt er-
go ꝙ decet reges & principes moderatũ hře ti-
morem attñ immoderate timere nullo mõ de-
cet eos.Immoderatus.n.timor.iiii.hře uideť q̃
omnino derogant regno.Nam timor immode
ratus primo reddit hoiem immobilem & con-
tractũ.Scdo facit ipm ĩconſiliatiuũ.Tertio facit
eũ tremulentũ.Quarto facit eũ in operatiuum.
Cum enim quis timet:calor ad interiora pgre-
diť.modum enim quem uidemus in hominib⁹
aſpicere poſſumus in calore corporis naturalis.
cum.n.hoies exiſtentes in campis timẽt ſtatim
confugiunt ad caſtrum uel ad arcem. Sic cũ qs
timet:calor exiſtẽs in exterioribus membris ſta
tim confugit ad interiora.ꝓpter qđ non in ſe-
ipſo contrahitur & redditur immobilis.quare ſi
indecẽs eſt caput regni ſiue regẽ eſſe immobilẽ
& contractum.Indecens eſt ipſum timere timo
re immoderato.Secundo hoc eſt indecẽs:quia
immoderatus timor facit hoiem ĩconciliatiuũ.
cum.n.quis immoderate timet totus obſtupe-
ſcit:& ẽ ĩ agonia dictus & ignorat qđ faciat.pp
qđ non recordať conſiliati:& ſi conſiliũ ei deť
pp obſtupefactionẽ non apphẽdit illud quare
ſi indecens eſt ut facta regni ſiue cõſilio geranť.
& ut rex ſit inconſiliatiuus.indecẽs eſt ipm time
re imoderato timore. ¶Tertio imoderatus ti-
mor reddit hoiem tremulẽtũ.Nã pp timorem
calore ꝓgrediente ad interiora:exteriora mem-
bra frigida manẽt.nerui ergo fiũt frigefacti nõ
ualẽtes ſuſtinere membra:quare accidit eis tre-
mor.ergo ſi inconueniẽs eſt regem eſſe tremu-
lentum:qui debet eſſe uirilis & conſtans.incon
ueniens eſt ipſum timere immoderato timore.
¶Quarto immoderatus timor reddit hoiem
inoperatiuum. Nam homo pp timorẽ immo-
deratum tremens & obſtupefactus imobilitať
& neſcit quid faciat.cum ergo totum regnum
ſit in rege tanquam in mouente & ꝙ portet im
perium eius ſi rex ſit inoperatiuus & imperare
non ualeat:propter immoderatum timorem to

Digitized by Google

ti regno ꝑiudicium gignitur.quare ſi hoc eſt in
decens:non decet regem immoderato timore
timere.¶Viſo qūo reges ſe hr̃e debeāt ad timo
rem:quia difficilius ē reprimere timorem q̄ mo
derare audatiam ut dictum fuit ſupra.ca.de for
titudine.de facili uideri poteſt qūo ſe habere de
beāt ad audatiam immoderatam:ſed modera/
tam.Nam ſi audatia ſit imoderata homo plus ꝑ
ſumit q̄ debeat:ꝙ regibus non expedit:quia tūc
periculo exponerent totū regnum.Si uero quis
nullam audatiam habeat omnino eſt indecens.
quia tūc nihil aggreditur.Moderate ergo ſe ha
bere ad timorem & ad audatiam regibus & prī
cipibus omnino congruit.

¶Quomodo differt ira ab odio:& quomodo
reges & principes ſe habere debeant ad iram &
eius oppoſitum. Cap.vii.

Q Via ira maximam affinitatē uidetur
hr̃e cum odio.Prius q̄ oñdamus qūo
reges & principes ſe hēre debeāt circa
iram & manſuetudinē.Videndū eſt quo ira diſ
ferat ab odio:& qđ eſt deteſtabilius an odiū an
ira inordinata.Eſt aūt una principalis dr̄ia inter
iram & odiū.quia odium eſt appetitus mali ſim
pliciter & abſolute.Nam odium opponiť amo
ri.Amare aūt ut dr̄.ii.retho.eſt idem ꝙ uelle ali
cui bonū ſecundum ſe.ſic odire aliquē uelle ma
lum ei ſimpliciter & abſolute.ira aūt non ſic.nā
ira non eſt appetitus mali ſecūdum ſe:ſed in or
dine ad uidictam.Poteſt.n.diffiniri ira.ꝙ eſt ap
petitus pœnæ in uindictam.Ex hac aūt differen
tia principali inter iram & odium ſumunť octo
differentiæ quas aſſignat phūs.ii.retho.¶Pria
differentia eſt:quia eſt ira ex his q̄ ſūt ad ſeipm
uel ex pertinētibus ad ipſum odium.Odium āt
eſſe poteſt de pertinentibus ad ipſum & ad aliā.
Nam nullus iraſcitur alicui niſi credat ipſum fo
re feciſſe uel in ſe uel in filios:uel in amicos:uel
in alios ad ſe pertinētes.Dictū ē.n.iram eſſe ap/
petitum pœnæ:non ſimpliciter:ſed in ordīe ad
uidictam.Nullus aūt ulciſci deſiderat niſi de fo
re faciētibus:uel in ipſum uel in ptinentibus ad
ipſum.Sed odire qđ eſt uelle malum ſecūdum
ſe eſſe poteſt.uel de pertinētibus ad ſe uel ad ali
um.ſtatim.n.cum ſcimus aliquem eſſe malum.
ut cum ſcimus aliquem eſſe furē:poſſumus ipm
odire:ſiue fore fecerit in nos:ſiue in alios.¶Se/
cūda differētia eſt:quia ira ſemper eſt in ſingula
ri.Odire aūt pōteſt aliquis communiter omnē
furē & detractorē.Sed iraſci non poteſt:niſi ali/
cui ſpāli.nam cum homo in cōi non iniurietur
nobis:ſed ſemp cōmittať iiuria p aliquē hoīem
ſpālem:ſed odire poſſumus fures uniuerſaliter.
non tn̄ iraſcimur niſi alicui ſingulari.¶Tertia
dr̄a eſt.quia odiū eſt qd inſatiabile.ſed ira ſacia
tur nam ſi odiū eſt appetitus mali ſimpliciter il/
le quē odimus non poſſet tm̄ hēre de malo quī
uelemus ꝙ hr̄et plus.Sed ira q̄ eſt appetitus pœ
næ non ſimpliciter ſed ut ordinať ad uidictam
eſt quid ſaciabile.quia cū aliquis tantū paſſus ē
ꝙ uideať irato ultionem decētem factam eſſe:
ſatiatur ira.& quieſcit iratus.¶Quarta differē
tia eſt:quia iratus appetit contriſtare.Sed odiēs
appetit nocere.uult enim iratus inferre dolorē
& triſtitiam.Sed odiens uult inferre damnum
& nocumētum.¶Quinta differentia eſt.quia
ſentiri quidem uult iratus.odienti aūt nihil dif
fert:non enim ſufficit irato ꝙ alter patiatur:ni/
ſi ſentiatur & ut manifeſte appareat:ꝙ ipſe ei in/
ferat illud malum.quia aliter nō eſſet uindicta:
ſed odienti quidē nihil differt.nam cū odiū ſit
mali ſecūdum ſe & abſolute:ſufficit odiēti ꝙ al
ter patiať malū qualitercūq; ei accidat malum il
lud.¶Sexta differētia eſt quia ira ſemp eſt cū
triſtitia.tanta enim eſt anxietas irati ut uindicta
fiat:ꝙ donec ſit facta ultio quaſi continue eſt in
triſtitia.Sed odiū ſine triſtitia eſſe poteſt.nā odi
um eſſe ualet ad aliud in cōmuni.odire.n.poſ/
ſumus uniuerſaliter omnes fures.non.n.opor/
tet ꝙ triſtitia comiteť hmōi odium.¶Septima
differētia eſt:quia iræ uideť eſſe annexa miſeri/
cordia:non aūt odio.Nam cū ira ſatietur:ſi mul
ta mala inferātut alteri iratus miſereť ei:ſed odī
um ꝓ nullo miſerebiť:cum ſit quid īſatiabile.
¶Octaua differētia eſt.quia ira uult contra pa/
ti.ſufficit.n.irato ꝙ alter contra patiatur:donec
fiat condigna ultio:ſed odiū exterminat & uult
nō eſſe nō.n.ſufficit odiēti ꝙ alter contra patia
tur:ſed uult eum interemi & nō eſſe.cū ergo cō
ditiones odii ſint multo peiores q̄ conditiones
iræ.magis cauēdum eſt odiū q̄ ira.ymo irā trā
ſire in odiū ſecundum Auguſtinū.hoc eſt trabē
facere de feſtuca.Eſt ergo hmōi odium cauēdū
a quolibet.Magis tn̄ cauendū eſt regibus & prī
cipibus.quia inferre poſſunt pluribus nocumē/
tum.Sic igitur ſentiendum de odio & ira eſt.qa
odium deteſtabilius eſt q̄ ira nihilominus tn̄ ira
ſi ordinata ſit deteſtabilis eſt.ut ergo appareat
quomodo reges & principes ſe habere debeant
circa iram & manſuetudinem Sciendum ꝙ ira
aliquando rationem præcedit:& tūc eſt in ordī
nata & cauenda .aliquando ſequitur ordinem
rationis & tunc poteſt eſſe ordinata & imitāda.
Si enim is ira rationē præcedat dupliciter eſt ca
uenda.Primo quia nō perfecte rationem audit.
Secūdo quia eā obnubilat.Ira.n.rationē ꝑcedēs
ſcđm phūm.vii.ethi.aſſimilať canibꝰ uel aſſimi/
lať ſeruis uelocibus.Serui.n.ueloces ſtati cū au
diunt uerbū domini:ante quam plene percipiāt
præceptum eius currunť ut exequantur manda/
tum ipſius.quare contigit eos deficere: quia nō
perfecte perceperunt quomodo exequēdum ſit
mandatum illud.ſic etiam & canes ſtatim cum
audiunt ſonitum uenientis latrant non diſtin/
guentes:an ueniens ſit amicus uel inimícus.Sic
& ira facit ſtatim enim cum ratio dicit uindictā
eſſe fiendam : ſtatim uult currere:ut uindictam
exequatur. non expectans ſuper hoc iudicium
rationis:qualiter uindicta illa fieri debeat. Eſt
igitur cauenda ira inordinata:quia non pfecte

rõnem audit. Secundo cauēda eſt. quia rõnem obnubilat nã corpore ñ exñte indebito tempa/mento impedimur ab uſu rationis q̃re cum per iram accendatur ſanguis circa cor: corpus redditur intempatum ut non poſſumus debite ratione uti. Ratio enim uel ĩtellectus licet non ſit uirtus corporalis. utitur tñ in ſuo actu corporalibꝰ organis: propter quod corpore exñte indiſpoſito non poteſt libere uti actu ſuo quare ſi ĩ quolibet hoĩe cauendum eſt habere rationem obnubilatã: & non plene rationi obedire. cauenda a quolibet eſt ira inordinata: magis tñ cauenda ē a regibus & principibus quia eos maxime decet ſequi imperium rationis. Cauenda eſt ergo ira inordinata & rationem p̄cedens. Sed ſi etiam ſequatur imperiũ rationis põt eſſe ordinata & imitanda. Nam cum ira eſt rationis organũ & agit ſecũdum imperiũ rationis uirilius exeqmur opera uirtuoſa. Vnde. iii. ethi. approbatur dictũ hominis dicentis uirtutem immittere furori. tunc enim uirtus furori uel iræ immittiť modo debito & ut decet: quando ira eſt organum uirtutis & ratiõis. Patet ergo qũo nos habere debemus circa iram & manſuetudinem. quia p manſuetudinē reprimenda eſt ira. ne p̄cedat iudicium rationis. & per iram reprimenda eſt manſuetudo: ne impediat uirtutũ opera & rationis actum. ante ergo q̃ per rationem iudicemus plene qd agē dum debemus eſſe mãſueti. Sed poſtq̃ plene uiſum eſt quid facturi ſumus: poſſumus aſſumere iram tanq̃ ſeruam & ancillã rationis: ut per eam exequamur uirilius: quæ ratio iudicabit. Sic ergo ſe habere circa irã & manſuetudinem. tanto magis decet reges & principes: quãto magis decet eos non impediri in uſu rationis & uiriliter exequi quæ ratio iudicabit.

¶ Qũo Reges & principes ſe habere debeãt circa delectationes & triſtitias. Cap. viii.

u Idebatur enim ſupra delectationes & triſtitias: tenere ultimũ gradum in ordine paſſionum. quia ad eas tanquam ad paſſiones ultimas omnes aliæ terminantur: nulla enim paſſio eſt quæ non termineť uel ad triſtitiam uel ad delectatiõem. ¶ Dicto ergo de omnibꝰ aliis paſſionibus. Reſtat dicere quomodo reges & principes ſe habere debeãt circa delectationes & triſtitias. De delectationibus autem fuit duplex opinio antiquoꝝ: ut patet per Philoſophũ decio ethi. Endoſus aõt poſuit oẽm delectationē eſſe bonã. quia quod ab oĩbus appetiť maxime uideť eē bonũ & eligibile. omnia autē appetũt delectari: ꝙ non eſſet niſi delectatio ſimpliciter eſſet de genere bonorũ. Adducebat autem Endoſus ad hoc rationem aliam ex ipſa triſtitia quæ eſt delectationi contraria. Nam ſi triſtitia quælibet ē fugiēda: & habet rationem mali quælibet delectatio eſt proſequenda & habet rationem boni. Alii autem e contrario dicebãt omnem delectationem eſſe fugiendam. Sed hii omnem delectationem condemnantes ſtati ſuã poſitionem oſtendebant repræhenſibilem quia ſecundum Phũm abſq; delectatione aliqua nullus uiuere poteſt. Si ergo negans loquelam concedit loquelam. ut patet per philoſophum. iiii. metha. Sic ponens omnem delectationem eſſe fugiendam: ponit aliquam delectationem eſſe proſequēdam. Nam cũ loquela non poſſit negari niſi per loquelam: negãs loquelam loquitur. loquendo aũt concedit loquelam. quare negando loquelam concedit loq̃lam. Sic quia nullus omnem delectationem fugit: niſi delectabile ſit ei omnem delectationē fugere. Sequitur ꝙ fugiens omnem delectationem ſequatur aliquam delectationem. Inter has aũt duas uias omnino contrarias: eſt uia Philoſophi mediaq;: non omnis delectatio: eſt ſimpliciter bona: nec omnis ſimpliciter mala. Sed aliqua delectatio eſt bona exiſtenter. aliqua apparenter. aliqua ſimpliciter: aliqua ſecundum quid. aliqua eſt bona uni aliqua eſt bona alteri. Sicut enim uidemus in guſtu: ſic & in appetitu iudicare poſſumus. Aliquĩ enim habent guſtum infectum ut infirmi. Aliq habent ipſum bene diſpoſitum: ut ſani. Sic aliq habent appetitum infectum ut uicioſi. Aliqui habent ipſum bene diſpoſitum: ut homines boni & uirtuoſi. Sicut ergo non ſunt dicenda uere dulcia: quæ uidentur dulcia infirmis: & habentibus guſtum infectum. Sed quæ uidētur dulcia ſanis: & habentibus linguam bene diſpoſitam. Sic non ſunt dicenda uere delectabilia quæ ſũt delectabilia uicioſis & habentibus appetitum infectum. Sed quæ ſunt delectabilia bonis: & habētibus uolũtatē rectam. Erũt ergo aliqua delectabilia uere & ſimpliciter aliqua apparēter & ſecũdum quid. Sic erũt delectationes bonæ exiſtēter & ſimpliciter aliquæ uero apparēter & ſecũdũ quid. Rurſus qa delectatio contigit ex cõiunctione conueniētis cũ conueniēti. Cũ ergo alia conueniãt beſtiis. alia hoĩbus. Aliquæ delectationes ſunt conueniētes beſtiis. aliquæ uero hominibus. Delectationes ãt ĩtelligibiles & uirtuoſæ ſunt conueniētes hominibus. Sed delectationes ueneræ & ſenſibiles ſunt conueniētes beſtiis. Si aũt hoĩes talibus delectationibus uti debēt: hoc ñ ē ſcdm ſe & ſimpliciter. ſed ꝓut hñt ordinē & ꝓut deſeruiunt actionibꝰ uirtuoſis. Patet ergo qũo nos hr̃e debemꝰ ad ipas delectationes. Nã cũ deteſtabile ſit cuilibet ꝙ ſit uicioſus & ꝙ mores habeat beſtiales ſpectat ad quēlibet ſeq nõ q̃ ſũt delectabilia beſtiis. Sed q̃ ſũt rõnabilibꝰ & hoĩbꝰ uirtuoſis delectabilia. Oĩs igr̃ delectatio bona ē: ut arguebãt rõnes p̄miſſæ: ſed ñ oĩs delectatio ē bona cuilibet: ſed aliq̃ eſt bona beſtiis: aliq̃ uero hoĩbꝰ. quãto ergo deteſtabiliꝰ ē reges & pĩcipes eligere uitã pecudũ. tãto deteſtabiliꝰ ē eos ſeq beſtiales delectatiões. Patet igr̃ qũo reges & pĩcipes ſe ad delectationes hr̃e debēt qa pĩcipaliter & p ſe delectari debēt ĩ opibꝰ uirtuoſis. Nã delectatio ſemp p̄ficit & expeditiorē reddit opationē conueniētē. Si igiť reges &

principes delectabunt in actibus prudẽtiæ & in opibus uirtuoſis expeditiori modo & magis pfecte efficere poterũt hmõi opa. Nã q̃to quis uehæmẽtiori modo delectat in actibus uirtuoſis tãto excellẽtius efficit illos actus. In delectationibus aũt ſenſibilibus delectari non debẽt principaliter & p ſe. ſed uti debẽt eis moderate:& p. ut habẽt ordinẽ ad opa uirtuoſa. Nã ſi tales delectationes uehæmẽtes ſint rõnẽ obnubilant & operationes impediũt uirtuoſas. ❡Viſo q̃uo reges & principes ſe habere debeant ad delectationes. Videre reſtat q̃uo ſe habere debẽt ad triſtitias. Triſtitia aũt nũq̃ eſt aſſumẽda:nec eſt laudabilis niſi ſuppoſito aliquo turpi. Si quis enim uidet ſe in aliquo turpia egiſſe debet dolere & triſtari. De turpibus igit eſt triſtãdum. ſed oĩs alia triſtitia eſt moderanda & uitanda:ut ergo huiuſmodi triſtitia moderet:danda ſunt remedia per quæ hmõi triſtitia uitari poſſit. Videt aũt phũs tria remedia tangere p quæ triſtitia uitat. uidelicet uirtutes:amicos:& cõſiderationẽ ueritatis. per uirtutes. n. uitatur triſtitia. quia ut uult Philoſophus. ix. ethi. Mali & uicioſi ſeipſis non gaudẽt. non enim inueniunt unde delectari poſſint in ſeipſis. Nã mali ſibi ipſis inimicant:& in ſeipſis diſſentiũt ratione iudicãt:& aliud paſſiõe agũt. q̃re cum in ſeipſis pacem non habeant de ſeipſis non gaudent. Magnũ ergo remediũ & ut in nobis ipſis delectationẽ inueĩamus:eſt fugere uicia & habere uirtutes. ❡Secundũ remedium eſt cõſolatio amicorum:ut in eodem. ix. ethi. tradit. Videtur enim triſtitia eſſe quoddã pondus aggrauans aĩam. Sicut ergo in pondere corporali: cũ multi iuuant nos ad portandum illud minus grauamur ſic:cum uidemus multitudinẽ amicoꝝ cõdolere nobis alleuiamur a dolore illo & minus triſtamur. Hæc enim rõ licet tangatur. ix. ethi. dicitur tñ fuiſſe Platonis nec uidetur uſq̃quaq̃ uera. Nam cũ de dolore amicoꝝ ſit dolẽdum:cũ nos dolemus & uidemus amicos dolere ut uidetur non debet dolor minui ſed augeri. Poſſumus ergo dicere ꝙ cũ uidemus eos dolere de dolore noſtro non quia ipſi dolẽt de dolore noſtro minuit dolor noſter. Sed quia uidemus eos dolere adgeneratur nobis q̃dam firma fantaſia ꝙ ſint amici:& quia delectabile eſt habere amicos:delectamur.& delectando minuit dolor noſter:quia oĩs delectatio uel totaliter triſtitiã auſert:uel ſaltẽ eã minuit. ❡Tertiũ remediũ eſt conſideratio ueritatis. Nã licet de turpibus ſit dolẽdũ de bonis tñ fortunæ:uel de aliis q̃ in nobis contĩgere poſſunt abſq̃ eo ꝙ operemur turpia:dolere non debemus. Ad hoc aũt maximũ remediũ eſt conſideratio ueritatis. Nam p huiuſmodi conſiderationẽ cognoſcimus talia eẽ modica bona:ideo eis amiſſis non dolebimus niſi forte per accidens inquãtũ p admiſſionẽ eorum impedimur ab opibus uirtuoſis. Patet ergo nõ eſſe dolẽdũ niſi de turpibus & nõ de opibus uirtuoſis. Si aũt ꝓpter alia dolor uel triſtitia contigat fuganda eſt uel p uirtutes:uel p amicos:uel p cognitionẽ ueritatis. Conſueuit etiam ad hoc dari quartũ ſubſidiũ:uidelicet remedia corporalia:ut ſomnus:balneũ:& talia quæ triſtitiam fugare ſolent. Cum ergo tales triſtitiæ impediant operationes uirtuoſas. tanto magis decet reges & principes tales triſtitias moderare:quãto decentius eſt eos excellere in operibus uirtuoſis.

❡Quod harũ paſſionũ q̃dam ſunt magis principales:& quædam minus. Cap. ix.

SIcut enumerabãtur ſupius duodecim uirtutes:quaꝝ q̃tuor erant principales:& octauũ quaſi ãnexæ:ſic inter has duodecim paſſiones enumeratas:ſequẽdo prædeceſſorum doctrinam:dicere poſſumus ꝙ ſunt quattuor principales:ut ſpes:timor:gaudium:& triſtitia. Has autem eſſe magis principales:triplici uia uenari poſſumus. Primo ut comparantur ad paſſiones alias. Secundo ut comparantur ad ſua obiecta:uel ad materiam circa quam uerſantur. Tertio ut comparantur ad potentias animæ & ut ad iraſcibilem & concupiſcibilem in quibus exiſtunt. ❡Prima uia ſic patet. Nam omnes aliæ paſſiones uidentur ordinari ad iſtas:ut paſſiones ſumptæ reſpectu boni ordinari uidentur ad ſpem & gaudium: ſumptæ autẽ reſpectu mali ordinari uidentur ad timorem & triſtitiã. Nam paſſio ſumpta reſpectu boni primo incipit ab amore:poſtea uadit in deſiderium & terminatur in ſpem:dum bonum illud eſt futurũ. Vltimo autem terminatur in gaudium & delectationem quando bonum illud eſt præſens & adeptum. Reſpectu uero mali incipit ab odio & procedit in fugam:uel abhominationẽ & terminatur ĩ timorem:ſi malum illud ſit futurum. Vltimo autem terminatur in triſtitiam:ſi malũ illud ſit præſens & iam adeptum. Timor autem & triſtitia ſunt paſſiones principales:quia ad eas ordinãtur paſſiones ſumptæ reſpectu mali:ſicut ad ſpem & gaudium ordinantur paſſiones ſumptæ reſpectu boni. ❡Secunda uia ad inueſtigandum has paſſiones eſſe pricipales ſumi poteſt ex parte materiæ circa quam tales paſſiones uerſantur. Nam omnis paſſio uel ſumitur reſpectu boni:uel reſpectu mali:Ruſus bonum uel malum conſiderari poteſt:uel ut eſt futurum:uel ut eſt iam præſens. Secundum hoc ergo ſumi habent hæ quattuor paſſiones quia de bono futuro eſt ſpes:de præſenti eſt gaudium:de malo futuro ẽ timor:de pſenti uero ẽ triſtitia. ❡Tertio modo hæ paſſiones ſumi poſſunt reſpectu potentiaꝝ animæ:ut reſpectu iraſcibilis & concupiſcibilis in quibus exiſtunt. Dictum eſt aũt concupiſcibilẽ tendere in bonũ & malum ſecũdum ſe:iraſcibilẽ uero ut hẽt rationẽ ardui. Cũ ergo aliquid maxime ſit bonũ cũ iam iã ſit adeptũ:circa qđ ẽ dolor & triſtitia:oportet delectationẽ & triſtitiã eſſe principales paſſiones reſpectu concupiſcibilis. Spes aũt & timor ſunt principales paſſiones reſpectu iraſcibilis. Nam cũ iraſcibilis tendit in

bonum & malum:in eo q̄ eſt arduū quia tūc reputatur maxime bonum arduū:cū eſt futurū & timetur.Spes & timor ſūt principales paſſiones reſpectu iraſcibilis.Sed cū ex paſſionibus diuerſificari habeant opa noſtra:decet nos diligenter intendere:in quibus delectemur & triſtemur:& q̄ ſperemus & q̄ timeamus.Sed hoc tāto magis decet reges & principes:quāto eorū opera ſūt digniora:eo q̄ reſpiciant bonum gentis.Quō aūt Reges & principes debite ſe habeant circa delectationem & triſtitiam:& circa ſpem & timorē: patefactum eſt per capitula ſupradicta.

¶Quomodo paſſiones aliæ ad paſſiones præhabitas reducuntur. Cap.x.

Numerabanť ſupra duodeci paſſiōes uidelicet amor odium:deſideriū:abhoīatio:delectatio:triſtitia:ſpes: deſperatio:timor:audacia:ira:& manſuetudo.Sed p̄ter oēs has paſſiōes phūs.ii.retho.vi.alias paſſiones enūerare uideť:uidelicet zelū:gratiā:nemeſin:qđ idem eſt q̄ indignatio de pſperitatibus malorū miſericordiā:inuidiā:& erubeſcētiā ſiue uerecūdiam.Sed oēs heæ paſſiones reducuntur ad aliquas paſſiones p̄dictarū:quia zelus & gratia:reducunť ad amorem:uerecūdia ad timorē: inuidia:ad irā:nemenſis ſiue indignatio de pſperitatibus malorū: reducūtur ad triſtitiam:zelus reduciť ad morē:quia zelus nihil eſt aliud q̄ quidā amor inteſus.Ea aūt quæ inteſe diligim' uel ſūt corpalia:uel ſpūalia : ſi ſūt corpalia qa talia cū habentur ab uno ñ hñtur ab alio.Ideo zelus reſpectu horum diffiniri conſueuit:q̄ eſt amor intenſus non patiēs cōſortiū in amato:Inde ergo inoleuit:q̄ aliqui dicunť zelotipi de perſona aliqua ſi noluerit in ea habere aliqđ conſortiū. Intenſus ergo amor corpaliū uideť eē amor priuatus & repræhenſibilis:& non patiens conſortium in amato:ſed reſpectu bonorū intellectualium & reſpectu uirtutū:ſi ſit itēſus amor eſt laudabilis & quaſi cōis. Nam nunq̄ quis uirtuoſus eſſent ſi proprie uirtutes diligeret:ſi nollet in eis habere cōſortium.Huiuſmodi ergo zelus reſpectu bonorum honorabilium diffiniť a philoſopho.ii.retho.q̄ eſt triſtitia de hmōi bonis:non quia inſint alteri:ſed quia non in ſunt ſibi:zelus ergo reduciť ad amorem:ſic etiam gratia reducitur ad amorē:quia ex amore efficiť aliquis alteri gratioſus.Gratia enim ut de ea tractat phūs:& ut eſt paſſio:non eſt aliud q̄ quidem motus animi per quem inclinatur aliquis ad beneficia cōferendū.zelus ergo & gratia reducūtur ad amorem:ſed uerecundia reducitur ad timorem.Dupliciter autem quis timere poteſt:corruptiones ſcilicet & honoratiōes:qui enim expaueſcit mala corruptiua: dicitur timidus:ſed qui expaueſcit turpia & inhonoratiua:dicitur uerecundus. Nihil eſt aliud uerecundia quam timor inhonorationis uel inglorificationis:unde uerecundia erubeſcentia noiari conſueuit:quia uerecundātes cōiter erubeſcunt:ſicut timentes palleſcunt. Nam ex eo q̄ aliquis credit ſe admittere uitam qđ eſt bonū interius timet:ſed ex eo q̄ credit ſe admittere gloriam & honorē q̄ ſunt bona exteriora uerecūdatur.In timendo ergo ſanguis recurrit ad interiora:& mēbra remanēt pallida:qa timor conſurgit ex eo q̄ quis ſe credit admittere interiora bona.Sed cū quis uerecundať ſanguis fluit ad exteriora & facies apparet rubea: currit ergo ſanguis tūc ad exteriora:qa uerecundia conſurgit ex eo q̄ qs ſe credit admittere exteriora bona.Duplex ergo eſt timor:unus admittēdi uitā & bona interiora p quæ quis palleſcit: & alius admittendi gloriā & honorē q̄ ſunt bona exteriora:p quæ quis erubeſcit.Timor ergo corruptiui & admittēdi bona interiora:quia nō hēt ſpeciale nomē retinet ſibi nomē cōmune & dicitur timor:ſed timor admittēdi gloriā & honorē hēt ſpeciale nomē:& dicitur uerecūdia:uel erubeſcentia.uerecundia aūt eſt quidā timor & reduciť ad timorem.¶Viſo qūo zelus & gratia reducunť ad amorē:& qūo uerecundia reduciť ad timorem.Reſtat uidere qūo inuidia:miſericordia:nemeſis ſiue indignatio reducuntur ad triſtitiam.Sciēdum ergo hæc tria eſſe ſpēs triſtitiæ.Nam aliquis triſtari poteſt:uel de malo alterius:uel de bono ſi triſtatur de malo:& maxime ſi credit ipſum īdignæ pati illud malū:ſic eſt miſericordia:nam ut dicitur.ii.retho.miſericordia nihil aliud eſt q̄ triſtitia q̄dam ſuper apparentī malo corruptiuo uel cōtriſtatiuo eius qui indigne patitur malum illud. Si uero ſit triſtitia nō de malo alterius ſed de bono:hoc poteſt eē tripliciter:uel de bono ſecundum ſe:& ſic eſt inuidia:nam inuidia:ut dicitur.ii.retho.nihil eſt alīud q̄ triſtitia quædam ſup apperēti actione aliquorum bonorum circa ſimiles:non ut aliquid ſibi:ſed propter illos.Inuidia enim eſt dolor de apparēti bono alicuius:nam quia ipſe non hēt illud bonum.Sed quia alter cui iuidet pollet bono illo:& potiſſime eſt inuidia circa ſimiles:ut ſiguli inuidēt figulis:& fabri fabris:& ſic de aliis. Si uero ſit triſtitia de bono alterius nō quocūq̄ modo:ſed ut indigne hētur ab eo:ſic eſt nemēſis uel indignatio.Nam ſcdm phūm.ii.reth.nemeſis uel indignatio ē triſtari de eo qui indigne uidetur bene proſperari.Si ergo oēs heæ paſſiones diuerſificare hēnt oēs operatiōes noſtras decet nos oēs eas cognoſcere:& tanto magis hoc decet reges & principes:quāto hīe debēt operationes maxime excellentes.

¶Quæ p̄dictarū paſſionū ſūt laudabiles & q̄ uituperabiles:& qūo reges & principes ad illas debeant ſe habere. Cap. xi.

Rædictarū paſſionū q̄dā uidentur eē laudabiles:ut miſericordia: uerecundia:nā uerecūdia ſcdm phūm licet nō ſit uirtus ē tñ laudabilis paſſio.Sic etiā gr̄a & nemeſis laudabiles paſſiones eē uidenť:q̄dā āt ſūt uitupabiles ut iuidia & odiū:uitupabile ē niſi ſit uiciorū.Aliæ āt paſſiōes uideť ſe hēre ad utrūq̄

quia poſſunt eſſe laudabiles & uituperabiles. Eſt enim diligenter aduertendum ꝙ ſemper in moribus laudanť media & uituperanť extrema. Paſſiones ergo ille quæ uidentur de ſe eſſe laudabiles important rationem medii: & uerecũdus medius eſt inter ſtupidum & inuerecundum. Nam qui de oĩbus uerecundať dicitur ſtupidus. Qui aũt de nullo uerecundať dr̃ inuerecundus. Nullus aũt hoꝝ eſt laudabilis. Qui uero medio modo ſe habet ut qui uerecũdať ut debet & non uerecundať ut non debet dr̃ uerecundus: & eſt laudabilis. Sic ẽt miſericordia media eſt inter crudelitatem & molliciẽ. Nam qui nulli compatiť eſt crudelis qui oĩbus compatiť eſt mollis & muliebris: qui uero compatiť indigne patiẽtibus tenet medium & laudať & dicitur miſericors. Sic & nemeſis media eſt inter inuidiam & placiditatem. Nam inuidus de oĩbus proſperitatibus dolet. Placidus aũt ut oppõiť inuido de oĩbus ꝓſperitatibus gaudet. nemeſitus tenet medium: quia gaudet de proſperitatibus bonorum: & dolet de proſperitatibus malorum. Sic etiam gratia ut ẽ quid laudabile media eſt inter ſuperfluum & diminutum. Nam qui oĩbus ẽ gratioſus tã dignis q̃ indignis uitupabilis eſt. Quia aũt nullis ẽ gratioſus ẽt uituperari debet. Sed qui eſt gratioſus dignis & non indignis hic tenet medium & laudatur. Paſſiones ergo laudabiles tenent mediũ: uitupabiles uero tenẽt extremum. Nam inuidia extremum tenet quæ de omni ꝓſperitate dolet. Sic ẽt odium ut eſt uitupabile extremum tenet. Paſſiones uero quæ ſe habent ad utrunq; & pñt eſſe laudabiles & uitupabiles: ut ſunt uituperabiles tenent extremũ: ut ſunt laudabiles tenent medium. Hiis uiſis uidendum eſt qũo reges & principes ad has paſſiones ſe habere debeant. Nam gratiam & miſericordiam ut ſunt paſſiones laudabiles imitari debẽt. Decet. n. eos eẽ gratioſos & miſericordes. Ipſi. n. maxime eſſe debent debiti diſtributores malorum & bonoꝝ ſiue beneſactorum & pœnaꝝ. Beneficia ãt tunc recte diſtribuunť quando reges & pricipes: & hii quoꝝ talia ẽ diſtribuere bonis & dignis ſunt debite gratioſi. Mala aũt pœnæ tunc debitæ infliguntť qñ ſemper indigne patiẽtibus ad miſericordiam cõmouentur uerecundia ãt & nemeſis: licet uideãtur eſſe laudabiles paſſiones: non tñ ſimpliciter & per oẽm modum attribuendæ ſunt regibꝰ & principibꝰ: non decet enim reges uerecundos eẽ quia non decet eos talia opari unde uerecundari poſſint: pp quod diciť. iiii. eth. ꝙ laudamus iuuenes uerecũdos. Senem aũt nullus utiq; laudabit ſi uerecũdabilis ſit: quia non exiſtimamus ipſum oportere opari in quibꝰ eſt uerecundia. Sic ẽt ibidem dicitur ꝙ ſtudioſi non eſt uerecundari: quia uerecundia eſt in prauis. Eius aũt non eſt parua opari: quare ſi decet reges eſſe ſtudioſos & eſſe ſenes moribꝰ: non decet ipſos uerecundari: niſi ex ſuppoſitione: nam ſi contingeret eos opari turpia uerecundari deberẽt. ¶ Nemeſis etiam non multum uidetur eſſe laudabilis: nec multũ laudať qui nimis indignať de proſperitatibꝰ malorum. Nam mali non poſſunt poſſidere maxima bona cuiuſmodi ſunt uirtutes: ſed forte poſſidere poſſunt bona media uel bona minima: cuiuſmodi ſunt bona exteriora. Talia aũt quæ minima ſunt in genere bonoꝝ non multum curandum eſt ſi poſſidenť a malis: dum tñ hoc accidat ſine culpa ꝓpria: nã ſi alicuius eſſet hæc bona diſpenſare: non deberet ea retribuere indignis ſed dignis. Reges ergo & principes in tantũ debent eſſe nemeſiti & indignari debent de proſperitatibus maloꝝ ne indignis diſtribuãt ſua bona. Sic ergo ſe habere debent ad prædictas paſſiones q̃ uidẽtur eſſe laudabiles. Inuidiam aũt quæ eſt uitupabilis paſſio: pœnitus fugere debẽt: & etiam odium: niſi eſſet uicioꝝ: nam uitia ſunt odienda & ſunt pro uiribꝰ extirpanda. In aliis aũt paſſionibus quæ poſſunt eſſe laudabiles & uitupabiles debite ſe habebũt: ſi fuerint ornati uirtutibus de qbus ſupra fecimus mentionem. nam p uirtutẽ manſuetudinis debitæ ſe habebũt circa iram & eius oppoſitum. Nam illi dr̃ mãſuetus qui iraſcitur: ut debet: & qñ debet: & qũo debet p fortitudinem uero debite ſe habebunt circa audaciam & timorẽ. Nam ille eſt fortis: q audet audẽda: & timet timenda. Per magnanimitatem & humilitatem bene ſe habebũt circa ſpem & deſperationem. Nam magnanimitas reprimit deſperationem ne retrahantur a bonis arduis pp difficultatem. Humilitas uero moderabit ſpẽ: ne nimis ſe ingerant ab illa: pp bonitatem & delectationẽ quæ eſt in eis. Per alias uero uirtutes exiſtentes in cõcupiſcibili. bene ſe habebunt circa concupiſcibiles paſſiones: ut ament & deſiderẽt amanda & deſiderãda & abhomineť abhominãda: delectentur & triſtẽtur: ut eſt delectãdum & triſtandum & ad hæc oĩa ſe habeãt ut requirit ordo & regula rationis. Hæc ergo ad præſens de paſſiõibus ſufficiant: quia ſi qd eſt hic dimiſſum: infra diffuſius tractabiť. Ageť enim in tertio de timore: amore: miſericordia: & de aliis: ut rei cognoſcentia poſtulabit. Ibi oſtendemus qũo reges & principes ſe habere debeãt: ut a populis timeanť & amentur: & qũo debent eſſe miſericordes: & qũo zelatiui. Nam multa quæ hic uniuerſaliter ſunt tradita: hic particulariter oſtendenť &c.

¶ Incipit quarta pars Primi libri: de regimine principum.

¶ Quot ſunt mores iuuenũ laudabiles: & qũo reges & principes ad mores illos debeant ſe habere. Cap. I.

EXpeditis tribꝰ partibus huius primi libri: quia oſtenſum eſt in quo reges & pricipes ſuũ finem ponere debeant: & quibus uirtutibꝰ debeant eẽ ornati: & quas paſſiones debẽt ſequi. Reſtat exequi de parte quarta

Digitized by Google

uidelicet quos mores debeāt imitari. Mores autem dupliciter diuerſificari pñt ab ætate: & fortuna. Ab ætate quidem: quia alios mores habent iuuenes: alios ſenes. Alios illi q ſunt in ſtatu fortunæ. Etiam mores fortũæ diuerſificari dicunẗ. Nam bona fortunæ cuiuſmodi ſunt bona exteriora: ut nobilitas: potentia: & diuitiæ: nõ modi cum more diuerſificāt. nam ut plurimum alios mores habent nobiles. q̃ ignobiles: & alios potentes q̃ impotentes: & alios diuites q̃ pauperes. ¶ De omnibus autẽ his moribus dicemus. Sed primo de moribus iuuenũ quorum mores. Quidam ſunt laudabiles. quidam uituperabiles. Inter alia quidem quæ tangit phũs de iuuenibus. ii. retho. tangit ſex mores laudabiles: & ſex uituperabiles. Primo. n. ſunt iuuenes moris laudabilis: quia ſunt liberales. Secundo quia animoſi & bonæ ſpei. Tertio quia ſunt magnanimi. Quarto quia ſunt maligni moris. Quĩto quia ſunt de facili miſeratiui. Sexto & ultimo quia ſunt uerecundi erubeſcitiui. Sunt. n. iuuenes liberales. qa non ſunt expti indigentiæ: & bona quæ habent non acquiſiuerunt ꝓprio labore. Nam quilibet cũ maiori diligentia retinet facultates ſuas: quādo propter indigentiam paſſus eſt aliqua mala. uel qñ facultates illas acqſiuit propria induſtria & proprio labore. Nam quod cum labore acq̇ritur: diligentius retineẗ. Imo adeo quilibet delectatur in proprio operare: ꝙ quicquid ſua induſtria acquirit: carius poſſidet. Secundo. iuuenes ſunt bonæ ſpei. quod triplici ratione contingit. ut probat phũs. ii. retho. Sunt. n. iuuenes animoſi & bonæ ſpei. ¶ Primo: quia paucorum experti. non in multis ſunt paſſi repulſā. Ideo credunt oĩa obtinere. Sunt etiam bonæ ſpei. quia in eis multum abundat calor. Corde aũt & aliis membris inflāmatis ex calore exiſtente in ipſis iuuenibus: fiũt iuuenes bonæ ſpei & animoſi: ut oĩa audeant. Rurſus iuuenes parum uixerunt in præterito: & ſecundum curſum naturalem debēt multum uiuere in futuro. Cum ergo memoria ſit reſpectu præteritorum: & ſpes reſpectu futurorum iuuenes parum uiuunt memoria: & multum uiuunt ſpe. Non. n. multum delectanẗ iuuenes. in his quæ fecerunt quia memorātur ſe modica feciſſe. Sed multum delectanẗ in cogitando: quæ facturi ſunt. Sperant. n. ſe magna facere: q̃re contingit eos animoſos eſſe & bonæ ſpei. ¶ Tertio contingit eos eſſe magnanimos: cuius cauſa ex præcedentibus aſſignaẗ. Nam ex hoc ẽ quis magnanimus: quia dignificat ſe magnis: & ingerit ſe ad faciendum magna. Iuuenes ergo: cum ſint liberales: & cũ ſint animoſi & bonæ ſpei: non habent unde retrahātur: quin ſint magnanimi. Poſſet ẽt ad hoc ſpecialis ratio aſſignari. Nam cum iuuenes ſint percalidi: & calidi ſit ſuperferri. iuuenes ſemp uolunt ſuperferri. & excellere. Sic. n. uidemus in ordine uniuerſi: ꝙ ſemp calida elemẽta ut ignis & aer: ſuperferuntur frigidis. uidelicet terræ & aquæ. Cum ergo inter cætera p quæ quis uidetur ſuperferri & excelleẗ ſit honor & gloria. iuuenes quia ſunt percalidi & cupiunt excellere maxime deſiderant gloriam & honorem & perconſequens aliquo modo ſunt magnanimi. cuius propria materia uideẗ eſſe honor. ¶ Quarto iuuenes ſunt laudabiles: quia non ſunt maligni moris: qa non credunt alios eſſe malos. Sed ut plurimum credunt omnes hoĩes eſſe bonos. Cuius ratio eſt. quia inexperti de factis aliorum: non iudicant de factis hoĩum ſecundum ea quæ uiderunt. ſed ſecundum ꝙ uidēt in ſeipſis ſic credũt eẽ in aliis. Ideo dicitur. ii. retho. ꝙ pueri ſua inocẽtia alios mẽſurant. Sicut enim ipſi ſunt innocentes. ſic credunt alios inocentes eẽ. ¶ Quinto iuuenes ſunt de facili miſeratiui. quia ut ſupra dicebatur: ex hac miſericordia maxime conſurgit. ſi credamus alios indigne pati. Quare ſi iuuenes ſua inocentia alios menſurant & credunt alios indigne pati de facili mouentur ad miſericordiam. ¶ Sexto iuuenes ſũt erubeſcitiui & uerecũdi. nam quilibet timet perdere quod nimis affectat. Erubeſcentia autem & uerecundia ut dicebatur: eſt timor inglorificationis. Cum ergo iuuenes qui percalidi nimis affectent excelle retimet inglorificari. quare de facili erubeſcũt, Philoſophus tamen ſecundo retho. aliam cauſā̄ uidetur tangere quare iuuenes ſunt naturaliter uerecũdi. nam ut ipſe ait: nihil nouerũt niſi quia ſunt docti a lege. Appellat. n. ibi doctrinam legum monitiones paternas: uel maternas. per q̃s inſtruũtur pueri. Cum ergo matres ſemper moneant ſuos filios ad honeſta. quia honeſtum idẽ eſt ꝙ honoris ſtatus. Iuuenes multum affectant ea quæ importare uidentur honoris ſtatum. & per locum ab oppoſitis multum timent: quæ important ignominiam & inhonorationem: & qa erubeſcentia eſt timor inglorificationis: iuuenes de facili erubeſcũt. Viſo qui mores ſunt laudabiles de iuuenibus. de leui patere poteſt quomodo reges & principes ſe debeant habere ad illos. Nam non quicquid eſt laudabile in hoc eſt laudabile ſimpliciter. Videmus. n. ꝙ eſſe furibũdum eſt laudabile in cane. Non tamen eſt laudabile in homine. Sic licet uerecundari ſit laudabile in iuuenibus. Quia ratione ætatis ſe cõtinere non poſſunt: quin cõmittant aliqua turpia: de quibus decet eos uerecundari. Reges autem & principes quos decet eſſe quaſi ſemideos non ſolum ꝙ turpia cõmittant. ſed abhominabile eis eſſe debet ꝙ audiant turpia nominari. quia corrumpunt bonos mores colloquia praua. Non ergo ſunt in ſtatu ꝙ debeant uerecundari. Non ergo decet eos uerecundari: niſi ex ſuppoſitione: quia ſi contingeret eos operari turpia: uerecundari deberent ẽt plus q̃ alii. eo ꝙ magis indecẽter ſe gererent. Prima ergo quinq; quæ diximus laudabilia in iuuenibus: adaptare poſſumus regibus & principibus. quia decet eos eſſe liberales: bonæ ſpei: non maligni moris: magnanimos: & miſeratiuos. ¶ Sextum autem uideli-

cet eſſe uerecundos:non decet ſimpliciter com/
petere regibus & principibus.Decet.n. reges &
principes eſſe liberales.quia cõtra naturam age-
rent:ſi multitudinem diuitiarum qua pollẽt ni-
ſi multiplicarent in debitos &pios uſus.ut ſupra
in tractatu de liberalitate ſufficienter tetigimus.
Decet ẽt eos tanto magis eſſe bonæ ſpei q̃ alios:
quanto facta cõia circa quæ inſudare debent:ſũt
digniora q̃ alia.Ruſus decet eos eſſe magnani-
mos:quia ut dicebatur ĩ quodã capitulo de ma-
gnanimitate.Maxime magnanimitas competit
regibus & pricipibus.quia eos maxime magna
decet opari & in ardua tendere. Sic ẽt cõgruum
eſt eos non eẽ maligni moris:ut non de quibuſ
libet habeant opinionem malam. Nã ſi acta ſub
ditorum ſemp interprætarẽtur in malam partẽ:
contingeret eos eſſe tyrãnos & eẽ uaſtatores gẽ
tium.Sic ẽt decet eos eſſe miſeratiuos. Nã ut ait
philoſophus.ii.retho. hoĩes ut plurimum mala
faciunt.Ipſa ergo humana fragilitas ueniam po
ſtulat pro delictis.quare reges & principes:ſecun
dum quoꝝ iuditium fit legis latio:quia infligũ-
tur pœnæ :decet miſeratiuos eẽ. Eſſe aũt uerecũ
dos non decet eos ſimpliciter ut ſupius dicebaſ.

¶Quot mores iuuenum ſunt uituperabiles: &
qũo reges & principes ad huiuſmodi mores de
beant ſe habere. Cap. ii.

ſIcut ſupra enumerauimus ipſorum iu
nenum ſex mores laudabiles. Sic enu
merare poſſumus ſex uituperabiles.
Quas ẽt tangit philoſophus.ii.retho.Primo.n.
iuuenes ſunt paſſionum inſecutiui.Secũdo ſunt
de facili uertibiles. Tertio ſunt nimis crediriui.
Quarto ſunt contumelioſi.Quinto ſunt mẽda
ces oĩa quodãmodo ptinaciter aſſerẽtes. Sexto
in actionibus non habẽt modum.ſed oĩa faciunt
ualde.¶Sunt.n.primo iuuenes inſecutores paſ
ſionum. & maxime inſequunſ concupiſcentias
circa corpus. Sunt.n. incõtinẽtes & inſecutores
uenereorum. qđ duplici de cã contingit. Nam
cum iuuenes ſint percalidi & corpore calefacto
fiat uenereorum appetitus. naturalis diſpoſitio
corporis incitat iuuenes ad concupiſcentias ue/
nereorum.Ruſus hoc idem cõuenit. quia qua-
ſi in oĩbus actionibus noſtris. Vel ſequimur paſ-
ſionem uel rationẽ.Et quãto minus uiget ratio
in nobis.tanto magis paſſio uigoratur.Iuuenes
ergo quia ſunt inexpti & non uigent intellectu
& prudẽtia:magis reguntſ paſſione q̃ ratione. q̃-
re ut plurimum ſunt paſſionũ inſecutores. ¶Se
cundo ſunt de facili uertibiles.nam aĩa ſequitur
cõplexiones corporis.Sicut ergo in corporibus
iuuenum:humores ſunt in magno motu. Sic ip
ſi habẽt uoluntates & concupiſcẽtias ualde uer-
tibiles.Ideo dicitur.ii.retho.Quod iuuenes acu
te concupiſcunt.Sed cito ſaturantur. uehæmen
ter uolunt:ſed de facili pmutantur.¶Tertio ſũt
nimis crediriui quod ut ad præſens ſpectat du/
plici de cã contingit.Primo quia non ſunt mali
gni moris.non putant alios eſſe malos : ſed ſua
innocentia alios menſurant. Cum ergo natura-
le ſit ꝙ qs de facili credat ei quem credit eſſe bo
num:& quem non cogitat ex malitia loqui iuue
nes credendo omnes eſſe innocentes : omnibus
de facili credunt.Ruſus hoc idem contingit ex
in experientia.Nam ex multis ſermonibus indo
cti exiſtentium:exiſtentes ad pauca reſpicientes
iudicant facile. Vnde & prouerbialiter dicitur:
q̄ modica nouit cito iudicat. Iuuenes ergo qa
non ſunt multorum experti:ſtatim cum eis ali/
quod proponiſ negocium non ualentes ad mul
ta reſpicere. eo quod ſint multorũ ignari ſtatim
de illo negocio iudicant & credunt ſic eſſe ut eis
proponitur.Si.n.multa cognoſcerent conditio
nes hominum conſiderare ſcirent:non ſtatim aſ
ſentirent corde oĩbus his quæ eis dicũtur.ſed di
ligenter inſpicerent utrum illa eſſent credenda.
¶Quarto ſunt contumelioſi. Nam ut ſupra di
cebaſ:iuuenes maxime appetunt excellere.Quia
ergo uidetur eis : ꝙ excellant contumelias inſe-
runt de facili ſunt contumelioſi. ¶Quinto ſunt
mendaces & quodãmodo oĩa pertinaciter aſſe-
runt.Nam quia ſunt inexperti:ignorant ſeipſos
& oĩa ſcire putant.Ideo de omnibus reſpondẽt
& uolunt uideri omnia ſcire:& omnia affirmãt
ut omnia ſcire uideantur. Et quia affirmãt quæ
ignorant de facili mentiuntur.Poſtq̃ autem mẽ
titi fuerunt appetentes gloriam ſunt ptinaces in
mendatio. Contingant.n. ſe eſſe inglorioſos ſi
appareat non ſic eſſe ut dicunt. ¶Sexto in ſuis
actionibus non habent modum. ſed omnia fa-
ciunt ualde. Vnde dicitur.ii.retho.ꝙ amant ual
de.odiunt ualde.& oĩa faciunt ualde. Hoc autẽ
ideo contingit.quia ſunt acute iræ.habẽt uehæ-
mentes concupiſcentias.Nã iræ & concupiſcen
tiæ:ſemper uehæmentes.niſi p rationem mode
rentur. Iuuenes mendaces ſunt:niſi per ratiõem
moderentur.Iuuenes igitur:quia magis uiuunt
paſſione q̃ ratione:non habent concupiſcentias
moderatas ſed omnia faciunt ualde.¶Viſo qui
ſunt mores iuuenum uituperabiles. de facili ui/
deri poteſt qũo reges & principes ad hmõi mo-
res debeant ſe habere.Nam ſi talia ſunt uitupera
bilia in iuuenibus:multo magis ſunt uituperabi
lia in adultis.& adhuc multo maxime uitupera
bilia ſunt in regibus & principibus : qui debent
eſſe caput & regula aliorum.Indecens.n. eſt re/
ges & principes eẽ paſſionum inſecutores:& ue
nereorum habere concupiſcentias uehæmẽtes.
quia in eis maxime dominari habet ratio & itel
lectus. Qui autem ſic ſe habent non uiuunt ra-
tione ſed paſſione.Ruſus deteſtabile eſt eos eẽ
pmutabiles & uertibiles.Nam cũ inconueniens
ſit regulã eẽ obliquam reges & principes qui de
bent eſſe forma uiuendi & regula aliorum: incõ
ueniens eſt ꝙ de facili puertantur:ymmo decet
eos eſſe firmos & ſtabiles.¶Tertio indecens eſt
eos eẽ nimis creditiuos.Nam cum multos habe
ant adulatores & plurimi ſint in eorum auribus
ſuſurrantes : cum maxima diligentia. cogitare

Digitized by Google

debent qui ſunt qui loquunť: utrũm ſint ſapien
tes uel ignorantes. utrum uirtuoſi uel uicioſi. qa
credendum eſt magis ſapientibus & bonis q̃ in
ſcipientibus & malis. ℂ Quarto indecens ẽ eos
eſſe iniuriatores & contumelioſos. Nam pœnas
inferre debent non iniuriam uel contumeliam
uel neqtiam: ſed pp iuſtitiam & pp cõe bonum.
ℂ Quinto maxime a regibus & principibus: &
uniuerſaliter ab oĩbus dominantibus: eſt mẽda
cium fugiendum. ne ſeipſos contemptibiles red
dant. ſi. n. mendatium reddit hoĩes contempti/
biles quanto magis indecens ẽ regiam maieſta
rem contemptibilem eſſe. tanto maiori cautela
ſtudere debent ut inhereant ueritati. ℂ Sexto ĩ
decens eſt eos non hr̃e modum inactionibus ſu
is. quia cum alia ſint moderanda per mẽſuram.
maxime decet menſuram & regulam moderatã
eſſe reges & principes ergo quia aliorum debẽt
eẽ regula & mẽſura potiſſime eos decet modera
tos eſſe.

ℂ Quot mores ſenum ſũt uituperabiles. & quo
modo reges & principes uitare debeãt hos mo
res. Cap. iii.

a Numeratis moribus iuuenũ: & oſtẽſo
quõ ad mores illos reges & principes
ſe debeãt habere. Reſtat uidere q ſunt
mores ſenum & quõ reges & principes ſe debe
ant hr̃e ad mores illos. Senum aũt quidam mo
res ſunt laudabiles quidam uituperabiles. Phi
loſophus aũt. ii. retho. Inter alios mores quos tã
git de ſenibus: enumerat ſex uitupabiles mores.
Prĩo. n. ſenes ſunt nimis increduli. Secũdo ſunt
ualde ſuſpitioſi. Tertio ſunt timidi & puſillani/
mes. Quarto ſunt illiberales. Quinto ſunt diffi
cilis ſpei: uel ſunt malæ ſpei. Sexto non uerecun
dantur ſed ſunt inerubeſcitiui. ℂ Sunt. n. primo
ſenes increduli qđ experientia contingit. Nam
quia in multis expti ſunt cognoſcunt hoĩes in
multis mentiri non de facili fit eis fides: ſed cre/
dunt oẽs alios eſſe deceptores. Ideo dr̃. ii. retho.
Quod ſenes multis annis uixerunt: & in pluri/
bus decepti ſunt. ergo pp hanc experientiam cõ
tingit ipſos ĩcredulos eſſe. ℂ Scđo ſenes ſunt ſu
ſpitioſi. Quæcũq. n. uident ut plurimum ſuſpicã
tur malum & referunt ea in deteriorem partem.
Videnť. n. ſenes ecõtrario diſponi in iuuenibꝰ.
Pueri. n. quia non multa mala fecerunt & inno
cẽtes ſunt ſua innocentia alios mẽſurant: & oĩa
referunt in meliorem partem. Credũt. n. oẽs bo
nos eſſe. Senes uero econtrario: qa multis annis
uixerunt: & in multis peccauerunt: mẽſurant fa
cta alioꝝ: ſecundum ea quæ geſſerunt in ſeipſis:
pp quod ut plurimum credunt alios eſſe. & i pe
iorem partem referunt eorum opa. Vnde dr̃. ii.
retho. Quod quia ſenes uixerũt multis annis eẽ
non põt quin in multis peccauerunt. Ideo ſunt
male ſuſpitioſi: & omnia in deterius exiſtimant.
ℂ Tertio ſenes ſunt puſillanimes & timidi. Puſil
lanimes. n. ſunt quia ſunt humiliati a uita. Pro/
pter. n. multum uiuere ſunt humiliati & defece
runt. Sicut ergo deficiunt in eis humores & ui
ta. ſic deficit in eis cor: & ſunt puſillanimes. Sunt
ẽt timidi. quia ut dicitur. ii. retho. Infrigidatio
præparat uiam formidini. Nam ſecundũ phũm:
Quicũq; naturaliter ſic diſponiť prout diſponi
tur exiſtens in aliqua paſſione naturaliter paſſio
nať paſſione illa. Cum ergo timidi efficianť fri
gidi. Quicũq; eſt naturaliter frigidus ſequiť ꝙ
ſit naturaliter aliter formidoloſus. Sequiť ergo
ſenes eſſe naturaliter timidos: quia deficit in eis
naturalis calor & habẽt membra naturaliter fri
gida. ℂ Quarto ſũt illiberales: quod tripliciter
contingit. Primo ex defectu uitæ. Secũdo ex ex
perientia temporis. Tertio eo ꝙ non uiuũt ſpe:
ſed memoria. Anima. n. ut plurimum ſequitur
complexiones corporis. Sicut ergo ſenes in pro
priis corporibus deficiũt: in humoribus & in ui
ta. Sic uidetur ipſis ꝙ oĩa eis deficiant. Timentes
ergo defectũ pati ſunt illiberales: & non audent
expendere imo uidentes ſic ſe deficere: nõ confi
dunt de propriis uiribus. ſed ſolũ confidunt de
his quæ habent. Ponentes ergo in eis ſuam ſpẽ
& confidentiã: non audẽt expẽſas facere. ℂ Rur
ſus illiberales ſunt ex experiẽtia temporis. Quia
n. multis annis uixerunt: credibile eſt eos fuiſſe
paſſos indigentias multas. Timentes ergo indi
gentiam pati: illiberales fiunt. Contingit ẽt eos
illiberales eſſe. qa magis uiuunt memoria q̃ ſpe.
Cogitat. n. ſe multum uixiſſe in præterito & pa
rum uicturos in futuro. Ideo quia memoria eſt
præteritorum: & ſpes eſt futurorum: non uiuunt
ſpe: nec confidunt de his quæ debent acquirere
in futuro. ſed uiuunt memoria: & confidunt de
his quæ acquiſiuerunt in præterito q̃re non con
fidentes de acquirendis fiunt illiberales: & aqui
ſita non de facili tribuunt. ℂ Quinto ſunt malæ
ſpei. Nihil. n. bene ſperẽt: ſed circa oĩa deficere
credunt. Cauſa autem hmõi aſſignata eſt in præ
cedentibus. Nam ſi ſpes ẽ futurorum: & memo
ria præteritorum: & ſenes multum uixerunt in
præterito & parum credunt ſe uiuere in futuro:
ſenes in ſperando deficiunt: & modica ſe cogitã
tes facturos. Non. n. uiuunt nec delectanť in ſpe
rando: ſed in memorando. Huiuſmodi autem ſi
gnum ẽ: quia quilibet libenter tractat ea in qui/
bus delectatur. Videmus autem ꝙ cum ſenes ad
inuicem congregantur ſemper recitant res ge
ſtas: quas fecerunt. Non autem delectantur in re
citando res fiẽdas: quas ſunt facturi. eo ꝙ uideãt
ſe multa feciſſe: & cogitẽt ſe pauca facturos. Sũt
ergo difficilis ſpei. quia in ſperando deficiunt:
& pauca ſe facere ſperant. ℂ Sexto ſenes ſunt in
uerecundi & in erubeſcitiui. Nam ſenes quia illi
berales ſunt magis curant de utili q̃ de honeſto.
Magis. n. ſtudent ad utilitatem q̃ ad ea quæ re
quirit honoris ſtatus. ut uult philoſohpus. ii. re
tho. Verecundia ergo cum ſit timor in honora
tionis. nõ competit ſenibus. quia magis curant
de utili q̃ de honore. Tota. n. cauſa quare qs eſt
uerecundus. ut uult phũs eſt. quia uult haberi in

Digitized by Google

honore & uult reputari. Senes autem ſicut defi
ciunt in uita & in humoribus & in calore natu
rali.ſic deficiunt in aīo & non curant reputari.q̃
re cōtingit eos eſſe inuerecundos.Poſſet autem
una cā aſſignari quæ quaſi cōis eſt ad omnia ta
cta.Dictum eſt.n.ſenes eē frigidos. Frigidus.n.
oīa conſtipat & conſtringit:& conſtringēdo ea
reddit ipſa grauiora & facit ea appetere inferio
rem locum.Videmus.n. ꝙ elementa frigida &
grauia: in inferiori loco collocant̃. Calida uero
& leuia in ſuperiori.Senes ergo quia frigidi ſũt
ex frigiditate conſtipantur & retrahunt̃ in ſeip
ſis:& reddunt̃ imobiles ut nihil audeant uel cre
dant:nihil ſperent:& ut non curent excellere:ne
curent reputari.quia frigidi nō appetere locum
ſuperiorem ſed inferiorem. ℭViſo qui ſunt mo
res ſenum uitupabiles.de leui patere poteſt:qũo
reges & principes.ad hmōi ſe debeant hr̃e.Nam
cōſtat ꝙ licet reges & principes non debeant eē
in oībus de facili crēditiui ut pueri. Non tñ de
cet eos eē incredulos:ſed conſideratis conditio
nibus pſonarum debēt adhibere fidem his quæ
eis dicunt̃ ſecundũ dictamen & ordinem rōnis.
ℭSecũdo non decet eos eſſe ſuſpicioſos: ut oīa
referant in deteriorem partem.quia ex hoc con
tingeret eos eſſe ſeueros & imiſeratiuos & incur
rerent maliuolentiam ſubditorum. ℭTertio nō
decet eos eſſe timidos & puſillanimes.imo for
tes & magnanimos.quia cum negocia reſpiciē
tia totum regnum circa quæ reges & principes
inſudare debēt ſint magna & ardua oportet eos
eſſe fortes & magnanimos. ℭQuarto deteſtabi
le eſt ipſos eſſe illiberales.nam ſupra cum de uir
tutibus tractabat̃:ſufficienter oñſum fuit ꝙ non
ſolũ decet reges & principes eſſe liberales facien
do mediocres ſumptus.Sed etiam congruit eos
eſſe magnificos magnifica faciendo. ℭQ uinto
oportet eos eſſe bonæ ſpei quia ſi in oībus ſe cre
derent deficere nihil attemptarent & periclitare
tur regnum. ℭSexto non decet eos eſſe inuere
cundos eo modo quo ſenes exiſtunt:ut ꝙ nō cu
rent de honoris ſtatu.& ꝙ magis ſtudeant circa
utilia q̃ opera honore digna.nō decet tamē eos
uerecundari.quia indecens eſt ipſos operari tur
pia:ex quibus uerecundia conſurgit.

ℭQuod mores ſenum ſint laudabiles: & q ſunt
mores eoꝝ q ſunt in ſtatu:& q̃liter reges & prin
cipes ad hmōi mores debeāt ſe hr̃e. Cap.iiii.

p Oſitis moribus ſenum uituperabilibꝰ.
Reſtat enumerare mores ipſorum lau
dabiles.Videtur aũt philoſophus.ii.re
tho.Circa ſenes tangere quatuor mores:qui poſ
ſunt eſſe laudabiles.Primo.n.ſenes habent con
cupiſcentias remiſſas tēperatas.Secũdo ſunt mi
ſeratiui.Tertio dubia non pertinaciter aſſerunt.
Q uarto nihil agunt ualde. Concupiſcentiæ.n.
ſenum:& maxime circa uenerea ſunt moderatæ
& temperatæ:quia ut ſuperius dicebat̃.Corpore
exiſtente calefacto fit incitatio uenereoꝝ & con
cupiſcentiæ:ergo p locum ab oppoſitis corpore
exiſtente infrigidato fit remiſſio uenereorum &
concupiſcentiarum.Conſtat.n.ꝙ concupiſcens
uenerea per appetitum:in alia ſe extendunt.Hoc
autem eſt contra rationem frigidi.Nam frigidi
ſecundum ꝙ hmōi non ꝓprie ſe extendit in alia
ſed magis conſtringitur in ſeipſo.Senes ergo ra
tione frigiditatis conſtringuntur in ſeipſis ut ha
beant concupiſcentias remiſſas. & moderatas.
ℭEx hoc autem apparere poteſt quomodo ſe
nes ſunt illiberales.Nam cũ p illiberalitatē con
tingit peccare dupliciter. Primo ſi ultra q̃ ratio
dictet teneat quod habet.Secundo ſi præter ra
tionem concupiſcat habere quod nō habet. Se
nes magis peccant per illiberalitatem in retinē
do quæ habent.q̃ in concupiſcendo indebite q̃
non habent.Q uia per frigiditatem magis con
ſtringunt̃ in ſeipſis q̃ ſe extendāt ad aliam.Cum
n.nulla ſit actio animæ in qua nō utatur aliquo
modo organo corporeo.Sicut in opere artificia
li uariato organo fit uariatio opis.Sic & in actio
nibus animæ corporæ trāſmutatio anima ſequi
tur complexiones corporis & fit uariatio actio
num eius.Corpore igitur īfrigidato anima per
appetitum inclinatur ut ſequatur modum frigi
di. Et quia frigidum reſtringit̃ & condenſatur:
& remittitur in ſeipſo:Ideo ſenes ratione frigidi
tatis cōcupiſcentias habēt remiſſas. Vt uult phi
loſophus.ii.ethi. ℭSecundo ſenes ſunt miſera
tiui.Sed uult philoſophus ait. Non propter ean
dem cauſam miſeratiui ſunt ſenes & iuuenes. Iu
uenes.n.miſeratiui ſunt propter amicitiam.Se
nes autem propter imbecillitatem.Quilibet.n.
miſeretur ſup amico & ſuper eo quem credit in
digne pati.Iuuenes ergo quia ſũt amatores ami
citiarum:& quia ſua innocentia alios menſurāt
exiſtimant omnes bonos eſſe. Quare ſi patiant̃:
putant eos indigne pati. Propter quod de facili
miſerentur. Senes uero ſunt miſeratiui. Q uia
credant alios bonos eſſe. Vel quia ſint amatiui
amicitiarum. Sed quia quilibet cum eſt in im
becillitate uel in defectu deſiderat ut alii compa
tiantur ei:& miſerentur eius:propter quod & ip
ſi de facili inclinantur:ut miſerantur & compa
tiātur aliis.Senes ergo propter imbecillitatem:
quia uellent ſibi alios compati & miſereri: de fa
cili compatiuntur & miſerentur aliis. ℭTertio
nihil dubium pertinaciter affirmāt. Nam ut ait
philoſophus.ii.ethi. Q uia ſenes uixerunt mul
tis annis: & uiderunt ꝙ ſæpe ſunt decepti:non
audēt pertinaciter aliquid aſſerere.Timentes ne
intra res ſe habeat & decipiantur.Ideo philoſo
phus ait:ꝙ ſenes omnia dubie ſententiant & ſē
per apponunt ibi: quaſi uel forte. Et nihil fixe
pronunciant. Cum enim ab eis quæritur de ali
quo negocio dicunt forte ſic eſt. Vel quodam
modo ita erat. Timentes enim decipi nihil fir
me ſententiant. ℭQ uarto nihil agunt ualde:
ſed in omnibus operibus ſuis uidentur eſſe tem
perati. Nam ſicut iuuenes quia in eis abun
dant concupiſcentiæ & paſſiones in omnibus

tenent extremum: & oīa agunt ualde. Sic ſenes quia habent paſſiones & concupiſcentias remiſſas ut plurimum agunt oīa moderate. ¶Viſo q̄ ſunt mores iuuenum & ſenum. de leui apparere pōt: qui ſunt mores eorum: qui ſunt in ſtatu. Nā illi qui ſunt ī ſtatu & ſunt medii inter ſenes & iuuenes: ut uult phūs. ii. retho. Habēt quicquid laudabilitatis eſt in ſenibus uel in iuuenibus. Nam ipſi qui nec ſunt nimis percalidi: ut iuuenes. nec infrigidati: ut ſenes. nec ſunt ſic animoſi & prævolantes. Non ſunt ſic timidi & puſillanimes: ut ſenes. Sed timentes medium inter utroſq; ſunt timidi. Vbi eſt timendum. & audaces: ubi eſt audendum. Sic etiam quia nec ſunt oīo inexperti ut iuuenes. Nec ſunt in tot decepti. ut ſenes. Nec oībus credunt q̄ faciunt iuuenes pp inexperientiam. Nec oīo diſcredunt quod faciunt ſenes. eo q̄ ſint in multis decepti: ſed habēt ſe medio modo. Ideo dicitur. ii. retho. q̄ qui ſunt in ſtatu: nec ſunt oībus credentes: nec omnibus diſcredētes. Sed iudicantes magis ſecundum uirtutem. Amplius quia ſunt medii inter ſenes & iuuenes. Nec ſunt in temperati: ut iuuenes: nec ſunt formidoloſi & inuiriles: ut ſenes: ſed ut dicitur. ii. retho. Sunt uiriles cum temperantia & temperati cum uirilitate. Vt ergo ſit ad unum dicere quicquid laudabilitatis: & in ſenibus uel in iuuenibus: totum reperitur in hiis qui ſunt in ſtatu. Et quicq̄d uituperabilitatis eſt in eis totum remouetur ab illis. Nam ut ſupra pluries dicebatur: ſemper extrema ſunt uituperabilia & medium eſt laudabile. Si ergo in ſenibus uel in iuuēibus eſt aliquid laudabile: hoc eſt: quia non omnino recedunt a medio. Si autem eſt in eis aliquid uituperabile. hoc eſt: prout eſſe habent in extremo. Quare ſi quicq̄d medii eſt in ſenibus uel in iuuenibus totum peramplius & perfectius reperitur in his qui ſunt in ſtatu: quicquid laudabilitatis eſt in eis: totum reperiri debet in hiis qui ſunt in ſtatu. Rurſus q̄a quicquid extremitatis eſt in eis: remouet̄ ab eis qui ſunt in ſtatu. Et quicquid uituperabilitatis eſt in illis: remouet̄ ab hiis q̄ ſunt in ſtatu. Sic ergo loquendum eſt de moribus hoīum. nō tñ intelligenda ſunt talia omnino neceſſitatem habentia: ut q̄ ſenes nō poſſint eſſe liberales & magnanimi. & q̄ iuuenes non poſſunt eſſe temperati & ſtabiles. Sed intelligenda ſunt ſecundū quādam pronitatem & inclinationē quia ſecundum curſum naturalem & ſecundum ordinem quem uidemus iuuenes & ſenes: & illi qui ſunt ī ſtatu quādam pronitatem & inclinationem habent ad mores eis conuenientes: ut eſt p̄ habita manifeſtum. ¶Hiis uiſis: de leui patere pōt q̄uo reges & principes ad hmōi mores debeant ſe habere. Nam mores laudabiles ſenum: ſecundum q̄ hmōi ſunt eos habere decet. Nam cum reges & principes magis debeant uiuere ratione q̄ paſſione. decet eos habere concupiſcentias temperatas. quia ut ſupra dicebatur: concupiſcentiæ ſi uehæmentes ſint rationem percutiūt. Decet etiam eos eſſe miſeratiuos non pp defectum. uel p̄pter imbecillitatem. ſed pp bonum regni: & ut magis amentur ab hiis qui in regno ſunt. Nam totum regnum ad dilectionem regis prouocatur ſi uident ipſum eſſe clemētem & miſericordem. ¶Tertio non decet reges & prin. dubia pertinaciter in alteram partem aſſerere: ne per hoc iudicent̄ leues & indiſcreti. ¶Quarto in ſuis actionibus debet habere moderationem & temperamentum. quia ut dictum ē. ipſi eſſe debent forma uiuēdi & regula aliorum. Senum ergo & iuuenum aliqui mores ſunt imitandi. aliqui fugiēdi. Sed eorum qui ſunt in ſtatu quodammodo oēs mores ſunt imitandi. Dicimus autē quodā modo. quia ſicut ſenes & iuuenes habent quādā pronitatem naturalem & inclinationem ad mores uituperabiles. poſſunt tñ contra illam pronitatem facere conſequi laudabiles mores. Sic & illi q̄ ſūt in ſtatu. & ſi de ſe pronitatem habēt ad mores laudabiles: poſſunt tñ cōtra iſtam pronitatem facere. ut per corruptionem appetitus ſequantur uituperabiles mores. quare ſi dignum eſt dominari rationi & intellectui. decet reges & principes qui aliis dominātur. ſequi mores laudabiles: ſecundum dictamen & ordinem rōnis.

¶Qui ſunt mores nobilium: & quomodo reges & principes ſe habere debeant ad illos mores. Cap. v.

P Rout ad præſens ſpectat dicere poſſumus ipſorum nobilium eſſe quatuor mores laudabiles. Primo eni ſunt magnanimi. Secundo magnifici. Tertio dociles & induſtres. Quarto ſunt pollitici & affabiles. Sūt enim nobiles magnanimi. Nam nobilitas ut dicitur ſecundo retho. idem eſt q̄ uirtus generis. Ex hoc enim aliqui dicuntur eſſe nobiles. quia p̄ceſſerunt ex genere nobili. Genus autem honorabile dicitur: ut uult philoſophus ſecūdo retho. Si ab antiqua ex illo genere proceſſerunt multi præſides: & multi iſignes. Virtus autem generis quam dicit philoſopus nobilitatem eſſe. nihil ē aliud q̄ eſſe ex aliquo genere: uel ex aliqua proſapia: in qua etiam ab antiquo fuere multi principantes & multi inſignes. Sic ergo ſentiēdum eſt de nobilitate. uerum quia ſecundum cōmunem opinionem hominum oīa mēſurantur nūmiſmate. & diuiciæ uidentur eſſe precium rei cuiuſlibet. ex hoc q̄ aliqui ſunt diuites reputantur digni principari: & eo ipſo credunt̄ eſſe inſignes & honore digni. quia ergo ſic eſt nobilitas ſecūdum cōmunem acceptionem hominum nihil eſt aliud q̄ antiquatæ diuitiæ: quia ergo nibiles ex antiquo fuerūt præſides: & in ſuo genere fuerunt multi inſignes & diuites: eleuatur cor nobilium ex exemplo parentum ut tēdant in magna & ſint magnanimi. Naturale eſt enim q̄ ſemper effectus uult aſſimiliari cauſæ: cum filii ſint quidam effectus parentum. Naturale eſt filios imitari parentes. Nobiles ergo aduertentes q̄ in eorum genere fuerunt multi inſignes & tendentes

in ardua:ut imitent᷑ parentes affectant magna
& contingit eos eſſe magnanimos. ¶ Secundo
nobiles non ſolum ſunt magnanimi & magni
cordis:ſed etiam ſi adſit facultas ſunt magnifici
& facientes magna. Nam cæteris paribus ſemp
filii ſunt nobiliores parentibus. Nam ut dictum
eſt nobilitas idem eſt ſecundum communẽ ac-
ceptionem ꝙ antiquatæ diuitiæ uel ꝙ uirt⁹ &
honorabilitas generis. Genus autem alicui⁹ ma
xime reputatur honorabile:ſi ab antiquo afflue
bat diuitiis:cum ergo ſemper ſit dare initium:ĩ
quo genitores alicuius ditari incœperunt:quã-
magis proceditur procreationem filiorum:tan
to minus eſt memoria genitores ſuos fuiſſe pau
peres:ideo ſemper augmentatur nobilitas:& ſꝑ
ſunt magis antiquatæ diuitiæ in filiis quã in pa
rentibus:quare cum nobilitas ſemp ĩclinet ani-
mum nobilium ut faciãt magna ſequitur nobi
les eſſe magnificos:etiam magis quam parẽtes:
quia quodammodo ſunt nobiliores illis. Ideo
nobiles non ſolum ſunt magnifici:ſed etiam ni
tuntur maiora facere quam parentes. Vnde Phi
loſoph⁹ quarto Rethoricorum ait. Quod ma
gnanimos & magnificos decet eſſe nobiles &
glorioſos. Vult.n.ibidem ꝙ nobiles ex ſua no-
bilitate incitantur ut ſint magnanimi & magni-
fici. ¶ Tertio nobiles ſunt dociles:& induſtres:
quia duplici de cauſa cõtingit. Vna ſumitur ex
nutrimẽto & ex cuſtodia corporis. Alia uero ex
conuerſatione & ſocietate quadam aliorũ. Cũ
enim nobiles cum magna diligentia nutriãtur:
& cum magna cura ꝓprium corpus cuſtodiãt.
Rationabile eſt eos habere corpus bene diſpoſi-
tum & bene complexionatum. Cum ergo mol
les carne:aptos mente dicamus:ut uult philoſo
phus ſecundo de anima:contigit nobiles habeř
mentem aptam:& eſſe dociles & induſtres:qa i
eis uiget carnis mollicies:& bonitas complexio
nis. Rurſus hoc idem contingit ex conuerſatio-
ne & ſocietate aliorũ. Nobiles.n. quia multos
habent reſpicientes ad eos:& ſic conſiderãtes eo
rum facta incitantur ut ſint uiri meditatiui ſubti
liter inueſtigãtes:quod decet eos facere:ne opa
eorum quæ multi deſiderant repræhenſibilia ui
deant᷑:quare contingit eos ex diligenti conſide
ratione ſuorum agibilium eſſe dociles & indu-
ſtres. Ex hoc autem apparere põt: quanto odien
di ſunt adulatores:oĩa eorum facta cõmẽdãtes.
Cum.n.nobiles non repræhendunt᷑:ſed ab adu
latoribus etiam eoꝝ mala facta cõmendantur:
diſponunt᷑:ut ſeipſos ignorent:& ſequant᷑ uolu
ptatem:nõ rõnẽ. Maxime ergo nobiles fiunt do
ciles & induſtres ſi timentes repræhẽſibilia face
re:diligenter conſiderent:quid agendũ. ¶ Quar
to nobiles contingit eẽ polliticos: & affabiles.
Nam quia ut plurimum in curis nobilium con
ſueuit eſſe magna ſocietas:quia ut plurimum in
ſocietate uixerunt. Sicut.n.ruſtici quia quaſi ſo-
litarii uiuũt:fiunt rudes & ſilueſtres. Sic nobiles
econtrario:uita ſociali uiuentes fiunt ſociales &
affabiles. Hos autem mores qui poſſunt eſſe bo
ni & laudabiles:quõ hře oporteat reges & prin-
cipes in ante habitis ſufficienter eſt dictũ. ¶ Di
ximus enĩ ſupra cum de uirtute tractauim⁹:quõ
decet reges & principes eſſe magnanimos:quõ
magnificos: quomodo prudentes & dociles:&
quomodo affabiles & ſociales. ¶ Viſo qui mo
res nobilium ſunt laudabiles. Videre reſtat qui
mores ſunt uituperabiles: Narrat autem phũs ſe
cundo rethoricoꝝ. Duos mores uituperabiles
quos dicit competere ipſis nobilib⁹. Nobiles.n.
ſunt nimis honoris appetitiui. ¶ Secũdo ſunt ꝓ
genitorum deſpectores. Naturale eſt enĩ ꝙ qui-
libet uult accumulare ad id quod hẽt. Iõ qui in-
cipiunt ditari uolunt fieri ditiores. Et q̃ ſunt ho
norabiles:uolunt eſſe honorabiliores. Nobiles
ergo:quia ex ſuo genere uidentur eſſe honorabi
les:ideo uolunt accumulare ad id quod habẽt:
uolunt fieri honorabiliores:ideo ſunt nimis ho
noris appetitiui. ¶ Secundo ſunt elati & deſpe-
ctores progenitorum:ut plurimum enĩ nobiles
maiores ſe reputant quã patres ſuos:quod ideo
contingit:quia ſemper nobilitas longe facta eſt
maior quam propinqua:quia ſemper eſt magis
antiqua. Eſſe autẽ elatos & deſpicere ſuos ꝓge-
nitores:& nimis eſſe honoris cupidi:uidetur eẽ
mali moris. non enim debemus appetere ipſos
honores ĩ ſe:quia hoc faciũt elati & ſuperbi:ſed
debemus appetere opera honore digna:quod
faciunt uirtuoſi & magnanimi. Reges ergo & prĩ
cipes cum non poſſint naturaliter dominari:nĩ
ſi ſint boni & uirtuoſi:decet eos ſeq bonos mo-
res nobilium: ut ſint magnanimi & magnifici.
Prudẽtes & affabiles:& fugere malos mores ut
non ſint elati alios deſpicientes.

¶ Quod ſunt mores diuitum: & quomodo Re
ges & principes debeant ſe habere ad mores il-
los. Capi.vi.

n Arrat autem philoſophus ſecundo re
thoricorum: quinq; malos mores ip
ſorum diuitum. Diuites enim primo
ſunt elati. Secũdo cõtumelioſi. Tertio ſunt mol
les & intemperati. Quarto ſunt iactatores alios
deſpicientes. Quinto autem reputãt ſe dignos
principari. ¶ Sũt enim diuites elati. Nam ut phi
loſophus ait. Ideo ſic diſponũtur:quia habẽdo
diuitias aliquas credũt ſe acquiſiuiſſe oĩa bona.
Vnde & ſecundo rethoricorum dicitur ꝙ diui-
tiæ ſunt q̃ſi quoddam preciũ & quændã digni
tas aliorum. Videtur enim eſſe in communi o-
pinione uulgarium omnia menſurari nummiſ
mate. & omnia eẽ appreciabilia ꝓcio denario
rum. Habentes ergo nummiſmata: eſtimant ſe
habere omnia bona:eo quod reputent pecuniã
eſſe dignitatem & precium omnium aliorum
quare in cordib⁹ ſuis efficiũtur ſupbi & elati:cre
dẽtes oĩb⁹ excellẽtiores eẽ. Scdo diuites ſunt cõ
tumelioſi. Nã ſi ſunt elati & nolũt uideri eſſe ex-
cellẽtes cũ ex hoc qs excelleť uideat᷑:ſi põt aliis
cõtumelias ĩferre. Diuites ut uideat᷑ aliis ꝓferri.

& ut appareat eos eſſe excellentiores illis:mouē
tur in aliis contumelias inferant.¶Tertio diui-
tes ſunt molles & intemperati:quod eis contin
git ex deliciis uiuēdi.Aſſueti.n.ſunt uiuere adeo
delicate:ꝙ non poſſunt aliquas moleſtias ſuffer
re.Ideo ſtatim compaſſionātur:ruūt & fiunt cō
ſecutores paſſionum: non ualentes paſſionibus
reſiſtere:quia aſſueti ſunt uiuere delicate: & ſine
moleſtia: quare non ſunt uiriles & tēperati:ſed
magis ſunt muliebres:ſiue molles:& iſecutores
paſſionum.¶Quarto diuites ſunt iactatores &
deſpectatores aliorum.Nam ut innuit philoſo-
phus ſecundo rethori. maximum incitamentū
habent:ut ſint tales. Nam quia etiam ſapientes
contingit indigere bonis diuitum. Cōtingit ut
diuites in ſuis cordibus eleuentur: deſpicientes
alios:& credentes ſe eſſe ſuper eos:eo ꝙ uideant
illos indigere bonis eorū.Recitat enim philoſo
phus ſecundo rethori.ꝙ cum queſitum fuiſſet a
muliere quadam .utrum eſſet melius fieri diuitē
quam ſapiētem.Reſpondit ꝙ magis uidebat ſa
pientes frequentare ianuas diuitum: quam diui
tes ianuas ſapiētum. Diuitiæ ergo eo ꝙ ſint ma
gis ſenſibile bonū:a uulgaribus qui non cogno
ſcunt:niſi bona ſenſibilia:reputatur bonum ex-
cellens & maximum ita ut diuitias bonis aliis ꝓ
ferant.¶Quinto diuites reputāt ſe dignos prī
cipari.Nam ut philoſophus ait. Habere enī pu-
tant id ꝙ quis efficitur dignus principari. Cre-
dunt enim ꝙ dignitas principatus ſint diuitiæ.
Videtur enim eis diuitias eſſe tantum bonum:
quod quicunqꝫ hoc bono affluit dignus ſit prī
cipari.Omnes ergo hii mali mores diuitibus cō
petunt:eo ꝙ decipiantur circa diuitias: credētes
eas eſſe maius bonum quam ſint.¶Decet ergo
reges & principes hos malos mores fugere. Nā
ſi diuitiis affluūt :non debēt propter hoc extol
li.Nec propter hoc credere debēt ſe eſſe dignos
principari.Nam dignitas principatus principa
liter innititur uirtutibus & prudentiæ:quæ ſunt
bona interiora.Non autem principaliter inniti-
tur diuitiis:quæ ſunt bona exteriora. Diuitiæ er
go ſi ordinentur ad opera uirtuoſa: deſeruiunt
fœlicitati noſtræ & ſunt organa ad ipſam:& fa-
ciunt ad quandam eius claritatem. Sed ſi ordi-
nentur ad iactantiam:uel ad contumeliam uel
ad intemperantiam :uel ad alia opera uicioſa:
tunc magis reddunt hominem infœlicem quā
fœlicem. Reputatur ergo quis dignus principa
ri:ſi ſit bonus & prudens non ſi diuitiis affluat:q̄
re Reges & principes non ſunt digni pricipari
niſi fugiant malos mores ipſorum diuitū:& niſi
ſuas diuitias ordinēt ad bonum:& ad opera uir-
tuoſa.¶Viſo qui ſunt mores diuitum:& ꝙ de-
cet reges & principes fugere tales mores : uidēr
reſtat:qui ſunt boni mores eorum . Philoſophꝰ
autem ſecundo rethoricorum: ſolum unum bo
num morem uidetur diuitibus attribuere:uide
licet ꝙ bene ſe habent circa diuina.Diuitiæ enī
quia uidentur eſſe bona fortunæ:non uidentur
ſufficere induſtria humana: ad hoc ꝙ aliquis ſi-
at diues. Videmus autem aliquando homines
magis induſtres minus ditari:quia ergo ſic ē ac
quiſitio diuitiarum:ut dicitur ſecundo rethori-
corum. Attribuenda eſt fato & ordinationi di
uinæ:magis quam ſagacitati humanæ. Digne
ergo diues circa diuina bene ſe habere debent.
Hoc ergo eſt quod dicitur ſecūdo rethoricoꝝ.
Quod unus optimꝰ mos aſſequit̄ diuites:quan
do bene ſe habent circa diuina:credentes aliq̄li-
ter per fata:ideſt per ordinationem diuinam ha
bere huiuſmodi bona.Hoc autem dictum phi-
loſophicum diligenter eſt conſiderandum.Nā
diuitias & quæcunqꝫ bona habemus magis ha-
bemꝰ referre i diuinum ordinem & diuinam ꝓ-
uidentiam quam in propriam induſtriam ꝙ ſi
hoc bene attenderent diuites faciendo magnifi
cā circa diuina non crederent ſe deo dona largi
ri:ſed magis cogitarent ꝙ ei reddunt quod ab
ipſo accipiunt:hunc autem bonum morem:ui-
delicet bene ſe habere circa diuina: tanto ma-
gis decet reges & principes quāto ſummo deo
iudici de pluribus debent reddere rationem.

¶Qui ſūt mores potētum:& quomodo ad mo
res illos reges principes debeant ſe hr̄e.cap.vii.

n Obilitas diuitiæ:& ciuilis potētia in-
ter bona exteriora computantur:nō
dicunt unum & idem bonum:contin
git enim aliquos eſſe nobiles: quia proceſſerūt
ex aliquo nobili genere:qui tamē non ſunt di-
uites.Sic etiam contingit aliquos eſſe diuites q
non ſunt nobiles:quia non proceſſerunt ex ho-
norabili genere:ſed ſunt nuper ditati. Differūt
ergo nobilem & eſſe diuitem.Differt etiam eſſe
nobilem & eſſe diuitem ab eſſe potentem.Nam
dicitur aliquis eſſe potēs quia eſt in aliquo prī
cipatu:& habet multos ſub ſuo dominio:quare
cum multos nobiles uideamus eſſe impotētes:
& non poſſe principari:non eſt idem eſſe nobi-
lem & eſſe potentem. Rurſus uidemus aliquos
abūdare argento & auro:& in agris & uineis q
tamen deficiunt in ciuili potentia:quia nulli re-
guntur ſub eius imperio:quare non eſt idem eē
diuitem:& eſſe potentē. Viſo ergo qui ſunt mo
res nobilium & qui diuitum. Reſtat uidere qui
ſunt mores potentum. Potentes autem ut uult
philoſophus.ii.retho.omnino habēt meliores
mores quam diuites. Narrat autē philoſophus
tria in quibꝰ mores potentum excedunt mores
diuitum. Primo enim potentes ſunt magis ſtu
dioſi & magis boni potentes quam diuites:qa
ſecundum philoſophum coacti ſunt intendere
in ea quæ ſunt circa potentatum. Nam qui eſt ī
aliquo potentatu uel in aliquo pricipatu quia
eſt perſona communis & publica:ad quam mul
ti reſpiciunt. Verecundantur omnino declinarē
a medio:& nō agere opera uirtuoſa. Ipſe ergo
principatus quodammō inducit hoīem ad bo-
nitatē & ad iuſtitiam.Studioſiores igit̄ ſunt po-
tētes q̄ diuites qa coacti ſunt intēdere circa ope

ra potentatus:quæ debent eſſe bona & ſtudio/
ſa.Secundo potētes ſunt magis temperati quã
diuites.Nam cum quis dat ſe exercitio retrahiť
ab ocio:& cum dat ſe uni operi retrahiť ab alio.
Diuites ergo ſi non habundent in ciuili poten
tia & non cogantur intēdere operibus iuſtitiæ
uacant ocio: & de leui inclinantur ut dēt operã
rebus uenereis:& fiant intemperati.¶Potentes
uero & principantes:quia oportet eos intēdere
exterioribus curis retrahũtur:uut non omnino
poſſint uacare uenereis:quare contingit poten
tes magis eſſe temperatos quam diuites. Tertio
potētes minus cõtumelioſi ſunt quam diuites.
Ideo ſcribitur ſecundo rethoricoꝝ.Quod ſi po
tentes iniuriantur: non iniuriãtur in paruis:ſed
in magnis potentes & exiſtimantes in principa
tu:quia ſunt in loco magno honore digno:nõ
tendunt:niſi in & in ardua. Ideo ſi cõtingat eos
aliis iniuriari:non iniuriabuntur in paruis:ſed ĩ
magnis. Non enim curabunt facere paruam of
fenſam:ſed uel in nullo alio damnificabũt alios
uel inferũt magnum damnum.Minus igiť ſunt
contumelioſi potentes quam diuites:quia quã
libet cõtumeliam inferre non curant: ſed ſolũ/
modo contumelioſi in magnis. Mores diuitũ
omnino peiores quam mores potentum uel
nobilium.Ideo diuitiæ ſi eas non concomitenť
potentatus & nobilitas ut plurimum magis red
dunt hominem iſœlicem quam fœlicem. Qui
enim ſic diues eſt:ꝙ nec eſt nobilis:nec eſt in ali
quo potentatu:ut plurimum: eſt intemperatus:
& inſenſatus fœlix:uel eſt inſenſatus fortunat⁹.
Diues enĩ ſi non ſit nobilis: & nõ proceſſerit ex
quodam genere ãtiquo & honorabili.Sed ſi nu
per ditatus dicitur eſſe inſenſatus fœlix : quia ne
ſcit uti diuitiis quæ ſunt organa ad fœlicitatem
uel dicitur inſenſatus fortunatus quia neſcit for
tunas ferre:uel neſcit debite ſe habere in diuitiis
quæ ſunt bona fortunæ.Ideo dicitur.ii.rethori.
ꝙ nuper ditatum eſſe eſt ineruditio diuitiarum:
qui enim nuper ditati ſunt nõ ſunt eruditi qũo
poſſũt uti diuitiis: ꝓpter quod ĩ eodem.ii.reth.
ſcribitur ꝙ mores diuitiarum ut in ſumma ſit di
cere ſunt mores ĩſenſati fœlicis. ¶Nobilitas er
go bene aſſociatur diuitiis:quia qui ſic eſt diues
ꝙ tamen eſt nobilis:& ab antiquo ſui progeni
tores diuites extiterunt:meli⁹ nouit diuitias ſu
portare & propter eas non tamen extollunt. Vi
dentur enim bona ſenſibilia omnino eſſe cõtra
ria ſcientiis & uirtutibus.Nam diuitiæ & ſenſibi
lia bona prius quam habeantur reputantur ma
iora quam ſint habita uero uileſcunt. Scientiæ
uero & uirtutes modo contrario ſe habere uidẽ
tur. Nam prius quam habeantur non reputanť
tam magna ſicut poſtquam habita ſunt:qui enĩ
guſtare incipit de ſuauitate uirtutum & dulcedi
ne ſcientiarum ſtati percipit ea eſſe maiora bo/
na quam crederent:bona ergo ſenſibilia quãto
magis habentur minus reputantur:quare cũ di
tati ab ãtiquo magis aſſueti ſint ĩ diuitiis & ma
gis aſſueti eas quam nuper ditati:nõ tantum re:
putant diuitias:nec ſi extolluntur propter illas.
ſicut qui de nouo:diuitias ſuſceperunt:ne igitur
quis ſit inſenſatus fœlix & neſciat fortunas ferre
expedit ut diuitias concomitetur nobilitas.Di/
ues enim nobilis eſt ab antiquo in omnib⁹ ſcit
melius ſe habere quam ruſticus ex nouo ditat⁹.
Bene ergo dictum eſt ꝙ ne diues ſit inſenſat⁹ fœ
lix:requiritur ut ſit nobilis.ſed ne ſit intempera
tus requiritur ut ſit potens quia ut dicebatur re
ges potentes:quia diuerſis curis intendunt pro
pter principatum:non ita poſſunt uacare uenere
is:reges ergo & prĩcipes quia ut plurimum hiis
tribus exterioribus afflũũt:uidelicet diuitiis:no
bilitate:potentia:decet eos eſſe eruditos & tem/
peratos.Nam per nobilitatem eo ꝙ ab antiquo
abundauerunt diuitiis ſicut magis fortunas fer/
re & circa diuitias ſciunt magis erudite ſe habe
re.Rurſus quia pollent principatu & potentia:
& oportet eos diuerſis curis intendere retrahun
tur a uenereis & inducũtur ut ſint temperati.Sic
ergo ſentiendum eſt de moribus: quia ſenes iu
uenes & illi qui ſunt in ſtatu potētes:nobiles &
diuites:tales mores habent quales diximus non
ꝙ oẽs uniuerſaliter tales ſint:& ꝙ neceſſe ſit eos
tales eẽ ſed ut plurimũ diuitũ nobiliũ & aliorũ
ſunt tales mores q̃les ſupius dicebam⁹. Rurſus
licet ñ ſit neceſſariũ eos tales mores hẽre:cũ mul
tũ ĩclinãtur & magnã ꝓnitatẽ hñt ut ſequãť ꝓdi
ctos mores.Iuuenes ergo uel ſenes nõ indignẽť
ſi aliquos malos mores de ipſis narrauim⁹ quia
nullã eis p hmõi mores neceſſitatẽ ĩponim⁹ qn
poſſent oẽs malos mores uitare:& ſequi ordinẽ
rõis.Sic ẽt nec nobiles uel diuites ĩdignari dẽnt
ſi ipſoꝝ narrauim⁹ aliquos malos mores:q̃a nõ
oportet oẽs eẽ tales:ſed ſufficiẽter reperiri illud
in pluribus pronitatem quãdam & non neceſſi
tatem per huiuſmodi mores: quos in eis poneř
ĩtẽdebamus .¶Narratis ergo morib⁹ laudabili
b⁹ & uituperabilibus ſecũdum diuerſas ætates:
& ſecũdum diuerſos ſtatus:decet omnẽs homi
nes ſequi mores laudabiles:& fugere uitupera
biles.Sed tanto magis hoc decet Reges & prĩci
pes:quanto in altiori gradu exiſtũt.Ipſi.n.ut ſu
perius dicebatur debent eſſe exemplar & regu
la alioꝝ & forma uiuẽdi quicquid ergo lauda/
bilitatis eſt ĩ moribus ſingulorum:totum debet
in ipſis per amplius & perfectius reperiri.

¶Explicit prim⁹ liber de regimine principum.

¶Incipit.i. ps ſecũdi libri : de regimĩe prĩcipũ.

¶Q͛d naturale eſt homini uiuere ĩ ſocietate:&
ꝙ hoc decet reges & prĩcipes diligẽter aduerteř

PRimi libri eſt digeſta mate
ria:quia oſtenſum eſt ĩ quo
reges & principes debeant
ſuam fœlicitatẽ ponere q̃s
uirtutes habere:quas paſſio
nes ſequi:& quos mores de
beant imitari. Per hæc enĩ
quattuor ſufficienter habe

tur qualiter q̄libet debeat ſeipſum regere & q̄lis
debeat in ſeipſo fore. Reſtat ergo dicere de regi
mine familiæ: ſiue de regimie ipſius dom⁹. Non
enī ſufficit: ꝙ. Reges & pricipes ſint boni ī ſeip/
ſis: niſi ſint boni quo ad alios: & niſi ſciant alios
gubernare: nec ſufficit ꝙ reges debire ſeipſos re
gant: niſi regere ſciant domū: ciuitatē: & regnū.
¶ In hoc ergo ſecūdo libro determinabiť de re
gimie dom⁹: ſed cū familia dom⁹ ſit cōitas q̄dā:
& ſit cōitas. naturalis ſi de domo determinaꝛ̄ uo
lum⁹: uidendū eſt q̄uo ſe hēat hō ad ſe cōicatiuū
& ſociale. ¶ Sciēdum igiť ꝙ hō ultra alia aīalia
quattuor īdigere uideť: ex qb⁹ q̄druplici uia ue
nari poſſum⁹ ipſum eē cōicatiuū & ſociale. Pría
uia ſumiť ex uictu quo hō īdiget. Secūda ex ue
ſtitu quo tegiť. Tertia ex remotiōe prohibentiū
p quā ab hoſtibus libereť. Quarta ex diſciplina
& ſignificatione p quā īſtruimur. Sic. n. ymagi
nari debem⁹ ꝙ natura nihil facit fruſtra: ei ergo
qđ naturaliter fit: naturalia ſunt: & ea ſine quib⁹
non pōt bn̄ conſeruari in eſſe. Fruſtra enī natura
ageret: ſi res naturales nullo mō conſeruarenť ī
eſſe: ſed ſtati poſtq̄ eſſent factæ eſſe deſinerēt: q̄re
cum uiuere ſit hoi naturale: oīa illa q̄ faciunt ad
ad bn̄ uiuere: & ſine qbus non pōt ſibi in uita ſuf
ficere: ſunt hoi naturaliter alia ār q̄ faciūt ad. ſuf
ficientiā uitæ humanæ: ē ſocietas: naturaliter er
go hō ē animal ſociabile. Q đ aūt ſocietas ma
xime faciat ad: ſufficiētiā uitæ humanæ: patere
pōt ex hiis q̄ttuor ſupra enūeratis: quib⁹ hō ali/
ter q̄ cætera aīalia indigere uidēť. Pría uia ſumi
tur ex ipſo uictu quo īdiget. Nā hō inter cætera
aīalia hēt eē meliorē tactū & meliorē cōplexio
nē. Ideo irer oīa animalia īdiget cibo diligēter
& artificialiter p̄parato: natura. n. aīalib⁹ aliis q̄ſi
ſufficiēter miniſtrat cibū: ut aīalibus non uiuen
tibus ex rapina. cuiuſmōi ſunt oues boues & cæ
tera talia miniſtrat herbas & fructus: quib⁹ abſq;
alia p̄paratione ſufficiunt ad nutrimentū. Aīali
bus uero uiuētibus ex rapina: ut lupis leonibus
& cæteris talibus adminiſtrať nutrimētū ex cæ
teris aīalibus q̄ naturaliter ꝓducunť. quodāmō
ergo oībus animalibus aliis natura ſufficiēter p̄
parat nutrimētū. Nā quia non hn̄t complexio/
nem ita puram & ita redactā ad medium: ut ho
mo non indigēt cibo ita deputato: ut ipſe quaſi
cibaria alioꝝ animaliū ſufficiūt eis ad uitam: ꝓ
ut ſūt p̄parata a natura abſq; alia artificiali deco
ctione uel præparatione: homo uero quia ma/
gis hēt complexionē purā & redactā: ad mediū
indiget alimento p̄parato & depurato. Frumen
tum ergo quod a natura ꝓdicitur & ſi eſſet ſuffi
ciens cibus aīalibus aliis. Homini aūt nō ſuffici
ens cibus niſi p̄paretur & depureť. Ideo molliť
depuratū fit ide: panis & coquiť: ut ſit hoīum cō
gruus cibus: & quia ad hæc oīa una ſola pſona
non bn̄ ſufficit. Ideo ut hō ratione uict⁹ ſufficiat
ſibi in uita: indiget ſocietate: ut unuſqſq; ſupple
at alterius defectum & qđ dictū eſt de frumento
intelligēdū eſt de cibariis aliis nūquā. n. hō exi
ſtens ſolus ſufficit ſibi ad habēdū congrua ciba
ria: quæ requirunť ad uitam. Bn̄ ergo dictū ē ꝙ
ex pte uictus quo indigem⁹ homo ē naturaliter
animal ſociale. ¶ Secunda uia ad inueſtigandū
hoc idē ſumitur ex pte indumentoꝝ: quibus te
gimur. Nam ſicut non ſufficienter aliis aīalibus
ꝓuidere uideť in uictu. Sic uideť ꝙ quis eis ſuffi
cienter ꝓuideat in ueſtitu. Beſtiæ. n. & aues qua
ſi naturale indumentū hr̄e uidēť lanā uel pēnas.
Homini aūt non ſufficienter ꝓuidet natura ī ue
ſtitu. Cū. n. homo ſit nobilioris cōplexionis q̄
animalia alia frigiditate & ab intempie tēporis
magis hēt offendi q̄ illa. quare cum hr̄e uictum
& ueſtitum congruat ad uitam humanā nullus
ſibi ſufficiat ſine ſocietate alteri⁹. ſequiť ꝙ hō na
turalem impetū habeat ut ſit aīal ſociale. neceſſa
ria fuit cōmunitas dom⁹: & cōitates aliæ. cuiuſ/
modi ſunt cōmunitas ciuitatis & regni. ad hoc
ꝙ hoīes pfecte ſibi in uita ſufficiant. Sed ſi hæc
ſunt neceſſaria ad cōſeruanda hoīs naturalē ui/
tam: uiuere in cōitate & in ſocietate: eſt quodā/
modo homini naturale. ¶ Tertia uia ad inueſti
gandū hoc idem ſumiť ex rēotione ꝓhibentiū
prout ab amicis & ab hoſtibus defendimur. Na
tura. n. aliquibus aīalibus ad ſui tuitionē dedit
cornua ut bubalis & bob⁹. Aliquib⁹ uero dedit
dentes: ut lupis & canibus. Aliquibus dedit un/
gues: ut urſis & leonibus. Aliquibus aūt corpo/
ris agilitatem. ut leporibus & capreis. Sicut. n. ca
preæ & lepores ꝙ non p aliam uiā pn̄t euadere
mortis pi ula niſi per corporis agilitatē & p fu/
gam. Ideo ſtatim cum audiūt ſtrepitū fugā arri
piunt. Sed natura hoi tāquā excellētiori aīaliū
non dedit ad ſui tuitionē cornua uel ūgues: ſed
dedit ei manū: q̄ ſecūdū philoſophū. iii. ethico.
de aīa eſt organū organoꝝ: nā per manū oīa or
gana: quicquid ad defenſionē facit fabricare ua
lemus. q̄re ſi naturale eſt hoi deſiderare cōſerua
tionē uitæ: cum hō ſolitarius non ſufficiat ſibi
ad habendū congruū uictum & ueſtitū: & ad fa
bricandum ſibi arma & organa. p q̄ a contrariis
defendať. Naturale eſt homini deſiderare cōſer
uationē uitæ: cum hō ſolitarius nō ſufficiat ſibi
ad habendū congruū uictum & ueſtitū. & ad fa
bricandum ſibi arma & organa: p quæ contrari
is defendatur. naturale eſt ei ut deſideret uiuere
in cōmunitate & ut ſit animal ſociale. ¶ Quarta
uia ſumitur ex parte ſermonis & diſciplinæ: per
quam inſtruimur. nā alia animalia ſufficienter
īclinať ad opa ſibi debita ex inſtictu naturæ abſ
q; inſtructione aliq̄ præcedēte ut aranea ex inſti
ctu naturæ debitam telam faceret: ſi nunq̄ uidiſ
ſet araneas alias texuiſſe. ſic etiam & irundines
debite facerent nidum ſi nunquam uidiſſent ali
as nidificaſſe & canis ex īſtinctu naturæ inſtrui
tur: qualiter ſe debeat habere in partu: ſi nūquā
uidiſſet canes alias pepiſſe. Mulier autem cū pa
rit. neſcit q̄liter ſe debeat habere in partu: niſi p
obſtetrices ſit ſufficiēter edocta. Q uia ergo ho
mo non ſufficienter ex inſtinctu naturæ inclina

tur ad opera ſibi debita.natura dedit ei loquelā
ſiue ſermonem:ut per ſermonem homines ſe iui
cē doceāt & unus ab alio ſuſcipiat diſciplinam.
& quia hoc fieri non poteſt niſi ſimul cum aliis
conuiuamus.nam natura hoī ſimul cōuiuere cū
aliis & eſſe animal ſociale.uñ & philoſophus.i.
poli.Inter alias rationes quas tangit ꝓbātes ho-
minem naturaliter eē ſociale animal.potiſſime
innitiť huic rationi:uidelicet ꝙ quia ſermo ē ad
alterum ut ad ſocios ex quo natura dedit homi-
ni ſermone quem non dedit aīalibus aliis ſequi
tur hominem magis naturaliter eē animal ſocia
le quā animalia cætera. Quare ſi ſic naturale eſt
hominum eſſe animal ſociale recuſantes ſocieta
tem:& nolentes ciuiliter uiuere:ut ſupra in prīo
libro tetigimus:& ut infra tangentur. quare nō
uiuunt ut homines uel hoc contingit eis:qa de-
ficiunt a mō humano:& tunc ſunt quaſi beſtiæ.
uel quia modum humanū excedūt: cuiuſmodi
ſunt uiri cōtemplatiui.Et tunc ſunt quaſi dii.Iō
diciť.i.poli.ꝙ eligens ſolitariā uitam non ē ꝑs
ciuitatis.Sed aut eſt beſtia aut deus.Ad litteram
n.eligētes non conuiuere aliis: uel hoc eſt:quia
nimis ſcelerati & non poſſunt ſocietatem alioꝝ
ſupportare.Et tūc ſunt quaſi beſtiæ: uel qa ſunt
nimis boni & uolunt uacare contemplationi &
ocio & tunc ſūt quaſi diuini. Decet uero omnes
homines & maxime reges & principes diligen-
ter aduertere.quantum deſeruiat ſocietas huma
næ uitæ:ut ad bñ uiuere ſciāt ſe & alios ordiāť.

¶Quomodo ſe habent cōitas domus ad cōita-
tes alias:& qūo hmōi communitas ſit neceſſaria
in humana uita. Cap.ii.

Vbitaret forte aliquis dicens nos ſciē
d tiarū limites ignorare. quia ſocietas:
ſiue cōitas illa per quam nobis ſuffici-
mus in uictu & ueſtitu:& ī aliis neceſſariis ad ui
tam:non uideť eſſe communitas domeſtica ſed
ciuilis:quia ſecundum philoſophū.i.poli. com
munitas domus non ē ſufficiens in uita tota.Iō
n.inuenta fuit ciuitas ut expedientia ad uitam:ꝗ
in una domo uel in uno uico repiri nō poſſunt
reperientur in uico alio:uel ī alia parte ciuitatis.
Ciuitas ergo ſi ſit recte ordīata continere debet
expedientia in tota uita.ut in tertio libro pleni⁹
oſtendetur.Quare ſi determinare de communi-
tate ciuiū non ſpectat ad hunc librum.ubi agi-
tur de regimīe domus. ſed ad tertium ubi agi-
tur de regimīe ciuitatis: Videntur trāſgreſſi fuiſ
ſe limites hui⁹artis.determinando in præcedēti
capitulo aliqua pertinentia ad communitatē ci
uitatis.Sed ſi diligenter aſpicim⁹: quomodo cō
munitas domeſtica ſe habet ad communitates
aliaſ.cū quilibet communitas īcludit communi
tatem domeſticā.nec poſſit eē ciuitas neq; uicus
niſi hēant eē domus.ſi communitas aliqua ē ne
ceſſaria ī hūana uita:ſequiť cōitatē dom⁹ ad hu
iuſmodi:uitā neceſſariā eſſe.¶In ꝑcedenti ergo
capitulo determinauim⁹ de ſocietate hūana oñ-
dētes eā eſſe neceſſariam ad uitam nr̄am.quia ꝑ
hoc māīfeſte oſtēdiť neceſſariā eſſe cōitatē dōe
ſticam.cū oīs alia cōmunitas communitatē illā
præſuppōit. Aduertēdū ergo ꝙ ſi dicta pollitica
diligēter conſiderem⁹: apparebit ꝗdruplicē eſſe
cōmunitatē. uidelicet dom⁹:uici: ciuitatis:& re
gni. Nā ſicut ex pluribus pſonis fit domus:ſic ex
multis domibus fit uicus:& ex multis uicis ciui-
tatibuſ regnū.quare ſicut ſingulares pſonæ ſunt
partes domus:ſic & domus ſunt partes uici ciui-
tatis & regni. Non tñ eodem modo. Sed uicī.
ſunt pars īmediata.quia īmediate ex dōibus cō
ſtituiť uic⁹.Ciuitatis uero dom⁹ partes eſſe dicū
tur:quia conſtituēdo uicū ex conſequēti conſti
tuere pñt ciuitatē & regnū. Hoc ergo mō com-
munitas domus ſe hēt ad cōmunitates alias.qa
oēſ aliæ ipm ꝑſupponūt:et ipa eſt quodāmō ꝑs
oīum aliaꝝ.Naturalis.n.origo ciuitatis ut patet
ꝑ phūm.i.politi.hoc modo exiſtit.qa prīo facta
fuit una aliꝗ dom⁹:ſed creſcentib⁹ filiis & filiab⁹
& non ualentibus ꝑ multitudine habitare in do
mo.illa conſtruxerūt ſibi domos annexas.& ſic
ex multis domib⁹ factus fuit uicus.Vñ &.i.poli.
diciť:ꝙ uicus eſt uicinus domoꝝ quos uocant
qdā collactaneos pueros qa & puerorū pueros.
Naturalis ergo origo uici eſt ex conuicinia do-
morum:quas conſtruxit multitudo collactāeo
rū ſiue filiorum.nā ut tangebatur:creſcētib⁹col-
lactāeis.i.nepotibus:& filiis:& filioꝝ filiis:& nō
uolentibus habitare ī una domo compulſi ſunt
facere domos plures & cōſtituere uicū. Sic ꝓce
dente generatione ipſoꝝ & ulterius augmenta
ta multitudine:facta eſt pluralitas uicoꝝ:& per
conſequens factū eſt caſtrum uel ciuitas.Vlteri⁹
uero multiplicatis caſtris & ciuitatibus factus ē
principatus & regnū. ¶Vtrum autē alio modo
ſit poſſibilis generatio uici ciuitatis uel regni.ꝗ
ex creſcentia collactaneoꝝ: uel filiorum.plenius
infra oñdetur:ad præſens uero in tm̄ dictum ſit
ꝙ hmōi generatio ē maxime generalis:qa ꝓce-
dit ex genere ꝗ opus naturæ. qcquid tamen ſit
de hoc & qualitercūq; conſtituať uicus:ciuitas:
ſiue regnum ſemꝑ ſic ſe domus habet ad cōita-
tes alias quod eſt pſ omnium aliarum et aliquo
modo eā omnes aliæ ꝑſupponūt. ¶Viſo qūo
cōitas domus ſe habeat ad cōmunitates aliaſ.de
leui patet qūo huiuſmodi cōitas ſit neceſſaria in
humana uita. Nā ſi omnes cōitates aliæ domū
ꝑſupponunt ſi aliꝗ cōmunitas ē neceſſaria ad ꝑ
ſe ſufficientiā uitæ:oportet communitate dom⁹
neceſſaria eſſe.Reges ergo & pricipes: quoꝝ of-
ficiū ē dirigere alios ad bñ uiuere: ignorare nō
debēt:quomodo domus & ciuitates deſeruiūt
ad ſufficientiam humanæ uitæ.

¶Qđ cōitas domus eſt aliquo modo cōmuni
tas prima:& quod ē naturalis:& qđ reges & prī
cipes & uniuerſaliter omnes ciues hoc ignorare
non debent. Cap.iii.

E laboremus ī æquiuoco: cum de do
n mo loquimur.Sciendū ꝙ domus no
minari poteſt ædificium conſtitutum

ex pariete tecto & fundamēto: uel nomiare pōt
familiam in ea contētam. Sicut & ciuitas aliqñ
muros & ambitum ciuitatis. Aliquādo uero gē
tem habitantem in ipſa. Dicimus enim aliquan
do ciuitatem aliquam hoc feciſſe nō ꝙ muri uel
ædificium hoc egerint. ſed quia incolæ ciuitatis
fecerunt illud. Si aliqui dicere conſueuerunt do
mos ſuas hoc operatas eſſe. non quia lapides il/
lud egerint: ſed quia ſui progenitores fecerunt
illud. quare ſicut communicatio ciuium ciuitas
nominatur. ſic ſocietas & communicatio perſo-
narum habitantium in una domo domus nun
cupari poteſt. Domus ergo de qua principaliter
intenditur ī morali negocio non eſt ipſum ædi
ficium: ſed eſt cōicatio domeſticarum perſonaꝝ
Spectat. n. ad moralē philoſophū. ut ad ycono/
micum determinare de ædificiis domorum. qa
ſpectat ad ipſum uniuerſaliter & typo oſtendere
ꝙ decet homines habere habitationes decentes
ſecundum ſuam poſſibilem facultatem. Non ta
men ſpectat ad ipſum principaliter determinarē
de domo: ut nominat ædificium conſtructum:
ſed determinare debet de domo quæ eſt ædifici
um: prout habet ordinē ad domum quæ eſt cōi
tas perſonarum. ſicut ſpectat ad polliti. determi
nare de ordine domorum & de cōſtructione ui.
ci: & de fabrica ciuitatis ut ordinantur ad cōmu
nicationem & ad pollitiam ciuium. Intendim⁹
ergo oſtendere de bono quæ eſt cōmunitas per
ſonarū domeſticarum: quō ſit communitas pri
ma. ¶ Notandum ergo ꝙ primū multipliciter
diſtingui poteſt. Eſt. n. primum in opere. & pri/
mum in uia generationis & temporis & primū ī
uia perfectionis & complemēti. Videmus ꝙ ea
quæ ſunt ad finem præcedunt finem in opere &
in executione. ſed finis ꝑcedit ea ſecundū intē/
tionem agentis. Agens. n. primo ꝙ pricipaliter
intendit finem. uerum quia non poteſt habere fi
nem: niſi per ea quæ ſunt ad finem modus execu
tionis & operis eſt contrarius itentioni & uolū-
tati. Nam intendimus & uolumus ea quæ ſunt
ad finem intendendo & uolendo finem. ita ꝙ fi
nis eſt primo uolitus & intentus. ſed in operan
do & exequendo eſt contrario. Nam per op⁹ cō
ſequimur finem operādo ea quæ ſunt ad finem
ita ꝙ ea quæ ſunt ad finem: licet ſint poſteriora
& in uoluntate & in intentione. Sunt tamē prio
ra in executione & opere. nam ſi finis eſt aliqd
primo operatum: cum adepto fine: ceſſet opera/
tio nunquam operamur ea quæ ſunt ad finem.
Vnus ergo modus diſtinguendi prioritatem: ē
quia aliquid eſt primum in uoluntate & in intē-
tione. Aliquid uero in executione & opere. Ali⁹
uero modus diſtinguendi prioritatem eſſe pōt.
quia alia eſt prioritas in uia generationis & tem
poris. Aliqua uero in uia perfectionis & comple
menti. ut puer eſt prior uiro generatione & tem
pore quia prius tempore aliquis generatur & ef-
ficitur puer quam efficitur uir. Verumtamen uir
eſt prius puero perfectione & complemento: qa
uſus rationis & alia quæ requirūtur ad perfectio
nem humanam per amplius & perfectius reſer/
uantur in uiro. Sic ergo diſtinctis prioritatibus
de leui patet quomodo communitas domus ſe
habet ad communitatem ciuitatis: & ad cōmu/
nitates alias. nam ī executione & opere domus
præcedit uicum ciuitatem & regnum. ſed in uo
luntate & in intentione communitates illæ præ
cedūt communitatem domeſticam. Rurſus uia
generationis & temporis domeſtica communi
tas præcedit cōmunitates alias. Sed in uia perfe
ctionis & complemēti communitates aliæ præ-
cedunt ipſum. Videtur communitas domus ad
cōitates alias dupliciter ſe habere. Primo qa hu-
iuſmodi communitas reſpectu aliarum eſt īper
fecta. Oēs uero aliæ ſunt pefectiores ipſa. Cum.
n. omnis alia cōitas: includat communitatē do
mus: & addat aliquid ſupra ipſam. oēs aliæ com
munitates ſunt perfectiores ea. Habet ergo ſe cō
munitas domus ad cōmunitates alias: ſicut im
perfectū ad perfectū. ut ſicut ps ad totum. Rur
ſus hmōi communitas ſe hēt ad alias: ſicut qd ē
ad finem ſe hēt ad ipſum finē. nam domus tan/
quam ad finē ordinatur ad uicum ciuitatem &
regnum. Eſt. n. domus ꝓpter uicum. uicus pro/
pter ciuitatē ciuitas propter regnū. Communi/
tas ergo uici eſt finis cōitatis domus cōitas ciui
tatis communitatis uici. ſed cōmunitas regni:
eſt finis oīum ꝑdictoꝝ. quare cū impfectum in
uia generationis & imperfectionis ꝑcedat perfe
ctum. Perfectū uero ꝑcedat ipſum in pfectionis
& complemēti. Bñ dictū ē communitatē dom⁹
eē priorē aliis tēpore & generatione. Eſſe tñ po
ſteriorē illis pfectione & complemento. Vñ &
phūs. i. poli. compans ciuitatē ad uicū & domū
ait. ꝙ prima cōitas eſt cōitas ciuitatis. qd non ē
ītelligēdū de prioritate generationis uel tēpis:
cū ipſemet dicat ciuitatē ꝑcedere ex multiplica
tionē uici. ſicut & uicus ꝑcedit ex multiplicatio
ne domoꝝ. Intelligēdū ē ergo hoc de priorita
te perfectionis & cōplemēti. Amplius cū cōmu
nitas domus ad commūitates alias non ſolū ſe
habeat ſicut iperfectū ad pfectū. Sed ēt ſicut ꝙ ē
ad finē: ad ipm finē. domus reſpectu aliaꝝ com-
munitatū non ſolū ē prior tēpore: & poſterior
pfectione. ſicut ipfectū ſe habet ad pfectū. Sed ēt
eſt prior ī opē: & poſterior in itentione. qa ꝙ eſt
ad finē: hoc modo ſe hēt ad ipm finē. Spectat. n.
non ſolū ad pricipē ſiue ad legis latorē. Sed etiā
ad quēlibet ciuē prius intēdere bonū ciuitatis
& regni. q ēt bonū ꝓprie domus. ut in tertio li/
bro pleni⁹ oñdet. Viſo quō communitas dom⁹
aliquo modo eſt prior ꝙ cōitates aliæ. de leui ui
deri poteſt: quō ſit hmōi cōmunitas naturalis.
Nā cū natura nō ꝑſupponat artē: ſed ars naturā:
quicquid arte naturali ſupponit non ꝓprie qd
artificiale erit: ſed oportet illud ſecūdū qd hu/
iuſmodi ē naturale eſſe. qre ſi homo ē naturali-
ter aīal cōitatiuū & ſociale: cū oīs cōitas ꝑſupo-
nat cōitatē dom⁹ oportet cōitatē domeſticam

ſiue domũ q̃d naturale eſt. Reges ergo & pricĩ/
pes decet ſcire gubernare domeſtica: & regere
familiã ſiue domũ. nõ ſolũ inquantũ eſſe debẽt
uiri ſociales & politici. quia ſic ſcire gubernatio
nem domus ptinet ad oẽs ciues. ſed ſpectat ſpe-
cialiter ad reges & pricipes. quia ſicut regnũ uel
ciuitas pſupponũt eſſe domũ: ſic regimẽ regni
& ciuitatis præſupponit notitiam regiminis do
mus: & pſonæ ppriæ. Nunq̃. n. quis debitus re-
ctor regni uel ciuitatis efficit̃ niſi ſe & ſuã fami
liam ſciat debite gubernare. q̃re ſi ſpecialiter ſpe
ctat ad eos: ut ſciant domũ propriã gubernare:
& ut cognoſcãt quæ & qualis eſt cõitas domus
quia ẽ quodãmodo naturalis. & q̃uo hmõi cõi-
tas ſe habet ad regnũ & ciuitatẽ. ut eſt in præſen
ti cap. declaratũ. Nã p hoc magnã uiã habebũt
ad inueſtigandũ regimẽ ciuitatis & regni. Eſt tñ
diligenter notandũ ꝙ licet quodã ſpeciali & ex-
cellenti modo ad reges & pricipes ſpectat itẽde
re bonũ regni & pricipes. Attñ hmõi bonũ itẽn
dere ſpectat ad unũquẽq; ciuẽ & ad quẽlibet in
colã ciuitatis. qa bonũ regni ẽ bonũ oĩum ciui
um & oĩum exiſtẽtiũ in regno. ergo cũ quilibet
ſtudere debet: ut ſit dign⁹ regeř & pricipari. Tñ
ẽt qa ſpectat ad oẽs ciues intẽdere bonũ regni:
ſpectat ad unũquẽq; ciuẽ ſcire regere domũ ſuã
nõ ſolũ inquantũ hmõi regimẽ eſt bonũ ppriũ.
Sed ẽt ut tale regimen ordinat̃ ad bonũ cõe ut
ad bonum regni & ciuitatis.

¶Qualis ſit cõitas domus: & ꝙ oportet domũ ex pluribus conſtare perſonis. Cap. iii.

E St autem ex pcedenti capitulo aliq̃li
ter declaratum: qualis ſit cõitas dom⁹
cũ oñſum ſit ꝙ homo eſt naturaliter
animal domeſticũ: & ꝙ cõitas domus ẽ quodã
mõ naturalis. Attamen qa p hoc nõ ſufficiẽter
habet̃ qualis ſit hmõi cõitas. Ideo itẽdimus ali/
qua dicer̃ de cõitate domeſtica. ¶Sciẽdũ ergo
phũm i. poli. ſic deſcribere cõitatẽ domus. uide
licet ꝙ domus ẽ cõitas ſcdm naturã conſtituta
qdẽ in oẽm diẽ. In hac ãt deſcriptione: aliqd de
claratũ ẽ p pcedẽs capitulũ. & aliqd reſtat alteri
us declarãdũ. Nã ꝙ domus ſit cõitas ſcdm natu
rã ſupius groſſe & figuraliter pbabat̃: & iſra cla-
rius oñdet̃ ubi diſtiguet̃ oẽs ptes domus: & p-
babit̃ ꝙ q̃libet talis ps eſt aliqd naturale. Reſtat
ergo declarare i deſcriptione pdicta: q̃uo dom⁹
ſit cõitas conſtituta in oẽm diem. Ad cuius eui
dentiam aduertendum ꝙ hũanorum opum &
eorum q̃ requirũtur ad ſufficientiam uitæ: ad q̃
ordinatur humana cõitas. Et uidetur diſtingue-
re phũs i. poli. q̃dam ſunt diurnalia: ut illa qui/
bus indigemus omni die: cuiuſmodi ẽ comme/
dere bibere: & cuiuſmodi ſunt alia ſuſtẽtamenta
& ſeruitia corporalia: quibus quotidie indige/
mus. Aliqua uero ſunt non diurnalia quib⁹ non
quottidie indigemus ut emptio & uenditio. Nã
& ſi aliqui exiſtentes in aliquo domo ad ſuſten
tationem uitæ quotidie indigent emptione &
uenditione. uidetur hoc eẽ ex defectu & ex cor/
ruptione domus. Non. n. uidentur ſe hr̃e ut in/
colæ nec ut ciues: ſed magis ut pegrini & ut uia
tores: ſi ad ſuſtẽtationem uitæ emptione uel uẽ
ditione continue egeant. cõitas ergo domus fa
cta fuit propter ea: quibus quotidie indigemus
uerum quia in una domo non reperiuntur oĩa
neceſſaria ad uitam: nõ ſufficiebat cõitas dome/
ſtica: ſed oportuit dare communitatẽ uici: ita ꝙ
cum uicus conſtet ex pluribus domib⁹: ꝙ non re
peritur i una domo repiatur in alia. Propter qđ
phũs. i. poli. ait ꝙ ſicut communitas dom⁹ con/
ſtituta eſt in oẽm diẽ. i. in opera diurnalia. ſic in
opera non diurnalia conſtituta eſt cõitas uici.
Verum ꝙ etiam in uno uico non reperiunt̃ oĩa
neceſſaria ad uitã. pter communitatẽ uici opor
tuit dare communitatẽ ciuitatis. Communitas
ergo ciuitatis eſſe uidetur ad ſupplendam indi/
gentiam in tota uita. Illa eẽ uidet̃ pfecta ciuitas
ut ſuperius dicebatur in qua repiri pñt q̃ ſunt ne
ceſſaria uniuerſaliter ad totam uitam. Rurſus ãt
quia contingit ciuitates hr̃e guerras: utile ẽ uni
ciuitati ad expugnandam ciuitatẽ aliã confede
rare ſe alteri ciuitati. quare cũ federatio ciuitatũ
utilis ſit ad bellandũ hoſtes. & ad remouẽdum
phibentia corruptiua pter communitatẽ dom⁹
uici & ciuitatis. inuenta fuit cõmunitas regni &
principat⁹ q̃ eſt confederatio plurimũ caſtrorũ
& ciuitatum exiſtentiũ ſub uno pricipe ſiue ſub
uno rege. Erit ergo hic ordo ꝙ domus ẽ cõitas
ſcdm naturam conſtitutã in oẽm diem. Vic⁹ ãt
eſt cõitas conſtituta in opera non diurnalia. Ci
uitas uero eſt cõitas conſtituta ad ſufficientiam
in uita tota. Sed regnum eſt cõitas conſtituta ñ
ſolum ad ſupplendũ indigentias uitæ. Sed etiã
ad remouendũ phibentia corruptiua. ad quæ re
mouendum una ciuitas non poteſt plene ſuffi/
cere. niſi ei ſint adiũcte aliæ plurime ciuitates &
caſtra. Patet ergo qualis ſit cõitas domus: qa eſt
cõitas naturalis conſtituta propter opa diurna-
lia & quotidiana. Quod ãt oporteat domũ ex
pluribus conſtare perſonis uidere non eſt diffici
le. nam cum domus ut patet ex habitis ſit cõitas
quædam & ſocietas perſonarum cum non ſit p
prie cõitas nec ſocietas ad ſeipſum: ſi i domo cõi
tatem ſaluare uolumus oportet eam ex plurib⁹
conſtare perſonis. ymo ut infra patebit: ut uult
phũs. i. pol i. nõ ſolum domus eſt cõitas q̃dam:
ſed in domo oportet dare plures cõitates: ꝙ ſine
pluralitate pſonarum eſſe non poteſt. Patet er-
go ꝙ domus ex pluribus conſtat pſonis. Patet
etiam qualis ſit & quomodo ſit neceſſaria. nam
ut eſt ex habitis manifeſtum: in uita humana nõ
ſolum eſt expediẽs communitas domus. ſed &
uici ciuitatis & regni. Vtrum ãt pter alias cãs:
q̃ propter iam dictas ſit expediens communitas
ciuitatis & regni. in tertio libro plenius oſtende
tur. Ad præſens autem ſufficiat in tantum tan/
gere de regno & ciuitate. inquantum eorum no
titia aliquomodo deſeruit ad cognoſcendũ do
mum & ad ſciẽdum qualiter ſit regẽda. nã ut ſu

Digitized by Google

perius tangebaẗ in hoc ſecundo intendiẗ principaliter regimen domus. Non aũt regimen ciuitatis. His ſic ꝑtractatis cum cõitas domus ſit tã neceſſaria in uita ciuili:ſpectat ad quemlibet ciuem ſcire debite regere ſuam domum. Tãto tñ magis hoc ſpectat ad reges & principes.q̃to ex incuria proprie domus magis poteſt inſurgere ꝑiuditiũ ciuitati in regno:q̃ ex i curia aliorum.

¶Quod oportet in domo:ſaltem duas cõitates eſſe:& ꝙ oportet eam conſtare ex tribus generibus perſonarum. Cap.v.

PHiloſophus.i.poli. uult ꝙ ex duabus communitatibus uidelicet ex cõmunitate uiri & uxoris:dñi & ſerui cõſtat domus prima. Dicit autẽ domum primã ex his duabus communitatibus conſtare: quia ſaltem ad cõſtitutionẽ domus heæ duæ cõitates requiruntur. Ex illis.n.diciẗ domus conſtare ſine quibus congrue eſſe non poteſt. Quod uero ſine uiro & uxore & dño & ſeruo domus de q̃ hic loquntur:congrue non poſſit exiſtere:ſic poteſt oñdi. Nam domus ut ſuperius dicebatur & ut in ꝓſequendo melius declarabiẗ eſt quid naturale. Maxime autem quid naturale eſſe uidetur rerũ generatio & earum conſeruatio. Cum.n.generatio:ut dicitur.ii.phiſi.ſit uia in naturam & cũ res naturales ꝑ generationẽ propriã naturam accipiant. Bene dictum eſt ꝙ dama.ait generationẽ eſſe quid naturale & eẽ opus naturæ. Rurſus rerum conſeruatio:quid naturale eſt. nam fruſtra eſſet aliquid naturaliter generatũ ſi non poſſet ĩ eſſe conſeruari. Hæc ergo duo naturæ opa:uidelicet regnum generatio & earũ conſeruatio nõ debent abinuicẽ ſeparari. Nam non eſt ſeperanda conſeruatio a generatione. quia hæc illam ꝓſupponit. Nam cum genera non poſſint conſeruari in eſſe niſi prius per generationẽ acceperũt eſſe conuerſatio rerũ generatarũ eſſe nõ poteſt niſi ipſam earum generatio antecedat. Sic etiam generatio conſeruatione ſepari non debet:quia ut dicebatur fruſtra eſſet aliquid generatũ ſi nullo modo poſſet in eẽ conſeruari. Hoc ergo modo heæ duæ cõitates faciunt domum eſſe qd naturale. quia cõitas uiri & uxoris ordinaẗ ad generationem. Cõitas uero dñi & ſerui ad conſeruationẽ. q̃re ſi generatio & conſeruatio:eſt quid naturale oportet domũ quid naturale eſſe. Amplius quia generatio & conſeruatio ab inuicem ſeparari deb eant:heæ duæ cõitates uidenẗ conſtituere domũ primã. quia ſine eis domus congrue eẽ non ualet. Quod autem cõicatio uiri & uxoris ſit ꝓpter generationẽ uidere non hẽt dubium. Nam ꝓpter bonũ prolis pricipaliter inſtituta eſt ſocietas maris & fœmiæ. Sed ꝙ cõitatis dñi & ſerui ſit ꝓpter ſalutem & conſeruationem non uideẗ adeo manifeſtum. ¶Sciẽdum ergo ꝙ ſi aliquis debite dominaẗ:& ali⁹ debite ſeruit dñs:ſaluaẗ ꝓpter ſeruum & ſeruus ꝓpter dñm:ita ꝙ idem expedit dño & ſeruo. Expedit.n.ſeruo ut ſeruiat dño:& expedit dño ut ſeruiatur a ſeruo. nam ille ꝓprie eſt dñs qui uiget intellectu. ille uero eſt proprie ſeruus ut patet per phũm.i.polli. qui deficiens intellectu pollet fortitudine corporali. ſeruus ergo quia ſeipſum neſcit dirigere:expedit ei ut obtempet & ut ſeruiat ei: qui uiget prudentia & intellectu ut conſequatur ſalutem per eum.& ut dirigatur per ipſum. Nã deficiens intellectu ẽ q̃ſi cecus:& neſcit qualiter ſit eundũ. qui ergo eſt hmõi q̃to magis pollet uiribus corporalibus. tãto propter ſalutem propriã magis indiget dirigente. Sicut.n.cecus corporaliter niſi cum pergit dirigatur ab aliquo de leui obuiat alicui offenſiuo:& q̃to fortius pergit. tanto magis indiget tali dirigẽte:quia magis offendi poteſt. Sic quia naturaliter ſeruus pollet uiribus & deficit ſcia & cognitione. ſi ſaluari debet expedit ei ut obtemperet & ſeruiat uigenti prudentia & intellectu. Expedit ergo ſeruo ut ſeruiat dño. ſic expedit dño ut ei ſeruiaẗ a ſeruo. Nã naturaliter dñi uigent prudentia & intellectu. Cum ergo uigentes intellectu & exiſtentes apti mente ut plurimum hẽnt molles carnes: & deficiant corporalib⁹ uiribus iuxta illud phi in.ii. de aĩa. Molles carnes:aptos mente eſſe dicimus. Expedit hominibus diſpoſitis ut eis ſeruiatur ab aliis:quia pp defectum fortitudinis corporalis ĩ exequendo neceſſaria ad uitam ſibi ipſis nõ pñt ſufficere. quare ſi dñs ſaluaẗ pp ſeruum: & ſeru⁹ pp dñm. Bene dictum eſt quod ſuperius dicebatur:quia ſicut ad conſtitutionẽ domus requiriẗ cõitas uiri & uxoris:pp generationẽ:ſic requiriẗ ibi cõitas dñi & ſerui propter ſalutem & propter conſeruationem. Heæ ergo duæ cõitates quarũ una deſeruit generationi & alia conſeruationi dicuntur facere primam domũ:quia ſine eis domus congrue non poteſt exiſtere. Vtrum autẽ cõitas dñi & ſerui naturaliter inſtituta ſit ad ſalutem:& in conſeruationẽ q̃ ex eo ꝙ dñs ſaluatur pp ſeruũ:& ſeruus ꝓpter dñm:infra clarius oſtẽdetur. ¶Viſo qũo ſaltem heæ duæ cõitates req̃runẗ ad domũ:qa ſcdm phũm ex eis conſtare dicitur domus prima de leui uideri põt:qũo ad cõſtitutionem huius domus ſaltẽ req̃runẗ ibi tria genera perſonaꝝ. uideretur enim forte alicui:ꝙ cum domus prima conſtet ex duabus cõitatib⁹ & q̃libet cõitas requirat duas perſonas uel duo genera perſonarum:ꝙ domus pria ratione duarum cõitatũ requirit quattuor genera pſonarũ: ita ꝙ pria pſona erit uir ſecunda uxor:tertia dñs quarta ſeruus. Sed uir dñs non dicunt aliam & aliam pſonam. Ille enim idẽ qui eſt uir uxoris: ẽ dñs ſerui uel ſuorum:ſi in domo illa plures exiſtant ſerui. Tria ergo genera perſonarum uel aliquid loco eorum conſtituũt domũ primam. Dicimus autẽ aliquid loco eorũ:quia non ſemper ſeruus concurrit ad conſtitutionem domus:ſed ſemper concurrit ibi aliquid loco ſerui: ut uult phũs.i.politico. Nam ut ait pauperes hoĩes qui non poſſunt hẽre ſeruum & miniſtrum rationalem:ẽ eis bos uel aliquod aliud animal ꝓ ſeruo:

& habent miniſtrum irrationalem.ymo aliqui
ſunt ita pauperes:qui non ſolū non poſſunt ha-
bere miniſtrum rationalē:ſed etiā hēre non poſ
ſunt miniſtrū aīatum:ſed loco eius hn̄t aliquid
inanimatū:ut qui ſunt adeo pauperes qui neq;
boues neq; equos habere poſſunt tam q̄ mini/
ſtros arantes & ſcindētes terram loco bouis uel
æqui hn̄t ligonē quandam uel aliquod aliud in
ſtrumentū:ita ꝙ nimis pauperibus ad ſcindēdā
terram eſt pro inſtrumento uel miniſtro ligo:ꝙ
aliis non ſic pauperibus ad huiuſmodi officium
faciēdum obſequitur bos uel equus. Domus er
go prima dicitur cōſtare ex trib⁹:uidelicet ex ui
ro uxore ſeruo.uel aliquo loco ſerui. Vn̄ phūs.
i.politi.commendat Eſyodū dicentē eſt domū
conſtare ex tribus:uidelicet ex uiro & mulier &
boue aratore. Poſuit.n.ibi bouē loco ſerui:quia
pauperes hoīes ut idem phūs innuit loco ſerui:
hn̄t bouē uel hn̄t aliquid aliud loco bouis. De/
cet aūt oēs ciues cognoſcere partes ex qbus cō/
ponit̄ domus:quia eis ignoratis ignorabit̄ regi
men ipſius dom⁹:multo magis hoc decet reges
& principes:quia ergo cognitio partiū domus:
& ſcire quot gn̄a perſonaꝝ:& quot cōitates req
runt̄ ad domū ſcdm phūm.i.poli.nō ſolū deſer
uit regimini dōeſtico: ſed ēt regimini regni &
ciuitatis qa ptes dom⁹ ſūt ptes ciuitatis & regni.
¶ Quod in domo perfecta oportet eſſe tres cōi
tates:quattuor genera perſonarum tria regimi-
na:& ꝙ oportet hunc ſecundum librum diuide
re in tres partes. Cap.vi.

Icebatur eni in ꝑcedēti capitulo duas
d cōitates uidelicet:uiri & uxoris domi
ni & ſerui facere domum primā. Sed
tamen ſi domus debet eſſe perfecta: oportet ibi
dare cōitatem tertiā.ſ.pr̄is & filii. Videmus eni
in naturalibus rebus ꝙ ſtatim cū generatæ ſint:
natura eſt ſollicita de eorū ſalute:ita ꝙ genera-
tio & ſaluatio ſunt prima opera naturæ: merito
cōitas uiri & uxoris:quæ ē ꝓpter generationem
& domini & ſerui quæ eſt propter ſaluationem
faciunt domū primā. Sic ergo ſaluatio compara
tur ad rē generatā:quia ſtatim cū res eſt genita:
ſolicitatur natura circa ſalutem eius.ꝓducere tn̄
ſibi ſimile non ſic comparatur ad res naturales.
quia non ſtati cum eſt res naturalis poteſt ſibi ſi
mile producere. ſed oportet prius ipam eſſe per
fectam. ſtatim.n.cum natus eſt homo: ſolicitat̄
natura circa conſeruationē ipſius:non tamē ſta-
tim poteſt generare:nec ſtatim pōt ſibi ſimile ꝓ-
ducere:ſed oportet prius ipſum eſſe pfectum:ꝓ
ducere ergo ſibi ſimilē non eſt de ratione rei na
turalis quocūq; modo ſumptæ:ſed eſt de ratiōe
eius ut hēt eē perſectum. Si ergo domus eſt qd
naturale:& ea q̄ uidemus in domo reducere uo
lumus in naturales cās dicem⁹ duas cōitates ui-
delicet:uiri & uxoris:& dn̄i & ſerui eſſe de rōne
domus primæ:quia ſine eis domus congrue eſſe
non poteſt ſed tertiam etiam cōitatē:q̄ eſt pr̄is
& filii:non dicemus eſſe de ratione domus quo
cūq; modo ſumptæ: ſed erit de ratione eius ut
hēt eſſe perfectum. Sicut enim uidemus in una
perſona ſingulari:ſic & in domo tota debem⁹ ad
uertere. Nam ſemper multitudo ab unitate pro-
cedit pp quod ordine naturali quæ uidemus in
multitudine domeſtica: quodāmodo in una p
ſona ſingulari reſeruant̄. Sic.n.uidemus in uno
ſingulari hoīe ꝙ generari & ſaluari ſunt de rōne
hoīs primi. Sed ꝓducere ſibi ſimile eſt de rōne
hoīs iam pfecti.cum.n.primo homo ē oportet
ꝙ ſit genitus:& natura ſtatim eſt ſollicita de ſalu
te eius:non poteſt tn̄ ſibi ſimile ꝓducere: niſi ſit
iam pfectus:quare cum cōitas patris ad filiū ori
ginem ex eo ꝙ parentes ſibi ſimile ꝓduxerunt:
hmōi cōitas non dicitur eſſe de ratione domus
primæ:ſed eſt de ratione domus pfectæ:unde &
phūs.i.poli.cū pri⁹ dixiſſet cōitatem uiri & uxo
ris dn̄i & ſerui facere cōitatē primā:poſtea in ſe
quenti capitulo ꝑdicti libri ait:ꝙ ad domū per
fectā requirit̄ cōitas tertia: uidelicet pr̄is & filii.
¶ Quod autē perfectionē domus requirat̄ hæc
tertia communitas triplici uia uenari poſſum⁹.
Videmus.n.ꝙ primo fructificare & agere ſunt p
fectiora non potētibus. Rurſus ſunt perfectiora
perpetua non perpetuis:ſic ēt fœliciora ſunt per
fectiora īfœlicibus:ergo ꝙ ad pfectionē dom⁹
requiratur tertia communitas: q̄ eſt pr̄is & filii.
Primo poſſumus ꝓbare ex pte gn̄ationis & fru
ctificationis naturalis. Secūdo ex parte ꝑpetuita
tis:& tertio ex ipſa fœlicitate. ¶ Prima uia ſic pa
tet. Nam ſecundū phūm. Tunc unūquodq; per
fectū eſt cum poteſt ſibi ſimile ꝓducere. Ad hoc
n.ꝙ aliqd ſit perfectū:non oportet ꝙ ſibi ſimile
roducat:ſed ꝙ poſſit ſibi ſimile ꝓducere: perfe
ctio.n.conſideranda ē ex natura & ex forma rei:
per quam aliquid eſt in actu & poteſt agere. qua
re ſi ē impotens ad agēdum:ſequitur ꝙ ei defici
at aliqua forma uel aliqua perfectio q̄ ſit princi
pium actionis. Impotēs aūt ad agēdum dicitur
aliquid cum ꝑſente ꝓprio paſſiuo:non produ/
cat ſibi ſimile:quare cū ꝓpriū actiuū gn̄ationis
ſit maſculus:& ꝓpriū ſuſceptiuū ſit fœmina:ſi in
domo aliqua eſt coniunctio maris & fœminæ:
& tn̄ non eſt procreatio prolis:uel mas ē imper
fectum actiuum:uel fœmina eſt īperfectū ſuſce/
ptiuum. Sterilitas ergo filiorū in uita politica:
uel eſt ex imperfectione maris:uel fœminæ.uel
utriuſq;. Sed cū mas & fœmīa uir & uxor ſit pr̄ia
pars dom⁹ & pr̄ia cōitas:q̄ requirit̄ ī uita dome
ſtica:qa ex imperfectione partiū.& maxime pri-
cipalium reſultat īperfectio totius:tota illa do/
mus dr̄ īperfecta:ubi nō eſt pullulatio filiorum.
¶ Scd̄a uia ad īueſtigādē hoc idē. ſumit̄ ex par
te naturalis perpetuitatis. Nam cū hoīes nō poſ
ſint per ſeipſos perpetuari in uita ſed quodāmō
perpetuatur hūana uita per ſucceſſionē filiorum
domus ubi eſt carētia prolis cito efficit̄ deſerta
ſecundū ordinē naturalē:continua.n.habitatio
dom⁹ uno mō ē naturalis:ut ſi p creationē filio-
rū domus iſta continue hitet̄. Alio mō eſt quaſi

cãlis ut ſi prioribus hĩtatoribus defunctis uel re
cedentibus noua familia ĩhabitet domũ illam.
Naturalis ergo habitatio domeſtica naturaliter
ꝑpetuari non poteſt:niſi per gñationem quæ eſt
opus naturæ:ſit ibi execeſcentia filiorum. Sed ſi
perpetuum eſt perfectius non ꝑpetuo: ĩperfecta
eſt domus ubi deſunt filii.per quos hĩtationem
domeſticam naturaliter quodámodo cõtingit
perpetuari.❡Tertio aũt declarari poteſt ex par
te ipſius fœlicitatis.Nam filii & ciuilis potentia
& cætera talia.licet non ſint eſſentialia fœlicita
ti.faciũt tamen ad quãdam claritatẽ fœlicitatis
politicæ:unde phũs.i.poli.ait ꝙ aliqui denudati
qbuſdam coinquinant beatitudinem.Nam ſpẽ
turpis ignobilis & ſolitari⁹ & ſine filiis oĩno fœ
lix eſſe non poteſt:dr̃.n.talis nũ eſſe oĩno fœlix:
quia non hẽt fœlicitatẽ politicã cũ oĩ ſua clari/
tate patet ergo ꝙ ad hoc ꝙ domus hẽat eſſe per
fectum oportet ibi eſſe tres cõitates: unã uiri &
uxoris aliã dñi & ſerui:tertiam p̃ris & filii.❡Ex
his ãt patere pt:ꝙ oportet ĩ domo pfecta eẽ tria
regimĩa.Nã nũq̃ eſt dare cõitatẽ aliquã bñ or/
dinatã:niſi aliqd ſit ibi dirigẽs & aliqd directũ:
uel niſi aliquid ſit ibi pricipans:& aliquid obſe.
quens:q̃re cum in cõitate maris & fœminæ mas
debet eſſe pricipans:& fœmina obſequẽs.In cõi
tate uero p̃ris & filii:p̃r debet eſſe ĩperans:& fili⁹
obtẽperans.In cõitate quidẽ dñi & ſerui dñs de
bet eſſe ꝑcipiẽs:& ſeruus miniſtrãs & ſeruiens ĩ
domo pfecta:ut uult phũs.i.poli.ſunt tria regi.
mina:unũ cõiugale:ſecũdũ quod uir ꝑeſt uxo/
ri:aliud paternale ſecundũ ꝙ p̃r ꝑeſt filiis:tertiũ
dñatiuũ & diſpoſitũ ſecundũ ꝙ dñs ꝑeſt ſeruis.
❡Viſo ĩ domo pfecta eẽ cõitates tres:& tria re.
gimina:de leui patere põt ꝙ ibi oportet eẽ quat
tuor gña pſonaꝝ.Videretr tñ forte alicui ibi de.
bere eſſe ſex gña pſonaꝝ:ita ꝙ pria pſona ſit ibi
uir:ſcda uxor:tertia p̃r:q̃rta filius quita dñs:ſexta
ſeruus.Sed uir p̃r & dñs unã tantũ pſonam no.
minãt.Nam ille idẽ q eſt uir uxoris eſt p̃r filioꝝ
& dñs ſeruorũ.patet ergo quot cõitates ſunt in
domo pfecta:& quot regimĩa:& quot gña per.
ſonaꝝ.De leui ergo patere poteſt quot ptes hr̃e
debeat hic ſecũdus liber:i quo tractatur de regi.
mie dom⁹.Nã cũ ĩ domo pfecta ſũt tria regimĩa
oportet hunc liberũ tres hẽre partes ĩ ptia quaꝝ
tractetr prio de regimine coniugali:in ſecũda de
paternali:i tertia de dominatiua.Hæc ãt tria re/
gimina bñ cognoſcere maxĩe decet reges & pri
cipes:quia eis diligẽter ĩſpectis magnũ admini.
culũ hẽbunt ut bñ ſciãt regeř regnũ & ciuitatẽ.

❡Quod homo eſt naturaliter aĩal coniugale:
& ꝙ nolẽtes nubere non uiuũt ut hoĩes: ſed uel
uiuũt ut beſtiæ:uel uiuunt ut dii. Cap.vii.

d Icebatur in ꝑcedẽti capitulo tria eſſe
determinanda in hoc ſecũdo libro in
quo agitur de regimine domus ſecun
dum ꝙ in ipſa domo tria contigit eſſe regimĩa.
uidelicet cõiugale:paternale:& dominatiuũ. In
ter hæc aũt regimina prio agendũ ẽ de regimie
coniugali.quia ſcd̃m phũm.i.poli.in cõmuni.
tate domeſtica primum oportet cõgregare ma.
rem & fœminam.Eſt autẽ hic ordo ratiõabilis.
Nam primo aliqd generatr:ſecundo conſeruatr ĩ
eſſe.tertio perficitur.& poteſt ſibi ſimile ꝓducer.
Cõitas ergo maris & fœminæ.quæ eſt propter
generationẽ ẽ prima pars dom⁹ & præcedit cõi
tatem dñi & ſerui quæ eſt ꝓpter ſalutem & con
ſeruationem.& etiã præcedit cõitatem patris &
filii.quæ non reſpicit domum primã uel domũ
quocunq̃ mõ ſumptã.ſed domũ habentẽ eſſe p
fectum.Primo ergo dicendum eſt de regimine
coniugali:quod reſpicit cõitatẽ uiri & uxoris q̃
de regimine dominatiuo:quod reſpicit cõitatẽ
dñi & ſerui:uel q̃ de regimine paternali.qd' re/
ſpicit cõitatẽ patris & filii.In determinando aũt
de regimine coniugali hũc tenebimus ordinẽ:
quia primo dicemus quale ſit ipſum coniugiũ
& quales uxores. & q̃les ciues.et maxĩe Reges
& pri.deceat ſumere.Deĩde oſtẽdemus q̃liter ui
ri ſuas uxores regere dẽant.& ad quas uirtutes
& ad q̃ opa eas debeant ordinare.In oſtenden.
do qdem quale ſit ipm coniugiũ primo decla/
randũ occurrit coniugiũ eſſe aliqd ſecundũ na
turam & ꝙ homo naturaliter ẽ aĩal coniugale.
❡Sciendũ ergo ꝙ phũs.viii.ethi.uolens oñder
q̃lis amicicia ſit uiri ad uxorẽ:probat amiciciam
illam eſſe ſecundum naturam. adducens tripli.
cem rationẽ ꝙ homo ſit naturaliter animal con
iugale.Prima ratio ſumitr ex parte ſocietatis hu
manæ.Secunda ex parte procreationis ꝓlis.Ter
tia ex parte operum.Probatur enim in primo ca
pitulo ſecundi libri hominem eſſe naturaliter
animal ſociale & cõicatiuum. Communitas aũt
in uita humana:ut ſupra tangebatur ad quadru
plex genus reducitur.quia quædam eſt commu
nitas domus quædam uici:quædam ciuitatis:q̃
dam regni.Omnes autem hæ comitates præ/
ſupponũt cõitatem domeſticam.cum ergo do.
mus ſit prior uico:ciuitate:& regno.homo na/
turaliter magis eſt animal domeſticum q̃ ciuile.
Et communitas domus magis uidetur natura/
lis ipſi hoĩ q̃ cõitas uici:ciuitatis: & regni. Nam
ſi cõſiderentur ea ad quæ ordinatur cõmunitas
domeſtica. non uidetur habere dubium quin
cõitas domus magis ſit naturalis homini q̃ uici:
ciuitatis:& regni.ordinatur enim domus ad nu
tritionem:q̃ maxime eſt neceſſaria indiuiduo:
& quæ maxime expedit bono proprio.ordinatr
etiam ad generationẽ q̃ maxĩe expedit conſer.
uationi ſpeciei & bono communi.Vicus autem
ciuitas & regnum non ſic ĩmediate ordinantur
ad nutritionem ꝓpter bonum pſonæ ꝓpriæ:&
ad gñationem propter conſeruationẽ ſpẽi ſicut
cõitas domus.nam ſi ꝑdictæ cõitates ordinatur
ad nutritionem & ad gñationẽ:hoc eſt prout ex
bonitate eaꝝ conſurgit bonitas ipſius dom⁹.ipſa
n.domus ẽ inde melior ſi eſt in bono uico uel ĩ
bona ciuitate:aut in bono Regno.Si ergo ma.
gis homo ẽ naturaliter aĩal domeſticũ q̃ politi/

cum.cum prima cōitas ipſius domus ſit coniun ctio uiri & uxoris. ſequitur ex pte ipſius cōitatis hūanæ: ꝙ homo magis ſit animal coniugale ꝗ politicum:& ꝙ magis ſit cōicatiuū cōitate coniugali: ꝗ cōitate uici ciuitatis & regni. quia domus cuius regimen primū eſt coniugale:eſt prior uico regno & ciuitate. Hanc aūt rationem tāgit phūs. viii. ethi. dicēs. homo enim natura magis eſt coniugale animal ꝗ policitū. quāto domus eſt prior & magis neceſſe ciuitati. ℂSecundo homo eſt naturaliter aīal coniugale ex pte ꝑ creationis ꝓlis. Nam illud maxime uidet̄ naturale. ad quod homo habet naturalē impetū. q̄re cum homo & oīa aīalia naturaliter īclinent̄ ut uelint ꝓducere ſibi ſimile. qa in hoībus hoc debite ſit per coniugiū homo naturaliter ē animal coniugale. Hanc aūt rationē tāgit phūs. i. poli. & viii. ethi. ubi ꝓbat coniugium competere hoī ſecundū naturā. quia naturale eſt hoī:& hoībus aīalibus. hr̄e naturalē impetū ad producendum ſibi ſimile. ℂTertia rō ſumit̄ ex parte opeꝝ quia ut dicitur viii. ethi. confeſtim enim diuiſa ſunt opa uiri & uxoris. opera enim uiri uidentur eſſe in agēdo ꝗ ſunt fienda extra domum: opa uero uxoris ī conſeruādo ſupellectilia uel ī opādo aliqua intra domū. ponentes ergo ꝓpria ad cōe ut cum uxor ꝓpria ſua opa in bonū uiri: uel in bonum totius domus. & uir propria ſua ordinat ī bonū domus & in bonū uxoris. ſufficiunt ſibi ī uita. ut dr̄. viii. ethi. Nā ſic ꝓpria ordinare ad bonum cōe facit ad quādā ſufficientiā uitæ. quare ſi naturale ē homini hr̄e impetū ad ſufficientiā uitæ naturale ē ei ꝙ uelit eſſe aīal coniugale. ſed ſi coniugium ē quid naturale: ſequit̄ ꝙ fornicatio ꝗ contrariatur coniugio ſit uniuerſaliter a ciuibus uitāda tanꝗ aliquid contrariū rei naturali ꝗ uidelicet fornicationem & uniuerſaliter oēm ueneręoꝝ uſum illicitū. tanto magis decet eos meliores & uirtuoſiores eē. ℂHiis uiſis q̄dam dubitatio uidet̄ ex dictis oriri. Nam ſi coniugiū ē hoī naturale: repræhenſibilis eſt: igit̄ quicunꝗ nō dat opam: ut cōiugio copulet̄. Sed hæc dubitatio: ſi cōſiderent̄ iā dicta: de leui refellit̄. Nam ſi naturale ē hoī eē aīal coniugale: qcūꝗ tenuit coniugē ducere nō uiuit ut homo. ſed nō uiuet̄ ut homo poteſt eē dupliciter: Vel quia eligit uitam ſupra hoīem & uult cōtinere: ut uacet cōtēplationi ueritatis. & opibus diuinis. uel non uiuit ut homo: qa eligit uitā īfra hoīem & uiuit ut beſtia q̄re ſicut dicebamꝰ de ſocietate politica. uidelicet ꝙ eligens ſolitudinē & nolēs ciuiliter uiuere: uel ē beſtia: uel ē deus. Sic & de cōiugio dicere poſſumus. Nam nolēs coniugaliter uiuere. uel hoc ē: quia uult liberius fornicari. q̄re eligit ſibi uitam infra hominē. & ē quaſi beſtia: uel hoc ē quia uult ſe dare ſpeculationi ueritatis. & diuinis opibus q̄re eligit ſibi uitā ſupra hominē & ē q̄ſi deus. non nubētes ergo ſi dent ſe potioribus bonis ꝗ ſint bona coniugii: licet nō uiuāt ut homines: nō tamen pp hoc male agunt: quia ſunt quaſi dii:& ſunt hominibus meliores.

ℂ Quod oēs ciues & maxime reges & prīcipes dn̄t ſuis coniugibꝰ īdiuiſibiliter adhereı̄. ca. viii.

P Robat autem phūs: ꝙ decet cōiugia indiuiſibilia eſſe. Ad quod oſtendendum adducere poſſumꝰ duas uias q̄s philoſophi tetigerunt. Prima uia ſumit̄ ex parte fidei: uel ex parte amicitiæ naturalis ꝗ debet eſſe inter uirum & uxorē. Secunda uero ex parte ꝓlis. ℂPrima uia ſic patet: nā cum nūꝗ aliquis fideliter amicet̄ alicui: ſi ab amicitia eius diſcedat ſi inter uirum & uxorem debitā fidem: uel fidelē amicitiam ſaluare uolumus: ne ſit ibi uiolatio fidei: oportet uiꝝ īdiuiſibiliter ſuæ adherere uxori & econuerſo: cum enī inter uirū & uxorem ſit amicitia naturalis: ut probat̄ viii. ethi. cū non ſit naturalis amicitia inter aliquos: niſi obſeruēt ſibi debitā fidem: ad hoc ꝙ coniugiū ſit ſecundū naturam:& ad hoc ꝙ inter uxorem & uirum ſit amicitia naturalis: oportet ꝙ ſibi īuicem ſeruēt fidem: ita ꝙ ab inuicem non diſcedant. ℂHanc aūt uidet̄ tangere Valerius maximꝰ in libro de factis mēorabilibus capitulo de inſtitutis antiquis ubi ait. Quod repudiū inter uxorē ipſam & uiꝝ a tpe quo urbis Rōana fuit condita: uſꝗ ad cēteſimū & qnquageſimū quoꝗ annū nullum interceſſit. Primus āt qui dimiſit uxorē ſterilitatis cā: fuit Spuriꝰ Carbiliꝰ: qui q̄ꝗ tolerabili ratione motꝰ uideret̄. reꝑhēſione tn̄ non caruit quia cūcti arbitrabant̄ cupiditatem liberoꝝ cōiugali fidei non debere ꝑponi. Fides ergo ſecundum Valeriū maximū quā obſeruari debet uir uxori & econuerſo: ū eſſe una cā pp quā coniugiū manere debet īdiuiſibile: & ī repudiatū. Decet ergo oēs ciues coniūgi ſuis uxoribꝰ īdiuiſibiliter abſꝗ repudiatione: tanto magis hoc decet reges & prīcipes quāto magis ī eis relucere dēt fidelitas:& cætera bonitates. ℂSecūda uia ad īueſtigandū hoc idem ſumit̄ ex parte ꝓlis. Nam licet coniugiū ēt ſi ſit ſterile īdiſſolubile manet̄ debeat: qa cupiditas filioꝝ ꝑponi n̄ dēt fidei cōiugali. attn̄ ſi aſſit ibi bonū ꝓlis: qa ꝓles ē quod dā cōe bonū: ī quo coniūgit̄ uir & uxor ratione ipſius ꝓlis decet uxorē uiꝝ & ecōuerſo: īdiuiſibiliter adherere. Videmꝰ enī ꝙ ſemp cōe bonū eo ꝙ cōe eſt: coniūgit participātes bono illo. Sicut ergo ciuitas coniūgit & continet ciues ipſos ne a ciuilitate recedāt: eo ꝙ ſit quoddā cōe bonum ipſoꝝ: ſic filii coniūgūt & continēt ipſos parentes: ne ab īuicē recedant: eo ꝙ ſint quoddā cōe bonū ipſoꝝ: ſemp enī de ratione ē ꝙ contineat. uniat:& coniūgat ſicut de ratione ꝓprii ē ꝙ diuidat & diſtinguat. Hāc aūt rationē tāgit phūs. viii. ethi. dicēs ꝙ qa cōe contiet & coniūgit. filii eo ꝙ ſint cōe bonū utroruꝗ cōiugiū uī eē cā ꝗre ſit ipſorū coniūctio. Vn̄ ſubdit ꝙ ſteriles citiꝰ diſſoluunt̄ dicit aūt ſteriles citius diſſolui: non quia licita ſit diſſolutio coniugii ēt ſi non adſit illi fœcūditas filioꝝ ut ſupior rō pleniꝰ oſtēdebat. attn̄ ſi in coniugio aſſit ibi bonū ꝓlis n̄ ſolū

ex fide quæ in coniugio eſt ſeruanda: inclinatur coniuges: ut ſibi inuicem inſeparabiliter adhereát inclinatur ex ipſa prole: q̄ eſt ipſoꝝ cõe bonum ymo eo ipſo ꝙ aliqui ſunt amici unius habēt q̄n dam inclinationem ut ſint amici inter ſe: parentes q naturaliter diligunt ſuam prolem ex dilectione naturali quam hñt ad ipſam: augmentaꝛ eorum amicitia naturalis. Sed cū oīs amor uim quādam unitiuam dicat augmentato amore ꝓpter prolē genitam: augmētatur eoꝝ ꝓpoſitum ut uelint inſeparabiliter permanere. Patet ergo ꝙ decet oēs ciues non ſolum pp bonum fidei con iugalis ſed etiam pp ipſam ꝓlē: ad quam ordinatur coniugium inſeparabiliter conuiuere ſuis uxoribus. Tanto hoc magis decet reges: principes quanto de ꝓlē: ſuſcepta ꝑ oībus aliis debent diligentiorem hēre curam. In cura. n. regiæ prolis plus poteſt inferre nocumenti ipſi regno: q̄ in cura cuiuſcunqꝫ alterius: quare ſi amor & diligētia circa prolem faciat maiorem unionem coniugum: quanto maior cura & diligentia adhibēda eſt circa prolē regiam q̄ circa alias: tanto magis decet reges & pricipes q̄ diu ſuæ uxores uixerunt: eis in ſeparabiliter adherere.

¶Quod oēs ciues & maxime reges & principes una ſola uxore debēt eſſe contenti. Cap. ix.

a Pud aliquas ſectas non reputatur con tradictamen rationis ꝙ unius & eiuſdem ſimul plures exiſtant uxores: ſed ꝙ recta ratio dictet quoſlibet ciues. & maxime Reges & principes unica coniuge debere eē cõtentos: triplici uia uenari poſſumus. Prima ſumitur ex parte ipſius uiri. Secūda ex parte ipſi⁹ uxoris. Tertia eſt ex parte prolis. ¶Prima uia ſic patet. Nam ſicut pluralitas ciborum ꝓuocat ad nimiam repletionem. Sic pluralitas mulierum ꝓuocat ad nimiam concupiſcentiam uenereorū: q̄re cum huiuſmodi concupiſcētiæ: ſi fortes ſint obnubilant mentem & rationem ꝑcutiūt. Si indecens eſt omnibus ciuibus nimis uacare uenereis & retrahere ſe ab actibus prudētiæ & ab opibus ciuilibus. Indecens eſt eos plures hēre coniuges: nō tāto hoc idecēs ē magis regib⁹ & pricipib⁹ q̄to plus ī eis uigere dēt prudentia & itellect⁹: & quanto plus uacare debent & magis eſſe ſolliciti circa opa ciuilia & circa ſalutem regni: quā aliqui alioꝝ: ne ergo p nimiam opam uenereorum nimis retrahantur ab hmōi cura: idecens ē eos plures hēre uxores. ¶Secunda uia ſumitur ex parte ipſius uxoris. Nam ſicut ex ꝑte uiri indecens eſt uxoꝝ pluralitas: ne propter nimiam operam uenereorum uir a cura debita retrahaꝛ. Sic hoc indecens eſt ex pte uxoris: ne uxor a ſuo cõiuge non debite diligaꝛ. Nam inter uxorem & uirum debet eſſe amor magnus quia inter eos: ut probatur. viii. ethi. eſt amicitia excellēs & naturalis: ſed cum excellens amor non poſſit eē ad plures: ut uult phūs. ix. ethi. indecens ē eos quoſcūqꝫ uiros uel ciues plures hēre uxores: qa ut eas non tanta amicitia diligerent: q̄ta inter tātas cõiuges eſſe debet maxime tñ hoc indecēs eſt regibus & principibus: quia ne indebite utantur uenereis eos & ſuas coniuges maxime reſeruari debet amor debitus coniugalis. ¶Quarta uia ad inueſtigandum hoc idem ſumitur ex nutritiōe filiorum. Nam cum coniugium ſit quid natura le: q̄ō debito modo fieri debeat maxime inueſtigari poteſt p ea q̄ in aliis aīalib⁹ conſpicimus. Videmus aūt ut cōiter alii doctores tradunt: ꝙ in aliquib⁹ aīalibus ſola femella ſufficit ad nutritionem filiorum: ut patet in canib⁹: ī gallinis & in pluribus aliis aīalibus: q̄re cū coniunctio maris & fœīæ ī oībus aīalibus ordineꝛ ad bonū ꝓlis: in illis aīalibus: ī quibus ſola fœīa ſufficit ad nutritionem filiorū: non refert utrum unus maſculus pluribus cōiūgaꝛ fœmellis nec etiam refert utrū durāte partu maſculus cōuiuat fœīæ: ſed ſola fœīa nō ſufficit ad præſtādum filiis debitum nutrimentum: unus maſculus non adheret niſi uni fœīæ: & q̄diu durat tp̄s partus pp nutritionem filiorū: ut patet in columbis & in aliis pluribus gñibus auiū: q̄ alternatim oua fouēt: & onerū filiorū ptē portat fœmella: & ptē maſculus. Cū igitur ad ſupportandū onera cōiugii in hoībus nō ſufficiat ſola fœīa naturale eſt hoīb⁹ ut un⁹ uir uni mulieri nubat. Ea. n. naturalia iudicare debem⁹ q̄ ſunt ut in plurib⁹: ut naturale ē hoī ꝙ ſit dexter. licet contigat aliquos eſſe ſiniſtros. Sic qa ut ī plurib⁹ ſola fœīa nō pōt portare onera mr̄imōii: nec ſufficit ad ꝑſtandū filiis oīa neceſſaria & debitū nutrimētum. ¶Licet ergo forte aliq̄ mulieres qa facultatib⁹ habūdāt: ſufficerēt ad ꝑſtādū filiis debitū nutrimētū: qa tñ naturale ñ eſt iudicādū illud quod ē ut in paucioribus. Sed qd ē ut ī plurib⁹: reliquū ē: ut in hoībus iudiceꝛ qd naturale: ut tā mas q̄ fœīa ſupportēt onera filioꝝ. Sed cū in aliis aīalibus: in quib⁹ tā mas q̄ fœīa ſupportāt onera filioꝝ: q̄diu filii idigent parentib⁹. Naturale ſit ut unus maſcul⁹ uni adhereat fœīæ: ſequiꝛ in hoībus eē qd naturale ut q̄ diu filii indigent parentib⁹: tā diu unus maſculus uni fœīæ p coniugiū copuleꝛ. Sed filii q̄ diu uiuunt indigent ope parentū: decens eſt ut ſemp p coniugium hūanum unus maſculus uni ſoli fœīæ copuleꝛ. Non. n. ſic eſt de hoībus ſicut de aīalibus aliis quia eis natura ſufficienter parat uictum: ut ſupra ī primo capitulo huius ſecūdi libri planius dicebaꝛ. Poſtq̄ ergo pulli auium appoſuerunt debitas pēnas: & puenerunt ad debitum incrementum: per ſeipſos poſſunt ſibi debitum cibum q̄rere: & nō ulterius egent ope parentum: quia in talib⁹ ſufficit: ꝙ durāte tpe partus maſculus conuiuat fœīæ: & unus uni adhereat. Sed cum homines toto tēpore uitæ ſuæ egeant opibus & facultatibus parentum. quia eis cibus congruus: non ſufficienter a natura paraꝛ. Sic ſe debent hēre mas & fœīa p coniugiū in hominib⁹: ſicut in auibus alternatim ſupportāntib⁹ onera filiorū ſe hñt maſculus & fœīa tempora. Sed cū dictum ſit ꝙ toto tēpore pt⁹ ī hmōi aui-

bus maſculus ſimul conuiuat ſociæ:& unus uni
adheret. Sequiť ꝙ in hominibus:per totam uitā
coniuges ſimul conuiuant:& unus quidem uni
adhereat. quare ſi nolētes adherere coniugio:de
cens eſt eos adherere ſecūdum modum & ordi
nē naturalē decet oēs ciues una ſola uxore eſſe
contentos. Et tāto magis hoc decet reges & pri
cipes:quanto decet eos meliores eſſe aliis:& ma
gis ſequi ordinē naturalem. Patet ergo ꝙ nō ſo
lum ex parte uiri & uxoris:ſed etiam ex parte ꝓ-
lis:uir non niſi uni fœminæ debet per coniugiū
copulari.

¶ Qđ coniuges oīum ciuiū:& maxīe regnū &
principū uno uiro debēt eē contētæ. Cap. x.

q Vamuis apud aliquas ſectas: ut apud
ſarracenos:& apud forte aliquas alias
barbaras nationes non reputeť incon
gruū unūm uiꝝ:etiam ſimul hr̄e plures uxores.
apud nullas tn̄ gentes ſcđm quaſcūq; leges uiuē
tes nunq̄ hoc fuiſſe indultū ut ſimul una mulier
pluribus uiris per coniugium copuletur. Magis
enim repugnat apparentibus & his ad quæ con
iugiū ordinatur unā fœminā ſimul pluribus nu
bere uiris:q̄ unum uirū pluribus fœminis. ymo
& in lege diuina ut in ueteri teſtamēto ex aliq̄
diuina diſpenſatione uel propter aliquā figurā
& ſignationem legimus unius uiri plures fuiſſe
uxores. tn̄ & reperiť in paucis:uel ꝙ repitur ī ali
quo caſu uel ex aliqua rationabili cā ꝑmiſſum:
cōmunē legem turbare non debet:ſcđm. n. cō-
mune dictamē rationis deteſtabile eſt unum ui
rum ſimul plures hr̄e uxores. deteſtabilius tamē
eēt ſi una fœmina p coniugium ſimul pluribus
copulareť uiris. Coniugium. n. ad quatuor com
parari poteſt. ex quibus ſumi pn̄t quatuor ratio-
nes per quas inueſtigare poſſumus oīno deteſta
bile eſſe unam fœiam nuptam eē pluribus uiris.
In cōiugio. n. primo reſeruatur ordo naturalis.
Nam naturale eſt fœminā eſſe ſubiectam uiro.
eo ꝙ uir prudētia & ītellectu ſit præſtantior ipa:
Secūdo ex coniugio conſurgit pax & amicitia.
Multas. n. guerras & multas diſcordias ſedari ui
demus eo ꝙ inter partes contrahūtur coniugia.
Tertio ex coniugio oriť ipſa proles:ordinať. n.
coniugium non ſolum ad conſeruationē ordi-
nis naturalis & ad debitam pacē. Sed etiam or-
dinať ad procreationē filioꝝ. Quarto ſicut ordi
natur coniugium ad filiorum procreationē:ſic
ordinať ad eorum debitam nutritionē. Incon-
ueniēs eſt ergo unam coniugē eē plurimū uiro-
rū quia p hoc oīa ꝑdicta. iiii. impediunť. Tolleť
enim ex hoc naturalis ordo non reſultabit inde
pax & concordia:ſed magis deſſenſio & inimi-
citia. non erit debita ibi procreatio filioꝝ. non
tribueť filiis debitum nutrimētum. ¶ Quod āt
ex hoc tollatur naturalis ordo:uidere nō eſt dif
ficile. nam ſcđm ordinē naturalem ut patet per
phūm impoli. ſemp uir debet eē ꝑeminens. mu
lier uero debet eſſe ſubiecta. Rurſus ſcđm ordi-
nem naturalem in eis de opibus nullus æque p
ſe duobus uel pluribus poteſt eē ſubiectus. ſi. n.
aliqua pſona duobus ſubiicitur hoc non eſt æq̄
p ſe:ſed hoc ē quia unus ad alium ordinatur:ut
ſi ciuis ſubiicitur propoſito & regi oportet pro-
poſitum illū ad regē ordinari eē ſub ipſo:repu-
gnat ergo ordini naturali eundē duobus eē ſu-
biectum. q̄re ſimiliter debet eē ſubiecta uiro. ex-
quo totam ſui corporis ptātem uni uiro tribuit.
contra ordinē naturalem eſt ut uiro alteri ſit ſu-
biecta. Nam & ſi idē pōt dn̄ari pluribus ut plu-
res ſunt. eundem tn̄ obedire pluribus principan
tibus:ut plures ſunt ſcđm naturalem ordinē eſſe
non pōt. q̄re & ſi deteſtabile eſt plures fœīas cō
iuges eſſe unius. unam tn̄ nubere ſimul uiris plu
ribus deteſtabilius eſſe debet. Decet ergo coniu
ges oīum ciuium uno uiro eſſe contentas. mul-
to magis tn̄ hoc decet coniuges regum & prin
cipum:quia in eorum coniugio magis q̄ in alio
decet naturalem ordinem conſeruare. ¶ Scđo
hoc idem inueſtigari poteſt ex ipſa pace & con-
cordia ad quam coniugium ordinatur. Nam cū
quilibet moleſte ferat ſi in uſu ſuæ rei delectabi-
lis impeditur abſq; diſſenſione & diſcordia eſſe
non poteſt:ſi una fœīa p cōiugium pluribus co-
puletur uiris. cum. n. unus illorum in uſu rei de-
lectabilis alterum impediret:inter eos guerra &
inimicitia oriretur. ymo quilibet illorum uiroꝝ
contra parentes & conſanguineos uxoris ad ini
micitiam moueretur: eo ꝙ ſuam coniugē alte
ri uiro p coniugium ſubiecerunt. Ex coniugio
igitur ꝙ ordinatur ad pacem & ad amicitiā lis
& diſcordia orietur. quare decet cōiuges oīum
ciuium uno uiro eſſe contētas. Tāto tn̄ hoc ma
gis decet coniuges regū & principū q̄to lis & di
ſcordia principantiū eſt piculoſior & magis ca-
uēda q̄ oīum alioꝝ. Tertio hoc idē patet ex ge-
neratione prolis:ad quam coniugium ordinať.
Impediť. n. ipſa fæcūditas filioꝝ:ſi una fœīa plu
ribus coniugať uiris. Vn̄ & meretrices conſpici
mus eſſe magis ſteriles q̄ alias mulieres. igiť ex
parte ꝓcreationis filioꝝ oīno īdecēs eſt unā fœ
minā plures hr̄e uiros. nā ſi unus maſculus pōt
plures fæcūdare fœīas. Vna tn̄ fœīa non ſic fæcū
dari pōt a pluribus uiris:ymo īpediť fæcūditas
eius ex pluralitate uirorū. q̄re ſi coniugiū princi
paliter ordinať ad bonū ꝓlis. Decet cōiuges oī-
um ciuiū:ne īpediať eaꝝ fæcūditas uno uiro eē
contētas. tāto tn̄ hoc magis decet regū & princi
pū coniuges. q̄to in tali coniugio pculſior ē ſte-
rilitas filioꝝ. Diligēter ergo aduertere debēt ſin
gulæ mulieres:q̄ ſuis uiris p coniugiū copulenť
q̄ta diligentia debeant ad ſuā pudicitiā obſerua
re. & q̄to cōatu fidē ſuis uiris obſeruēt. qa ſi eſſe
non pōt & deteſtabile eſt ēt p cōiugiū fœīam ui
uēte uiro ſuo:uiro alio copulari. magis deteſta-
bile ē alicui uiro fornicarie cōmiſere. ¶ Quarto
hoc īueſtigare poſſumus ex filioꝝ debito nutri-
mēto. nā ex hoc parētes ſolicitanť circa pueros.
qa firmiter credūt eos eſſe eoꝝ filios qcq̄d ergo
īpedit certitudinē filioꝝ:impedit ne patres dili-

Digitized by Google

gentet eis ꝓuideāt in hereditate & in debito nutrimēto. Sed ſi una fœia pluribus nubat uiris: patres de ſuis filiis certi eſſe non poterunt q̄re non adhibebūt illam diligētiam quam debēt ut ſuis filiis debite in nutrimēto & in hereditate ꝓuideant. deteſtabile ē ergo unū uiꝝ plures hr̄e uxores. ſed deteſtabilius eſt unā uxorē plures hr̄e uiros. quia ꝑ hoc magis impedit certitudo filioꝝ. q̄re ſi decet oēs ciues certos eē de ſuis filiis. ut eis diligēter ꝓuideant in hereditate & in nutrimento. decet coniuges omnium ciuium uno uiro eſſe contētas. tanto tñ hoc magis decet coniuges regū & pricipum q̄tum ī cura circa eorum filios ꝑiculoſior eſt q̄ in cura aliorum.

¶ Q ꝺ decet oēs ciues: & maxime oēs reges & principes non ducere coniuges ſibi nimia conſanguinitate coniunctas. Cap. xi.

c Rederet forte aliquis: Dum tñ una fœmina ꝑ coniugium uni copuletur uiro. licitum eſſet illud coniugium cuiuſcūq; gn̄ris: uel cuiuſcūq; conſanguinitatis eſſe habeāt uir & uxor. Sed ꝙ ſit cōtra rationis dictamē ꝙ cū parētib⁹ & cōſanguīeis nimia cōſanguinitate cōiūctis nō ſit ineūdū cōiugiū: triplici uia uēari poſſumus. Pria ſumit ex debita reuerētia q̄ eſt parentibus & conſanguineis exhibēda. Secūda ex bono qꝺ ex coniugio conſurgit. Tertio ex malo qꝺ inde uitatur. ¶ Prima uia ſic patet. nam cum ex naturali ordine debeamus parētibus debitam ſubiectionē. & conſanguineis debitam reuerētiam. Cum hm̄oi reuerētia debita non reſeruetur inter uirum & uxorē propter ea q̄ inter eos mutuo ſunt agēda: dictat naturalis ratio q̄ nimis ꝓpiqua ex ſuo gn̄e nō ē ꝑ coniugium ſocianda. ymo adeo uidet hoc naturali rationi conſentaneum ꝙ uix ſint aliq̄ gētes nō exceptantes pſonas aliquas a coniugio contrahēdo. Vñ & philoſophus. ii. poli. ſola ratiōe naturali ductus exceptat: pſonas aliquas a contractione connubii. nunq̄. n. fuit licitum alicui: & apud nullas gētes ꝑmiſſum inuenimus: ut quis cum matre contraheret. nam uxor debet eē ſubiecta uiro. inconueniens autem eſſet ſic matrē filio eſſe ſubiectam. Non licet ergo filiis cōtrahere cum parētibus. propter mutuam reuerētiam quam ſibi inuicē debēt. Sic etiam ñ licet eis contrahere cum conſanguinitate coniuncti. niſi in diſpenſatione & in caſu: nam propter aliqꝺ magnum bonum inde poſſet conſurgere: concedit aliquando alicui in aliq̄ caſu. ꝙ cōiter aliis denegat. ratione ergo reuerētiæ debitæ cōſanguineis q̄ in agēdis inter coniuges congrue reſeruari ñ pñt. niſi ex diſpenſatione & in caſu īter pſonas nimia conſanguinitate coniūctas ñ ſunt cōnubia contrahenda. Decet ergo omnes ciues non contrahere coniugia cum quibuſcūq; pſonis. Tanto tñ hoc magis decet reges & pricipes: quanto magis eos obſeruare decet ordinē naturalē. ¶ Secunda uia ad inueſtigandū hoc idē ſumit ex quodam bono quod in matrimonio conſurgit. Dicebat enim in præcedentī capitulo ꝙ ex contractione coniugii inter ipſos contrahētes oritur pax & concordia. Sed cum inter conſanguineos ex ipſa proximitate carnis ſufficiēs quidem amicitia eſſe uideatur dictat naturalis ratio coniugia contrahēda eſſe inter illos: q non ſūt nimia cōſanguinitate coniūcti: ut quos carnis coniūctio ꝑ dilectionē & amicitiam non coniūgit coniūgat contractio copulæ coniugalis. Decet ergo oēs ciues non contrahere cum ꝑſonis nimia conſanguinitate coniūctis. Magis tñ hoc decet reges & principes. quia q̄to ſūt in maiori ſtatu & in altiori gradu. tanto magis egent affinitate & amicitia aliorum. Nam ſecūdum phūm in ethi. q̄to arbor eſt altior. tāto magis indiget ſuſtētamētis: ne quatiat a uento. Reges ergo & pricipes q̄to in altiori gradu exiſtūt: tanto indigēt hr̄e maiores & plures: tam affines q̄ conſanguineos & amicos. ¶ Tertia uia ad inueſtigandum hoc idem ſumit ex malo qꝺ ꝑ cōiugium uitatur. Per coniugium. n. non ſolū ꝓducitur bonum prolis: ſed etiam uitatur intemperantiæ malum. Qui. n. caſtitatem ſeruare non poſſunt: ne ſint nimis intēpati quibuſlibet fœminis ſe miſcēdo expedit eis inire cōnubia. ut una uxore contēti ab intemperantia retrahātur. Cum. n. concupiſcētiæ carnis ſi nimiæ ſint: rationem pcutiāt ut ſupra pluries diximus. Expedit quibuſlibet uolētibus uigere ratione & intellectu nō nimiam opam dare uenereis. Cum ergo ad pſonas nimia affinitate coniūctas habeatur naturalis amor: ſi ſupra amorem illum ſupaddatur amicitia coniugalis. inter coniugales: ſic ſe hn̄tes tanta multiplicaretur dilectio ꝙ oporteret eos nimium uacare uenereis. Decet ergo omnes ciues non inire cōnubia cum pſonis nimia conſanguinitate coniūctis: ne dādo nimis operam uenereis percutiatur eorum ratio: & retrahātur a curis debitis & a ciuilibus operibus. Tanto hoc ergo magis decet reges & principes. quāto ipſi plus uigere debent prudentia & itellectu. & quāto maius periculum poteſt regno conſurgere: ſi reges & principes circa ſalutem regni & circa ciuilia opera non diligētes intēdāt. In nimis ergo propinquo gradu conſanguinitatis non eſt matrimonium contrahēdum. Tertius tñ & quartus gradus quia a propinquitate demare incipiūt: ſi diſpenſatio aſſit propter: bonum aliqꝺ proſequēdum: uel magnum malum uitandum contrahi poterit copula coniugalis.

¶ Quomodo reges & principes: & uniuerſaliter omnes ciues: decet uxores accipere ornatas exterioribus. Cap. xii.

b Onorum aūt q̄dam ſunt bona aīæ. ut uirtutes & boni mores: q̄dā uero ſunt bona corporis. ut pulchritudo: māſuetudo: & agilitas & cætera talia. Quædam aūt dicūtur exteriora bona. quæ quātum ad p̄ſens ſpectat in triplici genere hn̄t eſſe. nam honorabilitas generis. pluralitas amicorum: multitudo di

uitiarum.Inter bona exteriora computantur.ut
patet p phūm.i.retho.Cum ergo reges & princi
pes uolunt alicui per coniugium copulari:atten
dere debent ut pſona illa quā ſibi in coniugem
optat ſit omnibus his bōis ornata.Nō tamē æq̄
principaliter intendere debent ad tria prædicta
bona.Sed ad nobilitatem generis:& ad multi/
tudinē amicorum inter exteriora bona debent
intēdere quaſi primo & per ſe.Sed pluralitas di
uitiarum eſt intēdenda quaſi ex conſequēti.De
cet enim eos talem uxorē acceptare:quæ ſit no
bilis genere:& per quā acquirāt multos amicos
nobiles & potentes.ſed ꝙ per uxorem illam ac
quiratur diuitiarum copia:intendendum eſt q̄ſi
ex conſequenti.Magis autem attendendum eſt
in coniuge:ut in proſequendo patebit: honora
bilitas generis:& pluralitas amicorum:q̄ multi
tudo diuitiarum.Omnia tamē hæc tria aliquo
modo ſunt attendēda.Ordinat̄.n.coniugium
ut patet ex dictis:ad debitam ſocietatem ad paci
ficum eē:& ad ſufficiētiam uitæ.Prout ergo cō
iugium ordinatur ad debitam ſocietatē apud re
ges & pricipes:in ſuis coniugibus q̄rēda eſt no
bilitas generis.Sed ꝓut ordinat̄ ad eſſe pacificū:
q̄renda eſt multitudo amicorum.Prout uero or
dinatur ad ſufficientiā uitæ:q̄rēda eſt pluralitas
diuitiarum.Probatur.n.ſupra coniugiū eſſe ſe/
cūdum naturam:eo ꝙ homo naturaliter eſt aial
ſociale.Prima aūt naturalis ſocietas ut patet per
phūm.i.poli.eſt maris & fœmīæ:uiri & uxoris.
Hoc autem non eſſet niſi coniugium ordinaret̄
in q̄dam ſocietatem debitam & naturalē.Cum
ergo debite & congrue nobilis nobili ſociet̄ re
ges & principes quos conſtat eſſe nobiles gene
re:ꝓut coniugium ordinetur in ſocietatē dignā
& congruam debent ſibi uxores q̄rere q̄ ſint ex
nobili genere.¶Secūdo propter eſſe pacificum
q̄rēda eſt amicorum multitudo.Nam pax inter
hoīes ſe hēt quaſi ſanitas reſpectu humorum.Si
cut.n.uidemus in uno & eodem corpore ꝙ pro
pter inæqualitatem humorum conſurgit infir/
mitas & pugna.Sic & inter hoīes propter iniuri
as & inæqualitates:quas inter ſe exercent cōſur
gunt diſſenſiones & bella.q̄re ſicut ad eſſe ſanū
requiritur ꝙ quis habeat naturā fortē ut poſſit
nociua expellere.Sic ad eſſe pacificum requirit̄
abundantia ciuilis potētiæ:& pluralitas amico/
rum.Nam ſecūdum phūm in retho.Hoīes liben
ter iniuſtificant cū pn̄t.Qui ergo caret ciuili po
tentia & non eſt munitus amicis de leui iniuri
am:patitur.& non ſinit̄ uiuere in eſſe pacifico.
Coniugium igitur ꝓut ordinat̄ ad eſſe pacificū
q̄renda eſt ex eo amicorū pluralitas.Hoc aūt ut
patet ex habitis tanto magis egent reges & prin
cipes:q̄to eoꝝ ſtatus:quia altior magis indiget
ſuſtentamētis & pluribus pōt cōcuti īfortuniis.
Patet ergo qūo in coniuge regum & nobilium
q̄renda eſt nobilitas generis.& qūo ex tali con
iugio q̄renda eſt pluralitas amicorum.¶Reſtat
oñdere qūo ex eo q̄ri debeat diuitiaꝝ multitu/
do q̄runt̄.n.ex coniuge dotes & diuitiæ ad ſup
portandum onera matrimonii ſiue coniugii.&
ꝓpter ſufficientiam uitæ.Veꝝ quia reges & prī
cipes ſemp ītēdūt diuitiis & poſſeſſionibus abū
dare.q̄ deſeruiunt ad ſufficientiam uitæ. Decet
eos in ſuis coniugibus principalius q̄rere:ꝙ ſint
nobiles genere:& ꝙ p eas abundent in ciuili po
tentia & ꝙ acquirant multitudinē amicoꝝ:q̄ ex
tali coniugio acquirāt multitudo nūmiſmatis.
¶Viſo qūo reges & principes in ſuis coniugib᷒
debent q̄rere exteriora bona.de leui patet q̄les
coniuges ſinguli ciues accipere debeant.Nam ſi
reges & principes decet accipere nobiles coniu
ges:ut inter eos ſit pax & digna ſocietas.In om
ni coniugio nimia imparitas uidetur eſſe uitan/
da.Nam impitas in exceſſu:ſiue ſit ſecūdum no
bilitatem ſiue ſecūdū ætatem: ut plurimū eſt cā
litigii:uel eſt cā ut ſibi coniuges fidem n̄ ſeruent
ut ſi nobilis nubat ignobili:n̄ erit īter eos digna
ſocietas:Sed unus alteri ultra q̄ leges cōiugii re
quirant dōinari conabit̄.ſic etiam ſi nimis ſenes
iuuenculæ nubant. quia iuuenes ſocietate ſenū
non gaudent.tanta imparitas ætatis erit quod/
dā incitamentū:ut ſibi coniuges fidem non ſer/
uent.Quærenda ſunt ergo in coniuge tria p̄di/
cta bona exteriora. uidelicet honorabilitas ge/
neris:multitudo amicoꝝ.& pluralitas diuitiaꝝ.
Sed hoc ſecundum modum & ꝓportionalitatē
nubentis.ita ꝙ īter coniuges aliqua proportio
reſeruetur tam animæ q̄ corporis.

¶Quod decet omnes ciues & maxime reges &
principes quærere in ſuis coniugibus:non ſolū
ꝙ ſint ornatæ exterioribus bonis : ſed etiam in
interioribus. Cap.xiii.

o Stendebatur ſupra quale debet eſſe cō
iugium:quia eſt quid naturale:& eſt
quid indiuiſibile:& eſt unius ad unā.
Oñdimus aūt inter quas perſonas debet eſſe cō
iugium:quia inter nimia propīquitate coniun/
ctos.Vlterius aūt declaramus:qualia bona exte
riora ſunt q̄renda in coniuge. Reliquum eſt ut
dicamus qūo cōiuges ipſorum uirorum bonis
tam corporis q̄ animæ debēt eſſe ornatæ.¶Sci
endum igitur ꝙ phūs.i.retho.enumerando bo
na fœminarum ait.ꝙ bona corporis fœminaꝝ
ſūt pulchritudo & magnitudo.Bona uero aiæ.
temperātia:& amor operoſitatis ſiue ſeruilitatis.
Quātum ergo ad bona corporis q̄renda eſt in
uxore pulchritudo & magnitudo.Sed quātum
ad bona aiæ maxime uidetur eſſe q̄rendū in fœ
mina ꝙ ſit temperata:& ꝙ non amet eſſe ocio/
ſa ſed diligat facere operā non ſeruilia.Quæ au
tem ſunt opera non ſeruilia quæ quærenda ſunt
in coniugibus multa in proſequendo patebit.
¶Quod aūt hæc bona corporis magnitudo ui
delicet & pulchritudo quærenda ſint in uxore:
ſic pōt oñdi.Nam licet coniugum ut in præce/
denti capitulo dicebat̄:ordinetur ad ſocietatem
debitam: & ad eſſe pacificum:& ad ſufficientiā
uitæ.Ordinatur ēt nihilominus ad debitam p/

Digitized by Google

lis productionem:& ad ſornicationem uitādā.
ymo principalius uidetur ordinari coniugium
ad hæc duo bona quam ad tria prædicta. Nam
bonum fidei:ut ꝙ coniuges ſibi fidem ſeruent.q̄
ſeruando fornicationem:uitant & bonum pro/
lis magis directe pertinere uidetur ad coniugi
um:q̄ ea quæ in præcedenti capitulo diximus.
Omnia ergo illa quæ uidentur facere ad forni/
cationē uitandam:ad fidem coniugum conſer/
uandam:& ad prolem debite producendam:in
coniuge quæri debent. Videmus aūt ꝙ magni.
tudo corporis facit ad bonū prolis. Nam filii in
quantitate corporis ut plurimum matrizant.qa
totam corpulentam, ſubſtantiam quodāmodo
hn̄t a matre. Sicut ergo in aliis aīalibus ut pluri.
mū ex magno genere magna procedūt.ſic & in
hoībus:ſi parentes magni exiſtant filii ut pluri/
mum magni naſcūtur. Decet oēs ciues propter
bonum prolis ut filii polleāt magnitudine cor.
porali:quærere ī ſuis uxoribus magnitudinem
corporis. Tanto tn̄ magis hoc decet reges & prī
cipes:quāto ipſi circa proprios filios eo ꝙ ex eis
dependeat bonum cōe & ſalus regni.plus ſolici
tari debēt:q̄ alii. ¶Secundo inter bona corpo/
ris quærenda eſt in uxore formoſitas & pulchri
tudo.nam & hoc facit ad bonum prolis. Nam ſi
cut ut plurimum ex magnis naſcuntur magni.
Sic & ex pulchris naſcūt. pulchri.quare ſi decet
oēs ciues & maxime reges & prīcipes ſolicitari:
ut polleant filiis pulchris & magnis. Decet eos
in ſuis uxoribus quærere magnitudinem & pul
chritudīem corporalem. Videtur etiam pulchri
tudo coniugis nō ſolum facere ad bonitatē pro
lis. Sed etiam ad fornicatiōem uitādam:ad quā
uitādam eſt ipſum cōiugium ordinatum. ¶Vi.
ſo qūo quātum ad bona corporis quærenda ſit
in coniuge magnitudo & pulchritudo. Reſtat
uidere qūo quātum ad bona aīæ quærenda ſūt
in ea temperantia & amor oppoſitis. Illud eni
bonum maxime uidetur eſſe quærendo in fœ/
mina ad cuius oppoſitum maxime icitatur. Di/
cebatur autem ſupra ꝙ agere ſecūdum rationē
& inſeq paſſiones modo oppoſito ſe hn̄t.ita ꝙ
quanto magis inſequitur paſſiones minus agit
ſecundum rationem:& econuerſo. Illi ergo in
quibus minus uiget ratio ſecūdum ꝙ hmōi ſūt.
magis inclinantur:ut ſint paſſionum īſecutores
pueri & mulieres quātum eſt de ſe:magis uidē.
tur eſſe inſecutores paſſionum quā uiri.quia uir
eſt præſtantior ratione ſed cum temperantia ut
primo libro diffuſius diximus. ipſas paſſiones
moderet.ad quas mulieres maxime incitantur.
licet ſingulis uirtutibus ſecūdum modum eis cō
gruum fœminas pollere deceat.tn̄ cum traden
da eſt aliqua nuptui:potiſſime inquirēdum eſt:
utrū polleat temperantia:eo ꝙ ad intēperātiam
fœminæ maxime incitētur. Decet ergo oēs ci/
ues hoc in ſuis cōiugibus quærere. Tāto tn̄ hoc
decet reges & principes.quanto intēperātia cō
iugum ipſorum plus nocumenti inferre poteſt.

q̄ intemperantia coniugum aliorum. Decet er/
go coniuges temperatas eſſe. Decet eas etiā ama
re operoſitatem.quia cum aliqua perſona ocia
exiſtat:leuius inclinatur ad ea quæ ratio uetat.
Nam mens humana ut inuit phūs.vii.poli.ne/
ſcit ocioſa eſſe ſtatim ergo cum aliquis non dat
ſe bonis & licitis exercitiis:eius mens uagat̃ cir.
ca alia:& occupat̃ cogitationibus turpibus. Pa/
tet ergo ex iam dictis quale debet eē coniugiū:
& qualiter oēs ciues:& maxime reges & princi/
pes ſe hēre debent in ducendis uxoribus. Nam
poſtq̄ eas inducunt:diligēter debent primo in/
quirere:qualiter ſint ornate exterioribus bonis:
ut quomodo ſunt nobiles genere & quomodo
per tale coniugium conſequi poſſint ciuilē po/
tentiam & multitudinē amicorum. ¶Secundo
inueſtigare debent qūo polleant corporalibus
bonis:ut qūo ſint magnæ ſtaturæ:& ꝙ habeant
formoſitatē & pulchritudinē corporalē. ¶Ter
tio quia non ſufficit affluere bonis exterioribus
& pollere corporalibus.niſi aſſint ibi bona mē.
tis & aīæ debēt inquirere quomodo uxores du
cendæ ſint temperatæ:& qūo ſint operoſæ circa
exercitia licita & honeſta.

¶Q d' oēs ciues:& maxime reges & principes
non decet ſuas uxores regere eodem regimine
quo regendi ſunt filii. Cap. xiiii.

q Via non ſufficit ſcire quale coniugiū:
& qualiter quis ſe hr̄e debeat in uxo.
re ducenda.niſi circa eā iam ductā ſci.
at debite ſe hr̄e. Iō præmiſſis capitulis:rationabi
liter hoc ānectitur.ut ſciamus quomodo regi/
mē nuptiale:quo regendæ ſunt coniuges ab ali.
is regiminibus eſt diſtinctum. Poſſumus aūt du
plici uia inueſtigare:ꝙ alio regimine ſunt con/
iuges:& alio filii. Prima uia ſumitur ex parte mo
di regendi. Secunda uero ex parte operum fien.
dorum. ¶Prima uia ſic patet. Nā ſecūdum phi/
loſophos.modus regiminis uniuerſi reſeruatur
in uno hoīe.unde & ab eis homo appellatur mi
nor mundus. Nam ſicut totum uniuerſum diri.
gitur uno principe.ut uno deo.qui eſt intellect⁹
ſeparatus & purus.ſic omnia quæ ſunt in hoīe ſi
debite regi debent : regenda ſunt intellectu &
ratione.ymo adeo modus uniuerſi reuerſatur in
quolibet hoīe:ꝙ populo totum ordinem cælo/
rum ſaluauit in qualibet anima rationali. Si er/
go regimē totius uniuerſi aſſimilatur regimini
quod debet eſſe in uno hoīe.cum ciuitas ſit pars
uniuerſi:regimē totius ciuitatis multo magis re
ſeruabitur in una domo. Nam ſi domus eſt plus
q̄ unus homo ſingularis:& ciuitas eſt minus q̄
uniuerſum:ſi totum uniuerſum p quandā ſimi.
litudinē reſeruat̃ in uno hoīe.multo magis regi
mina q̄ ſunt in ciuitate per quādam ſimilitudi/
nē reſeruātur in domo. Vnde & phūs.i.poli.re.
gimina unius domus aſſimilat regiminibus ci/
uitaris. Ciuitas aūt quātum ad pn̄s ſpectat dupli
ci regimine regi pōt.politico.ſ.& Regali. Dici
tur aūt quis præeſſe regali dn̄io:cum præeſt ſecū

dum arbitrium & ſcdm leges:quas ipſe iſtituit.
Sed tunc præeſt regimine poli. quando non po
teſt ſecũdum arbitriũ:nec ſcdm leges quas ipſe
inſtituit ſed ſecundũ eas quas ciues inſtituerũt.
Cum.n.principans in ciuitate ipſe ſcdm ſeipm
principatur & ipſe leges inſtituit regimen illud
ab eo regnante nomẽ ſumit & dicit regale.ſed
cum leges non inſtituunt a principante:ſed a ci
uibus.illud regimẽ nõ eſt denominãdũ ab ipo
regnante & principante ſed magis ab ipſa poli/
cia & ab ipſis ciuibus. Dicitur ergo tale regimẽ
politicũ uel ciuile.❡His aũt duobus regimini/
bus in ciuitate ſecũdum phũm in poli.aſſimilã
tur duo regimina domus:paternale & coniuga
le.Nam regimẽ paternale aſſimilat regali.Con
iugale uero politico.Debet.n.uir præeſſe uxori
regimine politico quia debet ei præeſſe ſecũdũ
certas leges:& ſecũdum leges matrimonii:& ſe
cũdum conuentiones & pacta. Sed pater debet
præeſſe filiis ſcdm arbitrium:& ſecũdũ regimẽ
regale.Inter patrem.n.& filium non interueni.
unt cõitates & pacta:qũo eũ regere debeat.Sed
pater ſecũdum ſuum arbitriũ prout melius uide
rit filio expedire:ipſum gubernat & regit ſicut &
rex gentem ſibi ſubiectam regere debet ſecũdũ
ſuum arbitrium:prout melius uiderit illi genti
expedire.Quare tale regimen recte dicit regale.
Sed inter uirum & uxorem ſemp interueniũt q̃/
dam conuentiones & pacta & ſermones quidã
qũo uir hr̃e ſe debeat circa ipſam.Dicit ergo ta
le regimẽ politicũ:quia aſſimilatur illi regimini
quo ciues uocantes dñm oñdunt ei pacta & cõ/
uentiones quaſdam in ſuo regimine obſeruare.
❡Ex ipſo ergo modo regendi.quia unũ eſt po
liticũ:aliud regale. Differt regimen coniugale
a regimine paternali.Videmus enim ꝙ regimẽ
regale eſt magis totale & naturale.Regimẽ ue
ro politicũ eſt magis paternale & ex electione.
Nam præeſſe ragaliter eſt præeſſe totaliter & ſe.
cũdum arbitrium.Præeſſe uero politice eſt præ.
eſſe non totaliter nec ſimpliciter:ſed ſecundum
quaſdã conuẽtiones & pacta.Rurſus licet om/
ne regimẽ ſi ſit rectum ſit naturale.attamẽ regi/
mẽ politicũ quãtũcũq; ſit rectum:non eſt adeo
naturale.ſicut regale.ymo illud regimẽ eſt quo
dãmodo ex electione.cum in talia regie ciues ſi
bi dñm eligant.Ex hoc aũt maxime patet diffe
rẽtia iter regimẽ nuptiale & paternale.qa pater
magis præeſt filiis ſimpliciter & totaliter q̃ uxo
ri:Rurſus dominum paternale magis eſt ſecun
dum naturam q̃ cõiugale..aliquo enim modo
uxor iudicat ad paria.cum uiro:& eligit ſibi ui/
rum.Filii aũt non ſic iudicãtur ad paria cum pa
tre.nec eligant ſibi patrem:ſed naturaliter pro/
ducũtur ab ipſo.Dicit dñiũ paternale eſſe plus
ſecũdum naturam q̃ coniugale.quia licet ſit na
turaliter animal coniugale.tñ ꝙ habeat hãc cõ
iugem ue illam eſt ſecũdum placitum & ex ele/
ctione.ſicut homo naturaliter eſt aptus ad loq̄n
dum:tñ ꝙ loq̃tur hoc ydeomate uel illo. hoc ẽ

ſecũdum placitum & ex electione.coniugale er
go regim̃ non eſt ſic naturale ut paternum.quia
filii nullo modo eligũt ſibi patrem.❡Viſo qũo
differt regimen coniugale a paternali ex modo
regendi:quia unum eſt magis ſimpliciter & na
turale.aliud uero eſt quaſi particulariter & ex ele
ctione.de leui uideri poteſt.quomodo differt
hoc regimen ab illo.ex parte operum fiendoꝝ.
Nam pater ſic debet p̄eſſe filiis:ut ordiet eos ad
alia opera quam uxorem. Nam filii inſtruendi
ſunt ad opera militaria.uel ciuilia.quibus uaca
re debeant cum ſint ad utili:ad quæ non ſunt in
ſtruẽdæ uxores:quia talibus uacare non debẽt.
Patet ergo quomodo decet omnes ciues alio re
gimine præeſſe uxoribus:& alio filiis.tanto tñ
hoc magis decet res & principes:quãto ipſi plus
obſeruare debent:q̃ dictat ordo & rõ naturalis.

❡Quod oẽs ciues & maxime reges & princi/
pes:non decet ſuas coniuges regere eodem regi
mine:quo regendi ſunt ſerui. Cap.xv.

d Icebatur ſuperius in domo eſſe tria di
ſtincta regimina.nuptiale quo uir p̄/
eſt uxori.paternale quo pater præeſt
filiis & dñatiuũ quo præeſt ſeruis poſtquam er
go diſtinximus regimen coniugale a paternali
quia paternale eſt.magis totaliter & ſimpliciter.
illud uero magis particulariter:& quia paterna
le eſt magis ſecundum naturam.illud uero eſt
quodãmodo ex electione. Rurſus quia ad alia
opera eſt hoc q̃ illud.Reſtat oſtendere quomo
do coniugale regimen differt a ſeruili.Q d' aũt
uir non debeat uti ſua coniuge tanquam ſerua:
triplici uia uenari poſſumus. Prima ſumitur ex
ipſo ordine naturali.Secũda ex perfectione do/
mus.Tertia ex patilitate cõiugum.❡Prima uia
ſic patet.Nam tota natura mouetur & regitur a
deo & a ſubſtantiis ſepatis.unde & philoſophus
in libro de bona fortuna ait.impetus naturales
quos habemus in anima eſſe in nobis a deo tan.
quam a mouẽte naturam totam.Sic ergo in arti
ficio facto a ſapienti artifice non inueniretur ali
quid ſuperfluum nec deficit in neceſſariis.quic/
quid ergo natura agit:& quicquid ergo natura
præparatur oportet ordinatiſſimum eſſe.quia il
le naturam dirigit:a quo eſt omnis ordo. Cum
ergo matrimonium ſit bene ordinatum :maxi/
me quando unum ordinatur ad unum officiũ:
cum uxor naturaliter ſit ordinata ad generãdũ:
non erit ordinata ad ſeruiendum. Ideo dicit.i.
politi.ꝙ naturaliter diſtinguntur fœmĩa & ſer
uus.Nam ut ipſe ait ibidem.nihil tale natura fa
cit ſicut faciebant fabri formantes delphycum
gladium.Apud delphos enim ſic fiebant gladii
propter pauperes:ita ꝙ unus gladius deſeruie/
bat pluribus officiis.utputa pauperes non ualẽ/
tes plura habere inſtrumenta faciebant aliquod
inſtrumentum fabricari:quo poſſunt ad plura
uti officia.natura aũt non ſic agit:ſed ut melius
fiãt res naturales:ſemper ad unum officium pri
cipaliter ordinat unum aliquid.unde & idẽ phi

Digitized by Google

loſophus ait. ꝙ unūquodq̧ organorum optīe
perficiet ſuum opus ſine multis operibus ſit ſer/
uiens ſecundum naturam. quare cum natura or
dinauerit coniugem ad generationem. indecēs
eſt ꝙ ordinetur ad ſeruiendum. non eſt ergo na
turalis ordo uirū præeſſe uxori eo regimie quo
præeſt dominus ſeruis. licet ergo ſic ſit ſecundū
ordinem naturalem: cum apud aliquas gentes ſi
cut apud barbaros: idem ſunt fœmina & ſeruus:
ut recitat phūs. i. poli. dicens ꝙ inter barbaros:
fœmina & ſeruus eundē habent ordinē: uteban
tur enī illi coniugibus tanq̄ ſeruis. Sed hoc ideo
contingebat: ut recitatur ibidē: quia inter barba
ros nullus eſt naturaliter principās ſed idem eſt
eſſe naturaliter barbarum & ſeruum. Eſſe enim
barbarum ab aliquo hoc eſt eſſe extraneū ab eo:
& non intelligi ab illo. Poteſt ergo quis eſſe bar
barus huic uel illi: quia non intelligiť ab hoc uel
ab illo. Sicut theutonici ſunt barbari Italicis: &
Italici Anglicis. Ille tñ eſt barbarus ſimpliciter: q
ſeipſo eſt extraneus & ſeipſum non intelligit: ꝙ
eſſe non poteſt: niſi careat uſu rationis & itelle/
ctus. Sed cū carēs rationis uſu ſit naturaliter ſer/
uus: quia neſcit ſeipſum dirigere: & expedit ei ꝙ
ab aliquo alio dirigať. Idem eſt eſſe natura bar
barum & ſeruum. Quare ſi apud barbaros eun-
dem habēt ordinem uxor & ſeruus hoc eſt pro-
pter rationis defectū: quia neſciunt diſtinguere
inter regimē coniugale: & ſeruile: quare ſi decet
ciues eſſe induſtres: & cognoſcere modum & or
dinē naturalem. Indecens eſt ergo eos uti uxori
bus tāquam ſeruis. Tanto tñ hoc magis īdecēs
eſt apud reges & principes: quāto deteſtabilius
eſt eos eſſe barbaros: & carere ratione & intelle/
ctu. Ex parte igiť ordinis naturalis. patet aliud eſ
ſe regimē coniugale q̄ ſeruile: & non eſſe utēdū
uxoribus tāquam ſeruis. ¶Secunda uia ad inue
ſtigandum hoc idem: ſumiť ex parte pfectionis
domus. Videtur. n. domus eſſe imperfecta & ha-
bere penuriam rerum & non ſufficere ſibi in ui/
ta: ſi uxor & ſeruus habeant eundem ordinem.
Vnde diciť ſexto politi. ꝙ pauperes quia nō ha-
bent copiam ſeruitorum: non habūdāt in hiis q̄
requiruntur ad perfectionē domus utūtur uxo/
ribus & filiis tāquam ſeruis. ¶Tertia uia ſumiť
ex parilitate q̄ eſſe debet inter uirum & uxorem.
Nam licet uir debeat præeſſe uxori: eo ꝙ ratiōe
præſtantior: non tñ debet eſſe tanta imparitas i-
ter uirum & uxorem ꝙ ea uti debeat tāquam ſer
ua: ſed magis tanquam ſocia. Non. n. eſt tanta i-
paritas inter uxorem & uirum: quanta inter do/
minū & ſeruum. ymo uir & uxor quātum ad ali
quid ad paria iudicantur.

¶Quod deteſtabile eſt in oībus ciuibus: & ma-
xime in regibus & principibus in ætate nimis iu
uenili uti copula coniugali. Cap. xvi.

S Ermones uniuerſales ut ī primo libro
diximus: circa morale negociū mi/
nus proficiunt: determiare ergo de cō
iugio: quia regimē coniugale eſt aliud a pater/
nali & ſeruili: & oſtēdere ꝙ aliter debet ſe habe
re uir tā erga uxorem q̄ erga filios & ſeruos ē ual
de ī uniuerſali notitiam tradere: quale ſit ipſum
coniugium & qūo utendum ſit eo. Oportet er/
go magis in particulari deſcendere: qualiter om
nes ciues & maxime reges & principes debēt uti
copula coniugali. Sermones. n. uniuerſales cir/
ca mores deſpiciendi non ſunt: quia ignorantia
uniuerſalium ſæpe facit particularia ignorare:
ipſis tñ uniuerſalibus ſermonibus ſunt particula
ria ad declarandum: quia cū negociū morale cir
ca particularia conſiſtat ſcdm doctrinam phi. ii.
ethi. In talibus particulares ſermones plus profi
ciunt: determinandū eſt ergo particulariter in q̄
ætate ſit utēdum cōiugio. ¶Tangit enim phūs
vii. poli. quattuor rōnes probātes ꝙ in ætate ni-
mis iuuenili non eſt utendum coniugio. Prima
ratio ſic ſumitur ex electione filioꝝ. Secunda ex
intemperantia mulieꝝ. Tertia ex piculo earum.
Quarta ex malo uirorū. ¶Prima uia ſic patet.
Nam ſi in ætate nimis iuuenili coniugantur uir
& uxor: ut ꝓbat philoſophus in pol. lædūtur in
de filii quātum ad corpus: quia ut plurimū ſunt
nimis debiles corpore & impfecti: & etiā lædū/
tur quātū ad aīam quia ſic naſcentes ut plurimū
deficiunt ratione & intellectu. Sic enim uidem⁹
in aliis rebus naturalibus: ꝙ quātum ad produ/
ctionem alicuius effectus requiritur aliquid ſi il-
lud ſit imperfectum oportet effectum impfectū
eſſe ut ſi ad calefactionem requiritur calidum: ſi
illud ſit imperfecte calidum: ſequitur ꝙ imperfe
cte calefaciat. ſed etiam ad hoc ꝙ aliquid calefa-
ciat requiritur ꝙ ſit diſpoſitū ad ſuſceptionē ca-
loris. Si aliquid ſit imperfecte diſpoſitū ad hmōi
ſuſceptionem. ſequiť ꝙ impfecte calorem ſuſci-
piat. quare ſi coniunctio uxoris uiri requiriť ad
productionem prolis. Si uir uel uxor ſit in ætate
nimis iuuenili quia corpora eorū impfecta ſūt:
& non peruenerunt ad debitū complemētum: ſi
ex tali coniunctione naſcantur pueri ſequitur ꝙ
producantur imperfecti & debiles corpore: qua-
re quantum ad corpora ex coniūctione nimis iu
uenili: conſurgit læſio filiorum. Sic ex tali con/
iunctione lædūtur filii non ſolum quantum ad
corpus: ſed etiam quantū ad animā quia cū ani/
ma ſequať complexiōes corporis: cū aliquis nō
eſt bene proportionatus in corpore non eſt bo/
næ complexionis: impeditur anima ne poſſit be
ne ſpeculari & ne poſſit libere exequi actiones
ſuas: naſcentes ergo ex tali coniugio non ſolum
ſunt imperfecti corpore: ſed etiam mente. Decet
ergo omnes ciues non uti coniugio in ætate ni
mis iuuenili: hoc tñ tanto magis decet reges &
principes: quāto ipſi plus debēt eſſe ſoliciti ut eo
rū filii ſint formoſi & elegantes corpore & indu
ſtres mente. Dato ergo ꝙ contingat eos uxorē
ducere in ætate nimis iuuenili: non tamē debēt
uti cōiugio niſi ī ætate debita. ¶Secūda uia ad
inueſtigandū hoc idē ſumiť ex intēperātia mu-
lierum. Nam ſi in ætate ualde iuuenili uxores ſu

is uiris copulentur:non ſolum filii inde læduntſ ſed etiam ipſæ uxores efficiūtur intemperatæ & laſciuæ:quia quælibet pſona:nimis deſiderat ali quid & nimio ardore concupiſcit ipſum:ſi ex ni mia iuuētute ſit aſſueta:ad illud. Vnde &.vii. po lit.dicitur ꝙ intemperatiores uidentur eſſe mu lieres illæ:quæ nimis iuuenculæ fuerunt uſæ cō iugio. ℂTertia uia ſumitur ex periculo mulieꝝ. Nam ut dicitur in poli.in partu iuuenculæ ma/ gis dolent & periclitantur plures. Vnde & anti/ qtus ut philoſophus recitat:fuit cōſuetudo apud gentiles ſpeciale oraculum facere pro partu iuuē cularum: in ſignum ꝙ iuuenculæ plꝰ periclitanſ in partu ꝗ aliæ. ℂQuarta uia ſumitur ex malo ipſorum uirorum:quia ipſi uiri læduntur ſi in ni mia iuuentute utantur coniugio. Vnde in poli. dicitur ꝙ maſculorum corpora læduntur ſi tem pore augmenti:& creſcente corpore utantur ue. nereis. Quare ſi hæc mala quæ ex nimia iuuen/ tute coniugum accidere poſſunt: tam cōiugibꝰ ꝗ eorum filiis magis uitanda ſunt in principibꝰ & regibus ꝗ in aliis potiſſime non decet eos uti coniugio:in nimia iuuentute. Sed ſi quæratſ quā tum tempus requiratur in ipſis coniugibus. Vi/ detur uelle philoſophus hmōi tempus in coniu ge debere eſſe xviii.an. In uiro plus temporis re quiritur. Nam ſi per totum tempus augmēti no ciuum eſt maſculis uti coniugio:cum ad tempꝰ augmenti cōiter in hoībus requirātur tria ſeptē nia. poſt tertium in uiris uidetur eſſe debitum tē pus dare operam copulæ cōiugali: uerum quia eis generatiua eſt nimis corrupta: hmōi tempus anticipari poterit:ſi uidebitur expedire.

ℂQuod tempore frigido quo flāt uenti Borea les magis ē danda opa ꝓcreatiōi filioꝝ:ꝗ tpe ca lido:quo flant auſtrales. Cap. xvii.

P Hiloſophꝰ.vii. politico. poſtꝗ ꝓbauit per rationes plurimas:non eſſe dandā operam coniugio in ætate nimis iuue nili inquirit quo tempore magis inſiſtendum ē procreationi filioꝝ & ait:ꝙ tam a naturalibus ꝗ a medicis conceditur: ꝙ tempore frigido: quo flant uenti boreales melius eſt dare operam con iugio:ꝗ calido tempore quo flant auſtrales. Poſ ſumus autem triplici uia uenari. Prima ſumitur ex parte mulierum. Secūda ex læſione uirorum. Tertia ex diſpoſitione aeris. ℂPrima uia ſic aſſi/ gnatur a quibuſdam. Nam tempore calido ape. riūtur pori corporis exalat inde humidum: qua re remanent corpora ſicca. Rurſus apertis poris exalat naturalis calor:quo exalante corpora in/ trinſecus remanent frigida. Vnde quilibet in ſe. ipſo experitur ꝙ tempore frigido flante borea melius digerit: quia calor eius interius propter frigus circunſtans non exalat:ſed magis robora tur & uigoratur:quare uētres mulierum: tempo. re hyemali ſunt calidiores: qui non exalat inde calor:& humidiores:quia nō euaporat inde hu midum: magis ſunt apti ad generatiōem: & for te tali tempore magis procreantur maſculi. Vn de & philoſophus uidetur uelle ꝙ oues flantibꝰ borealibus uentis:magis concipiunt maſculos. Flantibꝰ uero auſtralibus magis fœminas. Om. nino enim flantibus borealibus uentis propter roborationem caloris materni uteri:magis poſ. ſunt conſeruare ſuos fœtus & eos perfectiores fa ciunt. ℂSecūda uia ad inueſtigandum hoc idē ſumitur ex læſione filiorum. Nam uiri magis læ. duntur ſi utantur coniugali copula tempore ca. lido flante auſtro ꝗ frigido flante borea: tempo re enim boreali & frigido quia calor naturalis magis reſeruatur interius:plus poſſumus cōuer. tere de alimento:quare uſus coniugalis copulæ in tali tempore non ſic lædit corpora uirorum: nec ſic attenuat ea: eo ꝙ maior ſit ibi conuerſio alimenti. ℂTertia uia ad inueſtigandū hoc idē ſumitur ex aeris diſpoſitione. Nam boreas red/ dit aerem purum. Auſter uero reddit ipſum tur. bulentum: Nam ſecūdum philoſophum in me. thauris: Auſter plouiarum multitudinis addu/ ctiuus. Aere aūt exiſtente puro melioratur com. plexio exiſtentium in eo:& fiunt meliores gene. rationes. Quare tali tempore magis eſt danda opera coniugali copulæ. Decet ergo omnes ci/ ues uti magis cōiugio: tempore quo fit melior procreatio filiorum:tanto tamen hoc magis de cet reges & principes quanto decet eos elegan. tiores habere filios.

ℂQuod in mulieribus quædā ſunt laudabilia: quædam uero uitupabilia. Cap. xviii.

M Vlierum autem mores plurimum qua ſi mores iuuenum ſunt & puerorum: quodāmodo enim ſic ſe uidentur ha. bere fœminæ ad mares:ſicut ſe habent pueri exi ſtentes in ætate imperfecta ad homines exiſten. tes in ætate perfecta. Nam ſecundum eūdem phi loſophum in politi. Mares plus uigent ratiōe ꝗ fœminæ. Eſt enim fœmina quaſi maſculus occa ſionatus: & quaſi uir incompletus. Sic etiam & pueri non ſic ratione uigent ut adulti. Nam pu. er eſt quaſi homo imcompletus:quia ergo reſpe ctu perfectionis & quātum ad rationis uſum: fœ mina & puer quodāmodo rationem eādem ha bent:ſequitur mores fœmineos eſſe quodāmo. do pueriles. In primo ergo libro ubi uniuerſali ter tractabamus de moribus:non curauimus ſpe ciale capitulum facere de moribus mulierum. Sed ſuppoſuimus coniecturandum eſt de huiuſ modi moribus ex moribus puerorum. Verūta/ men quia in hoc ſecundo libro de regimine cō iugum ſpecialem requirit tractatum:ut ſciamus quo regimine regendæ ſunt coniuges. Narran. dum eſt ſub cōpendio & ſuccincte:quæ ſunt lau dabilia & quæ uitupetabilia in ipſis. ℂEſt enim primo laudabile in eis:quia ut plurimum cōtin. git fœminas uerecundas eſſe:ꝙ duplici de cauſa contingit. Primo ex appetitu laudis. Secūdo ex timiditate cordis. Mulieres.n. ualde ſunt appeti tiuæ laudis. Nam i omnibus qui ſunt impfecte tales plus appetunt laudari ꝗ perfecte poſſiden/

tes illud. Clerici enim imperfecti & habẽtes im-
perfectam ſcientiam plus deſiderant:ut uocen-
tur ſcientes:& ut habeant nomen ꝙ ſint excellẽ-
tes clerici ꝙ uere ſcientes. Nam qui uere ſciunt ĩ
ſeipſis inueniunt unde gaudeant. Ideo non tan-
tum curant de appatẽtia. Sed qui imperfecte co
gnoſcunt: quia non uident in ſeipſis ſcientiam
unde gaudere poſſint:ꝙ non habent in rei ueri-
tate:uolunt habere in hominũ opinione. Quod
ergo dictum eſt de ſcientia perfecta & imperfe/
cta:intelligendum eſt de bonitate completa &
incompleta:q̄ qui ſunt perfecte boni non ſic ap/
petunt laudari & reputari boni ſicut alii. Haben
tes enim perfectionem bonitatis in ſeipſis inue/
niunt unde gaudere poſſint:propter quod non
multum curant gaudere de hominum opinio/
ne quare cum mulieres communiter non tanta
bonitate polleant ſicut uiri. Si aliqualem boni/
tatem habeant: utputa ſi polleant aliquo bono
corporali. Nam ſi ſint pulchrae & elegantes: uel
ſi aliqua bona alia bonitate participãt:ualde cu-
piunt laudari & commendari in ea:ꝙ totum cõ
tingit eis ex imperfectione bonitatis. Nam bo/
na corporis ut elegantia: pulchritudo: & caetera
talia imperfecta bona ſunt. Mulieres ergo ut plu
rimum uel participant bona imperfecta: ut ali/
qua bona corporis: uel ſi participant bona per-
fecta ut bona mentis: participant ea imperfecto
modo: propter quod communiter omnes defi-
ciunt a perfectione uirorum: quare cum ad au/
gmentum perfectionis bonitatis innuatur cupi-
ditas laudis: & deſiderium reputationis: tanto
plus appetũt laudari cõmuniter loquendo mu-
lieres q̄ uiri:quanto in bonitate cõmuniter ſunt
imperfectiores illis: propter quod cum uerecun
dia ſit timor de inglorificatione & de amiſſione
laudis: mulieres communiter ſunt uerecundae:
quia timent ĩglorificari & amittere laudem quã
nimia affectione deſiderant: ex ipſa igitur cupi-
ditate laudis. probatur mulieres uerecundas eẽ.
Rurſus hoc idem probari poteſt ex timiditate
cordis. Nam cum mulieres ſint naturaliter adeo
timide ꝙ quaſi omnia expaueſcunt:ſequitur eas
uerecundas eſſe:quia uerecundia eſt quidam ti/
mor:ut ſuperius dicebatur. Ex diuerſis ergo cau
ſis probare poſſumus mulieres uerecundas eſſe:
quicquid tamen ſit de eius cauſis: laudabile au-
tem eſt in ipſis eſſe uerecundas:quia propter ue-
recundiam multa turpia dimittunt quae non di
mitterent niſi eas uerecundiae cathena conſtrin
geret. Secundo ẽ laudabile in mulieribus: quia
communiter ſunt piae & miſericordes. Pueri enĩ
& ſenes & foeminae: ut plurimum ſunt miſeri/
cordes: non tamen ex eadem cauſa hoc uidetur
contingere:quia pueri ut ſuperius dicebatur ſũt
miſeratiui quia ſua innocentia alios menſurant
credunt omnes innocentes eſſe & putant eos in
digne pati: quare ſuper eis de facile miſerentur.
Senes uero miſeratiui exiſtunt cum quia ipſi in
corpore & in uita deficiant uolunt aliis miſere-
ri & compati ipſis: quare cum de facili quis in-
clinetur ad faciendum aliis quod ab eis uult fie-
ri ſibi:ſenes de facili ſuper aliis miſerentur. Mu-
lieres ꝙ miſeratiuae ſunt ex mollicie cordis. Nã
habentes cor molle non poſſunt aliquid ſuſti-
nere: ideo ſtatim miſerentur cum uident ali/
quos dura pati. Tertio conſiderandum eſt ĩ mu-
lieribus quia communiter nimis excedũt: unde
cum ſunt piae:ſunt ualde piae:& cum ſunt crude
les ſunt ualde crudeles & cum ſunt inuerecũdae
ſunt nimis inuerecundae: poſtq̄ enim mulieres
audaciam capiunt tanta turpia perpetrant ꝙ uix
inuenirentur uiri adeo inuerecundi ut poſſint
tanta turpia operari: Hoc autem tertium & ſi in
bonis poteſt eſſe laudabile:in malis uero eſt ui-
tuperabile. ¶ Viſo quae ſunt laudabilia in foe/
minis. Reſtat quae ſunt laudabilia in eis. Poſſũ-
mus autem narrare tria in mulieribus uitupera-
bilia. Primo quia ut plurimum ſunt intempera-
tae & paſſionum inſecutrices. Secundo quia ſũt
garrulae & litigioſae. Tertio quia ſunt mobiles
& inſtabiles. ¶ Primo autem foeminae cum poſ
ſunt ut plurimum ſunt intemperatae & paſſionũ
inſecutrices. Nam quia in eis ratio deficit non
ſic habent ut retrahantur a concupiſcentiis:ſicut
uir qui eſt ratione praeſtantior. ¶ Secundo ſunt
garrulae & litigioſae quod ex eadem cauſa con/
tingit. Nam frenum mulierum ut plurimũ non
eſt ratio:quia communiter a ratione deficiunt.
Sed magis eſt paſſio ut uerecundia:ſi enim ſe cõ
tinent ut non garriant & nõ litigent:magis hoc
faciunt ex uerecundia q̄ ex ratione: quare cum
motae ſunt neſciunt ſe moderare: ſed ſine freno
garriunt & litigant. Videmus autem foeminas
plus perſeuerare in litigando & garriendo quã
uiri:eo ꝙ magis deficiant a ratione ipſis. ¶ Ter-
tio contingit mulieres mobiles & inſtabiles:qd
& forte accidit ex debilitate complexionis. Nã
cum anima ut ſuperius dicebatur: ut plurimum
ſequatur complexiones corporis. Sicut mulie/
res habent corpus molle & inſtabile: ſic uolun-
tate: & deſiderio ſunt inſtabiles: & mobiles.

¶ Quo regimine omnes ciues: & maxime re/
ges & princi. debeant ſuas coniuges regere.
Capitulum. xix.

d Icebatur in praecedentibus non eodẽ
regimine regendas eſſe coniuges quo
regendi ſunt ſerui. Aliud enim eſt re
gimen coniugale: a paternali: & etiam a ſerui
li. Sed quia non ſufficit ſic tractare de regimine
coniugali dicendo ipſum eſſe differens a pater
nali & ſeruili niſi in ſpeciali tractetur quo regi/
mine regende ſunt coniuges. Ideo oportet ĩ ſpe
ciali dicere aliqua de regimine coniugũ. ¶ Sciẽ
dum ergo unam eẽ cõmunem regulam ad om
ne regimen. Nam quicũꝙ uult aliquid bene re
gere:oportet ipſum ſpeciales hr̃e cautelas ad ea:
circa quae uidet ipſum magis deficere. Nam ſi/
cut eſt in locutionibus ſic ſuo modo eſt in ipſis
operibus. Videmus enim aliquos habere lin/

Digitized by Google

guas diſertas aliquos uero balbutientes eſſe : & qui balbutiunt non eodem mõ balbutiunt : ſed aliqui difficilius ꝓferunt unum uerbum : aliqui uero difficilius aliud. Qui ergo balbutientes uellet in loquela dirigere oporteret eos inſtruere ut ſpecialem pugnam & ſpecialem conatum acciperent circa ea uerba quæ deterius proferre poſſent. Vnde & aliquos philoſophos legimus ſic feciſſe: qui cum eſſent impeditæ linguæ: accipientes ſpecialem conatum circa illas litteras q̃s deterius proferebant: facti ſunt eloquentes. Hoc ergo modo & circa opera ſe habet : cum.n.quis ſe uel alium uidet circa aliq̃ deficere ſi ſe uel aliũ uult recte regere ſpecialem conatum aſſumeř debet circa ea in quibus eſſe contingit facilior caſus. Quare cum mulieres ut in præcedenti capitulo dicebatur: cõmuniter ſint intemperatæ garrulæ & inſtabiles : regende ſunt tali regimine ut inducantur ad temperantiam & ad taciturnitatem & ad ſtabilitatem. Partes autem temperantiæ ut dicebatur in primo libro ſunt quatuor uidelicet: caſtitas: pudicitia: ſiue honeſtas: abſtinentia & ſobrietas. Tunc ergo mulieres ſunt temperatæ quando ſunt caſtæ: honeſtæ abſtinentes & ſobriæ. Decet enim coniuges eſſe caſtas non ſolum propter finem ſeruandam ſuis uiris: ſed etiã propter pro creandam prolem. Nam ſi coniunx caſtitatem non ſeruet de facili filius non propri⁹ ipſi uiro ſuccedit in hereditatem patris. Decet ergo coniuges omnium ciuium eſſe caſtas. Et tanto magis hoc decet cõiuges regum & principũ quanto ex earum illigitima prole poteſt maior lis & diſcordia uel diſſenſio oriri. ⸿Secundo decet eas eſſe pudicas & honeſtas. Nam non ſufficit coniuges eſſe caſtas & cauere ſibi ab operib⁹ illicitis: ſed oportet eas eſſe pudicas & honeſtas ut ſibi caueant a ſignis & a uerbis quæ uidentur in honeſtem procedere: non enim ſufficit ut alius filius non ſuccedat in hereditatem: ſed requiritur ut pater ſit certus de ſua prole. Cum ergo ſigna in honeſta & impudica quandam ſuſpitionem ad generent de incontinentia coniugis ut pater ſit certus de ſua prole: expedit coniuges pudicas eſſe. ⸿Tertio oportet eas eſſe abſtinentes: ut caueant ſibi a ſuperfluitate cibi. Nam cibi ſupfluitas ad incontinẽtiam inclinat. ⸿Quarto decet eas ſobrias: ut caueant ſibi a ſuperfluitate potus. Nam tam ĩmoderantia cibi q̃ potus uenerea prouocat. Vnde & antiquitus apud Romanas mulieres ut recitat Valeri⁹ maximus.ii.libro capitulo de inſtitutis. Antiquis quodammodo nefas erat bibere uinum: unde ait ꝙ uini uſus olim Romanis fœminis ignotus erat : ne in aliquod dedecus ꝓlaberentur quia uſus uini conſueuit eſſe proximus ad uenerem incõceſſam. Sic igitur regendæ ſunt fœminæ ut ſint caſtæ honeſtæ abſtinentes & ſobriæ. Modus autem quo inducende ſunt ad hæc omnia diuerſificatur ſecundum diuerſitatem nobilitatis diuitiarum ipſorum uirorum. Nam ciues in nobilitate & diuitiis deficientes debent p ſeipſos ſuas inſtruere coniuges & debitas cautelas adhibere: ut polleant bonitatibus ſupradictis. Habundantes uero nobilitate & diuitiis & ciuili potentia decet inquirere matronas boni teſtimõii aliquas per diuturna tempora prudentia & bonis moribus approbatas inſtruentes coniugem & inducentes eam per monitionem debitam ad bonitates ꝑhabitas. ⸿Viſo coniugem ſic regendam eſſe ut ſit debitæ tẽperata. Reſtat oſtendere : quomodo regenda ſit ut debitæ ſit taciturna. Nam ut ſcribit.i.poli. ornamentum mulieris ẽ taciturnitas. Si enim mulieres debitæ ſe habeant & congrue ſilẽtium ſeruent: ex hoc magis ornatæ apparent & ad maiorem uiros inducunt: Decet ergo eas eſſe taciturnas. Sic ẽt decet eſſe ſtabiles. quia quanto uxor eſt magis cõſtans & firma. tanto maior credulitas ad generatur uiro ut ei debitam fidem ſeruet. Tali ergo regimine regende ſunt coniuges: ut polleãt prædictis ſex bonitatibus. uidelicet ut ſint caſtæ: honeſtæ: abſtinentes: ſobriæ: taciturnæ & ſtabiles. Ad hæc autem uiri eas inducere poterunt uel per ſeipſos : uel per matronas boni teſtimonii. uel per cautelas alias adhibendo. quare decet omnes ciues ſic ſuas coniuges regere. & tanto magis hoc decet reges & principes. quanto ex eorum indebito regimine poteſt circa regnum maius periculum imminere.

⸿Qualiter omnes ciues: & maxime reges & pricipes ad ſuas coniuges debeant debitæ ſe habere. Cap. xx.

n On ſufficit ſcire quomõ reges & principes & uniuerſaliter omnes ciues debeant ſuas cõiuges regere : & ad quas bonitates debeant eas inducere: niſi ſciatur quomodo circa eas debeant ſe habere. ⸿Sunt autẽ tria quantum ad præſens ſpectat diligenter conſideranda : in quibus uiros circa proprias coniuges: decet debitæ ſe habere. Nam primo debent eis moderate & diſcrete uti. Secundo debẽt eas honorifice tractare. Tertio debent cum eis debitæ conuerſari. ⸿Decet enim eos ſuis coniugibus moderate & diſcrete uti. Nam immoderatus uſus uenereorum. Primo communiter deſtruit. Secundo mentem deprimit. Tertio immoderat appetitum & reddit coniuges intemperatas. Deſtruitur enim & debilitatur corpus ipſius uiri ſi nimis det operam copulæ coniugali. quia uis generatiua eſt nimis corrupta. & ut uult philoſophus.iii.ethi. Inſaciabilis eſt concupiſcentiæ appetitus. quare ut plurimum homo plus appetit q̃ natura requirat. Si ergo ſine freno quis ſequitur appetitum: & non moderet deſiderium copulæ coniugalis : ageret ultra q̃ natura requirat & ultra q̃ ſufficiat ad reſtaurãdum ꝙ ſine debilitatione proprii corporis eſſe nõ poterit. Vnde cerebrum & uiſus & alia membra nobilia debilitantur ex ſuperflua copula. Secundo ſuperfluus uſus: non ſolum corpus debilitat. Sed etiam mentem reprimit. Nam corpus : eſt

Digitized by Google

q̄ſi inſtrumētum animæ.ſicut ergo quia martel-
lus eſt inſtrumentum fabri. debilitato martello
debilitanť actiões fabriles.ſic debilitato cerebro
& aliis mēbris nobilib⁹ impediť a rationis uſu:
ut non poſſit ſufficienter conſiderare. Vnde &
ſupra per auctoritatem philoſophi probabatur
ꝙ talia ſi uehæmentia ſint rationem percutiunt.
¶ Tertio hmōi uſus nimis macula appetitum &
reddit coniuges intemperatas. nam q̄to plus da
tur opa uenereis actibus tanto plus incitatur ap
petitus ut ſit intemperatus & ut uenerea opereť.
ut uult phūs .vii.ethi.propter quod eliditur quo
rūdam brutalis cogitatio dicentium. Satiſfaciā
nunc concupiſcentiæ & poſtea de cætero abſti-
nebo. Nam quilibet uſus carnalis copulæ īcitat
ad ulteriorē uſum:& q̄to quis plus ea utitur.tan
to magis incitatur ad utendum & ſemper intē-
peratior reddiť. Decet ergo omnes ciues uti mo
derate coniugali copula.& tanto magis hoc de-
cet reges & principes:q̄to incedentius eſt eos ꝓ-
pter hmōi actus habere corpus debilitatum: mē
tem depræſſam & ītemperatum appetitum. nec
ſufficit eos tali copula uti temperatæ: niſi utanť
ea diſcrete. Nam in omnibus operibus diſcretio
eſt adhibenda ut fiant tempore debito.loco cō-
uenienti:& modo congruo.Sunt.n.aliqua tem
pora incongrua prædictis operib⁹.Nam tempo
ribus quibus eſt orationibus uacandum:decet a
talibus abſtinere.Sic etiam temporibus quibus
poſſet inſurgere nocumentum proli.decet abſti
nere a tali copula eſt ergo obſeruādum tempus
debitum.Sic etiam obſeruandus eſt locus con-
gruus:& modus conueniens:ut ſit inter coniu-
ges nō ſolum amicitia delectabilis ſed honeſta.
¶ Viſo q̄uo decet uiros ſuis uxoribus moderatē
uti & diſcrete.Reſtat uidere q̄uo eas debeant ho
norifice pertractare.Quemlibet.n.uirum ſecun-
dum poſſibilem facultatem decet ſuam uxorem
honorifice retinere in debito apparatu ei neceſſa
ria debita tribuendo.Nam cum uxor ſit perſona
ualde coniuncta:honor qui uxori exhibeť redun
dat in perſona ipſius uiri .ymo cum oſtenſum ſit
ſupra uxorem nō ſe habeř ad uirum quaſi ſeruā:
ſed quaſi ſociam decet quemlibet ſecūdum ſuū
ſtatum uxorem ꝓpriam honorifice pertractare.
¶ Oſtenſo q̄uo decet uiros ſuis uxoribus mode
rate & diſcrete uti.& q̄uo debent eas honorifice
retinere.Reſtat oſtendere qualiter cum eis debe
ant conuerſari.Tunc aūt uiri ad uxorem eſt con
uerſatio congrua: ſi ei oſtendit debita amicitiæ
& ſi eas p debitas monitiones inſtruat.¶ Decla-
rate aūt quæ ſunt ſigna amicitiæ debita & quæ
ſunt monitiões congrue fieri non poteſt niſi in-
ſpecta diuerſitate ſtatuum:& conſideratis condi
tionibus pſonarum.Debent.n.uiri diligēter ad
uertere utrum uxores ſint ſupbæ uel humiles.
utrum ſint prudentes aut fatuæ:nam ſic conuer-
ſando eſt cum uxoribus ꝙ plura ſigna amicitiæ
oſtendenda ſunt eis.ſi ſint humiles q̄ ſi ſint ſuper
bæ.Superbæ.n.adeo fiunt elatæ:ſi eis multa ami
citia oſtendatur ut uelint ēt uiris propriis domi
nari. Rurſus ſic conuerſandum eſt cum eis:ꝙ ali
ter inſtruendæ ſunt prudētes: aliter fatuæ. Nam
prudentibus ad correptionē leuia uerba & blan
da ſufficiunt.Fatuis uero eſt aſperior increpatio
adhibenda.Decet ergo quoſlibet uiros conſide
rato proprio ſtatu:& inſpectis conditionibus ꝑ-
ſonarum:ſuis uxoribus oſtendere debita amici-
tiæ ſigna & eas ut expedit per debitas monitio-
nes inſtruere.

¶ Quomodo fœminæ coniugatæ circa orna-
mentum corporis debeant ſe hr̄e. Cap.xxi.

d Ecet reges & pricipes & uniuerſaliter
omnes ciues ſcire q̄uo circa ornatum
corporis deceat ſuas coniuges debite
ſe habere.nam cum uir ſuam uxorem regere de-
beat eam dirigendo ad actiones honeſtas & ad
opera uirtuoſa:expedit quoſlibet uiros in his in
quibus ut plurimum delinquunt fœminæ dili-
genter aduertere.quæ ſunt ibi licita & quæ illici
ta.Cum ergo mulieres ut plurimū appetunt ui-
deri pulchræ: potiſſime delinquūt circa ornatū
corporis.quare decet uiros cognoſceř quis mu
lierum ornatus: ſit licitus & quis illicitus. Nam
nunquā uxores uirtuoſæ exiſtunt: niſi appetant
illicita fugere.¶ Quantum autem malum incur
rant ciuitates & regna ex fœmis nō uirtuoſis nō
appetentibus licita ſed illicita:oſtendit philoſo-
phus primo retho. qui loquens lacedæmoniis
ait eos eſſe iſœlices ſecundum dimidium: eo ꝙ
uxoribus ſuis illicita permittebant.Ne ergo do-
mus principis uel cuiuſcunq; ciuis ſecūdum me
dium ſit inſœlix quātum ad ornatum & etiam
quātum ad omnia alia circa q̄ fœminæ conſue-
uerunt delinquere.debent eas debite admone
re.¶ Sciēdum ergo ornatum fœmineum ī duo
bus conſiſtere.quorum unus poteſt dici fictitius
alius nō fictitius.Fictitius autem ornatus dicitur
fucatio.ut appoſito coloris albi uel rubei. quib⁹
per quædam figmēta oſtendunt ſe fœminæ ru-
bicūdiores uel albiores:uel alio modo pulchrio
res q̄ ſint.Talia autem quæ ſūt fictitia & ſophiſti
ca ſunt illicita & prohibenda. Alius autem ē or-
natus non fictitius qui conſiſtit in debitis indu-
mentis . & in aliis ornamentis : quæ ſi conſide-
rato proprio ſtatu & conditionibus perſonarū
debite & ordinate fiāt:ſunt licita & honeſta. De
cet enim uiros ſecundum ſuum ſtatum ſuis uxo
ribus in debitis ornamentis & aliis ornamentis
quæ ſi conſiderato proprio ſtatu & conditioni-
bus debite prouidere. Vnde & ualerius maxim⁹
ciues romanos cōmendat: qui ſuis uxoribus in
pulchris indumentis: & in aliis ornamentis de
bite prouidebant. Sic ergo cēſendum eſt de or-
natu. ¶ Sed ut uxores ipſas magis ſpecialiter in
ſtruamus: qualiter circa indumenta & circa alia
corporis ornamenta debeant ſe habere. Aduer-
tendum ꝙ circa ornamentum ueſtimētoꝝ con-
tingit dupliciter peccare.Primo ex ſupabundan
tia . Secundo ex defectu . ¶ Superabundantiæ

uerō ut uidetur oportet ibi triplicem uirtutem
conu[e]rtere:quam tangit ardromicus peripateti
cus:i libello quem fecit de uirtute huius triplex
uirtus eſt:humilitas: moderantia: & ſimplicitas.
Tunc enim mulieres circa ornatū corporis ſunt
humiles quando non propter uanam gloriam
ſe ornant:ſed aguntut ſuis uiris placentes: eos a
fornicatione retrahant. Tunc uero ſunt modera
tæ quando conſiderato ſuo ſtatu non ſuperflua
ueſtimenta quærunt. ¶Decet enim uxorem mi
litis:magis eſſe ornatam ueſtibus: q̄ uxorem ci
uis ſimplicis. Adhuc autem uxorem pricipis uel
etiam regis decet magis ornatam eſſe. Dato igi
tur ꝙ uxor alicuius uiri eſſet humilis:non ornās
ſe propter uanam gloriam:poſſet delinquere in
ornatum ſi non eſſet moderata ultra q̄ ſuus ſta
tus requireret appeteret ornaméta. ¶Tertio de
cet fœminas circa ornatum corporis eſſe ſimpli
ces:ut non nimia ſollicitudine ornamenta req̄
rant. Nam & ſi fœmina non propter uanam glo
riam ſe ornaret:nec ultra ſuum ſtatum ornamē
ta appeteret:poſſet delinquere ſi nimis eſſet ſoli
cita circa ipſa. ¶His ergo .iii. modis cōtingit de
linquere circa ſuperfluitatem ornamentorum.
Sed duobus modis ut cōmuniter ponitur cōtin
git delinquere circa defectum. Primo ſi hoc fiat
ex pigritia. Nam aliquæ adeo ſūt pigræ ꝙ ex ſo
la negligentia obmittunt ſolicitari circa debita
indumenta. ¶Secundo in talibus delinquitur:
ſi ex ipſo defectu quæratur laus & gloria. Con
tingit enim aliquando aliquem efferri & ſuper
biri ex ipſa miſeria quam ſuſtinet. Nam ſicut i ip
ſis claudis & in ipſis infirmis exiſtétibus apud ia
nuas eccleſiarum ut plurimum accidit: ꝙ infir
mior magis gloriatur:quia credit ꝙ in eum plu
res aſpiciant & expectat ſe plures elemoſinas ac
cepturum. Sic aliquando qui uilior eſt in habi
tu magis ſuperbꝰ efficitur:ſi credat ex hoc ab ho
minibus cōmendari. Delinquunt igitur mulie
res ſi ex uilitate habitꝰ & ex defectu ueſtium glo
riam quærant. unde & philoſophus .iiii. ethi. ui
tuperet latonios qui infra ſuum ſtatum ueſti
menta quærentes ex hoc in elationem & iactan
tiam mouebanť. Hoc ergo modo regendæ ſunt
coniuges quātum ad ornatum corporis. ut cir
ca illa ſex quæ tetigimus diligenter inſtruanť
& moueātur. Primo ergo mouēdæ ſunt ne ſint
ſophiſticæ:quærentes fucum & figmentum. Se
cundo ut ſunt humiles:ne propter uanam glo
riam nimium ſe ornent. Tertio ut ſint modera
tæ ne ultra eorum ſtatum ueſtimenta requirāt.
Quarto ut ſint ſimplices ne circa ornamenta ni
mia ſolicitudine uexētur. Quinto ne ſint negli
gentes ne totaliter infra eorum ſtatum pp pigri
tiam deficiant erga ornamentum corporis. Sex
to ne uilitate habitus ſint ſuperſtitioſe ut ex ipſo
defectu ueſtium laudem & gloriam cupiant.

¶Quod non decet reges & principes & uniuer
ſaliter omnes ciues erga ſuas coniuges nimis eē
zelotipos. Cap. xxii.

m Vlti uirorum in hoc uidentur delin
quere:quia circa uxores proprias ſunt
nimis zelotipi. ſed qđ nimis zelus nō
ſit laudabilis: triplici uia oñdere poſſumꝰ. Nam
cū quis erga ſuam coniugē eſt nimis zelotipus
ex nimio zelo quem erga illam gerit omnia ſu
ſpicantur in peius. Multotiens uxores bene ui
uentes & debite ſe gerentes increpantur a ui
ris: ſi contingat eos nimis eſſe zelotipos. eo ꝙ
ipſi zelotipi bene apta ſuſpicari in peius. Ex ſuſpi
tione autem ipſius zelotipi:ſi nimis ſit eius zelus
tria mala conſurgunt ex quibus tres rationes ſu
mi poſſunt oſtendētes nimis zelotipos non eē
laudandos. Primum ē quia uiri in ſeipſis nimia
turbatione uexantur:Secundum quia ex hoc ip
ſæ uxores incitantur ad malum. Tertium uero
quia ut plurimum ex tali zelo conſurgit in do
mo litigium & perturbatio. ¶Prima uia ſic pa
tet. Nam ſi uiri i nimio zelo mouētur circa uxo
res proprias quaſi ſemper ſunt in ſuſpitione & p
conſequēs ſemper ſunt in anxietate cordis. qua
re cum una cura impediat aliam. oportet ſic ze
lantes retrahi a debitis curis & a ciuilibus operi
bus. Decet ergo omnes ciues non eſſe nimis ze
lotipos de ſuis coniugibus. & tanto magis hoc
decet reges & principes quanto maius præiudi
cium poteſt inſurgere regno ſi reges ſint i anxie
tate cordis & retrahantur: a debita cura regni.
¶Secunda uia ad inueſtigandum hoc idem: ſu
mitur ex eo ꝙ uxores incitanť ad malum. ſi con
tingat ſuos uiros eſſe nimis zelotipos. Cōmune
eſt enim ꝙ ſemper prohibitio auget concupiſcē
tiam. Nam ut dicitur .ii. retho. Concupiſcentia
eſt eius ꝙ ab eſt. Ideo probatur ibi ꝙ ſene magis
deſiderant uiuere ultima die q̄ præcedentibus
diebus: eo ꝙ tunc magis deficit eis uita. Sem
per ergo magis concupiſcitur quod abeſt:& qđ
uidemus nobis deficere. Sed ſi res eſt nobis pro
hibita eo ipſo ꝙ prohibetur uidetur abeſſe & de
ficere. ex hoc ipſo magis deſideratur & concu
piſcitur. Sequitur ergo uxores zelotipum ma
gis incitari ad malum. Quia agetur in eis concu
piſcentia ex inordinato zelo uirorum: & ex ip
ſorum inordinata prohibitiōe. ¶Tertia uia ad
inueſtigandum hoc idem ſumitur ex lite & iur
gio:quod in domo conſurgit. Nam cum uideť
uxoribus ꝙ ſine cā calūnientur: & ꝙ earum uiri
ſine culpa ſuſpiceńt de ipſis mala:quæ faciunt ui
ri zelotipi:nō poſſunt patiēter ſufferre. Propter
quod in domo illa ut plurimum oriunť lites &
iurgia. Non ergo decet uiros de ſuis coniugibꝰ
eſſe nimis zelotipos. Nec ēt decet eos circa ſuas
coniuges nullam habere cuſtodiam & nullum
habere zelum. ſed conſideratis conditionibus p
ſonarum:& inſpectis conſuetudinibus patriæ q
libet circa ꝓpriam coniugem debet debitam cu
ram & debitam diligētiam adhibere. Sic etiam
decet uirum quēlibet erga ſuam coniugem or
natum habere zelum. ut ſit inter eos amicitia na
turalis:delectabilis:& honeſta.

¶ Quale ſit conſilium mulierum: & ꝙ earum conſilio non eſt utendum ſimpliciter:ſed in caſu. Cap.xxiii.

Conſilium mulieꝝ.ut dĩ.i.poli.eſt ĩ ualidum.nam ſicut puer habet conſiliũ impſectum:quia deficit a pſectione uiri.Sic.n.fœmia habet inualidum conſilium. qa habet complexiorẽ inualidam:& deficit a ualitudine uiri.Quod ãt fœmiæ nõ ſunt robuſtæ corpore:non ẽ ex bonitate complexiõis: ſed ex malitia. Mollicies.n.carnis ĩ ipſis magis arguit abũdantiam flegmatis ꝙ̃ bonitatem complexionis. quia ergo ſic eſt:oportet fœminas deficere a rõne & hr̃e conſilium inualidum.Nam q̃tum corpus eſt melius complexionatum:tãto eſt magis ꝓportionatum aĩæ:pp quod magis obſequitur ei.& aĩa exiſtens in tali corpore liberius utiẽ opibus ꝓpriis:& expeditius habet rõnis uſum. Primum igiẽ qđ eſt attẽdendum in conſilio mulierum eſt:qa inualidum. Secundum uero qđ eſt attendẽdum:ẽ quia eſt uelox & citũ. Nam ut uult phũs in de aĩalibus oĩa minora & debiliora citi⁹ ueniunt ad ſuum cõplemẽtum.Conſilium ergo mulieres qa eſt debilius & inualidius ꝙ̃ conſiliũ uirile.citius uenit ad ſuum cõplementum.Cæteris ergo paribus ſi qs ſtatim operari deberet nec poſſet ad illud negocium ſufficientem deliberationem hr̃e:eligibilius eẽt cõſilium muliebre ꝙ̃ uirile.Natura.n.cum moueatur ab intelligẽtiis & a deo:in quo ẽ ſuprema prudentia.oportet ꝙ agat ordinate & prudẽter. Prudentis eſt.n. cito ſe expedire:& modicum tp̃s apponere in reb⁹ uilioribus:de quibus ẽ minus curandum. Vnde & prouerbialiter dĩ ꝙ mala herba cito creſcit.quia natura de ea modicum curãs cito pducit ipſam ad ſuum augmentum. Sic & mulier quãtum ad corpus citius hẽt eſſe pſectum ꝙ̃ uir. quare cum aĩa ſequatur complexionem corporis.ſicut ip̃m corpus muliebre eo ꝙ ſit uilius & natura minus de ipſo curet: citius uenit ad ſuum cõplementũ ꝙ̃ uirile.Sic conſilium muliebre citius eſt in pſectione & complemento ꝙ̃ uirile. Simpliciter ergo melius eſt conſilium uiroꝝ ꝙ̃ mulierũ. eo ꝙ uir ſit rõne præſtãtior & mulier habeat conſiliũ inualidum.In caſu tñ poteſt eſſe muliebre conſilium melius ꝙ̃ uirile:ut quia illud ẽ citius in ſuo complemẽto:ſi oporteret repentino operari forte elegibilius eſſet huiuſmodi conſilium.

¶ Quomodo decet reges & principes & uniuerſaliter omnes ciues ſuis coniugibus propriis ſua aperire conſilia. Cap.xxiiii.

Triplici uia ĩueſtigare poſſumus ꝙ mulieres cõiter & ut plurimum ſecreta retinere non poſſunt.Prima uia ſumitur ex defectu rõnis.Secũda ex mollicie cordis.Tertia ex appetitu laudis.¶ Prima uia ſic patet:ut in ꝓcedentibus dicebaẽ:eo ipſo ꝙ aliquid eſt ꝓhibitum augeẽ concupiſcẽtia noſtra ut operemur illud.q̃re cum ponere aliquid in ꝓcepto ſit ꝓhibere ne dicaẽ illud.ex ipſa ꝓhibitione incitaẽ concupiſcentia magis ad dominandũ ſecreta ꝙ̃ alia: non ergo a rõne hmõi concupiſcentia refreneẽ: nõ cõgrue poſſunt retinere ſecreta.Mulieres igitur eo ꝙ ab uſu rõnis deficiunt:nõ poſſunt ſic refrenare concupiſcẽtias: ſunt magis ꝓpalatiuæ ſecretoꝝ:ꝙ̃ ſint uiri.Nam ſi ꝓhibitio auget concupiſcẽtiam:tãto ſunt ꝓniores mulieres ad faciendum ꝓhibita ꝙ̃ maſculi.q̃to ab uſu rõnis deficiẽtes minus pñt refrenare incitamẽta concupiſcẽtiaꝝ ꝙ̃ uiri.¶ Secunda uia ad inueſtigandũ hoc idẽ ſumiẽ ex mollicie cordis. Nam qa mulieres ut plurimũ ſũt molles & ductibiles: ſtatim cum aliqua pſona eis applaudet:& ridet in facie eaꝝ credunt ipſam eẽ amicam & reuelãt ei oĩa ſecreta cordis.¶ Tertia ad hoc ꝓbando ſumiẽ ex appetitu laudis.Dicebaẽ.n.in ꝓcedentibus: & mulieres nimis appetunt laudẽ & gloriam.Inde eſt igiẽ ꝙ cõiter ut plurimũ mulieres aliis mulieribus:q̃s credunt amicas eẽ reuelãt ſecreta uiroꝝ. Credunt.n.ex hoc eẽ in quadã excellẽtia:& laudari apud eas:ſi ſciãt referre uiroꝝ ſecreta. Nam qa uidenẽ a ſuis uiris diligi:ſi ſciant ſecreta ipſorum cõglorianẽ.ſi poſſint ſe laudari ꝙ a ſuis maritis diligãtur:appetentes quãdam inanem gloriam & quãdam laudẽ:de facili reuelant ſecreta uiroꝝ.¶ Ex hoc aũt de facili apparet qualiter uiri ſuis coniugibus debeãt reuelare ſecreta:Nam cum dicimus hos eſſe mores iuuenum.hos mulieꝝ:hos ſenum.Non eſt intelligẽdum talia neceſſitatem imponere:ſed ſolũmodo ut in pluribus:& ſecundum quadam ꝓnitatem & inclinationem. Poſſunt tamen tam fœminæ ꝙ̃ uiri per rationis uſum ſi uelint eſſe conſtantes & uincere hmõi impetus & inclinationes.Nam licet ſit difficile ſuperare incitamenta concupiſcentiaꝝ: & ſit hoc magis difficile in fœminis ꝙ̃ in uiris: eo ꝙ magis deficiant a rõnis uſu.Non tñ eſt ĩpoſſibile.Poſſunt.n.tam uiri ꝙ̃ mulieres: hmõi impetus uincere.Quare licet cõiter mulieres ſint ꝓpalatiuæ ſecretorum:non eſt tñ inconueniens aliq̃s mulieres eſſe debita ſecreta tenẽtes. Viri igiẽ non debent ſuis coniugibus ſecreta aperire: niſi per diuturna tempora ſint experti eas eſſe diſcretas prudentes & ſtabiles: & non eſſe ſecretorum propalatiuas.¶ His uiſis cum oſtenſum ſit quomodo cõmunitas uiri & uxoris ſit naturalis. & quomodo ſe habeant ad alias cõmunitates domus. Cum etiam declaratũ ſit quomodo reges & principes: & uniuerſaliter omnes ciues ſe habere debeant ad ſuas coniuges & quomodo cũ eis debeant conuerſari. Imponatur finis primæ parti huius ſecundi libri: in qua agitur de regimine coniugali. ¶ Videtur tamen forte alicui non ſufficienter eſſe traditam notitiam regiminis nuptialis:eo ꝙ non oſtenſum ſit ad quæ opera ſint coniuges ordinandæ.Si enim indecens ẽ eas eſſe ocioſas ut ſuperius dicebatur. deſcribenda ſunt opera:quæ decet ipſas coniuges exercere. ſed quia de eis infra dicetur uolumus ea hic ſilentio præterire.

¶Incipit ſecunda pars ſecundi libri de regimiē
principum.In qua tractatur qūo parentes circa
ꝓprios filios curam de eis habeant.

¶Q đ decet oēs parentes circa proprios filios
eſſe ſolicitos. Cap.i.

EXpedita prima parte huius
libri ſecundi.In qua deter•
minatū eſt de regimine nu
ptiali.Reſtat exequi de ſe/
cunda in qua ageť de regi•
mine paternali.Non enim
ſufficit patrē familias ſcire
coniugē regere:niſi noue/
rit filios debite gubernare.¶Secūdum igitur ꝙ
cum cōitas uiri & uxoris:& domini & ſerui per•
tineāt ad domum primā.Cōitas uero patris & fi
lii pertineat ad domū iam ineſſe perfectā: quia
domus prima præcedit domū iam ineſſe perfe/
ctam.Ideo forte uideť alicui ſtati poſt determia
tionem de regimine nuptiali:determinādū eſſe
de regimine ſeruorum.Veꝝ quia dicitur primo
politicorum.Iconomiæ amplior eſt ſolicitudo
circa homies:q̄ circa paſſionem inanimatoꝝ &
circa liberos.quā circa ſeruos.Iō decreuimus pri
us determinare de regimine filiali:q̄ de regimiē
ſeruili.tanq̄ de eo circa qđ eē debet amplior cu•
ra.In determinando quidē de regimine filioꝝ:
primo oñdere uolumus ꝙ decet omnes patres
circa proprios filios eſſe ſolicitos.Nam cognita
ſolicitudo quæ eſt circa filios hñda magis inci/
tabunť parentes ut ſuos filios bene regāt.Poſſu•
mus aūt triplici uia uenari ꝙ decet hmōi ſolici/
tudinē hēre parentes. Prima uia ſumiť ex eo ꝙ
pr̄es ſunt cā filioꝝ:& filii hñt ab eis eſſe.Scda ex
eo:ꝙ ſunt ſuperiores:& ꝑſtantiores illis. Tertia
uero ex eo ꝙ īter eos debet eſſe amicitia natura•
lis.¶Prima uia ſic patet.Nam ſicut in naturali/
bus rebus aſpicimus ꝙ nunq̄ natura dat eſſe ali•
cui niſi ſit ſolicita circa ea per quæ illud ualet cō
ſeruari in eſſe ut ſi natura dat eſſe igni:ſtatim eſt
ſolicita dare ei leuitatē quādam:ꝑ quam feratur
ſurſum eo ꝙ in loco ſuperiori magis hēt in eſſe
conſeruari q̄ in inferiori.Sic etiam ſi natura dat
aīalibus eſſe quia aīal ſine cibo conſeruari non
pōt:natura ē ſolicita dare aīalibus ora & alia or
gana ꝑ quæ pñt ſumere cibū & nutrimentū.q̄re
ſi patres ſunt cā filioꝝ:& filii naturaliter a patri/
bus eſſe hñt.decet patres hēre curā filioꝝ & ſo•
licitari erga eos ut inueniant eis illa ꝑ quæ pñt
bñ uiuere:& per quæ ualeāt conſeruari in eſſe.

¶Scda uia ad inueſtigandū hoc idē ſumiť ex
eo ꝙ patres ſunt ꝑſtantiores filiis & debent præ•
eſſe eis.natura licet.n.ſemper ſuperiora inferio•
ra inſtruunt & ea regulant & conſeruāt.Videmꝰ
ſuper cæleſtia corpora influere in hæc inferiora
& ea regere & conſeruare.quare ſi naturale ē ut
ſuperiora & præeminētia in inferiora influant:
& ea regulent & conſeruent.Decet quēlibet do•
minantem & præeminētem ſolicitari qūo ꝑ de
bita conſilia influat & ſubueniat ſuis ſubiectis:&
qūo eos regulet & conſeruet. Vnde & ipſe deus
qui ſingulis rebus præeſt:hēt ſolicitudinē & ꝓ/
uidentiam totius uniuerſi. Patres ergo eo ipſo
ꝙ naturaliter præ ſunt filiis:debent circa eorum
regimen eſſe ſoliciti.¶Tertia uia ſumiť ex parte
amicitiæ naturalis quæ eſt inter parentes & fili/
os. De ratione.n.amoris eſt:ut ſolicitet amantē
circa rem amatam:quilibet ſollicitatur circa di/
lectum.quare cū inter patrem & filium ſit amor
naturalis.ut probatur.viii.ethi. decet patres ex
ipſo amore naturali quem habent ad filios:ſolli
citari circa eos.

¶Quod maxime decet reges & principes ſolli
citari circa regimen filiorum. Cap.ii.

Licet oēs patres deceat ſolicitari cir/
ca proprios filios:ut patet per ratiōes
ſuperius aſſignatas. Maxime tamen
decet reges & prin.talem ſollicitudinem gereř.
Quod triplici uia uenari poſſumus. Prima uia
ſumitur ex eorum intelligentia.Secūda ex boni
tade filioꝝ.Tertia uero ex utilitate regni. ¶Pri
ma uia ſic patet.Nam ſecundum phūm in de aīa
libus ꝙ eſt animalibus intelligentius magis hēt
ſollicitudinem circa filios.naturale eſt eni quē/
libet diligere ſua opera.ut uult philoſophus in
ethi.Vnde & pr̄es naturaliter diligunt filios:&
poetæ ſua poemata tanquam propriū opus quā
do ergo aliquis eſt intellectior & magis cogno
ſcit proprium opus:tanto maiori ſolicitudine &
dilectione mouetur circa illud.Patres ergo tan•
to magis debēt ſolicitari circa filios:quāto pru•
dentiores ſunt:& quanto maiori ītelligentia uiť
gent.Sed cum habitum ſit ꝙ reges & principes:
& uniuerſaliter omnes dominantes:ſi debeant
naturaliter dominari:oportet ꝙ polleant pru/
dentia & intellectu tanto decet reges & princi/
pes magis ſolicitari circa proprios filios quam
cæteri : quanto in eis magis uigere debet men/
tis induſtria & prudentia regitiua. ¶Secunda
uia ad inueſtigandum hoc idem ſumitur ex bo•
nitate filiorū.Decet enim filios regum & princi
pum maiori bonitate pollere quam alios:quia
ſecundum philoſophum in poli.ſecūdum ꝙ ali
qui ſūt in maiori ſtatu & in altiori dignitatē:ſic
debent meliores eſſe:& eſſe magis perfecti ſcien
tia & uirtutibus.Congruum enim ē qui alios re
gere cupit:ut ſit adeo prudens & bonus:ut cæte
ri ex ipſo poſſint ſumere uiuendi exēplum.¶Fi
lii ergo regum licet nō ſint reges:tamē quia ſin
guli conſtituuntur in aliquo principatu & in alí
quo dominio:ī quo oportet eos alios guberna
re:maxime decet eos eſſe prudentes & bonos &
cum filii perueniant ad maiorem bonitatem &
prudentiam:ſi patres circa eos ſint ſoliciti:quam
ſi circa ipſos ſe habeant negligenter tanto decet
reges & principes magis ſolicitari circa propri/
os filios:quanto filii eorum pollere debent ma/
iori prudētia & ampliori bonitate.¶Tertia uia
ad hoc oſtendēdum ſumitur ex utilitate regni.
Bonitas enim regni dependet ex bonitate eoꝝ

qui ſunt in regno:& maxime dependet ex bonitate principátium in ipſo. Nam ſicut ſanitas corporis naturalis:dependet ex ſanitate omniū mēbrorum:& maxime ex ſanitate cordis & membrorū principalium:eo ꝙ cor & principalia mēbra habent influere in alia & rectificare ipſa. Sic bonitas regni dependet ex bonitate omnium ciuium:maxime tamen dependet ex hiis qui principantur:& dominantur in regno:utile eſt ergo toti regno habere bonos ciues:ſed utilius ē habere bonos principantes: eo ꝙ principantis ſit alios regere & gubernare:tanto ergo magis decet. Reges & principes ſolicitari circa proprios filios:ut polleant prudentia & bonitate:quanto maior utilitas conſurgit ipſi regno ex bonitate filiorum regum:qui debēt habere principatum & dominium in regno quā ex bonitate & prudentia aliorum.

¶Quod regimē paternale ſumit originem ex amore:& ꝙ non eodem regimine regendi ſunt filii quo regendi ſunt ſerui. Cap. iii.

q Via poſt tractatum de regimine coniugis:determinandum eſt de regimine paternali. Videndum eſt unde ſumit originem regimē paternum & quo regimine regendi ſunt filii. ¶Sciēdum ergo triplex eſſe regimen. Nam omnis regens alios uel regit eos:ſecundum certas leges:& ſecūdum certa pacta:& tale regimen ut ſuperius dicebatur nominatur politicum uel ciuile. Vel regit eos ſecundum arbitrium:& hoc poteſt eſſe dupliciter:qa ſic uel regens intēdit bonum proprium:& ſic dicitur regimē deſpoticum uel ſeruile:uel intendit bonum ſubditorum:& tale regimē dicitur regale. ¶Hiis aūt tribus regiminibus ſecūdum quod uidemus aliquos regnare ī ciuitatibus & caſtris: aſſimilantur tria regimīa reperta in una domo. Nam regimen coniugale aſſimilatur regimini poli. quia uxori ut in præhabitis tangebatur:nō quis debet præeſſe ſimpliciter ex arbitrio:ſed ei præeſſe debet ut requirunt leges matrimonii:& ut potius per pacta debita & honeſta quæ interueniunt inter uirum & uxorem. Regimen uero paternale aſſimilatur regimini regali. Nam filiis præeſt pater ex arbitrio:non ſecundum conuentiones & pacta. nam pacta & conuentiones: non interueniunt inter ſubditum & p̄eminentem niſi in poteſtate ſubiecti eligere ſibi rectorē non eſt aūt in poteſtate filiorum eligere ſibi patrem ſi ex naturali origine filii procederent a parentibus. non enim ſic filii eligunt ſibi patres ut uxores uiros:quare cum regimen filiorum ſit ex arbitrio:& ſit propter bonum ipſorum filiorum huiuſmodi regimen non aſſimilatur regimini politi. ſed regali. Vnde & philoſophus prio politi. ait uirum præeſſe mulieri:& tanquam natis liberis:non tamen eodem modo principandi: ſed mulieri quidem politice:natis autem regaliter. Tertium aūt regimen quod eſt in domo ut regimen quo regitur familia cætera:aſſimilatur regimini dominatiuo. ¶Hiis aūt ſic oſtēſis manifeſta apparent uere eſſe quæ in principio capituli proponebantur. nam ſi pater debet præeſſe filiis regaliter & propter bonum ipſorum:cum amare aliquod idem ſit ꝙ uelle ei bonum:pater debet præeſſe filiis propter profectus ipſorum:& quia uult eorum bonum :cum ergo ꝙ regimen ſumit originem ex amore. ¶Ex hoc ergo maxime oſtenditur ꝙ non eodem regimine debent regi filii quo regendi ſunt ſerui. nam dominus præeſt ſeruis propter bonum proprium:non ꝓpter bonum ſeruorum:hoc ē ſcd̄m philoſophū præeſſe aliquibus ſeruiliter:non intendere bonū ipſorum:ſed proprium. Pater tamen debet præeſſe filiis propter bonum ipſorum filiorū. Ex ipſa enim diſtinctione regiminis:patet paternale regimē non eſſe idem ꝙ ſeruile:ſed ſumit originē ex amore:tamen ut manifeſtius appateat quod dicitur:poſſumus duplici uia uenare paternale regimen trahere originem ex amore. Prima uia ſumitur ex ordine naturali. Secunda ex ipſa perfectione patris. ¶Prima uia ſic patet. Nam ſecūdum philoſophum. Adeo natura dedit uim generatiuam rebus:ut q̄ non poſſunt perpetuari in ſeipſis:perpetuantur in ſuo ſimili:quare ſi regimen paternum ex hoc ſumit originē:quia filius naturaliter eſt q̄dam ſimilitudo procedens a patre:cum ſecundum naturam ad huiuſmodi ſimilia ſit dilectio:ex ipſo ordīe naturali arguere poſſumus paternum regimen in amore fundari:& ex amore oriri. Sicut enim eſt in hoībus:naturalis enim impetus ad producēdum ſibi ſimile:& ad filios quoſdam procreādum. Sic eſt in eis naturalis impetus ad eos diligendum:& per conſequens ad eos gubernandum & regēdum:& ad habendum ſolicitudinem circa ipſos. Eſt ergo hic naturalis ordo ꝙ regnum & ſolicitudo paterna ſumit originem ex amore. ¶Secunda uia ad inueſtigandum hoc idem ſumitur ex ipſa ꝑfectione patris. Nam unūquodq; perfectum eſt ſecundum philoſophum:quādo poteſt ſibi ſimile generare:quare cum quilibet ſuam perfectionem diligat naturaliter pater diligit filium:cū proprie filius ſit quidam teſtis perfectionis eius. Quia ergo pater naturalem amorem hēt ad filium ex huiuſmodi amore ſolicitatur ut ipſum regat & gubernet ꝙ non eſſet:niſi paternum regimē ex amore naſceretur. ¶Viſo ꝙ paternum regimen ex amore naſcitur:patet ꝙ filiis debet p̄eſſe pater:propter bonum filiorum:non ergo regendi ſunt filii eodem regimine quo ſerui. quia ſeruis ſecundum ꝙ huiuſmodi quis præeſt propter bonum proprium. Si ergo contingat aliquem uti filiis tanquam ſeruis:hoc eſt ex imperfectione domus:ut quia forte ſic pauper eſt ꝙ ſeruorum copiam habere non poteſt. Vnde & philoſophus .vi. poli. ait ꝙ egenis neceſſe ē uti mulieribus & filiis tanquam ſeruis.

¶Quod amor qui debet eſſe inter patrem & filiū ſufficiēter inducat patres debere filios rege/

re & filios debere patribus obedire. Cap. iiii.

dIcebatur in præcedenti capitulo pater
nale regimẽ ſumere origiem ex amo
re. Videndum eſt igitur quantus ſit
amor patrum ad filios:& filiorum ad patres:ut
nobis inoteſcat quomodo patres debeant rege
re filios:& filii patribus obedire.⸿Sciendum er
go p philoſophum.viii.ethi.triplici ratione ꝓ/
bare parentes plus diligere filios quam econtra.
Prima uia ſumitur ex diuturnitate temporis.Se
cunda ex certitudine prolis.Tertia ex unione pa
rẽtum ad filios.⸿Prima uia ſic patet.Nam quã
to amor magis durat tanto uæhementior effici/
tur:amor aũt parentum ad filios diuturnior eſt:
quam filiorum ad parentes.Nam ſtatim cum fi/
lii naſcuntur parentes diligunt eos:non tamẽ fi
lii ſtatim incipiunt amare parentes.quia ſtatim
non ſunt tantæ cognitionis ut poſſint diſcerne
re quod ſit diligendum.ymo quia pueri inoma
ti neſciunt diſcernere parentes ab aliis:non ſtatĩ
per amorem efficiuntur ad illos:ſed per proceſ/
ſum temporis:quando poſſunt diſcernere parẽ/
tes ab aliis:incipiunt eos diligere. Diuturnior ẽ
ergo amor parentum ad filios:quam ecõuerſo:
quare fortior & uæhementior.⸿Secũda uia ad
inueſtigandum hoc idem ſumitur ex certitudi/
ne prolis.Nam parentes magis ſunt certi de ſua
prole:quam proles de ſuis parẽtibus.Proles enĩ
certificari non poteſt qui fuerint parentes eius:
niſi ex qbuſdam ſignis uel auditu:ut quia puer
uidet perſonas aliquas magis affici ad eum q̃ ali
as:arguit illas parentes eius:uel quia hoc audit
ab aliis:ideo ſic eſſe putat.In principio tamẽ na/
tiuitatis eius non eſt illius cognitionis ut poſſit
cognoſcere a qua matre procedit:uel a quo pa/
tre:parentes tamen ſtatim cognitionem habent
de ipſa prole. Ideo magis poſſunt certificari de
ea:quam econuerſo:propter quod & uæhemen
tius diligunt ipſam quam econuerſo.Nam ſi in/
ter parentes & filios eſt amor naturalis:tanto hu
iuſmodi amor eſt ualidior:quanto apud paren/
tes eſt maior certitudo de prole.Ex hac aũt ratio
ne oſtendi poteſt:ꝙ & matres plus diligũt filios
q̃ patres:quia de illis certiores exiſtunt. ⸿Ter/
tia uia probans hoc idem ſumitur ex unione pa
rẽtum ad filios.Nam filii ſunt magis propinqui
& magis uniti parentibus quam econuerſo:qua
re cum amor quandam unionẽ importet:filii tã
quam magis uniti & magis propinqui parenti/
bus magis diliguntur ab ipis quam econuerſo:
Sic enim ymaginatur philoſophus:ꝙ filii ſũt q̃ſi
quædam pars parentum.Nam filii eſt quædam
pars a parẽtibus abſciſſa.Pars aũt magis unitur
toti:quia apprehendit̃ ab ipſo:q̃ totũ uniat̃ par/
ti ꝙ ab ea cõphendi non põt:in toto.n.eſt aſſi
gnare aliquid:qđ multũ diſtat a parte:ſed nihil
eſt in parte:qđ multũ diſtet a toto:quare ſi pars
mouetur ad amorem totiũs:non adeo feruẽter
diligeret ipſum quia uideret ĩ ipſo toto aliqua:
q̃ multum diſtarent ab ipſa:ſi totum moueretur
ad amorẽ partis uæhemẽtius amaret eam:quia
nihil aſpiceret in parte quod non eſſet in toto.
Filius ergo qui eſt quædam gleba a parentibus
deſcendens:& quia eſt q̃dam pars ipſorum ni/
hil eſt in filio:quod non ſit aliquo modo propi/
quũ parẽtibus:& quod ſcđm aliquem modum
non pertineat ad illos.Filii tñ non ſic uæhemẽ/
ter mouent̃ ad dilectionem parentũ:quia ꝙ eſt
parẽtum non ſic ꝑtinet ad filios:& p conſequẽs
non eſt ſic unitum eis:ſed quod eſt filioꝝ perti/
net ad parentes.Ex hiis aũt uiis phi:ut uidet̃ ſuf/
ficienter arguere poſſumus:ꝙ ad parẽtes ſpectat
ſolicitari circa regimẽ filioꝝ quia quilibet ſoli/
citus eſſe debet circa ea q̃ uæhemẽti amore dili/
git.Ad filios ꝑtinet obedire parentibus:quia q̄/
libet illis obedire debet quos ſcit eum uæhemẽ
ter diligere & non intendere niſi ipſius bonum.
Sic ergo ex uiis phi probare poſſumus q̃ in prin
cipio capituli dicebantur tñ ut magis ſpecialiter
appareat intẽtum.⸿Sciendum ꝙ licet parentes
magis afficiãtur circa filios q̃ econuerſo:non tñ
eſt tam inconueniens quantũ ad aliquod bonũ
filios magis diligere q̃ econuerſo.Nã ut dicitur
viii.ethi.Parentes diligunt filios ut exiſtentes ali
quid ipſoꝝ.Filii aũt diligunt parentes quia ſũt
ab illis:amor ergo parẽtum circa filios procedit
a cã ad effectũ:& a ſupiori ad ĩferi⁹.Sed amor fi/
liorũ ad eos procedit ab effectu ad cãm:& ab ĩfe
riori ad ſuperius.Naturale eſt aũt ꝙ ſuperiora in
fluunt in inferiora:& conſeruant ea.non autem
econuerſo.Ideo parentes naturaliter afficiũt̃ ad
filios ut influant in eos:& ut congregent eis bo/
na:ut poſſeſſiones & nũmiſmata:per quæ ſuffici
ant ſibi ad uitam & conſeruentur in eſſe.Parẽtes
ergo congregant pro filiis non autem econuer
ſo.ymo filii cum poſſunt fruuntur & rapiũt bo/
na parentum.Inferiora uero reuerentur & ſunt
ſubiecta ſuperioribus non econuerſo. Ideo filii
naturaliter magis honorant & reuerentur parẽ/
tes q̃ econueſo.Sic ergo q̃ratur utrũ parẽtes ma
gis diligant q̃ econuerſo:cum diligere aliquem
idem ſit ꝙ uelle ei bonum.Diſtiguẽdum eſt de
ipſo bono..Nam ſi loqueris de bono utili ut de
nũmiſmate & de aliis q̃ ordinant̃ ad ſufficienti
am uitæ.Sic parẽtes magis diligunt filios q̃ ecõ
uerſo:quia congregãt pro eis non ipſi pro illis.
Sed ſi loquaris de bono quod eſt honor & reue
rentia:ſic filii magis diligunt parẽtes q̃ econuer
ſo.Nam potius parentes ſuſtinẽt uituperia & cõ
tumelias filioꝝ q̃ econuerſo.Naturale eſt enĩ ꝙ
etiam uſq; ad auditum contumelias parẽtum ſu
ſtinere non poſſunt.Nam minus indignãtur pa
rentes de contumelia filiorũ q̃ econuerſo.⸿Vi
ſo qualis eſt amor inter patrem & filiũ quia parẽ
tes afficiunt̃ ad filios ut congregant eis bona:&
congregare aliis bona & ſolicitari circa eoꝝ ui/
tam ſit eos regere & gubernare:ex amore quem
hñt patres ad filios:debent eos regere & guber/
nare.Sed cum filii afficiant̃ ad parentes tanq̃ ad
eos quos nolunt eſſe in honore & reuerentia:cũ

honor & reuerentia:ad alium fit quodāmodo ſubiici illi:ſicut ex amore quem hñt pr̄es ad filios debent eos regere & gubernare. Sic ex dilectione quam filii hñt ad patres:debent eis obedire & ſubiecti. Patet igit̃ ꝙ quantum ad bonum quod eſt utile:patres magis diligunt filios q̄ filii ſeipſos. Sed quantum ad bonū ꝙ eſt honor & reuerentia filii plus diligunt patres q̄ econuerſo. Simpliciter tñ parentes plus dicuntur diligere filios q̄ filii ipſos:quia plus ſolicitantur & magis aſſidue cogitant de utilitate filiorum:quam filii de honore & reuerentia ipſorum.

¶Quod decet oēs ciues:& maxime reges & prīcipes ſic ſolicitari circa regimen filiorum:ut ab ipſa infantia inſtruantur in fide. Cap. v.

n Identur aūt tria ipſi fidei conuenire p q̄ triplici uia uenari poſſumus ꝙ omnes ciues & maxime reges & prīcipes circa regimen filiorum. ſic ſolicitari debēt ut ab ipſa infantia inſtruantur in fide. Fides enim primo ſupra rationem eſt:& ea q̄ ſunt fidei:ratione compræhēdi non poſſunt. Secundo ea quæ ſūt fidei ſimpliciter ſunt credenda. Tertio eis eſt firmiter adherendum. ¶Prima autē uia ſic patet. Nam ſi fides ſupra rationem eſt & ea quæ ſunt fidei ratione compræhendi non poſſunt:utile eſt ut in illa ætate proponantur ea quæ ſunt fidei:ī qua ratio non quæritur dictoꝶ:ſed ſimpliciter acquieſcitur dictis. Huiuſmodi aūt eſt ætas īfantiæ. Infantes enim cum eis a matre uel a patre ꝓponuntur aliqua credenda non quærunt rationem dictorum:quia uſum rationis non habent: ſed ſimpliciter acquieſcunt dictis. ¶Secūda uia ad inueſtigandū hoc idem ſic oſtēdi poteſt. Nā ea q̄ ſunt fidei quia ſupra rationem ſunt ideo eis ſimpliciter eſt credendum. Acquieſcēdū eſt aūt hiis q̄ ſunt fidei ex auctoritate diuia:& ex ſimplici credulitate:nō ex perſpicatia rationis:non tñ hoc inconuenienter fit:quia nulli dubiū eſſe debet diuinam prudētiam & eius auctoritatē oēm perſpicatiam hūani generis ſuperare quare utilius auctoritate diuina ſimpliciter creditur q̄ acquieſcat̃ rationibus & demōſtrationibus hominū. Si ergo ea q̄ ſunt fidei ſimpliciter ſunt credenda conueniēter talia in illa ætate ꝓponunt̃ quæ eſt ſimpliciter creditiua. Talis aūt eſt ætas infantiæ. Nam ut ī primo libro diximus contractauimus de moribus iuuenū. Iuuenes ſunt ſimpliciter creditiui:uñ & ī.ii.reth. dicitur ꝙ iuuenes eruditi ſunt ſolū a lege. Appellat aūt ibi phūs eruditionem a lege monitiones maternas & documēta illius q̄ parentes tenent. Si enim parētes in aliis legibus parentes ſtatim ſunt ſoliciti erudire ꝓprios:filios in hiis q̄ ſunt fidei ſuæ:& in hiis q̄ ptinent ad eoꝶ legem. eo ꝙ illa ætas ſit ſimpliciter creditiua:tanto magis hoc debent efficere ꝓfitentes chriſtianam fidē:quanto lex nr̄a ſuperat cæteras leges. Sola enim chriſtiana lex eſt imunis ab oī erroꝶ cōtagio. In cæteris aliis legibus falſitates aliq̄ ſunt admixtæ. ¶Tertia uia ad hoc idem ꝓbandū ſumit̃ ex eo ꝙ hiis q̄ ſunt fidei eſt firmiter adherēdū. Videmus aūt ꝙ conſuetudo eſt q̄ſi altera natura ut dicitur in libro de memoria & reminiſcentia. Ratio aūt aſſignat̃ in rethoricis ubi dicit̃ ꝙ natura eſt conſuetudo ſæpe. Sæpe aūt ꝓpinquū eſt ei ꝙ eſt ſemper:q̄re conſuetudo eſt ꝓpinqua naturæ quanto ergo aliquid eſt aſſuetū tanto magis utitur in naturam:& tanto ſeruētius ad heremus illi:cū ergo magis ſumus aſſuefacti ad ea circa q̄ in ipſa īfantia inſudamus q̄ ad alia:& p cōſequēs magis adhereamus illis ut firmiter & abſq; heſitatione adherere. poſſum⁹ hiis q̄ ſunt fidei:talia ꝓponēda ſunt nobis etiam ab ipſa infantia:uñ & phūs.ii.meth. uolens ꝓbare conſuetudinem eſſe magnæ efficatiæ ait:tu potes ſcire quid facit conſuetudo in legibus in quibus iuuenes fabulas & apologos magis applicabiles q̄ ſint ueritates. ſi ergo leges gentiliū continentes multas fabulas & apologos. i. multa fabulatoria & deriſoria:ſunt ſic applicabiles aīo:ſi pueri ab infantia aſſueſcant illis ut firmiter adhereant illis fidei xp̄ianæ q̄ ſola eſt catholica & orthodoxa ab ipſa infantia ea q̄ ſunt fidei ſunt iuuenibus ꝓponenda. Verūq; diſtinctæ articulos fidei cognoſcere & ſubtiliter ea q̄ ſunt fidei pertractare ſpectat ad clericos doctores inſtruentes alios in ipſa fide quam ſubtilem perſcrutationē layci & maxime pueri ſcire nō pñt:ſufficit ꝙ talia ꝓponantur groſſe & in quadam ſuprema:ut ꝙ eis dicatur ꝙ unus eſt deus oṗs creator omnium:qui ē pater & filius & ſpūs ſanctus:qui Adā primo parente noſtro peccante & humano gñe per peccatum eius in facto dei filius ut nos redimeret aſſumpſit carnem in btā uirgine:& eſt natus ex ipſa ꝙ ipſe dei filius ꝑpter peccata noſtra fuit paſſus mortuus & ſepultus:ꝙ deſcendit ad īferos & eduxit inde captiuas aīas ibi exiſtētes q tertia die reſurrexit a mortuis:& aſcendit in cœlum:ſedens ad dextram patris:ꝙ iterum uenturus eſt ad iudicium:& omnes reſurgemus aſtabimus ante tribunal ei⁹:redituri de factis propriis rationem:ita ꝙ qui bona egerunt ibunt in uitā eternam:qui uero mala in ignem eternum. Debent ergo oēs ciues ſolicitari circa proprios filios:ut ab infantia inſtruantur in hac fide. tāto tñ hoc magis decet reges & principes:quāto ex feruore fidei ipſorum poteſt maius bonum conſequi religio xp̄iana & ex eoꝶ tepiditate poteſt ei maius periculum īminere.

¶Quod decet oēs ciues & maxime reges & prīcipes ſic ſolicitari erga filios: ut ab ipſa infantia bonis moribus imbuantur. Cap. vi.

q Vāto aīa ē nobilior corpore tāto oēs ciues & maxime Reges & principes magis ſolicitari debent ut proprii filii ſint pſecti in aīa quam in corpe. Si ergo ſolicitantur circa hereditatem & circa nūmiſmata ut poſſint ſubuenire filiis quantum ad indigentiā corporalem:multo magis ſolicitari debent : ut hēant perfectam animam:& ut uirtutibus & bo

nis moribus imbuātur:& quia hoc tñ exiſtit bonum nou debet p negligentiam ꝑtermitti. Sed ab ipſa infantia inſtruendi ſunt pueri ut relinquentes laſciuiam ſequanť bonos mores. ℂPoſſum⁹ autem quadruplici uia uenari ꝙ ab ipſa puerilitate inſtruendi ſunt pueri ad bonos mores. Prima uia ſumiť ex naturalitate delectationis. Secūda ex rationis defectu. Tertia ex ꝑnitate quā habemus ad malum. Quarta ex uitatione oppoſiti habitus. ℂPrima uia ſic patet: Nam ſcđm philoſophum in ethi. adeo quale ē nobis delectari ꝙ ab ipſa infantia delectari incipimus. Nam & pueri ſtatim delectanť cū incipiūt ſuggere mámas. Si ergo ſic ab ipſa infantia nobiſcū creſcit concupiſcentia delectabilium: ab ipſa infantia eſt tali concupiſcentiæ reſiſtendū ex ipſa ergo connaturalitate delectationis ſtatim cū pueri ſunt ſermonū capaces ſunt inſtruendi ad bonos mores: & debent eis fieri monitiones debitæ. ℂSecunda uia ad īueſtigandū hoc idem ſumiť ex rationis defectu. Nam tūc aliqui ſunt magis mouēdi ad bonos mores: quando magis incitanť ad laſciuiam & magis ſunt paſſionū inſecutores. Sed ut patet per phūm in. ii. retho. In iuuenili ætate maxime ſunt hoīes laſciui & paſſionū inſecutores: ergo tūc maxime eſt ſubueniendum: ut per monitiones debitas & per correctiones conuenientes retrahantur a laſciuiis: quare cū rationis ſit concupiſcentias refrenare & laſciuias quanto aliquis magis a ratione deficit: tanto magis inclinať ut ſequať paſſiones. In iuuenili ergo ætate ſunt pueri inſtruendi ab bonos mores. qa tūc magis ab uſu rationis deficiūt & ſunt magis paſſionū inſecutores. ℂTertia uia ſumitur ex ꝑnitate quam habemus ad malum. Nam cū aliqs eſt pronus ad aliquid: oportet ipſum multum aſſueſcere in contrarium: ne inclinetur ad illud: ut plurimū enim hoīes ſecundum mores ſunt quaſi quædam uirga inclinata ad malū: unde & philoſophus circa finem. ii. ethi. hoc mō decet nos dirigere ad bonos mores quo dirigiť uirga tortuoſa. Volens enim uirgam tortuoſam rectificare inclinat eam ad partē contrariam ualde: qua ſic inclinata redit ad medium & ad rectitudinē. Sic nos quia obliquitatem & pronitatē habem⁹ ad malū: & ad delectationes illicitas debemus p multum tempus ab illicitis delectationibus abſtinere: ut poſſumus hanc pronitatē uitare. ymo ſicut uirga rectificanda: ad partē contrariam ultra medium inclinať ut poſſit ad medium redire. Sic & nos in fugiendo delectabilia: debemus ultra medium nos facere ut debemus etiam licitas cauere: ut faciliter ab illicitis abſtinere poſſimus. Si ergo tātam pronitatē habemus ad malum: & oportet nos p diuturna tempora aſſueſcere ad cōtrarium ut ad bonum: ut facilius hác pronitatem uitare poſſimus: eſt ab ipſa infantia inchoandum: ut reliquentes laſciuias ſequamur bonos mores nec eſt differēdum. ℂQuarta uia ſumitur ex uitatione habitus contrarii. Nam qa iuuenes molles ſūt & ductiles ſi ſine freno ſeqūtur laſciuias: ſtatim imprimuntur in eis habitus uicioſi: ſicut ī cera molli & ductili ſtatim imprimitur forma ſigilli: ne ergo iuuenes informētur habitibus uicioſis: ſtatim ab ipſa infantia ſūt monendi regendi ut per monitiones & correptiones debitas a laſciuiis retrahanť. Decet ergo omnes ciues ſolicitari erga filios: ut ab ipſa infantia inſtruentur ad bonos mores. Tanto tamen hoc magis decet reges & principes quanto bonitas filiorum eſt utilior ipſi regno: & quanto ex eorū malitia poteſt in regno maius periculum immi nere.

ℂQuod filii nobilium: & maximè regū & pricipum ab ipſa infantia ſunt tradendi litteralibus diſciplinis. Cap. vii.

Licet deceret omnes hoīes cognoſcere litteras ut per eas prudentiores effecti magis poſſent illicita ꝑcauere. Videntur tamen aliqui licitam excuſationem habere ſi non inſudant ſtudio litterarum. Huiuſmodi aūt ſunt pauperes non habentes neceſſaria uitæ qui ſi retrahuntur a liberalibus diſciplinis: ut quærāt ſibi neceſſaria uitæ uidētur excuſabiles eſſe. Nobiles autem & maxime reges & principes in diuitiis & in poſſeſſionibus habūdantes omnino rēphenſibiles exiſtunt: ſi non ſic ſolicitantur erga regimē filiorum: ut etiam ab ipſa infantia tradantur liberalibus diſciplinis. Quod autem in ſtudio litterarum ſit ab ipſa infantia inchoandū poſſumus triplici uia uenari. Prima ſumitur ex parte eloquentiæ. Secunda ex parte attentionis. Tertia ex parte perfectionis quæ eſt ex parte ſcientiæ acquirenda. Decet enim uolentes litteras diſcere litterales ſermones ſcire diſtincte ꝓferre. Decet etiam eos eſſe attentos: & ſtudioſos circa ea quæ in litteris traduntur: tertio decet ipſos ſecundum modum ſibi poſſibilem ad perfectionē ſcientiæ peruenire. ℂPrima uia ſic patet Nā uidemus ī ydeomatibus uulgaribus: ꝙ raro poteſt quis debite & diſtincte ꝓferre aliquod ydeoma niſi ſit in eo in ipſa infantia aſſueſactus. Qui enim in ætate perfecta transferūt ſe ad partes longinquas ubi ydeomata differunt a matrono: etiam ſi per multa tempora in illis exiſtant: uix aut nūꝗ poteſt recte loqui linguam illam: & ab incolis illius terræ ſemper cognoſcitur ipſum fuiſſe aduenam: & non fuiſſe in illis partibus oriūdus. Si ergo ſic eſt in ydeomatibus laycorum: multo magis: hoc erit in ydeomate litterali: qđ eſt philoſophicū ydeoma. Videmus enim philoſophicū nullum ydeoma eſſe completū & perfectum per quod perfecte exprimere poſſent naturas rerum: & mores hoīum: & curſus aſtrorum: & alia de quibus diſputare uolebant: inuenerunt ſibi ꝗſi proprium ydeoma: quod dicitur latinum: uel ydeoma litterale: qđ conſtituerunt adeo latum & copioſum: ut per ipſum poſſent oēs ſuos conceptus ſufficienter exprimere: quare ſi hoc ydeoma eſt completum: & alia ydeomata non poſſu

mus recte & diſtincte loqui:niſi ab ipſa infantia
aſſueſcamus ad illa ex parte eloquentiæ:uideli/
cet ut recte & diſtincte loquamur ydeoma lati/
num:ſi uolumus litteras diſcere debemus ab ip/
ſa infantia litteris inſudare. ¶Secunda uia ad
inueſtigandum hoc idem ſumiẗ ex parte atten/
tionis & feruoris qui eſt in ſtudio adhibendus
nunq̃ autem quis bene ſtudet niſi ſit ferues & at-
tentus circa ſtudium. Cũ ergo conſuetudo ſit al
tera natura:cum ſecundum phũm in poli. nobis
magis placeant illa opera ad q̃ ſumus ab ipſa in-
fantia aſſueti:quia quilibet eſt magis intẽtus &
ferues circa ea q̃ ſibi magis ſunt placita:ut poſſu
mus eſſe attẽti & feruentes:circa ſtudium littera
le:ab infantia inſudandũ eſt litteralibus diſcipli
nis. ¶Tertia uia ſumitur ex parte perfectionis:q̃
eſt ad ſcientiam acquirẽdam. Nam raro aut nũ-
quam quis peruenit ad perfectionem ſciẽtiæ ni
ſi quaſi ab ipſis cunabulis uacare incipiat ad ip/
ſam. Nam licet intelligentiæ etiam ab ipſa crea-
tione creatæ ſint bene diſpoſitæ ad intelligen/
dum & ad cognoſcendum naturas rerum. Ho/
mo tamen a ſui natiuitate eſt male diſpoſitus ad
capiendam diſciplinam. Licet enim unus homo
ſit meliores ingenii q̃ alius uniuerſaliter tamen
hoies male nati ſunt ad ſciẽdum:quia noſtra co
gnitio incipit a ſenſu & poſterioribus. Vnde &
philoſophus in primo de anima uult:ꝙ aia plus
tẽporis apponit in ignorantia q̃ in ſcientia. Per
multum.n.temporis quis inſudat ſtudio anteq̃
peruenire poſſit ad perfectionem ſcientiæ.qua/
re ſi uita noſtra eſt breuis: & artes ſcientiæ ſunt
difficiles & longæ:ꝙ homines cõmuniter male
nati ſunt ad capeſcendam ſciẽtiam. Si uolumus
ad aliquam perfectionem ſcientiæ peruenire:de
bemus ab ipſa infantia & qua ſi ab ipſis cunabu/
lis incoare. ¶Decet ergo omnes nobiles & ma-
xime reges & principes:ſi uolunt ſuos filios di/
ſtincte & recte loqui litterales ſermones eſſe fer/
uentes & attentos circa ipſos & peruenire ad ali
quam perfectionem ſciẽtiæ:ab ipſa infantia eos
tradere litteralibus diſciplinis. Nam ut ſuperius
dicebaẗ. Nullus eſt naturaliter dominus:niſi ui/
geat prudentia & intellectu. Quare ſi per cogni-
tionem litterarum efficitur quis intelligẽtior &
magis uiget prudentia & intellectu. Tanto ma/
gis decet filios regum & principum etiã ab ipſa
infantia inſudare litteralibus diſciplinis.quãto
decet eos intelligentiores & prudentiores eſſe.
ut poſſint naturaliter domiari. Poſſet autem ad
hoc idem alia ratio ad duci. Nam niſi princeps
uigeat prudentia & intellectu de facili conuerti
tur in tyrannum quia non curabit de operibus
uirtutum:ſed appreciabitur nũmiſmata & exte/
riora bona. ultra quam debeat. Erit ergo tyran-
nus & populi deprædator. Ne ergo filii regũ &
principum cum ponuntur in aliquo dominio
tyrannizent decet ipſos etiam ab ipſa infantia ĩ-
ſudare litteris:ut uigere poſſint prudentia & in-
tellectu.

¶Quas ſcientias debent addiſcere filii nobiliũ & maxime filii regum & principum. Cap. viii.

Septem ſcientias eſſe famoſas apud an-
tiquos:antiqua auctoritas proteſtatur.
Huiuſmodi autem ſunt. Grammatica:
Dyaletica:Rethorica:Muſica:Ariſmetica:Geo/
metria:& Aſtronomia:Has autem omnes libera
les uocant:eo ꝙ filii liberorum & nobilium po/
nebantur ad illas. Addiſcebant enim primo filii
nobilium grãmaticam. Nam grãmatica ſecun/
dum Alpharabium inuenta eſt ne erretur in lin
gua:& ne peccetur in ſermone. Addiſcimus enĩ
per grãmaticam ydeoma latinũ:quod eſt ydeo
ma philoſophorum. Sub tali enim ſermone phi
loſophi ſuam ſcientiam tradiderũt. quare ſi per
noſipſos non ſufficimus ad inuenienda omnia
ſcientifica. ſed indigemus ad hoc auxilio philo-
ſophorum & doctorum:expedit nos ſcire ydeo-
ma illud in quo doctores & philoſophi ſunt lo
cuti. & quia hoc ſcitur per grammaticam. Ideo
grammatica inter liberales ſcientias eſt compu-
tanda:qui filii liberorum & nobilium inſtruebã
tur in illa. ¶Secunda liberalis ſcientia dicitur eſ
ſe dyaletica. quæ docet modum arguendi & op
ponendi. Nam modus ſciendi noſter eſt:ut per
debita argumenta & per debitas rationes mani
feſtemus propoſitionem. Oportuit ergo inueni
re aliquam ſcientiam docentem modum : quo
formanda ſunt argumenta & rationes. Nam ni
ſi modum arguendi ſciremus:poſſemus in argu
endo peccare:& per conſequens decipi. Credere
mus aliquando bene concludere & concludere
mus falſum:eo ꝙ ignoraremus arguẽdi modũ.
Sicut igitur neceſſaria eſt grãmatica quæ eſt di
rectio linguæ:ne erremus in loquendo:ſic ſecũ-
dum Alpharabium neceſſaria eſt dyaletica quæ
eſt directio intellectus ne erretur in arguendo.
¶Tertia ſcientia liberalis dicitur eſſe rethorica.
Eſt autem rethorica ut innuit philoſophus in re
tho. ſuis quaſi quædam groſſa dyaletica. Nam
ſicut fiendæ ſunt rationes ſubtiles in ſcientiis na
turalibus & in aliis ſcientiis ſpeculabilibus ſic
fiendæ ſunt rationes groſſæ in ſcientiis morali-
bus:quæ tractant de agibilibus. quare ſicut ne/
ceſſaria fuit dyaletica quæ docet modum argu/
endi ſubtilem & uiolentiorem. Sic neceſſaria fu
it rethorica quæ eſt quædam groſſa dyaletica:
docens modum arguendi groſſum & figuralẽ.
Hæc autem neceſſaria eſt filiis liberorum & no-
bilium:& maxime regum & pricipum:quia ho-
rum eſt conuerſari inter gentes & dominari po
pulo:qui non poteſt percipere niſi rationes groſ
ſas & figurales. ¶Quarta ſcientia liberalis diciẗ
eſſe muſica:hæc ſecundum phũm. viii. poli. con
uenit ipſis iuuenibus:& maxime filiis liberorum
& nobiliũ propter rõnes multas. Quarũ una eſt:

quia pueri nihil triſtabile ſuſtinere poſſunt qua-
re ſi debẽt eis aliqua delectabilia concedi dignũ
eſt ꝙ ordinentur ad delectationes inocuas. qua
re ſecundum eundem phũm: muſica eſt conſen-
tanea naturæ iuuenum: quia habet innocuas de-
lectationes. Secunda ratio ad hoc idem eſſe po-
teſt. quia ut phũs inuit: in eodem. viii. poli. Mẽs
humana neſcit ocioſa eſſe. Ideo ut uidetur ociũ
bonum eſt aliquando interponere inter delecta
tiones muſicales: quæ ſunt licitæ & inocuæ. Ma-
xime autem hoc decens ẽ filiis liberorum & no-
bilium. qui non uacantes mechanicis artibus re
manent ocioſi: niſi ſtuderẽt litteralibus diſcipli-
nis. & niſi ſuis exercitiis interponerent delecta-
tiones muſicales quæ ſunt licitæ & honeſtæ. Tã
git. n. philoſophus multas ratiões impoſſibiles
per quas oſtendi poſſet: ꝙ filios nobilium decet
addiſcere muſicam: ſed de his forte infra tange-
tur. ¶ Quinta ſcientia liberalis dicitur eſſe ariſ-
metrica. docens proportiones numerorum ad
quam forte filii liberorum. Ideo tradebantur: qa
ſine ea muſica ſciri nõ poteſt. ¶ Sexta ſcientia li-
beralis eſt geometrica: q̃ docet cognoſcere men
ſuras & quãtitates rerum ad hanc autem filii no
bilium. Ideo forte tradebãtur: quia ſine ea aſtro-
nomia quæ eſt de quãtitate aſtrorum & de ſub-
ſtantia ſiderum & de curſibus eorum perfecte ſci
ri non poteſt. ¶ Septima ſcientia liberalis dicit̃
eſſe aſtronomia. circa quam forte antiquitus filii
nobilium. Ideo inſudabant: quia gentiles circa
iuditia aſtrorum nimis erant curioſi. Nunquam
enim uolebant bella inchoare: nec aliqua opera
incipere niſi conſiderato gradu aſcendẽte. & in-
ſpecta conditione cœli: & quia hoc per aſtrono-
miam cognoſcitur. Ideo filii liberorum & nobi
liũ uolebant in aſtronimicis eſſe inſtructi. ¶ Sic
ergo antiqui de liberalibus ſenſerunt & has ſe-
ptem artes nimium extollebant. Verum tamen
plures ſunt aliæ ſcientiæ longe nobiliores iſtis.
Nam naturalis philoſophia docens cognoſce-
re naturas rerum longe melior eſt q̃ aliqua præ
dictarum. Sed hoc declarare non patitur perſcr-
uatio præſens: quæ debet eſſe groſſa & figura-
lis. Rurſus & methaphiſica quæ modo humano
& ꝑ rationes humanitus inuentas tractat de deo
& de ſubſtantiis ſeparatis longe nobilior eſt: q̃
naturalis philoſophia. Et etiam q̃ aliqua prædi-
ctarum: de qua philoſophus ait primo metha. qa
nulla eſt dignior ipſa. quod intelligendum eſt
de ſcientiis humanitus inuentis. inter quas me-
thaphiſica primatum tenet. ¶ Amplius theolo-
gia quum eſt de deo & de angelis nõ modo hu
mano ſed diuino: & non per humanam inuẽtio
nem: ſed magis per inſpirationem diuinam: lon
ge incomparabiliter nobilior & dignior eſt om
nibus aliis. Ad hoc quædam morales ſcientiæ
ut ethica: quæ eſt de regimine ſui: & yconomi-
ca: quæ eſt de regimine familiæ. & politica: quæ
eſt de regimine ciuitatis & regni: ualde ſunt uti-
les & neceſſariæ filiis liberoꝝ & nobilium. ymo
ut in proſequendo patebit: filii nobilium & ma-
xime filii regum & principum: ſi uelint politice
uiuere. & uelint alios regere & gubernare: ma-
xime circa has debent inſiſtere. Sunt autem &
aliæ ſcientiæ ſubalternatæ & ſuppoſitæ iſtis. ut ꝑ
ſpectiua: quæ eſt de uiſu: eſt ſub geometria. Me-
dicina uero eſt ſub naturali philoſophia. Leges
& iura quæ ſunt de actibus hominum ſub poli-
tica: quæ eſt de regimine ciuitatum. nam ut ali-
bi nos dixiſſe meminimus. Omnes legiſtæ ſunt
quaſi quidam ydeotæ politici. nam ſicut layci &
uulgares quia arguunt & formant rationes ſuas
quem modum arguendi: docet dyaletica. Ideo
ipſi quia arguunt artificialiter & dyaletici: appel
lantur a philoſopho ydeotæ dyaletici. Sic legi-
ſtæ: quia ea de quibus eſt politica dicunt narra-
tiuæ & ſine ratione: appellari poſſunt ydeotæ po
litici. Ex hoc autem patere poteſt quanto magis
honorandi ſunt ſcientes politicam & morales
ſcientias quã ſcientes leges & iura. Nam quan-
to ſcientes & dantes cauſam: honorabiliores ſũt
loquentibus & non reddentibus cauſam dicti.
tanto tales honorabiliores ſunt illis. Ex hoc au-
tem apparere poteſt qui ſcientes magis ſunt ho-
norandi: nam primo honorandi ſunt diuini &
ſcientes theologiam. Quia deus ipſe ẽ deus om-
nium entium. Sic theologia principaliter eſt de
deo & eſt dea omnium & domina humanarum
ſcientiarum. Poſt theologos uero magis hono
randi methaphiſici. quia ut ſuperius dicebatur.
Inter ſcientias humanitus inuentas methaphi-
ſica priuatum tenet. Poſt hos quidem honora-
ri debent naturales philoſophici. quia natura-
lis philoſophia. licet ſit infra methaphiſicam. te-
net tamen principatum inter omnes alias ſcien-
tias inuentas homine. Sic ergo ſcientes grada-
tim ſunt honorandi. ¶ His ergo ſcientiis ſic di
uiſis: de leui patere poteſt: circa quas ſcientias fi-
lii nobilium. & maxime regum & principum
debeant inſudare. Nam cum oporteat eos eſſe
quaſi ſemideos: & debite & abſq; negligentia
negotium regni intendere. non uacat eis ſubti-
liter perſcrutari ſcientias. maxime igitur decet
ipſos bene ſe habere circa diuina. & eſſe inſtru-
ctos & firmos in fide. Et illas ſcientias per quas
quis ſe & alios nouit regere & gubernare. Hu-
iuſmodi autem ſunt ſcientiæ morales. Alias er-
go ſcientias in tantum decet eos ſcire inquan-
tum deſeruiunt morali negocio. Decet igitur
eos ſcire grammaticam ut intelligant ydeoma
litterale. ſecundum ꝙ ydeoma tam morales ſci-
entie q̃ aliæ facilius traduntur. Imo ſi nunquam
grammatica deſeruiret negocio morali. Decet
reges & pĩcipes ſcir̃ ydeoma litterale: ut poſſint
ſecreta ſua aliis ſcribere & legere abſq; aliorum
ſcitu. ¶ Filii ergo nobilium quantũcũq; inten-
dant eſſe milites & uacare negocio politico de-
bent inſudare. ut ſciant ydeoma litterale. Debẽt

etiam aliquid addiſcere de grāmatica & rethori
ca:ut ex hoc ſubtiliores fiant ad intelligendum
quæcūq; ꝓpoſita. quo facto totum ſuū ingeniū:
debent exponere:ut bene intelligant moralia:ut
ſciant & alios regere. Nam & de muſica ſecūdū
phūm in politicis eos ſcire decet inquantum de
ſeruit ad bonos mores. Sic ergo morale nego/
cium ſcire expedit ab his qui cupiunt principari:
ut ſi oēs alias ſcientias ignorarent:adhuc ſtude/
re debent ut eis moralia uulgariter & groſſe pro
portione⁹ quia per ea princeps ſufficienter in/
ſtruitur qualiter debeat principari:& quo ſe & ci
ues inducere debeat ad uirtutes.

¶ Qualis debeat eſſe magiſter : qui filiis nobi/
lium & maxime regum & principum eſt propo.
nendus. Cap. ix.

P Hiloſophus circa finem tertii ethi. Cō
cupiſcibilem ſiue ſenſualitatem aſſimi
lat puero:& rationem aſſimilat pæda.
gogo. Sicut ergo concupiſcibilis indiget ratio/
ne dirigente & regulante. Sic puer indiget ma.
giſtro & pædagogo. Quare ſicut ratio ſemper
deprecat⁹ ad optima. ut in eodem tertio dicitur
eth. Sic & magiſter puerorum ſemper debet eos
ad optima inſtigare. Si igitur in doctrina puero
rum finis intemperatus eſt inſtigatio ad optima:
quia ex fine accipienda eſt ratio omnium alioꝝ:
talis quærendus eſt magiſter qui poſſit iuuenes
ſibi cōmiſſos ad optima inducere. ¶ Optimum
autem & bonum & quod inducendi ſunt iuue/
nes eſt duplex: ſcientia ſcilicet & mores. Ad bo/
nos autem mores inducitur dupliciter quis. exē
plo per bonitatem uitæ & uerbo per monitiōes
debitas: quantum. ſ. ad præſens ſpectat. Magiſter
puerum nobilium: & maxime regum & princi/
pum tria in ſe habere debet. Debet eſſe ſciens in
ſpeculabilibus. Prudens in agibilibus & bonus
in uita. ¶ Ad hoc autem ꝙ ſit ſciens in ſpecula/
bilibus requiruntur tria. Quod ſit inuentiuus p
ſe. Quod intelligat aliorum dicta. Et tertio ꝙ ſit
iudicatiuus tam de inuentis q̄ de hiis quæ ab ali
is intellexit. Inuentiuus. n. eſſe debet : quia qui
nullo modo ſcit aliqua inuenire : ſed ſolum no
uit aliorum dicta referre. magis ē recitator q̄ do
ctor. Decet igitur ipſum eſſe inuentiuum. ¶ Se.
cundo decet ipſum eſſe intelligentem & perſpi/
cacem. Nam ſicut nullus bene & perfecte ſibi ſuf
ficit in uita: ſed ad hoc ꝙ habeamus ſufficientiā
in uita oportet nos in ſocietate uiuere: ita ut per
auxilia aliorum ſubueniatur nobis ad indigen/
tiam uitæ. Sic & forte multo magis. Vt patet p
philoſophum ſecundo metha. Nullus ſibi ſuffi/
cit in ſpeculando: ſed ſemper poſteriores philo.
ſophi ex dictis aliorum priorum habuerunt iu/
uamenta auxilia. Non ergo ſufficit ad perfectio
nem ſcientiæ ꝙ aliquis ſit inuentiuus ex ſe : ſed
ꝙ ſit perſpicax & intelligens alioꝝ dicta. ¶ Ter.
tio oportet ipſum eſſe iudicatiuum. Nam perfe.
ctio ſcientiæ potiſſime in iuditio conſiſtit. Non
enim ſatis ē alioꝝ dicta intelligere: & de ſe mul
ta inuenire. niſi tam de intellectis q̄ de inuentis
nouerit iudicare : quæ ſunt tenenda : & quæ re/
ſpuenda. Quantum ergo ad ſcientiam talis de.
bet quæri doctor : qui ſit inuentiuus ex ſe: intel/
ligens alios: & bene iudicatiuus: tam de inuētis
q̄ de intellectis. Nam & dato ꝙ filii nobilium &
maxime regum & principum nolit omnino: ad
profunditatem ſcientiæ ingredi: ſed ſufficiat eis
aliqua de his cognoſcere. nihilominus tamen
doctorem bene ſcientem debēt inquirere: eo ꝙ
doctrina prudentum facilis: & qui clare intelli.
git : clare loquitur. Illa ergo modica quæ ſcire
cupiunt: facilius clarius & recti⁹ intelligent a ſciē
te q̄ inſcio. ¶ Viſo qualis debet eſſe doctor : &
quomodo debet eſſe ſciens : ut doceat in ſcien.
tia. Reſtat uidere qualiter debet eſſe prudens in
agibilibus: ut inſtruat in bonis moribus. Ad hu
iuſmodi autem prudentiam deſcribēdam : licet
enumerare poſſemus omnia illa octo quæ in pri
mo libro de prudentia tetigimus. ſufficiat tamē
ad præſens de illis enumerare. Doctor ergo pue
rorum nobilium debet eſſe ſic prudens in agibi
libus ut ſit memor: cautus prouidus: & circūſpe.
ctus. Debet. n. eſſe memor recolendo præterita:
nam ſicut ualēs rectificare uirgam nunq̄ eam re
ctificare poſſet niſi cognoſceret ex qua parte eēt
obliquata. Sic uolens alios rectificare nunq̄ eos
congrue rectificare poſſet niſi haberet præterito
rum notitiam: p quæ cognoſceret qūo obliqua
ta eēnt. decet igi⁹ aliorum directorē memorem
eſſe præteritoꝝ. Secundo decet ipſum eſſe ꝓui/
dum futuroꝝ. nam ſicut alioꝝ director debet co
gitare præterita ut ſciat qūo per tempora præte
rita obliquati fuerint qui ab eo ſunt dirigendi.
Sic debet ꝓuidere futura ut adhibeat medicamē
ta ad ea per quæ poſteꝝ facilius obliq̄ri poſſint.
Tertio decet ipſum eē cautum. qa ut in primo li
bro tetigimus: ſicut in cognoſcendo & ſpeculā
do eſt adhibenda cautela: ne falſa admiſceant⁹ ue
ris. Sic in agēdis conuenit hominem eſſe cautū:
ne mala admiſceant⁹ bonis: quædam. n. ſecundū
ſe mala ſupficie tenus conſiderata apparent bo.
na. ſicut quædam falſa apparent uera. quare ſicut
doctorem in ſpeculabilibus. ſic decet eſſe diligē
tem & cautum: ut ꝓponat ſuis auditoribus uera
ſine admixtione falſoꝝ. ſic quia uult iuuenes di.
rigere debet cautus eſſe ꝓponens eis bona ſine
admixtiōe maloꝝ. Quarto hmōi doctor debet
eſſe circunſpectus uel expt⁹. Nam experti ē par
ticularia cognoſcere. ſic & hmōi doctor debet co
gnoſcere particulares conditiones illoꝝ iuuenū
quos decet regere. Nam ſecundum iuuenes ha.
bent alias & alias cōditiones & ſunt ꝓni ad alia
& ad alia ſic ſunt aliter & aliter inſtruendi. talis
ergo debet eſſe doctor iuuenum ut eos per debi
tos ſermones & per debitas monitiones indu.
cat ad bonum. Verumq; ad bonum quis induci
tur non ſolum monitionibus uel correptioni
bus. Sed etiam operibus & exemplis. requiritur
ꝙ huiuſmodi doctor ſit in uita bon⁹ & honeſtus

Digitized by Google

nam qa ætas iuuenilis ualde eſt ꝓna ad intēperā
tiā & laſciuiam:q̄tūcūq; pueroꝝ doctor eis uer/
ba bona proportionaret.ſi tñ opa contraria face
ret:iuuenes illi exēplo inducti de facili ad illicita
declinarēt. Patet igiť qualem q̄rendū eſſe docto
rem qui q̄tū ad ſciam ſpeculabiliū ſit inuētiuus
ex ſe.itellectiuus alioꝝ. & iudicatiuus tā inuen-
toꝝ q̄ intellectoꝝ. Quātum uero ad prudētiam
agibilium decet ip̄m eſſe memorem ꝓuidum &
cautū.& circunſpectū. Quātum aūt ad uitam de
cet ip̄m eſſe honeſtū & bonum. Si ergo reges &
prin.& uniuerſaliter oēs ciues ualde ſolicitanť q̄
libet ꝑponant ſuis nūmiſmatibus poſſeſſionib⁹
& rebus inanimatis:quia ſecundum phūm.i. po
li.ſp de aīatis amplior cura habenda q̄ de inani
matis:& de filiis. q̄ de aliis.ualde deberent eē ſo
liciti & cū magna diligētia attendere:qualē ma
giſtrum ꝓdonerent in regimine filioꝝ.

℄Qualiter circa loquelam & circa uiſum & au-
ditum inſtruendi ſunt iuuenes. Cap.x.

e Irca finē.vii.poli.docet.phūs iuuenes
cohibēdos eſſe circa locutionē uiſionē
& auditū:non.n.decet pueros q̄liter/
cūq; loqui.nec decet eos q̄liacūq; uideř.uel q̄lia
cūq; audire.ſed ē ibi modus aliquis adhibēdus.
Circa locutionem quidē iuuenes tripliciter pec-
care uidenť. Primo quia de facili loquunť laſci/
ua. Scdo quia de leui loquunť falſa. Tertio qa ut
plurimū loquunť fatua & ipræmeditata. Loquū
tur.n.de leui laſciua qa ut ſupius in primo libro
dicebať. Iuuenes ſūt iſecutores paſſionū & ad la
ſciuiam ꝓni quare cum ſp ſit adhibēda cautela:
ubi piculum iminet:cohibēdi ſunt iuuenes a lo
cutione laſciua.& a ſermonib⁹ turpibus:& ſunt ī
crepandi.& ēt corrigēdi ſi eos talis loqui cōtin-
gat. Ratio aūt quare ſunt a ſermonib⁹ turpibus
ꝓhibendi ē ſecundum phūm.qa ex talibus locu
tionib⁹ de facili ad opa turpia iclinanť.ipſa.n.lo
cutio turpē facit in nobis memoriā delectabiliū
illicitoꝝ.qua facta augeť concupiſcētia circa il-
la.concupiſcētia uero augmētata facilius iclina
mur ad ipſa.pp qđ bene dictum eſt qđ corrum
punt bonos mores colloqa praua. Cohibēdi er-
go & corrigēdi ſunt iuuenes ne loquať laſciua.
℄Scdo ſunt cohibēdi & corrigēdi ne loquanť
falſa. Nam ut ſupius diximus iuuenes ſunt de fa
cili mētitiui.cum ergo conſuetudo ſit quaſi alte
ra natura:ex quo iuuenilis ætas inclinat eos ad
dicēdum falſum & mendatium ꝙ ſcdm phūm
iiii.metha.eſt p ſe prauū & fugiēdum p debitas
monitiōes & correptiones inducēdi ſunt ut reli
quentes mendatiū adhereāt ueritati. quæ ſcdm
phūm in eodē.iiii.eth.ē p ſe bona & laudabilis.
℄Tertio cohibēdi ſunt ne abſq; p̄meditatione
loquanť:nam iuuenes ſunt inexpti & pauca co-
gnouerūt.quia ergo pauca cognoſcunt ad pau/
ca reſpiciētes enunciāt cito & debiliter:q̄re mo-
nendi ſunt ne ſtatim ad interrogata rñdeant.li-
cet.n.nullus repēte ſit ſupremus & iuuenes non
ſtatim poſſint eſſe pfecti & prudentes.tñ ſi aſſue-
ſiant ut premeditati rñdeant:& ut præcogitēt in
ſermonib⁹ ꝓferendis p ſucceſſionem tpis diſpo-
nenť ut ꝓferant ſermones irep̄henſibiles. ℄Vi
ſo q̄liter pedagogi & doctores iuuenum debēt
eos inſtruere qūo ſe habeant ad loquelam. Re/
ſtat uidere quomodo ſunt inſtruendi ut ſe habe
ant circa uiſum. In uiſione autē iuuenū duplex
cautela eſt adhibenda. Primo quantum ad uiſi-
bilia. Secundo quantum ad modum uidendi.
℄Quantum ad uiſibilia quidē quia ſicut nō de-
cet eos turpia loqui. Rō āt eius aſſignať a phō.
viii.ethi.ubi ait ꝙ oīa prima amamus magis pp
qđ ab ipſis iuuenibus extranea facere q̄cūq; ſunt
turpia & quæcūq; infectionem habēt. quia quæ
primo aſpiciunť cum maiori aſpitatiōe uidenť.
quare magis ſumus attenti circa illa: & p conſe-
quens ea magis memoriter retinemus. Iuuenes
igiť quia eis quaſi oīa ſunt noua: maiori ardore
ferunť in illa quæ uidēt quare ſi cōtingat eos ui-
dere turpia magis recordanť de illis & p conſe/
quens inclinanť ad concupiſcendū ea. Vnde &
phūs ꝓhibet ut non ſolum ꝓhibeantur iuuenes
ad uidendum turpia in re:ſed ēt in picturis & in
ymaginibus. ut ſi mulieres unde eſſent depictæ
uel ſculptæ:non eſſent iuuenibus oſtendendæ.
Nam ſatis illa ætas de ſe ꝓuocať ad laſciuiam &
ad paſſiones inſequendas:non oportet ipſam p
uiſionē turpium ad ulteriorem ꝓuocare. ℄Secū
do adhibēda eſt cautela in iuuenibus ut inſtruā
tur ꝙ palpebras oculoꝝ cum maturitate eleuēt:
& non habeant oculos uagabūdos. Inclinať.n.
ætas illa:eo ꝙ oia reſpiciat tanq̄ noua.ut oīa ui-
dere uelit:& circa oīa uiſu uagatur:& in regibus
& principibus ualde eſt indecēs ſi habeant ocu/
los uagabundos. Nam ex hoc iudicantur leues
corde & paruifici & puſillanimes: eo ꝙ uideanť
de oībus admirari. Eos igiť qui debēt principa-
ri & dominari ēt ab ipſa infantia mouendi ſunt
de modo uidendi ut mature ſe habeāt circa ele-
uationem oculoꝝ & circa uidendi modū. Nam
facilius qs uir factus obſeruat qđ ab īfantia aſſue
uit. ℄Oſtēſo qūo inſtruendi ſunt iuuenes q̄tū
ad loquelam & uiſionem. Reſtat oſtendere qūo
ſunt inſtruendi ut ſe habeant ad auditum. Circa
quē q̄tum ad præſens ſpectat: ēt duplex cautela
eſt adhibēda. Primo quātum ad res auditas. Se-
cundo q̄tum ad eos quos audit. In rebus aūt au
ditis obſeruatur cautela q̄tum ad iuuenes:ſi pro
hibeantur ab auditione turpium. Nam ſecūdū
phūm.vii.poli.ubi de hac materia loquitur pro
hibendi ſunt iuuenes ne audiant quodcūq; tur/
pium.qa audire eſt ꝓpe ad ipſum facere. Ideo er
go ſecundum phūm cohibendi ſunt iuuenes ab
auditione turpium:qa ex hoc de facili inclinanť
ad opus. ℄Secundo adhibenda eſt cautela in ip
ſis iuuenibus quantum ad eos quos audiant. Si-
cut decēs eſt audire eos honeſta & pulchra & in
decens audire turpia. ſic decet eos audire uiros
bonos & honeſtos:& cohibendi ſunt ne audiāt
maliloquos & inhoneſtos.

¶Quot modis peccaꝛ circa cibum:& qualiter ſe debeant habere iuuenes circa ipſum. Cap.xi.

Diximus ſuperius iuuenes ab īfantia inſtruendos eſſe in bonis moribus ue⁊ quia ut ſupra dicebaꝛ in morali negocio ſermones uniuerſaliores minus ꝓficiūt:oportet ſpecialiter tradere quō iuuenes ſunt in bonis moribus inſtruendi. Quare poſtq̄ diximus quō ſe hr̄e debēt circa loquelam & circa uiſum & auditum. Reſtat oſtendere quō ſe hr̄e debeant circa cibum & circa potum & circa uenerea ſiue circa matrimonium contrahendum. Sed primo dicemus quot modis peccaꝛ circa ſumptionem cibi:& qualiter ſe debeant hr̄e iuuenes circa ipm̄. Circa cibum āt contingit.vi. modis peccare uel delinquere. Primo ſi ſumatur ardēter. Secundo ſi nimis. Tertio ſi turpiter. Quarto ſi inordinate: Quinto ſi nimis laute uel delicate. Sexto ſi nimis ſtudioſe. ¶Delinquitur.n. circa cibum ſi ſumaꝛ ualde ardenter. Nam hoc non ſolum nocet aīmæ qa nimis ardenter & auide ſumentes cibū fiunt glorioſi & intēperati. Sed ēt nocet corpori. Nam cibus nimia auiditate ſumptus non bene maſticaꝛ.& p̄ conſequens minus ſemp̄ digeriꝛ. Ordinauit.n.natura aīalibus dentes: ut per eos cibus debite tritus facilius pateretur a calore naturali.& p̄ conſequens facilius cōuerteretꝛ in nutrimētū. Sicut ligna minute trita facilius igniuntur & conuertunꝛ in ignem: hunc aūt ordinem naturalē ut plurimum non obſeruant ſumētes cibū nimis auide. Nam ut innuit.phūs.iii. ethi. modica delectatio ē cum cibus attingit linguā: ſed maior eſt: cum attingit guttur. Guloſi ergo qui nimis auide & cum magna delectatione cibum ſumunt non multū delectanꝛ ꝙ cibus diu in ore exiſtat:ſed cupiunt ꝙ cito ꝑueniat ad guttur. Ideo tales ut plurimum cibū non maſticant. ſed eum īmaſticatum tranſglutiunt. quare ſequitur cibum ſic ſumptum non bene digerí.& p̄ cōſequens ſequiꝛ ꝙ non ſolum lædatur aīa ſed ēt corpus. ¶Secundo delinquiꝛ circa cibum:ſi ſumaꝛ nimis in quātitate. Nam & hoc nocet aīæ: quia reddit ipſam intēperatam: & ēt nocet corpori quia impedit digeſtionem debitam. Si.n.cibus digeri debeat oportet ipſum eſſe ꝓportionatum calori naturali. q̄re ſi in tanta quātitate ſumaꝛ ꝙ calor naturalis ei dominari nō poſſit nō bene digeriꝛ: & p̄ conſequēs non cauſat debitū nutrimentum. ¶Tertio delinquiꝛ ſi ſumaꝛ turpiter. ſunt.n. plurimi ſeipſos paſcere neſciētes ꝙ uiꝫ aut nunq̄ cōmedere poſſunt: quin ſua ueſtimenta deturpent: turpitudo autē corporis licet ſecundum ſe non ſit delictum:peccaꝛ tn̄ circa eā: ſi contingat ex inordinatione aīæ. q̄re cum turpis modus ſumēdi cibum ſignum ſit cuiuſdā guloſitatis uel inordinationis mentis in ſumptione cibi non ſolum cauēdus ē ardor & nimietas: ſed ēt cauenda eſt turpitudo. ¶Quarto circa cibum delinquitur ex inordinatione temporis: ut ſi nimis ante horam:uel nimis inordinate ſumatur cibus nam ex tali ſumptione efficiꝛ quis guloſus & intēperatus.& ēt læditur ſecundum corpus. non oēs actiones naturales ſecundum philoſophum menſuranꝛ quadam peryodo. Inde ē igiꝛ ꝙ quia conſuetudo eſt quaſi altera natura. Ideo cum quis aſſueſcit ſumere cibum in aliqua hora: ut plurimum appetit ſumptionē eius in eadem hora. Si ergo inordinate & præter conſuetam horam utaꝛ quis cibum ſumere: ut plurimū ante digeſtionem primi cibi ſumiꝛ ſecundus cibus læditur ergo inde corpus. Hora ergo debita & determinata non ſolum pp̄ bonitatē animæ: ſed ēt propter ſanitatem corporis: obſeruanda eſt in ſumptione cibi. ¶Quinto peccatur circa ſumptionem cibi:ſi quærantur cibaria nimis lauta & delicata ultra q̄ eius ſtatus requirat. Delicatio enim ciborum accipienda eſt ſecūdum conditionem pſonæ:& ſecundum ſtatum nobilitatis eius. Qui ergo ultra q̄ conditio perſonæ exigat:& ultra q̄ eius ſtatus requiat delicata cibaria quærat delinquit:quia ex hoc aliqua intēperātia uel aliquo modo ꝑuenit. ¶Sexto delinquitur ſi quæranꝛ cibaria nimis ſtudioſe parata. Nā ēt in uilibus cibariis poteſt quis oſtendere ſe nimis guloſum:ſi nimio ſtudio uelit ea eē parata. Videntur enim tales uiuere ut comedant: nō comedere ut uiuant: cum nimium ſtudium & nimiam curam apponant circa præparamēta ciborum. ¶Hiis ergo uiſis de leui apparet qualiter inſtruendi ſunt pueri ut ſe habeant circa cibos. Nam nullus repente fit ſummus. Sufficit autem eos paulatim & pedetentim inſtruere: ut cum ad debitam ætatem peruenerint: ſint ſufficienter inſtructi: qualiter ſe habere debeant in ſumptione ciborum.

¶Qualiter inſtruendi ſunt pueri ut ſe habeant circa potum:circa uenerea:& circa coniugia cōtrahenda. Cap. xii.

Poſtq̄ in præcedenti capitulo diximus: qualiter delinquitur circa cibum. Reſtat diceꝛ quō delinquitur circa potū: dicebatur enim ſuperius ꝙ iuuenilis ætas maxime eſt prona ad intemperantiam:quare cū ſemper ſit adhibenda cautela: ubi magis periculum īminet. In puerili ætate cauendum eſt ne iuuenes efficiantur intemperati. Temperantia aūt:circa tria eſt adhibenda: circa cibum potum & uenerea. Nam non ſolum cibus indebite ſumptus intemperantiam cauſat:ſed ēt potus. Decet ergo iuuenes non ſolum eſſe abſtinentes:ut non efficiantur guloſi ex ſumptione cibi. Sed ēt decet eos eſſe ſobrios:ut non efficiantur ebrii:ex ſumptione potus. ¶Vinum eni īmoderate ſumptū quātū ad præſens ſpectat tria mala cauſat. ¶Primo:quia uenerea prouocat. Cum enim corpore caleſacto maior fiat incitatio ad actus uenereos: unum quod maxime calorem efficit īmoderate ſumptum: īcitat ad incōtinētiam nimiam: ergo ſumptio uini in quātum uenerea prouocat: tanto magis in ætate iuuenili q̄ ſenili cauenda eſt

quãto illa ætas pronior eſt: ad laſciuiam ꝙ alia. ❡Secundum malum quod inducit nimia ſumptio uini. eſt depræſſio rationis. Nam aſcendentibus fumoſitatibus uini ad caput turbatur cerebrumꝙ quo turbata deprimitur ratio noſtra quãtum ad ſuos actus quia non poſſumus libere ratione uti. Immoderata ergo ſumptio uini in tãtum impedit rationis uſum in quãtum turbat cerebrum. Inde eſt ergo ꝙ aliqui plus offendũtur animo ꝙ alii: quia habent debilius caput: & citius turbatur eorum cerebrum: ꝓhibendi ſunt ergo iuuenes a nimia ſumptiõe uini: quia propter debilitatem cerebri citius offendunť aĩo. ❡Tertium malum quod ex uino cõſurgit eſt lis & diſſenſio. Turbato. n. cerebro ex nimia ſumptione uini: & amiſſo uſu rationis de facili prorumpiť in uerba inordinata: & conſurgunt diſſenſiones & lites. ymo quia conſurgit ex inflãmatione ſanguinis. Vinum quod propter ſui caliditatem inflãmat ſanguinem: reddit hoiem animoſum & iraſcibilem: quo facto facilius prouocatur ad diſſenſiones & lites. Iuuenes ergo quia ſunt amatores contumeliarum ut uult phũs. ii. ethi. ꝓhibendi ſunt a nimia ſumptione uini: per quã quis ad lites & contumelias ꝓuocatur in omni ergo ætate cauendum eſt a nimietate cibi & ab imoderatione potus: uerũtamen quia facilis adheremus hiis ad quæ ab infantia aſſueti ſumus. Decet omnes patres & maxime reges & principes ſolicitari circa regimẽ filiorum: ut ab ipſa infantia ſic regantur ꝙ ſint abſtinentes & ſobrii. ❡Viſo qualiter iuuenes debeant ſe habere circa cibum & potum. Reſtat uidere quomodo ſe debeant habere circa uenerea & circa coniugia contrahenda. Oritur enim luxuria & gula quaſi filia ex matre. Si ergo diximus iuuenes ipſos inſtruendos eſſe: ne ſint guloſi: reſtat dicere quomodo inſtruẽdi ſunt ne ſint laſciui. Cum ergo omnis actus uenereus excepto matrimonio ſit contra rationis dictamen. quia decet patrem ſic ſolicitari erga filios: ut ſint uirtuoſi. Iuuenes continere uolentes ĩducendi ſunt: ut ſint contenti. In qua autem ætate debeant uti coniugio oſtendit philoſophus vii. politi. dicẽs ꝙ in muliere requiriť ætas. xviii. annorum. In maſculo. xxvii. in tali aũt ætate ſecundum ipſum procreantur filii magis perfecti: ſed quia uis generatiua ut ſuperius diximus ẽ nimis corrupta ſufficeret toto tempore augmenti ꝙ durat cõmuniter uſꝙ ad uigeſimum primũ annum abſtinere iuuenes a carnali copula. ꝙ ſi infra tale tempus utantur coniugio prouocanť ad laſciuiam: & impediť eorum augmentum: ut uult philoſophus in eiſdem poli. Sic ergo utendum eſt cõiugio ſi noſtra uis concupiſcibilis nõ eſſet nimis corrupta: quia tamen timendum eſt de corruptione cõcupiſcibili: ſi doctores puerorum percipiant iuuenes tantum tempus expectare non poſſe: poterit illud tempus anticipari ꝓut eis uidebiť expedire. Qualiter aũt ſe debeant habere iuuenes cum uxore iam ducta: & ꝙ ſunt cõſideranda in uxore ducenda: ſupra cum egimus de regimine coniugali diffuſius diximus.

❡Qualiter iuuenes ſe habere debeant in ludis & in ueſtibus & ueſtitu. Cap. xiii.

Oſtenſo quomodo iuuenes debent eẽ abſtinẽtes in cibo: ſobrii in potu: temperati in uenereis: contrahẽdo coniugium in ætate debita: & modeſte ſe habere cum uxore iam ducta. Reſtat oſtendere qũo circa ludos circa geſtus & circa ueſtitum debeant ſe habere: Ludus aũt ut probat phũs. viii. polit. eſt neceſſarius in uita: qđ quãtum ad præſens ſpectat: duplici uia declarari poteſt. Primo ex uitatione illicitæ ſolicitudinis. Secũdo ex adeptione finis intenti. ❡Prima uia ſic patet. Nam mẽs humana neſcit ocioſa eẽ: cum ergo quis uacat ocio & non intẽdit aliquibus delectationibus licitis ſtatim incipit uagari cogitando de illicitis: uñ philoſophus. viii. poli. ait ꝙ ludus eſt quædam deductio & uitatio ſolicitudinis quare ne ſolicitemur circa aliqua illicita: & uitemus delectatiões illicitas: expedit aliquãdo habere aliquos ludos & habere aliquas deductiões licitas & honeſtas: qui ſunt tam illi ludi & quæ ſunt illæ deductiones circa quas debẽt uacari pueri. infra dicetur. ❡Secunda uia ad oſtendendum hoc idem ſumitur ex adeptione finis intenti. Nam non ſemper ſtatim quis habere poteſt finem intẽtum. ne ergo pp continuos labores deficiat a cõſecutione finis: expedit aliquos ludos & aliqs deductiones interponere ſuis curis: ut ex hoc aliquam requiem recipiẽtes magis poſſint laborare in cõſecutiõe finis. Vnde & philoſophus. viii. polit. ait ꝙ quia homo non põt requieſcere ĩ fine adepto: & aliquãdo quis conſtituit ſibi finem in quo diu laborat anteꝙ conſequatur illum ideo oportet ĩterponere aliquos ludos & aliquas delectatiões ne deficiat a conſecutione finis. Sic ergo inſtruẽdi ſunt pueri erga ludos ut non omnino prohibeantur a ludis: ſed ut moderate habeant ludos honeſtos & liberales. Nam ludi turpes & eloqa turpia & deductiones inhoneſtæ prohibendæ ſunt a iuuenibus: ut uult philoſophus. vii. poli. ❡Viſo qualiter iuuenes ſe habere debeant circa ludos. Reſtat uidere qualiter ſe habere debeant circa geſtus. Geſtus autem dicũtur quilibet motus membrorum ex quibus iudicari poſſunt motus animæ. Videmus enim prudentes & bonos habere geſtus ordinatos & honeſtos cohibent enim ſua membra ne aliquem motum habeant ex quo quis cõiecturari poſſit elationem animi uel inſipientiam mentis uel intẽperantiam appetitus. Eſt. n. hoĩ neceſſaria diſciplina in geſtib⁹. Nam qa ipſe intentus eſt circa rõnem & intellectum non ſic pcipit naturales ĩpetus: nec ſic agit ex naturali inſtinctu ut aues & beſtiæ. Aues enĩ & alia aĩalia ex naturali inſtinctu agẽtia non ſic indigent diſciplina: ut hõ qui utiť ratione & intellectu & ad agẽdum ſibi opa debita non ſufficienter inclinať ex natura. Diſciplina autẽ ꝙ eſt

danda in geſtibus:eſt ut quodlibet mēbrum or/
dinetur ad opus ſibi debitum.Homo.n. non au
dit ꝑ os ſed ꝑ aurē. Fruſtra ergo cum quis uult
audire alium:retinet os aptum.Sic ēt homo nō
loquiť pedibus nec manibꝰ nec ſpatulis ſed ore:
ſicut habent indiſciplinatos geſtus qui cum uo/
lunt audire alios tenent ora aperta. Sic ſunt in/
diſciplinati ſecūdum geſtus qui cum uolunt lo/
qui extēdunt pedes & crura:uel mouent nimis
ſpiſſim brachia uel erigunt humeros uel faciunt
alia q̃ ad locutionē nihil deſeruiunt.Sic ergo di
ſciplinādi ſunt iuuenes ut habeāt tales geſtus &
ut ſic utanť motibus mēbroꝝ ut deſeruiunt ad
opa q̃ intendūt.Nam agere aliquos motus mē/
broꝝ non deſeruientes opi intento : uel ꝓcedit
ex inſipiētia mentis: uel ex elatione animi uel ex
aliquo alio uicio.¶Hiis uiſis reſtāt exeq̃ de ter/
tio qd ꝓponebatur in principio capituli:uideli/
cet q̃liter ſe hr̃e debeant iuuenes circa ueſtimen
tum.Veſtimenta quidem ad tria uidenť ordina
ri:uidelicet ad delectationē:utilitatem & hono/
rem.Omne.n.bonū:uel eſt delectabile:uel utile:
uel honeſtum ſiue honorabile.Bonum.n. hone
ſtum bonū honorabile dici pōt. Nam honeſtū
idem eſt ꝙ honoris ſtatus .Si ergo ueſtimenta q̃
runť pp bonum delectabile:ſic quærunť delica/
ta & mollia.Si pp utile:ſic quærunť calida ad re
pellendum frigus tpe yemali:uel non calida tpe
æſtiuo.Si uero quærāť pp bonum honorabile:
ſic quæruntur pulchra & decora.Indecens eſt āt
nimis ſolicitari circa molliciem ueſtium & circa
delectationem in ipſis.Nam ex hoc efficitur qs
intemperatus & timidus:de leui.n.quis ad laſci/
uiam & ad mollicie carnis ꝓrumpit : ſi nimis
delecteť in mollicie ueſtium:& circa delectatio/
nem in ipſis. Vidētur.n.tales eſſe muliebres ma
gis q̃ uiriles quare non ſunt conſtantes ſed mol
les:& de facili in laſciuiam prorūpunt. ¶Secun
do nimia mollicies ueſtium reddit hoīem timi
dum.Nam cū arma ferrea in ſe quādam duriciē
habent qui ſemp ſolicitantur circa mollia ueſti
menta:dubitant arma arripere & efficiunť timi
di.Iuuenes maxime cum ad aliam ætatem uene
rint ad hoc ꝙ ſint abiles ad uacandū circa labo/
res bellicos:ne abhorreant arma inſtruendi ſunt
ut non nimis delectentur in mollicie ueſtium.
¶Dicto qūo ſe habere debeant iuuenes in ueſti
bus ut deſeruiunt ad delectationem.Reſtat oſtē
dere qūo ſe habere debeant circa ipſa ut deſerui
unt ad utilitatem.Quod uidere habent diſtin/
guendo inter complexiones tēpora & ætates.
Nam habentes complexiones magis depræſſas
& minus poroſas non ſic lædūtur a calore & fri/
gore:ſicut habentes complexiones raras . Vnde
& mulieres quia ſunt magis flegmaticæ & habē
tes complexiōem deꝑſſam & minus poroſam:
quod patet ex carentia pilorū:minus offenduntť
a calore & frigore q̃ uiri.Sic etiam diſtinguēdū
eſt inter tempora . Nam temporibus frigidis &
flante borea utendum eſt aliis indumentis q̃ tē/
poribus calidis flante auſtro . Diſtinguendū eſt
inter ætates:qa ſenilis ætas eo ꝙ magis caret ca/
lore naturali intrinſeco:magis indiget de calo/
re exteriori.ueſtimenta igiť conſiderata ꝓprieta
te tempoꝝ complexionū:& ætatum diuerſificā
da ſunt ut deſeruiunt ad bonum utile.Sed ut de
ſeruiunt ad bonum honorabile:attendenda eſt
conſuetudo patriæ & conditio pſonaꝝ.Sic igiť
inſtruendi ſunt iuuenes circa ueſtitum ut non ni
mis ſoliciti ſint circa molliciem ueſtium conſide
rata conditione tpis conditiōis & ætatis ꝓut re/
quirit conſuetudo patriæ & conditio pſonarū:
utanť debitis indumentis ad utilitatē corporis.

¶Quod in ætate iuuenili maxime cauenda ſit
praua ſocietas. Cap. xiiii.

n On ſufficit ſcire qualiter iuuenes ſe ha
bere debeant circa ludos geſtus & ue/
ſtitum niſi ſciuerit cum q̃bus ſociis de
beant conuerſari. Quātum aūt ad pſens ſpectat:
quattuor uidenť ineſſe ipſis iuuenibus ex q̃bus
quattuor rationes ſumi poſſunt ꝙ maxime in iu
uenili ætate fugienda ſit puerorum ſocietas.Iu/
uenes.n.primo ſunt molles & ductiles. Secūdo
ſunt paſſionum inſecutores & proni ad malum.
Tertio ſunt nimis amatores ſocietatum. Quar
to ſunt nimis creditiui.¶Prima ergo uia ad oñ
dendum malū maxime competere iuuenibꝰ fu/
gere ſocietatem prauam:ſumiť ex eo: ꝙ iuuenes
ſunt nimis molles & ductiles. Anima.n.ut pluri
mum ſequitur complexiōes corporis nam quia
noſtra cognitio incipit a ſenſu:& ſenſibilia ſunt
nobis magis nota.ideo ut plurimū hoīes ſequū
tur appetitum ſenſitiuum.Appetitus aūt ſenſiti/
uus eſt uirtus organica ſiue corporalis.q̃re opor
tet talem appetitū ſumere modū & menſurā ex
ipſo corpore.In illa ergo ætate in q̃ quis hēt cor
pus molle & magis ductile:eſt magis mollis &
magis ductilis ſecundum appetitum.quare cum
mollia & ductilia facilius recipiant impreſſionē
ex hiis ex quibus cōiunguntur:q̃ dura. Pueri &
iuuenes qa ſunt magis molles & ductiles:q̃ adul
ti.facilius imprimūtur eis mores ſocioꝝ in æta/
te iuuenili q̃ in alia. maxime ergo tunc prohibē
di ſunt a ſocietate praua.¶Secunda uia ad inue
ſtigādū hoc idem:ſumiť ex eo ꝙ iuuenilis ætas
maxime ē prona ad malum & inſecutiua paſſio
num.Nam de facili quis inducitur ad illud : ad
quod eſt pronus.Si ergo iuuenes ſunt proni ad
malum:ut patuit cum determinauimus de mo/
ribus iuuenum.maxime in iuuenili ætate cauen
dum eſt a ſocietate praua.¶Tertia uia ad ꝓban/
dum hoc idem ſumitur ex eo ꝙ iuuenes ſunt ni
mis amatores amicitiæ. Nam ut dicitur ſecūdo
rethorico.Iuuenes ſunt amici & amatores ſoda/
lium magis q̃ aliarum ætatum.quia gaudent in
conuiuendo. Si.n. illa ætas maxime delectabi/
lia proſequitur:cum ualde delectabile ſit conui
uere amicis:Aetas illa gaudet conuiuere ī ſocie/
tate & amicari ſodalibus.In iuuenili ergo ætate
maxime cohibendi ſunt iuuenes a ſocietate pra/

na: quia tunc maxime ſe conformant moribus ſociorum: eo ꝙ maxime diligant in ſocietate uiuere. Delectatio enim ex coniunctione conuenientis cū conuenienti. Nullus ergo gaudet in ſocietate uiuere niſi gaudeat de ſociis conformaꝛ. ℭQuarta uia ſumitur ex eo ꝙ iuuenes ſunt nimis creditiui: delectationes enim ſenſibiles illicitæ: licet ſimpliciter ſint prauæ & fugiendæ poſſunt tamen eſſe bonæ ſecundū apparentiam. Iuuenes ergo quia de facili credūt: & nō habēt perfectum rationis uſum: de facili īducunꝛ a ſociis: & de facili perſuadetur eis ut credant bona ſenſibilia eſſe ſequenda.

ℭQualis cura agenda ſit de pueris a pricipio natiuitatis uſq; ad ſeptem annos. Cap. xv.

Quia ſermones particulares ualde uidētur eſſe proficui morali negocio ideo particulariter deſcendendo ad diuerſa tempora: oſtendemus qualis cura circa filios ſit gerenda. Primo enī declarabimꝰ qualis cura habenda ſit de filiis uſq; ad ſeptem annos. Secūdo qualis a ſeptimo uſq; ad decimum quartum annū. Poſtea a decimo quarto & deinceps. ℭTāgit autem philoſophꝰ ſeptimo poli. ſex circa ipſos pueros quæ ſeruanda ſunt ī ætate primitiua. Primum eſt quia ad ſeptimum debēt paſci mollibus: ita tamen ꝙ a principio ſunt alendi lacte. Secundo quia ſunt prohibēdi a uino. Tertio ſūt aſſueſcendi ad frigora. Quarto ſunt aſſueſcēdi ad conuenientes temperatos motus: ꝙ in omni ætate uidetur eſſe proficuū. Quinto ſunt recreādi per debitos ludos: & ſunt eis recitādæ aliquæ hyſtoriæ & aliquæ fabulæ. in quibus recreentur & hoc maxime cum incipiūt percipere ſignificationes uerborum. Sexto a ploratu ſunt cohibendi. Iuuenes ergo uſq; ad ſeptēnium alendi ſunt mollibus ita tamen quod a principio maxime alendi ſunt lacte. unde & philoſophus. vii. poli. ait: ꝙ humidum lactis maxime uidetur eſſe familiare corporibus puerorum. In illa ergo ætate tenera uſq; quo ſunt circa. vii. ānos alēdi ſunt mollibus & humidis quia talia faciliter patiuntur & faciliter conuertuntur in nutrimentū. Obſeruādum: eſt tamen in iuuenibus: cū aluntur lacte cū ſi contingat eos ſuggere aliud lac q̄ maternum. quæ uetenda eſt fœmina ſimilis matri quātum ad complexionem eo ꝙ lac maternum maxime uidetur eſſe proportionatum proprio filio. ℭSecundo pueri ſunt prohibēdi a uino: & maxime illo tempore quo lac ſumunt: & hoc ſecundum philoſophum propter ægritudines. De facili enī ægrotantur pueri: & efficiuntur mali diſpoſiti ī corpore ſi tempore quo ut plurimum paſcuntur lacte: aſſueſcant bibere uinum. ymo dicunt aliqꝙ ſi eo tempore ad uinum aſſueſcant diſponunꝛ ad lepram. ℭTertio pueri ſunt aſſueſcēdi ad frigora: unde philoſophus. vii. poli. ait ꝙ mox expedit conſueſcere pueris paruis ad frigora. Aſſueſcere enim pueros ad frigora utile eſt ad duo. Primo ad ſanitatem: ūde idem philoſophus ait ꝙ exercitum ad frigora facit bonam habitudinem in pueris propter caliditatem exiſtentem ī ipſis. Secundo exercitum ad frigora paruis pueris utile eſt ad bellicas actiones. Nam frigus mēbra conſolidat & conſtringit: ita ꝙ cum pueri erūt ad ætatē debitā aptiores ſunt ad opa bellica: ſi a pueritia ſint aliqualiter exercitati ad frigora unde idem philoſophus ait ꝙ apud aliquas barbaras nationes conſuetudo eſt in fluminibus frigidis: balneare filios: ut eos fortiores reddant. ℭAttendendum eſt tamen: ꝙ dicimus pueros paruos aſſueſcendos eſſe ad hoc uel ad illud: intelligendum eſt moderate & gradatim & ut requirit conditio perſonarum. ℭQuarto pueri ſunt aſſueſcendi ad conuenientes motus & temperatos. Nam ſecundum philoſophum: motus temperatus ī pueris quattuor bona facit. Primo quia reddit corpora magis ſana. Moderatum. n. exercitum inquacunq; ætate uidetur ad ſanitatē proficere. ℭSecūdo quia reddit corpora agilia. Si enim a principio aſſueſcāt pueri ad aliquales motus: ſunt agiliores ſecundum corpus & uitāt inertiam. Nam niſi ad aliquales motus aſſueſcāt fiunt graues pigri & inertes. ℭTertio facit ad augmentum. Nam eo ipſo: ꝙ temperatum exercitum iuuat ad digeſtionē ipſam: & facit ad bonam diſpoſitionem corporis. Sequitur ꝙ ſit qd̄dam proficuum ad augmētum. Nam cum augmētum fiat ex ipſo alimento faciente corpus bene diſpoſitum: & ꝙ bene nutriaꝛ & alaꝛ ſunt proficua ad augmentum. ℭQuarto moderatꝰ motus membra conſolidat: quilibet enim ī ſeipſo experitur: ꝙ ſi ſe moderate exercitet ad corporales labores: membra corporis eius ſolidantur & fiunt fortiora. Pueri ergo quia nimis habent tenera membra ad aliquos motꝰ modicos & tēperatos ſunt aſſueſcendi ut membra eorum ſolidantur: unde philoſophus. vi. &. vii. politi. ait ꝙ expedit in pueris facere motus quoſcunq; & tātillos: ad ſolidandum membra & ad nō defluēꝛ propter teneritudinem moderatū enim motum in pueris adeo laudat philoſophꝰ: ut ab ipſo primordio natiuitatis dicat fiēda eſſe aliqua inſtrumenta in quibus pueri uettantur & moueātur. ℭQuinto recreandi ſunt pueri per aliquos ludos & per aliquas fabulas. Ludus. n. moderatus competit pueris: quia in moderato ludo ē moderatus motus: & per moderatum ludum uitaꝛ inertia: & redduntur corpora agiliora. Sunt ēt pueris recitādæ aliquæ fabulæ uel aliquæ hiſtoriæ. Poſtquam incipiunt pcipere ſignificatiōes uerborum. Vel ēt aliqui cantus honeſti ſunt eis cantādi. Nam ipſi nihil triſtes ſuſtinere poſſunt ideo bonum eſt eos aſſueſcere ad aliquos moderatos ludos: & ad hōeſtas aliquas & inocuas delectationes. ℭSexto ſunt cohibendi a ploratu. Nam cum pueri a ploratu cohibentur: ex ipſa ꝓhibitione fitut retineāt ſpiritum & anhelitum: nam ſicut cum plorare permittuntur emittunt ſpiritum & anhelitum. Sic cum plorare cohibē

tur ſpiritum & anhelitum tenent. Detinere autē & anhelitum ſecundum philoſophum ſeptimo politicorum facit ad robur corporis. Vt ergo pueri robuſtiores fiãt: ſunt a ploratu illo cohibēdi.

¶ Qualis cura habenda eſt de filiis: a ſeptimo anno uſq; ad decimum quartũ annum. Cap. xvi.

c Vm diſtiguimus ætates filiorum per ſepténia: ut cum dicimus: uſq; ad ſeptē annos ſic eſſe regendos: a ſeptimo uſq; ad decimumquartum ſic eſſe inſtruendos. Huiuſmodi ſeptennia ſunt abreuiãda & elongãda ſecundum diuerſitatem perſonarum. Nã aliqui ſunt robuſtiores corpore in duodecim annis quam alii in ſedecim. Ideo quia de talib⁹ pũctualem regulam dare non poſſumus: aliqua relinquenda ſunt pædagogi. qui debet pueros inſtruere ut poſſint huiuſmodi tempus anticipare & prolongare ut ei uidebitur expedire. ¶ In hoc autem tempore ꝙ eſt a ſeptimo uſq; ad decimũ quartum annum tria ſunt conſideranda circa regimen filiorum. Nam homo prima diuiſione diuiditur in animã & corpus. Anima uero tanquã quam potentias principales habet intellectum: & appetitum. Tria ergo attēdenda ſunt in filiis. Primo quale habeant corpus. Secundo qualem uolũtatem. Tertio qualem intellectum: Vt ergo iuuenes habeant corpus bene diſpoſitum: exercitãdi ſunt per debita exercitia & p debitos motus. Vt habeant uoluntatem bene ordinatam: inducēdi ſunt ad debitas uirtutes & ad uirtutum opera. ¶ Sed ut habeant intellectum perfectum inſtruendi ſunt ĩ debitis ſcientiis. Scientia ergo uirtus & exercitium attendenda ſunt in regimine filiorum. ¶ A principio quidem natiuitatis: ut uitetur inertia puerorum aſſueſcēdi ſunt pueri ad aliquos motus. Sed cum impleuerũt ſeptēnium uſq; ad annum decimumquartum debēt gradatim aſſueſcere ad ulteriores labores: & ad fortiora exercitia. Ludus enim pili ſecũdum Tacuinum uel luctatio: ſecũdum philoſophum uidentur eſſe debita exercitia: in iuuenibus. ¶ In ſecundo tamen ſeptennio ſunt ulteriora exercitia aſſumenda quam in primo. Ad hoc tamen ĩ tali ætate: eo ꝙ nimis ſit tenera: non ſunt aſſueſcenda opera militaria: nec opera ardua. Vnde philoſophus octauo pollíticorum ait. Quod uſq; pubeſcentiam ideſt uſq; ad decimumquartũ annum leuiora quædam exercitia ſunt aſſumenda: ne impediatur incrementum. ¶ Viſo ꝙ ut iuuenes ſint bene diſpoſiti quantum ad corpus a ſeptimo uſq; ad decimumquartum annum debent fortiores labores aſſumere quam in primo ſeptēnio. Reſtat uidere: quomodo oporteat eos ordinari ad uirtutes ut habeant diſpoſitam uoluntatem. ¶ Sciendum ergo ꝙ philoſophus qnto politicorum ait: ꝙ peſſimum eſt non inſtruerē pueros ad uirtutem & ad obſeruantiam legum utilium. Inquirit enim philoſophus octauo politicorum utrum prius curandum ſit de pueris ut habeant debitum appetitum: uel ut habeant perfectum intellectum. Probat autem prius eſſe curandum de ordinatione uoluntatis quam de pfectione intellectus. In ſecundo autem ſeptēnio quia pueri iam incipiant concupiſcere: nõ tamē habent perfectum rationis uſum: potiſſime uidetur eſſe curandum circa ipſos ut habeãt ordinatam uoluntatem: Nam ſicut corpus ē generatione prius anima: quia prius corpus organizatur: & formatur & poſtea illi anima infũditur: ſic ſecundum philoſophum ſeptimo pollíticorũ prius curandum eſt circa pueros quomodo habeãt uoluntatem bene diſpoſitam quam quomodo ſcientificum intellectũ. Nullus autem habet bñ ordinatam uoluntatem niſi habeat moderatam concupiſentiam. Nam ex inordinatione appetitus ſenſitiui redundat inordinatio in uoluntate. Si ergo concupiſcentiæ ſe tenēt ex parte corporis: intellectus uero ex parte animæ: quia generatione corpus eſt prius anima: prius intendendũ eſt quomõ habeamus moderatas concupiſcentias & ordinatam uoluntatē: quam qũo habeamus illuminatum intellectum. Modus aũt quo moderandæ ſunt concupiſcentiæ iuuenum ē ut ſpecialis cautela adhibeatur circa illa: circa quæ maxime conſueuerunt deficere. Si ergo iuuenes ſunt inſecutores paſſionum & concupiſcentiaꝝ & de facili mentiũtur & omnia faciũt ualde: ita ꝙ cum amant nimis amant. cum incipiunt ludere nimis ludũt: & in cæteris aliis ſemper exceſſũ faciunt. adhibenda ē cautela ne inſequantur cõcupiſcētias: ſed ſint abſtinentes & ſobrii. ne ſint mendaces: ſed ueridici. nec omnia agant ualde: ſed in ſuis actibus moderationē accipiãt. ¶ His uiſis reſtat uidere qũo ſunt bene diſponēdi qtũ ad intellectum. Nam cum dicimus ꝙ in ſecũdo ſeptennio principalius curandum eſt de ordinatione appetitus. quã de perfectione intellectus. non ſic intelligendum eſt ꝙ nullo modo curandum ſit: quomodo habeant intellectũ perfectũ: ſed quia. vii. anno quaſi uſq; ad. xiiii. annum iuuenes abundant in concupiſcentiis & deficiunt ab uſu rationis. Iõ principalius eſt inſiſtendũ circa ordinationem appetitus quaſi p totũ ſecũdũ ſeptennium pueri quaſi nõ addiſcunt niſi uerba. nondũ. n. ſunt tanti intellectus ut de ipſis rebus conſiderare poſſint. Iõ in ſecundo ſeptēnio pñt inſtrui pueri in grammatica: quæ eſt ſcia ſermocinalis: & in lyoca: quæ eſt magis modus ſciēdi quã ſit ſciētia: & ĩ practica muſicali quæ cõſiſtit in quadam modulantia uocum. qa. n. illo tēpore pueri deficiunt a rationis uſu: perfecte ſcire nõ poſſunt. nec tamen incipiunt hr̃e rationis uſum omnino ſunt indiſpoſiti ad ſcientiam: aſſueſcēdi ſunt ad alias artes de qbus fecim⁹ mētionē.

¶ Qualis cura gerenda ſit de filio ab anno. xiiii. & deinceps. Cap. xvii.

d Icebatur ſupra circa filios tria intendēda eſſe. uidelicet qũo habeãt bene diſpoſitum corpus: bene ordinatum appetitũ: & bene illuminatum itellectum. hæc aũt

tria triplici ſeptennio poſſumus adaptare.nam in primo poſt receptionem baptiſmatis & ſacramentorum eccleſiæ. principaliter eſt iſiſtẽdum quomodo habeãt bene diſpoſitum corpus. Nã quia in primis.vii.annis pueri quaſi omnino carent rationis uſu:nec commode aſſueſci poterũt ad opera uirtutum:nec ſcientificas conſiderationes.Si enim aliquid illo tempore addiſcere poſſunt:hoc ẽ ydeomata uulgaria:ſed a.vii.uſq; ad xiiii.quia iam incipiunt habere concupiſcẽtias aliquas illicitas:& aliquo modo licet inperfecte incipiunt participare rationis uſum. ideo in illo tempore non ſolum curãdum eſt quomodo habeãt perfectum corpus:ſed etiam quomodo habeant ordinatum appetitum:uſq;.n.ad.xiiii.anno ſecũdum philoſophum ĩ pol.magis inducẽdi ſunt pueri ad bonum ex aſſuefactione q̃ ex ratione : ſed a.xiiii.anno.quia tunc perfectius participare incipiunt rationis uſum.non ſolum curandum eſt quomodo habeant bene diſpoſitũ corpus & bene ordinatum appetitum:ſed ẽt ꝙ ſint prudentes & ꝙ habeant bene illuminatũ intellectum.ex tunc.n. addiſcere poſſunt nõ ſolũ grammaticam quæ uidet eſſe ſciẽtia uerborum. uel dyaleticam quæ eſt quidam modus ſciendi. uel practicam muſicæ quæ conſiſtit in conſonãtia uocum:ſed poſſunt inſtrui in illis ſcientiis ad q̃s ſciendas oportet recurrere ad ĩtellectũ rerũ & per quarũ cognitionem poſſumus fieri ſapiẽtes & ꝓudi. ¶Primo ergo ſeptẽnio poſt receptionem baptiſmatis & ſacramentorum eccleſiæ intendendum eſt principaliter quaſi circa unum: ut circa bonam diſpoſitionem corporis. Sed in ſecundo ſeptennio ut a.xii.anno:uſq; ad.xiiii.ẽ quaſi intendendum prĩcipaliter circa duo:ut circa diſpoſitionem corporis & circa ordinationẽ appetitus.Sed in.iii. ſeptẽnio ut a.xiiii.anno & deĩceps intẽdendum eſt circa tria.ut circa diſpoſititionem corporis circa ordinationem appetitus & circa illuminationem intellectus.Bona ãt diſpoſitio corporis ut nolentibus uiuere uita politica.xiiii.anno:& deinceps: & ut aſſumant fortiores labores quam acten⁹.nam ſicut a.vii.ãno uſq; ad.xiiii.aſſumendi ſunt fortiores labores q̃ in.vii.præcedentibus annis.ſic a.xiiii.& deĩceps aſſumenda ſunt ulteriora exercitia quam hactenus.ymo omnes labores præcedẽtes.xiiii.annũ debent eſſe leues & quaſi debiles:ex tunc autem aſſumendi ſunt labores fortiores. nam & philoſophus.viii.poli.ait.ꝙ uſq; ad.xiiii. annum pueri aſſueſcendi ſunt ad labores leues. ſed deinde debẽt aſſumere labores fortes.adeo.n.ſecundũ ipſum a.xiiii.ãno aſſueſcendi ſunt pueri ad labores fortes ut ad exercitationẽ luctatiuam uel ad aliquam aliam exercitationem ſimilem exercitationi bellicæ:ut poſtea in.xiiii.anno inſtructi in luctatiua & in equitatiua:& in aliis quæ ad militiam requiruntur ſubire poſſint labores militares.tunc enĩ eſt quis bene diſpoſitus quãtum ad corpus quando habent tale corpus:quale requirit ſuum officium.ut tũc miles habet corpus bñ diſpoſitum quando habet ipſum tale: quale reqrit officium militare. ꝙ ſine forti exercitatione corporis eſſe nõ poteſt. Cum ergo omnes uolẽtes uiuere uita politica oporteat aliquando ſuſtinere fortes labores pro defenſione reipublicæ. omnes uolẽtes uiuere tali uita a.xiiii.anno ultra ſic debent aſſuefieri ad aliqua officia robuſta:ꝙ ſi aduenerit tempus & congruitas ꝙ reſpublica defenſione indigeat habeant corpus ſic diſpoſitum ut poſſint tales ſubire labores.ut per eos reſpublica poſſit defendi. Qui autem magis & qui minus ſunt aſſueſcendi ad tales labores in proſequendo patebit.Sufficiat autem ad præſens ſciẽ ꝙ decet patres ſic ſolicitari erga regimen filiorũ ut habeãt ſic bene diſpoſitum corpus ut poſſint debitos ſubire labores.ꝙ maxime fieri contigit ſi ad debita exercitia aſſueſcant.Viſo quomodo a.xiiii.anno ultra ſolicitari debent patres circa filios:ut habeant diſpoſitum corpus. Reſtat uidere quomodo ſolicitari debeãt circa eos ut habeant ordinatum appetitum.Videntur aũt iuuenes a decimoquarto anno intra quantum ad inordinationes appetitus ſpecialiter delinquere quantum ad duo.uidelicet quantum ad elationem.quia cum ex tunc ĩcipiant habere perfectũ rationis uſum.uidetur eis ꝙ digni ſint dominari & dedignantur aliis eſſe ſubiecti. ¶Secundo delinquunt in proſequendo uenerea quia tũc incipiunt ardentius circa uenerea incitari. quia ergo ſemper cautela.eſt adhibẽda:ubi maius periculũ imminet a.xiiii.ãno ultra ſpecialiter monendi ſunt iuuenes ut nõ ſint elati:ſed ſint ſubiecti & obedientes ſuis patribus & ſenioribus.Tãgit autem philoſophus.viii.poli.tres breues rationes quare decet filios eſſe ſubiectos & obedire ſenioribus & patribus.Prima ratio eſt:quia ſeniores & patres imperant iuuenibus propter eorum bonum. Quilibet autem obedire debet ei quẽ ſcit nõ percipere aliqua niſi ad bonum ei⁹. ¶Secunda eſt quia cum filii uenerint ad ætatẽ perfectam futuri ſunt dominari.Debent ergo ipſi dum ſunt ĩ ætate ſic iuuenili patribus & ſenioribus obedire:ut dẽt eis exemplum: ut quando ueniunt ad ætatem peſectam: eis famulantur & obediant.¶Tertia ratio eſt quia qui uult diſceꝛ principari debet prius diſcere ſubici. Vnde ait philoſophus ꝙ nemo bene principatur niſi ꝓri⁹ didicerit eſſe ſubiectus. nullus enim eſt bonus magiſter niſi prius extiterit bon⁹ diſcipulus.ut ergo ipſi ualeant bene principari indignari non debẽt ſubiici ſenioribus & patribus.¶Eſt ergo rectificandus appetitus iuuenum exiſtentium in ætate de qua loquimur:ut uelint patribus & ſenioribus obedire.¶Secundo rectificandus ẽ ne uenerea illicita proſequantur iuuenes a.xiiii.anno ultra:non ſolum inducendi ſunt:ut ſint abſtinentes & ſobrii quantum ad cibum & potum. Sed etiam ut ſint continentes & pudici quantũ ad actus uenereos quia ex tũc ut dicebatur ardẽ

tius ad uenerea incitantur. inducendi ergo ſunt in ætate illa ut uel omnino contineant uel uſu proprie coniugis ſint con tenti. ¶ Oſtenſo quo modo in iuuenibus.xiiii.anno ultra eſt bene diſponendum corpus rectificandus appetitus.reliquum eſt ut oſtendatur quo recte illuminadus ſit intellectus.Hoc autem ſatis eſſe poteſt per habita manifeſtum.Nam quia a decimoquatto anno ultra incipiũt habere perfectũ rationis uſum. ut dicebatur.ex tunc poteſt inſtrui non ſolum i grammatica quæ eſt ſciẽtia uerborum.uel i dyaletica quæ eſt quaſi quidam modus ſciendi.uel in pratica muſicæ quæ conſiſtit in conſonantia uocum : ſed etiam apti nati ſunt ut inſtruantur i ulterioribus ſcientiis. Quæ autem ulteriores ſcientiæ eis ſunt proponendæ. patet & per iam dicta.Nam ſi uolunt uiuere uita politica & militari potiſſime ſtudere debent in moralibus ſciẽtiis:quia per eos ſcire poterunt quomodo ſe & alios debeant gubernare moralium autẽ ſciẽtiarum iuuenis & inſecutor paſſionum nõ eſt ſufficiens auditor.In ætate ergo nimis puerili quæ durat uſque ad.xiiii.annum tales ſcientiæ non ſunt proponendæ aliis.ſed.a.xiiii.anno ultra ſi iuuenes ſe refrenẽt ne paſſiones & laſciuias inſequantur: efficiuntur diſpoſiti ut ſint ſufficientes auditores moraliũ per quæ ſe & alios gubernare cognoſcant. Si ergo regendi ſunt iuuenes a xiiii.anno ultra.ut a.xiiii.ãno uſq; ad.xii.uel uſq; ad.xv.uel uſq; ad.xvii. Si uero quæratur qualiter ab illo tempore ultra regendi ſunt homĩes. quia tunc quaſi peruenerunt omni modo ad ſuã perfectionem debent eſſe tales : ut ſciant ſeipſos regere & gubernare. ex tunc ergo non indigẽt pædagogo:ſed per ea quæ diximus in primo libro qui eſt de regimine ſui poſſunt documenta accipere qualiter ſeipſos regãt.

¶ Quod filii ciuium & maxime nobilium & regum & pricipum a diſcurſu & euagatione ſunt cohibendi. Cap.xviii.

Omnes iouenes uolentes uiuere in uita policia aliquomõ exercitandi ſunt ad corporales labores.Corporalis.n.exercitatio ſi moderata ſit omnibus uĩ eẽ proficua eo q faciat ad quandam ſanitatem & ad quãdã bonam diſpoſitionẽ corporis. clarefacto.n.corpore p aliquos moderatos ludos motus expelluntur ab ipſo ſuperflua & nociua. ſpãliter tamẽ huiuſmodi exercitatio uĩ eſſe proficua uolẽtibus ciuiliter uiuere nam quia tales nõ multum uacant inquiſitioni uirtutis.nec in ſpiritualibus delectationibus.expedit eis ut uitent iertiam & ut uitent ſolicitudinem illicitam. exercitari aliq bus laboribus corporalib' licitis.expedit.n.uolentibus politice uiuere tam ciuibus quam nobilibus tam regibus & principibus. quam aliis nõ omnino ceſſare a corporalibus actibus uel laboribus.nec omnino i exercitatos eſſe circa armorum uſum.Exercitatio.n. corporalis debita reddit corpus robuſtius:ut facilius duritiem armorum ſuſtinere poſſint.quare ſi uſus armorũ non ſolum aliquando eſt licitus:ſed etiam neceſſari' pro bono reipublicæ uolentibus politice uiuere nõ debet omnino ignotus eſſe.nõ tamẽ omnes iuuenes ad huiuſmodi labores ſũt æqualiter exercitandi.Nam filii regum & principum ad huiuſmodi labores corporales minus ſunt exercitãdi quam alii: adhuc primo geniti q regeſ debent decet minores labores aſſumere. Nam ſecundum philoſophum.viii.pol. labor corporalis & conſideratio per intellectum ſe impediſ uidẽtur.ratio autem huiuſmodi poteſt ex his quæ habentur i.ii.de anima.ubi.diciſ:q molles carne aptos mente dicimus.ad habendam igiſ intellectualem induſtriam idigemus mollitie carnis:corporales igitur labores ex quibus reddiſ caro dura impediunt ſubtilitatem mentis.Bene ergo dictum eſt q dicitur.vii.phiſi.q anima i ſedendo & quieſcendo fit prudẽs. Nam per ſeſſionem & quietem redditur caro mollis:per quam ſumus apti ad ſpeculãdum.per laborem uero & motum efficitur caro dura:per quã impediſ mẽtis ſublimitas.eos autẽ qui debent regere regnũ magis expedit eſſe prudentes quam bellicoſos. in rege.n.plus ualet prudentia quam arma bellica.Rex.n.& princeps:& uniuerſaliter omnis dominator populi:licet in bellando & in aſſumendo arma quaſi nõ plus ualeat quam unus homo uel aliquando minus quam unus homo.tamen per prudentiam præualere poteſt toti populo ſibi commiſſo.Nam totus populus tota gens regni:ſi non ſint bñ unita & ordinata modica poſſunt.unita uero & ordinata per reges maxima operari ualent.licet ergo reges & principes non omnino ignorare debeant armorum uſum.nec ſic debeant fugere corporales labores ut effecti quaſi mulieres:nec pro defenſiõe regni :nec pro alio caſu audeant arma aſſumere.attamen decet eos eſſe magis prudẽtes quam bellatores filii regum & principum & maxime primogeniti qui regnare debent:minus ſunt aſſueſcendi ad corporales labores quam alii ne propter huiuſmodi labores caro eorum indurata impediat ſubtilitatem mentis.tales ergo plus debẽt uacare prudentiæ quam fortitudini corporali. Vacabũt ãt prudentiæ ſi diligenter iſiſtãt circa morales ſciẽtias ut poſſint mores hominũ & agibilia cognoſcere.decet ergo eos qui debent alios regere uitare inertiam & ſolicitudinem illicitam uacãdo moralibus ſcientiis recogitando frequente bonas conſuetudines regni audiendo ſæpius acta præceſſorum bene regentium regnum.Hoc ergo modo uidelicet:uacando actibus prudentiæ a regib' & pricipibus & a ſuis heredibus magis eſt uitãda ĩertia:q̃ p laborẽ & exercitiũ corpalẽ.

¶ Quod non omnes ciues equaliter exercitandi ſũt ad corpalia exercitia & labores. Cap.xix.

Cum ex uſu coniugii nõ ſolũ oriãſ filii & mares:ſed oĩri pñt filiæ & fœminæ.poſtq̃ diximus q̃ĩs cura gerenda

ē circa filios. Reſtat dicere:q̃lis gerēda ſit circa
filias:ſed hoc breui tractatu indiget.qa cū deter
minauim⁹ de regimine cōiugali: & oñdim⁹ q̃li
ter regēdæ ſūt fœminæ q̃ſi ſufficiēter tradidius
qualis cura gerēda ſit circa filias. Nā ſicut decet
cōiuges eſſe cōtinētes: pudicas:abſtinētes & ſo
brias.ſic decet & filias.Hæc ergo & multa alia q̃
de cōiugibus diximus ſunt ad filias adaptanda.
Aliqua ſuper addem⁹ dictis pp debitū regimen
filiaꝝ.iter q̃ primo dicemus filias cohibēdas eē
a circuitu & diſcurſu. Quod triplici uia uenari
poſſum⁹.Pria ſumit ut tollat filiab⁹ cōmoditas
maleſaciēdi.Scda ne fiant iuerecūdæ. Tertia ne
fiāt laſciuæ: & ipudicitiæ. Cōiter.n. q̃ſi oēs uiri
pni ſūt ad malū: & multomagis fœmiæ: qa ma
gis deficiunt a rōnis uſu dicebat.n. ſupra nr̄am
cognitionē icipere a ſenſu.& maxie nobis nota
eē ſenſibilia.Inde ē ergo ꝙ cōiter hoies nō repu
tant niſi ſenſibilia bōa.qa ergo tm̄ hēmus:ipetū
ad delectationes ſenſibiles ut plurimū deliqm⁹
i talib⁹ ſi adſit nobis cōmoditas deliq̃ndi.uñ &
phūs i retho.uult ꝙ hoies ut plurimū maleſaci
ant cū poſſint maxīa ergo cautela ad cōſeruādā
puritatē & inocētiā ē uitare cōmoditates male
ſaciēdi.pp qđ & puerbialiter dr̄ ꝙ furādi com
moditas facit furē.ſic ergo i uiris i qb⁹ ē rō pſtā
tior ē magnū piculū nō uitat cōmoditates deli
ctorū. multomagis hoc ē in fœminis & adhuc
magis ē i filiab⁹ uel i puellis. ne ergo eis det cō
moditas maleſaciēdi ſunt debite cuſtodiēdæ &
phibēdæ ſunt a circuitu & diſcurſu. ¶Secunda
uia ad iueſtigādū hoc idē ſumit ne fiāt iuerecū
dæ. Nam omne inſolitum eſt quodammodo
uerecundum.qui enim non aſſueuerūt inter gē
tes uerecundantur conuerſari iter eas.iter cæte
ra ergo q̃ reddūt puellas uerecūdas i aſpectu ui
rorū eſt non aſſueſcere eas inter gētes.quare cū
puellæ circueūdo & uagando p patriā aſſueſcāt
uirorū aſpectibus fiunt familiares eis & tollit ab
ipſis uerecūdia ex uiroꝝ conſortio. tollere autē
a puellis uerecundiā:eſt tollere ab eis frenū quo
trahunt ne male agant.Nā in fœminis & maxie
in puellis deficit ratio pter quā quis prohibet
ne pſequat illicita. maximū frenū fœminaꝝ &
potiſſime puellaꝝ ne prumpant in turpia uidet
eſſe uerecundia. Decēs ergo eſt cohiber puellas
a diſcurſu & euagatione: ne fiant iuerecūdæ:uel
ne tollat ab eis uerecūdia p quā cohibent ab ac
tionib⁹ turpib⁹.¶Tertia ſumit ne fiant laſciuæ
& ipudicæ.puellæ.n.ſi debito mō ſub cuſtodia
teneat & non pmittat diſcurrere & circuire nō
ſolū efficiunt uerecundæ:ſed ēt contrahūt q̃dā
ſilueſtritatē q̃ optima eſt ad ſaluandā pudicitiā
puellaꝝ.Videmus.n.ꝙ aialia etiam ualde ſilue
ſtria ſi aſſueſcant conuerſationib⁹ hoium dome
ſticant & pmittunt ſe tangi & palpari.ſi uero cō
uerſationib⁹ hoium ſint rēotæ quaſi ſilueſtria ta
ctum & approximationē hoium fugiūt. Quod
ergo in aialib⁹ aliis aſpicimus:repimus etiā i fœ
minis.Si igitur fœminæ non diſcurrāt & a con
uerſatione uirorū ſint icōſuetæ q̃ſi ſilueſtres:ab
ipſorum ſocietate difficili⁹ ad laſciuiā & ad ipu
dicitiam iclinant.Vniuerſaliter igitur omnes ci
ues & multomagis nobiles & potiſſime reges &
principes.tanto maiorē curā circa pprias filias
adhibere debēt:ne indebite circuāt & diſcurrāt.
quanto ex ipudicitia & laſciuia ſuaꝝ filiaꝝ pōt
maius malum uel periculum imminere.

¶Q đ utiliter omnes ciues:& multo magis no
biles & reges & principes debent ſollicitari erga
filias ne uelint uiuere ocioſe. Cap.xx.

(E)T ſuperius dicebat phūs.i.retho.com
mendat in fœminis amorē opoſita
tis.Poſſumus āt triplici uia uenari:ꝙ
decet oēs ciues & multo magis nobiles & maxi
me reges & principes:ſic ſolicitari erga regimē
filiaꝝ ut nolit ocioſe uiuere:ſed amēt ſe exercita
re circa opa aliqua licita & honeſta. Pria uia ſu
mit ex honeſto ſolatio qđ ide habent.Secunda
ex illicita ſolicitudine quæ pter hoc uitat.Ter
tia ex fructu & utilitate quæ ide conſurgit.¶Pri
ma uia ſic patet.nā ſecundū phūm .x.ethi.abſq
omni delectatione uita nr̄a durare nō pōt.Ideo
repræhēdunt dicētes omnē delectationē fugiē
da eſſe.q̃re ſi poſſum⁹ cōmode durare in uita:ni
ſi in aliq̃bus delectemur:decet nos aſſumere aliq̃
opera licita & honeſta: circa qua uacātes inſunt
nobis aliq̃ delectatiōes licitæ:ſicut ergo uiri ne
ocioſæ uiuant & ut delectent in opib⁹ licitis:&
ut delectētur circa aliqua opa ciuilia:uel circa ea
q̃ ſpectant ad gubernationē regni uel circa regi
men dom⁹:uel circa aliq̃ alia exercitia licita. Sic
& mulieres ne ocioſe uiuāt:debēt operoſitatem
amare & decet eas exercitari circa aliq̃ opa lici
ta & hōeſta.qa igit oēs delectāt in pprijs opib⁹
& oēs diligūt ſua opa. ut uult phūs.iiii.ethi.ut
mulieres ipe recreari poſſint aliqb⁹ delectationi
bus licitis.decet eas intētas eē circa aliq̃ opa li
cita & hōeſta.ꝙ tāto magis uidet expedire mu
lieribus q̃ uiris:quāto magis a ratione deficiētes
neſciūt uiuer.niſi ex aliquib⁹ exercitiis ſenſibili
b⁹ delectationē ſumāt. Qualia āt debēt eē opa
circa q̃ mulieres iſudare decet i pſequēdo pate
bit.¶Secūda ad iueſtigādū hoc idē ſumit ex ui
tatione ſollicitudinis illicitæ.Nā qa mulieres &
maxīe puellæ ut plurimū dñi ſtāt & non uacāt
ciuilib⁹ opib⁹:nec regiminib⁹ reipublicæ:ſi mēs
hūana ut ſupius dicebat neſcit ocioſa eē ſtatim
cū quis nō dat ſe licitis exercitiis uagat ei⁹ mēs:
circa illicitas occupationes:ꝙ tāto magis cauen
dū eſt i mulierib⁹ quā i uiris. quanto molliores
ſunt illis.& q̃to cogitādo illicita facilius trahūt
ut ea ſi adſit cōmoditas ope cōpleant. ¶Tertia
uia ſumit ex fructu & utilitate q̃ inde conſurgit.
Nā nunq̃ mulieres pūt ſe dare licitis exercitiis:
niſi ide cōſurgat aliqđ bonū exterioris opis uel
aliq̃ bona diſpoſitio iterioris mētis. decet ergo
diligētia & cura adhiberi:ut mulieres ſint bonæ
& uirtuoſæ pper qđ & a philoſopho.i.rethori.
uituperant lacædemones:& dicūt eſſe fere ſecū

dum dimidium fœlices ꝙ nõ adhibent curam
& diligẽtiam quomodo earum fœminæ: eſſent
uirtuoſæ & bone. Adhibẽda ẽ ſolicitudo ne fœ
minæ ocioſe uiuant: ſed exercitent ſe circa aliq̃
opera licita & honeſta: ut ex hoc reſultet fructus
& utilitas: & efficiantur bonæ & uirtuoſæ. Si au
tem quæratur circa qualia opa ſolicitari debẽt:
oportet in talibus differenter loqui ſecundum
diuerſitatem perſonarum. Texere enim & filare
& operari ſiricum ſatis uidentur opera competẽ
tia fœminis. ꝙ ſi tamen fœmina inſtruenda i tã
alto gradu eſſet: ꝙ non eſſet dignum uel non eſ
ſet conſuetum ſecundũ morem patriæ: ut ſe cir/
ca talia exercitaret adhuc non eſſet dimitten/
da ut uiueret ocioſa: ſed trahẽda eſſet ſtadio lit
terarum: ut ad amorem litterarũ affecta non ua.
caret ocioſe: ſed ſæpe ſepius librum arripiens ſe
lectionibus occuparet. Ex hoc autem declarat
ꝙ ſuperius dimiſſimus cum tractauimus de re/
gimine coniugali. Dicebatur enim infra decla/
rãdum eſſe circa quæ opera deceat fœminas eẽ
intentas.

¶ Quod decet reges & principes & uniuerſali
ter omnes ciues ſolicitari erga filias ut ſint mõ
debito taciturnæ. Cap. xxi.

o Stenſo ꝙ non decet puellas eſſe uaga
bundas nec decet eas uiuere ocioſe re
ſtat ut nunc tertio oſtendamus: ꝙ de.
cet eas taciturnas eſſe. Quod triplici uia uenari
poſſumus. prima ſumitur ut magis appareãt or
natæ & decentes ut a uiris ſuis magis diligant.
Secunda ne loquantur indebite & incaute. Ter.
tia ne ſint pronæ ad iurgia & ad lites. ¶ Prima
uia ſic patet: nam cum deſiderium ſit eius: quod
abeſt ut uult philoſophus. ii. retho. quãto aliqd
quod eſt poſſibile haberi magis uidetur arduũ:
& in acceſſibile: & magis abeſſe tanto magis cõ
cupiſcentia mouet. fœmina ergo eoipſo ꝙ ẽ lo
quax quodammodo ſe cõtemptibilem reddit.
Vnde & phi. i. poli. ait ꝙ ornamentum mulierꝝ
eſt ſilentium: ſi. n. mulieres ſint modo debito ta
citurnæ. quia ſe non ſic familiares exhibent eoꝝ
conſortium uidentur magis abeſſe & uidentur
magis inacceſſibiles: propter quod non ſic uili/
penduntur & habẽtur in contemptu: ſed magis
appetuntur & amantur: quia ergo cuilibet uide.
tur eſſe pulchrum & decens quod amat ſi mulie
res taciturnæ magis amantur ex hoc ipſo magis
apparent decentes & ornatæ ab ipſa ergo pue/
rili ætate iſtituendi ſunt puelle ad taciturnitatẽ
quia hoc ſi contingat eas poſtmodum per cõnu
bium ſuis uiris copulari: ab eis ſi ſunt debitæ ta.
citurne feruentiꝰ diligentur. Secunda ad inueſti
gandum hoc idem ſumitur ut uitetur locutio i.
cauta. Dicebatur. n. ſupra ibi ſemper maiorẽ cau
telam adhibenda eſſe: ubi conſueuit maior deſe
ctus conſurgere. Cum ergo ex hoc quis loqua.
tur imprudenter & incaute. quia uiget pruden.
tia & acumine intellectus: quanto quis magis a
ratione deficit: tanto magis contingit ipſum in
caute loqui: cum ergo mulieres magis deficiãt
a rationis uſu quam uiri: & puelle magis quã fœ
minæ. iam adultæ circa fœminas: & maxime cir
ca puellas ſolicitandum eſt ne incaute loquant.
Inter cæteras autẽ cautelas ne quis prorumpat
in locutionem incautam: hæc uidetur eſſe potiſ
ſima ut nullum ſermonem proferat. niſi prius ip
ſum diligẽter examinet. cum ergo diligens exa.
minatio cum loquacitate ſtare non poſſit ut fœ
minæ etiam a puellari ætate diſcant cautos pro
ferre ſermones: decet eas non eſſe loquaces: ſed
oportet ipſas eẽ debite taciturnas: ut poſſint om
nem ſermonem prolatum diligenter excutere.
¶ Tertia uia ad inueſtigandum hoc idem ſumi
tur ne ſint pronæ ad iurgia & ad lites. nam cum
fœminæ & potiſſime puellæ deficiant a rationis
uſu niſi ſint mõ debito taciturnæ: & niſi ſermo/
nes dicendos diligenter examinent: ſicut ꝓpter
rationis defectum de facile loqui poſſunt perti/
nentia ad ſimplicitatem & imprudentiam: ſic de
facili loqui poſſunt pertinentes ad lites & ad iur
gia. Decet ergo ipſas per debitam taciturnitatẽ
adeo exiſtimare dicenda ut nec dicant aliqua p
quæ & iudicentur imprudentes: nec dicant aliq̃
quæ poſſint turbare audientes propter quod iu
dicentur litigioſe & diſcole: quare decet ipſas eẽ
taciturnas: ne i uerba litigioſa prorumpãt a uer.
bis autem litigioſis potiſſime fœmine ſibi cauet
debent. quia poſtquam litigare incipiunt neſci.
unt a litigio ſe abſtinere. Deficit. n. in eis ratiõis
uſus per quam concupiſcentiæ refrenãtur. Ideo
poſtquam motæ ſunt & litigare ceperunt auge.
tur in eis concupiſcentia litium quam per ratio
nem de facili refrenare non poſſunt eo ꝙ ab uſu
rationes deficientes ut plurimum plus uiuũt paſ
ſione quam ratione.

¶ Incipit tertia pars ſecundi libri de regimine
principũ in qua tractat quo regimine a regibꝰ &
pricipibꝰ regẽdi ſunt miniſtri & familia cætera.

¶ Quod ad gubernationẽ domus ſpectat non
ſolum determinare de ſeruis ſed etiam de his q̃
ſupplent indigentiam corporalem. Cap. i.

DIgeſtis duabꝰ ptibꝰ huiꝰ
ii. li. i quo agitur de regi
mine domꝰ. qa oñſum ẽ
q̃liter decet uiros ſuos
cõiuges regere: & q̃liter
patres ſuos filios guber/
nare. Reſtat exeq de pte
tertia i qua aget de regi.
mine miniſtoꝝ uel de re
gimie familiæ. ¶ Huic ãt pti i q̃ aget de regimi
ne miniſtroꝝ & familiæ cæteræ: ut i ꝓſequẽdo
patebit: cõnecti põt materia illa i q̃ agit de his q̃
ſupplẽt idigẽtiã corporalẽ: & q̃ faciũt ad cõſer/
uationẽ & ad ſufficiẽtiã uitæ cuiuſmõi ſũt decẽ
tia ædificioꝝ: multitudo nũmiſmatum & copia
poſſeſionum aliarum. In hac ergo parte tertia
huiꝰ ſecundi libri eo ꝙ heæ uiæ ſunt connexe
Intendimus inſtruere uolentem ſuas domus de

bite gubernare non ſolum quãtũm ad regimen
miniſtrorũ & familiæ:ſed etiã quantũ ad alia q̃
ordinantur ad conſeruationem uel ad ſufficien
tiam uitæ quæ ſupplere uidentur indigentiã cor
poralem. ℭ Determinabimus igitur ĩ hac parte
tertia ſecũdi libri quã decẽtem habitationem re
ges & pñcipes & uniuerſaliter omnes ciues hr̃e
debeant quõ deceat ipſos ſe hr̃e circa poſſeſſio/
nes & nũmiſmata & circa regnũ familiæ & mi/
niſtrorum:ꝙ ante oĩa hic deſiderare deceat pru
dentem patreſfamilias uel doctum gubernatorẽ
familiæ:& ꝙ heæ uiæ ſint connexæ ut in prĩci/
pio capituli proponebatur ſufficienter oſtendit
phũs.i.poli.Oñdit autem duabus rationibus ꝙ
ſpectat ad yconomicum & ad gubernatiõem fa
miliæ conſiderare de poſſeſſionibus ut de domi
bus & nummiſmatibus & de ſuppellectilibus &
de aliis quæ ſupplent indigentiam corporalem.
Prima rõ ſumitur ex ſufficientia uitæ. Secunda
ex ſimilitudine quam hẽt ars gubernationis do
mus ad artes alias. ℭ Prima uia ſic patet:nam iõ
de gubernatione domus ars traditur ut pr̃ſami
lias cuius eſt domum gubernare debite ſolicite
tur circa ea quæ faciũt ad bene uiuere:& quæ re
quiruntur ad ſufficiẽtiam uitæ:quare ſi ad uiuẽ
dum politice requiruntur domus poſſeſſiões &
nũmiſmata ſpectat ad gubernatorem dom⁹ cõ
ſiderare de talibus. ℭ Secunda uia ad inueſtigã
dum hoc idem:ut patet per philoſophum ibidẽ
ſumitur ex ſimilitudine huius artis:q̃ eſt de gu/
bernatione domus ad artes alias.Nam ſicut cæ
teræ artes ut ars fabrilis:& textoria habẽt ſua or
gana per quæ perficiunt actiones ſuas: ſic & gu/
bernatio domus requirit ſua organa per q̃ opa
ſua complere poſſit. ℭ Volens ergo tradere no
titiam de arte fabrili oportet ipſum determinaꝛ
de martello & incude & aliis inſtrumentis fabri
libus:& ſpectat ad fabrum talia inſtrumenta co/
gnoſcere. ℭ Sic uolens tradere notitiam ad arte
textoria debet determinare de pectinib⁹ & aliis
organis illius artis ſpectat ad textorem talia in/
ſtrumenta cognoſcere.Quare uolẽs tradere no
titiam de arte gubernationis domus: debet de/
terminare de ædificiis poſſeſſionibus & nummi
ſmatibus:quia talia ſunt organa huius artis.Spe
ctat ergo ad gubernatiõem domus talia cogno
ſcere:quia per hæc tanq̃ propria organa conſe/
qui poterit:quæ faciunt ad ſufficientiam uitæ:
habet enim ars gubernationis domus ꝓpria or
gana ſicut & cæteræ artes mechanicæ habent ꝓ
pria inſtrumenta. ℭ Differunt tamen hic ab illis
ſecundum philoſophum.i.poli.quia ogana gu
bernatiõis ſunt actiua organa uero mechanico/
rum ſunt actiua.Nam in mechanicis regulamur
per artem.ſed in gubernatione domus regula ẽ
prudentia:ſicut ergo ars differt a prudẽtia: ſic or
gana mechanicorum differunt ab organis gu/
bernatiõis. ℭ Differt autem hic ab illa:quia ars
eſt recta rõ factibilium:& per artem reſultat ali/
quid factum in materia extra.Sed prudentia eſt
recta ratio agibilium:& per eam non proprie re
ſultat aliqd factum extra:ſed magis reſultat aliq̃
actio & aliqua perfectio in agente organa ergo
mechanicorum erunt factiua:quia ſunt organa
artis:quæ ẽ de factibilibus:ſed organa guberna
tionis erunt actiua qa ſunt organa prudentie q̃
circa agibilia hẽt eſſe:ars ergo gubernatiõis do
mus licet largo modo poſſit dici ars proprie
tñ prudẽtia dici debet. ℭ Prætermiſſis ergo dua
bus rationibus ſufficiẽter oſtenditur ꝙ ſpectat
ad gubernationem dom⁹ conſiderare de domi
bus nũmiſmatibus & poſſeſſionib⁹:quæ faciunt
ad conſeruationem & ad ſufficiẽtiam uitæ. Per
illas aũt eaſdẽ rões ꝓbari poſſet quod ſpectat ad
gubernatorem domus ſcire debite ſe hr̃e circa
miniſtros & ſeruos:nam miniſtri & ſerui ſunt ẽt
quædam organa deſeruiẽtia gubernationi do/
mus pp quod declarata eſt prima pars capituli
ubi dicebatur ꝙ ſpectat ad gubernationẽ dom⁹
conſiderare de miniſtris & ſeruis & de his q̃ ſup
plent indigẽtiam corporalem. Quod autẽ heæ
duæ materiæ ſint connexæ & ꝙ determinare de
ædificiis & poſſeſſionibus connecti debeat tra/
ctaui in quo determinatur de miniſtris & ſeruis
de leui pateꝛ poteſt:nam poſſeſſiones domus &
nũmiſmata ſunt organa gubernationis dom⁹:
quilibet ergo ſeruus eſt quoddam organum &
quodlibet organum eſt quidam ſeruus.Nam ſe
cundum philoſophum organum ẽ quidam ina
nimatus ſeruus & ſeruus eſt quoddam animatũ
organum quia ergo ſic conueniũt organum &
ſeruus congrue hæ duæ uiæ conuertuntur.

ℭ Quõ diſtinguẽda ſunt organa gubernatio/
nis domus & q̃liter ad inuicẽ operanꝰ. Cap.ii.

P Hiloſophus.i.politi. omnia organa
gubernationis domus ad bimembrẽ
diſtinctiõem reducit:ait enim q̃dam
eſſe animata ut ſerui:quædam inaĩata ut poſſeſ
ſiones nũmiſmata:indumẽta & cætera ſuppelle
ctilia deſeruientia ad indigẽtiam uitæ: ſicut enĩ
uidimus in aliis artibus:ſic ſecundũ phũm prio
poli.circa gubernationem domus eſſe habet.In
aliis autem artibus eſt duplex organum aĩatum
& inaĩatum ut in arte gubernatiua nauium: tan
q̃ organum inanimatũ eſt gubernaculũ ſiue re/
mus:tanq̃ aĩatum eſt ibi proratius ſiue remiga/
tor:ſic in gubernatione domus tanq̃ organa in
aĩata ſunt ibi indumẽta lecti poſſeſſiones & nũ
miſmata:tanq̃ aĩata ſunt ſerui & miniſtri:conue
niunt ergo oĩa hmõi organa qa quodlibet ali/
quo modo ẽ quia ẽ q̃dam res poſſeſſa.differũt
tñ quia hæc ſunt animata illa inaĩata. Viſo quõ
diſtinguunꝰ organa gubernatiõis dom⁹:reſtat
oñdere quõ ad inuicẽ comparanꝰ oportet enim
ſcdm phũm hmõi organa ordinata eẽ ad ĩuicẽ:
ita ꝙ organũ ſit ante organũ:ut organũ aĩatum
ante ĩaĩatũ.Si enĩ ſocietas dom⁹ eſt q̃d naturale:
& ĩ natura ordinata ſunt oĩa:ut ſemp ĩferiora ad
miniſtrẽtur p ſupiora & recipiũt modũ & men
ſuram ex illis.oportet organa dom⁹ ordinata eẽ

Digitized by Google

& organa inferiora ut inaīata ſunt mouenda & ad miniſtranda per organa ſuperiora ut per aīata quod declarat philoſophus primo poli. per ſimile in aliis artibus ubi innuit ꝙ peltra non per ſe citharizant: & pectines non per ſe ipſos pectinant. Ideo ad citharizandum peltrum indiget miniſtro mouente & pectem ad pectinandum īdiget mouente ipſum. Sed ut ait ſi peltra per ſe citharizarent & pectines per ſe pectinarent nihil opus eſſet architectoribus miniſtrorum: nec dominis ſeruorum. Ideo enim architectores & domini indigent ſeruis & miniſtris: ſiue indigent organis aīatis: quia organa inanimata per ſe ipſa exercere non poſſunt illud ad quod ſunt facta nam ſi tripodes & menſe regum & principū uel etiam aliorum tales eſſent quales erant tripodes in quodam templo de quibus quidā poetæ fabuloſe dicebant ꝙ ſpontanee ſe ingerebāt diuitiis obſequiis: & ſi omnia organa domus talia eſſent qualis erat ſtatuta dædali de qua phūs fabuloſe recitat in politicis ꝙ p ſe implebat opus debitum: nulla indigentia eſſet ſeruorum: ſed menſe ſe ipſas pararēt: & ut eſſet oportunitas oſtia ſe ipſa apperirent & clauderent ſed quia non ſic eſt organa inanimata a ſe ipſis moueri nō poſſunt. Ideo domini & architectores indigēt miniſtris & ſeruis: ut ſecundum eorū ductionem mouēat organa inaīata uel organa carētia rōne: ut opus proprium poſſint implere. Indignum eſt enim ſecundū ordinem uniuerſi: ut ſupma immediate ad miniſtrent infima: ſed lex uniuerſe eſt ut iſima admīniſtrētur: a ſupmis per media. Supræma autē in quolibet negocio eſſe uidenť architectores & domini: infima uero ſunt organa inaīata: media ſunt miniſtri & ſerui: qui ſunt quaſi quædam organa animata: in dignum eſt autem dominos & architectores per ſe ipſos eſſe præparatores menſarum uel eſſe hoſtiarios: aut aliqua talia exercere ſed congruentius eſt hæc per medios miniſtros efficer: in domo ergo completa utraq̧ organa ſunt neceſſaria aīata & inanimata quæ qūo ad inuicem ſe habeant manifeſtatum per iam dicta: nam aīata ſunt ante inanimata & hæc per illa ſunt adminiſtranda & mouenda ut poſſint propria opera adimplere.

¶ Qualia ædificia debent hēre reges & principes & uniuerſaliter omnes ciues quātū ad opis īduſtriam & operis temperamentum. Cap. iii.

Ex prædictis patere poteſt in hac tertia parte huius ſecundi libri dicendū eſt tam de miniſtris q̄ de his q̄ deſeruiūt ad conſeruationem & ad ſufficientiam uitæ. De ſeruientia autē conſeruationi & ſufficientiæ uitæ quaſi ad tria reducuntur. Huiuſmodi eni ſūt ædificia poſſeſſiones & nūmiſmata. de quattuor ergo dicendum erit. Declarabitur enim primo quales domos & quales hītationes reges & prīcipes & uniuerſaliter ciues hēre debent. Secūdo determinabitur de ipſis poſſeſſionibus. Tertio de nūmiſmatibus. Quarto de miniſtris. ¶ Inter alia autem quæ cōſideranda ſunt in ædificiis ut tradit paladius in libro de agricultura: eſt induſtria opis ut ædificium ſit ſubtiliter & debite factum & temperamētum aeris ut ſit in debito aere collocatum. Quod autem reges & principes debeant hēre habitationes mirabiles & ſubtili īduſtria conſtructas probat philoſophus duplici rōne quarum prima ſumitur ex parte magnificētiæ regiæ: ſecunda ex parte proprii: poſſumus autem & nos tertiam rationem addere ex parte familiæ & miniſtrorum. ¶ Prima uia ſic patet: nā ſecundum phūm. iiii. ethi. capitulo de magnificentia maxīe glorioſos & nobiles decet eſſe magnificos: reges ergo & prīcipes qui debēt eē nobiles & pclari potiſſime decet eſſe magnificos. Alii. n. moderatas poſſeſſiōes habētes pñt eſſe liberales eo & liberalitas in paruis ſumptibus eſſe poſſit. Sed reges & prīcipes multitudine poſſeſſionū pollētes dēnt eſſe magnifici eo ꝙ magnificentia circa magnos ſumptus eſſe cōtingat. Sed magnifici ut diciť in eodē. iiii. ethi. ē pparare habitationē decentē. Nō eſt aūt decens habitatio niſi magnifico opere & mirabili induſtria ſit cōſtructa. Ex pte ergo ipſius magnificentiæ regiæ patet ꝙ reges & prīcipes quātū ad induſtriā operis decet habere habitatiōes mirabiles. Alii uero ciues tales habitatiōes habere dēnt magis & minus mirabiles ut cōpetit ꝑprie facultati. ¶ Secūda uia ad inueſtigandū hoc idem ſumiť ex parte ipſius proprii: & hanc tangit phūs. vi. politi. ubi ait ꝙ principes decet ſic magnifica facere & talia ædificia conſtruere ꝙ populus ea uidens q̄ſi ſit mēte ſuſpenſus ꝓp uehæmentē admirationem: nam populus minus inſurgit contra principem uidens ipſum ſic magnificū qlibet eni de populo hoc uiſo oppinatur principē eſſe tātum ꝙ quaſi īpoſſibile ſit ipſum inuadere: & quaſi circa impoſſibilia non cadit electio neq̧ conſilium ut uult phūs. iii. ethi. qui licet ex populo retrahīťur ne diſſentionem faciat cōtra principē ſi aſpiciat ipſum tantum & tam magnificum. Magnitudo enim ædificiorū licet nō ſit fienda ad oſtētationē & inanem gloriam. Decet enim reges & principes ne in contemptum habeantur a populo facere ædificia magnifica prout requiriť decentia ſtatus in quo exiſtunt. ¶ Tertia uia ſumitur ex parte miniſtrorum & familiæ nā ubi multæ ſunt diuitiæ multi ſunt qui commedunt illas. In domibus ergo regum & principum oportet multos habundare miniſtros. ut ergo nō ſolum perſonas regis & principis: ſed etiam multitudo miniſtrorum debite commorari poſſint ī ædificiis conſtructis oportet ipſa eſſe magnifica. ¶ Viſo qualia debent eſſe ædificia quantum ad magnificentiam & induſtriam operis reſtat uidere qualia eſſe debent quantum ad aeris temperamentū. Tangit autem palladius in libro de agricultura tria eo quibus cognoſcere poſſumꝰ in quo aere ſit ædificium cōſtruēdum. Dicit. n. ſalubritatem aeris primo declarare libertatem a

uallibus infimis. Si enim in uallibus infimis ædi
ficia conſtruantur quia aer eſt ibi groſſus ꝓpter
circunſtantiam montium contingit ipſum non
eſſe ſalubrem. Sic enim imaginari debemus ꝙ
ſicut aqua currens ſanior eſt q̃ ſtans: eo ꝙ aquæ
ſtantes ut plurimum ingroſſantur & putreſcunt
ſic aer recluſus in uallibus eo ꝙ non habeat libe
rum motum quaſi ingroſſatur & efficitur nõ ſa/
lubris eſt ergo propter ſalubritatem aeris conſi/
derandum in ædificiis conſtruendis ut non fiat
talis conſtructio in uallibus infimis. ℭSecũdo
conſiderandum eſt ut locus ille in quo eſt ædifi
cium conſtruẽdum ſit a nebularum tenebris ab
ſolutus nam in aliqua parte terrarum uel quia il
la eſt magis paludoſa uel propter aliquam aliã
diſpoſitionem terræ magis & ſepius obtenebra
tur aer per nebulas & uapores tam in parte illa q̃
in parte alia quare ibi redditur aer non ſalubris
ideo ſi uitari põt nõ ſũt ibi ædificia conſtruẽda.
ℭTertium ꝙ declarat ſalubritatem aeris eſt con
ſideratio habitatorum exiſtentium in ipſo. Si.n.
alicubi ædificare uolumus ſi contingat circa re/
gionem illam aliquos habitare: conſiderãda ſũt
habitatorum corpora ſi eis ſit calor ſanus & pul
cer: ſi ſit ipſis firma ſinceritas capitis: ſi habeãt acu
tum uiſum & purum auditum: uocem claram: ꝑ
omnia hæc indicatur bonitas aeris: & per cõtra
ria indicatur aer eſſe infirmũs. Si enim habitato
res in ipſo non habeant calorem ſanum ſed cro
ceum de facili in capite patiantur: habeant per/
turbatum uiſum impurum auditum uocem rau
cam per omnia hæc quaſi per quædam ſigna ae
ris impuritas demonſtratur.

ℭQualia debent eſſe ædificia quantum ad ſalu
britatẽ aquarum & q̃tũ ad ordinẽ uniuerſi. Ca. iiii.

PRæter prædicta duo uidelicet præter
operis induſtriam & aeris temperamẽ
tum ſunt duo alia in ædificiis attendẽ
da ut aquæ ſalubritas & debita diſpoſitio uniuer
ſi. Aqua enim ſecũdum philoſophum eſt ualde
communis & in multis deſeruit ad neceſſaria ui
tæ. Ideo ualde conſiderandum eſt ut ſic ædificiũ
ſituetur ut ei ſit aq̃ ſalubris copia ne habitatores
eius ob infectionẽ aquæ infirmitatẽ cõtrahant.
Tangit aũt palladius in libro de agricultura ſex
q̃ ait eſſe conſiderãda in cogitiõe aquæ ſalubri
tatis. ℭPrimũ ẽ quia aqua illa deriuari nõ de/
bet a paludibus & a lacunis. Paludes enim & la/
cunæ eo ꝙ eis ſit aqua quodãmodo ſtans ut plu
rimũ habent aquã nõ ſalubrẽ. ℭSecundo cõſi/
derandum ẽ ne aqua illa ſumat originẽ ex me/
tallis: uel ne tranſeat per metallorum uenas: ha/
bent enim metalla uenas ſuas ſubterraneas & a
quæ in locis ſubterraneis generant̃ & per uenas
ſubterraneas tranſit: quare ſi locus generationis
aquarũ uel meatus ꝑ quos aquæ tranſeunt ha/
beant in ſe principia uenarũ metallorum ex hoc
aqua inficitur & nõ eſt ita ſalubris. Eſt enim hu
midum & molle de facili paſſiuũ: aqua ergo q̃a
eſt hmõi de facili inficitur a metallis: & maxime
a metallorum uenis ubi non ſunt matalla pura
ſed ſimul cũ metallis ſũt aliquæ admixtæ putre
dines. ℭTertium ꝙ conſiderãdum eſt in aquis
eſt ꝙ ſit coloris perſpicui: nam ipſa infectio colo
ris aquæ infectionem demonſtrat. ℭQuartum
eſt ne aliquo odore uel ſapore uiciẽtur nam pra
uus odor uel ſapor aquarũ ut plurimũ deſignat
illas aquas generari uel tranſire per aliqua loca
infecta a q̃bus talẽ odorẽ uel ſaporem contraxe
runt. ℭQuintum eſt ne aquis illis aliquis inſe
deat limus: nam terra limoſa & lutoſa eo ꝙ inſe
cta ſit ſana eſſe non poteſt. Hæc ergo quinq; at/
tendẽda ſunt in ſalubritate aquarum. Verumq;
contingit aliquando nos in his ſignis decipi. Idõ
adducit palladius ſextum ꝙ dicit etiam conſide
randum eſſe uidelicet ut conſideretur conditio
& diſpoſitio corporum utentium illis aquis eſt
ergo aſpiciendum ſidentes & gingiuæ utentiũ
illis aquis ſint puri ſi utentes eis habeant capita
ſana & inperturbata: ſi uenter aut uiſcera uel la/
tera ſiue renes nullo dolore aut inflatione uexẽ
tur: nam ex malitia aquarũ uel omnia mala hæc
uel aliqua horum conſueuerunt cõtingere: ædi
ficium ergo conſtruendum ædificari debet in ta
li ſitu ꝙ ſit ei copia aquæ ſalubris habentis con/
ditiones illas de q̃bus fecimus mẽtionẽ. Quod
ſi tamen ædificandi neceſſitas urgeat nec tamen
ibi aquæ ſalubris ſit copia eſt ibi ſecundum pal/
ladium conſtruenda ciſterna in aqua pluuiales
aquæ colligendæ ſunt: nam ſecundum eundem
aquæ cæleſtis & pluuialis ad bibendum. q. om
nibus antefertur: ſunt autẽ in ciſterna illa piſces
fluuiales apponendi ut eorum natatu aqua ſtãs
agilitate currentis aquæ pure muretur. ℭViſo
qualiter eſt ædificium conſtruendum quantum
ad ſalubritatem aquæ: reſtat uidere qualiter con
ſtruendum ſit quantum ad ordinem uniuerſi.
In ordine autem uniuerſi prout req̃rit ædificiũ
conſtruendum: ſunt tria cõſideranda: uidelicet
cõditio cæleſtis: diuerſitas uentorum: & diſpoſi
tio terrarũ. ℭQuantum ad conditionem cæle/
ſtem: ſed duo ſunt attendenda. Primo ut yeme
debita claritate illuſtretur. Secundo ne in æſta/
te immoderato calore opprimatur ꝙ fieri conti
git ſi ædificium ſecũdum ſuam ampliorem par
tem reſpiciat oriens yemale: tunc enim eo ꝙ in
yeme oppoſitum ſit ſoli debita claritate illuſtra
bitur. In æſtate q̃dem eo ꝙ oblique reſpiciatur
a ſole habebit in calore temperamentum. nam
ſemper radius obliquus minorem calorem ge/
nerat q̃ directus. ℭSecũdo in ædificando ædifi
cio attẽdẽda eſt diuerſitas uẽtorum: & hoc quã
tum ad diuerſitatẽ camerarũ: nam uẽtus ſepten
trionalis eo ꝙ puriorem aerẽ facit ſalubrior eſſe
uidet̃ ꝑp tẽpus ergo æſtiuũ in quo hoies facil'
infirmant̃ ædificãdæ ſũt aliq̃ cameræ oppoſitæ
uero ſeptẽtrionali ut ĩ eis ſalubrior cuſtodiat̃ ui
ta. ℭTertio q̃tũ ad ordinẽ uniuerſi cõſideranda
ẽ diſpoſitio terrarũ ut ĩ tali loco ædificiũ cõſtrua
tur cui uiridaria & pomeria eẽ poſſunt cõnexa.

Aſpectus enim talium & deambulatio per ea ad
hilaritatem & ſanitatem cōfert. ¶ Eſſent autem
in ædificiis conſtruendis q̄dam alia particularia
dicenda ut qualis deberet eē cella uinaria qa de
bet eē frigida obſcura oppoſita ſeptentrioni de
bet eē longe ab aquis ut a ciſternis & flumini/
bus & longe a ſtabulis fimo & ſterquiliniis. Sic
etiam aliæ particulares conditiones ædificiorū
diſtingui poſſent:ſed quia talia nimis particula-
ria ſunt edificatorum induſtrie relinquantur.

¶ Quod poſſeſſio eſt homini quodāmodo na-
turalis & ab renūtiantes poſſeſſionibus quodā/
modo non uiuunt ut homines:ſed ſunt homini
bus meliores. Cap.v.

d Icto de ædificiis ſecūdum ordinem ſu
perius enarratum reſtat dicere de poſ
ſeſſionibus. ¶ Poſſumus autem tripli
ci uia uenari ꝙ rerum poſſeſſio eſt quodāmodo
naturalis prima ſumitur ex neceſſitate uitæ:ſecū
da ex dignitate hominis:tertia ex actiōe naturæ.
¶ Si enim hoīes naturaliter uiuūt & ſocietas po
litica eſt quodammodo hoī naturalis ut in pri-
ma parte huius ſecundi libri diffuſius probaba/
tur:oportet aliquomodo naturalia eſſe quæ ſūt
neceſſaria in uita politica: ſed ſecundum phūm
primo poli. neceſſaria eſt rerum poſſeſſio in gu/
bernatione domus ſi quis debeat politice uiue/
re:eo ergo ipſo ꝙ rerum poſſeſſio deſeruit neceſ
ſitati uitæ ē quodammodo hoī naturalis. ¶ Se-
cunda uia ad inueſtigandum hoc idem ſumitur
ex dignitate humana eo enim ipſo ꝙ homo re/
ſpectu corporalium & ſenſibilium eſt creaturarū
digniſſima habet naturale dominium ſuper ip/
ſa:quare naturale eſt homini ꝙ dominetur iſtis
ſenſibilibus & ꝙ poſſit eis uti in ſuum obſequi/
um & quia hoc eſt quodammodo poſſidere ea
ideo eorum poſſeſſio eſt ei naturalis. Vñ & phūs
primo politi. ubi probat poſſeſſiōem talium na-
turalem eſſe:ait ꝙ hominum ad beſtias natura-
liter eſt iuſtum bellum:eo enim ꝙ beſtiæ natura
liter hoī debent eſſe ſubiectæ & debent ordina-
ri in obſequium eius:ſi ipſe refugiant obſequiū
hoīs:homo contra ipſas bellat tanq̄ contra ea q
bus naturaliter dominabitur. Sicut ergo homo
naturaliter dominatur beſtiis: ſic & naturaliter
dominatur aliis exterioribus rebus ꝙ non eſſet
niſi rerum poſſeſſio quodāmodo naturalis eēt.
¶ Tertia ſumitur ex actione naturæ:nam ſi ī prīa
generatione natura non deficit animalibus: ſed
naturaliter præparat eis debitum nutrimentum
congruum eſt ut non deficiat eis iam perfectis.
Si enim digniora ſunt perfecta imperfectis & ip-
ſis imperfectis animalibus præparatur debitum
alimentum a natura multo magis hoc ꝑparabit
eis iam ineſſe perfectis. Animalium autē q̄dam
ouificant:quædam aīalificant. In aīalibus autem
facientibus oua cuiuſmodi ſunt aues:ſic natura
ordinauit ponens in ipſis ouis album & rubeū
ita ꝙ ex albo generatur auis & rubeum cedit in
nutrimentum. Aui enim exiſtenti intra teſtam
ouī non deficit quin prouideret ei debito nutri
mento:ſic etiam animalibus natis per generatio
nem natura non deficit quantum ad nutrimen-
tum quia ſtatim ſolicita eſt inducere lac in ma/
millis matris:ut ex eo animalia gēita nutriri poſ
ſint:quare ſi aīalibus impfectis natura præparat
nutrimentum & neceſſaria uitæ multo magis
hoc facit animalibus perfectis. Ideo ait phūs pri
mo politi. ꝙ hæc. i. res a quibus nutrimentū ac
cipimus date ſunt nobis a natura naturale eſt er
go nobis habere res exteriores:habere ergo do-
minium rerū exteriorum eſt quodāmodo hoī
naturale quia natura produxit hmōi ſenſibilia ꝓ
pter hominem. Sumus enim quodāmodo nos
finis oīum: ut dicitur ſecundo phiſicorum quī
ergo talibus abrenunciat & ꝓponit uiuere abſq̄
dominio exteriorum rerum non proponit uiue
re ut homo ſed eligit ſibi uitam cæleſtem:& ſu/
pra hoīem ſicut nubere & per generatiōem pro
ducere ſibi ſimile eſt homini naturale: nihilomī
nus tamen multi ſunt qui uolentes uacare maio
ri bono cōnubia renuūt tales enim ut ſuperius
dicebatur nō uiuunt ut hoīes nec ſunt pars ciuī
tatis:ſed eligūt ſibi uitam ſupra hoīem & dicēdī
ſunt hoībus meliores naturale eſt homini ergo
ut homo eſt ut uult philoſophus primo politi.
habere poſſeſſionem & dominium aliquarum
rerum exteriorum propter ſufficiētiam uitæ na
tura ergo ſicut dedit homini uiuere ſic fecit anī
malia plantas & herbas ut homo eis dominaretˀ
& ut poſſideret ea & ut ſuſciperet inde debitum
nutrimentum ſine quo uita nr̄a durare nō pōt.

¶ Quod utile eſt in uita politica quemlibet pro
priis gaudere poſſeſſionibus. Cap.vi.

f Vit opinio ſocratis & platonis ut reci-
tat phūs. ii. poli. ꝙ eſſet utile & expedī
ens ciuitati ꝙ ciues propriis poſſeſſio/
nibus non gauderēt ſed oīa eis eſſent cōia ymo
ꝙ peius eſt ipſas fœminas & filios uoluit eſſe cō-
munes. Dicebat enī ſocrates & plato eius diſci/
pulus fuit ſecutus ipſum dicens ꝙ ſi nullus habe
ret uxorē propriā ſed q̄libet ad q̄libet ꝓ ſua uolu
ptate accederet eſſet ſupræma unitas & ſupma
dilectio in ciuitate:tunc enim oēs uiri diligerēt
oēs fœminas tanq̄ proprias ſic etiam omnes ho
mines diligerent omnes pueros tanq̄ filios pro-
prios eo ꝙ neſciret pater quis puer filius ſuus eſ
ſet ſed reputaret quemlibet propriū filium & di
ligeret oēs pueros tanq̄ natos ꝓprios. Sic ergo
ſocrates & plato ſenſerūt. Sed in tertio libro ubi
agetur de regimine ciuitatis hæc opinio diffuſi
us tractabitur. Sufficiant autem ad præſens ſci/
re quid ſentiendum ſit de poſſeſſione rerum ex
teriorum pro ut facit ad regimen & gubernatio
nem domus ſi enim hoīes ut plurimum nō ha/
berent appetitum corruptum:& ut in pluribus
non eſſent proni ad malum expediret ciuitati
poſſeſſiones communes eſſe eo ꝙ bonum quā/
to communius tanto diuinius. Omne enim bo
num in cōmune reductū ſcdm Boetiū pulchriˀ

elucefcit rebus ſtantibus ut nunc utile eſt ciuita-
ti ciues gaudere poſſeſſionibus propriis eo ꝙ ui
ta ciuilis ſit uita cōmunium hominū hoïes eni
cōmuniter non ſunt adeo perfecti ꝙ eſſent con-
tenti uiuere tali uita Poſſumus autem ex diuer/
ſis locis in libro politi. accipere tria per quæ tri/
plici uia uenari poſſumus quod expedit ciuitati
ciues habere proprias poſſeſſiões. Prima uia ſu/
mitur ut remoueatur inertia & ignauia. Secūda
ut prohibeatur litigium. Tertio ut tollatur inor
dinatio & confuſio. ¶ Prima uia ſic patet: nā ho
mo adeo diligit ſeipſum ꝙ ſemper magis ſolli-
citus eſt de bono proprio q̄ de alio uidemus au
tem ꝙ ſic eſt facile poſſeſſiones conſumere & de
ſaſtare: & adeo eſt difficile laborare & proprio
lucro ſubſtantiam & poſſeſſiones acquirere ꝙ ī
ciuitate cōtingit multos egere & eſſe pauperes:
non obſtante ꝙ ciues poſſunt gaudere poſſeſſio
nibus propriis: & ꝙ ſollicitantur circa ea tāquā
circa propria bona. Si ergo nullus haberet aliqd
proprium ſed omnibus ciuibus eſſent poſſeſſio-
nes communes quia ciues non ſic eſſent ſolliciti
ad colendas poſſeſſiones communes ſicut ſunt
ſolliciti ad proprias ut plurimū contigeret ciui
tatem illam ſic ordinatam uenire ad inopiam ut
ciues non poſſent ſibi ī uita ſufficere: aliquid igi
tur non eſt utile ſimpliciter ꝙ eſt utile in caſu re
bus ſi ſic ſe habentibus utile eſt ciuitati ciues ha/
bere poſſeſſiones proprias: ne ꝑpter ignauiam
circa communia domus ciuiū patiātur inopiā.
¶ Secunda uia ad inueſtigandum hoc idem ſu-
mitur ex remotione litigii: ut plurimum eni cō-
ſurgunt lites & bella inter participantes aliquid
commune. Videmus autem ipſos fratres ex eo/
dem patre natos inter quos ſecundū phūm. viii.
ethi. eſt amicitia naturalis ut plurimum bellare
inuicem eo ꝙ ſit eis cōmunis hereditas quanto
ergo magis eſſet diſſentio inter ipſos ciues īter
quos non eſt tanta amicitia ſi eſſent eis poſſeſſio
nes cōmunes. ¶ Tertia uia ſumitur ex remotio-
ne inordinationis & confuſionis: nam ſecundū
phūm. ii. poli. ſic accideret tunc ſi ciues non ha/
berent poſſeſſiões proprias ſicut accidit cum ali-
quid cōmittitur pluribus miniſtris cum enim
hoc fit quilibet miniſtrorum retrahitur ne faciat
ꝙ mandatur ſperans alium implere ꝙ iubetur:
propter quod oportet rem illam uel non produ
ci ad effectum uel confuſe & inordinate fieri ut
ergo tollatur confuſio & inordinatio circa expe
dientia ciuitati: utile eſt ciues gaudere poſſeſſio
nibus ꝑpriis ut magis ſolicite & magis ordina/
te & abſq; litigio campi & terræ & alia fructifera
excolantur.

¶ Quō eſt utendum exterioribus bōis: uel re/
bus & quis modis uiuendi ſit licitus. Cap. vii.

P Hiloſophus. i. poli. oſ̄dit ꝙ ex alio &
alio uſu exteriorum rerum conſurgit
alia & alia uita ſiue alius & alius mo/
dus uiuendi. ſicut. n. uidemus in aīalibus & be/
ſtiis ꝙ non oēs utuntur eiuſdem rebus nec oēs
habent eundem modum uiuendi ſic in homini
bus habere eē. Nā aliqua animalia uiuunt ex her
bis aliqua ex poſitionibus uel fructibus. aliqua
uero ex raptu. Ideo diuerſi ſunt modi uiuēdi aīa
lium. nam aliqua uiuunt ut ait phūs diſperſa ali
qua agregalia. i. ſociata. Aliqua uero uiuūt diſ/
perſa. quilibet. n. ſic uiuunt ut expedit ad ſuffici
entiam uitæ & ut melius ſibi pñr cibum & nu/
trimērium quærere. homines etiā diuerſimode
utuntur exterioribus rebus & nō eodē mō uiuē
di uiuunt. diſtinguit autē phūs primo polit. iiii.
uitas ſimplices uel. iiii. modos uiuendi ex quib9
conbinatis reſultant alii modi uiuendi uel aliæ
uitæ. eſt. n. uita q̄druplex uidelicet paſcualis ue/
natiua piſcatiua & furatiua. paſcualem autē uitā
ducunt uiuentes ex agricultura uel ex animali/
bus domeſticis. Venatiua autem uiuentes ex ſil-
ueſtribus. piſcatiua autem ex piſcibus: ſed furati
uam uitā ducunt uiuentes ex rapina & furto. cō-
tingit autē hos modos uiuendi cōbinare. quia
quidam uiuūt paſcualiter & uenatiue. quidam
paſcualiter & piſcatiue. quidam uero uēatiue &
furtiue. quidam autem ex omnibus. nam ex pa-
ſcuis & piſcibus uenationibus & furtis uitā quæ
runt. horum autem modorum modus uiuendi
furtiuus oīno illicitus ē: alii uero modi poſſunt
eſſe liciti. ¶ Viuere enim ex paſcuis ut uiuere ex
agris & aīalibus domeſticis cuiuſmōi ſunt oues
& boues &c. talia licita ſunt. quia natura talia ꝓ
duxit ordinans ea ad uſum hominis. ſemper. n.
nuper facta ordinantur ad perfectiora ut aqua &
terra quæ ſunt inanimata ordinantur ad nutri/
mentum arborum & plantarum tanq̄ imperfe/
cta ad perfectiora. arbores uero & plantæ tanq̄ ī
ſenſibilia ordinantur ad nutrimētum animaliū
ſenſibiliū. omnia autē hæc tam inanimata q̄ ue
getabilia ſenſibilia ordinantur ad nutrimētum
& ſubſtentationem hominum propter quod be
ne dictum eſt quod ſcribitur primo poli. ꝙ na/
tura dedit nobis talia. ordinauit eni ea ad uſum
& dominium noſtrum. licitum eſt ergo ſumere
nutrimentum ex agris & animalibus domeſti/
cis quare uita paſcualis eſt licita. ¶ Sic etiam ue
natiua & piſcatiua de ſe nō ſunt illicita. quia eni
homo naturaliter dominare debet non ſolum
animalibus domeſticis ſed etiam beſtiis ſilueſtri
bus & piſcibus habet contra talia iuſtum bellū.
propter quod philoſophus primo poli. uult ue
natiuam & piſcatiuam eſſe uitas licitas. ait eni ꝙ
hominum ad beſtias & ad alia animalia eſt iu/
ſtum bellum per ſe enim loquendo homines iu
ſte poſſunt talia facere & ordinare ea in ipſum ꝓ
prium. ¶ Furtiua autem uita per ſe loquendo ē
illicita quia hominum ad homines per ſe non
eſt iuſtū bellum. Si enuim homines aliqui con
tra alios iuſte bellant hoc eſt quaſi per accidens
inquantum illi aliquo modo forefaciunt uel fo
refecerunt in ipſos. delinqd ergo homo offen/
dendo beſtias ſi aūt in offenſiōe beſtiaꝝ eſt deli
ctū hoc ē q̄ſi ꝑ accidēs īquātū talis offēſa redūat

Digitized by Google

In offenſam hoīs ut in offenſam proprii poſſeſſoris. Videtur tamen uelle phūs ꝙ non ſolum hominis ad beſtias:ſed etiam hominis ad barbaros ſit iuſtum bellum.homines.n.barbari & ſilueſtres quia ab uſu rationis deficiunt naturaliter debent eſſe ſubiecti hominibus pollentibus ſubtilitate & prudentia. Videtur enim uelle ꝙ quia ſapientes naturaliter debent dominari inſipientibus iuſtum habere bellū contra ipſos.ſi eis nolint eſſe ſubiecti. ſecundum quē modum loquēdi ciues qui magis uigent prudentia & intellectu iuſtum habent bellum contra ruſticos ſi recuſent ſubici illis propter quod contra tales recuſantes ſubici quos dignum eſt eſſe ſubiectos ſecundum ſententiam philoſophi ſic intellectam. Videtur enim licita prædatiua uita.ut quod licitum eſſet non ſolum hos deꝑdari & accipe ſua: ſed eos etiā accipere in prima ex quo recuſant facere ꝙ tenentur. Verum quia nulli eſt iniuria facienda per ſe loquendo uita furtiua uel ꝑdatiua debet illicita iudicari.debet.n.quis de proprio uiuere non de uſurpatione alieni quia igitur decet ipſos ciues & multo magis reges & pricipes uiuere uita uirtuoſa. Si uolunt proprias debite gubernare.Decet eos ſcire quod ſūt uitæ uel ꝙ ſunt modi uiuendi & qui illorum ſunt liciti & illiciti quoniā nullus poteſt uirtuoſe uiuere ſi poſſeſſionibus uel rebus exterioribus utaſ illicite.

¶Quod ciues & multo magis reges & prin.nō dēnt infinitas poſſeſſiones appetere. Cap.viii.

Communiter uidētur delinq̄re hoīes circa appetitum poſſeſſionum & circa concupiſcētiam diuitiarum nunq̄.n. cōiter hoīes ſacientur poſſeſſionibus & diuitiis. nam nunq̄ pñt tot hr̄e quin plura uelint. ¶Aſſignat autē phūs.i.poli.duplicem cām q̄re cōcupiſcentia diuitiarum eſt infinita. Prima ſumitur ex in ordinatiōe uoluntatis.Secūda ex falſa eſtimatione finis. ¶Prima uia ſic patet nam ut ipſe ait infinita eſt diuitiarum concupiſcentia cuius cauſa eſt ſtudere hoīes circa uiuere non circa bene uiuere.quicūq; aūt propter ipſum bene uiuere diuitias uolunt fruitiones corporales non infinitas q̄runt.bene.n.uiuere eſt uiuere uirtuoſe. hoīes ergo quia non curant uiuere uirtuoſe: ſed totum ſtudium eorum eſt ut uiuant ſecundum corporis uoluptatem cū diuitiæ maxime uideantur hoc efficere ut per eas quilibet conſequi poſſit.ꝙ appetit ut melius hoīes poſſunt expleſ ꝙ uolunt diuitiis & poſſeſſionibus non ſacianſ. ¶Secunda uia ad inueſtigādum hoc idē ſumiſ ex falſa eſtimatione finis:nam ut diſtinguit philoſophus.i.poli.& ut ſupra in primo libro diffuſius diximus aliter appetiſ finis & aliter ea quæ ſunt ad finem. Nam finis appetitur in infinitum ea uero q̄ ſunt ad finem ſecundū modū & menſuram ipſius finis ut ſi finis medicinæ eſt ſanare non poſſet medicus tantam ſanitatem induceſ quin ſi eſſet poſſibile ualet eam maiorem efficere.Medicus ergo ſanitatem quaſi appetit inducere infinitā.Sed potionē appetit dare ſecundū modum & menſurā ſanitatis.cōiter ergo hoīes quia falſam eſtimationē hn̄t de fine & putant ipſum finē in diuitiis eē ponendū appetunt eas in infinitū.ſed ꝙ ad gubernationē dōus ptineat ſi appetere infinitas poſſeſſiones duplici uia uenari poſſumus.Prima ſumiſ ex ſimilitudine quam habet yconomica & ars gubernatiua domus ad naturam.ſecūda ex ſimilitudine quā habet ad artes alias. ¶Prima uia ſic patet.uidemus.n.naturā nō ſolicitari circa nutrimentū infinitum. ſed tm̄ apponit de nutrimēto q̄tum reqrit aīal nutriendum ut ſi ex albo oui natura generat auem & ex rubeo nutrit ipſā ut apponit natura i ouo infinitū rubeū.ſed tm̄ apponit ibi de eo q̄tū ſufficit ad nutrimentū illis auis.ſic ēt ſi natura ex menſtruo facit aīal & ex lecte nutrit ip̄m non opponit in uberibus infinitum lac:ſed tm̄ apponit ibi de eo q̄tū ſufficiat ad nutrimentū aīal gn̄ati. cū ergo diuitiæ & poſſeſſiones ordinenſ ad nutrimentum & ad ſufficiētiā uitæ ſicut rubeū i ouo ad nutrimentū auis & lac i uberibus ad nutrimētum fœtus.ſi gubernator domus nō uult cōtra naturā agere:ſed uult ſuam domū regere ſcd̄m modum & ordinē naturalē nō debet infinitas diuitias & poſſeſſiones appetere:ſed cum tot habet ꝙ ſecundū exigentiā ſui ſtatus bn̄ ſufficiant ad gubernationē domus debet illis eſſe contentus. ¶Secūda uia ad inueſtigandū hoc idem ſumitur ex ſimilitudine quā habet ars gubernationis domus ad artes alias.nā poſſeſſiones ſunt q̄dam organa artis gubernationis domus ſicut incus martellus &c.hmōi ſunt organa artis fabrilis.nulla aūt ars ut ait phūs.i.poli.habet organa infinita.ergo nec gubernatiua debet q̄rere ifinitas poſſeſſiones. ¶Decet igitur oēs ciues & multo magis reges & principes eſſe cōtentos tantis poſſeſſionibꝰ & diuitiis q̄tas reqrit exigentia ſui ſtatus:nam non ſaciari poſſeſſionibus & diuitiis ut patet per habita uel procedit ex falſa eſtimatione finis uel ex iordinatione uoluptatis.tanto ergo de teſtabilius eſt hoc i regibus & principibus q̄ in aliis.quanto decet hr̄e ordinationē uoluptatem& meliorem exiſtimationē finis. nam ſicut in primo libro dicebaſ.deteſtabilius ē in rege non hr̄e uerā extiationem de fine q̄ in populo eo ꝙ populus a rege dirigiſ.ſicut deteſtabiliꝰ eſt in ſagittāte non cognoſcere ſignū quā in ſagitta eo ꝙ ſagitta a ſagitante dirigatur.

¶Quod ſunt ſpecies cōmutationū & quæ fuit neceſſitas inuenire denarios. Cap.ix.

Si cōſiderentur dicta phi in pri. poli. oēs commutationes quaſi ad tria genera reducuntur. Quarū una eſt commutatio rerum ad res.ut frumenti ad uinum uel ad ordeum uel ad alia ſuplentia indigentiā corporalem. Alia eſt cōmutatio rerū ad nūmiſmata.Tertia ē nūmiſmatum ad nummiſmata ut cū denarii argentei cōmutanſ in aureos uel econuerſo.uel nūmiſmata regionis unius cōmutanſ

in nūmiſmata regionis alterius. ¶Vt ergo ſcia-
mus qūo hmōi cōmunicationes oportuit intro
duci ſciendum ꝙ ſi non eſſet niſi cōitas domus
quæ eſt cōitas prima nulla cōmutatio eſſet ne/
ceſſaria.nam in domo dn̄atur paterſamilias cu
ius eſt prouidere omnibus exiſtētibus in domo
quare omnis cōmutatio facta ad ſubiectionem
domus fit a patreſamilias:uel per ſe uel per pro-
curatores intermedios:nam ipſius patriſſamilias
eſt totam indigentiam ſubleuare domeſticam.
ſed cum eiuſdem ad ſe ipſum nō ſit nec emptio
nec uenditio nec cōmutatio.bene dictum eſt ꝙ
dicitur primo poli.quia in prima cōitate quæ ē
domus manifeſtum eſt nullum eſſe opus ipſius
commutationis.igitur propter cōitates alias eſt
commutatio introducta.Sunt aūt aliæ cōitates
a cōitate domus ut cōitas uici uel ciuitatis uel
totius regni & prouinciæ.uel etiam diuerſorū
regnorum aut diuerſarum prouinciarū.Aliquā
do.n.indigentia ad uitam non inueniuntur in
toto regno uno ꝓpter quod oportet diſcurrere
aliquos per diuerſas mundi partes & per diuer/
ſa regna & regiones q̄rēdo aromata & alia q̄ re
quiruntur ad uitam propter.n.diuerſum aſpe/
ctum ſiderum & planetarum aliquibus abundāt
partes calidæ quibus non abundant frigidæ &
econuerſo.propter ꝙ non ſolum oportet com/
municare & conuerſari ad iuicem homines uni
us uici uel.unius ciuitatis aut unius ꝓuinciæ.ſed
etiam diuerſarum prouinciarum & regnorum.
propter has ergo communitates introductæ ſūt
illæ tres ſpecies commutationū.Nam & ſi ad cō
munitatem uici uel ciuitatis aliquomodo ſuffi/
ceret commutatio rerum ad res tamen ad com-
municationē quod habetur in toto regno opor
tuit introduci commutationem reꝝ ad denari-
os & econuerſo.Rurſus ſi in communicatione
totius regni ſufficeret commutatio reꝝ ad dena
rios & econuerſo in communicatione tamen q̄
eſt diuerſorum regnoꝝ & prouinciarū oportuit
introduci non ſolum commutationem reꝝ ad
res uel rerum ad denarios:ſed etiam denarioꝝ
ad denarios & econuerſo.Antiquitus enim ho-
mines ut ſatis innuit philoſophus primo poli.ī
ſimplicitate uiuentes quaſi ſolum commutabāt
res ad res ut ſi unus abūdabat in uino & alius in
ſrumento commutabant uinum ad frumētum
& per huiuſmodi commutationē ſubueniebant
ſibi ad ſufficientiam uitæ.qui modus ut ipſe ait
adhuc reſeruatur apud multas barbaras natiōes
quæ non habentes denariorum uſum ſolum res
ipſas commutāt.hic autem modus forte in uno
uico uel in una uilla obſeruari poſſunt ſed in to-
to uno regno uel in tota una prouincia illa eſ/
ſet magnæ latitudinis commode obſeruari non
poteſt.nam uinum frumentum & talia:quibus
indigemus ad uitam cum ſint magni ponderis
commode ad partes longiquas portari non poſ
ſunt.oportuit ergo inuenire aliquid quod eſſet
portabile.& quod eſſet pulchrum & utile ꝑ quo
inueniri poſſent uictualia.hmōi aūt maxime eſt
argentū & auꝝ q̄ inter cætera metalla ſunt pul/
chriora & ſūt utilia & honorabilia ex eis .n.pn̄t
fieri uaſa quæ ſūt hominibus utilia qbus factis
uidet̄ utens illis eſſe in honore & gloria.Primi/
tus ergo inuētæ fuerūt commutationes ad me
talla ſolum ſecūdum pondera ut uolētes hr̄e tā-
tū uini oportebat dare tantū ponderis argenti
uel auri uel etiā alterius metalli.ut placebat tūc
temporis populis uel regibus īſtituere:ſed quia
difficilis erat in oī emptione uel uēditione ſem-
per ponderare metalla ut emētes & uendētes ab
ſoluerent̄ ab hmōi pondere ī ipſis metallis ſcul-
ptū fuit ſignū aliqd̄ ut imago principis uel ali/
qd̄ aliud ſignū publicū per cuius inſpectionem
ſciret̄ q̄ti ponderis & quanti ualoris eſſet metal-
lū illud.Hoc ergo mō inuētus fuit dēarius & nū
miſmata qui eſt q̄ſi quidā fide iuſſor nī pro quo
ſtatim ſcd̄m ipſius ualorē recipere poſſumus ſup
plentia indigētiā uitæ.In toto ergo uno regno
ne nimis grauarent̄ hoīes cōmorātes in ipſo cū
ex una parte regni oportebat eos accedere ad ali
am portando ſecū uictualia honeroſa inuentus
fuit denarius q eſt de facili portatilis.ꝑ cuius cō
mutationē uictualia inueniunt̄.quare cōmuta/
tio reꝝ ad denarios & econuerſo forte ſuffice/
ret in uno regno uel in una ꝓuincia ſed quia in
diuerſis regnis diuerſi dn̄ant̄.nec eiſdē denariis
utunt̄ cōmorātes in diuerſis ꝓuinciis ꝓpter cō/
mutationē reꝝ ad res.& rerum ad nūmiſmata
oportuit inuenire cōmutationē nūmiſmatū ad
nūmiſmata.patet ergo qd̄ ſunt cōmutatiōes:&
qūo ſūt inuētæ & q̄ fuit neceſſitas inuenire dē:a-
rios.Decet ergo prudentē patrēſamilias & do/
ctū gubernatorē cognoſcere qūo ortæ ſūt tales
cōmutatiōes & ad qd deſceruiūt ut hoc cogno
ſcendo melius ſciat ſuæ domui prouidere.

¶Quod ſunt ſpecies pecuniatiuæ & quæ illaꝝ
eſt laudabilis & q̄ uituperabilis. Cap. x.

Conuenienter poſt tractatū de poſſeſſio
nibus.tractat̄ de nūmiſmatibus:nam
hr̄e poſſeſſiones & abundare uino &
frumēto eſt abūdare in diuitiis naturalibus.Sed
abundate in denariis & nūmiſmatibus ut patet
ꝑ phūm prio poli.eſt abundare in diuitiis artifi-
cialibus.Si ergo ars naturā præſuponit & ubi de
ſinit operatio naturæ.ibi incipit opatio artis.cō
grue poſt tractatū de poſſeſſionibus ex quibus
oriuntur diuitiæ naturales annectitur tractatus
de nūmiſmatibus.¶Poſtq̄ diximus q̄ fuit neceſ
ſitas inuenire nūmiſmata & pecuniā reſtat dice-
re ꝙ ſunt ſpecies ſpeculatiuæ.Diſtinguit āt phūs
in poli.quattuor ſpecies pecuniatiuæ uidelicet
naturalē campſoriā oboloſtaticā & cāchos ſiue
uſuram his.n.quattuor modis poſſideri conſue
uit multitudo pecūiæ.¶Pria ergo ſpecies ipſius
pecuniatiuæ dicit̄ eſſe quaſi naturalis quæ fit ex
eo ꝙ res naturales cōmutant̄ in pecuniā.Si quis
ergo abūdans in uino & frumēto q̄ naturaliter
producunt̄ ex eis pecuniā ſuſciperet talis pecūia

tiua quaſi naturalis diceret. quia a rebus natura·libus inciperet. ¶ Secūda ſpecies pecuniatiuæ dicit eſſe campſoria hoc eſt ſcd̄m phūm prio poli. ſorte primitus caſu & ſimpliciter inuēta fuit. ſed deinde per experientiam iam eſt artificialis effecta. quodlibet.n. nūmiſmata p ſe loquēdo plus ualer i ꝓpria ratione. accidit ergo forte aliquos hr̄e aliqua nūmiſmata quæ non multū apprecia bant in regione ſua eo ꝙ non eſſet ꝓpria regio/ni illi. Illis ergo caſu euntibus ad regiones illas quibus illa nūmiſmata erant propria & portan/tibus nūmiſmata illa accidit eos plus recipere ꝑ nūmiſmatibus illis q̄ in partibus propriis. ꝓpter quod caſu cāpſoria uſi ſunt. Sed ex hoc caſu ars ſumpſit originē. ut poſtea homines artificialiter conſiderarēt q̄ nūmiſmata in q̄bus partibus ex/pendunt ut poſtea campſoria artificialiter effe/cta eſſet cauſa lucrandi pecuniā. hæc enim pecuniatiua naturalis dici non debet quia nec a reb⁹ naturalibus icipit: nec ad naturalia terminatur. Sed i ea ſcd̄m phūm primo poli. dēarius eſt clementū & terminus. i principium & finis. Incipit n. hæc ars a denario quē dat & terminat ad dēa·riū quē recipit quare ibi denarius finis & principiū dici debet. ¶ Tertia ſpecies pecuniatiuæ eſt oboloſtatica uel ponderis exceſſiua. q̄ forte ſic i·uēta fuit. Nam ſicut maſſa metalli in denarios diuidit & imprimit ibi ſignū publicū ſic aliquādo aliqua neceſſitate interueniente ut pp uaſa fienda uel propter aliquid aliud denarii reſoluunt i maſſam. Accidit ergo forte ex totidem denariis nūero confici maſſam maioris ponderis ex quo caſu ars ſumpſit originem ut oēs denarii ponderarētur & qui eſſent maioris ponderis reſoluerētur in maſſam ut ex h oc lucrū haberi poſſet. ars ergo iſta oboloſtatica ſiue ponderis exceſſiua ex exceſſu ponderis qui inuenitur in denariis ſum·pſit originē. ¶ Quarta ſpecies pecuniatiuæ dici·tur eſſe canchos ꝙ in latino idem ſonat ꝙ part⁹. Videtur. n. hæc ars parere & generare denarios. q̄ nos cōmuni nomine appellamus uſuram. nū/quā. n. aliqua creſcunt in ſe ipſis niſi per partum uel per generationē: ut ſi aliquis hēt. x. oues po·ſtea in capite āni habeat. xx. hoc eſt quia oues il·læ generauerūt & pepererūt. Si quis ergo ex. x. denariis poſt aliquod tēpus uult habere. xii. qd̄ facit pecuniatiua uſuraria ꝙ plane patet uult ꝙ denarii illi pariant & generēt. Recta ergo uſura uocata eſt quaſi denarioꝝ partus. ¶ Harum au/tem. iiii. ſpecies ſecūdum philoſophum in poli. ſola prima quæ eſt quaſi yconomica & naturaliter eſt laudabilis. Aliæ uero tres ſecūdum ipſum merito uituperant. Nam omnis ars q̄ a denariis incipit & ad denarios terminant quaſi uidetur i denariis finem ponere. campſoria igitur oboloſtatica & uſura. qa quaſi totaliter in pecuniis exi·ſtunt. quia a pecunia incipiunt & ad pecuniam terminat. uituperandæ ſunt ſecūdū philoſophū nimis. n. uidetur eſſe denariorum cupidus cuius actiōes a denariis incipiūt & in denarios termi/nant. Quicquid tamē ſit de campſoria & oboloſtatica uſura tamē eſt ſimpliciter & in omnib⁹ deteſtanda ut in ſequēti capitulo apparebit. Vſuras enim nemo exercere debet campſoria autem & oboloſtatica & ſi mercatoribus uel aliquibus aliis permittūt. regibus tn̄ & pricipibus quos decet eſſe q̄ſi ſemideos exercere non conſtruit niſi primam ſpeciē pecuniatiuæ quæ eſt yconomica & quaſi naturalis. Decet. n. ipſos abūdare in poſſeſſionibus & in redditibus ex quorum fructu ꝑ defenſione regni & aliis neceſſariis poſſint abū·dare pecunia.

¶ Quod uſura eſt ſimpliciter deteſtabilis: & ꝙ eam decet reges & principes ꝓhibere. Cap. xi.

Q Varta ſpecies pecuniatiuæ quam phi/loſophus appellat cakos ſicut duplici nomine nominat ſic duplici uia inue·ſtigare poſſumus eam deteſtabilē eſſe. ¶ Vocat enim primo denarioꝝ partus ex quo nomine arguit phūs primo poli. eam contra naturam eſſe. nam parere & generare & multiplicari in ſe ipſis eſt ꝓprium naturalibus & eſt contra naturam artificialem. Scrinia. n. & arche quia ſunt artificia·lia quātūcū ſimul exiſtant. nūquā ſe ipſas multiplicant. Animalia uero quia ſūt res naturales ſimul manētia generāt & pariūt & ſe ipſa augēt. Volens igitur denarios ipſos in ſe ipſis multiplicari ut ꝙ. x. poſt lapſum temporis fiāt. xx. uult ꝙ artificialia ſeipſa multiplicēt. & qua hoc eſt contra naturam artificialiū. cum denarius ſit quid artificiale. bene dictum eſt quod dicit primo poli. uſuram eſſe quid deteſtabile & contra naturam. ¶ Secundo huiuſmodi pecuniatiuam poſſum⁹ oſtendere deteſtabilem eſſe ex alio nomie quo nominatur. ut quia dicit uſura. quod quaſi idē eſt ꝙ rapina uſus. In uſura enim uſus rapitur & uſurpat. uel idem uēditur bis. uel uēdit ibi uſus qui non eſt ſuus. Ad cuius euidentiam ſciendū ꝙ licet aliud ſit res: aliud uſus rei: ut aliud eſt domus & aliud inhabitare ipſam: in aliquibus ta/men nunquam conceſſio uſus ſeparari poteſt a conceſſione ſubſtantiæ. in quibuſcū igitur poteſt concedi uſus re abſ eo ꝙ concedatur eius ſubſtantia poteſt inde accipi penſio dato ꝙ res illa i nullo deterioraretur. Sed ſi non poteſt concedi uſus abſ conceſſione ſubſtantiæ quātum ad talem uſum non eſt penſio aliqua accipiēda. quia ſi accipiatur erit ibi uſura id eſt rapina uſus. Cum ergo uſus ipſius domus ſit domum inha/bitare non domū alienare. poſſeſſor domoꝝ poteſt concedere uſum domus ut inhabitationem abſ eo ꝙ concedat ſubſtantiam eius & quia cuius eſt ſubſtantia eius & uſus q̄diu ſubſtantia eſt ipſius uſus pertinet ad ipſum. Vendēs ergo ꝙ ſuum ē & ꝙ pertinet ad ipſum licite poteſt & nul/li ibi iniuriatur. nihil ergo rapit & nihil uſurpat ſi retinens ſibi dominū domus uendit inhabitationem & uſum eius. In denariis autem non ſic. Nam uſus proprius denariorum eſt expendere & alienare denarios. nunquam poteſt concedi

uſus proprius denarii niſi concedat᷑ eius ſubſtan
tia cum ad talem uſum oporteat ipſam ſubſtan/
tiam alienare. quia ergo accidens a ſubſtãtia de
pendet & uſus ex ipſa re ſumit originẽ benedi/
ctum eſt ꝙ cuius eſt ſubſtantia eius eſt uſus. Vo/
lens ergo accipere penſionem de uſu denarioꝝ
dici᷑ cõmittere uſuram. uel dicitur uſurpare &
rapere ipſum uſum: quia concedendo uſum de/
narii concedit ſubſtantiam eius: concedẽdo ue/
ro ſubſtantiam non ulterius ſpectat ad ipm̃ uſus
eius. quare ſi de uſu penſionem accipiat uendit
ꝙ non eſt ſuum: uel accipit penſionem de eo ꝙ
non ſpectat ad ipſum cum non ulterius ſpectet
ad eum uſus denarii ex quo eius ſubſtantiam iã
conceſſit. ¶Aduertendum tamen ꝙ ut ait phi/
loſophus primo poli. quaſi cuiuſlibet rei eſt du/
plex uſus unus proprius & alius non proprius.
Vſus proprius denarii eſt ipſum commutare uel
expendere & alienare. Vſus uero nõ ꝓprius ẽ ap
parere. Multi. n. oſtendũt denarios ſuos non ad
expendendum: ſed ad apparendum & ut uidean
tur diuites. ſic etiam uſus proprius domus eſt in
habitare. Vſus non proprius eſt ipſam uendere
uel cõmutare multi enim domos fabricant nõ
ad inhabitandum: ſed ad uendendum. de omni
autem uſu ſiue ſit proprius ſiue non proprius po
teſt accipi penſio ſi uſus ille concedi poſſet abſq;
conceſſione ſubſtantiæ. propter ꝙ plane patet e/
cõtrario eẽ de denariis & de aliis rebus. nam de
uſu proprio denarioꝝ non poteſt accipi penſio
abſq; uſura. quia talis uſus cõcedi non põt abſq;
conceſſione ſubſtãtiæ. Sed de uſu non proprio
poteſt ut ſiquis uellet nũmiſmata non ad expen
dendum: ſed ad apparendum. ꝙ forte multotiẽs
mercatores faciunt. qui ut appareãt diuites & ut
alii citius apud eos deponant pecuniam habent
coram ſe multitudinem pecuniæ. cũ ergo quis
poſſit concedere denarios ad talem uſum uideli
cet ad apparendum abſq; eo ꝙ concedat ſuſtan/
tiam eoꝝ ſi hoc modo de denariis penſionẽ ac/
cipiat. forte aliter peccaret. uſuram tamen non
cõmitteret. In rebus autem aliis ut plurimũ cõ/
tingit econtrario ut in uſu proprio non cõmit/
ti᷑ uſura. nam quia inhabitatio quæ ꝓpriꝰ uſus
domus concedi poteſt abſq; conceſſione ſubſtã
tiæ eius. Si de hoc penſio accipia᷑ nulla uſura cõ
mitti᷑. Sed ſi quis domum uẽderet uel cõmuta/
ret qđ non eſt proprius uſus eius dato ꝙ nõ ſta/
tim pecuniam acciperet. Si propter uſum domꝰ
uellet ulteriorem pecuniam accipere uſurã cõ/
mitteret. quia iam uſus non ſpectaret ad ipſum.
poſtquam per uenditionem cõceſſiſſet eius ſub/
ſtãtiam. omnino ergo uſura quia ibi uẽdi᷑ uſus
qui non ſpectat ad creditorem contra naturam
eſt. Decet ergo reges & principes ſi uolunt natu
raliter dominari prohibere uſuras ne fiant eo ꝙ
iuri naturali contradicant.

¶Quod diuerſi modi ſunt lucrandi pecuniam:
& ꝙ aliqui illorum modorum ſunt regibus &
principibus congruentes. Cap. xii.

CIrca finem primi poli. diſtinguit phi/
loſophus diuerſus modus quibus nũ/
miſmata acquirũtur. ¶Contingit. n.
hoc fieri quaſi quinq; uiis. quarum una dicitur
poſſeſſoria. Secunda mercatiua. Tertia mercẽna
ria uel conducta. Quartã experimentalis. Quin
ta artifica. ¶Via autem poſſeſſoria acquiritur
pecunia quando quis poſſeſſionibus abundans
ex fructibus earum pecuniam acquirit. decet. n.
ſecundum philoſophum yconomicum & di/
ſpenſatorem domus eſſe expertum circa poſſeſ/
ſiones ſciendo quæ ſunt magis fructiferæ & ex
quibus poteſt melius ſubueniri indigentiæ cor
porali domeſticæ ſiue gubernatiõi domus. hoc
autem fieri contingit ſi ſciatur quæ i quibus par
tibus abundant ut quis illis animalibus abun/
det quæ in partibus illis in quibus exiſtit meli/
us conſeruan᷑. Hæc autem quomodo ſciri poſ/
ſũt & qualiter circa poſſeſſiones quis ſe habere
debeat ut qualiter aues & aĩalia quadrupedia cõ
ſeruen᷑ & quæ terra magis ualeat ꝓ agricultura
quæ magis ad uineaꝝ plãtationem & qualis cu
ra circa arbores ſit gerenda diſpoſuimus ſilentio
pertranſire eo ꝙ alii de talibus ſufficienter tradi
diſſe uide᷑. Palladius. n. multa hmõi enarrauit.
¶Secunda uia utilis ad pecuniam acqrendã di
citur eſſe mercatiua cum quis per mare aut p ter
ram deſert mercationes aliquas uel aſſiſtit deſe/
rentibus mercationes ipſas. Diuidi᷑ aũt ſecũdũ
phũm mercatoria in tres partes in nauclauriã q̃
fit p mare: & ponderis portatiuã quæ fit per ter/
rã & aſſiſtricẽ. ¶Tertia uia acquirendi pecuniã
dicitur eſſe mercẽnaria uel conducta: ut cũ quis
ſpe mercedis uel precio conductꝰ aliqua opera
tur. ¶Quarta uia dici᷑ experimentalis expimẽ
tum. n. particulariũ eſt cum ergo quis nouit par
ticularia facta aliquoꝝ quibꝰ pecuniam ſunt lu/
crati dicitur ſcire lucratiuam experimentalem.
Recitat enim phũs duo particularia geſta quibꝰ
fuit pecũia acquiſita. Primũ eſt ꝙ fecit tales mil
leſius unus de ſeptem ſapientibus qui primo phi
loſophari cœperunt & ad quid ualeret philoſo/
phia ſua ipſe enim cũ eſſet pauper: & in propare
tur ſibi a multis cum philoſopharet᷑ & ad quid
ualeret philoſophia ſua cũ ſemper in egeſtate ui
ueret: ipſe non denariorum cupidus ſed ut oñde
ret ꝙ facile eẽt philoſophis ditari ſi circa talia cu
ram gererent uidit per aſtronomiam futurã eſſe
magnam copiam oliuarum ab omnibus inco/
lis regionis illius emit tantum oleum ꝙ recol/
lecturi erant in anno futuro. Mutuata ergo pe/
cunia & data arra bona pro futuro oleo: tum qa
nullus poterat uẽdere oleum: niſi ipſe tum quia
etiam erat magna copia olei lucratus pecuniam
multam & oſtendit ꝙ facile erat philoſophus di
tari. Secundum particulare geſtum quod reci/
tat idem philoſophus eſt de quodam ſciculo: q
emit totum ferrum nundinarum: & quia ipſe ſo
lus uẽdebat lucrabatur pecuniam ut uolebat in/
ter cætera enim augentia diuitias ſecũdum phi/

loſophum eſt facere monopoliam.i.facere uen-
ditionem unius nam quia unus ſolus uendit ta
xat p̄cium pro ſuæ uoluptatis arbitrio:uolentē
ergo pecuniam acquirere oportet & ſimilia par-
ticularia gſtea per quæ aliqui pecuniam ſunt lu-
crati habere ĩmemoria:ut ſi occurreret oportuni
tas per ſimilia geſta dum tamē illa ſint licita pe-
cuniā lucraretur. ¶Quinta uia dicitur eſſe artifi
ca:quando quis per artem ſuam aliqua exerce-
ret propter quæ pecuniam lucratur:nam licet fi-
nis artis militaris ſit uictoria:medicinalis ſit ſani
tas ſingulæ tamen artes quaſi ad pecuniam ordi
nantur cum ex opere uel ex arte facto pecuniam
intendunt.Medici enim fabri domificatores &
etiam ipſi milites cum ſtipendiarii fiant pecuniā
intendunt. Decet ergo quēlibet ſecūdum uitā
politicam uolentē prouidere indigētiæ dome-
ſticæ habere curam de acquiſitione pecuniæ ſe-
cundum ꝙ exigit ſuus ſtatus. Apud reges aūt &
principes inter uias tactas ſolæ duæ uiæ uidenť
eſſe utiles uidelicet poſſeſſoriꝗ & experimētalis.
Decet enim eos uel per ſe uel per alios eſſe exper
tos ſciēdo particulares conditiones regni & ge
ſta particularia p̄deceſſorum ſuorum ſecūdum
quæ licite pecuniam acquirebant.¶Debent.n.
conſeruare laudabiles conſuetudines regni ſecū
dum quas capiant licitos redditus non uſurpan
do aliorum bona:conſideratio ergo geſtorum
particularium & conſuetudinem approbatarū
& uia experimentalis. Vtilis eſt regibus & prin-
cipibus in acquiſitione pecuniæ. Sic enim utili⁹
eſt uia poſſeſſionalis:non ſolum ĩ poſſeſſionib⁹
ĩmobilibus:cuiuſmodi ſunt agri & uineæ & cæ-
tera hmōi ſed etiam in poſſeſſionibus mobilib⁹.
Decet ipſos pollere multitudine beſtiarū & eti-
am auium per quæ ſatiſfaciant indigētiæ uitæ.
Dicimus enim Federicū imperatorem qui tan-
tæ ſapientiæ ſæcularis p̄dicabatur habuiſſe maſ-
ſaritias multas.Non obſtante enim ꝙ terræ fer-
tiliſſimæ dominabatur ubi uictualia modici p̄-
cii exiſtebant nihilominus quaſi tamen ſemper
ex propriis alimenta carnium nolebat aſſumere
& hoc tam in beſtiis quam etiam in uolucribus.
Hoc enim decet reges & principes ut aliis exiſtē
tibus in regno exempla p̄beant & ut non uideā-
tur uiuere quaſi aduenæ & peregrini qui eni ſin-
gula alimenta pecunia emit magis uiuit ut ad-
uena quam ut ciuis.Quare decet reges & prin-
cipes habere homines induſtres tam ſuper cultu
ra agrorum & uinearum quam etiam ſuper ar-
mentis bouum & ſuper multitudinem ouiū &
aliorum animalium de ſeruientium ad indigen
tiam uitæ:non ſolum quadrupedium ſed etiam
uolucrum:ſicut alicubi conſuetudo eſt hr̄e mul-
titudinem columbarum uel aliarum auiū ex q̄-
bus domeſtica alimenta ſumuntur.Sic ut philo
ſophus in politi.ait inſiſtendum eſt circa apum
culturā:ſi partes illæ aptæ eſſent ad talem cultū
ex apibus enim in partibus conuenientibus col
ligitur multus fructus cum paruis expēſis. Vt er-
go ſit ad unum dicere ſemper uita ciuilis apud
uolentes ciuiliter uiuere uel politice.Melior eſt
uita peregrina & hēte alimenta ex propriis:lau-
dabilius eſt q̄ ſingula pecunia emere.

¶Quod aliqui ſunt naturaliter ſerui & ꝙ expe
dit aliquibus aliis eſſe ſubiectos. Cap. xiii.

Dicebatur ſupra in hac tertia parte hui⁹
ſecundi libri:de quattuor eſſe dicen-
dum uidelicet de ædificiis:poſſeſſioni
bus:nūmiſmatibus & miniſtris ſiue ſeruis.Expe
ditis ergo tribus reſtat exeq de quarto ut de ſer
uis.¶Oſtendemus autem primo ſeruitutem ali
quam naturalem eē & ꝙ naturaliter expedit ali-
quibus aliis eſſe ſubiectos ꝙ probat philoſoph⁹
primo politi.quadruplici uia ſumpta ex quadru
plici ſimilitudine.Prima uia ſumitur ex ſimilitu
dine reperta in rebus in aīatis.Secunda ex parti
bus eiuſdem animalis.Tertia ex diuerſis ſp̄ebus
animalium.Quarta ex diuerſitate ſexuū in ſpe-
cie humana.¶Prima uia ſic patet.Nam nūquā
aliqua multa ſecūdum debitum ordinem effici
unt aliquid unum:niſi ſit ibi aliquid prædomi-
nans reſpectu alioꝝ:ut ſi plures uoces efficiunt
aliq̄ armoniam:oportet ibi dare aliquam uocē
p̄dominantē ſcd̄m quam tota armonia diiudi-
cať.Sic etiam ſi plura elementa concurrūt ad cō
ſtitutionē eiuſdē corporis mixti:oportet aliqđ
elementū p̄dominans ſcd̄m qđ illi mixto com
petat debitus motus aut debitus ſitus.Inde ē er
go ꝙ in oībus mixtis dominať terra:quia oīa ta
lia ſunt grauia & naturaliter deorſum tendūt:q̄-
re ſi ſic eſt in rebus inaīatis ꝙ nunq̄ aliqua plura
conſtituūt naturaliter aliquid unum niſi ibi na-
turaliter aliud ſit p̄dominās:cum ſocietas homi
num ſit naturalis:quia hō eſt naturaliter aīal ſo-
ciale:ut ſupius diffuſius probabatur nūq̄ ex plu
ribus hoībus fieret naturaliter una ſocietas uel
una policia niſi naturale eſſet aliquos principari
& aliquos ſeruire. Sunt ergo aliqui naturaliter
dn̄i & aliqui naturaliter ſerui.¶Secunda uia ad
inueſtigādum hoc idem ſumiť ex his q̄ uidem⁹
in partibus eiuſdem aīalis:quodlibet enim aīal
tanq̄ in partes naturales diuiditur in corpus &
aīam:ubi aīa eſt quaſi dn̄ans & corpus eſt quaſi
obſequens & obediēs.Corpus.n.non poſſet ſe-
ipſum dirigere ad operationes debitas:ſed diri-
gitur ad hmōi opera per uirtutē aīæ:cum ergo
multi hoīum comparenť ad alios quaſi corpus
ad aīam ſequitur eos eſſe naturaliter ſeruos.Sūt
enim aliqui carentes prudentia & intellectu nō
ualentes ſe dirigere ad operationes debitas.Ex-
pedit ergo eis ut dirigātur ab aliis & ut aliis ſint
ſubiecti:ſicut ergo in hoīe uirtuoſo & bn̄ diſpoſi
to aīa dominať & corpus obedit ſic in policia be
ne ordinata ſapientes debent dn̄ari & inſipiētes
obedire:quia hi comparantur ad alios quaſi cor
pus ad aīam & quaſi organum ad artificem:con
tingit tamen aliquando magis dn̄ari ignoran-
tes q̄ ſapiētes.Sed hoc accidit ex peruerſitate po
liciæ:nam ſicut in hoīe peſtilēte & hn̄te aīam p-

uerſam corpus & ſenſualitas magis q̄ aīa uel rō: ſic i policiis peſtilētib⁹ & corruptis magis dn̄antur ignorātes quam ſapientes. ❡Tertia uia ſumiẗ ex diuerſis ſpeciebus aīalium:ut ex hoīe reſpectu aliorum aīaliū:homo.n.ut ſupra dicebaẗ naturaliter dn̄atur beſtiis. Videmus enim multas beſtias domeſticas ut canes & equos in multis conſequi ſalutem pp prudentiā hoīum quā ex propria induſtria conſequi non poſſent. Expedit ergo eis & naturale eſt eis ſubici hoī:eo ꝙ per hoīum prudentiam dirigantur & ſaluantur. Quare cum inſipientes comparenẗ ad induſtres ſicut beſtiæ ad hoīes eo ꝙ carentes prudentia neſciāt ſeipſos dirigere:ſicut naturale eſt beſtias ſeruire hoībus:ſic naturale eſt ignorātes ſubici prudentibus:expedit.n.eis ſic eſſe ſubiectos ut p eorum induſtriam dirigant & ſaluenẗ. ❡Quarta uia ſumiẗ ex diuerſitate ſexuū uel ex compaſſione uiroꝝ ad fœias. ❡Videmus enim uiꝝ eo ꝙ ſit ratione ꝓſtantior naturaliter dn̄ari fœiæ de q̄ diciẗ primo polit.ꝙ hēt conſilium inualidū:cū ergo uideamus aliquos hoīes reſpectu aliorum plus deficere a rationis uſu q̄ fœminæ a uiris:ſeqtur eos naturaliter eſſe ſubiectos:quare ſeruitus ē aliquo modo quid naturale:& naturaliter expedit ſocietati hūanæ aliquos ſeruire & aliquos principari:ut in principio capituli dicebatur.

❡Quod præter ſeruitutem naturalem quæ eſt quaſi ſeruitus ſimpliciter eſt dare ſeruitutem legalem & poſitiuam. Cap. xiiii.

Sicut præter ius naturale pp cōe bonū oportuit dare leges aliquas poſitiuas ſcd̄m quas regenẗ regna & ciuitates. Sic uiſum fuit conditoribus legū ꝙ ꝓter ſeruitutē naturalē ſcd̄m q̄ ignorātes debent ſeruire ſapientibus eſſet dare ſeruitutē legalē & quaſi poſitiuā:ſcd̄m q̄ debiles & uincti ſeruirent uictorib⁹ & potētib⁹. ❡Eſt.n.iuſtū legale ut recitat phūs. i.poli.ſuperatos in bello ſeruire ſuperantibus. ❡Videtur aūt hmōi iuſtum qđ ſcd̄m phūm eſt ſcd̄m quid & poſitiuū triplicē cōgruitatē hēre. Quarū prima ſumiẗ ex conditoribus legū. Secunda ex defenſione patriæ. Tertia ex ſalute debellatoꝝ. ❡Prima congruitas ſic patet:oportet enim dn̄ans ut dicitur in politi.hēre aliquē exceſſum reſpectu ſerui. Hmōi aūt exceſſus dupliciter eſſe pōt:uel ſcd̄m aīam uel ſcd̄m corpus. Nam hō quilibet naturaliter ex his duabus partibus eſt compoſitus. Exceſſus autē ſcd̄m bona aīæ eſt quaſi exceſſus ſimpliciter eo ꝙ illa bona ſimpliciter dici pn̄t. Exceſſus uero ſecūdū bona corporis reſpectu illius ē quaſi ſcd̄m quid eo ꝙ hmōi bona non ſunt tanta ſicut bona aīæ:& deficiāt a bonis illis propter qđ bene dictū eſt:qđ dicitur.i.poli.ꝙ ſi dn̄s aliquos digne dn̄ari:qa excedunt in bonis corporis:ut quia ſūt pulchri & fortes multo iuſtius eſt hic diffiniri i aīa ut dicamus aliquos dn̄ari:quia excedūt i bonis aīæ. Nam aīa eſt ꝓſtantior corpore:ſapia ergo & bonitas quæ ſunt bona aīæ reddunt dn̄m naturale & ſimpliciter:nē enim dignum naturaliter & ſimpliciter ſapientes & bonos dn̄ari ignorātibus & pueris. Sed ciuilis potentia & fortitudo corporis:q̄ ſunt bona corporalia & exteriora non faciunt dominiū ſimpliciter naturale:ſed magis faciunt ipſum legale & poſitiuū ꝙ enim ſupans ī bonis corporis in fortitudine uel in ciuili potētia domineẗ his quos debellauit non eſt iuſtum naturale : ſed ſecundū promulgationem legis. ❡Videẗ tn̄ hmōi iuſtum aliquo modo eſſe cōgruū. Si conſidereẗ legum conditores. Nam cū legum latores ſunt hoīes quibus magis ſunt nota bona corporis & exteriora q̄ aīæ & interiora: ut lex dare iudiciū de aliquo certo:uiſum fuit legum latoribus ut ſuperātes in bello congrue dominarenẗ aliis ſupatis eo ꝙ talis exceſſus notior ſit q̄ alius. Vn̄ & phūs ait. Iuſtius eſſe diffiniri dominiū ſecūdum bona aīæ q̄ ſecūdum bona corporis. Sed ut ait non ſimiliter etiam facile uidere pulchritudinem aīæ & corporis. ❡Secūda congruitas ſumiẗ ex defenſione patriæ:nā ut homines fortiter bellarent ꝓ defenſione ꝓpriæ ciuitatis & regni i fauorem coīs boni & defenſionis patriæ:indultum eſt:ut ſuperantes in bello dn̄entur ſupatis propter ꝙ decet uirtuoſos & ſapientes & bonos non reſiſtere ordinationi legali.quia cōe bonū bono priuato eſt ꝓponēdum. ❡Tertia congruitas ſumitur ex ſalute debellatoꝝ:nam pp hanc legem multotiens ſuperati ī bello ſaluātur:hoīes enim alios debellantes proniores eēnt ad homicidiū. Si ſcirēt ſe ex eis nullam utilitatem conſecuturos ſed cū cogitāt eos acquirere in ſeruos reſeruant ipſos propter utilitatem quam inde conſequi ſperant. ❡Vnde ſeruus ſcd̄m unam ethimologiam dicitur a ſeruādo.qa tales a uictoribus reſeruanẗ in bello & n̄ occiduntur ut poſſint ipſos poſſidere quaſi ſeruos & ancillantes.

❡Quod ꝓter ſeruitutem & miniſtrationem naturalem & legalē eſt dare miniſtrationem adductam & dilectiuam. Cap. xv.

Poſſumus dicere q̄tuor eſſe maneries miniſtroꝝ. Nā aliqui ſūt tales naturaliter aliqui uero ex lege:aliqui ex cōducto.aliq quidē ex uirtute & dilectione.oīs ergo miniſter uel eſt barbarus uel īpotēs.uel mercenarius uel uirtuoſus & dilectiu⁹. Barbari.n.dicūtur illi q ſunt q̄ſi ſilueſtres.& neſciūt ſeipſos dirigere ꝓpter ꝙ tales contigit eſſe naturaliter ſeruos ut eſt p habita manifeſtū.deficiunt enim in bonis animæ.ſcd̄m quoꝝ exceſſū contingit aliquos naturaliter dn̄ari. Impotentes uero contigit eſſe miniſtros ex lege ut ſi qui in potentia deficiētes & non ualētes debellantibus reſiſtere ex promulgatione legis debēt eis ſeruire & miniſtrare:mercēarios uero cōtigit eē miniſtros ex conducto.ille enim mercenarius diciẗ qui principaliter mercedem intēdens obſequiẗ ei a quo mercedē expectat. Sed boni & uirtuoſi ſunt miniſtri ex uirtute:& dilectione,licet enim dignus

ſit operarius mercede ſua & non ſit congruū ali
quē ꝓpriis ſtipendiis militare principaliter tñ ī
miniſterio debet quis intendere bonum. Si aūt
intēdat ibi mercede aliquam tēporalem hoc de
bet eſſe ex conſequēti. Oportuit aūt dare mini/
ſtrationem conductā & dilectiuā ꝑter miniſtra
tionē naturalem & ſcdm legē nam qa eſt in no
bis corruptū appetitus. non ſemper reſeruam⁹.
ordinē naturalē. ut plurimū prin. ſunt peruerſi.
nam ignorantes & priuati bonis animę non ac
quieſcūt miniſtrare & ſeruire pollētibus prudē
tia & intellectu. Rurſus quia contigit aliqñ plu
res ēt ex nobili gñe toto ortos tpe uitæ ſuæ nō
agere aliqđ iuſtū bellū ut ex eo ꝓſſent acqrere
aliquos ancillātes & ſeruos. ne ergo tales oibus
priuenꝭ miniſtris ad ſupplēdū indigētiā dome
ſticā oportuit eſſe aliquos miniſtros conductos
ſeruientes ītuitu mercedis. & aliquos dilectiuos
uirtuoſos miniſtrātes ex amore boni. ad hos āt
miniſtros quos uirtus & amor boni inclinat ad
ſeruiēdū. decet principātes ſe hr̄e q̄ſi ad filios &
decet eos regere non regimīe ſeruili ſed magis
q̄ſi paternali & regali poſſumus aūt duplici uia
oñdere tales miniſtros ſi quos eē contigat. ma/
gis honorādos & ꝑmiandos q̄ cæteros. Pria uia
ſumiꝭ ex dignitate ipoꝝ miniſtrantiū. Scda ex
unitate & ꝓpinqtate q̄ habēt ad pricipātē. ¶ Pri
ma uia ſic patet nā digniorib⁹ ſp ſunt ampliora
bñficia tribuēda. Cum ergo uirtuoſus ſeruiēs ex
amore honeſti & ex dilectione boni dignior ſit
mercenario q̄ principaliter ſeruit ex cōducto &
ex mercede. & dignior ſit ſeruiēte nō amore ho
neſti ſed qa eſt ſupat⁹ in bello & oīno ſit melior
barbaro q̄ miniſtrat eo ꝙ neſciat ſeipm dirigere
& deficiat a rōnis uſu. ex ipſa dignitate miniſtrā
tiū patet hmōi miniſtros a principāte eē magis
honorādos & ꝑmiādos. ¶ Secūda uia ad oñdē
dū hoc idē ſumiꝭ ex unitate & ꝓpinqtate q̄ hn̄t
hmōi miniſtri ad principātē. Dignū eſt. n. ut par
tes ꝓpinquiores fonti plus ꝑfundanꝭ aqua q̄re
ſi ois amor q̄ndā uirtutē ūitiuā & cōiūctiuā hr̄e
diciꝭ ut uult. dioni. iiii. de diuinis no. miniſtran
tes principi non ex mercede principaliter ſed ex
amore magis ſcdm uolūtatē coniūcti ſūt ei quā
alii q̄re dignū eſt ipſos plus de influentia recipe
re aut ꝑhonorati & præmiari a principante.

¶ Quod in domibus regum & principum ſunt ipſis miniſtris officia cōmittenda. Cap. xvi.

Cum in domibus regū & principū mi
niſtris officia diſpēſanꝭ ut aliqui præ
ſint menſis aliqui multitudini equoꝝ
aliqui uero aliis rebus prout requirit modus do
meſticus. Quātum ad præſens ſpectat tria ſunt
attendenda. uidelicet ordo miniſtrandi. facili/
tas exequendi & conditio miniſtrantium. ¶ Pri
mo enim attendenda ſunt officia domeſtica ſic
eſſe commitienda miniſtris ut reſeruetur ibi de
bitus ordo miniſtrandi quod maxime fieri con
tingit ſi nunquam officium aliquod cōmittaꝭ
miniſtris niſi ibi plures ſint ſub aliquo uno cui⁹
quaſi architectoris ſit principaliter intendere cir
ca officium cōmiſſum. ratio autem aſſignaꝭ. ii.
poli. ubi diciꝭ ꝙ aliquādo deterius ſeruiūt mul
ti miniſtrātes quam pauci. nam cum multis idē
miniſterium committitur ſæpe illud negligiꝭ.
nam ſæpe quilibet miniſtrātium huiuſmodi mi
niſterium negligit credēs ꝙ alius exequatur il/
lud ubicūqꝫ enim eſt multitudo ibi eſt confuſio
niſi multitudo illa reducatur ad aliquid unum.
Sicut uidemus in uniuerſo ꝙ ipſum eſt maxime
ordinatum eo ꝙ multitudo entium exiſtētium
in ipſo reducaꝭ in unum primum ens. ut in unū
dominum a quo omnia ordinanꝭ ſic quælibet
multitudo ſi debet eſſe ordinata oportet reduci
in unum aliquem a quo ordinetur quare ſi mul
tis miniſtris committitur officium aliquod ne
illud negligaꝭ & ne fiat confuſe & ordinate præ
ficiendus eſt unus architector miniſtris illis cui⁹
ſit ſollicitare & ordinare illos eſt autem hoc do
cumētum maxime neceſſarium in gubernatiōe
domorum regalium niſi propter magnitudinē
officiorum oportet idem miniſterium commit
ti miniſtris multis eo ꝙ unus non ſufficeret exe
qui opus illud. Eſt igitur in cōmiſſione officio
rum attendendus ordo miniſtrandi. ¶ Secūdo
debet attendi facilitas exequendi quod maxi/
me fieri contingit ſi eidem non cōmittātur offi
cia plura & diuerſa ratio aūt huius haberi poteſt
ex hiis quæ dicūtur. iiii. poli. non ſūt congregā
da officia & principatus ita ꝙ eidem cōmittanꝭ
diuerſa officia uel diuerſi magiſtratus. quia ciui
tate magna officia & principatus tantā curā ha
bēt annexam ut eadem pſona ſufficere non poſ
ſet ad faciliter exequēdū officia multa ſed ī par/
ua ciuitate uel in parua uilla ubi ꝓpter habitanti
um paucitatē non multi poſſunt pſidere in offi
ciis & ubi officia cōmiſſa non magnā curā hēnt
annexā congregari poſſunt officia & magiſtra
tus ita quod eidem diuerſa officia cōmittantur.
Quod ergo dictum eſt de ciuitate parua & ma
gna intelligēdum ē de parua & magna domo.
In domo eni parua ubi pauci ſūt miniſtri & ubi
officia modicam curā hēnt non eſt icōueniēs
plura officia cōmitti eidem. Poſſet enim dom⁹
eſſe adeo modica ꝙ & faciliter idem poſſet eē to
tus miniſter mēſæ & cuſtos portæ. Sed in domi
bus regū & principū ubi eſt multitudo miniſtrā
tiū & ut officia maximā curā habēt ſūt oīno of
ficia particulāda & diſtinguēda & non ſūt plura
cōmittēda eidem ne īpediaꝭ facilitas exequēdi.
¶ Tertio in cōmiſſione officioꝝ conſiderāda ē
conditio miniſtrantiū cōiter. n. miniſtri i duob⁹
conſueuerūt deficere nā aliq male exequūꝭ op⁹
iniunctum quia ſunt decipientes & de fraudan/
tes iura legalia aliqui uero male cōſequūꝭ ipm
ſed non ex malitia uoluntatis quia ipſi de ſe bo
num uolunt ſed hoc contingit ex hebetudine i
tellectus ſunt enim hebetes & imprudentes pro
pter quod licet ipſi non decipiant nec fraudent
decipiuntur tamen & defraudantur. Conditio

ergo miniſtrantium eſſe debet ut ſint fideles &
prudentes fideles quidem quantum ad rectitu/
dinem uolũtatis ne fraudent prudẽtes uero quã
tum ad induſtriam intellectus ne ꝑ inſipientiã
defraudenť. ¶ Fidelitas aũt cognoſci habet per
diuturnitatem ipſum.n. cor hominis uidere nõ
poſſumus. Sed ſi ꝑ diuturna tempora & in diuer
ſis officiis cõmiſſis fideliter ſe geſſit fidelis eſt iu
dicandus prudentia uero cognoſci habet per ea
quæ diximus in p̃io libro ut ſi aliqs ſit memor
ꝓuidus cautus & circunſpect⁹ & alia q̃ ibi dixius
prudẽs eſt reputãdus & ſcd̃m magis & minus ꝓ
ut magis & minus participat de cõditionib⁹ illis:

¶ Quomodo a regibus & principibus prouidẽda ſunt indumenta miniſtris. Cap. xvii.

q Via maxime apparet regis prudentia
ſuam familiam debito modo guber-
net & ſi ei debite & ordinate neceſſa/
ria tribuat & quia debita ꝓuiſio maxime uideť
facere ad honoris ſtatum ut inſtruantur reges &
principes qualiter circa hoc ſe habeant honorifi
ce & prudenter uidendum eſt qualiter ſunt exhi
benda indumenta miniſtris. ¶ Ad cuius euiden
tiam ſciendum ꝙ circa hoc quãtum ad præſens
ſpectat qnqꝫ ſunt attendenda uidelicet regis ma
gnificentia uniformitas miniſtrantium cõditio
ꝑſonaꝝ conſuetudo patriæ & congruentia tem
porum. ¶ Cum enim deceat regem eſſe magni-
ficum ut ſupra in primo libro diffuſius probať
decet ipſum erga ſuos miniſtros decenter ſe ha/
bere in apparatu debito & in debitis indumen/
tis nam licet nõ ad inanem gloriam nec ad oſtẽ
tationem talia ſunt fienda tamen ut reges & prĩ
cipes conſeruent ſe in ſtatu ſuo magnifico & ne
a populis condẽnantur decet eos magnifica fa/
cere ut probat philoſophus .vi. poli. ¶ Secundo
circa ueſtitum conſideranda eſt uniformitas mi
niſtrantium: nam ut appareant miniſtri pertine-
re ad unum principem ſiue ad unum dominan/
tem reſeruata conditione perſonarum maxime
debet attendi ut uniformiter ueſtiatur: ſunt.n. in
domibus regum & principum diuerſi gradus ꝑ
ſonarum. omnes ergo illi qui in uno gradu eſſe
cernuntur uel ſi non multum ad inuicem diſtãt
eodem modo ſunt induendi ut ex conformita/
te indumentoꝝ cognoſcatur eos eſſe unius prin
cipis miniſtros. ¶ Tertio circa prouiſionem in
dumentorum conſideranda eſt conditio perſo-
narum nam nõ omnes decet habere æqualia in
dumẽta. In tantis enim domibus non ſolũ ſunt
laici ſed etiam clerici & inter utroſqꝫ quidam ſu
periores & quidam iſ̃eriores pp quod decet eos
aliter & aliter eſſe ordinatos. Sic enim uidemus
in ordine uniuerſi ꝙ cum totum uniuerſum ſit
quaſi una domus ſummi principis dei ſed ut pla
ne innuit philoſophus .xii. metha. in hac domo
non omnia gaudent æquali apparatu nec æqua
li pulchritudine ſed conſiderata conditiõe reꝝ
aliqua pollent maiori pulchritudine aliqua mi/
nori ꝓut requirit ordo & iuſtitia uniuerſi in quo
declaratur conditoris mirabilis ſapientia quare
in domibus regum & principum quarum quæ/
libet pp uarietatem miniſtrantium & officioꝝ
quaſi quoddam uniuerſum dici poteſt non om-
nes miniſtrãtes æquæ pulchro apparatu nec æq̃
pulchris indumentis gaudere debent conſidera
ta conditione ꝑſonarum ſic ſecundum ſuum ſta
tum cuilibet ſunt talia tribuenda ut in hoc appa
reat ꝓuidentia & induſtria principãtis. ¶ Quar-
to circa hoc conſideranda ẽ conſuetudo patriæ.
nam omne inconſuetum uideť quaſi turpe & in
ordinatum quæ enim a pueritia ſoliti ſumus ui-
dere nimis afficimur ad illa. Ideo dicitur circa fi-
nem .vii. poli. ꝙ ſemper prima magis amamus
uidemus enim cõiter homines adeo affici ad pa
trias cõſuetudines & ad conuerſationes regio/
nis propriæ ut ẽt ſi peiores & turpiores ſint eas
pulchriores & meliores iudicant. In indumẽtis
igiť & in oĩbus conuerſationibus aliquid dan/
dum eſt conſuetudini regionum niſi conſuetu/
dines illæ ſint pœnitus corruptelæ. ¶ Quinto
circa hoc conſiderandum occurrit congruentia
tẽporum nam cum hæc inferiora corpora per ſu
per cæleſtia regantur prout uariantur tempora
& prout diuerſificatur conditio cæleſtis potus ci
bos & indumenta &c. talia deſeruientia ad indi
gentiam uitæ ſunt varianda.

¶ Quid eſt curialitas & ꝙ decet miniſtros regũ & principum curiales eſſe. Cap. viii.

u Idetur aũt curialitas ſe habere ad nobi
litatem moꝝ ſicut iuſtitia legalis ſe ha
ber ad impletionem legis nam ut in ꝓ
ſequendo patebit ſicut legalis iuſtitia eſt quodã
modo oĩs uirtus quia oẽm uirtutem lex imple/
re iubet ſic curialitas eſt quodãmodo oĩs uirtus
quia nobilitatem morum quaſi omnis uirtus cõ
comitari debet. ¶ Poſſumus.n. diſtinguere du/
plicem nobilitatem unam ſcd̃m opinionem ut
nobilitatem generis & aliam ſcd̃m ueritatẽm ut
nobilitatem moꝝ. Nobilitas aũt in exceſſu ali/
cuius boni fundari uideť. Nam nunq̃ diceretur
unus nobilior alio niſi in aliquo excederet illũ.
Sicut ergo ſunt duo genera bonoꝝ magnorum
quia quædam ſunt magna bona ſecundum opi
nionem ut corporalia & extrinſeca: q̃dam uero
ſunt magna ſcd̃m ueritatem ut uirtutes & bona
aĩæ ſic duplex nobilitas hẽt eẽ. Vna q̃ fũdať ĩ ex
ceſſu magnoꝝ bonoꝝ ſcd̃m opinionẽ hoĩum.
Alia uero quæ fundať in magnis bonis ſecundũ
exiſtẽtiam & ueritatem hoĩes.n. uulgares & cõĩ
ter populus non ꝑcipiunt niſi ſenſibilia bona &
exteriora. hmõi ſunt honorabilitas generis diui
tiæ & ciuilis potentia. Qui ergo ꝓceſſit ex gene
re honorabili ut ex diuitibus uel ex potẽtibus &
hoc ex antiquo ita ꝙ nõ ſit memoria in populo
ꝓgenitores ſuos fuiſſe pauperes dr̃ hr̃e nobilita-
tes generis & ꝑ conſequẽs eſt nobilis ſcd̃m repu
tationẽ ꝓprii & ſcd̃m opinionem. Vera tñ nobi
litas ẽ ſcd̃m exceſſum uirtutũ & bonitatẽ moꝝ.
Tamẽ q̃a nunq̃ fama totaliter ꝑdiť & q̃d cõmu-

niter dicitur impoſſibile eſt eſſe falſum ſecundũ totum ut uidetur uelle philoſophus.vii.ethico. hmõi uulgaris opinio alicui probabilitati innititur. Videmus.n.ut plurimum ꝙ nobiles genere ſunt nobiliorum morum qua alii. Nam ut dicitur primo poli. ſicut ex hoīe naſcitur homo. & ex beſtiis beſtia ſic ut plurimum ex bonis naſcitur bonus. & ex prudentibus prudens. Nobiles ergo homines quia cum pluribus conuerſãtur quaſi experti ut plurimum ſunt prudẽtiores aliis & quia multi oculi in ipſos reſpiciunt communiter plus uerecundantur & dedignanť operari turpia ꝙ̃ alii. Quia ergo nobiles homines ſecundum genus ſunt in ſtatu in quo probabile ē eos eſſe prudentiores aliis & ſecũdum quem decet eos eſſe meliores aliis. ſi probabile eſt ex bonis bonos & ex prudentibus prudẽtes oriri qui ſunt ex nobilibus natalibus orti dicũtur eſſe nobiles ſecundum opinionem quia opinio probabilitati innititur & tales ut patet per habita ꝓbabile eſt eſſe prudentes & bonos. Huic autem probabilitati aliquãdo ſub eſt falſitas quia ut dicitur in poli. natura autem uult quod hoc facere multotiens tamen non poteſt ſed deficit. Quidam.n.nobiles genere degenerant a natura nobilitate & ſunt peruerſiores aliis ſecundum mores. Si ergo nobilitas generis eſt nobilitas magis ſecundum opinionem morum uera nobilitas eſt ſecundum exiſtentiam & ueritatem qa decẽs eſt qui credunť & exiſtimanť boni eſſe tales ſecũdum ueritatem. decẽs eſt nobiles genere eē nobiles ſecundũ mores. Ex hoc ergo curialitas ueniſſe uideť. Nam curia ꝓprie non diciť niſi domus nobilium & magnorum: & qa decet nobiles & magnos eſſe nobiles ſecundum mores. inde ſumptum eſt ut dicanť eſſe curiales habentes mores nobiles. ꝓp quod curialitas morum quædam nobilitas dici pōt eſt igiť curialitas quodã modo oīs uirtus per comparationem ad nobilitatem morum. ſicut legalis iuſtitia ē tota uirtus per reſpectum ad impletionem legis. Præcipit enim lex oēm uirtutem ut præcipit non mechari quod eſt opus tẽperantiæ non dimittere aciẽ quod eſt opus fortitudinis & ſic de aliis ſic nobilitatem morum docet oēm uirtutem propter quod curialitas eſt quodãmodo omnis uirtus. Dicuntur.n.curiales ſi decẽter ſe habeant in magis operibus & ſumptibus quod ē opus magnificentiæ. Sic & curiales dicũtur cōmeſtores qui non nimis ardenter uel turpiter cōmedunt. qđ eſt opus temperantiæ. Curiales.n.dicuntur homines ſe habere erga ſuos ciues ſi non eis iniuriam inferant in uxoribus uel in filiabus quod ē opus caſtitatis. Dicitur etiam quis curialis in cōuerſatiōe ſi ſit aliis affabilis & hilari uultu alios recipiat quod eſt opus affabilitatis ut ergo ſit ad unũ dicere quodãmodo curialitas ē omnis uirtus. Idem ergo opus eſſe poteſt a uirtute ſpeciali & a iuſtitia legali & a curialitate ut ſi quis ſuis cōciuibus bona ſua prompte largitur ſi hæc agit quia ei placent huiuſmodi actus liberalis eſt: ſed ſi ut impleat legem quia hoc lex præcipit iuſtus legalis eſt. Si uero id agat quia hoc decet mores curiæ & mores nobilium curialis eſt. Sic etiam ſi hilariter & affabiliter quis cum aliis conuerſetur ſi hoc agit quia ei placent huiuſmodi opera affabilis eſt: ſed ſi ut legem impleat iuſtus legalis erit. Qui ergo ut ſeruet mores curiæ & nobilium curialis eſſe dicetur. Sunt.n.multi faciẽtes opera uirtutum ut bona ſua aliis largientes non agentes hoc quia eis pareat expẽdere nec ꝙ delectentur in dando quod facit liberalis. nec ꝙ ex hoc uelint implere legem hoc præcipiẽtem qđ facit iuſtus legalis. Sed quia uolunt retinere mores curiæ & nobilium quos decet datiuos eſſe. ꝓpter quod tales curiales dicī debent. ¶ Aduertẽdum tamen ꝙ licet curialitas ſit omnis uirtus ꝑ quandam quaſi antonomaſiam largi & affabiles curiales dicuntur quia in curiis & in domibus nobilium ubi multum conuerſanť & ubi cōmuniter abundant exteriora bona potiſſime largitas quãtum ad ſumptus & affabilitas quãtum ad conuerſationem requirũtur in ipſis. Viſo qđ eſt curialitas de leui patet ꝙ decet miniſtros regum & prīcipum curiales eſſe. Nam decet reges & principes eo ꝙ ſunt ī maximo nobilitatis gradu habere mores nobiles & curiales miniſtros quos ī bonis decet ſuos dominos imitari oportet curiales eſſe.

¶ Quomodo reges & prīcipes erga ſuos miniſtros debeant ſe habere. Cap.xix.

O Stenſum eſt quales debent eſſe miniſtri regum & principum quia debent habere nobiles & curiales. Nam ſicut decet ciues ut debitam pollitiam ſeruent eſſe iuſtos legales ſic decet miniſtros dominorum ut ſeruent decentiam curiæ & honoris ſtatum curiales eſſe. quare ſi ſcimus quales oportet eſſe miniſtros. Reſtat oſtendere qualiter reges & principes & uniuerſaliter dominantes erga eos debeant ſe habere. ¶ Debitus autem modus ſe habendi circa ipſos quaſi in quinqꝫ uideť conſiſtere. Primo ut eis debite officia cōmittuntur. Secundo ut ad officia cōmiſſa debite ſollicitẽtur. Tertio ut ſciatur qualiter cum eis eſt conuerſandum. Quarto qualiter ipſis cōmunicanda conſilia & apperienda ſunt ſecreta. Quinto & ultimo oportet cognoſcere qualiter ſunt beneficiãdi & quomodo ſunt eis gratiæ impendendæ. ¶ Primum autem horum aliquo modo eſt exhibitas manifeſtum. nam ſi miniſter conſtituẽdus in aliquo officio uel in aliquo magiſtratu debet eē fidelis ne defraudeť. prudens ne defraudeť. quanto plus conſtat de eius fidelitate & prudentia tãto ſunt ei maiora officia cōmittenda. Nullus autem ad plenum poteſt experiri de beniuolentia & fidelitate alterius niſi per diuturnitatem temporis ut uult phũs.viii.ethi. unde ut ibi. dicitur ī ꝓuerbio eſt differentie. ꝙ non eſt ſcire ad inuicem ante multos modios ſalis cōſumere. Sic ēt

& de prudentia alicuius plene non conſtat niſi per diuturnum tempus uiderimus ipſum prudenter egiſſe. Hoc ergo modo ſunt miniſtris officia cōmittenda quia primo præponendi ſunt in paruis magiſtratibus ut de eorum fidelitate et prudentia experimentum habeatur. ꝙ ſi contingat eos bene ſe habere in illis poterunt eis ulteriora cōmitti. ¶ Eſt tamen diligenter conſiderādum ꝙ quia mores nuper dictatorum & de nouo aſcendentium ad altum ſtatum. ut dicitur retho. ſecundo ut plurimum ſunt peiores morib⁹ aliorum. ut ſi præpoſiti officiorum ex uili genere ſunt aſſumpti dato ꝙ in aliquibus paruis magiſtratibus uideantur prudēter & fideliter ſe geſſiſſe non ſtatim aſſumendi ſunt ad officia nimis alta: ſed gradatim & per diuturna tempora ē habenda de ipſis experientia prius q̄ ad aliud altū aſcendant. ¶ Viſo quomodo miniſtris ſunt officia cōmittenda reſtat uidere quomodo ſunt in cōmiſſis officiis ſolicitandi per ſe enim ipſos habere curam & ſolicitudinem de miniſtris nō decet magnos dominos nec reges & principes nā ut dicitur primo pol. & hoc non habet aliquem magnum. unde ibi concluditur ꝙ quibus oportet eſt poteſtas ut hoc uitent procurator accipit hunc honorem. ipſi uero ciuiliter uiuūt aut philoſophantur. Reges ergo & principes quos decet eſſe magnanimos decet operari pauca & magna ut decet ipſos ſollicitari circa ea quæ directe ſpectant ad bonum cōmune & ad regnum regni. Quæ autem ſunt illa in tertio libro patebit ſollicitari non circa quoſcunq; miniſtros & uelle ſe de quibuſcunq; nunciis intromittere nullatenus decet ipſos. ¶ Hoc uiſo reſtat oſtēdere tertium uidelicet qualiter cum ipſis ſit conuerſandum. quod aliquomodo tradidit philoſophus iiii. ethi. ubi uult ꝙ ad humiles decet magnanimos ſe habere moderate: ſed ad eos qui ſunt in dignitatibus decet magnanimos oſtendere ſe magnos. Reges ergo & principes quos decet eē magnanimos ad proprios miniſtros qui reſpectu eorum ſunt inferiores & humiles debent ſe oſtēdere moderatos quia erga eos uelle ſe habere in nimia excellentia ut plane tradit philoſophus non uirtuoſum: ſed oneroſum. Quid ſit autem tenere in talibus medium & eſſe moderatū ſumi poteſt ex his. quæ dicūtur quinto poli. ubi dicitur ꝙ perſona principis non debet apparere ſeuera. Sed reuerenda non ergo decet pricipem tam familiarem ſe exhibere miniſtris ut habeatur in contemptu & ut non appareat perſona reuerenda. nec debet ſe ſic excellentem oſtendere ut omnino appeat auſterus & honeroſus. In omnibus enim ut traditur in ethi. medium laudatur & extrema uituperantur. ¶ Eſt tamen aduertendum ꝙ aliqua familiaritas eſſet laudabilis in ciue uel milite quæ non eſſet laudabilis in rege. Omnino enim decet reges & pricipes minus ſe exhibere q̄ cæteros & oſtendere ſe eſſe perſonas magis graues & reuerendas q̄ alios non ad oſtētationem. Sed ne regia dignitas contemnatur. ¶ Oſtenſo qualiter miniſtris ſunt officia cōmittenda & quomodo ſunt erga eos ſolicitandi & qualiter eſt cum ipſis conuerſandum. reliquum eſt oſtendere qualiter ſunt eis communicanda conſilia & quomodo ſunt eis beneficia exhibenda. Dicebatur enim ſupra diuerſas eſſe maneries ſeruientium quia quidam ſunt ſerui naturaliter quidam ex lege. Quidam uero ſeruiunt principaliter pro mercede. Quoſdam uero ad ſeruiendum principaliter mouet amor & dilectio principis magis q̄ merces aliqua quam inde habituri eſſent. Cum ſeruis ergo naturaliter non ſunt communicanda ſecreta neq; conſilia. quia ut ſupra dicebatur nunquam eſt quis naturaliter ſeruus niſi ſit inſcius & ab uſu rationis deficiat. De his autem loquens philoſophus circa finem primi poli. ait ꝙ fœmina quidem habet conſilium inualidum. puer autem habet ſed imperfectum. Seruus uero omnino habet nihil conſiliatiuum. Sic etiam nec ſeruis ex lege cōmuniter ſunt cōmunicāda conſilia. Quia tales ut plurimum magis ſeruiunt ex timore q̄ ex amore. Nec etiā mercenariis ſunt communicanda ſecreta: quia tales non perſonam principis: ſed mercedem principaliter amant. Sed his qui ex amore miniſtrant ſi per diuturnitatem temporis conſtet ipſos eſſe beniuolos. fideles & prudentes poterunt eis aperire ſecreta magis & minus prout de eorum fidelitate & prudentia pſonæ principis plus conſtabit. Qualiter autem pro laboribus ſunt beneficia exhibenda miniſtris quo ultimo dicebatur eſſe tractādum de leui poteſt patere. Nam reges & principes in quorum poteſtate eſt multa tribuere mercedes miniſtroꝝ tribuere non debēt. Sed debent ipſis maiora & minora beneficia tribuere prout apparebit ipſos minus uel amplius meruiſſe.

¶ Quod in menſis regum & principum & uniuerſaliter nobilium tam recumbentes q̄ etiam miniſtrantes non decet in eloquiis abundare. Capitulum. xx.

d Icto quales debent eſſe miniſtri regū & principum & qualiter reges & principes debeant ſe habere de ipſis reſtat ut dicamus qualiter in menſis principū circa eloquia habere ſe debeant tam ipſi reges & principes & omnes recumbentes cum eis q̄ etiam miniſtrantes. ¶ Poſſumus autem duplici uia oñdere ꝙ non decet in menſis regum & principū & uniuerſaliter omnium nobilium & etiam omnium ciuium abundare eloquiis. Prima uia ſumitur ex eo ꝙ hoc repugnat ordini naturali. Secunda ex eo ꝙ contradicit bonitati moꝝ. ¶ Prima uia ſic patet. Nam ut dicitur primo poli. tūc ſecundum naturam unumquodq; perficiē quando unum organum ordinatur ad unum opus. Immo qa in opibus naturæ non debet eē confuſio cum opa eius ſint ab ipſo deo & intelligētiis ordinata dato ꝙ natura faciat idem organū ad

duo opera ne ſit in operibus cōfuſio & ne unum impediat aliud contra naturalem ordinem eſt cum per illud organum intēdimus circa unum illorum operum ſi per illud tp̄s nō ceſſemus ab illo. Quare cum ſecūdum phm̄ in tertio de anima lingua congruat in duo opera naturæ ut in guſtum & locutionem contra naturalem ordinem eſt. cum hm̄oi organū exercemus ad illud opus qđ eſt guſtare ꝙ ſit in menſa tpe cōmeſtionis. Si tūc temporis non ceſſemus ab opere alio qđ eſt loqui. Repugnat ergo hoc ordini naturali. ⁋ Secundo repugnat bonitati morum. Nam ſi recumbentes in menſa erga multiloquium inſiſtant. quia uinum uidetur eloquia multiplicare & homines abūdantes uino quaſi caleſacti & audaces libenter in uerba ꝓrumpunt. Videbuntur magis eſſe ebrii ꝙ ſobrii. Reges ergo & principes quos decet maxime temperatos eſſe & obſeruare ordinem naturalē omnino in ſuis menſis ordinare debent ut recumbentes in multiloquia non ꝓrumpant. Decet etiam hoc uniuerſaliter nobiles & omnes ciues quia congruum eſt etiam & ipſos participare uirtutes & bonos mores. Sed ſi recūbentes ne tollatur naturalis ordo & ne intemperati appareant decet in mēſis uitare ſermōum multitudinem. Decet etiam hoc ipſos miniſtrantes ne negligatur & impediatur ordo & diſpoſitio miniſtrandi. Immo ſi ad mēſas regum & principum aliqua utilia legerentur ut ſimul cum fauces recūbentium cibum ſummūt earum autes doctrinam perciperent eſſet omnino decens & congruum. Ordinare igitur deberent reges & principes ut laudabiles conſuetudines regni ſi tales ſunt iſcripto redate. Vel etiam laudabilia geſta prædeceſſorum ſuorum & maxime eorum qui ſancte & religioſe ſe habuerūt ad diuina & qui iuſte & debite regnum rexerūt legerentur ad mēſam uel legereť ad menſam liber de regimine principum. Vt etiam ipſi principantes inſtruerenť qualiter principari deberent & alio docerenť quomodo eſt principibus obediendum hæc ergo uel alia utilia tradita ſecūdū uulgarē ydeoma ut oēs per ea edoceri poſſent ī menſis regum & principum legenda eſſent. His ergo ſic pertractatis circa regnum domus licet ꝙdam alia particularia tractari poſſent tamē quia non omnia particularia ſub narratione cadunt proponimus ea ſilentio per tranſire. Imponentes finem huic ſecundo libro in quo de regimine domeſtico ſecundum modulum noſtræ ſciæ artem tradidimus innisi cuius auxilio a quo omnis bonitas & ſufficientia habet eſſe.

⁋ Explicit ſecundus liber de regimine principū in quo tractatur de regimine domus.

⁋ Incipit prima pars tertii libri de regimine pricipum in qua tactatur pp quod bonum inuenta fuit cōitas domus ciuitatis & regni.

⁋ Quod communitas ciuitatis eſt aliquo modo principaliſſima & eſt alicuius boni gratia cōſtituta. Cap. I.

QVoniam omnem ciuitatē contingit eſſe cōmunitatē quādam cum oīs cōitas ſit gratia alicuius boni oportet ciuitatē ipſam conſtitutam eſſe pp aliquod bonū. Probat autem phūs primo poli. duplici uia ciuitatem conſtitutam eſſe gratia alicuius boni. Prima uia ſumiť ex parte hoīum conſtituentium ciuitatē, Secunda ex parte ciuitatis conſtitutæ. ⁋ Prima uia ſic patet quia ut dicitur primo ethico. omnis actus & electio bonum quoddam appetere uidetur & primo poli. ſcribiť ꝙ gratia eius quod uideť bonum omnia operanť omnes. Si ergo omnes homines ordinant ſua opera in id quod uideť bonum cum ciuitas ſit opus humanū ex parte hoīum conſtituentium ciuitatem oportet ipſam conſtitutam eſſe gratia eius qđ uidetur bonum. nec ſic eſt intelligendum ciuitatem conſtitutam eſſe gratia eius quod uideť bonum ꝙ nō ſit conſtituta gratia eius. quod exiſtit bonum. Nam cum opera noſtra ordinamus ad aliquod bonum aliquando ad bonū illud habemus impetum a natura. aliqñ quæ ſi ex corruptione naturæ. Bonum autē illud ad qđ omnes homines habent impetum ex natura ſic uideť bonum qđ tamen exiſtit bonum huius autem eſt conſtitutio ciuitatis. Nam ut diciť primo poli. natura qdem impetus in omnibus ineſt ad talem cōitatem qualis eſt cōitas ciuitatis. igiť per reſpectum ad hoīes ciuitatem conſtituentes eo ꝙ habent naturalem impetum ad conſtitutionem eius ciuitas non ſolum conſtituta eſt gratia eius ꝙ bonum uidetur. Sed etiam ꝙ bonum exiſtit. ⁋ Secunda uia ad inueſtigandum hoc idem ſumitur ex parte ciuitatis conſtitutæ p comparationem ad ciuitates alias. nam licet omnis cōitas naturalis ordineť ad bonum. Maxime tamen ordinať ad ipſum cōmunitas principaliſſima. Huius autem eſt cōitas ciuitatis quæ reſpectu cōmunitatis domus & uici principaliſſima exiſtit. quare ſi cōitas domeſtica ordinatur ad bonum & etiam ad mala bona. ut ſupra in ſecūdo libro diffuſius probabať cōitas uici quæ eſt principalior cōitate domeſtica. multomagis ordinať ad bonum: & adhuc cōitas ciuitatis quæ eſt principaliſſima cōmunitas reſpectu uici & domus maxime ordinatur ad bonum. Hoc eſt ergo quod dicitur primo poli. ꝙ ī cōmunitatem oēm gratia alicuius boni dicimus conſtitutam. Maxime autem principaliſſimam omnium & eam quæ eſt omnium maxime principalis & omnes alias circumpletens potiſſime gratia boni conſtitutam eſſe contingit. Hæc autem eſt cōmunitas pollitica quæ cōmuni nomine uocatur ciuitas. Aduertēdum tamen cōmunitatem ciuitatis eſſe principaliſſimam non ſimpliciter & per omnem modū: ſed reſpectu cōmunitatis domus & uici. Eſt autem alia communitas principalior ea cuiuſmodi eſt

cōmunitas regni de qua ſuo loco dicet. Oſten·
demus.n.cōmunitatem regni utilem eſſe in ui/
ta humana:& eſſe principaliorem cōmunitate ci
uitatis. Videtur enim ſuo modo cōmunitas re/
gni ſe habere ad cōmunitatē ciuitatis ſicut hæc
cōmunitas ſe habet ad domum & uicum. Nam
ciuitas.n. complectitur domum & uicum & eſt
principalior cōmunitatibus illis & magis ſuffi/
ciens in uita ꝙ cōmunitates prædictæ. ſic com/
munitas regni circumplectitur communitatem
ciuitas.& eſt multo perfectior & magis ſufficiēs
in uita ꝙ communitas illa.

❡Quot & quæ bona homines conſequūtur de
conſtitutione communitatis pollitica quæ ciui
tas nuncupatur. Cap. ii.

Non ſufficit dicere ciuitatem conſtitu·
tam eſſe gratia alicuius boni ut in præ
cedenti capitulo ꝓbatur niſi oſtendat
quæ & ꝙ ſunt illa bona quæ ex conſtitutione ci
uitatis hoīes conſequuntur. Huiuſmodi autem
bona quantum ad præſens ſpectat tria eſſe con/
tingit. Ordinat.n.ciuitas ad uiuere.ad ſufficien
ter uiuere & ad uirtuoſe uiuere. Viuere.n.ſecun/
dum phūm uiuentibus eſt eſſe. Sicut ergo aliud
eſt eſſe.aliud ſufficienter eſſe aliud uirtuoſe eſſe.
nam eſſe latiſſimum eſt ut dicitur in li. de cauſis
ē.n.prima rerum creaturarum & oīa aliquo mo
do eſſe participant. Non tamen oīa participant
ſufficienter eſſe: ſed ſolum illa dicuntur habere
ſufficiens eſſe ſecundum naturam ſuam quæ ſe/
cundum ſuam ſpeciem habent eſſe completum.
Si.n.alicui rei deficiat aliqua pſectio competens
ſuæ ſpeciei licet poſſit habere illa res eē aliquod
ut imperfectum eſſe tñ ſufficiēs eſſe habere non
dicitur. Latius eſt ergo eſſe ꝙ ſufficienter eſſe ſic
ēt latius eſt ſufficienter eſſe ꝙ uirtuoſe eſſe. nam
uirtute quæ eſt habitus electiuus & moralis de
qua hic loqui intendimus participare non poſ/
ſunt niſi rationalia & habentia intellectum. Irra
tionabilia ergo & ēt inanimata ſecundum natu
ram ſuam poſſunt habere eſſe ſufficiens. Si ha/
beant pſectiones competentes ꝓprie ſpeciei Eſſe
tñ uirtuoſum habere non poſſunt quia nequæ/
unt participare uirtute. Illo ergo modo quo di/
ſtinguimus eſſe ſufficienter eē & uirtuoſe eē di
ſtinguet poſſum⁹ uiuere & uirtuoſe uiuere. Qua
litercūq; homo habeat eſſe uiuit. Non tamen di
citur ſufficienter uiuere & habere uitam ſuffi/
cientem. niſi habeat ea quæ congrue ſufficiunt
ad ſupplendam indigētiam corporalem. Aliud
eſt ergo uiuere aliud ſufficienter uiuere· Sic etiā
eſt aliud uiuere ſufficienter:& uiuere uirtuoſe.
Multi.n.habent ſufficientiam ad uitam qui pro
pter corruptionem appetitus uirtuoſe uiuere ne
gligunt. Multorum igitur & maximoꝝ bono·
rum cauſa eſt conſtitutio ciuitatis quia per eam
homines conſequuntur oīa tria prædicta bona.
nam ipſum uiuere conſequitur homines ex cō/
munitate politica. qa ſine ea uita hoīs eſſe non
poteſt. Loqmur.n.hic de uiuere hominis ut ho·
mo eſt. Oſtendendo ergo uiuere pollitičum ſe·
cundum aliquas leges & ſecundum aliquas lau
dabiles ordinationes recuſans ſic uiuere nō uult
uiuere ut homo:ſed ut ſupra patuit & infra pate
bit. talis uel eſt hoīe peior uel homine melior.
Homo.n.eſt naturaliter pollitičum animal & ci
uile ut infra patebit. Ipſum ergo uiuere loquen·
do de uiuere ut homo conſequitur hoīes ex cōi
tate pollitica ſiue ex cōſtitutione ciuitatis. ❡Se·
cundo ex tali conſtitutione hoīes non ſolum cō
ſequuntur uiuere. Sed ēt ſufficienter uiuere. nā
in una domo uel in uno uico non reperiuntur
oīa quæ ad uitam ſufficiunt ideo fuit ciuitas cō·
ſtituta habens plures uicos in quorum uno exer
cet ars fabrilis. In alio textoria. In alio aliquid
ſecundum quod uariis indigemus ad ſupplen/
dam indigentiam uitæ. Nunꝙ.n. eſt ciuitas per·
fecta:niſi habitatores eius ibi īuenire poſſint om
nia ſufficientia ad uitam. Conſequimur ergo ex
ciuitate non ſolum uiuere ut homo:ſed uiuere
ſufficienter. eo ꝙ ſi pſecta exiſtit eſt contentiua
oīum eorum quæ ad uitam ſufficiūt. Bene ergo
dictum eſt qd ſcribit.i.poli.ꝙ cōitas quæ eſt ci/
uitas conſtās ex pluribus uicis eſt cōitas perfecta
quia iam ut conſequens eſt dicere hmōi cōitas
eſt habēs terminum oīs per ſe ſufficientiæ uitæ.
❡Tertio ex conſtitutione ciuitatis conſeqmur
uirtuoſe uiuere. nam inceptio legis latoris & cō
ſtituentis ciuitatem non ſolum debet eſſe ut ci/
ues in ciuitate habeant ſufficientiam ad uitam.
ſed ut uiuāt bene ſcdm leges & uirtuoſe. Ideo di
cit.i.poli.ꝙ facta qdem igit eſt ciuitas uiuendi
gratia exiſtens aūt gratia bene uiuendi forte pri
mum motiuum hoīum conſtituentium ciuita/
tem fuit ipm uiuere & hre ſufficientiam in uita.
Videntes aūt ꝙ ſolitarie non poterant ſibi in ui
ta ſuff cere conſtituere ciuitatē ut unus alterius
de factū ſupplens haberet ſufficientiam in uita.
Conſtituta aūt iam ciuitate & hoīes perſpicatius
intuentes & uidentes ꝙ non ſatis eſt habere ſuf·
ficientiam in uita niſi uiuant bene & uirtuoſe. cū
ſine lege & iuſtitia cōſtituta ciuitas ſtare nō poſ
ſet ordinauerūt cōitatem politicā quæ facta erat
ad uiuere & ad habendū ſufficientiam in uita &
ad bene uiuere ut ad uiuere ſecūdū legem & uir
tuoſe. Si ergo tot bona conſequimur ex conſti·
tutione ciuitatis bene dictū eſt qd ſcribit primo
poli. Videlicet ꝙ qui primus ciuitatem inſtituit
exiſtit cā maximorum bonorum.

❡Quod hō naturaliter eſt animal ciuile non
obſtante ꝙ contingit aliquos non ciuiliter uiue
re. Cap. iii.

Dubitant nōnulli an ciuitas ſit aliquid
ſecūdum naturam & an homo ſit na·
turaliter animal pollitičū.& ciuile.nā
ea quæ ſunt ſecūdum naturam uident eſſe ſemp
& ubiq; ut ignis ſi adſit calefactibile ſemper cale
facit & ubicunq; eſt habet exercere calefactionis
actum quære & ciuitas quid naturale eſſet & ho
mo naturaliter eſſet animal ciuile nullus reperi·

res homo nõ ciuilis. Videmus aũt multos ſocie
tatẽ polliticam retinẽtes eligere ſolitariam uitã
& campeſtrem. ſed heæ & aliæ dubitatiões ſimi
les uidẽtur procedere qa ignorat quõ naturale
eſt hoĩ eẽ aĩal ciuile. Nõ.n.hoc eſt ſic hoĩ natura
le ſicut ẽ naturale igni calefacer & lapidi deorſũ
tẽdere.qa talia ſic eis naturaliter competũt ꝙ ad
contrariũ aſſuefieri nõ poſſunt eis ſemper & ubi
ꝗ.Nunq̃ enim totiẽs poſſet lapis ſurſum proiici
ut aſſueſceret ſurſum ire.Semper ergo lapis q̃tũ
eſt de ſe deorſum tendit & ſp ignis calefacit hõ
ergo nõ ſic naturaliter eſt aĩal ciuile. ſed dicitur
ei hoc naturaliter cõuenire.qa habet quẽdã ĩpe
tum & q̃dã aptitudinem naturalẽ ut ciuiliter ui
uat. Quæ aũt ſic naturalia ex caſu uel ex aliquo
ĩpedimento ſiue ex aliqua cã ĩpediri pñt ut licet
naturale ſit hoĩ eſſe dextrum multi tñ ex aliquo
ĩpedimẽto uel ex aliqua cã repiunt abdextri ſic
licet naturale ſit hoĩ uiuere ciuiliter. Repetiunt
tñ multi cãpeſtre uiuentes:tangit aũt phũs.i. po
li.tria quare contingit aliquos renuere ciuilem
uitam primũ eſt fortuna ſcdm nimia prauitas &
tertiũ nimia bonitas. ℂ Contingit.n.primo ali
quos eẽ non ciuiles ex fortuna ut quia nimium
paupes exiſtẽtes non pñt ciuiliter uiuere ſed co
gunt ciuitatem exire & agros excoler.Sed ꝙ hõ
reddit non ciuilis ẽ nimia prauitas aliqui.n. ſic
habent appetitum corruptũ & uoluntatẽ puer
ſam ꝙ nequæũt uiuere in ſocietate & ſecundum
legẽ. Ideo ciuitatem aliq̃ñ exeunt uel ſi non exe
ant aliq̃ñ expellunt hii aũt ſunt illi quos ut reci
tat phũs.i.poli.maledicebat homerus dicẽs ma
ledict⁹ iſocialis ilegalis ſcelerat⁹ affectator belli.
Veluti ſicut ſine iugo exiſtẽs ſicuti uolatilia cœ
li exiſtentia. ℂ Tertio aliqui non ciuiliter uiuũt
pp nimiam bonitatem uita.n. ciuilis & coniu
galis eſt uita bona ſed eſt uita ut homo aliqui au
tem ſunt tantæ pfectionis quibus non ſufficit ui
uere ut hõ ſed renuentes coniugium & ciuilita
tem eligunt pfectiorem uitam nam licet qui nu
bit & qui ciuiliter uiuit bene faciat tñ qui non
nubit & qui non ciuiliter uiuit ut liberius contẽ
plationi uacet melius facit eſt ergo homo natu
raliter animal ciuile non obſtante ꝙ contingit
aliquos non ciuiliter uiuere nam quicunq; non
ciuiliter uiuit niſi ex pauptate uel ex hoc accidat
uel ex beſtia & ſceleratus & ſine iugo non ualẽs
legem & ſocietatẽ ſupportare uel eſt quaſi deus
i. diuinus eligens altiorem uitã pp qd ſcribitur
primo polli.ꝙ non potẽs aliis cõicare nulla eſt
pars ciuitatis ſed uel eſt beſtia uel deus.

ℂ Quibus rationibus probari poteſt: ciuitatem
eſſe quid naturale & ꝙ homo naturaliter eſt ani
mal ciuile & polliticum. Cap. iiii.

r Emouebantur in præcedenti capitulo
obiectiones contrariæ p quas pbari ui
debat ciuitatem non eſſe aliquid ſecũ
dum naturã & hominẽ non eſſe naturaliter aĩal
ciuile cum ergo non ſatis ſit remouere oẽs obie
ctiones contrarias ueritatem aliquam ĩpugnan
tes niſi adducantur rationes propriæ per quas il
la ueritas confirmetur. Intendimus in hoc capi
tulo adducere rationes oſtendentes ciuitatẽ eſſe
quid naturale & hominẽ eſſe naturaliter animal
ciuile.Poſſumus autem duplici uia oſtendere cõ
munitatem polliticam ſiue ciuitatem eẽ aliquid
ſecundum naturam. ℂ Prima uia ſumit ex eo ꝙ
hoc cõmunitas complectitur domum & uicum.
ſecunda ex eo ꝙ eſt illarum finis & complemen
tum probatur.n.ſupra ꝙ uiuere erat homini ſe
cundum naturam ut natura nõ deficiat in neceſ
ſariis oportet quid naturale eẽ quicqd ſecundũ
ſe:ſed deſeruit ad ſufficientiam uitæ cõitas ergo
domeſtica & ẽt uici naturalis ſunt quia deſerui
unt ad ſufficientiã uitæ humanæ quare cum cõi
tas ciuilis has cõitates compræhendat & pfecti
us deſeruiat ad ſufficiẽtiam uitæ q̃ cõitates illæ
oportet eam eſſe ſecundum naturam. ℂ Secun
da uia ad inueſtigandum hoc idem ſumit ex eo
ꝙ ciuitas ẽ illarum cõitatum finis & complemẽ
tum nam ut arguit phũs primo poli. ꝙ eſt finis
generationis naturalium eſt quid naturale & eſt
natura ipſorum generatorum. ut quod eſt finis
hoĩs generationis eſt qd naturale & natura eius
nam finis generationis reꝝ eſt forma quæ p an
tonomaſiam eſt qd naturale & ẽ ipſa natura. Vi
demus aũt ꝙ cõitas domus eſt qd naturale non
ſolum qa deſeruit ad ſufficiẽtiam uitæ ſed ẽt qa
cõitates illæ quæ pficiunt domũ ſunt qd natura
le.conſtat.n.domus ex cõitate uiri & uxoris do
mini & ſerui patris & filii quaꝝ quælibet ẽ ſcdm
naturam ſic ẽt cõitas uici eſt quid naturale non
ſolum qa deſeruit ad ſufficiẽtiam uitæ ſed ẽt qa
generatio eius habet eſſe naturale fit.n. uicus na
turaliter ex creſcentia filioꝝ collectaneoꝝ & ne
potum ut uult phũs primo pol.pp quod tale cre
mẽtum eſt naturale uicus ipſe uicus ipſe qd natu
rale erat ciuitas ergo quæ finis generationis do
mus & uici tanq̃ ad finem erit aliud ſcdm natu
ram eo ꝙ ſit finis generationis naturalium gene
ratio.n.domus & uici tanq̃ ad finem & comple
mentum ordinat ad ciuitatem. ℂ Viſo ciuitatẽ
eſſe aliquid ſcdm naturam reliquũ eſt oſtendere
hoĩem eſſe naturaliter aĩal polliticũ & ciuile ꝙ
ẽt duplici uia inueſtigare poſſumus. Prima uia
ſumit ex parte ſermonis.ſcda ex parte ĩpetus na
turaliter.pbat.n.in principio ſecũdi libri ex par
te ſermõis hoĩem eſſe naturaliter aĩal ſociale eo
ꝙ p ſermonem acqrimus inſtructionem & diſci
plinã.hoc aũt ex parte ſermonis oſtendere poſſu
mus hoĩem eſſe naturaliter aĩal polliticum & ci
uile ex eo ꝙ uox humana quæ dr ſermo ẽ aliter
ſignificatiua q̃ uox brutorum. Vnde phũs ait pri
mo pol.ꝙ i aliis aĩalibus ab hoĩe uſq; ad hoc eo
rum natura puenit ut uox ſit eis ſignum delecta
bilis & triſtabilis ut habeat ſenſum delectabilem
& triſtabilem hoc.n.ſibi inuicem p uocem ſigni
ficant canis enim eo ꝙ latrat aliter latrat cum de
lectatur & cum triſtat poteſt alteri cani p ſuum
latratum ſignificare triſtitiam uel delectatiõem

quam habet.ſed hominibus ultra hoc datur eſt
ſermo per quem diſtincte ſignificatur quod cõ/
ferens quod nociuũ & quid iuſtum & quid iiu/
ſtum. Si ergo communitas domeſtica ordinat
ad proſequendum conferens & ad fugiendum
nociuum:cõmunitas uero ciuitatis ultra hoc or
dinatur ad proſequendum iuſtum & ad fugien
dum iniuſtum oportet cõmunitatem domeſti
cam ciuilem eſſe quid naturale:nam ſi natura de
dit homini ſermonẽ naturalis eſt illa communi
tas quæ ordinatur ad illa quæ ſunt apta nata ex
primi per ſermonem iuſtum & iniuſtum nõ pro
prie habet eſſe in cõmunitate domeſtica ſed in
cõmunitate ciuili.In ciuitate enim ubi ciues ha·
bent poſſeſſiones proprias & diſtinctas conſur/
gunt lites & litigia quid iuſtum & quid non iu
ſtum quod non proprie fit in domo ubi totum
ad patremfamilias pertinere uidetur.Differt er/
go ciuitas a domo quia in ea non ſolum quæri·
tur quid conferens & quid nociuum ſed etiam
quid iuſtum & quid iniuſtum utraq; tamen cõ·
munitas erit naturalis tam domeſtica quã ciui/
lis eo ꝙ per ſermonem nobis datum a natura re
præſentatur conferens & nociuum & iuſtum &
iniuſtum.❡Secunda uia ad inueſtigãdum hoc
idem ſumitur ex parte impetus naturalis nã om
nia animalia habent naturalem impetum ad cõ
ſeruandum ea quæ ſunt eis a natura tributa qua
re ſi natura dedit homini uiuere dedit ei natura
lem impetum ad faciendum ea per quæ poſſit ſi
bi in uita ſufficere hoc autem maxime cõtingit
ſecundum philoſophum per cõmunitatem ciui
lem eo ꝙ ciuitas debeat eſſe contẽtiua omnium
quæ ad uitam ſufficiunt.Inerit ergo hominibus
impetus naturalis ad uiuẽdum pollitice & ad
conſtituendum ciuitatem.Sed cum id ad quod
habemus impetum naturalem ſit ſecundum na
turã oportet ciuitatem eſſe quid naturale uel eẽ
aliquid ſecundum naturam.

❡Quia pter communitatẽ ciuitatis utile fuit ĩ
uita humana eſſe cõmunitatem regni. Cap.v.

p Oſſumus autẽ triplici uia oſtẽdere ꝙ
præter cõmunitatem ciuitatis utile ẽ
humanæ uitæ ſtatuere cõitatẽ regni.
Prima uia ſumitur ex parte ſufficientiæ uitæ. Se
cũda ex parte adeptiõis uirtutis. Et tertia ex pte
defenſionis & remotionis impedimentorũ ho/
ſtium.❡Prima uia ſic patet nam cum ait philo/
ſophus primo politi.ꝙ cõmunitas perfecta quæ
eſt ciuitas cõſtans ex pluribus uicis eſt habẽs ter
minum oĩs per ſe ſufficientiæ uitæ non ſic ĩtel·
ligendum eſt ꝙ ſemper oporteat ciuitatem ex ꝓ
priis poſſeſſionibus habere omnia quæ requirũ
tur ad uitam ſed ſufficit ciuitatẽ ſic eſſe ſitã ꝙ p
mercationes & ponderis portatiuam & per hũa
nam induſtriam faciliter habere poſſit ſufficien
tia uitæ ſicut ergo uicus in quo exercet́ ars fabri
lis indiget uico alio in quo exercetur ars texto/
ria eo ꝙ homines ad ſufficientiam uitæ indige·
ant tam operib⁹ fabrorum quam textorũ ſic qa
contingit ciuitates aliquas habundare i uino &
deficere in frumento in quo cõtingit ciuitates
alias habundare oportet ciuitatem unam ĩdige·
re auxilio alterius quare ſicut utile eſt uitæ hũa/
næ in eadem ciuitate cõgregari diuerſos uicos
ut facilius habeantur quæ requirũtur ad uitã ſic
utile eſt ciuitates plures congregari ſub uno pri
cipatu aut ſub uno regno ut facilius & melius ſi·
bi inuicem ſubueniant quantum ad ea quib⁹ ĩdi
gemus in uita nam ſicut diuerſa membra corpo
ris non eundem actum habent & unum indiget
alterius opere propter quod utile eſt ipſis mem·
bris congregari in uno corpore ut ſibi inuicem
ſubueniant.Sic quia nõ oẽs ciuitates habundãt
in eiſdem utile eſt eis cõgregari ſub uno regno
ut melius poſſint ſibi ĩuicem ſubuenire.in his q̃
requiruntur ad ſufficiẽtiam uitæ. ❡Secũda uia
ad inueſtigandũ hoc idẽ ſumitur ex parte ado/
ptionis uirtutis.Intẽtio eñi legiſlatoris ut ſupra
tangebatur non ſolum eſſe debet ut ciues habe·
ant quæ requirunt́ ad ſupplendam indigentiã
corporalem. Sed etiam uiuant ſecundum legẽ
& uirtuoſe.Immo tanto principalius debet intẽ
dere hoc quam illud quanto anima eſt potior
corpore & q̃to operationes uirtuoſe excellunt
exteriora bona oportet ergo rectores ciuitatis
habere ciuilem potentiã ut poſſint cogere & pu
nire nolentes uirtuoſe uiuere & turbantes pacẽ
& bonum ſtatum aliorum ciuium quare cũ per·
uerſi in ciuitate aliqua non audeãt inſurgere cõ
tra principem ſi ſciant ipſum magnam haberẽ ci·
uilem potentiam & dominate ĩ ciuitatibus mul
tis ſi conſtet de principe ꝙ iuſte regat & ꝙ non
conuertatur in tyrannum expedit ciuitatibus ꝓ
pter uirtuoſe uiuere & propter corruptionẽ per·
uerſorum congregari ſub uno regno ꝙ ſi tñ pri
ceps tyrannizare uellet quanto minorem habe
ret potentiam tanto magis eſſet expediens ciui/
tati.❡Tertia uia ad inueſtigandum hoc idẽ ſu·
mitur ex parte defenſionis & remotionis impe/
dimentorum hoſtium.Videm⁹ enim ꝙ cum ali
qua ciuitas impugnatur cõfederat ſe ciuitati alii
ut melius poſſit reſiſtere impugnationem hoſti·
um cum ergo regnum ſit quaſi quædam confe
deratio plurium ciuitatũ eo ꝙ uniãtur ſub uno
rege cuius eſt quamlibet partem regni defende·
re & ordinare ciuilem potentiam aliarum ciuita
tum ad defenſionem cuiuſlibet ciuitatis regni ſi
contingat eam ab extraneis impugnari propter
faciliorem defenſionem & tuitionem utile fuit
ex pluribus communitatibus polliticis cõſtitue
re communitatem unam regni.

❡Quod diuerſi ſunt modi generationis ciuita
tis & regni & ꝙ oportet hunc tertium librum ĩ
quo determinatur de hmõi regimine diuidere
in plures partes. Cap.vi.

g Enerationis ciuitatis:& regni duos mo
dos poſſumus aſſignare quorum qui
libet eſt aliquo modo naturalis alter
tamen ẽ naturalior altero. Primus ẽ ille de quo

ſupra in ſecundo libro fecimus mentionem ubi diximus ꝙ propter excreſentiam filiorum colla ctaneorum & nepotum domus poteſt in uicum uicus in ciuitatem & ciuitas in regnum excreſſere. ¶ Alius modus eſt ex concordia conſtituentium ciuitatem uel regnum. nam ut recitat philoſophus ſecūdo poli. antiquitus homines morabantur diſperſi uelut tempore Ariſtoteles cōtingebat circa quaſdam gentes quæ uocabātur archades. ubi quilibet per ſe morabaſ. homies ſic diſperſi morātes aliquando concordabant ī unum conſtituentes ſibi ciuitatem aliquam in q̄ ſimul morantes habere poſſent ſufficiētius quæ requiruntur ad īdigentiam uitæ. hoc ergo modo poſſet fieri conſtitutio regni ut ſi multæ ciuitates & caſtra ſimul confederarenſ & concordarent ut ſub uno rege exiſterēt timentes inimicorum potentiam. Vterꝗ autem horum modorū eſt naturalis ſed primus.n. naturalior ſecundo. Prima eſt conſtitutio ciuitatis & regni eſt dupliciter naturalis. Primo enim naturalis eſt quia cōſtituitur ex generatione q̄ eſt opus naturæ. ¶ Secundo naturalis exiſtit quia homines naturalē habent impetum ad conſtituendam ciuitatē & regnum. Si enim per generationem ex creſcentibus filiis & nepotibus ſi eadem domo & nō ualētibus ſimul habitare faciant ſibi plures domos & coſtituant ſibi uicum & ulterius excreſcentibꝰ & non ualentibus habitare in uno uico faciant ſibi uicos plures & conſtituant ciuitatem. Ante autem ipſis excreſcentibus & nō ualentibꝰ habitare in una ciuitate fabricēt ſibi ciuitates plures & conſtituant regnum talis conſtitutio regni & ciuitatis ē maxime naturalis nō ſolum quia homines habent naturalem impetū ad talem cōſtitutionem. Sed etiam quia huiuſmodi conſtitutio procedit ex generatione filiorū quæ eſt opꝰ naturæ. ¶ Secundus autem modus conſtitutionis regni & ciuitatis ut cum ex concordia hominū talis conſtitutio habet eſſe licet non ſit adeo naturalis in prima attamē naturalis eſt quia homines propter uiuere habēt naturalem impetū ut concordent ciuitatem cōſtituere in qua repetiuntur ſufficientia ad uitam ſic etiam habēt naturalē impetum ut conſtituant pricipatum & regnum quia per talem conſtitutionē poſſunt magis pacifice uiuere & magis reſiſtere hoſtibꝰ uolentibus impugnare ipſos eſt enim huiꝰ impetꝰ naturalis. nam ſicut homines naturalem habēt impetum ut uiuant & ut ſufficiant ſibi in uita ꝙ fit per ciuilem ſocietatem. ſic naturalem habent impetum ut pacifice uiuant & ut naturaliter reſiſtant hoſtibus quod fit per ſocietatem principatus & regni uidemus enim ciuitates nō exiſtentes ſub uno rege plures generales diſcordias hr̄e ad inuicem. ¶ Ennumeratis autem duobus modis generatiōis ciuitatis & regni quorꝫ quilibet dici poteſt nuturalis. poſſumus addere modum tertium qui quaſi eſt ſimpliciter uiolentus. cum enim homines diſperſi morabantur poterat qs inſurgere per tyrannidem & per uiolentiā & dominari eis & ut facilꝰ eis domīareſ poterat eos uiolenter cōgregare in unum & conſtituere inde ciuitatem. ſic etiam & regnum per uiolentiā & per tyrānidem & per ciuilem potētiam opprimat ciuitates alias & faciat ſe regem conſtitui ſuper illas. ¶ Viſo diuerſos eſſe modos generationis ciuitatis & regni reſtat uideri in ꝙ ptes oportet hunc tertium librum diuidere in quo de huiuſmodi regimine tractaturi ſumus patet enim ex dictis naturalem generationem ciuitatis & regni ordinari ad bene uiuere & ad pacifice uiuerē & ad reſiſtendum uolentibus turbare pacem & impugnare ciues. Oñdendum eſt ergo qualiter poſſit bene regi ciuitas ſiue regnum tempore pacis & qualiter impugnandum ſit hoſtes tempoꝛ belli. Verūꝗ ut patet p phūm. ii. metha. & circa finem elencoꝝ nullus ſibi ſufficit in inueniēdo artem aliquam ſed oportet ad hoc iuuari per auxilium præcedentium tradentium notitiam aliquam de arte illa. iō oportet propter ſufficiētiā artis regiminis ciuitatis & regni recitare quid ſenſerūt philoſophi de huiuſmodi regimine & quomodo anquitꝰ regebātur ciuitates: nam ex hoc aliqualiter manducemur ad ſcieudū quid uitandum & quid imitādum ſit in regimine regni & ciuitatis. totū ergo hunc librum tertium diuidemus ī tres partes. nam primo narrabunſ opiniones philoſophoꝝ circa regimē ciuile & reprobabuntur ea ī quibus niſi ſunt nō bene ſentire circa huiuſmodi regimē. recitabuntur ergo prima regimia īſtituta ab antiquis philoſophis. ut per eorum notitiam manducantur reges prīcipes quomodo debeant regere ciuitates & regna. Secundo oſtēdeſ qualiter optima pollicia ſiue optimum regnum & quibus cautelis uti debeant pricipantes. & quomodo tempore pacis propter uiuere ſufficienter & uirtuoſe regenda ſit ciuitas regnū. ¶ Tertio manifeſtabitur qūo eligendi ſunt pugnatores. & qualiter impugnādi ſunt hoſtes & quomodo ordinādæ ſunt acies bellorum & quibus cautelis uti debeant bellantes.

¶ Quomodo ſocrates & plato dixerunt ciuitatem eſſe ordinatam & quid ſenſerūt de ciuili regimine. Cap. vii.

ſOcrates autem quandiu phātꝰ eſſet naturas rerū. Videns circa naturalem ſcientiam magnam difficultatem eē ut narrat philoſophus in metha. ſua conuertit ſe ad moralia quem plato ſuus diſcipulus ī multis ſecutus eſt. propter quod philoſophus platonem ſecūdum ſocratē appellauit. Determinādo aūt ſocrates & plato de moralibus quinꝗ tetigiſſe uidentur circa ciuitatem & regnū ciuile. ¶ Primum eſt qa dixerūt ciuitatem debere eſſe maxime unam qa forte ideo hoc opinari ſunt quia ſemper multitudo ab unitate procedit: & ſemp unitas uideſ eſſe potior multitudie: unde pria cauſa deus ipſe quia ē ſumme unꝰ arguitur

eſſe ſumme bonꝰ uidetur ergo ciuitas eſſe potiſ-
ſime bona ſi ſit potiſſime una. igitur quãto plus
ad unitatem procedit tanto plus appropinquat
ad terminum bonitatis. ¶Secundum autem ꝙ
circa ciuitatem ſtatuerunt dicti philoſophi ẽ qa
dixerunt ciuibus omnia eſſe communia debere
ut ꝙ haberent omnes poſſeſſiones communes
uxores ut ꝙ quilibet accederet ad quamlibet. &
per conſequẽs haberẽt cõmunes filios. nam qa
propter cõmunem uſum fœminarũ patres non
certificarẽtur de propriis filiis. reputarẽt quemli
bet puerorum eſſe filium proprium. uidebat̃. n.
ſocrati & platoni totam diſſenſionem ciuium
conſurgere ex proprietate poſſeſſionem & ex eo
ꝙ quilibet utitur dicere hoc ẽ meum. quare ut
arguebat ſi poſſeſſiones eſſent cõmunes & ciues
nihil haberẽt proprium ceſſarẽt eorum propriæ
lites & eorum iurgia. & eſſet ciuitas optime or/
dinata. Volebant etiam uxores eſſe communes
quia ex hoc conſurgeret maxima dilectio inter
ciues. nam uxoribus nõ exiſtẽtibus propriis ſed
cõmunibus eſſent communes filii & quia patrũ
ad filios eſt maxima dilectio, in ciuitate illa eſſet
maximus amor eo ꝙ antiquiores diligerẽt om-
nes iuniores ut filios. & iuniores eos diligerent
ut patres. Poſuerunt etiam huiuſmodi commu
nitatem uxorũ & filiorum ut eſſet maxĩa unitas
& maxima cõiunctio ĩ ciuitate nam cũ ſit maxi
ma unitas & maxima coniunctio patrũ ad filios
antiquiores reputarent ſe habere maximam uni
tatem cum iunioribus. & econuerſo eo ꝙ crede
rent eos eſſe ſuos filios: illi uero opinarẽtur eos
eſſe ſuos patres. ¶Tertium uero quod ſenſerũt
dicti philoſophi circa regimen ciuitatis eſt quia
dixerunt mulieres inſtruendas eſſe ad opera bel
lica & debere bellare ſicut & uiros. Inducebant̃
enim ad hoc ut philoſophus recitat ſecundo po
liticorũ. ex his quæ uidebãt in beſtiis & ĩ anima
libus aliis in quibus non ſolum bellant maſculi
ſed etiam fœminæ. Immo in beſtiis & in auibus
uiuentibus ex rapina ferociores eſſe uidẽtur fœ-
minæ quam mares. nam ſi cõſideramus aues ip
ſas uiuentes ex raptu maiores corpore & auda/
ciores corde & præſtantiores uiribus ſunt fœmi
næ quam maſculi. ut accipitres & auſtures & aq
læ ut dicitur ſunt omnes fœminæ. quarũ maſcu
li feruntur uiliores eis. quare ſi in aliis animalibꝰ
hoc uidemus ꝙ non ſolũ bellant mares ſed fœ
mine quia maxime uidetur eſſe ſecũdum ordi/
nem naturalem in quo communicamus cũ aĩa-
libus aliis uidetur ciuitas maxime naturaliter or
dinata ſi ad opera bellica ordinẽtur non ſolũ ui
ri ſed ẽt mulieres. ¶Quartũ ꝙ dixerũt inſtituen
dũ eſſe ĩ ciuitate ẽ qa ſemp uolebãt eos de prin/
cipari & eſſe in magiſtratu. ut q erant officiales
ſemper eſſent officiales & q præpoſiti ſemp præ
poſiti & ſic de magiſtratibus aliis aſſumebant ẽt
ad hoc exemplum de terra. Videmus enim par-
tes terræ in quibus habundat uena auri ſemper
quaſi abundare ibi talem uenam & in quibꝰ ha-
bundat uena argenti ſimiliter ſe habere. ſi ergo
natura ſic agit ꝙ uenam auri non cõuertit in ue
nam argenti uel in uenam ferri nec econuerſo.
quia maxime bene operantur ſi imitamur actio
nes naturæ. & maxime bene regit̃ ciuitas ſi imi-
tetur ordinem naturalem. Vena auri ut prĩcipã
tes maiori principatu uel exiſtentibus in maiori
bus principatibus & uena argenti ut exiſtentes ĩ
minoribus non debent conuerti in uenam ferri
ut ꝙ fiant ſubditi & deponantur a magiſtratibꝰ
ſuis. ¶Quintum autẽ ꝙ dicti philoſophi ſenſe
runt ſtatuẽdum circa ciuitatem eſt quia dixerũt
ciuitatem quamlibet diuidendam eſſe in quĩq;
partes. uidelicet in agricolas. artifices bellatores
conſiliarios & principem. Dixerũt enim agrico
las neceſſarios eſſe ad conſtitutionem ciuitatis
propter ea quæ requirũtur ad uictum. Artifices
uero neceſſarii erant propter ueſtimenta & do/
mos & alia quæ requiruntur ad uitam. Bellato/
res quidem neceſſarii exiſtebant propter defen/
ſionem ciuitatis & reprimendos hoſtes. dicebãt
autem ciuitatem ſi bene ordinata erat ad minus
deberet habere mille bellatores. & ad plus quin
ꝙ milia. Principes uero & conſiliarii neceſſarii
erant in ciuitate ad dirigendum ciues ut uirtuo
ſe uiuerent. & ut debite obſeruarent leges tange
bant autem dicti philoſophi quædam alia circa
regimẽ ciuitatis de quibus ſi locus occurrat me-
rito fieri poterit.

¶Quod non oportet ciuitatem maximam uni
tatem & cõformitatem habere ut ſocrates & pla
to ſtatuerunt. Cap. viii.

m Aximam unitatem & æqualitatem ſi
oportet quærere in omnibus rebꝰ. nã
ſi omnia eſſent æqualia iam nõ eſſent
omnia ad hoc enim ꝙ ſunt omnia quæ requirũ
tur ad uniuerſum & ad hoc ꝙ uniuerſum ſecun
dum ſuum ſtatum ſit maxime perfectũ oportet
ibi dare diuerſa ſecũdũ ſpeciẽ. nam qa tota bõi
tas uniuerſi non põt reſeruari ĩ una ſpecie. opor
tet ibi dare ſpecies diuerſas in pluribus ſpeciebꝰ
entium reſeruetur maior perfectio quã ĩ una tã/
tum. ſic etiam ĩ ciuitate ad hoc ꝙ habeat eſſe per
fectum oportet dare diuerſitatem aliquam nec
oportet ibi eſſe omnimodam cõformitatem &
æqualitem ut ſocrates & plato credebant. ¶Tã
git autem phũs ſecundo politicorum. quaſi ſex
rationes probantes ꝙ non oportet ciuitatem eẽ
maxime unitam & maxime conformem. Prima
ſumitur quantum ad eſſe ipſius ciuitatiſ. Secũda
per comparationem ad exercitium. Tertia p cõ-
parationẽ ad ptes. Quarta per cõparationẽ ad
prĩcipãtes ſubiectos. Quinta p cõparationẽ ad
finẽ. Sexta per cõparationẽ ad ea q uidemus in
aliis totis. ¶Prima uia ſic patet nã maior ẽ uni-
tas unius ſingularis hõis quã totius domꝰ & do
mus quã uici & uici q̃ ciuitatis & ciuitatis quã
regni. Conſtat enim domus ex pluribus perſo-
nis. Vicus enim ex pluribus domibus. ciuitas ex
pluribus uicis. & regnum ex pluribus ciuitatibꝰ.

Si ergo tantum uniretur domus ꝙ omnes habi
tantes in ipſa fieret una perſona iam non remā
ret domus ſed fieret homo unus aliquis ſingula
ris.ſic ſi tātum uniretur uicus ꝙ fieret una dom⁹
iam nō remāeret uicus. Eodē autem mō ſi tātū
uniretur ciuitas ꝙ fieret unus uicus uel una dom⁹
non ulterius remaneret ciuitas. requirit eni ciui
tas aliquam diuerſitatem ultra quā ſi deſcendat
perit eſſe eius.Dicere ergo in ciuitate uel in re/
gno eſſe debere oēm unitatē eſt dicere ciuitatē
nō eſſe ciuitatē & regnū nō eſſe regnū. ¶Scda
uia ad inueſtigādum hoc idē ſumit p cōparatio
nem ad exercitum uel ad pugnationem nam ut
dicitur ſecundo poli.alterum eſt compugnatio
& ciuitas.nam hoc quidem.ſ.compugnatio uti
lis eſt ſecundum quantitatem quamuis ſit idem
ſpecie.Eſt enim cōpugnatio auxilii gratia ſicut
enim plures homines magis trahūt nauem quā
tum illi plures ſint eiuſdem rit⁹ & ſint ſimiles &
cōformes.ſic plures homines magis bellant.ci/
uitas autem non ſic ſed conſtituta eſt ad ſuffici-
entiam uitæ.quia ergo diuerſis īdigemus ad ui-
tam oportet in ciuitate diuerſitatem eſſe. ¶Ter-
tia uia declarans & manifeſtans uias prædictas
ſumit per comparationem ad partes nam ſicut
quia idē corpus diuerſis indiget opibus ut am/
bulatione tactu uiſione & auditu. Ideo oportet
ibi dare diuerſa mēbra exercētia diuerſos actus
ſic quia ad indigentiā uitæ īdigemus domibus
ueſtimentis & uictualibus & aliis hmōi oportet
in ciuitate dare diuerſitatem aliquam ut in ea re
periatur ſufficientia ad uitam. ſicut ergo ſi non
eſſet diuerſitas in membris corporis ut ſi omnia
eſſent oculi corpus īperfectum eſſet.quia licet ui
deret non poſſet audire nec ambulare ſic ſi eſſet
maxima conformitas in ciuitate ut ꝙ omnes eſ-
ſent textores uel coriarii.ciuitas imperfecta eſſet
quia ad ſufficientiam uitæ non ſolum īdigem⁹
calciamentis ſed etiam indigemus uictualib⁹ &
domibus & aliis quæ requirunt ad uitā. ¶Quar
ta uia ſumitur per comparationem ad principā-
tes & ſubiectos.nam cum ciuitas ſit ordo ciuiū
ad aliquem principantem uel dominantem ut
cum in ciuitate oporteat dare aliquos magiſtra
tus & aliquas præpoſituras ꝙ nō eſſet niſi ibi ali
qui eſſent dominantes & aliqui ſubiecti. Quā
cum hoc diuerſitatem requirat oportet in ciui/
te dare diuerſitatem aliquā. ¶Quinta uia ſumit
per comparationem ad finem.nam finis ciuita/
tis eſt bene uiuere & habere ſufficientiam ī uita
nam ciuitas eſt communitas habens terminum
oīs per ſe ſufficientiæ uitæ.ſed ut dictum eſt ad
ſufficientiam uitæ requiruntur diuerſa.Iō opor
tet ciuitatem habere aliquam diuerſitatem.in ſe
diuerſos habere uicos ut expediens ad uitā ꝙ nō
reperit in uno uico reperitur ī alio. ¶Sexta uia
ſumitur per comparationem ad alia tota.ut nū-
quam melodia quæ eſt multitudo uocum ē bñ
proportionata ſi ſit oēs uoces æquales.ſed actā
cōſonātiam oportet ibi dare diuerſitatem tono
rū ſic pictura nūquam eſt bene ordinata niſi ibi
ſit diuerſitas colorum.ſic & ciuitas nūquam bñ
ordiata erit niſi ſit ibi diuerſitas officioꝝ.Decet
ergo hoc reges & pricipes cognoſcere quia nū
quam quis bñ nouit regere ciuitatem niſi ſciue-
rit qualiter cōſtituitur & niſi cognoſcat ꝙ opor
tet in ea diuerſitatē eſſe.

¶Quod nō expedit ciuitati omnia ſic eē com
munia ut ſocrates ordinauit & ꝙ reges & princi
pes hoc decet cognoſcere. Cap.ix.

ſ Ermo in principiis debet eſſe longus
& ꝙ paru⁹ error in principio maxius
eſt in fine.Diu ergo ſunt principia per
tractāda & lōgis ſermonibus ſunt excutiēda ne
circa ipſa cōtingat error. quare cum ī regimine
ciuitatis primo ſit pollicia ordināda.diu inueſti
gandum eſt qualiter ciuitatem oportet eſſe unā
& quam diuerſitatem habere debet. & qūo ciues
decet ſe habere ad inuicem quibus communica
re debēt utrum omnia deberēt eſſe communia
& quid debeāt habere proprium.Hæc.n. ſunt q̄ſi
principia & quaſi quædam præambula ad ſeq̄n
tia. Volumus autem in hoc capitulo oſtendere
ꝙ non expedit uitati habere oīa communia ut
ſocrates ordiauit.nec ſequerētur illa bona quæ
opinabatur ſocrates ſi ſic ordiaretur ciuitas.Cre
debat.n.ſi eſſent cōmunes poſſeſſiones uxores
& filii ceſſarent litigia quia crederent ciues om
nes pueros eſſe filios ſuos & ſic eēt ī ciuitate ma-
ximus amor. ¶Poſſumus autem triplici uia oñ
dere ꝙ hoc non expedit ciuitati.Primo quia nō
ceſſarent litigia.Secundo quia ciues non reputa
rent omnes pueros proprios filios. Tertio quia
inter eos non eſſet magnus amor. ¶Prima uia
ſic patet nam quantumcūq; poſſeſſiones eſſent
communes uſus tamen pertinentium ad uictū
eſſet proprius.nam ſicut fieri nō poteſt quod ex
omnib⁹ ciuibus fiat unum corpus realiter ita eē
non poteſt ꝙ ille idem cib⁹ qui nutrit corp⁹ uni
us ciuis nutriat corpus alterius.Exiſtentibus er-
go poſſeſſionibus communibus oporteret cuili
bet diſtribui quæ requiruntur ad ſupplendā idi-
gentiam corporalem & quia homo nimis deci-
pitur in proprio commodo ſemper uidetur ei ſe
plus debere recipere quam accipere. Immo quia
impoſſibile eſt omnes ciues æqualiter eē prudē
tes & bonos & eſſe æqualiter utiles ciuitati ſtati
inſurgeret rixa iter ciues quia quilibet crederet
plus eſſe accepturum ut dū unus ciuis iudicaret
ſe meliorem alio uel licet ſecundum dignitatē
ſuam ei fieri retributionē. Hanc āt æqualitatem
non de facili eſſet poſſibile reſeruari inter ciues
abſq; diſſenſione & lite qa quilibet deceptus in
iudicando de ſeipſo appreciatur ſe plus ualere q̄
ualeat.Communitas ergo poſſeſſionis quā or/
dinabat ſocrates ad uitandum lites potius eſſet
cauſa litigii quam pacis.nam ut ſupra ī ſecundo
libro tetigimus hæc eſt uita perfectorum non hr̄e
ꝓprium.Perfecti autem ſunt pauci. Lex ergo in
ponenda omnibus ciuib⁹ & toti populo debet

eē talis ſecundū quam hoīes cōmuniter poſſint
uiuere.unde & philoſophus ait.in poli. ciues nō
eē applicandos legibus. Sed leges ciuib⁹. Tales
enim debēt eſſe leges & talis debet eē ordinatio
ciuitatis quæ cōpetat omni populo & cōi uitæ
cuiuſmodi non fuit ordinatio ſocratis quia in-
ter gētes cōiter uiuentes abſq; multis litigiis ob-
ſeruari non poſſet. Dato tamē cōitatē poſſeſſio
nū poſſe obſeruare abſq; litigiis. Cōitatē tamē
ſœminaꝝ propter quā uolebat ſocrates filios eē
cōmunes non eſt poſſibile obſeruari abſq; litigi
is. ⸿Secunda uia ſic patet.nā ſi omnia ſic eſſent
cōmunia non oporteret ciues omnes pueros re-
putare filios ꝓprios.ymmo quia pueroꝝ aliqui
eſſent ſimiles aliquib⁹ ciuibus & aliqui aliis qli
bet ciuis appropriaret ſibi in filium quē uideret
ſibi eſſe ſimilem. Vnde & philoſophus narrat ſe-
cundo poli.ꝙ apud quaſdam gētes ut in ſupio
ri libros uxores ſunt cōmunes.Filios tamen ci/
ues diuidūt ſecundū ſimilitudinē. Quilibet.n.
appropriabat ſibi in filios quos uidebat ei eſſe ſi-
miles.nam & in aliis aīalibus hoc cōtingit quia
multæ fœmellæ reddunt filios ſimiles fratribus
quemadmodum in terra fallariæ quædā equæ
erant ut phūs recitat ſemp reddebāt filium ſimi
lem patri propter qđ uocata eſt iuſta.Non ergo
ſuppoſita cōitate uxoꝝ eſſet bonum illud quod
oppinabatur ſocrates uidelicet ciues oēs pueros
crederēt eē proprios filios. ⸿Tertia uia ſic patet
nam ſuppoſita cōitate uxorum non eſſet tantus
amor ī ciuitate ut oppinabat̃ ſocrates.nā modi
ca cōiunctio plus inducit de amore ſi ſit certa &
nota quam multa ſi ſit ignota & dubia. Licet.n.
maior ſit coniunctio patris ad filium quā patrui
ad nepotem plus tamē patruus diligeret nepo/
tem ſi firmiter crederet ipſum eſſe talē quā pater
filium ſi rationabiliter dubitaret ſe eum genuiſ/
ſe.nam plus non modo de dilectione in ciuitate
ut phūs innuit.ii.poli.quia unus diligit aliū tan
quam filium.alius tanquā fratrem. alius tāquā
nepotem.alius tāquam fratruelem. Appellat āt
phūs fratrueles qui ſunt ex duobus fratrib⁹ nati.
Alius uero diligit ipſum tanquam contribulem
i.tāquam natum ex eadem tribu uel ſecundū ali
quam aliam conſanguinitatē quā fuerit.quam
ponebat ſocrates. Modica.n.conſanguinitas ſi
ſit nota & certa maiorē dilectionē cauſat quam
filiatio ſi ſit dubia & ignota.Communitas ergo
illa quam ponebat ſocrates non eſt expediens ci
uitati.Decet autem hoc reges & principes dili/
ligenter aduertere ut ſciant ſic ciuitatē ordinare
ut expedit communitati ciuium.

⸿Quæ mala cōſequuntur ſi in ciuitate uxores
& filii ponantur eſſe communes. Cap.x.

p Hiloſophus ſecundo poli. ꝓbat mul/
ta mala ſequi in ciuitate:ſi uxores & fi
lii ponant̃ eſſe cōmunes. Quantū.n.
ad præſens ſpectat enumerare poſſumus.v.mala
quæ philoſophus tāgit ibidem ſequētia ex tali
communitate.Primum ē iniuria conſanguineo
rum.Secundū uilificatio nobilium. Tertiū iniu
ria linoꝝ.Quartū intēperantia ueneteoꝝ.Quin
tum abuſio parentū.⸿Primū ſic patet.nā opor
tet in ciuitate conſurgere lites uulnerationes.&
contumelias quæ tāto deteſtabiliores ſunt quā
to committūtur in perſonam magis coniunctā.
Expedit ergo ciuitati ꝓpter honeſtatē & bonita
tem moꝝ parētes eē certos de ſuis filiis & quoſ-
libet certificari eorū conſanguineis. ne propter
ignorantiā filii in proprios parētes & conſangui
neos inter ſeipſos iniurias & cōtumelias inferāt.
quare cū communitas uxoꝝ quā ſocrates ordi/
nauit tollat certitudinē filiorū & notitiā cōſan-
guinitatis nō eſt cōmendādo quia ex hoc cōſe
quitur aliquos de facili ꝓpter ignorantiā iniu/
riari conſanguineis ſuis. ⸿Secundum malum
ſic oſtenditur nam ſuppoſita cōmunitate uxorū
& filioꝝ ſequeretur uilificatio nobiliū & exalta-
tio agricolaꝝ & perſonaꝝ uiliū.nam eſſe nō po
teſt uxores & filios communes.niſi æqualis cu/
ra geratur de filiis nobiliū & cuſtodū ciuitatis q̄
geritur de filiis agricolarū & perſonaꝝ uilium.
quare filii nobiliū deprimen̄t & uiliū exaltabū
tur.Non ergo erit amicitia inter ciues.qa ſecun-
dum phūm in eth. ꝓportionale & æquale ami/
citiam ſoluit.Cum ergo boni & nobiles ſint ſu-
pra uiles & ignobiles.tunc eſt amicitia inter eos
quando qlibet ſe habet ſecūdū ꝓportionē ſuā.
ut quādo ignobiles ſeruirēt nobilib⁹ & nobiles
eis retribuūt mercedē ſecūdū ꝓportionē ſerui/
tii.Velle ergo filios ciuiū communes eē æqualē
curā geri de filiis nobiliū & ignobiliū ē uilificar̃
nobiles & exaltare ignobiles & nō ſaluare ami/
citiā inter eos. ⸿Tertium malū ſic declarat̃.nā
ſuppoſita p̄dicta communitate. ſequeret̃ īcuria
filiorū.nā ut dicit phūs.viii.ethi.multis eſſe ami
cum ſecūdum pfectam amicitiā non contingit
nec contingit multas pſonas ſimul amar̃ ualde.
nam ualde amare dicit quādā ſuperabūdantiā.
Superabūdantia quidē magis eſt apta nata eſſe
ad unū quā ad multos unde in eodē.viii.conclu
dit phūs ꝙ multis placere ualde nō ē facile q̃re
ſi quilibet ciuis crederet quemlibet puerorum
eſſe proprium filium. quia partiretur eius amor
in tantam multitudinem modicū diligeret unū
quemq;.& modicum curaret de unoquoq;. Im-
mo qlibet ciuis niſi eſſet fatuus nullo modo ſu-
ſpicari poſſet omnes pueros eſſe ſuos filios.Si er
go omnes diligerent tāquam filios hoc eſſet ra-
tione duorum uel trium puerorū quos crederēt
eſſe proprios filios & quia illi non eſſent eis cer
titudinaliter noti opinabat̃ ſocrates ꝙ omnes
alios intime diligerent propter illos.ſed ut argu
it philoſophus primo poli.propter duos uel tres
uel propter paucos pueros uelle magnam mul
titudinē diligere puerorum tanquam proprios
filios hoc eſt pōere parū de melle in multa aqua.
Sicut ergo parum mellis totum unum fluuium
non poſſet facere dulcem.Sic amor duorum uel
trium filiorum innumerabilem multitudinem

puerorum exiſtentiũ in ciuitate una non poſſet
reddere placibilem & dilectã. Sed non exiſtente
dilectione ciuium ad pueros non habebiſ eorũ
cura debita. ſequitur ꝙ ſuppoſita cõitate quã or-
dinauerat ſocrates non habeaſ debita cura nec
diligentia debita erga filios. ¶ Quartum malũ
ſic oſtendi poteſt qa uirtus generatiua eſt ita cor
rupta & ſic eſt inſatiabilis concupiſcentiæ appe-
titus. ꝙ non hauente uiro niſi unã uxorẽ. adhuc
eſt ualde difficile debite & temperate ſe habere
erga illã. Sicut ergo ꝓuocata gula per multitu-
dinẽ ciborum difficile eſt eẽ abſtinentes ſic pro-
uocatiſ per multitudinẽ fœminaꝝ difficile ẽ q̃ſi
impoſſibile eſt eſſe temperatũ. ¶ Quintum aũt
multum ſic manifeſtari poteſt. nã non hẽntibus
parentibꝰ cognitionẽ de propriis filiis & filiabꝰ
de leui fieret abuſus parentũ & conſanguineorũ
ut ꝙ filii cognoſcerent matres & patres filias. ſo
cratres uolẽs hoc incõueniens uitare dixit ꝙ ſpe
ctabat ad principem ciuitatis hẽre curam & dili
gẽtiam ne filii coirent cũ matribus. & patres cũ
filiabus. ſed ait philoſophus hoc non ſufficit. qa
ſi filii & filiæ cõmunes erant. & nõ iudicabãtur
eis proprii parẽtes dato ꝙ ꝓhiberetur filio actus
uenereus circa matrẽ. & patri circa filiã nõ pro-
hibebatur eis amor libidinoſus & concupiſcen
tiam ex quo non manifeſtabatur eis parẽtella il
la. quare cũ in perſonis tam coniũctis non ſolũ
deteſtabilis ſit actualis commiſtio. ſed ẽt abho-
minabilis ſit cõcupiſcentia & amor libidinoſuſ
reꝓhẽſibilis erat opinio ſocratis de cõitate uxo-
rum & filioꝝ. ¶ Decet ergo reges & pricipes ſic
ordinare ciuitatẽ. ut prohibita cõitate fœmina-
rum & uxoꝝ certificenſ parentes de ꝓpriis filiis.

¶ Quomodo expediat ciuitati poſſeſſiones eẽ
proprias & quomodo communes. Cap. xi.

e Sſe res cõmunes ut ait phũs. ii. pol. tri
pliciter poteſt intelligi. nam in rebus
deſeruientibus ad uictũ eſt conſideraſ
duo uidelicet res fructiferas ut agros uineas ar-
bores: & fructum qui oritur ex talibus rebus. ut
uina frumenta poma. quare ſi ſit communitas ci
uium erga talia: uel erunt communes res fructi-
feræ & diuidentur fructus uel poſſeſſiones erunt
ꝓpriæ & fructus redigenſ in cõmune ꝙ antiqui
tus ut recitat phũs apud quaſdã nationes fiebat
uel utrunq; erit cõmune tam res fructiferæ quã
fructus. ut ſocrates ordinauit. Volebat enim
ut ſuperius tangebatur quod ſimul eſſet propri
uni in ciuitate nec poſſeſſiones nec fructus nec
filii nec uxores ꝙ nulla diſſenſio orireſ in ciuita
te. Videtur autẽ hæc ordinatio ſocratis ut phũs
ait ſuperficieтenus conſiderata ualde expediens
ciuitati. Cum enim quis audit ciuitatẽ ſic ordia
tam eſſe ubi eſt tanta communitas ciuiũ reputat
eam fœlicem eſſe & exiſtimat ciues ſe maxime
diligere & abſq; litigio uiuere iter quos tãta cõ
munitas obſeruatur. ſed ut dicitur ſecũdo polli.
in actibus particularibus oportet ad expiẽtiã re-
currere. experti enim ſumus ꝙ habentes aliqua
cõmunia plura litigia inter ſe habent quã ſi qui
libet propria poſſideret. ¶ Poſſumus autẽ tripli
ci uia inueſtigare ꝙ ſi res ciuiũ cõmunes eſſent
plura litigia in ciuitate conſurgerent quã ſi gau-
derent poſſeſſionibus ꝓpriis. Prima uia ſumitur
ex parte poſſeſſionum cõium. Secunda ex parte
communicãtium in rebus illis. Tertia ex parte
imparitatis ciuium. ¶ Prima uia ſic patet nã cũ
aliquid eſt commune aliquibus cum unꝰ ab uſu
& fructu illius rei communis propter aliũ impe
ditur conſurgit lis & diſcordia iter eos. Videmꝰ
n. fratres uterinos propter hereditatẽ quam cõ-
munem habent multa habere litigia dum unus
hereditate illa non utitur prout alteri expedire
uidetur. Si ergo fratres uterini qui pauci ſunt &
firmiter credũt ſe eſſe tanta conſanguinitate cõ
iunctos multa habent litigia quia hereditatem
habent communem quanto magis inter ipſos
ciues. Si omnia eis eſſent communia multa ori-
rentur litigia. cum ipſi multi ſint & diuerſarum
uoluntatum. nec ſit inter eos tãta coniunctio cõ
ſanguinitatis. ſicut inter uterinos fratres nam &
ſi fieret ut ſocrates dicebat ꝙ omnes ciues pro-
pter communitatem mulierum & uxorum cre
derent ſe eſſe conſanguinitate coniũctos attñ in
ter eos ſecundum rei ueritatem non eſſet tanta
conſanguinitas ſicut inter fratres uterinos. Im-
mo illa conſuanguinitas quæ inter illos exiſte-
ret certa & nota eſſe non poſſet ut ĩ præhabitis
probabatur. Si ergo certa conſanguinitas non
tollit diſſenſionem paucorum habentium here-
ditatem communem multomagis infra huiuſ
modi diſſenſionem non poſſet tollere iter mul-
tos ut inter omnes ciues. ¶ Secunda uia ad inue
ſtigandum hoc idem ſumitur ex parte commu
nicãtium in hereditate communi. nam quanto
aliqui plura habent communia tanto magis ad
inuicem cõuerſantur. ſed cũ eſſe non poſſit ali-
quos ualde & diu conuerſari ad inuicem niſi in
ter eos litigia oriãtur ex parte ipſorum commu
nicantium in hereditate communi eo ꝙ oporte
at eos ualde ad inuicem conſeruari oſtendiſ ut
plurimum homines habere lites & iurgia ꝓpter
quod philoſopus ait. ii. politi. ꝙ ab ipſis famulis
quibus plurimum indigemus propter anncilla
res adminiſtrationes maxime offendimur & in
dignamur erga illos quia oportet nos habeꝛ ad
illos multa colloquia & diu conuerſari cum il
lis. Quare ſi inter dominos & filios quos habẽt
ita ſubiectos propter diuturnam conuerſationẽ
tot litigia oriuntur quanto magis orirentur iter
ciues quoꝝ unus alteri ſubeſſe non uellet ſi ha-
berent hereditatem communem & ſi oporteret
eos ualde ad iuicem conuerſari. ¶ Tertia uia ſu
mitur ex parte imparitatis ciuium. nam ſi omni
bus ciuibꝰ eſſent hereditates communes qa ual-
de difficile eſſet & ualde ſumptuoſum tãtã mul
titudinẽ extraneoꝝ quærere qui poſſent tãtam
terram colere. expediret ciuitati ſic diuidi ut ali-
qui ciuiũ terram colerent. Aliqui uero inſiſterẽt
circa cuſtodiã ciuitatis q̃ & ſocrates cõcedebat.

Cũ ergo cuſtodes ciuitatis nobiliores ſint agri/
colis tanq̃ meliores & nobiliores æſtimarent ſe
plus eſſe accepturos de fructibus poſſeſſionũ q̃ il
li. Inſurgeret igitur diſſenſio inter eos quia agri
colæ magis laborantes circa poſſeſſiones minus
de fructibus caperent. Conſiderata ergo infirmi
tate hoĩum & diligenter uiſo. ꝙ cõiter populus
a uia perfecta deuiant expedit ciuitati ne inter
ciues oriantur diſſenſiones & iurgia non ſic eſſe
poſſeſſiones cõmunes ut ſocrates ſtatuebat. Via
autem phĩ ſi conſideretur modus & ſtatus homi
num eſt expeditior ciuitati. Ait enim poſſeſſio/
nes & res ciuium debere eſſe proprias & cõmu/
nes. proprias quidem quantum ad dñium. com
munes uero propter uirtutẽ liberalitatis. ¶ Dili
genter igitur inſpecta humana conditione pro/
ut cõiter populus obſeruatiuus eſt legum & lau
dabilium ordinatiõum expedit cuilibet hr̃e res
poſſeſſiones proprias quantum ad dñium. nam
quilibet dñans bonis propriis adhibebit debi/
tam diligentiam circa illa. expedit autem talia eſ
ſe cõmunia ſecundum liberalitatem. quia ciues
inter ſe debent liberales eſſe cõicando ſibi inui/
cem propria bona. Vnde & apud lacedæmones
ut recitatur ſecũdo poli. tanta erat liberalitas ꝙ
licet quilibet haberet propria bona quãtum ad
dñium tñ ꝓpter liberalitatẽ quantum ad uſum
erant illis ciuibus communes ſerui. equi. canes.
Quilibet. n. ciuiũ cũ indigebat abſq; alia reqſi/
tione utebatur alterius equis canibus & ſeruis.

¶ Quod reges & principes non debent diſpõe/
re ciuitatem ſic ꝙ mulieres ordinentur ad opera
bellica ut ſocrates ſtatuebat. Cap. xii.

e T in præcedentibus dicebatur ſocra/
tes ſtatuit mulieres inſtruendas eẽ ad
opa bellica & debere bellare ſicut &
ueri aſſumens exẽplũ ex beſtiis ex quibus tã ma/
res q̃ fœmine bellant. Sed quia reges & prĩcipes
& uniuerſaliter illi quorũ eſt ciuitatẽ diſponere
nõ debeãt ordinare mulieres ad opa bellica: ſed
uiros triplici uia uenari poſſumus ſecundũ tria
q̃ reqruntur ad bellum. Hoĩes. n. bellatores de/
cet eſſe mente cautos & ꝓuidos corde uiriles &
animoſos corpoꝛ robuſtos & fortes. Cautela. n.
& ꝓuidentia eſt neceſſaria in bellis. nam aliqñ
pp cautelas adhibitas plus ſupant hoſtes ex ſa/
gacitate q̃ ex fortitudine. Pauci. n. bellatores ſi
ſint ſagaces & induſtres ſupant multos nõ forti
tudine: ſed prudẽtia. Mulieres ergo quia hñt cõ
ſilium inualidum & ab uſu rationis deficiũt nõ
ſunt ita induſtres & prouide ſicut uiri non ſunt
ordinandæ ad opera bellica. Nam in bellis ma/
gna cautela eſt. Adhibenda etiam ĩduſtria quia
ſecundum uegecium in de re militari ſi alia ma
le acta recuperari poſſunt caſus tamẽ bellarum
irremediabiles ſunt ex ipſa igitur induſtria quæ
requiritur in bellantibus arguere poſſumus mu
lieres inſtruẽdas non eſſe ad opera bellica. ¶ Se
cunda uia ad inueſtigandum hoc idem ſumitur
ex uirilitate & animoſitate quæ requiritur in bel
lantibus. unam ut dicitur tertio ethi. finis & ter/
minus omnium terribilium eſt mors. Opera er
go bellica quæ requirunt hominẽ impauidum
& animoſum eo ꝙ bellantes opponant ſe peri/
culis mortis. Mulieres autem cõiter ſũt pauidæ
& inuiriles quod contingit eis tam ex fragilita/
te corporis q̃ ex frigiditate complexionis. nam
ut dicebatur ſupra frigiditas uiam timori præpa
rat. Frigidi. n. eſt conſtringere & retrahere. Ani
moſi uero & uirilis eſt ad alia ſe extẽdere. Calor
enim reddit habentem animoſum & uirilem.
Frigiditas uero timidum & puſillanimũ. Qua/
re mulieres quæ ſunt pauidæ & puſillanimes ad
opera bellica deſtinari non debent. In bellis. n.
melius pauidos expellere q̃ eos in ſocietate habe
re. nam cum humanum ſit timere mortem. Viri
les ẽt & animoſi trepidant uidentes timidos tre
pidare. ne igitur reddantur bellantes puſillani/
mes quos conſtat eſſe timidos oportet ab exer/
citu expelli. ¶ Tertia uia ſumitur ex parte fortitu
dinis corporalis. nam cũ bellantes oporteat diu
ſuſtinere armorum põdera & dare magnos ict⁹
expedit eos habere magnos humeros & renes
ad ſuſtinẽdum armorum grauedinem & habeꝛ
fortia brachia ad faciendum pcuſſiones fortes.
Mulieres igitur eo ꝙ habẽt carnes molles & de
ficiunt a fortitudine corporali ad opa bellica or/
dinari non debent. Ratio autem quæ mouit ſo
cratem ad hoc ponẽdum ſumpta a ſimilitudine
beſtiarum inſufficiens eſt quia ſecundũ phũm.
ii. poli. beſtiis nihil obtinet yconomice nec par
ticipãt ratione hoĩs. ergo ſecũdum debitã yco/
nomicam & ſecundum debitam diſpenſationẽ
ordinare domũ & ciuitatem quare in his in qui
bus beſtiæ ꝑter rõnẽ agunt eas ſeq̃ non debent.

¶ Quod reges & principes nõ ſic debent diſpo/
nere ciuitatem ut ſemper idem in eiſdem magi/
ſtratibus præponantur. Cap. xiii.

d Icebat ſocrates ſemper eoſdem debeꝛ
eſſe principes in ciuitate loquebatur
enim de principatu prout ſumitur ꝓ
quolibet dominio uel pro quolibet magiſtratu
ſiue pro qualibet præpoſitura. Poſſumus autem
triplici uia oſtendere ꝙ non ſit expediens ciuita
ti ſemp præponere eoſdem in eiſdem magiſtra
tus. Prima uia ſumitur ex parte regiæ maieſtatis
uel cuiuſcunq; alterius cuius eſt tales dignitates
tribuere. Secunda ex parte ipſorum præpoſito/
rum. & tertia ex parte ciuium. ¶ Prima uia ſic pa
tet. nam ut dicitur. v. ethi. prĩcipatus uirum oſtẽ
dit. Prius enim q̃ aſſumãtur homines ad aliquã
dignitatem non ſic manifeſtatur eorum bõitas
& malicia. nam quia perſona priuata non ſic po
teſt iuſtificare ut publica. & habens poteſtatem.
& quia non tot oculi reſpiciunt perſonam pri/
uatam quam publicam non ſcitur qualis ſit uir
donec eſt perſona priuata non habẽs poteſtatẽ
ſicut cognoſciꝛ poſtquã ad aliquam præpoſitu/
ram uel ad aliquẽ magiſtratũ aſſumiꝛ. quare cõ
deceat regiam maieſtatẽ & uniuerſaliter omnẽ

Digitized by Google

ciuem cuius ē magiſtratus & ꝑpoſituras tribuere cognoſcere quales præficiant ꝑpoſitos & magiſtratos. Si principatus & magiſtratus & uniuerſaliter q̄libet præpoſitura uirum oñdit & manifeſtat expedit tribuentem præpoſituras & magiſtratus ſup ciues prius experiri quales ſint quos ꝑfecit in præpoſitos uel magiſtros & poſtea experimento aſſumpto debet eo in dictis officiis affirmare. uel ad maiora aſſumere prout ei uidebitur melius expedire. ℂSecunda uia ad inueſtigandum hoc idem ſumitur ex pte ipſorū ꝑpoſitorū nā multa & multas iniuſtitias cōmitterēt ꝑpoſiti ciuitatū ſi ſcirent ſe eſſe ꝑpetue tales a q̄bus cauerent ſi cōſiderarent ſe eſſe ab hmōi officio remouendos. ℂTertia uia ſumit̄ ex parte ipſorum ciuium quibus hmōi præpoſiti præponūtur. Nam ſicut medici non eſt conſiliari de ſanitate. ſed eius eſt intendere ſanitatē tanquā finē. Sic eius cuius eſt ciuitatem ordinare non ē conſiliari de pace & de concordia ciuiū. Nam ut dicitur. iii. ethi conſiliū nō de fine: ſed de his quæ ſunt ad finē. pacem & concordiā ciuium debet intēdere rector ciuitatis tanq̄ finem. Sic ergo diſponenda eſt ciuitas ut conſeruet̄ in pace. & ut ibi ſeductiones non inſurgant. Mutare aūt aliquādo magiſtratus & principatus & diſtribuere eos diuerſis pſonis ut innuit phūs. ii. poli. uidet̄ facere ad quietū & pacificum ſtatū ciuium. Nā ſi ſpretis aliis ſemper idem in magiſtratibus & ꝑpoſituris præficiant̄. Alii uidentes ſe eſſe deſpectos ad ſeditionem confugiunt. & ciuitatē turbant. Hanc aūt tertiā rationem improbātem ordinationē ſocraticam tangit phūs. ii. polli. cum ait ꝙ ſocrates ſemper facit eoſdem principes qđ eſt ſeditionis cauſa apud nullam dignitatē poſſidentes. Videntes. n. nullam dignitatem poſſidere ſi contingat eos eſſe uiriles & animoſos ſeditiones mouent.

ℂQuod non ſic ordinanda eſt ciuitas ſicut ſocrates ſtatuebat. Cap. xiiii.

Quia credimus phōs determinantes de pollicis & de ordine ciuium nō ſine ratione locutos fuiſſe. Ideo bene ſe habet eoꝝ opiniōes tractare. nō oſtētatiōis cauſa. ſed quia hoc requirit pſens methodus quā intēdimus tradere de regimine ciuitatis & regni. Viſo. n. quid circa hoc ſenſerunt phi & pertractatis eorū opinionibus clarius apparebit quid circa hmōi regimen ſit cenſendū. quare cū patefactū ſit in ꝑcedentibus non expedire ciuitati poſſeſſiones. uxores & filios eſſe cōmunes ut ſocrates ſtatuebat. nec eſſe decens mulieres ordinari ad opera bellica. nec eſſe utile eoſdem ſemper in eiſdem magiſtratibus præfici ut ſocrates ſtatuiſſe uidebat̄. Reſtat ergo exequi de iuſſione & ordine ciuitatis quā ſocrates ordinauit. Dicebat enī ſocrates ut ſupra tangebam ciuitatē. v. in ſe dēte habere uidelicet principē. conſiliarios. bellatores. artifices. & agricolas. Volebat. n. bellantes eſſe partem ciuitatis diſtinctā ab aliis ciuibus. numerum autem bellantiū ſtatuebat dicēs in qualibet ciuitate debere eſſe ad plus. v. milia ad minus mille. Huiuſmodi aūt ſtatutum quantū ad bellatores tripliciter improbari poteſt ſecundū tria quæ de ipſis bellantibus ſocrates ſtatuebat. Prima. n. dicebat eos eſſe alios & diſtinctos ab aliis ciuibus. Secūdo ſtatuebat magnam multitudinem bellatorum. Tertio ponebat eos ī quodam determinato numero. ℂPrima uia ſic patet nam ſemp bonū cōe præponendū eſt bono priuato. Naturale. n. eſt partē ſe exponere piculo ꝓ toto. ut brachiū ſtatim exponit ſe periculo ꝓ defenſione corporis. Præter ergo ordinē naturalem agit q̄libet ciuis ſi non exponat ſe piculo ꝓ defenſiōe patriæ. Nō ergo ſic ſeparādi ſūt bellatores ab artificibus & ab aliis ciuibus ꝙ ciues alii ꝓ defenſione patriæ bellare nō oporteat melius. Eſt ergo dicere in ciuitate tot eē bellatores & defenſores patriæ quot ſunt ibi ciues uolētes portare arma q̄ ſeperare bellatores ab aliis ciuibus. ℂSecūda uia ſic patet. nā cōſtituere tantam multitudinē bellatorum in quælibet ciuitate ut v. milia. uel etiā mille eſſet ualde difficile & oneroſum ipſis ciuibus. oneroſum enim & difficile eſſet ciuibus unius ciuitatis ſuſtentare mille uiros in ſtipendiis communibus quorum nullū eſſet aliud officium niſi bellare cū adeſſet oportunitas. & oneroſius & quaſi omnino importabile eſſet ſuſtentare ſic. v. milia. oporteret enim ciuitatem illam habere poſſeſſiones quaſi ad uotum ut poſſet ex communibus ſumptibus tantā multitudinem paſcere ꝓpter quod philoſophꝰ ii. polliticorum repræhendens ſocratem de huiuſmodi ordinē ciuitatis ait ꝙ oportet ciuitatē illam ſic inſtitutam eſſe ī regiōe babilonica ubī forte propter magnitudinem deſertorū eſt magnum ſpacium terrarum ex quo poſſet magna multitudo paſci. Difficile eſt enim ut philoſophus innuit præter ipſos ciues & præter mulieres filios & liberos paſcere tantam multitudinē bellatorum. ℂTertio delinquebat ſocrates in ordinando ciuitatem in conſtituendo determinatum numerum bellatorum. nam ſecundum philoſophum. ii. polli. uolens ponere leges uel facere ordinationem aliquam in ciuitate ad tria debet reſpicere ſcilicet ad homines ad regionē & ad loca uicia. Si quis ergo uellet præter ciues ſtatuere aliquos bellatores uiuentes ex cōmunibus fructibus ciuitatis ad tria deberet reſpicer̄ uidelicet ad ciues. nam ſi ciues ipſi eſſent puſillanimes & inutiles ad bellum īdigeret maiori copia bellatorem ſic ſe habentium. ℂSecūdo inſpiciēdum eſſet ad regiōem nā quāto ciuitas illa maiori regiōe & maiori terrarum ſpacio potiretur tanto ſuſtentare poſſet maiorem numerum bellantium. ℂTertio aſpiciendum eſſet ad loca uicina. ut utrū ciuitas illa haberet circa ſe uicinos amicos uel inimicos puſillanies uel uiriles. nā uariatis cōditiōibus uicinoꝝ oportet aliter & aliter determiare de cōditiōibus bellātiū. q̄re cum ars

& ſcientia non poſſit eſſe circa particularia ſignata. Volens tradere artem de regimine ciuitatū non poteſt ſtatuere determinatum numerū bellatorum. ſed talia relinquenda ſunt iudicio prudentis rectoris. conſiderantis conditionem ciuium modum regionis & circūſtantias uicinoꝝ.

¶ Quō poſitio ſocratis circa regimen ciuitatis trahi poſſit ad bonum intellectum. Cap. xv.

Arrabatur autem ſupra ꝙ ſocrates & diſcipulus eius plato dixerunt ciuitatem ſic eſſe regendam & gubernandā ut ciuibus cōmunes eſſent uxores & filii & poſſeſſiones. ꝙ ſi intelligit ut uerba ſonāt ſtare non poteſt ut eſt per habita māifeſtum quia modus fuit platōicorum methaphorice loq quem modum loquendi forte ipſe ſocrates habebat cum plato eius diſcipulus fuiſſet. Si uolumus non ut uerba ſonant intelligere dicta ſocratica: ſaluare poterimus poſitionem eius oīa enim eſſe ciuibꝰ cōmunia ſecundū rei ueritatem nō poſſibile neꝙ utile: tñ ſecundū amorem & dilectionē debet ibi ſaluari cōitas ſicut. n. quilibet ciuis debet diligere ciues alios ſicut ſeipſum: ſic debent diligere uxores filos & poſſeſſiones aliorum ſicut & ꝓprias. hoc ergo modo ciuibus omnia debent eē cōmunia ut quilibet intendat bonū cōmune & bonū oium: & ſit ſolicitus cum adeſt facultas de rebus aliorum ac ſi eſſent ſuæ. In uxoribus aūt & filiis debet reſeruari cōmunitas quātum ad amorem: ſed in poſſeſſionibus non ſolum debet reſeruari cōmunitas quantū ad amorem ut ꝙ oēs ciues cōmuniter bonum diligant unius cuiuſꝙ ciuis: ſed etiam quantum ad cōmunitatem & liberalitatem. quia quilibet ciuis debet aliis ciuibus ut dictat rō bona ſua cōmunicare. Saluauimus igitur dictum ſocraticum q̄ntum ad cōmunitatem ciuium: ſic etiam ſaluare poſſumꝰ dictū eius quantū ad unitatem ciuitatis: nam cum dixit ciuitatem debere eē maxime unam. forte nō intellexit de unitate habitationis ut ꝙ omnes ciues habitare dērent in una domo: ita ꝙ i ciuitate ñ eēnt plures domꝰ uel plures uici: nec de unitate artificūut ꝙ nō eēnt i ciuitate diuerſæ artes uel diuerſi artifices: nec de unitate eoꝝ quæ requiruntur ad ſufficientiam uitæ: ut ꝙ nō eſſent ī ciuitate plura & diuerſa prout requirit indigentia uitæ. Sed forte unitatē huiuſmodi ad amorē & dilectionem referre uolebat: ut ꝙ tunc eſſet ciuitas optima: quando ciues ſe amando & diligendo maxime unirentur ſic ergo expoſita mēte ſocratis de cōmunitate rerum & de unitate ciuiū. Verum eſt ꝙ ipſe opinabatur & in ciuitate eſſet maxima pax: & non orirentur ibi litigia. nam ꝓprius amoris effectus eſſe uidetur pax & concordia: quod uero ſocrates addebat de mulieribus: ꝙ ordinandæ eſſent ad opera bellica ſaluari poteſt non intelligēdo hoc ſimpliciter ſed in caſu. Poſſet. n. caſus contingere ꝙ & mulieres bellare oporteret multociens autem circa partes italiæ hoc contingit ꝙ uiris deſerentibus ciuitatem & euntibus in exercitum ſuper ciuitatem aliquam dum uiri etiam in exercitu exiſtetent inuaſa eſt eorū ciuitas ab hoſtibꝰ pp quod oportuit & mulieres pp penuriam ciuium defendere ciuitatem ꝙ aūt ulterius addebat ꝙ ſemper oportet eoſdē in magiſtratibus perſerri. ut ꝙ ſemper debent eſſe idem ꝓpoſiti & balini: forte ſic debet intelligi ut ſemper principētur idem. i. ornati eiſdem uirtutibus. ꝙ autem ciuitatem diuidebat in agricolas artifices & bellatores. uolens ciuitatē ad minus mille continere bellatores. forte per bellatores intendebat nobiles quorum non eſt manibꝰ operari. cum enim in ciuitate quidam manibus operentur ut colentes terram & artifices quidā uero non ut nobiles hii uidelicet nobiles potiſſime debēt defendere patriam. & eorum maxime eſt uacare circa armorum induſtriam uolebat ergo ſocrates polliciam aliquam non debere nominari ciuitatē niſi ſaltem contineret mille nobiles quos per quandam excellentiam uocabat bellatores.

¶ Quod philoſophꝰ felleas ſtatuit ciuitatem ordinatam eſſe. Cap. xvi.

Præter ſocratem & platonem quidam alius nomine felleas ut narrat philoſophus ſecundo polli. intromiſit ſe de ordine ciuitatis ſtatuens quō poſſet optime pollicia ordinari. Dicebat autē ꝙ īter cætera quæ debet intendere legiſlator & rector polliciæ ē. quō ciues habeant poſſeſſiones æquatas. Volebat. n. tunc eſſe ciuitatem optime ordinatam ſi nullus ciuium haberet plures redditus uel maiores poſſeſſiones q̄ alter quod ut dicebat a pricipio quādo ciuitas conſtituitur faciliter fieri poterat quia uiſo numero ciuium & computata multitudine camporum de facili rector ciuitatis poſſet diuidere æqualiter poſſeſſiones illas inter ciues. Sed ciuitate iam conſtituta & ciuibus iam habentibus poſſeſſiones inæquales difficilius erat hoc ad æqualitatem reducere. Statuit enim felleas ciuitatis rectorem hoc modo reducere hanc inæqlitatem ad æqualitatem medātibus dotibus. ſtatuendo ꝙ pauperes contrahant cū diuitibus: & in contrahendo accipiant dotes & nō dent. pauperes ergo accipiēdo magnas dotes a diuitibus potuerunt æquari eis in poſſeſſionibus. Potuit autem felleas triplici uia moueri ad hoc ſtatuendum. Primo quidē moueri potuit ut ceſſarent litigia. Secundo ut remouerentur iniuriæ & contumeliæ. Tertio ex his quæ uidebat in polliciis aliis. ¶ Prima uia ſic patet nam ciues ualde litigant pro poſſeſſionibus. ſunt enim communiter nimis cupidi ad habendum redditus & poſſeſſiones. Vnde & propter hoc multa litigia oriuntur. quare ſi ciues habetēt poſſeſſiones æquales & ſcirent ſe non poſſe excedere ſuos cōciues in poſſeſſionibus fruſtra pp hoc inſurgerēt lites & placita. nā dato ꝙ alter litigātiū cām obtinet nō multū ex hoc gaudere poſſet. qa oporteret ipſum per dationē dotium æquari ī poſſeſſiōibus

aliis ciuibus. Sic etiam perdens placitum ſi mul tum admitteret quia accipiendo dotes æquaret aliis in diuitiis. Viderentur ergo omnino ceſſare placita ſi ciues haberēt poſſeſſiones æquatas. ℭ Secūda uia ſumitur ut tollanť de ciuitate iniuriæ & contūeliæ. nā ex eo ꝙ ciues libenter ſi poſſeſſiones appropriant dicentes hoc eſt meū non ſolum inſurgunt lites & placita ſed ēt iniuriæ & contumeliæ. nā pro acquirendis poſſeſſionibus inferunt ſibi ciues iniurias & contumelias in pſonis propriis fiunt aūt in ciuitate furta rapinæ & homicidia propter cupiditatē poſſidendi diuitias. quare ſi ciues non poſſent ſe excellere in poſſeſſionibus & haberent æquales diuitias ut uidetur omnia hæc ceſſarent. ℭ Tertia uia ſumitur ex his q̄ uidebat in ciuitatibus aliis. nam in multis pollicíis bene ordinatis magna cura fuit legiſlatoribus de poſſeſſiōibus ciuium. Ideo felleas forte motus ex his quæ uidebat in polliciis aliis ſtatuit potiſſime curandam eſſe de poſſeſſionibus ciuiū. uolēs eos æquatas poſſeſſiōes hēre.

ℭ Quod non oportet poſſeſſiones in ciuitate eē æquatas ut felleas ſtatuebat. Cap. xvii.

Si conſiderētur dicta phī. ii. polliti. quātum ad præſens ſpectat poſſumus tríplici uia uenari ꝙ non oporter poſſeſſiones æquatas eſſe ut felleas ſtatuebat. Pria uia ſumitur ex parte procreationis filiorum. Secunda ex parte iniuriarum. Tertia ex parte uirtutum quas decens eſt habere ciues. ℭ Prima uia ſic patet nam ad rectum regimen ciuitatis non poteſt imponi lex ut ciues habeant poſſeſſiones æquatas niſi ſtatuať ꝙ habeant æquales filios. fruſtra enim ponitur lex quæ conſeruari non poteſt. nā ſecundum phūm. iiii. polli. non ſolū debet eſſe cura ꝙ leges inſtituantur ſed ēt ꝙ legibus obediatur & quod leges obſeruentur. quare ſi ſinguli ciues poſſeſſiones æquatas habeant & unus habeat plures filios q̄ alter ſuccedētibus filiis in hereditates parentum ſoluta erit lex felleæ. quare non habeant poſſeſſones æquales. cum ergo q̄to aliquid in plures partes diuiditur tanto min⁹ percipiat unuſquiſq; de illo. eſſe non pōt quod ſemper ciues habeant poſſeſſiones æquatas niſi totidem filii procedant ab uno ciuium quot pcedūt ab alio ſed quia aliqua connubia ſūt omnino ſterilia: aliqua uero ſunt fæcūdiora q̄ alia. non eſt poſſibile ſtatuere i ciuitate omnes ciues habere æqualem numerum filiorum pp quod ex parte procreationis prolis manifeſte oſtenditur prædictam legem non eſſe congruētem eo ꝙ congrue obſeruari non poſſit. ℭ Secunda uia ſumitur ex parte iniuriarum quæ poſſunt in ciuitate conſurgere quas legiſlator ſummo ſtudio cauere debet. ſpectat enim ad pricipem omnem curam habere ne ciues ſint inſolentes & ne ſibi ĩ uicem iniurias inferant. ſed ſi in ciuitate ſtatuitur pauperes æquari diuitibus in poſſeſſionibus accipiendo magnas dotes ab eis & non dando dotes illis contingit multotiens diuites fieri pauperes & econuerſo. Nam ſi diuites aliqui plures habent filios q̄ pauperes diuiditur poſſeſſio diuitū in plures partes q̄ pauperum: & filii diuitum pauperiores erūt q̄ filii pauperem. Ex hoc autem dupliciter contingent iniuriæ & iurgia in ciuitate. Primo quia pauperes cum ditantur neſciunt fortunas ferre ut plane oſtēdit phūs. ii. reth. Iniuriabuntur ergo aliis. filii enim pauperum inflati eo ꝙ uideant ſe plus aliis in diuitiis habundare iniuſtificabunt in eos & fient iniuriæ in ciuitate. ℭ Rurſus huiuſmodi iniuriæ & contumeliæ orirentur inter ciues non ſolum ex parte filiorum pauperum ſed etiam ex parte filiorum diuitum. quia ut dicitur. ii. polli. opus eſt ad pacem ciuitatis filios diuitum non eſſe inſolentes. quare cū filii diuitum ut plurimū ſint magnanimi & magni cordis ſi uideant ſe eſſe deſpectos & pauperes exaltatos non ualentes ſe continere fient inſolentes & turbabunt alios. ℭ Tertia uia ad oſtēdendum legem felleæ nō eſſe decentē de æquatione poſſeſſionum. ſumitur ex parte uirtutum quas decet habere ciues: decet enim ipſos eſſe liberales & temperatos: non ego bene dictum eſt ꝙ ad bonum regimen ciuitatis ſufficit ciues habere poſſeſſiones æquatas niſi aliquid determinetur de quātitate poſſeſſionū illarum, poſſent enim ciues adeo modicas poſſeſſiōes habere ꝙ oporteret eos ita parce uiuere ꝙ opera liberalitatis de facili exercere non ualerent. Rurſus habēdo poſſeſſiones poſſent ita habundare in eis & adeo delicioſe uiuere quod non contingeret ipſos temperatos eſſe.

ℭ Quod principalis intentio legiſtatoris debet eſſe circa repræſſionem compiſcentiarum & non circa æqualitatem poſſeſſionum ut Felleas ordinauit. Cap. xviii.

Leges & principes & uniuerſaliter eos quorum eſt leges ferre. decet aliquas leges ſtatuere circa poſſeſſiones ciuiū. nam & Solon qui circa ferendas leges dicebatur peritus & doctus multas ſtatuit poſſeſſiones ciuium. Sic etiam apud locros ut recitat philoſophus. ii. politicorum lex erat ꝙ ad hoc ut antiquæ ſortes ſeruarentur illeſæ: nulli licebat poſſeſſiones uendere: niſi poſſet ſufficienter ei oſtendere aliquod magnum infortunium accidiſſe. Sunt enim multa determinanda in legibus circa poſſeſſiones: ſed non expedit hoc lege ſtatui circa ipſas: ut ciues poſſeſſiones æquatas habeāt: nec intentio legiſtatoris principaliter eſſe debet circa poſſeſſiōes: ſed principalius debet itēdere repræſſionem concupiſcentiarum e quod radix malitiarum non ſunt poſſeſſiones exteriores: ſed concupiſcentia: radix enim omnium malorū ē cupiditas. Si ergo morbus magis curari debet in radice & in cauſa q̄ alibi magis debent intendere rectores ciuium circa reprimendas cōcupiſcentias quā circa alia ut plane probat philoſophus. ii. polliticorū ſed de hoc inferius diffuſius dicemus: meminimus tamē nos edidiſſe

quędam tractatum de differentia ethi. & reth. & polli. ubi dicta ſuperficialiter conſiderata contra dicere uidentur his quæ nunc diximus. ſed illa controuerſia infra tolletur. ad præſens autem ſcire ſufficiat principalem intentionem legiſlatoris non debere eſſe circa poſſeſſiones exteriores menſurandas. quod triplici uia uenari poſſumus. Prima ſumitur ex parte honorum quos homines appetunt. Secunda ex parte delectationū quas inſequuntur. Tertia ex parte triſtitiarū q̄s fugiūt. ❡Prima uia ſic patet credebat enim ſelleas omnia iurgia ciuitatis inſurgere ꝓpter poſſeſſiōem & dominium exteriorum rerum. & ſic opinando fallebatur. quia & ſi pauperes homines eo ꝙ minus egeāt exteriori ſubſtantia ut plurimum litigant propter exteriorum ſubſtātiam perſonæ tamē nobiles & gratioſæ magis turbātur & indignantur ſi non poſſit conſequi honorem debitum & condignum. quare ſi ciuium q̄dam perſonæ ſūt pauperes: quidam gratioſæ & honorabiles: ſpectat ad legiſlatorem nōn ſolum ſtatuere ut poſſeſſiones debite ordinentur. Sed etiam ut honores decenter & iuſte diſtribuātur & tanto principalius debet hoc intendere circa honores: quanto litigia inter perſonas honorabiles ſunt magis deteſtanda q̄ inter perſonas alias. ❡Secunda uia ad inueſtigandum hoc idem ſumitur ex parte delectationum quas homines ut plurimum inſequuntur. nō enim homines ſolum iniuſtificant & iniurias inferunt in res exteriores propter auaritiam: ſic etiam iniuriantur ī filias & in uxores ciuium propter delectatiōem & intemperantiam. ❡Decet ergo reges & principes non omnes leges ferre circa poſſeſſiones menſurandas ut ꝙ quilibet quod ſuum eſt poſſideat. ſed multa ordinare decet circa poſſeſſiōes reprimendas. Ne ciues ſint intemperati & iniurientur in uxores & in filias alioꝝ. Immo tanto magis ſollicitari dēnt circa hoc q̄ circa illud q̄to uxores & filiæ ſunt quid magis coniunctum q̄ exteriores ſubſtantiæ. ❡Tertia ſumitur ex parte triſticiarum quas homines pro uiribus fugiunt: uolunt homines gaudere delectationibus abſq; triſticiis. Ideo iniuriant aliis in ſe non ſolū propter ſupplendam indigentiam ut ꝓpter tollendam famē & repellendum frigus. Sed quia extimant alios poſſe eorum delectationibus impedire: uel quia exiſtimant eis poſſe triſticiam inferre non enim ſolum propter poſſeſſiones ſunt inſtituendæ leges ut ſtatuebat ſelleas: ſed & propter alia ut ē per habita ſufficienter expræſſum.

❡Qualis fuit pollicia ypodamii & quid ypodomus philoſophus ſtatuit circa regimen ciuitatis. Cap. xix.

P Ræter ſocratem & ſelleam fuit quidā alius philoſophus nomine ypodoni⁹ intromittens ſe de regimine ciuitatis ſtatuens multa pertinentia ad regimen ciuium. Videtur autē quaſi ad .vi. reduci quæ ſtatuebat circa regimen. Primo enim ſtatuit quædam pertinentia ad multitudinem & diſtinctionem ciuium. Secundo determinat de diſtinctionibus ciuium. Tertio de diſtinctionem iudiciorū. Quarto de diſtinctione iudicantium. Quinto de modo iudicandi. Sexto & ultimo ſtatuit quaſdam leges tangentes diuerſa genera perſonarū. ypodonius autem ſtatuēs ſuam polliciam. ❡Primo intromiſit ſe de multitudine & diſtinctione ciuium dicens ꝙ optima q̄titas ciuium eſt circa decem milia uirorum. hanc autem q̄titatem diſtīxit in tres partes: uidelicet in bellatores artifices & agricolas. Volebat autem bellatores debēr habere arma & non terram. Agricolas uero terram ſed nō arma. Artifices quidem nec terram nec arma. Videtur .n. homo q̄tum ad pn̄s ſpectat trib⁹ indigere uidelicet uictu potu & cibo pp calorē naturalē conſumentē hm̄oi radicale. Secundo indiget domo & ueſtitu & aliis artificiis pp intēperiem aeris. Tertio indiget defenſione pp hoſtes extrinſecos: & propter ſeditiones & litigia q̄ poſſunt ī ciuitate cōtingere ad hoc .n. deſeruiūt prædicta tria gn̄a uirorum. Quia q̄tum ad uictū ſatiſfaciunt agricolæ ut intelligamus p agricolas oēs colentes terras & uineas & uniuerſaliter oēs paſtores aīalium: ſed q̄tum ad domos & ueſtimenta & alia artificia ſatiſfaciunt artifices q̄tū uero ad defenſionē deſeruiāt bellatores ſic ergo determinauit dictus phūs de multitudine & de diſtinctiōe ciuium. ❡Secūdo ītromiſit ſe & determinauit diſtinctiōe poſſeſſionū diuidens totam regionem .i. totum territorium ciuitatis in tres partes uidelicet in ptem ſacram cōmunē & ꝓpriam partē ſacram attribuebat cultui diuino: cōmunem bellatoribus ꝓpriā agricolis. Dicebat autē tunc territorium ciuitatis optime diuiſum eſſe ſi pars tribueretur miniſtris in templis diuinis q̄ appellabat ſacram pars uero bellatoribus q̄ appellabat cōmunē eo ꝙ bellatores cōmuni bono ut defenſioni patriæ uacare debeant: pars uero eſſet propria ipſis agricolis artificibus quidem nullam partē tribuebat territorii eo quod ex arte ſufficienter uiuere poſſent. nec etiam bellatoribus tribuebat territoriū tanquā ꝓpriū ſed ſolū tribuebat eis arma dicebat aūt debere eē alīquod territoriū cōmune de quo bellatores uiuerent q̄ſi de cōmuni erario. ❡Tertio ītromiſit ſe de diſtinctiōe iudiciorū dicebat aūt oīa iudicia debere eē de tribus ſcđm quod de tribus litigāt ciues: uidelicet de nocumēto iniuria & morte. quicūq; .n. iniuſtificat ī alium uel iniuſtificat in res nocēdo & damnificādo ipſum. uel ī pſonā & hoc dupliciter: uel de honorādo eā faciēdo ei opprobria & uituperia uel offendēdo ipſam faciēdo ei pcuſſiones & uulnera. Iniuſtificationes autem quātum ad res appellabat nocumētum. ſed iniuſtificationē quātum ad honorationē pſonæ uocabat iniuriā. offenſionē quidē ipſius pſone quantum ad pcuſſiōes & uulnera noīabat mortē qa talia ad mortē ordināt eo ꝙ oīs paſſio magis facta abiciat a ſubſtātia. ❡Quarto itro

miſit ſe de dictione iudicantium. dicebat enim debeſ eſſe duo genera iudicantiū & duplex prætorium.unum ordinarium in quo diſcuterenſ cauſæ.Et aliud principale ad quod reducerētur appellationes.uolebat quidem principale prætorium ut narrat philoſophus ſecundo polli.debere eſſe ex ſenibus electis.ut ſi cauſæ male iudicate fuerunt in prætorio ordinario ſenes illi electi & boni teſtimonii rectificāt ipſas. ℂQuinto intromiſit ſe de modo iudicandi uolebat enim in utriſq; prætoriis tam in pricipali q̄ in ordinario iudicia fieri debere ſine collatione iudicium inter ſe.Dicebat autem ꝙ audita cauſa quilibet iudex per ſe cogitaret.& poſtea in pulillarib⁹ſcriptam adduceret ſuam ſentētiam. ut ſi incuſatus ſimpliciter condēnandus eſſet.iudex ſimpliciter condemnationem ſcriberet.Si uero ſimpliciter abſoluendus pugillares portaret uacuos.ſed ſi aliquomodo condemnandus & aliquo abſoluendus per ſcripturam determinaret illud.Philoſophus autem ſecundo polli. ubi poſitionem dicti phī narrat aſſignat quare ypodonius ſic ſtatuit credebat quidem ꝙ ſi iudices iuramento eſſent aſtricti ut dicerent ꝙ ſentirent forte degerarent timendo coram aliis dicere ꝙ ſentiūt.Ideo ordinauit ꝙ quilibet priuatim ſententiam ſuam ſcriberet. ℂSexto ſtatuit quaſdam leges tangentes diuerſa perſonarum genera.ſtatuit autē.iiii. huiuſmodi leges.Quarū prima tangebat ſapiētes.Secunda bellatores. Tertia tantum populū Quarta principē.ℂQuantū ad ſapientes ſtatuit ꝙ quicūq; inueniret aliquid ꝙ eſſet expediēs ciuitati ꝙ retribueretur ei debitus honor.Quātū ad bellatores ordinauit ꝙ filii eorum qui morerentur in bello facto pro defenſione patriæ & ꝓ bono ciuitatis acciperent cibum de erratio publico.ℂTertio q̄tum ad totum populum ſtatuit ut totus populus uidelicet tam bellatores q̄ artifices & agricolæ conuenirent ad electiōem principis nolebat.n.ut apparet ex dictis ſuis pricipē debere eſſe per hēditatē:ſed per electionē q̄ electionem toti populo attribuebat.ℂQuarto q̄tum ad principem electum ſtatuit ut priceps prīcipalem curam haberet de tribus uidelicet de rebus cōmunib⁹de peregrinis & de orphanis: appellabat.n.orphanos uniuerſaliter oēs perſonas imponentes non ualentes ꝓ ſe ipſas ſua iura conquirere.Spectat enim ad regem & principē qui debet eſſe cuſtos iuſti:de rebus cōmunibus & ēt de peregrinis & perſonis impotentibus ſpecialē curam gerere eo ꝙ talib⁹ alii de facili iniurianſ cum non poſſint defendere iura ſua.

ℂQuæ & quot ſunt reprehenſibilia in his q̄ ſtatuit ypodoni⁹circa gubernationē ciuiū. Ca.xx.

m Ulta bona conſequimur ex opinionibus antiquorum philoſophorū eo ꝙ ipſi in ſuis dictis multa bona & uera dixerunt.Dato tamen ꝙ nihil ueri dixiſſent recitādæ tamen ſunt opiniones eorum & ſecundum ſentētiā philoſophi .ii. methaphiſice debemus gratias reddere eis qui a ueritate deuiant & diſcordant ab opinionibus noſtris. excitant enim talia aliquando intellectum.mala quidem aliorum dicta multociens intellectum excitant ut recte iudicet.ypodonii ergo opinionem recitauimus.quia in ſua pollicia multas bonas ſententias pro mulgauit:aliqua tamen congrue ſtatuit. ℂPoſſumus autem quātum ad præſens ſpectat ſequendo dicta philoſophi.ii.polliticorum increpare ypodonium quātum ad tria. Primo ad impoſſibilitatem ſtatutorum. Secundo quantū ad modum quem ſtatuit in iudicando. Tertio quantum ad legem quam ſtatuit tangentes diuerſa genera perſonarum. ℂPrimo enim dict⁹ philoſophus defecit ſtatuendo impoſſibilia. nā ſtatutum de diſtinctione ciuium ſtare non poterat cum ſtatuto de electione principis.Si ciuitas ſecundum ipſum diſtingui debeat in tres ꝑtes uidelicet in bellatores artifices & agricolas & ſoli bellatores habebant arma ut poſſint ſeditiones & iurgia facta in ciuitate remouere:& patriam ab hoſtibus defendere.Oportebat bellatores habere maiorem potentiam q̄ agricolæ & artifices ſimul ſumpti:& quia ſemper potentiores dominantur & homines libenter iniuſtificāt cum poſſunt:hoc poſitio artifices & agricolæ ſi haberent partem in pollicia.& bellatores non permitterent eos participare in electione principis:ſtatuere ergo ꝙ totus populus eligat principem.ſtare non poteſt cum ſtatuto de bellatoribus.ut ꝙ ipſi ſint potentiores aliis & ſint ſoli habentes arma.ℂSecundo deficiebat ypodonius quantum ad modum quem ſtatuit in iudicando:uolebat enim iudices non debere conferre ī prætorio de ſententia ferenda:tamen ut ait phī loſophus non negabat qui domi priuatim conferre poſſint. hoc autem duplici uia improbari poteſt.Primo quia ex iſto modo iudicandi ſeq̄tur maior peruerſio & maior degeratio iudiciū nam citius.peruertuntur iudices ſi poſſunt ſibi loqui in priuato q̄ ſi loquantur publice in prætorio.& ſi iurauerunt dicere ꝙ ſentiunt.citius degerabunt hoc modo q̄ aliter. Unde & philoſophus innuit ꝙ in quibuſdā bōis pollicíis ecōtrario ſtatuiſ q̄ ordinauerit ypodoni⁹ ubi ordinantur iudices poſſe loqui ſibi inuicem publice nō tamen poſſe ad inuicem habere conſilium in priuato.Ruſus deficit dictus modus quia in aliq̄bus iudicis oportet collationem hēre ad inuicē ut ſi iudices diſcordarent opteret collationem hēre ad inuicem quorum ſententia tenēda eſſet. ℂTertio deficiebat dictus phūs quātū ad leges quas ſtatuit tangētes diuerſa ꝑſonarū genera & ſpecialiter quātum ad legem q̄ ſtatuit erga ſapientes:nā ſi quicūq; ſapiens inueniens aliquid expediens ciuitati deberet ex hoc debitum honorem accipere:conarentur ſapientes ad inueniendum nouas leges:& ad oſtendēdū nouas leges inuentas eſſe proficuas ciuitati:q̄re continue mutarentur leges quod eſt ualde in ciuitate periculoſum

Ioſum.quia leges aſſidue magnam efficatiã ha-
bent ex diuturnitate temporis:quare ſi aſſidue ĩ-
nouẽtur leges tolletur uirtus & efficatia ipſaꝝ.
ſtatutum igitur ypodonii de eo qui inuenit ali/
quid expediens ciuitati ut ait philoſophus ſup/
ficialiter uiſum apparet bonum:tamen periculo
ſum.In his aũt deficit ypodonius utrũ aũt deſe
cerit in aliis:& utrum principatus debeat ire per
electionem uel per hereditatem & utrum leges
ſint inouandæ dato ꝙ aliquem defectum conti
neant & alia quæ circa iſtam materiam ſũt quæ
renda infra diffuſius tractabuntur ad præſens tñ
ſufficiat hoc tetigiſſe de opinionibus phõrũ: &
in hoc terminetur prima pars huius tertii libri ĩ
quo agitur de regimine ciuitatis & regni.

¶Incipit ſecũda pars tertii libri de regimĩe pri-
cipum in qua tractatur quomodo regenda eſt ci
uitas aut regnum tempore pacis.

¶Qũo regẽda ſit ciuitas tpe pacis & q̃ & quot
conſideranda ſunt in tali regĩe. Cap.I.

POſtquam auxiliãte deo cõ
pleuimus primam partem
huius tertii libri ꝑmittẽdo
q̃dam ꝑambula ad ꝓpoſi/
tũ & recitãdo opinionem
diuerſorum phõrũ inſtitu-
entium policiam & tradẽ-
tium artẽ de regimine ciui
tatis & regni.Reſtat autem nunc exequi de aliis
duabus partibus.uidelicet de regimine regni &
ciuitatis tempore pacis & de huiuſmodi regimi
ne tempore belli.Sciendum igit ꝙ tempore bel
li defendenda eſt ciuitas per arma ſicut tpe pacis
gubernanda eſt per leges iuſtas & p conſuetudi
nes approbatas.quæ uim legum obtinẽt.Vidẽ-
tur ergo ſic ſe habere arma ad tempus belli ſicut
leges ad tempus pacis.Viſo igit tempore pacis
gubernandam eſſe ciuitatem & regnũ p leges iu
ſtas & conſuetudines approbatas de leui patere
poteſt q̃ & quot conſideranda ſũt in tali regimi
ne.Videtur autem phũs.iii.tangere.iiii.quæ cõ
ſideranda ſunt in regimĩe ciuitatis.Hæc aũt ſũt
princeps.conſilium prætorium & populus.Poſ
ſumus aũt ex ipſis legibus quibus regenda eſt ci
uitas tempore pacis duplici uia inueſtigare de ꝑ
dictis.iiii.conſiderandum in regimĩe quo regẽ-
da eſt ciuitas tempore pacis.Prima uia ſumit ex
his quæ requiruntur ad legem. Secunda ex fine
quo intẽditur in ipſa lege.¶Prima uia ſic patet
nam ad hoc ꝙ per leges recta gubernatio habea
tur quãtum ad præſens ſpectat.iiii.requiruntur.
Primo ut leges per ſapientiam ſint bene inuen/
tæ.Secundo ut per ciuilem potentiam ſint bene
cuſtoditæ.Tertio ut per leges inuentas & cuſto-
ditas acta ciuium ſint recte iudicata. Quarto &
ultimo ut propter pacificum ſtatum populi quæ
trahuntur in legibus ſint debite obſeruata.Bene
autem cuſtodire leges p ciuilem potẽtiã ſpectat
ad principem.Vnde & philoſophus.v.ethi.ait
ꝙ princeps eſſe debet cuſtos iuſti.i.iuſtarum le/
gum & ſtatutorũ.nam ſtatuta ĩpſa legalia leges
quædam dici poſſunt bene quidem inuenire le
ges per ſapientiam ſpectat ad conſilium. Decet
enim principes adeo ſapientes conſiliarios hẽre
ut debite ĩuenire poſſunt quæ populus obſerua-
re debet.Bene uero iudicare ſecundum leges in
uentas per conſiliarios & cuſtoditas per princi/
pem ſpectat ad prætorium ſiue ad iudices.Iꝑi.n
ſunt qui ſcd̃m huiuſmodi leges acta ciuium iu/
dicare debent.ſed bene obſeruare leges ſpectat
ad omnes ciues.ſiue ad totum populum quare
ſi conſiderent q̃ requiruntur ad hoc ꝙ tempore
pacis p leges bene gubernetur ciuitas oportet ĩ
hmõi regimine de prædictis.iiii.conſideratio/
nem facere.¶Secunda uia ad inueſtigandũ hoc
idem ſumitur ex fine qui in legibus intenditur.
Debet enim intendere legiſlator ut per leges cõ
ſequamur conferens & uitemus nociuum.facia
mus iuſtum & uitemus iniuſtum:& conſequa/
mur laudabile & fugiamus uituperabile.De cõ-
ferenti aũt & nociuo eſt conſilium.de iuſto & ĩ
iuſto eſt prætorium.ſed de laudabili & uitupe/
rabili eſt exclamatio ſiue concionatio q̃ poteſt
reſpicere totum populum.Populus enim ad be
ne agendum per leges maxime inducendus eſt
eo ꝙ ipſis legibus ꝑcipiuntur laudabilia & pro/
hibentur turpia. Volentem ergo determinare q̃
liter regenda ſit ciuitas tempore pacis.non ſolũ
conſiderare debet. qualis debeat eſſe princeps
cuius eſt leges ferre & cuſtodire.Sed etiam qua
les debeant eſſe conſiliarii.quoꝝ eſt cognoſce/
re quid conferens & quid nociuum & quales de
beant eſſe iudices quorum eſt iudicare quid iu/
ſtum & quid iniuſtum & qualis debeat eſſe po/
pulus qui inducendus eſt ut ſequatur pulchrum
& laudabile & fugiat uituperabile & turpe. De
omnibus ergo his.iiii.uidelicet de principatu.
conſilio prætorio & populo breuiter ut ad pro/
poſitum ſpectat dicemus. In hac ſecunda parte
huius tertii libri primo tamen dicemus de ipſo
principatu.

¶Quot ſunt ſpecies principantium & qui illo-
rum ſunt boni & qui mali. Cap. ii.

Ertio poli.diſtinguit philoſophus ſex
t modos principantium quorum tres
ſunt boni & tres ſunt mali.Nã regnũ
ariſtrocatia & pollicia ſunt principatus boni ti
rannides obligantia & democratia ſunt mali.
Decet enim idem ibidem diſcernere bonũ prin
cipatum a malo.nam ſi in aliquo dominio aut
principatu intenditur bonum cõmune & omni
um ciuium ſecundum ſuum ſtatum ſic eſt æqua
le & rectũ ſed ſi intenditur ibi bonum aliquorũ
& aliorum oppræſſio ſic eſt corruptum & puer-
ſum hoc enim modo ſcd̃m uiam philoſophi ac
cipere poſſumus ſufficientiam principãtium tã
peruerſorum quam rectorum. nam in ciuitate
uel in aliqua gẽte uel dominant unus uel pauci
uel multi.Si unus uel intẽdit bonum cõe & ſub
ditorum:tunc dicitur monarchia ſiue regnum.

Regis autem eſt intendere cõmune bonum. Si
enim ille unus dominans non intendit cõmu/
ne bonum ſed per ciuilem potẽtiam opprimẽs
alios omnia ordinauit in bonum proprium &
priuatum non eſt rex:ſed tyrannus. Duo ergo
principatus conſurgũt ex dominio unius.unus
rectus ut cum propter bonum commune domi
natur rex:& alius peruerſus ut cũ propter bonũ
priuatum principat tyrannus.Contingit tamen
aliquando ciuitatem aliquam non regi uno ali-
quo dominante:ſed regi aliquibus paucis tan/
tum. Videmus enim pluries in ciuitate romana
quæ deficiente ſenatu tempore illo inter medio
antequam alius ſenator eligeretur regebatur to
tus romanus populus quibuſdam paucis uiris.
Eligebantur enim.xii.uiri approbati & boni te-
ſtimonii quos uocabant duodecim bonos ho/
mines & horum gubernatione tota ciuitas rege
batur.unde maleficia facta diſtinguebãtur ex di
uerſitate principatuum.Dicebatur autem de ali-
quo maleficio fuiſſe factum tempore ſenatoris
de aliquo uero tempore bonorum hominum.
Si ergo regatur ciuitas nõ per unum ſolum:ſed
per quoſdam paucos tunc illi pauci uel ſunt uir
tuoſi & boni & intendunt commune bonum &
tunc talis principatus dicitur ariſtrocatia quod
idem eſt ꝙ principatus bonorum & uirtuoſoꝶ.
Inde autem uenit ut maiores in populo & qui
debent populum regere uocati ſunt optimates:
quia optimi debent eſſe qui aliis præeſſe deſide-
rant. Sed ſi illi pauci non ſunt uirtuoſi nec intẽ/
dunt commune bonum:ſed ſunt diuites & op/
primentes alios intẽdunt propriũ locum huiuſ-
modi ergo principatus obligaria dicitur quod
idem eſt ꝙ principatus diuitum. Conſurgit igr̃
duplex principatus ex dominio paucorum unꝰ
rectus ut cũ dominantur aliqui.quia ſũt uirtuo-
ſi & intendẽtes cõe bonum & alius peruerſus ut
cum dominantur aliqui non quia ſũt boni:ſed
quia ſunt diuites & alios opprimẽtes. ¶ Tertio
pñt diſtingui principatus ex eo ꝙ in ciuitate do
minant̃ multi. Cõmuniter enim in ciuitatibus
italiæ dominant̃ multi ut totus populus quæri
tur conſenſus totius populi in ſtatutis concedẽ-
dis & in poteſtatibus eligendis:Et etiam in pote
ſtatibus corrigendis. Licet eni ſemper ibi ad no-
tet̃ poteſtas uel dominus aliquis qui ciuitatem
regat. Magis tamen dominat̃ totus populus q̃
dominus adnotatus eo ꝙ totius populi eſt eum
eligere & corrigere ſi male agat etiam eius totiꝰ
eſt ſtatuta condere quæ non licet dominũ tranſ
gredi. In tali ergo principatu ubi dominãt̃ mul
ti & totus populus uel intenditur bonum com-
mune bonorum egenorum mediarum perſona
rum & diuitũ.& oium ſcdm ſuum ſtatum & tũc
eſt rectus & æqualis & quia talis principatus nõ
habet nomen proprium uocat eum phus nomi-
ne cõmuni & dicit ipſum eſſe polliciam. Polli/
cia enim quaſi idẽ eſt ꝙ ordinatio ciuitatis quã
tum ad omnes principatus qui ſunt in ea & prin
cipaliter quantum ad maximũ principatum qui
dominat̃ omnibus aliis. Pollicia enim conſiſtit
in ordine maxime ſummi principatus qui eſt in
ciuitate. Omnis ergo ordinatio ciuitatis polli/
cia dici poteſt. Principatus tamen populi ſi rectꝰ
ſit eo ꝙ nõ habeat cõmune nomẽ pollicia dici-
tur. Nos autem talem prinpatum appellare poſ-
ſumus gubernationem populi ſi rectus ſit. Sed ſi
populus ſit dominans non intendit bonum om
nium ſcdm ſuum ſtatum.ſed uult tyrãnizare &
opprimere diuites eſt principatus peruerſus & i
græco nomine dicit̃ democratia. Nos autem ip
ſum appellare poſſumus peruerſionem populi.
Patet ergo quot ſunt principatus & qui illorum
ſunt boni & qui peruerſi..

¶ Quod melius eſt ciuitatem & regnum regi
uno quam pluribus:& ꝙ regnum eſt optimus
principatus. Cap.iiii.

QVia intendimus oñdere quæ ſit opti-
ma pollicia & quis ſit optimus princi
patus. Poſtquam diſtinximus modus
principandi & declarauimus qui illoꝶ ſunt re/
cti & qui peruerſi reſtat oñdere inter principatꝰ
rectos quis ſit melior. Aſſignant̃ aũt cõmuniter
iiii.uiæ ꝙ regnum eſt optimus principatus & ꝙ
melius eſt ciuitatem aliquam ſiue prouinciã re/
gi uno q̃ pluribus ſiue illi plures ſint pauci ſiue
multi. Prima uia ſumitur ex unitate & pace quæ
debet intendi in regno & ciuitate tanq̃ finis. Se
cũda ex ciuili potentia quæ requirit̃ ad regnum
ciuitatis. Tertia ex hiis quæ uidemus in natura.
Quarta ex hiis quæ uidemus & experimento di
dicimus in regiminibus ciuitatum. ¶ Prima uia
ſic patet nã pax & unitas ciuium debẽt eſſe finali
ter intẽta a legiſlatore ſicut ſanitas & inæquali/
tas humorũ eſt finaliter intẽta a medico. Hãc ãt
unitatem & concordiam magis efficere põt qd
eſt per ſe unum. Magis aũt per ſe unitas reperit̃
in uno principatu ſi dñet̃ unus priceps quam ſi
dñent̃ plures. Immo cum plures principant̃ nũ-
quam poteſt eſſe pax in hmõi principatu ubi il/
li plures ſint uniti & concordes. ꝓpter quod aũt
unũquodq; & illud magis. Si ergo eſt pax & cõ
cordia inter ciues ſi plures participantes ſũt qd
unũ.ergo ſi ſolus unus principatet̃ inter eos nõ
ſic de facili turbari poſſet pax ipſoꝶ ciuiũ. ¶ Se-
cũda uia ad inueſtigandum hoc idem ſumitur
ex ciuili potentia quæ requiritur in regimine ci
uitatis.nam quanto uirtus eſt magis unita forti
or eſt ſeipſa diſperſa. ut declarari habet in libro
de cauſis & ĩ propoſitionibus Proculi. Videmus
autem ꝙ ſi multi homines trahant nauẽ niſi iu/
uantur in tractatu ut cũ unus trahit alius trahat
nũq̃ naues traherent. Immo ſi omnes uires quæ
ſũt in pluribus trahẽtibus congregarent̃ in uno
quia illæ magis unite traheret uirtuoſior eſſet ĩ
trahendo: quare ſi tota ciuilis potentia quæ eſt ĩ
pluribus principantibus congregaretur in uno
principe efficatior eſſet:& ille principãs propter
abundãtiorẽ potentiã melius poſſet polliciã gu

bernare.❡Tertia uia ſumitur ex his quæ uide/
mus in natura Vbicūq; eſt autem regnum natu/
rale ſemper totum illud regimē reducitur in ali/
quod unum principans.ut ſi in eodem corpore
diuerſa membra ſunt ordinata ad diuerſa offi/
cia.& diuerſos motus eſt dare aliquod unū mē/
brum ut cor ex cuius motu ſumit originem oīs
motus animalis factus in toto corpore. Rurſus
ſi ad conſtitutionem eiuſdem concurrunt diuer
ſa elementa eſt dare ibi unum aliquid ut animā
regentem & retinentem elemēta in corpore ani
malis ne diſſoluatur prædictum corpus anima/
lis.Vnde dicitur circa finem primi de anima.ꝙ
anima magis cōtinet corpus quam econuerſo.
Sic etiam unum cæleſte corpus primum mobi/
le eſt illud per cuius motum reguntur & cauſan
tur motus facti inferius: & in toto uniuerſo eſt
unus deus ſingula regens & diſponens. Si apes
quia naturale eſt eis in ſocietate uiuere naturali/
ter.ſunt ſub uno rege.Si igitur ſingula natura/
lia conſiderentur ſemper uidemus multitudinē
quamlibet reduci in unum aliquod principans
& gubernans.nam ſicut naturale eſt ꝙ multitu/
do ab uno procedat.Sic etiam eſt naturale ꝙ in
unum aliquod reducatur.Bonum eſt igitur re/
gimen populi ſiue multitudinis ſi ſit rectum.me
lius eſt tamen regimen paucorum.eo ꝙ magis
ad unitatem cedat. Optima eſt autem monar/
chia ſiue gubernatio unius regis eo ꝙ ibi perfe/
ctior unitas reſeruetur. Quarta uia ſumitur ex
his quæ experimento uidemus in regiminibus
ciuitatum.Experti enim ſumus ꝙ ciuitates & ꝓ
uincias non exiſtentes ſub uno rege eſſe in penu
ria.non gaudere in pace moleſtari diſſenſioni/
bus & guerris:exiſtentes uero ſub uno rege ecō
trario guerras neſciunt.pacem ſectantur abun/
dantia florent.

❡Quibus rationibus oſtendi poteſt quod ap/
pareat melius eſſe ciuitatem aut regnū regi plu
ribus quam uno.& quomodo ſolui poſſunt ra/
tiones illæ. Cap.iiii.

PHiloſophus.iii. poli. uidetur tangere
tres rationes per quas probari uidetur
ꝙ melius ſit ciuitatem aut prouīciam
regi pluribus quam uno.Videtur.n.in principe
tria eē neceſſaria ut bene regat populum ſibi cō/
miſſum.Primo.n.debet habere perſpicacem ra/
tionem.Secundo rectam intētionem.Tertio ꝑ/
fectam ſtabilitatem.Ex his autem ſumi poſſunt
tres uiæ ex quibus uenari poſſumus ꝙ bonum
ſit principari pluribus & non unū tantum.❡Pri
ma uia ſic patet nam plures oculi plus uident q̃
unus.& plures manus plus poſſent q̃ una & plu
res intellectus ſuperant unum in cognoſcendo
quare ſi dñentur plures erit ibi pſpicatior ratio.
quia plura cognoſcent q̃ ſi principaretᷣ unus tm̄.
unde philoſophus.iii.poli.ait ꝙ plures homīes
ſic principantes quaſi conſtituunt unum homi/
nem multorum oculorum & multarum manu/
um quare melior erit huius principatus.quia hō
ſic conſtitutus & multitudo ſic principans effica
tior erit in principando.❡Secunda uia ad inue
ſtigandum hoc idem ſumitur ex recta intentio/
ne q̃ requiritur in principante. Tunc.n. princi/
pans rectam habet intentionem ſi non intendat
bonum proprium.ſed cōe quanto igitur minus
intenditur cōe bonum tanto peior principatus.
ſed ſi dñentur multi dato ꝙ intendāt bonum ꝓ/
prium quia bonum multorum eſt quaſi bonum
cōe intendendo ſic bonum proprium non oīno
recedunt ab intentione cōis boni.Sed ſi dñate/
tur unus ſolus & ille intēderet bonum ꝓprium
quia bonum unius ē quaſi bonum omnino pri
uatum:ſic intendens recedit quaſi omnino a cōi
bono.peius eſt igitur principari unum q̃ plures.
❡Tertia uia ſumitur ex ſtabilitate q̃ requiritur
in principante.Decet.n.principem eſſe regulam
rectam & ſtabilem ut per iram & concupiſcenti/
as & per alias poſſeſſiones non corrumpatur nec
peruertatur.Sed ut ait phūs facilius corrumpitur
unus q̃ plures melius eſt ergo dñari plures quā
unum.❡Sciendum igitur ꝙ hanc dubitationē
quam phūs.iii.poli.uenatur dubitādo aſſignās
rationes multas ꝙ melius ſit dñari multitudinē.
poſtea in eodem.iii.tangit quædam per q̃ obie/
ctiones huius ſolui pnt non enim intelligendū
eſt ſimpliciter fuiſſe de intentione philoſophi
dñium plurium eſſe cōmendabilius dñio unius
dum tamen utrunq; ſit rectum cum ipſe pluries
dicat in eiſdē pollicitis regnū eſſe digniſſimū pri
cipatū inter pricipatus.n.rectos pricipatꝰ.uniꝰ q
dr regnū ē optimꝰ.Inter puerſos uero pricipatꝰ
unus qui cōmuni nomine tyrannides nuncupa
tur eſt peſſimus.Sed de hoc infra dicetur.Oſten
detur.n.ꝙ ſicut monarchia regia eſt optima.ita
quia maiori bono maius malum opponitᷣ mo/
narchia tyrannica eſt peſſima.❡Dominari aūt
plures dominio recto non eſt dignus q̃ domina
ri unum ꝙ cum nunq̃ plures recte dominari poſ
ſunt niſi inquantum tenent locum unius.& pro
ut habent ad ſe inuicem concordiam & unitatē
ſed ut ſupra dicebatur propter qđ unumquodq;
& illud magis.quare ſi dominari plures in tan/
tum eſt rectum & dignum inquātum tenent lo
cum unius.domīari unum & facere monarchiā
ſi debito modo fiat erit omnino rectior & digni
or.cēſcendum eſt igitur regnum eſſe digniſſi/
mum principatum & ſecundum rectum domi/
nium melius dominari unum q̃ plures. Sed ut
ſoluantur obiectiones prætactæ ſciendum ꝙ qa
plura cognoſcunt plures q̃ unus.& citius corrū/
pitur unus q̃ plures:& multi non ſic deuiare poſ
ſunt ab intentione cōmunis boni ſicut forte fa/
ceret unus ſolus.Ideo ſi fiat monarchia & domi
netur unus princeps uel unus rex in toto princi
patu uel in toto regno:ille princeps uel ille rex
ſecundū philoſophum quarto poli.debet ſibi aſ
ſociare multos ſapientes ut habeat multos ocu/
los & multos bonos & uirtuoſos:ut habeat mul
tos pedes & multas manus & ſic fiet unus homo

multorū oculorū multarum manuū & multo/
rum pedum. Nō ergo dici poterit talem unum
monarchiam non cognoſcere multa quia quan
tum ſpectat ad regimē regni quicquid omnes il
li ſapientes cognoſcunt totum ipſe rex cogno/
ſcere dicit. Nec etiam dici poterit ipſum de leui
poſſe corrūpi & peruerti. nam ſi rex recte dn̄ari de-
ſiderat non eſt poſſibile ipſum peruerti niſi totū
conſilium & omnes ſapientes & bonos quos ſi-
bi aſſociauit contingeret eſſe peruerſos. Talis. n.
maxime intendit cōe bonum. Ideo ſi ſic ſe habe
at omnino dignum eſt ipm̄ pricipari. Si autem
aliter ſe haberet ut ſi ſpreto conſilio & dimiſſa ſo
cietate ſapientum & bonorum uellet ſequi ca/
put proprium & appetitum priuatum iam non
eſſet rex: ſed tyrannus. Talem ergo dominari nō
eſſet melius quam plures. Immo peſſimum eēt
eius dominiū eo ꝙ ut patet ex habitis & ut infra
planius oñdet. tyrānides eſt peſſimus pricipatꝰ.

¶Quod melius eſt regimen regni ire per here/
ditatem & ſucceſſionem filiorum quam per ele
ctionem aliquam. Cap. v.

u Idetur forte aliquibus omnino eē me
lius & dignius dn̄ationem regiā &
principatum ire per electionem quam
per hereditatem. nam ſuperficialiter conſidera/
ta ueritate quæſiti dubitans an regiam dignita/
tem ire per electionem an per hereditatem. Du-
bitare uidetur an melius ſit conſtituere dn̄ium
arte uel forte. Nam ſi per electionem pficiat ali-
quis in regem uidetur tale regnum non eſſe ex/
poſitum caſui & fortunæ: ſed factum eſſe per ar/
tem eo ꝙ pficietur melior & induſtrior. Sed ſi p
hereditatem hoc fiat expoſitum regnū quaſi for
ti caſui & fortunæ. nam incertum eſt qualis de/
beat eſſe filius ad quem ſpectabat hēre regiā di/
gnitatem. Abſolute ergo loquendo melius eſt
principem ꝯſtituendum eſſe per electionē q̄ per
hereditatem tū quia ut plurimū homines habēt
corruptum appetitū. conſideratis geſtis & con-
ditionibus hominū quas expimentaliter uide-
mus. uidetur eſſe cenſendum magis expedire re
gno uel ciuitati ut dn̄s præficiatur per heredita-
tem q̄ per electionem. ¶Poſſumus autem tripli-
ci uia oñdere ꝙ conſideratis conditionibus ho-
minū melius eſt eſſe hmōi regimen per heredita
tem ire. Prima uia ſumitur ex parte ipſius regis
regentis populum. Secunda ex parte filii qui de-
bet in hereditatem ſuccedere. Tertia ex parte po
puli qui debet per tale regimē gubernari. ¶Pri
ma uia ſic patet. nam ſecūdum phm̄. ii. poli. in
enarrabile eſt quantam dilectionem habeant &
quantum differat putare aliquid proprium. nā
quod eſt naturale ocioſum & uanū eē non pōt.
Naturaliter autem quilibet habet amicitiam ad
ſeipſum. Naturale eſt igitur tanto regem magis
ſollicitari circa bonum regni quanto credit ip/
ſum regnum magis eſſe bonum ſuū & bonum
ꝓpriū. quare ſi rex uideat debere ſe principari
ſuper regnum non ſolum ad uitam. Sed etiam
p hereditatem in propriis filiis magis reputabit
bonum regni eſſe bonum ſuum & ardentius ſol
licitabitur circa tale bonū. Immo quia tota ſpes
patris requieſcit in filiis & ex nimio amore mo
uent patres erga dilectionem filiorum. Ideo oī
cura qua poterit mouebitur ad ꝓcurandum bo
nū ſtatū regni ſi cogitet ipſum ꝓuenire ad dn̄iū
filiorum. ¶Phūs tangit. iii. poli. ubi de hac ma
teria determinat ait ꝙ hoc eſt difficile uidelicet
ꝙ ſic patres poſſint tradere regimē regni ꝓpriis
filiis. Innuit. n. hoc eſſe quaſi uirtutis diuinæ &
excedere humanum modū. ſed forte iō hoc phi
loſophus dixit quia antiquitꝰ ut plurimū reges
conuertebant in tyrannos & non diu durabat.
ut filii hoc modo ſuccederent in hereditatē pa-
ternam uel ſimpliciter dicit hoc eſſe diuinū qa
niſi reges & principes bn̄ ſe habeant erga diui-
na. ratio contingit filios regnare poſt patres. &
ſi regnant filii uix aut nunq̄ regnabunt filii filio-
rum. Ex parte ergo regis ut magis ſollicitet cir-
ca bonum regni arguere poſſumus ꝙ expediat
regale regimen & filios per hereditatē ſuccede-
re. ¶Secunda uia ad inueſtigandū hoc idem ſu
mitur ex parte filii ad quē ſpectat ſuſcipere curā
regni. nam ſicut mores nuper ditatorum ut plu-
rimum peiores ſunt moribus eorum qui fuerūt
diuites ab antiquo ſic mores nuper potētum &
de nouo eleuatorum per adeptionē ciuilis potē
tiæ peiores ſunt moribus aliorum. Neſciunt. n.
tales fortunas ferre. Nuper. n. eſſe exaltatū in re-
gem eſt quaſi quædam ineruditio regiæ digni/
tatis. tales quidem ut plurimū tyrannizant & in
flati corde & in erudite regnant. Sed ſi regale
regimē p hereditatē uadat filii ex hoc non inflā
tur nec efficiuntur elatis quia non reputant ma
gnum ſi illud habeāt ꝙ patres poſſiderant: qua/
re ex parte filiorum debētium ſuccedere in here
ditatem paternam: expedit regno ne inerudite
regatur. & ne regale regimē conuertat in tyran
nidum. ut regia dignitas per hereditatē tranſfe
rat ad poſteros. ¶Tertia uia ſumit ex parte po/
puli qui debet per tale regimē gubernari. nā cō
ſuetudo eſt quaſi altera natura. propter qđ regi
mina ex conſuetudine efficiunt quaſi naturalia:
Populus ergo ſi per diuturnā conſuetudinē obe
diuit patribus: filiis & filioꝝ filiis quaſi naturali
ter inclinantur ut uolūtarie obediant: quare cū
omne uoluntariū ſit minus oneroſum & diffici
le: ut libentius & facilius obediat populus man
datis regis: expedit regiæ dignitati per heredita
tē ſuccedere. Determinare igitur domū & proſa
piam ex qua aſſumendus eſt rex ſedat litigia. tol
lit tyrannidem: efficit quaſi dominium natura/
le. Litigia enim ſedat quia multotiens inter eli
gentes diſſenſiones oriunt propter electionem
principis pp quod turbat pax regni. Tyrannidē
tollit quia dominantes p electionē ut patet per
habita non ſic diligunt bonum regni ſicut here
ditarie principantes. & qa hoc eē tyrānū non in
tēdere bonū regni tales facilius tyrānizāt. Facit

etiam hoc dominiũ naturale quia populus qua
ſi naturaliter inclinatur ut obediat iuſſionibus
talis regis. Ex hoc autem patere poteſt ꝙ nõ ſo
lum expedit regno determinare proſapiam ex
qua perficiendus eſt dñs. Sed etiam oportet de
terminare perſonam. nã ſic oriuntur diſſenſio/
nes & lites ſi ignoreť ex qua proſapia aſſumẽdꝰ
ſit rex. Sic etiam litigia oriuntur ſi non determi
netur quæ perſona in illa proſapia debeat prin
cipari. Talem autem determinare perſonã diffi
cultatem non habet. nam ſi dignitas regia ꝑ he
reditatem transferatur ad poſteros. oportet eam
transferre in filios: quia ſcdm lineam conſangui
nitatis filii parentibus maxime ſunt coniuncti.
Oportet aũt talem dignitatem magis transferre
ad maſculos q̃ ad fœminas quia maſculus ẽ fœ
mina ratione ꝑſtantior corde animoſior: paſſio
nũ minus inſecutor. Inter maſculos aũt oportet
talem dignitatem tribuere magis primogenito
q̃ aliis: quia ut ait phũs in polliciis decet iunio/
res ſenioribus obedire. Immo qa pater plus com
muniter primogenitos diligit ut magis ſit curæ
regi de bono regni expedit ſtatuere regnum ſuc
cedere primogenito: ut pater ampliori ſollicitu
dine curet de bono regni ſciens ipſum perueni/
re ad filium plus dilectũ. Et ſi dicať ꝙ contingit
aliqñ magis diligere minores talibus obiectio
nibus de facili reſpondeť quia facta humana &
geſta pticularia omnino ſub recta regula & ſub
certa narratione non cadũt: ſufficit ergo in tali
bus pertranſire probabiliter & leges ſtatuere q̃
ut in pluribus continẽt ueritatẽ. Quia uero ſu/
perius tangebatur uidelicet ꝙ ire per hereditatẽ
dignitatẽ regiam eſt exponere ſe fortunæ eo ꝙ
ignoretur qualis regius filius ſit futurus. Dici de
bet ꝙ uix ſunt aliqua geſta humana quæ ex aliq̃
parte non exponanť periculis. Illa tamen magis
cauenda ſunt quæ pluribus periculis exponunť.
Videmus autem ꝑ experientiam plura mala ori
ri in ciuitatibus & regnis ubi non ẽ dominꝰ ali
quis naturalis nam contingit alia aliqñ diu care
re gubernatore & cum gubernatorem habẽt ut
plurimũ tyrannizãt plura enim hmõi mala in
talibus regiminibus uidimus quæ enumerare ꝑ
ſingula longum eſſet. Dicere ergo poſſumus qd
expedit regno filium ſuccedere in regie patris &
ſi aliquis defectus eſſet in filio regio ad quem de
beret regia cura peruenire ſuppleri poterit per ſa
pientes & bonos: quos tãq̃ manus & oculos de
bet ſibi rex in ſocietatem coniungere: ualde tñ
reprehenſibiles ſunt reges & principes ſi non ni
mia cura ſollicitentur ꝙ filii ab ipſa infantia di
ſciplina & bonis moribus ſint imbuti: cum bo/
num commune & totius regni in hoc conſiſtat:
nec ſufficit ꝙ quia ſolus primogenitus regnare
debet ut de eo ſolo cura habeatur diligẽs. Igno
ratur enim quid diuina prouidẽtia ſtatuit & ne
ſcitur cui filiorum ſuccedat regnum. Ideo ne pi
clitetur bonum cõmune de omnibus cura dili
gens eſt habenda.

¶ Quæ ſũt in quibus rex alios debet excedere
& quomodo differat rex a tyrãno. Cap. vi.

PHiloſophus. v. polli. narrat in quibus
rex alios debet excedere. Dicit. n. ꝙ
antiquitus reges a triplici exceſſu con
ſtituebantur. Prĩo ab exceſſu beneficii nam quia
populus non percipit niſi ſenſibilia bona quos
uidet eſſe liberales & beneficos nimis ardenter
modo in eorum amorem: & optat eos habere ĩ
dominos. Inde eſt ꝙ antiquitus plures ſic præfi
ciebantur in reges. nam ſi aliquis fuerat primo
beneficus gens illa tracta ad amorem eius præfi
ciebat ipſum in regem. Secundo poteſt aliquis
præfici in regem ab exceſſu uirtuoſorum actio/
num: nam quia bonorum uirtuoſorum eſt dili
gere bonum cõmune potius quã priuatũ ideo
reputatur dignus & præficitur in regẽ qui a po
pulo creditur uirtuoſus. ¶ Tertio conſueuit ꝑfi
ci aliquis in regno ab exceſſu potentiæ & digni
tatis. nam quia probabile eſt nobiles & potẽtes
magis uerecũdari operari turpia q̃ alios: & quia
tales ut plurimũ uel ſunt uel creduntur eſſe ma
gis apti ad principandum: ideo pluries per hunc
modum antiquitus aliqui regna obtinuerunt.
Si ergo ex talibus exceſſibus rex generatur & ꝑ
ficiť ſi recta ſit generatio eius oportet huiuſmo/
di exceſſum per amplius & perfectius reperiri in
rege iam in dignitate regia conſtituto ſic enim
uidemus in generationibus naturalium quod ſi
gnatur: ignis per rarefactionem & caliditatem
qa materia tunc ignis calefacit & rarefacit. opor
tet raritatem & calorem perfectius reperiri in
igne iam generato & in eſſe conſtituto. q̃ res in
exceſſus beneficii actionis uirtuoſæ & etiam po
tentiæ poſſunt eſſe cauſa ut rite aliquis conſti
tuatur in regem decens eſt tales exceſſus in ipſa
monarchia perfectus reperiri. decet enim ipſum
regem uolentem recte regere quantum ad præ
ſens ſpectat ad tria ſollicitari. ¶ Primo ut ameť
a populo. Secundo ut cura puigil procuret cõ/
mune bonum. Tertio ut caſtiget & puniat mo/
uentes ſeditiones & turbantes populum: quare
expedit regem habere prædictos tres exceſſus:
nam ſi habũdet in beneficiis tribuẽdis diligetur
a populo. Si excellat in actionibus uirtuoſis pro
curabit cõmune bonum quia ſi uirtutis eſt tẽde
re in bonum eius: erit magis tẽdere in maius bo
num. Bonum ergo gẽtis ẽ cõmune quod ẽ diui
nius q̃ aliquod bonum ſingulare magis procu/
rabit uir bonus & uirtuoſus q̃ bonum aliquod
proprium & priuatum. Tertio expedit eum ha/
bundare in ciuili potẽtia ut poſſit corrigere uo
lẽtes inſurgere & turbare pacẽ regni. ¶ Viſo in
qbus rex alios debet excedere reſtat oñdere quo
modo differat a tyrãno tangit aũt philoſophus
v. polli. quattuor differẽtias inter tyrannum &
regẽ. Prima ẽ quia rex reſpicit bonum cõmune
tyrannus uero bonũ proprium: nam regnum ẽ
principatus rectus: tyrannides uero dominium
peruerſum: cum ergo bonum gẽtis ſit diuinius

bono unius peruerſe dominatur qui ſpreto bono cõmuni intendit bonum ꝓprium. ¶Ex hac aũt differentia prima ſequitur ſecunda uidelicet ꝙ tyrannus intendit bonum delectabile:rex uero bonum honorificum:nam ſicut inenarrabile eſt quãto quis delectatur in bono proprio ſi quaſi inenarrabile eſt quãtus honor ſequitur & quãto honore eſt dignius intendens commune bonum. Quare ſi tyrannus intendit bonum ꝓpriũ & priuatum ſequitur ꝙ eius itentio uerſetur circa bonum delectabile. Sed intentio regis uerſaẽ circa bonum honorificum eo ꝙ ipſe intendit cõmune bonum. ¶Ex hac aũt ſecunda differentia ſequitur tertia uidelicet ꝙ intentio tyrãnica eſt circa pecuniam:tyrannus quia ſpreto communi bono nõ curat niſi de delectatiõibus ꝓpriis maxime uerſatur ſua intentio circa pecuniam credens ſe per eam poſſe huiuſmodi delectabilia obtinere. Sed regis intentio uerſatur circa uirtutem & ut ciues ſint uirtuoſi quia ex hoc maxime reſultat bonum honorificum & cõmune. ¶Ex hac autem differentia tertia ſequitur quarta uidelicet ꝙ tyrannus non curat cuſtodiri a ciuibꝰ ſed ab extraneis. rex uero uult cuſtodiri ab ipſis ciuibus & genitis in proprio regno. nam tyrannus eo ꝙ ſpreto cõmuni bono non curat niſi de delectationibus propriis uidens ſe eſſe oneroſũ & tædioſum ab his qui ſunt in regno. Ideo totã ſuam cuſtodiã corporis cõmittit extraneis:ſed rex e conuerſo eo ꝙ uideat ſe maximam habere de bono regni & cõmuni maxime confidit de his qui ſunt in regno. Ideo facit ſe cuſtodiri a ꝓpriis non ab extraneis.

¶Quod tyrannides eſt peſſimus principatus & quod ſũme debent cauere reges & principes ne eoꝝ dominiũ in tyrannidẽ conuertaẽ. Cap. vii.

Quadruplici uia uenari poſſumus tyrãnidem eſſe peſſimum principatũ. Prima ſumitur ex eo ꝙ tale dominiũ maxime recedit ab intentione cõmunis boni. Secũda ex eo ꝙ eſt maxime innaturale. Tertia ex eo quod eſt efficaciſſimum ad nocendum. Quarta ex eo ꝙ impedire habet maxime bona ipſoꝝ ciuium. ¶Prima uia ſic patet quia ſi dominatur rex non receditur ab intentione cõmunis boni eo ꝙ rex non eſt niſi ſit uirtuoſus & niſi intẽdat cõmune bonum. Vñ.iii. polli. ꝙ dicitur principari talem eſt quaſi partiri principatum in multos. Vel ꝙ idem eſt quaſi pricipari multitudinẽ eo quod in tali principatu itendatur bonũ multorum. Sic etiam ſi dominenẽ plures quia diuites uel quia creduntur uirtuoſi. uel ſi dominetur totus populus dato ꝙ ſic dominãtes non intenderent niſi bonum proprium non omnino recederent ab intentione cõmunis boni eo ꝙ plures eſſent ſic principantes. & omne autem bonũ priuilegium eſt quodammodo bonum cõmune. Sed ſi tyrannus dominetur cum unus ſit dominans & non intendat niſi bonum proprium omnino receditur ab intẽtione cõmunis boni. principatus ergo quia non eſt rectus niſi ſit quodãmodo quid diuinum & quia in eo principaliter debet intendi bonum cõmune ꝙ eſt diuiniꝰ quam aliquod ſingulare tanto tyrannides ẽ principatus peior quanto in eo plus receditur ab intentione cõmunis boni. Hanc autem rationem tangit philoſophus circa principium.iiii. polli. ubi ait ꝙ ſicut regnum eſt optima & digniſſima pollicia ſic tyrannides eſt peſſima cuius cauſa ẽ ut ubi dicitur quia tyrannides plurimũ diſtat a pollicia.i. a cõmuni bono. ¶Secunda uia ad inueſtigandum hoc idem ſumitur ex eo ꝙ tale dominiũ maxime eſt naturale. nam illa eſt naturalis operatio erga aliquid quando ſic agitur ut ẽ aptum natum agi quare tunc regnum naturaliter agitur quando homines exiſtentes in ipſo ſic reguntur ut ſunt apti nati regi:homo autem qa libero arbitrio & ratione participat tunc naturaliter regitur & ut eſt aptus natus regi quãdo uoluntarie ſeruit & libere obedit:quare quãto dominium aliquorum magis eſt inuoluntarium magis debet dici innaturale. tyrannides igitur eſt peſſima quia maxime eſt inuoluntaria & maxime contra naturam eo ꝙ ſit maxime ſubditorum afflictiua. Hanc autem rationem tangit philoſophus in eodem.iiii. polli. ubi ait tyrannidẽ eſſe peſſimum principatum quia nullus liberorum uolũtarie ſuſtinet principatũ talem. ¶Tertia uia ſumitur ex eo ꝙ talis principatus eſt efficaciſſimus ad nocendum nam ſicut principatus regis eo ꝙ ſit maxime unitus eſt efficaciſſimus ad proficiendum ſic tyrannides efficaciſſima ad nocendum monarchia enim quia ibi dominatur unus & eſt ibi uirtus unita:ideo uel eſt optima uel eſt peſſima:nam ſi monarchia habet intentionem rectam tunc eſt rex optimus principatꝰ. quia propter unitatem uirtutis poteſt multa bona efficere:ſi uero monarchia habet intentionem peruerſam tunc tyrannus eſt peſſimus quia propter ſuam unitam potẽtiam poteſt multa mala efficere. ¶Hanc autem rationem tangit philoſophus. v. polli. ubi ait tyrannidem eſſe obligartiã extremam.i. peſſimã quia ẽ maxime nociua ſubditis. ¶Quarta uia ſumitur ex eo ꝙ ꝑ tale dominium impedianẽ maxima bona ipſorum ciuium. Tyrannus enim non ſolũ procurat mala eorum qui ſunt in regno:ſed etiam ſatagit impedire eoꝝ maxima bona. Tangit aũt phũs. v. polli. tria maxima bona quæ ſatagit impedire tyrannus uidelicet pacem uirtutes & ſciẽtias. Tyranni enim nolunt ciues habere pacem & concordiam. ad inuicem. Rurſus nolũt eos eſſe magnanimos & uirtuoſos. Nec etiam uolunt ipſos eſſe ſapiẽtes & diſciplinatos:quare aũt tyrãni ꝑdicta bona impediũt in ciuibus infra diceẽ. Sufficiat aũt ad præſens ſcire tyrãnidẽ eſſe peſſimũ principatũ pp rationes tactas Qđ aũt reges ſũmo opere cauere debeãt ne principenẽ principatu tyrãnico uidere nõ eſt difficile. nã tãto peior eſt priceps quãto peiori dominio pricipaẽ. qua/

Digitized by Google

re ſi omnem diligētiam adibere debet rex ne ſit
peſſimus. ſumme curare debet ne dominetur p
tyrānidem qui eſt peſſimus principatus.

¶Quod ē officium regis & qualiter rex ſe hēte
debeat in regimine ciuitatis & regni. Cap.viii.

I rex aut principes gentem ſibi cōmiſ
ſam uult debite gubernare & ſcire de
ſiderat quod ſit eius officium diligen
ter conſiderare debet in naturalibus rebus nam
ſi natura tota adminiſtratur per ipſum deum q
eſt princeps ſummus & rex regum a quo rectiſ
ſime regitur uniuerſa tota natura: quare a regimi
ne quod uidemus in naturalibus deriuari debet
regimen quod trahendum eſt in arte de regimi
ne regum. eſt enim ars imitatrix naturæ. In na
turalib⁹ autem ſic uidemus ꝙ natura. Primo dat
rebus ea per quæ poſſunt conſequi finem ſuum.
Secundo dat eis ea per quæ poſſunt prohibētia
remouere. Tertio per huiuſmodi collata natura
liter intendunt in ſuos fine ſiue in ſuos terminos
ut natura dat igni leuitatem per quam poteſt tē
dere ſurſum. Secundo dat ei calorem per quem
agit & reſiſtit contrariis. Tertio ignis per ea quæ
accepit a natura: naturaliter tendit ſurſum: ergo
ad hoc ꝙ regimen ſit bonum & naturale tria re
quiruntur. Primo ut populus taliter diſponatur
& ordinetur ut poſſit conſequi finem intentum.
Secundo ut remoueantur prohibentia & deuiā
tia ab huiuſmodi fine. Tertio ut dirigatur & pro
moueatur in finem prædictum. Sic enim uide
mus in ſagitta dirigenda in ſignum aliquod qa
primo efficitur recta ut poſſit melius in finem tē
dere. Secundo efficitur pēnata ut melius aerem
ſcindat: ne prohibeatur tendere in ipſum ſignū.
Tertio a ſagittante dirigitur & ſagittatum in ſi
gnum intentum. Rex igitur & quilibet director
populi eſt quaſi ſagittator quidam: populus ue
ro eſt quaſi ſagitta quædam dirigenda in finem
& in bonum. Tria igitur ſpectant ad regis offi
cium quia primo ſollicitari debet ut gens ſibi cō
miſſa habeat per quæ poſſit conſequi finem intē
tum. Secundo debet prohibentia remouere. Ter
tio gentem ipſam debet in finem dirigere. ¶Ea
uero quæ deſeruiunt ut populus poſſit conſequi
finem intētum & bene uiuere ſunt tria uidelicet
uirtutes ſcientia & bona exteriora. Debet igitur
rex ſollicitari ut in ſuo regno uigeat ſtudium lit
terarum & ut ibi ſint multi ſapientes & iduſtres:
nam ubi uiget ſapientia & fons ſcripturaꝝ opor
tet ꝙ inde totus populus aliquam eruditionem
accipiat. ne ergo exiſtētes in regno ſint tenebris
ignorantiæ inuoluti ſpectat ad reges & princi
pes ualde eſſe ſollicitos de ſtudio litterarum. Im
mo ut infra patebit ſi dominator regni non pro
moueat ſtudium & non uelit ſibi ſubditos eſſe
ſcientes non eſt rex ſed tyrannus. ¶Secundo ad
conſequendum finem intentum deſeruiunt bo
ni habitus & uirtutes non enim ſufficit finē co
gnoſcere & habere illuminatum intellectum ni
ſi ſit quis uirtuoſus & habeat ordinatum appeti
tum ut uelit conſequi finem illum: ſpectat igitur
ad rectorem regni ordinare ſuos ſubditos ad uir
tutes. ¶Tertio ad conſequendum finem qui in
tenditur in uita pollitica organice deſeruiūt res
exteriores. Decet ergo reges & principes ſic rege
re ciuitates & regna ut ſibi ſubiecti habundēt re
bus exterioribus prout deſeruiunt ad bene uiue
re & ad conſequendum finem intentum. In uita
polliti. hoc autem quomodo fieri poſſit & quo
modo ordinanda ſit ciuitas ut in ea reperiri ua
leant quæ deſeruiunt ad ſufficientiam uitæ. licet
per præcedentia ſit aliqualiter manifeſtum clari
us tamen infra dicetur. ¶Viſo quod ſpectat ad
regis officium ſollicitari circa ea per quæ poſſit
populus conſequi finem intentum reſtat oſten
dere quomodo ſpectat ad reges & principes hu
iuſmodi prohibentia remouere quæ etiam tria
ſunt quorum unum quaſi ſumit originem ex na
tura: aliud uero ex peruerſitate ciuium. tertium
quidem ex maliuolentia. hoſtium. ¶Primum
ſic patet: nam homines in ſeipſis ſunt naturali
ter corruptibiles. Inde eſt ergo ꝙ quia in ſeipſis
durare non poſſunt: naturaliter appetunt per
petuari in filiis ſiue ſint naturales ſiue. adoptiui.
Videtur enim homini poſt mortem uiuere ſi eo
decente ſecundum ſuam inſtitutionem alius in
hereditatem ſuccedat. Valde ergo turbari po
teſt tranquillus ſtatus & pax ciuitatis & finis in
tentus in uita pollitica. Si reges & principes nō
ſollicitentur qualiter poſteriores ſuccedant i he
reditatem priorum: remouere igitur unum ma
xime prohibentium bonum uitam pollitticam ē
bene ordinare quomodo hereditates deceden
tium perueniant ad poſteros. ¶Secundo ſtatus
tranquillus ciuitatis & regni aliquando impedi
tur ex peruerſitate ciuium: ſūt enim aliqui adeo
peruerſi ut ſemper uelint alios moleſtare ſolici
tari ergo debent reges & principes ne impedia
tur pax regni ut exterminentur malefici & corri
gantur delinquentes. ¶Tertiū huiuſmodi im
peditiuum ſumit originem ex malicia hoſtium:
quaſi enim nihil eſſet uitare interiora diſcrimi
na: niſi prohibētur exteriora pericula ſpectat igi
tur ad regis officium ſic ſollicitari circa ciuilem
potētiam & circa induſtriam armatorum ut poſ
ſint hoſtium rabiem prohibere. Quomodo au
tem hoc fieri habeat in tertia parte huius tertii li
bri ubi ageř de bellis plenius oſtendeř. ¶Oſten
ſo quomodo reges & prīcipes ſollicitari debēt
ut populus ſibi cōmiſſus habeat per quæ poſſit fi
nem conſequi & quomodo debeant prohiben
tia remouere reſtat oſtendere qūo eos in finem
dirigāt hæc etiam tria ſunt. Nam primo obmiſ
ſa ſunt ſupplenda ut ſi uiderit aliquid deeſſe ad
bonum regimen ciuitatis illud eſt ſupplendum:
hoc autem fieri poteſt per conſilium ſapientum
de quo infra dicetur. ¶Secundo bone ordina
tiones & bona ſtatuta debent eſſe obſeruanda.
¶Tertio bene operantes & maxime facientes ea
per quæ reſultat cōmune bonū ſunt remuneran

Digitized by Google

di & repremiandi:nam licet obmiſſa ſupplere &
bene ordinata conſeruare multum deſeruiat ut
populus dirigat in finem rectū:tñ maxime deſer
uire uidetur bene apta remunerare:nam ut dicit
iii.eth.capitulo de fortitudine apud illos ſūt for
tes apud quos maxime honorantur: apud illos
ſunt ſapientes & boni apud quos tales remune/
rantur & honorantur.ſollicitari igitur circa præ
dicta.ix.ad regis officium pertinere uidetur.

¶Quot ſunt illa quæ debet opari uerus rex: &
ꝙ eadē ſimulat ſe facere tyrānus. Cap. ix.

NArrare autem poſſumus.x. quæ debet
operari bonus rex & quæ tyrānus ſe
facere ſimulat.Illa enim.x.licet aliquo
modo in uniuerſali contineantur in phiſicis ta/
men quia ut pluries dictum eſt circa morale ne
gocium uniuerſales ſermones proficiūt minus.
Ideo bene ſe habet illa.x.enarrare per ſingula.
¶Eſt autem primum ꝙ ſpectat ad uerum regē
facere ut maxime procuret bona cōmunia & re
gni redditus ſtudeat expendere in bonum com
mune:uel in bonum regni. Tyrāni uero hoc ſi/
mulant facere non tamen faciunt ſed ut ait phi/
loſophus eos tribuūt meretricibus & adulatori
bus & aliis perſonis inutilibus. ¶Secundo ſpe/
ctat ad rectum rectorem regni non ſolum reddi
tus & oblatiōes ordinare in bonum cōmune re
gni ſed etiam bōa cōmunia & iura regni debet
maxime cuſtodire & obſeruare.quod tyrāni li
cet ſe facere ſimulant non tamen faciunt.Immo
bona aliorum rapiunt & iura regni non obſer/
uant.¶Tertio decet regē & principē non oſten
dere ſe nimis terribilem & ſeuerum:nec decet ſe
nimis familiarē exhibere: ſed apparere debet p
ſona grauis & reuerenda quod congrue ſine uir
tute fieri non poteſt.Ideo uerus rex uere uirtuo/
ſus exiſtit:tyrānus autem non eſt ſed eſſe ſe ſimu
lat.¶Quarto ſpectat ad regem nullum ſubdito
rum contēnere nulli iniuriari nec in filiabus nec
in uxoribus nec in perſona nec in aliquibus aliis
& ſi contingeret aliquē ex regno foreſacere non
propter contumeliam uel propter aliquam libi
dinoſam uoluntatem explēdam:ſed propter bo
num cōmune & iuſticiæ ipſum pūire debet. hoc
autem tyrāni non faciunt ſed quia ipſi intendūt
bonum pecunioſum & delectabile iniuriantur
ciuibus in uxoribus & in filiabus & rapiunt eorū
bona.¶Quinto decet reges & principes nō ſo
lum habere familiares & diligere nobiles & ba
rones & alios per quos bonus ſtatus regni con/
ſeruari poteſt.etiam ſi ut ait philoſophus in pol
li.inducere debent uxores proprias ut ſint fami
liares & beniuolæ uxoribus prædictorum: nam
mulieres ualde inclinant uiros ad uoluntates ꝓ
prias eo ꝙ quilibet ualde inclinatur ut nolit pro
prias delicias contriſtaī ꝗre ſi uxores nobiliū &
aliorum per quos bonus ſtatus regni conſerua/
ri habet: uiderent ſe contēni ab uxore regis aut
principis inducerent uiros ut ſeditiones moue/
rent in regno aut pricipatu:ſic ergo gerere ſe de
bet bonus rector regni aut ciuitatis. tyrānus au
tem non ſic ſe habet ſed corde elatus alios con/
temnit:propter ꝙ nec ipſe nec perſonæ ſibi con
iunctæ aliis ſunt beniuolæ. ea igitur quæ habet
uerus rex licet ſimulate illa uideatur tyrānus in
quantum huiuſmodi eſt tamen ſecundum ueri
tatem caret illis.¶Sexto decet uerum regem eē
moderatum in cibis & uenereis ne a ſubditis ha
beatur in contemptu:nam ut dicitur.v.polli.nō
contemnitur qui eſt ſobrius ſed qui ebrius tyrā
ni autem hoc non faciunt:nam cum non inten/
dant niſi cōmodum proprium ut bonum pecu/
nioſum & delectabile qa maxima delectatio ſen
ſibilis eſt in cibis & uenereis:tyranni abſq; freno
fruuntur uoluptatibus illis.Immo quod peius ē
ut narrat philoſophus primo polli.multi tyran
norum non ſolum tēperati non ſunt ſed nolunt
uideri temperati eſſe.Exiſtimant autem reputa/
ri ab hominibꝰ fœlices ſi ſingulis diebus aſpician
tur eſſe in cōmeſſationibus & ebrietatibus & in
conuiuiis affluentibus:non tamē ſic ſe habere de
beret dato enim ꝙ tēperamento carerent ne con
tēnentur a populis non deberent ſuam intempe
rantiam oſtendere. Laudatur enim ſobrietas &
temperantia:uituperatur aut eē auaritia & gulo
ſitas.¶Septimo decet uerum regē ornare & mu
nire ciuitates & caſtra exiſtentia in regno ut ap
pareat magis eſſe procurator communis boni q̄
tyrannus querens utilitatem propriam. ¶Octa
uo decet uerum regem ut ait philoſophus ſapiē
tes & bonos etiam extraneos adeo honorare ut
putetur non ſic honoratos eſſe a ciuibus ꝓpriis
ſi inter ipſos exiſterent quod tyranni non faciūt
nam ſapientes & bonos ut infra patebit non ho
norant ſed perimunt.¶Nono decet uerum re/
gem per uſurpationem & iniuſticiam non dila
tare ſuum dominium: nam ut dicitur in polliti.
durabilius eſt regnare ſuper paucos q̄ ſuper mul
tos quod maxime uerum ē ſi huiuſmodi multi
tudo ciuilis potentiæ acquiſita ſit per uſurpatio
nem & iniuſticiam.recitat autem philoſophꝰ.v.
polli.ꝙ cum quidam rex partem ſui regni dimi
ſiſſet quia eam forte iniuſte tenebat: increpatus
tamen fuit ab uxore dicente: ꝙ uerecūdari debe
ret quia minus regnum dimitteret filiis:ꝗ acce/
piſſet a patre.Reſpondit rex ille ꝙ ſi dimittebat
eis minus in quantitate regnum:dimittebat ta/
men maius & diuturnius tempore: tyranni autē
hoc non faciunt.nam licet ſemper ſe ſimulent iu
ſte agere:tamē in multis ſuum dominium iniu
ſte ampliant & aliorum hereditates ſine ratione
uſurpāt.¶Decimo & ultimo decet ueros reges
bene ſe habere circa diuina:populus enim ut re
citat philoſopus omnino eſt ſubiectus regi quē
credit eē deicolam:& habere amicum deum:exi
ſtimat enim talem ſemper iuſte agei & nihil ini
quum exercere. Poſſumus tamen ad hoc aliam
meliorem rationem adducere dicentes ꝙ ſi rex
habeat amicum deum diuina prouidentia cui
omnia ſunt nota & eius potētia cui nihil poteſt

reſiſtere contingit eum ut expedit ſuæ ſaluti ſemper in ſuis actibus pſperari. Immo propter ſanctitatem regis multotiens deus multa bona confert exiſtentibus in ipſo regno. ¶ Vltimo aũt diximus ꝙ decet regiam maieſtatem bene ſe habere circa diuina hoc debet eſſe finis & complemẽtum aliorum ad hoc aũt ſunt ſingula ordinanda. Verus ergo rex ſecũdum ueritatẽ bene ſe habet erga diuina. tyrãnus uero non talis eſt ſed ſimulat ſe talem eſſe.

¶ Quæ & quot ſunt cautelæ quibus tyrãnus nitiť ſe in ſuo dominio præſeruare. Cap. x.

m Vltas cautelas tangit phũs. v. polli. ex quibus quãtũ ad præſens ſpectat poſſumus enumerare. x. p quas nititur tyrãnus ſe ĩ ſuo dominio præſeruare. ¶ Prima cautela tyrãnnica eſt excellentes perimere: cum. n. tyrãnus non diligat niſi bonum pprium: excellẽtes & nobiles exiſtentes in regno non ualentes hoc pati inſurgunt contra ipſum: tyrãnus aũt ex quo talem ſe eſſe cognoſcit nõ cogitat niſi qũo poſſit excellentes perimere. Immo aliqui tyrannizare cupiunt non ſolum excellentes alios immo ẽt proprios fratres & nimia ſibi conſanguinitate coniunctos uenegant & perimunt ſignũ eſt tyrãnidis peſſimæ. Verus aũt rex econuerſo intẽdens cõe bonum & cognoſcens ſe diligi ab ipſis qui ſunt in regno excellentes & nobiles & multomagis cognatos pprios p quos bon⁹ ſtatus regni conſeruari poteſt non perimit ſed ſaluat. ¶ Secunda cautela tyrãnica eſt ſapientes deſtruere: uident. n. ſe contra dictamen recte rationis agere & non intendere bonum cõmune ſed proprium. Ideo uellent oẽs ſuos ſubditos ignorantes & inſcios. ne cognoſcentes eorum nequiciam incitent populum contra ipſos: ſemper. n. qui male agit odit lucem & non diligit ſapiẽtes ut arguantur opera eius: quare tyrãnus cuius ſũt opera mala ſapientes pro poſſe deſtruit. Verus ãt rex econtrario ſciens ſe ſecundum rectam rationem agere: ſapientes ſaluat pmouet & honorat eo ꝙ ipſi cognoſcentes bona opera ipſius populum cõmouent ad amorem eius. ¶ Tertia eſt diſciplinam & ſtudium non permittere. Tyrãnus enim ſecundum quod huiuſmodi eſt nõ ſolum ſapientes deſtruit. Sed etiam truncat uiam & inhibet ſtudium & diſciplinam ne efficiantur aliqui ſapientes. Semper. n. timet per ſapientiam repræhendi. Verus autem rex econtrario ſtudium promouet & conſeruat uidens ꝙ per ipſum bonum cõmune & bonus ſtatus regni quem principaliter intendit meliorari habet. ¶ Quarta eſt nullas ſodalitates. Nec etiam aliquas congregationes permittere. Vult enim tyrannus ciues & eos qui ſunt in regno non eſſe ſodales nec eſſe ad inuicem notos: nam ut ait philoſophus noticia fidem facit. Eo enim ipſo ꝙ quis habet noticiam alterius confidit de illo. Hoc autem tyrannus non diligit: timet quidem ne ciues de ſe cõfidentes propter iniurias quas eis infert cõtra ipſum inſurgant. Verus autem rex econtrario permittit ſodalitates ciuium & uult ciues ſibi inuicem eſſe notos & de ſe confidere: nam cum intẽdit bonum ipſoꝝ ciuium & ſubditorum: naturale eſt ut diligatur ab eis: quare uult eos eſſe confederatos & coniunctos: quia tunc magis unanimiter diligunt bonum regis. Omnino enim eſſet peruerſus populus ſi cognoſceret ſe haberẽ uerum regem & diligere cõmune bonum ſi uiceuerſa non diligẽt ipſum regem. ¶ Quinta cautela tyrannica eſt habere multos exploratores & temptare non latere ipſum quicquid a ciuib⁹ agitur. Cum enim tyranni ſciant ſe non diligi a populo eo ꝙ in multis offendant ipſum uolũt habere exploratores multos ut ſi uiderent aliquos ex populo machinari aliquid contra eos poſſint obuiare illis. Immo eoipſo ꝙ ciues credunt tyrãnum habere exploratores multos: nõ audent cõgregari ut machinentur aliquid contra eum: nã & ſi inter eos ſic congregatos nullus exploratorum exiſteret ſemper tamen timerent ibi exploratores eſſe. Huiuſmodi autem exploratores uerus rex habere non curat ad ciues & ad eos qui ſunt ĩ regno: ſed ad hoſtes & ad extraneos. Vtrũ autem deceat reges habere exploratores ĩ regno propter aliam cauſam ꝗ ne populus inſurgat in ipſum infra dicetur. Ad præſens autem ſcire ſufficiat ꝙ non ſic rex eget exploratoribus ut tyrãnus. ¶ Sexta cautela tyrãnica eſt non ſolum nõ permittere fieri ſodalitates & amicitias: ſed etiã amicitias iam factas: & ſodalitates turbare & peruertere. Volunt enim tyrãni turbare amicos cũ amicis: populum cum inſignibus inſignes cum ſeipſis. Vident aũt ꝙ quãdiu ciues diſcordant a ciuibus & diuites a diuitibus tamdiu nõ poteſt æque de facili eius potentiæ reſiſti: nam tunc qlibet partium timens alteram neutra inſurgit cõtra tyrãnum. Verus autem rex econtrario non pcurat turbationem exiſtentium in regno: ſed pacem & concordiam. Aliter enim non eſſet uerus rex: quia non intenderet cõmune bonum. ¶ Septima ẽ pauperes facere ſubditos adeo ut ipſe tyrannus nullus cuſtodia egeat. Volunt enim tyrãni ſubditos eſſe in tantum pauperes ut ſic occupentur circa quotidiana quibus indigent ut nõ uacent eis aliquid machinari contra ipſos: nec oporteat ipſos habere aliquam cuſtodiam propter illos. Verus autem rex quia intendit bonũ ſubditorum non affligit & depauperat ipſos: ſed magis procurat eorum bona. ¶ Octaua eſt procurare: bella: mittere bellatores ad partes extraneas: & ſemper facere bellare eos qui ſunt in regno: quatenus ſemper circa bellorum onera intenti non uacet aliquid machinari contra tyrannum. Verus autem rex non intendit affligere ſubditos ſuſcitando & procurando bella eo ꝙ intendat bonum regni. Non uult ergo eos qui ſunt in regno aſſumere arma niſi pro defenſione regni: uel pro aliquo alio iuſto bello.

¶ Nona eſt cuſtodiam corporis exercere non

eos qui ſunt in eo regno : eo ꝙ diffidat de illis
ſed per extraneos. Vetus autem rex ecõuerſo ſe
habet ut ſupra plenius dicebat̃. ¶Decima caute
la eſt tyrãnica ꝙ poſtq̃ procurauit diuiſiones &
partes in regno: cum una parte affligere aliam
ut clauum clauo retundat. Rex autẽ econtrario
non ꝓcurat diuiſiones & partes in regno ſed ſi q̃
ibi exiſtunt eas amouere deſiderat.

¶Quod ſunt illa ad quæ reducuntur cautelæ
tyrãnicæ & ꝙ reges cauere debẽt ne efficiantur
tyrãni quia opera regia ſunt optima tyrãnica ue
ro peſſima. Cap. xi.

o Mnes cautelas tyrãnicas quas in præ/
cedenti capitulo numerauimus phũs
reducit ad quatuor. Tyrãni.n. quatu/
or intendunt. Primo ut ſubditi ſint inſcii. Secun
do ut ſint puſillanimes. Tertio ut de ſe inuicem
non confidant. Quarto ut ſint adeo depauperati
& afflicti ut contra eos nõ poſſint inſurgere. Ad
hæc autem quatuor prædicta oĩa reducũtur: nã
quãtum ad præſens ſpectat ad hoc ꝙ aliquis in/
uadat uel machinetur aliquid contra tyrãnum:
ex aliquo prædictorum quatuor uidetur proce/
dere ex magnanimitate. Primo.n. uidetur hoc
accidere ut quia inſurgens eſt tanti cordis ut ni
hil reputet magnum. Secundo ex induſtria & a
ſagacitate ut quia credit ſe tot adinuenire uias &
uerſutias poſſe: ut ualeat tyrãnum perimere. Ter
tio poteſt hoc contingere ex potentia ut ſi inſur
gens confidat de aliis ciuibus & credat ſe iuuari
ab eis propter ciuilem potentiam tyrãnum inua
dit. Quarto hoc poterit accidere ex nimio ocio
ut ſi ciues nimis ſint opulenti: & uacent nimio
ocio: quia mens humana neſcit ocioſa eſſe. dum
non occupantur ciues circa quotidianas indigẽ
tias: excogitat ſeditiones quomodo poſſint tur
bare ciuitatem & inſurgere contra rectorem ci/
uium. Contra hæc ergo quatuor procurant tyrã
ni perimere excellẽtes ne ſui ſubditi ſint magna.
nimi: deſtruere ſapientes impedire ſcolas & ſtu/
dium ut exiſtentes in regno ſint ignorãtes & in.
ſcii non permittere ſodalitates. turbare ciues in.
ter ſe ut de ſe inuicem non confidant depaupera
re eos occupare eos in bello & in aliis exercitiis
ut ñ uacent ocio. ¶Hæc ergo ſũt cautelæ tyran
nicæ. uerum quia nullus forte eſt omnino tyrã.
nus quia malum ſeipſum deſtruit & ſi integrũ
ſit importabile ſit: ut dicitur. iiii. ethi. & forte uix
aũt nunquam reperitur aliquis qui ſit omnino
rex quin in aliquo tyrãnizet. Eſſet enim quaſi ſe
mideus ſi nihil de tyrãnide participaret. Inde eſt
ergo ꝙ dominantes aliquid participant de cau.
telis regiis & aliquid de uerſutiis tyrãnorum &
tanto eſt melius dominium quãto plus accedit
ad regnum & eſt longius a tyranno. Voluimus
quidem utriuſq; opera enarrare & utraſq; caute.
las deſcribere: nam oppoſita iuxta ſe poſita ma/
gis eluceſcunt. Magis enim apparet opera regia
eſſe optima oſtendendo tyrannica eſſe peſſima.
Ex hoc autem manifeſte patet tyrannidem ma/
xime eſſe fugiendam a regibus : quia peſſimum
de ſe eſt fugiendum maxime & optimum maxi
me proſequendum.

¶Quod deteſtabile eſt regiam maieſtatem de/
clinare in tyrannidem & quicquid corruptionis
eſt in aliis peruerſis principatibus totum in tyrã
nidem congregatur. Cap. xii.

a Deo ſenſus hominum ſunt ad malum
proni ut ualde utile ſit in uia morum.
multis uiis oſtendere & multis ratio/
nibus probare malum & uicium & de eſſe quid
uile & fugiendum ut ꝙ una uia non inclinat ut
malum uitet. Alia inducat ipſum ad fugiendum
malum. Poſtquam ergo oſtendimus tyrannidẽ
fugiẽdam eſſe a regibus eo ꝙ opera tyrãni ſunt
peſſima: probare uolumus reges ſumma diligen
tia cauere debere ne conuertantur in tyrannos;
quia quicquid corruptionis & iniquitatis eſt in
aliis peruerſis principantibus totum in tyrãnidẽ
congregantur. ¶Sunt.n. ut patet ex habitis tres
principatus boni: & tres peruerſi. Dicebatur au/
tem ꝙ ſi dominatur unus propter bonum com.
mune eſt principatus rectus: & uocatur regnum.
Si uero propter bonum proprium eſt peruerſus
& uocatur tyrannides. Si uero principentur pau
ci & dominantur quia boni & uirtuoſi eſt rectus
principatus & uocatur ariſtrocatia ſiue principa
tus bonorum. Si uero dominentur non quia bo
ni: ſed quia diuites eſt peruerſus & uocatur obli.
garia. Sed ſi dominatur totus populus & inten.
dant bonũ oĩum iã ĩ ſignũ q̃ alioꝝ eſt principa
tus rectus & uocat̃ regimẽ populi. Si uero popu
lus tyrannizet & intendat opprimere diuites eſt
prĩcipatus corruptus & uocatur democratia qđ
idem eſt ꝙ quaſi peruerſio & corruptio populi:
tyrannides uero corruptus principatus diuitum
& iniquum dominium populi ſunt regimina ꝑ.
uerſa. Tyrannides uero eſt peruerſior principa/
tus: quia ut probat philoſophus. v. politi. quic/
quid peruerſitatis eſt aliquo principatu diuitũ:
& in peruerſo dominio populi totum congre/
gatur in tyrannidem: quod ſic patet : nam diui/
tes ſi iniqui dominari cupiant quantum ad præ.
ſens ſpectat tria intendunt uidelicet pecuniam
corporales delicias: & cuſtodiam corporis. In/
tendunt enim pecuniam quia q̃libet principans
intendit augmentum illius ſecundum quod ſe
principari uidet. Si ergo aliquis principatur : q̃a
bonus & uirtuoſus ſemper intẽdit ad opera ma.
gis bõa & ad uirtutem ut efficiatur melior & uir
tuoſior: ſed ſi principatur q̃a diues ut magis prin
cipari poſſit intendit augmentum diuitiarum &
congregationem pecuniæ: quare ſi diuites iniq;
dominantes non principãtur quia boni : ſed q̃a
diuites tota eorum intentio erit circa pecuniam
congregandam . ¶Rurſus diuites iniq; princi
pantes intendunt delitias corporales & habere
uoluptates ſenſibiles. nam ſi quis uult aliq̃d: uult
& ea multomagis ad quæ illud ordinatur ut ſi
quis uellet potionem : multomagis ſanitatem

uellet: ad quam potius ordinatur. Cum ergo ho-
mines communiter & maxime habentes uolun
tatem peruerſam ordinēt pecuniam & diuitias
ad delectamenta corporea: & ad uoluptates ſen
ſibiles ſequit ꝙ diuites iniq dominantes & in/
tendentes non cōe bonum: ſed pecuniam: intē
dere corporales delectationes. ¶ Tertio diuites
ſic principantes maxime ſolicitant circa cuſto/
diam corporis: nam nullus ſpreto cōi bono intē
dit ad pecuniam & uoluntates corporis: niſi in
multis offendat populum: nam talis ut pecuniā
habeat deprædat ciues: ut uero uoluptatibꝰ frua
tur forefacit & infert contumeliam ciuibus q̄tū
ad uxores & filias. Videt ergo ſe eē odioſum po
pulo ideo non credit ſe multitudini: ſed ſp dubi
tans de furia populi maxime ſollicitat circa cu/
ſtodiam corporis. ¶ Omnia autem hmōi mala
reperta in peruerſo principatu diuitum congre/
gant in tyrānidem iſtam. Nam tyrānus ut ſupra
dicebat non intendit bonum cōe: ſed pecuniā.
Rurſus ut ſupra dicebat non intendit bonū ho-
norificum: ſed delectabile. ¶ Tertio tyrānus ma
xime delectat circa cuſtodiam corporis eo ꝙ ui
deat ſe plurimos offendiſſe. Legitur. n. de quo/
dam tyrāno ꝙ cum a fratre ſuo quotidie incre/
paretur: quare ipſe ſemp triſtis exiſteret: & quare
nunq̄ hilarem uultum oſtenderet tyrannus ille
uolens reddere cām quæſiti eum expoliari fecit
& ligari: & ſupra caput eius acutiſſimum gladiū
pendentem tenuiſſimo filo apponi fecit: circa ip
ſum ꝙ hoīes cum baliſtis ſagittis appoſitis ſtare
faciebat: & cum frater eius timore horribili inua
deretur timens ab actu gladio uulnerari: & a ba
liſtis perfodi ait tyrānus gaude frater hilarē oſtē
de multum. Reſpondente illo ꝙ non poſſet ꝓ/
pter imminentia pericula: inquit tyrānus ꝙ nec
ipſe gaudere poterat eo ꝙ in maiori piculo exi-
ſtebat quia in tot foreſecerat ꝙ ſp ſibi de mor/
te dubitabat. Valde ergo cauere expedit regi ne
conuertatur in tyrānum. nam tyrāni cum hoc ꝙ
perdunt æternam uitam in hac temporali uita
uix unam diem bonam habent eo ꝙ ſemper ui-
deant pericula imminere. Rurſus pecuniam nō
tantum habent tyrāni quantum ueri reges: tum
quia oportet eos multa expendere ſuperuacue:
tum etiam quia ueris regibꝰ plus donat ex amo-
re q̄ tyrānis proueniat ex prædatione populi. Ex
perti. n. ſumus tyrānizantes plus uixiſſe in ege/
ſtate quā alios ueros reges. Delectamenta etiam
corporea non tot habent tyranni quot ueri re/
ges. nā habere amicos & diligi a populo eſt ma
xime delectabile: non confidere de aliquo & cre
dere ſe odioſum eſſe multitudini eſt maxime tri
ſtabile. Priuatur ergo tyrānus a maxima delecta
tione cum uideat ſe eſſe populis odioſum. ¶ Vi
ſo tyrānidem cauendam eſſe quia mala: iniqui
principatus diuitum congregantur in ea. Reſtat
uidere eſſe eam cauendam eo ꝙ etiam in ipſa cō
gregantur mala peruerſi principatus populi. Cū
enim populus principatur peruerſe non intēdit
q̄libet ſeruare in ſua ſtatu: ſed ſatagit opprime
re nobiles & inſignes. Hoc etiam tyrānus facit
quia ut patet ex habitis ipſe pro uiribus nitit op
primere excellentes & perimere diuites & inſi/
gnes. ſumme ergo eſt cauenda tyrānides a rege
in qua tot mala congregantur.

¶ Quod ſumme expedit regibus & pricipibus recte gubernare populum & cauere ne tyrannizet quia multis de cauſis contingit ſubditos inſidiare tyrānis. Cap. xiii.

q Voniam hunc librum compoſuimus
propter eruditionem regum & princi
pum ut recte & debite gubernent po-
pulum ſibi cōmiſſum. cum deuiare a recto regi-
mine ſit tyrānizare & iniuriari ſubditis & non
intendere commune bonum: licet pluribus uiis
oſtenderimus per iam dicta deteſtabile & peri/
culoſum eſſe regiæ maieſtati tyrānizare & non
recte gubernare populum: non piget adhuc no-
uas uias adducere ad oſtendendum hoc idem.
Volumus autem declarare in hoc capitulo ꝙ qa
multis de cauſis ſubditi inſidiantur tyrannis &
quia ualde eſt periculoſa uia tyrannica & deuia-
tio a recto regimine. Iō reges cura peruigili ſtu-
dere debent ne delinquentes rectum guberna-
culum tyrānizent. Narrat autem philoſophꝰ. v.
poli. vii. cauſas quare ſubditi tyrannis inſidian/
tur. ¶ Prima eſt propter timorem nam multi pu
ſillanimes exiſtentes cum nimis timent & non
credunt ſe poſſe euadere quaſi deſperantes in/
uadunt alios: & efficiuntur probis. Vnde & pro
uerbialiter dicitur ꝙ nimis fugam timidum ſui
compellit eſſe audacem. Sic etiam & alia anima
lia quaſi cōmuniter timet hominem & niſi cre-
derent ſe ledi ab eo ratio aut nunq̄ inuaderent
ipſum. Beſtiæ ergo ut plurimum timore cōpul-
ſæ inſidiantur homini & inuadunt eum. Hoc er
go modo multotiens ſubditi inſidiantur tyrā-
no & perimunt ipſum tyrānum timēte ſe offen-
di ab eo. ¶ Secunda cauſa propter quam ſubdi-
ti tyrāno inſidiantur eſt iniuria quam paſſi ſunt
ab ipſo: naturale eſt ergo deſiderare uindictam
propter quod omerus dicebat iram dulciorem
eſſe melle quia eſt appetitus penæ in uindictam.
Quia ergo ſic eſt delectabile uindictam expoſce
re multi inſidiantur tyrāno: & propter uehæmē
tem iram aliquando inuadunt ipſum uolentes
laras iniurias uindicare. ¶ Tertio inſidiantur ali
qui tyrāno & aliquando perimunt ipſum quia
ut plurimum tyrāni faciunt ea per quæ ſe contē
nibiles reddunt nam cum non quærāt bonum
commune: ſed delectationes coporis: ut pluri-
mum non ſunt ſobrii: ſed guloſi uel non ſunt
caſti: ſed dant operam ueneteis & quia hoc agē
tes ſe contemnibiles reddunt de facili inuadun
tur. Exemplum bonum recitat philoſophus. v.
politi. habemus in ſardinapolo. & dio. ſardina/
polus uero ſpræto communi bono totum ſe de
dit uenereis. Quidam uero dux contemnens
eum eo ꝙ uitam pecudum elegiſſet inuaſit &

peremit ipſum. Sic ẽt dio. tyrãnizans & curans magis de gula ꝗ̃ de bono cõi contemnebatur a ſubditis eo ꝙ quaſi ſp eſſet ebrius. Quidam ergo nomine diõ uidens ipſum quaſi ſp eſſe ebriũ pp deſpectionem inſurrexit in ipſam. ¶ Quarto hoc fieri contingit pp honorem aut pp lucrũ adipiſcendum: nam cum honor & gloria inter bona exteriora ſit bonum maximũ multi uidentes tyrãnum non quærere niſi honorem & gloriam ꝓpriam & non honorare ſubditos & non quærere cõe bonum uolẽtes adipiſci honorem & gloriam quã conſpiciunt in tyrãno: inuadũt eum & perimunt ipſum. Sic etiam quia multi reputant pecuniam eſſe maximum bonum uidentes tyrãnum non intendere niſi ad lucrum propriũ: & ad congregandam pecuniam inuadunt ipſum & accipiũt theſauros eius. Vnde dr̃ v. pol. ꝙ quidam tyrãnos inuadunt uidentes lucra magna & honores magnos exiſtẽtes ĩ ipſis. ¶ Quinto fiunt inſidiæ tyrãnis ab aliquibus non ut poſſideant monarchiam: ſed ut uideanť facere actiones aliquas ſingulares. Volunt. n. aliqui eſſe ĩ aliquo nomine uel in aliqua fama. Ideo ut nominenť faciunt aliquid mirabile & aliquod ſingulare factum & qa inſurgere cõtra tyrãnum reputant populi ualde ſtupendum. Ideo contra ipſum inſurgunt. Sed tales qui pp hanc cauſam facientes ĩpetum in tyrãnum ut ait phũs ſunt pauciſſimi numero: ſupponi. n. oportet eos nihil curare ut ſaluentur. ¶ Sexto contingit aliquos inſidiare tyrãnis & perimere ipſos ut liberent patriam ab oppræſſione eoꝝ. His ergo de cauſis fiunt inſidiæ contra tyrãnum. Ne ergo fiant inſidiæ contra regiam maieſtatem & ne rex ſp dubitet ne perimať a ſubditis: ſumma diligentia cauere debet ne conuertanť in tyrãnum. nam ſi non iniuriať ſubditis: eſt continens & ſobrius & non eligit uitam beſtialẽ & contemptibilem honorat inſignes & alios exiſtentes in regno ut requirit eorum ſtatus: non depauperet nec opprimat eos: & in oĩbus ſe habet non ut tyrãnus: ſed ut uerus rex: inducit oẽs exiſtẽtes in regno ad amorem eius & tollit ab eis oẽm materiã & cauſam quare inſidientur ipſi.

¶ Quod maxime rex cauere debet ne efficiatur tyrãnus eo ꝙ pluribus modis corrumpatur tyrãnides ꝗ̃ regius principatus. Cap. xiiii.

Licet p multa capitula præcedentia iduxerimus reges & principes ut non tyrãnizent. ſed ut recte regant populum ſibi cõmiſſum adhuc in hoc capitulo uolumus alias rõnes adducere oſtendentes ꝙ ſi reges cupiant ſuum durare dominium ſũmo ope ſtudere debent ne efficiantur tyrãni eo ꝙ tyrannides & principatus puerſus pluribus modis corrumpiť ꝗ̃ rectus & regius principatus. ¶ Narrat autẽ phũs. v. poli. tres modos corruptionis tyrãnidis dicẽs tyrãnidem corrupti a ſe: a tyrãnide alio & a regno. Corrumpiť. n. tyrannides a ſeipſa nam ut dicebať ſupra malum ſeipſum corrumpit: & interdum ſic importabile ſit. tyrãnides ergo pp peruerſitates & nequitias quæ congregantur in ipſa corrumpitur & durare non põt. Ideo diciť in poli. ꝙ tyrãnides quãto intenſior tãto minus durat. Iuſtitia. n. urbanitates ſeruat quare cum a iuſtitia recediť præparať uia ut corrumpať pricipatus ille. Pollicia ergo q̃to de ſe magis a iuſtitia recedit tanto ex ſe habet ut facilius corrumpatur. Reſtat ergo & principes ſi uolunt ſuum durare dominium ſũme cauere debẽt ne a iuſtitia deuiantes in tyrannidem conuertať & ſi eos aliq̃uo tyrãnizare contingat ſuam tyrãnidem pro uiribus moderare debent quia quãto remiſſius tyrãnizabunt tanto durabilius principabuntur. ¶ Secundo tyrãnides corrumpitur ab alia tyrãnide contraria: nam licet bonum non contrarietur bono eo ꝙ bonum ſit uno modo malum tñ poteſt contrariari malo eo ꝙ eſſe habet multipliciter. Contingit. n. uno modo percutere ſignũ pp quod in hoc non eſt diuerſitas nec contrarietas: ſed contingit multipliciter deuiare ab ipſo quare in deuiationibus contrarietas eſſe poteſt: ut ſi multum opponitur pauco: proiectio ultra ſignum contrariatur proiectioni circa: & proiectio in dextrum proiectioni in ſiniſtrum. Sicut & in propoſito pricipatus rectus non contrariať recto principatui: ſed puerſus peruerſo. Vna ergo tyrãnides põt contrariari alii & corrumpere ipſam ut tyrãnides populi contrariatur tyrãnidi monarchiæ. & una monarchia tyrãnica contrariatur alii. cum aliquis monarchia uel aliquis unus princeps tyrãnizet in populum: gens illa oppræſſa non ualẽs ſuſtinere tyrãnidem principis inſurgit & tyrãnizat in ipſum eum perimens uel expellens totus ergo populus efficitur quaſi unus tyrãnus contra principem & tyrãnides populi corrumpit tyrãnidem monarchiam. Sic & una tyrãnides mõarchia corrumpit aliam: quia multotiens unus monarchia tyrãnus ĩſurgit in alium ut obtineat principatum eius. Debent ergo cauere reges & principes ne tyrãnizent cum tot modis diſſoluať tyrãnicus pricipatus. ¶ Tertio diſſoluiť tyrãnides non ſolũ pp ſeipſam uel pp tyrãnidem aliam. Sed ẽt ꝓpter regnum nam non ſolum malum cõtrariatur malo. Sed ẽt bonum malo contrariať. Non ſolum. n. tyrãnus tyrãno obuiat. Sed ẽt & rex ſi uiderit expedire tyrãno ſe opponit. Tot ergo diſcriminibus oppoſitus ẽ tyrãnus. & tot modis habet diſſolui eius principatus. Regium autem dominium nõ tot periculis exponitur nec tot modis habet diſſolui. nam licet tyrãnus ſatagat pro uiribus uerum regem opprimere nullus tamen uerus rex uero regi ſe opponit. nam nullus bonus & uirtuoſus inſequitur alios bonos & uirtuoſos: ſed eos pro poſſe ſaluat & promouet eo. n. ipſo ꝙ aliquis bonis & uirtuoſis ſe opponeret: deficeret eẽ bonus & uirtuoſus. Decet ergo regiam maieſtatem ſũmo ſtudio cauere tyrãnidem ne prædictis periculis exponatur.

¶Quæ ſunt quæ ſoluant dominium regium & quot oporteat regem facere ut ſe in ſuo principatu conſeruet. Cap. xv.

Tangit autem phūs.v.poli.x.quæ polliciam ſoluant & q̄ oportet facere regem ad hoc ut ſe in ſuo principatu ꝓſeruet. ¶Primo eſt nō permittere in ſuo regno tranſgreſſiones modicas:nā multæ modicæ trāſgreſſiones ut ait phūs æquanť uni magnæ:ſicut multæ paruæ expenſæ æqualent uni magno ſūptui.Paruæ.n.trāſgreſſiones ſi multæ ſint diſponunt ad diſgreſſiones magnas.Nā qui minima negligit paulatim decidit in maiora. Principiis ergo eſt obſtandū & inhibēdæ ſunt obliquitates etiam modicæ.¶Secundū præſeruās polliciam & regnū regiū eſt bene uti his qui ſūt in regno.Introducendo eos ad aliquos principatus honorando eos & non iniuriando eis.Nam ut innuit phūs in poli.bene uti ciuibus non ſolum præſeruat polliciam rectā:ſed etiam principatus ex hoc durabilior reddiť. Dato ergo ꝙ in ipſo ſit aliquid obliquitatis admixtum.¶Tertiū eſt incutere timorem hiis qui ſunt in pollicia.nam corruptiones longe ſcd̄m rem prope,aūt ſcd̄m timorē polliciam ſoluat ciues.n.magis ſunt ſubiecti principi & plus ei obediunt ſi ex timoribus corruptionē timeāt.Guerra.n.exterius tollit ſeditiones intrinſecas & reddit ciues magis unanimes & concordes.¶Exemplū aūt huiuſmodi habemus in romanis qui poſtquā defecerunt exteriora bella infra ſeipſos bellare cœperūt.Eſt aūt hæc cautela utilis ſolum duobus principantibus ut principatui conſtituto ex hominibus aſſuetis ad bella:& principatui in quo quis principari cœpit.hoīes.n.bellatores & aſſueti ad prælia quibus non fuit curæ de uirtutibus aliis niſi de fortitudine ſcd̄m phūm.vii.polliticorum aſſimilanť ferro quod dum eſt ī continuo exercitio claritatem hēt:ſed ſi diu remanet in officioſum rubiginem contrahit & ſic tales bellantes fiunt obedientes principi.Vocantes uero neſciūt debite ſe hr̄e:quare talibus ut debite ſe habeāt ſemper incuciendi ſunt timores bellici & correctiones extrinſecæ. ¶Rurſus ſi quis ſup aliquos de nouo principari cœpit quia contra talē principatū facilius inſurgiť ne ciues īſurgāt in pricipē:& magis unanimiter obediant incutiēdi ſūt illis timores de extrinſecis periculis īminentibus:ſed ſi regnum diu in ſtatu perſtiterit & dn̄s ille ſit naturalis ita ꝙ quaſi non ſit in memoria hominū ex quo ille & anteceſſores ſui obtinuerūt huiuſmodi principatum tanta cautela non magnam utilitatem habere uidetur. ¶Quartum autem ꝙ pollicia habere uidetur:eſt cauere ſeditiones & contentiones nobilium:nā baronibus & hoc ponendo eis leges quia legibus non de facili cōtra dicitur:ſunt enim in regno tales leges inſtituendæ ut per eas ſedari poſſit contētiones nobilium:nam baronibus diſſentientibus fiunt ſeditiones in regno & per conſequens ſit præparamentum ut diſſoluať regius principatus.¶Quintum eſt diligenter aſpicere quomodo ſe habeāt quos maieſtas regia honorauit & ꝓmouit ad aliquam præpoſituram uel ad aliquem principatū aut magiſtratum nihil adeo regnum conſeruat & polliciam ſaluat ſicut præficere homines bonos & uirtuoſos &,conferre eis dominia & principatus quare maxime ſaluatiuum polliciæ. Eſt etiam regiam maieſtatem conſiderare diligenter quos præficit in aliquibus magiſtratibus:& ſi bene ſe habuerint augere eorum dominia. Si male minuere uel adeo male ſe habere poſſent ꝙ eſſent totaliter a dominio remouendi uel etiam capitali ſententia condemnandi.¶Sextum eſt nulli magnum dominiū conferre.nam magna dominia ex nimia bonitate & fortitudine ut plurimum corrumpit mentes hominum ut ſiant tranſgreſſores iuſti.Eſt aūt hæc cautela maxime utilis ad homines de quibus rex certam & diuturnam experientiam non accepit.Ideo potiſſime obſeruandum eſt ne repente conſtituať aliquis in maximo principatu.¶Septimum ſaluans regnum & polliciam eſt regem ſiue principantem habere dilectionem & amorem ad bonum regni & ad polliciam in qua principatur. Quicūq; enim amat ſollicitatur & timet ne aliquod inconueniens accidat circa amatū.timor autem conſiliatiuos facit ut dicitur.ii.rethoricorum ibi enim eſt magna ſalus ubi & multa conſilia.quare ſi rex bonū regni diligat ſaluabiť regnum :quia timens ne in regno aduerſa contingant adhibebit multa conſilia qualiter poſſit bona regni promouere:& periculis imminentibus obuiare.¶Octauum ſaluās regnum & polliciam eſt habere ciuilem potentiam:nam ut diciť in magnis moralibus iuſticia urbanitates cōſeruat.Sed iuſticia in regno conſeruari non poteſt niſi per potentiam ciuilem puniātur trāſgreſſores iuſti. Debet enim rex aut princeps ſi uult ſeruare iuſtitiā & uult punire tranſgreſſores iuſti habere multos exploratores & multos inquiſitores inueſtigantes facta ciuium & inquirentes unde ciues accipiunt quod expendunt & quomodo poſſunt reddere rationem ſui uictus:nā qui huiuſmodi rationem non poteſt reddere ſignū eſt ꝙ ex furto uel ex male ablato uiuat.Sic enim faciendo iſta poterit ſeruare iuſticiam & ꝓſeruare regnum a maleficiis & tranſgreſſoribus iuſti.¶Nonum eſt maxime ſaluans regnum eē regem bonum & uirtuoſum.Nam ut dicitur.v.politi.maior uirtus requiritur in cuſtodia ciuitatis & regni quam in duce exercitus. Nam in duce exercitus requiritur potiſſime experientia. Sed cuſtos ciuitatis & cuſtos regni totius oportet ꝙ ſit uirtuoſus & epyetes ideſt ſuper iuſtus: decet enim talem eſſe quaſi ſemideum ut ſicut alios dignitate & potentia excellit:ſic eos bonitate ſuperent hoc enim maxime ſaluabit regnū & polliciam ſi rex ſit bonus & uirtuoſus quia itēdet bono regni & communi.¶Decimum enim

eſt regem non ignorare qualis ſit illa pollicia ſe
cundum quam principatur & quæ eam poſſunt
ſaluare & corrumpere talia autem maxime ſcire
poterunt per experientiam:nam cum quis diu
expertus eſt regni negocia de leui arbitrari pote
rit qui bonum ſtatum regni corrũpti & ſaluat.
¶Decet ergo regem frequenter meditari & ha
bere memoriam præteritorum quæ continge/
rũt in regno quomodo iudicata fũdauit & quo
modo temporibus retroactis melius conſerua/
tus fuerit bonus ſtatus regni ut ſciat cognoſce/
re qualiter principari debeat & quæ corrumpũt
& ſaluãt regnum & gubernationem regni quia
his ignoratis recte regnum gubernare non po/
terit.

¶Quæ ſunt conſiliabilia & circa quæ oportet
conſilia adhibere. Cap.xvi.

d Icebatur ſupra quatuor conſideranda
eſſe in regimine ciuitatis uidelicet pri
cipem.conſilium . prætorium.& po/
pulum.poſtquam ergo auxiliante deo determi
nauimus de principe & diſtinximus quot ſunt
genera principatus & qui illorum recti & qui il
lorum peruerſi & declarauimus regnum eſſe op
timum principatum.& tyrannidem peſſimum
manifeſtauimus autem quod ſit regis officium
& quæ oporteat ipſum facere ut recte regat po/
pulum ſibi cõmiſſum.probauimus ꝙ decet mul
tis uiis regem uigilem curam aſſumere ne con/
uertatur in tyrannum quãtum ſpectat ad præ/
ſens negocium ſufficienter tractauimus quæ cir
ca principem ſunt dicenda Reſtat ergo de con/
ſilio pertranſire quæ tractanda ſunt circa ipſum.
Sed cum dicat philoſophus.iii.ethi.conſiliabi/
tur utiq; aliquis non pro quibus conſiliatur in/
ſipiens:inſanus:ſed pro quibus ſapiens & intelle
ctum habens.Ideo primo uidẽdum eſt quæ ſũt
conſiliatius.& circa quæ debent fieri conſilia ne
tanquam ignorantes conſiliari uelimus de qui/
bus non ſunt conſilia adhibenda. ¶Poſſumus
autem tangere ſex quantum ad præſens ſpectat
quæ ſub conſilio non cadunt. ¶Primo enim q̄
cunq; ſunt mutabilia conſilium noſtrum ſubter
fugiunt:nam ideo conſiliamur ut regulemur in
actionibus noſtris & ut uitemus mala & ut con/
ſequamur bona quæ ergo uitari poſſunt & quæ
mutationi non ſubiacent ſub conſilio non ca/
dunt.Ideo dicitur.iii.ethi.ꝙ de eternis.i.de im
mutabilibus nullus conſiliatur.nullus enim q̄/
rit conſilium de diametro ſi eſt cõmenſurabilis
coſte uel de quocũq; ĩmutabili.¶Secundo etiã
conſiliabilia non ſunt quæcũq; mobilia ſi ſem/
per uniformiter moueantur. Nam quæ ſemper
uniformiter mouentur ſecundum quod huiuſ/
modi ſunt quandam neceſſitatem habent conſi
liabilia autem non ſunt neceſſaria ſed contingẽ
tia.Ideo dicitur in ethi.ꝙ de his quæ ſemper ſũt
in motu & quæ ſemper uniformiter mouentur:
puta de uerſionibus ſolis & de ortibus ſiderum
nullus conſiliatur.ſidera enim licet moueantur
tamen quia ſemper ſũt in motu nec propter no/
ſtra opera in mutari poſſunt eorum curſus Ideo
circa talia non eſt conſilium adhibẽdum.Si aũt
circa talia cadit conſilium hoc non eſt ſecundũ
ſe prout deſeruiunt actionibus noſtris ut quia
aliqua humana opera congruentius fiunt tẽpo/
re calido.Aliqua uero tempore frigido curſus ſi
derum quæ inducere habet ſecũdum diuerſa tẽ
pora calorem & frigitatem:non per ſe:ſed per ac
cidẽs poteſt ſub conſilia cadere .ut ſciamus quo
tempore quæ opera ſunt fienda. ¶Tertio non
ſunt conſiliabilia & quæ fiunt frequenter ſi fiunt
e natura.Ideo de imbribus q̄ ſemper fiunt tem/
pore yemali & de caumatibus quæ ſæpe contin
gũt tempore æſtiuali non habet eſſe conſilium
quia talia naturalia ſũt & non depẽdent ex ope
ribus noſtris. Ideo de eis non conſiliamur niſi
ut deſeruiunt operibus noſtris.hoc ergo modo
ſicut & circa curſus ſiderum & circa quæcunq;
alia deſeruientia humanis actibus:bene ergo di
citur in ethi.qđ de ſiccitatibus & imbribus non
eſt conſilium.¶Quarta non ſunt conſiliabilia
quæ etiam fiunt raro ſi ex fortuna contingãt nã
quicũq; conſiliatur uult ex electione uel ex intẽ
tione aliquid adiſpici.quæ ergo præter intentio
nem eueniũt cõſiliabilia eſſe non poſſunt. Ideo
dicitur in ethi non eſſe conſilium de his q̄ ſunt
a fortũa puta de theſauri ĩuẽtiõe.¶Quinto nõ
ſũt conſiliabilia omnia humana opera:quia nõ
cadunt ſub conſilio noſtro:opera illorum homi
num quæ propter noſtra facta mutari non poſ/
ſunt.Ideo dicit in ethi ꝙ qualiter utiq; ſcire op/
time conuerſentur:nullus lacædemoniorũ con
ſiliatur:nec etiam nulli gallici conſiliantur qua
liter optime uiuant indii.conſiliabilia ergo nõ
ſunt immutabilia nec uniformia ſemper.nec q̄
ſunt a natura:nec quæ a fortuna:nec omnia hu/
mana cadunt ſub ſuo conſilio:ſed ſolum conſi/
liamur de his q̄ ſunt operabilia per nos:nam ut
dicitur.iii.ethi.ſinguli autem hominum conſili
antur de his operabilibus quæ fieri poſſunt per
ipſos.¶Sexto nõ ſunt conſiliabilia omnia quã
per non fieri poſſunt:nam quæcũq; finaliter per
opera noſtra adipiſci intẽdimus ſub conſilio nõ
cadunt.nam conſilium non eſt de fine ſed his q̄
ſunt ad finem.oportet enim in conſilio præſup/
ponere finaliter intentum & non cõſiliari de ip/
ſo.ſed de his per q̄ cõſequi poſſumus illud.Me/
dicus enim quia finaliter intendit ſanitatem nõ
conſiliatur utrum debeat ſanare ægrum:ſed hoc
accipit tanquam certum & notum ægrum ſanã
dum eſſe & conſiliatur de uiis per quas facilius
& melius ſanetur:ſic rector ciuitatis & regni nõ
conſiliantur utrum ciues inter ſe pacem debeãt
habere & utrum regnum oporteat eſſe in bono
ſtatu ſed hoc accipit tanquam certa & nota &
conſiliatur quomodo melius fieri poſſint.Sunt
ergo conſiliabilia quæ dependent ex operibus
noſtris & non ſũt finaliter intenta.nec ſe habẽt
ut finis:ſed ut ea quæ ſunt ad finem.

¶Quid eſt conſilium & qualiter conſilia ſunt fienda. Cap.xvii.

e

St autem omne conſilium q̃dam quæſtio quia ut dicitur.vi.ethi.conſilians autem ſiue bene ſiue male conſilietur: quærit aliquid & ratiociaſ propter quod quicũ ꝙ conſiliatur quærit non tñ econuerſo.nam ut dicíſ.iii. ethi.licet omne conſilium ſit quæſtio non tamen omnis quæſtio eſt conſiliũ.Si enim conſiliabilia ſunt ſolum quæ dependent ex operibus noſtris conſilium erit q̃ſtio nõ de quibuſcũqꝫ ſed ſolum de agibilibus humanis:poſſunt autem circa ſpeculabilia & circa naturas rerũ & circa æterna fieri q̃ſtiones multæ.ſed huiuſmodi q̃ſtiones conſilia dici non debent.¶Viſo qdem conſilium quia eſt q̃ſtio agibilium humanorum reſtat uidere q̃liter eſt conſiliandum & quem modum in conſiliis hr̃e debemus. Sũt ãt quantum ad præſens ſpectat ſex obſeruanda ut ſciamus qualiter ſit conſiliandum.¶Primum ẽ quia quanto aliquid eſt magis determinatũ tãto minori eget conſilio.Immo ſi omnino determinatum eſſet nulli egeret conſilio.Ideo quarto ethi.quod circa certas operationes diſcipinarum non eſt conſilium:puta de litteris.nõ enim conſiliatur ſcriptor niſi ſit omnino ignorans q̃liter debeat ſcribere litteras quia hoc ſufficienter determinatum eſt per artem ſcribendi.¶De his ergo ſunt conſilia quæ poſſunt fieri per nos & non ſunt omnino certa & determinata qualiter fieri debeãt.Ideo dubitamus & conſiliamur circa ipſa Eſt ergo unus modus in conſiliis adhibendus ꝙ quando aliquod factum regni proponitur quanto pluribus modis fieri poteſt & quãto minus habet certas & determinatas uias tanto per plus tp̃us eſt conſiliandum ut de illis uiis facilior & melior eligatur ¶Secundo eſt in cõſiliis attendendum & conſiliemur de quibuſcũqꝫ minimis ſed de magis dicebatur enim ſupra ꝙ timor conſiliatiuos facit:qui ergo conſiliatur uidetur timere & dubitare ne aliquo infortũio continente deficiat a conſecutione optati boni: uel incurrat aliquod damnum.uel aliquod aliud malum.Quæ ergo ſũt ualde modica ut quæ ſunt apta nata efficere paruũ bonum uel prohibere modicum malum non ſunt conſiliabilia:ẽ ergo modus attendendus in conſiliis ut de magnis conſilieſ negotiis.¶Tertio cum conſiliari uolumus debemus alios aſſumere nobiſcum inter quos conferamus de negotiis fiendis.nam licet homo inter ſeipſum poſſit inuenire uias & modos ad aliquid peragendum attamẽ imprudẽs eſt qui ſolo ſuo capiti innititur.& renuit aliorum audire ſententias.Magnæ enim prudentiæ eſt in conſiliis hunc habere modum:ut cum aliis conferamus quid agendum quod ex duobus patet.nam conſilia ut dictum eſt debent de reb⁹ magnis.In talibus autem nullus debet omnino ſibi credere & proprio ſenſu inniti:ſed debet alios ad ſe uocare ſciens ꝙ plura cognoſcere poſſunt multi quam unus.Ideo dicitur.iii.ethi.cõſiliatores aſſumimus in magna diſcredentes nobis ipſis uelut non ſufficiẽtib⁹ dinoſcere ¶Rurſus hoc idem patet ex eo ꝙ conſiliũ eſt circa agibilia particularia in quibus multum ualet experientia.nam in talibus ut dicitur primo metha. plus proficit expertus quam artifex quare cum plures plura experti ſint quam unus ſolus:decet ad hmõi negocia alios adnotare ut per eorum conſilium poſſit eligi uia melior quales autem eſſe debeant conſiliarii adnotandi in proſequẽdo patebit. ¶Quarto eſt in conſiliis attendendum ut ſecreta habeantur quæ ibi dicuntur:nã multa negocia diſturbantur ex reuelatione conſiliorum.Inde forte conſilium nomen accepit. Dicunt enim aliqui ꝙ conſiliũ quaſi idem eſt ꝙ deſidium:dictum eſt autem conſilium:quia plures ſimul concedere debent:ſed forte melius dicere poſſumus ꝙ conſilium dictum ſit a con & ſileo ut illud dicatur eſſe conſilium & ſimul aliqui plures ſilent & tacent.Nam maxime eſt hoc in conſiliis attendendum.& maxime in conſiliis ubi tractãtur negocia cõmunia & facta regni: ut unuſquiſqꝫ conſiliarius adiecta dilectione priuati boni. ſolũ aſpiciat ad cõmunem ꝑfectum: & ut regni profectus impediri non poſſit:ſecreta tenere debet quæ ibi ſũt tradita.Hoc enim fuit ꝙ apud romanã rem publicam exaltauit fidelitas conſiliantium:quibus quicquid per conſilium in eorum auribus dicebatur adeo ſecretum erat ac ſi non audiſſent illud.Vñ ualerius maximus ſcdo libro de factis memorabilibus capitulo de inſtitutis antiquis cõmẽdans romanos cõſiliatores ait ꝙ fidũ & altũ erat ſecretũ conſiſtorium reipublice ſilentiqꝫ ſalubritate munitũ cuius limẽ intrantes abiecta priuata dilectione ita dilectionem publicam induebant ut non dicã unum ſed nemitẽ audiſſe credere ꝙ tam multorum auribus fuerat cõmiſſum.¶Quinto eſt in conſiliis attendendum ut non loquanſ ibi placẽtia ſed uera.Adulatores enim dũ principi placere ſtudent uera ſilentes & placita promulgantes exponunt periculo totum principatum uel totum regnum.Inde eſt ergo ꝙ quidam ſapiẽs Ariſtodes nomie dicebat conſiliarios duo in ſe habere debere ꝙ nec eſſent plani.i.manifeſti & propalatores conſiliorum:nec eſſent placẽtes ut quod eſſent adulatores plus curantes loqui placentia q̃ uera.Sic etiam ut recitat phũs.ii.rethi. quidam poeta nomine alexander.Videns priamum in conſiliis eſſe ſecretarium & ueracẽ conmendas eum dicebat iſte eſt qui conſuluit ac ſi diceret ꝙ alii reſpectu eius conſiliatores dici ñ debent ſed magis forte adulatores. ¶Sexto eſt in conſiliis attendendum ut diu conſiliemur:& ſi aſſit oportunitas cito in opere exequamur.nã cum adeſt oportunitas operandi & ſi recte uolumus & non illud facimus hoc eſt qa ignoramus an expediat illud fieri.bene ergo ſe habet diligẽter quodlibet negocium diſcutere arduũ an uti

le ſit illud facere. ſed poſt q̃ per diuturnũ cõſiliũ
eſt recte cognitum quid fiendum ſi aſſit operan-
di facultas prompte operari debem⁹. bene ergo
dictum eſt quod ſcribitur. vi. ethi. ꝙ cõſiliamur
multo tempore: operamur autem prompte & ꝙ
oportet conſiliari tarde ſed facere conſiliata ue-
lociter.

¶ Quales conſiliarios aſſumere deceat regiam maieſtatem. Cap. xviii.

O Mnia autem quæ habere debet bene
perſuadens & bene creditiuus apparẽ-
ter expedit ut habeat bonos conſilia-
rios exiſtenter: Nam ex hoc aliquis perſuadet in
conſiliis & creditur dictis eius. quia extimaẽ bo-
nus conſiliarius eſſe ad perſuadendum. Sed ad
hoc ꝙ aliquis ſit bene creditiuus non oportet ip
ſum eſſe exiſtenter talem: ſed ſufficit ꝙ uideatur
uel appareat talis eſſe: nam homo iudicat q̃ for-
tis patent & ex apparentibus. Ideo fit ſufficiẽter
homini fides & redditur ei aliquis creditiuus ſi
extimet illum bonũ conſiliatorẽ eſſe. ſed ad hoc
ꝙ bonus conſiliator exiſtat: non ſufficit ꝙ ſit ap
parenter talis requirit exiſtenter talẽ eſſe. bene
igitur dictum eſt ꝙ q̃cunq; bene perſuadens ha-
bet apparẽter bonus conſiliator exiſtenter habe
re debet. Quare ſi ſcire uolumus quales conſilia-
rios haberẽ deceat regiã maieſtatem & q̃ & quot
ſunt incõſiliis requirẽda: ſcire expedit quot mo-
dis perſuadetur hominibus uel quot modis fit
eis fides & inclinantur ad credẽdum ſermones
auditos: hæc aũt ſunt tria ſecundum ꝙ in omni
locutione tria ſũt cõſideranda uidelicet dicẽtẽ
qui loquit: auditorem ad quem loquit & rem
de qua loqtur. ¶ Primo enim eſſe poteſt ꝙ per-
ſuadetur auditoribus & inclinant ad credendũ
ſermones auditos ex parte dicentis qd' contin-
git ſi dicens ſit bonus uel credat bonus: nam bo
nis hominibus etiam ſi nullas rationes aſſigna-
re ſciant: creditur & faciunt fidem auditoribus:
ſed hmõi fides ſumit originem ex parte dicẽtis:
nam quia dicens creditur eſſe bonus cum tales
mentiri nolit de facili creditur eoꝝ dictis. ¶ Se-
cundo poteſt fieri credulitas auditoribus ex par
te ipſoꝝ auditorum quod contingit ſi proferẽs
ſermones ſit beniuolus & amicus: nam ſicut ho-
mines cõmuniter & ut plurimũ decipiunt circa
ſeipſos & credant ſe plus ualere q̃ ualeant & eẽ
magis ſapientes q̃ ſint. & in negotiis fiendis cõ-
muniter credunt homines plus uidere q̃ uideãt
& magis loqui ad propoſitũ q̃ loquant ſic quia
amicus reputatur alter ipſe cõmuniter decipiũ-
tur homines circa amicos. Nam ut dicit in reth.
amantes & odientes non pariter iudicam⁹. Cõ-
mune eſt enĩ ut amicorũ facta ut plurimũ deſe-
ram⁹ in bonum: & inimicorũ in malũ. Paſſiona-
mur. n. circa amicos ſicut circa nos ipſos ut cre-
damus eos plus ualere quã ualeãt & eſſe melio-
res q̃ ſint. Quare ſi auditores credunt beniuolis
& amicis uel eis quos eſtimant eſſe. Huiuſmodi
credulitas ſumit originẽ ex parte ipſorum audi-
torum ad quos eſt ſermo qui ex ſe paſſionant &
inclinantur ut fidem adhibeant eis quos putant
amicos eſſe. ¶ Tertio fit credulitas ex parte ipſo
rum rerum quod contingit ſi dicens ſit prudens
uel credatur eſſe prudens: nam prudentis eſt ſci-
re & cognoſcere ipſas res: negocia agibilia: quia
ut dicitur primo ethi. unuſquiſq; bñ iudicat de
his quæ nouit: ex ipſis ergo negociis & ex ipſis re
bus de quibus loquitur prudens quia ea ſcit co-
gnoſcere & iudicare facit fidem auditorib⁹: hæc
autem credulitas & hæc perſuaſio eſt p ſe: nam
reddere ſe credibilem & bene perſuadere p ſe ẽ
ex ipſis rebus & ex ipſis negociis de quibus loq-
tur: ſcire aſſumere rõnes & argumẽta per quæ fi
des fiat audientib⁹ & quia prudẽtes ſciũt facẽ &
qui exiſtimantur prudẽtes extimãtur talia face-
re. Ideo ad hoc ꝙ aliquis ex rebus de quibus lo-
quitur fidẽ faciat uel oportet ꝙ ſit prudẽs uel ꝙ
credat eſſe prudẽs. Omnis ergo bene pſuadens
uel omnis ille cuius dictis creditur & adhibet fi-
des: uel oportet ꝙ ſit bon⁹: uel ꝙ amicus: uel pru
dens: & ſi non exiſtenter apparenter ſaltem.
Itaq; cum dictum ſit ꝙ quæ bene perſuadens &
ille cui fides adhibetur debet habere apparenter
oportet ꝙ bonus conſiliator habeat exiſtẽter ſa
tis apparet quales conſiliatores deceat q̃rere re-
giã maieſtatem: qa debet quærere tales qui ſint
boni: & amici & ſapientes: ut ſi boni ſint nõ mẽ-
tiant ratione ſui: qa bonis diſplicet omne malũ
& omne deteſtabile: mẽdaciũ autem ut dicitur.
iiii. ethi. per ſe eſt malũ & deteſtabile. ¶ Secun-
do conſiliarii. debent eſſe nõ ſolũ boni ſed ami
ci ut non ſolũ non mẽtiant ratione ſui q loquũ
tur & qui conſiliũ præbent ſed etiã ratione eius
ad quem loquũtur & cui conſiliũ præbẽt: quia
amicoꝝ ẽ amicis uera & bona conſulere. ¶ Ter
tio conſiliarii debent eſſe ſapientes qa non mẽti
ent ex parte rerũ de quibus loquunt qa cogno-
ſcent negocia agibilia & ſcient qualiter ſit agen
dũ: hæc ergo tria quærenda ſunt in conſiliariis:
uidelicet bonitas amicitia & ſapiẽtia. nam ut re-
cte conſulant ſicut patet ex dictis debent eſſe bo
ni: & amici & ſapientes.

¶ Quot oportet ſcire conſiliarios & circa quot ſunt conſilia adhibenda. Cap. xix.

S I conſiderent dicta phi. i. reth. v. ſũt de
quibus conſiliant homines: uidelicet
de ꝓuentibus: de alimẽto: de cuſtodia
ciuitatis: & de pace & bello: & de legiſlatore: cir
ca hæc ergo. v oportet conſiliatores eſſe inſtru-
ctos. Primo enim contingit eſſe regis conſiliũ
circa prouẽtus in quo duo ſunt attẽdẽda. ¶ Pri
mo ne maieſtas regia aliquos prouẽtus iniuſte
uſurpet a ſuis conciuibus: probatur enim ſupra
regem debere eẽ talem qui bonus & uirtuoſus
tanquam policiam diligeret exiſtẽtes in regno
promoueret & honoraret quod eſſe non poſſet
ſi bona eorum quæ ſunt in regno uſurparet in-
iuſte. ¶ Rurſus eſt attendendum ne in ſuis pro-
uentibus defraudetur: expedit enim regium cõ-

filium pro uiribus ſaluare iura regis.eo ꝙ huiuſ
modi bona ordinanda ſunt ad bonum commu
ne:ut ad defenſionem regni & ad bonum ſtatū
eius:decet ergo conſiliarios ſcire introitus & ꝓ
uentus regni:quos oportet peruenire ad regem
qui & quanti ſunt quatenus:ſi quis eſt ſuperflu⁹
& iniuſte acceptus auferatur ſi quis uero deficit
uel eſt diminutus apponatur & augeatur.¶ Se
cundo debet eſſe conſilium de alimento ut ſcia
tur utrum ciuitas uel regnum cui pricipatur ali
quis rector ſufficiat ſibi ī alimēto & indeſeruien
tibus ad ſufficientiam uitæ:conſiderandum eſt
enim quantum alimētum eſt in regno uel in ci
uitate qualibet ipſius regni & quātum eſt ibi ad
ductibile & quorum inductione adduci ualeat:
ut circa hæc debita conſilia & debitæ ordinatio
nes fieri poſſit:non enim modicum conſiliādū
eſt circa alimentum ut quælibet ciuitas habeat
ſufficientia ad uitam quia aliter iam non eſſet ci
uitas ut hmōi ſufficientibus ad uitā fieri debent
debitæ commutationes ut debitæ emptiones &
uenditiones.Conſiderandæ enim ſunt menſu
ræ & pondera uendentium & cum expedit taxā
dum eſt præcium uenditionis ſi ultra q̄ debent
uenditores res ſuas uendere uellent.¶ Tertio ē
conſilium adhibendum circa cuſtodiam ciuita
tis & regni quod dupliciter fieri habet:nam pri
mo eſt cuſtodia adhibenda ne inſurgāt ſeditio
nes & malicia inter ciues.Ideo attendendum ē
diligenter qui ciuium reputantur boni & qui in
fames & circa infames maior cuſtodia adhibea
tur:& ſi dꝑhendātur male egiſſe puniantur:uel
etiam totaliter extirpentur:quia reges & princi
pes non debent pati maleficos uiuere.Sunt etiā
conſideranda loca in quibus conſueuerunt ma
gis maleficia perpetrari:nam ſicut q̄dam homi
num magis iniuſtificant q̄ alii:ſic ſunt quædam
loca magis apta ad iniuſtificandum q̄ alia:ut in
ciuitate contingit eſſe uicos aliquos magis eſſe
ſuſpectos q̄ alios:quia iniuſtificātes ibidem poſ
ſunt magis latere & effugere puniētes:ſic etiam
eſt extra ciuitatem loca aliqua ſūt nemoroſa &
umbroſa magis apta ad iniuſtificandum q̄ alia:
debet ergo adhiberi conſilium ut circa talia ma
ior cuſtodia præbeat.¶ Rurſus circa cuſtodiā
ciuitatis & regni non ſolum ſunt adhibēda con
ſilia propter ipſos ciues uel propter eos qui ſunt
in regno:ne unus iniuſtificet in alium ſed etiam
ꝓpter ipſos extraneos. Conſiderandum enim ē
utrum regnum ex aliqua parte poſſit inuadi:&
utrum aliqua ciuitas regni ab extraneis poſſit ſu
ſcipere detrimentū:ideo paſſagia portus introi
tus &c.talia unde poſſunt extrinſeci ad uenire:
non ſunt extraneis cōmittēda uel tribuēda:ſed
ſunt diligēter cuſtodiēda uel muniēda.¶ Quar
to habet eſſe conſilium circa pacem & bellum
quod non eſt intelligendum circa pacem ciuiū
uel circa eorum bellum:nam pax ciuium eſt ali
quid finaliter intentum:bellum autem eſt cuius
oppoſitum:de fine autē & de eius oppoſito nul
lus ſanæ mētis conſiliatur:nam non eſt conſili
um niſi de his de quibus eſt dubium eo ꝙ conſi
lium ſit q̄dam quæſtio:& q̄ſtio ſit dubitabilis ꝓ
poſitio:de fine:āt & de hoc ꝙ principaliter intē
ditur nullus dubitat ipſum eſſe ꝓſequendum.
De eius aūt oppoſitio quilibet cognoſcit ipſum
eſſe fugiendum.ideo pax ciuium pro uirtutibus
eſt proſequenda & eorum diſſentiones & bella
ꝓ uiribus fugienda:& in hoc non eſt quæſtio
nec conſilium.¶ Sed utrum cum extraneis de
beamus hr̄e pacē uel bella dubitabile eſſe poteſt
& poſſunt ad hoc adhiberi conſilia circa quod
ſunt duo conſideranda.Primo ut nunquam cu
piatur iniuſtum bella quia iniuſtificari in alios
& eos idebite opprimere per ſe eſt malum & ſu
giendum:deinde ſi uiſum ſit bellum eſſe iuſtum
conſideranda eſt potentia regni uel ciuitatis:q̄
bellare debet quanta ſit & quāta ei poteſt adue
nire extrinſecus.Conſiderāda eſt etiam potētia
aduerſariorum:nam ſcdm phm̄.i.reth.ad me
liores pacem debemus habere:ad deteriores au
tem nobis eſt expugnare uel non pugnare con
tra eos.Poſito enim ꝙ potentiores ad quos reſi
ſtere non ualemus:in nos forefaciant prudētiæ
eſt non inſurgere in ipſos niſi occurrat opportu
nitas temporis in quo ex eis congrui poſſimus
uindictas aſſumere. ¶ Quintum circa qd̄ ſunt
conſilia adhibenda:eſt lator legum:nam ut dici
tur primo retho.in legibus ē ſalus ciuitatis.Cō
ſeruātur enim ciuitates & regna per leges iuſtas
quia abſq; iuſtitia nequeunt regna ſuſtinere.De
cet aūt ſcire regem quot ſunt genera dominorū
ſiue quot ſunt ſpecies principantium & qui prin
cipatus eſt durabilior:& qualiter principatus ſe
cūdum quē dominatur habet ſaluari & corrumpi
ut eligens optimum modū principandi ferat le
ges iuſtiſſimas ſcdm quas ſaluari habet principa
tus ille Quis ſit aūt optimus modus principan
di & quale debeat eē regis officium.& qūo rex
ſe debeat ī ſuo dominio ꝓſeruare fuit in ſuperio
ribus patefactum:quare ꝑ ſuperius iam dicta co
adiuuante experientia geſtorum particularium
quæ continue occurrunt in curiis regū & prin
cipum:inſtrui poterit rector ciuitatis aut regni:
qualiter circa lationem legum ſit conſiliandum
& quæ leges ſunt ferendæ ut ſaluetur principa
tus eius intendimus in capitulis ſequētibus de
legibus multa inquirere ut ſimul ex dictis & di
cendis melius ueritas patebit.

¶ Quod quantum poſſibile eſt ſunt omnia le
gibus determinanda & quam pauciora poſſunt
arbitrio iudicum cōmittenda. Cap. xx.

q Via in præcedentibus capitulis deter
minauimus de principe:oſtendendo q̄
lis debeat eſſe princeps & determina
uimus de conſilio:declarando quales debent
eſſe conſiliarii & quæ & quot ſunt illa circa q̄ ha
bet eſſe conſilium.Reſtat ſecundo ordinem ꝑta
xatum ut exequamur de prætorio ſiue de iudi
cio inueſtigando qualiter iudicandum ſit & ꝙ

ſũt genera legum & alia q̃ circa iſtam occurrũt
materiam. Sed cum iudicium fiat per leges aut
per arbitrium aut per utrunq;. Priuſquam oſten
damus qualiter ſit iudicandum declarare uolu/
mus ꝙ quãtum poſſibile eſt ſunt omnia legibꝰ
determinanda & quam pauciora poſſunt arbi/
trio iudicum cõmittẽda. Quod quadruplici uia
inueſtigare poſſumus quarum tres tanguntur. i.
retho. quattuor uero tãgit. vii. poli. ¶ Prima uia
ſic patet nam pauciores ſunt legum conditores
quam iudices iudicantes ſecũdum leges iam cõ
ditas. Nam in qualibet ciuitate oportet eſſe ali/
quod prætorium ordinarium ad quod cauſæ re
ducantur & litigia exorta in ciuitate illa p leges
tamen conditas in una ciuitate regulari poſſunt
ciuitates multæ. Immo eadem ciuitate in qua le
ges condũtur contingit plures eſſe iudices q̃ le-
gum conditores. nam leges ſi iuſte ſint debẽt eẽ
quaſi immortales & immutabiles: quia circa eas
nulla aut modica mutatio fieri debet. Iudices ta
men iudicantes ſecũdum illas moriuntur & cor
rumpuntur. Contingit etiam abſq; corruptione
& morte iudices a ſuo officio remoueri & alios
in ſuum locum ſuccedere ſibi ſaltem p ſucceſſio
nẽ ipſorum oportet in eadem ciuitate multos eſ
ſe iudices: eo ꝙ ipſi quaſi continue inouantur ſi
tamẽ ſic oportet multiplicare legũ conditores
eo ꝙ leges non ſic continuæ inouari debẽt: q̃re
ſi legum conditores reſpectu iudicũ ſunt paucis
quia facilius eſt inuenire paucos ſapiẽtes quam
multos: ut omnia ſapienter diſponãtur expedit
quantum poſſibile eſt per legem omnia deter/
minari & quam pauciſſima arbitrio iudicũ com
mittere. ¶ Secunda uia ſic oſtenditur nam faci/
lius & melius uidetur quid rectum & quid iuſtũ
& ſi illud multo tempore diligẽti conſideratio-
ne diſcutiat̃ q̃ ſi oporteat ſtatim iudicatiuã ſen/
tentiam proferre. itaq; cum legum conditores
multo tempore & multo cõſilio deliberare poſ
ſint quales debeant leges ferre. Iudices propter i
ſtãtiam pertinet & quia non debent lites ꝓlon-
gari: ſed deprimi niſi tantam habent diuturnita
tẽ ad uidẽdum quid iuſtum in propoſito ne igi
tur in iudicando erretur quantum poſſibile eſt
ſunt omnia legibus determinanda & pauca di-
ſcretioni iudicium committenda. ¶ Tertia uia
ſic declaratur nam conditores legũ leges ferunt
in uniuerſali & de futuris dicentes quicunq; ſic
egerit ſic puniatur ignorantes an amicus uel ini
micus ſit illa facturus: & debeat illam ſubire ſen-
tentiam nam ſi ſcirent ꝙ amicus: forte obliqua/
rentur in iudicando & pœnam palliarẽt. Si ue-
ro inimicus inclinaretur forte in partem oppoſi
tam & punitionem augerent. Nunc autem quia
ſolum in hoc leges ferant & neſciũt quid in par
ticularibus ſit futurum non peruertuntur in iu/
dicando amore uel odio inclinati. iudices autẽ
non ſic nam iudicum iudicia non ſunt de futu/
ris: ſed de ꝓ̄ntis nõ uniuerſaliter: ſed in particu
lari. Incuſantur enim determinatæ perſonæ ad
quas eſt amare uel odire & ſæpe talia annexum
habent proprium cõmodum. Ideo iudex de fa-
cili obliquatur. nam amantes & odientes & ali-
quod temporale commodum conſiderantes ſi
æqualiter iudicant: quare ne iudicium iudicum
obliquatur: bonum eſt quantũ poſſibile eſt om
nia lege determinare & quam pauciſſima arbi/
trio iudicũ committere. ¶ Has autem tres ratio
nes tangit philoſophus. i. retho. dicens ꝙ maxime
quidem contingit recte poſitas leges quæcunq;
poſſibile eſt determinare: & præterea pauciſſi/
ma committere iudicantibus. Primum quidem
quia facilius eſt habere unum aut paucos ſapien
tes quam multos: deinde quia legiſlatores fiunt
ex cõſideratis ex multo tempore iudicia autem
ex ſuborto & ſubito. Tertium uero quod eſt ma
ximum omnium quia legiſlatores ſunt de futu-
ris & in uniuerſali: ſed præfectus aut iudex iudi/
cat de præſentibus & determinatis ad quos eſt
amare & odire & quibus proprium commodũ
annexum eſt ſæpe. ¶ Quarta uia ad oſtenden/
dum hoc idem ſic declarari poteſt: nam ut infra
patebit oportet aliqua committere arbitrio iu/
dicium quia geſta particularia complete ſub nar
ratione non cadũt nec lege omnia complete de
terminari poſſunt tamen quantum poſſibile eſt
omnia legibus ſunt determinanda: & quanto
pauciora poſſunt ſũt arbitrio iudicum commit-
tenda: quia ut dicitur. vii. poli. quanto utiq; mi-
nor inimicitia fuerit exequentibus iuditia. tan/
to magis accipiẽt finem excutione iuditiorum.
quare cum iudex iudicando reos ſecundum le-
ges non tantam inimicitiam incurrat: quãtum
ſi iudicaret eos arbitrio proprio ne iudex timo/
re inimicitiæ inclinatus differat debito fini iudi
tia mancipare: quantum poſſibile eſt ſũt omnia
legibus determinanda: & pauca arbitrio iudicũ
cõmittenda: ſufficiẽter enim iudex excuſatur cũ
ſecundum poſitas leges aliquid iudicat: quia nõ
uidetur ipſe ſcdm ſe hoc agere: ſed lege compul
ſus dicitur talem ſententiam ꝓmolgare.

¶ Qualiter eſt in iudicio procedendum: & ꝙ
ſermones paſſionales ſunt coram iudice prohi/
bendi. Cap. xxi.

a Ttendere debent iudices ut in iuditio
procedant ut ſermones paſſionales ꝓ
uocantes ad paſſiones ut ad iram &
odiũ in iuditio prohibeantur. Multi enim liti/
gantium congnoſcentes ſe habere malam cau/
ſam non amant quid factum & quid non fa/
ctum: ſed conuertunt ſe ad commouendum iu/
dicem ad iram & odium circa aduerſarios & ad
benignitatem & miſericordiam erga ſeipſos:
ſed ꝙ tales ſermones ſunt prohibendi triplici
uia inueſtigare poſſumus. Prima ſumitur ex eo
ꝙ huiuſmodi ſermones obligare habent iudicẽ
quem eſſe oportet quaſi regulam in iudicando.
Secunda uero quia prædicti ſermones tollunt
ordinem iudicandi. Tertia quia quidam ſunt
in pertinentes ad propoſitum. ¶ Prima uia ſic

patet ſcire enim debemus ꝙ iudex in iudicando
de litigiis ut recte iudicet ſic debet ſe habere in-
ter partes litigantes ſicut lingua uolens diſcerne
re de ſaporibus uel ſicut quilibet alius ſenſus uo
lens diſcernere de propriis ſenſibilibus habere ſe
debet inter ipſos ſapores uel inter propria ſenſi/
bilia.eſt enim ſenſus media proportio ſenſibiliū
& quam diu non inficitur ſecundum alterū con
trariorum dat rectū iudicium de ſenſibus ut quā
diu lingua non eſt infecta aliquo humore recte
iudicat dicēs amarum eſſe amarum & dulce dul
ce.Si uero īficiatur colera uel flegmate uel aliquo
alio humore tunc non quaſi exiſtens in medio:
ſed contracta ad alterum contrariorum peruer/
ſe iudicat dicens dulce eſſe amarum & econuer/
ſo ut patet in infirmantibus & habentibus infe/
ctum guſtum ſic iudex quando eſt medius inter
litigantes non declinās ad alteram partem quaſi
regula recta dicet iuſtum eē iuſtum & iniuſtum
iniuſtum. Si uero ad alteram partem declinet p
miſericordiam & amicitiam:ab altera uero rece-
dat per iram & odium quaſi regula tortuoſa per
uerſe iudicabit:& quia hoc faciunt ſermones paſ
ſionales:permittere talia in iuditio nihil ē aliud
q̄ regulam obliquare: quare ſi inconueniens eſt
permittere obliquari regulam inconueniens eſt
ſuſtinere in iudicio paſſionales ſermones. dato
tamen ꝙ contingat ſuſtinere aliquos paſſiona/
les ſermones quia ut in ſequentibus patebit pro
niores debent eſſe iudices ad miſerendum quā
ad puniendum potius ſuſtinendi ſunt ſermones
paſſionales prouocantes ad miſericordiā uel be-
niuolentiam q̄ ad odium uel ad iram. ¶Secun-
da uia omnes paſſionales ſermones permitten/
dos non eē ſumitur ex eo ꝙ talia peruertunt or-
dinem iudicandi.in iudicando.n.eſt ordo qui/
dam qua aliquid eſt ibi tanquam ſuppremum &
aliquid tanquam medium & aliquid tanquam
infimum tanquam ſuppremum quidem eſt rex
ipſe uel princeps:uel alius legiſlator:tanquā me-
dium uero eſt ipſe iudex:ſed tanquam infimum
eſt ibi reus:uel incuſatus uel partes litigantes eſt
enim iudex medius inter legiſlatorem & litigā-
tes:& qa medium aliquid debet accipe ab utro-
ꝗ extremorum.Iudex tanquam medius aliquid
accepit ab utriſꝗ:nam a legiſlatore accepit quid
iuſtum & quid non iuſtum. Si enim per leges
diſcernitur quid iuris ab alio addiſcit iudex qd
iuſtum in agibilibus humanis per cuius leges re-
gulantur in iudicando a legis ergo latore diſcit
iudex quid iuſtum:ſed a partibus diſcit quid fa-
ctum uel non factum.Si autem dicit ab eis quid
iuſtum hoc eſt per accidens inquantū allegant
leges cōditas a legum latore:quare cum ſermo-
nes paſſionabiles inclinent uoluntatem & faci/
ant apparere aliquid iuſtum uel non iuſtum eo
ꝙ paſſionati ut amantes & odientes & gauden-
tes & triſtantes non pariter iudicamus permitte
re paſſionales ſermones in iudicio ē peruertere
ordinem iudicādi: qa eſt facere partes legiſlato-
res & tenere ſuppremum gradum in iudicando
quæ debent tenere infimum:peruertitur ibi talis
ordo quia partes paſſionando iudicem ei faciūt
apparere aliquid iuſtum uel iniuſtum quod nō
eſt officium partium : ſed legiſlatoris per legis
enim latorem uel per leges ab eo conditas opor
tet apparere iudici quid iuſtum & quid iniuſtū
non autem hoc debet fieri per partes litigantes
uel per ſermones paſſionales a partibus promul
gatos.¶Tertia uia ſumitur ex eo ꝙ tales ſermo
nes ſunt impertinētes ad propoſitum & ſunt ex-
tra negocium iudicandum. nam cum lis ſit de
aliquo facto uel de aliqua re nihil oportet dici
in iudicio niſi pertinens ad rem uel ad negoci/
um de quo eſt litigium: paſſionare autem iudi/
cem aut narrare iniurias quas pars aduerſa iudi
ci intulit uel narrare bona quæ ipſi iudici con/
tulerūt & hoc modo prouocare iudicem ad ma
liuolentiam partis aduerſæ & ad beniuolētiam
ſui eſt omnino impertinens ad propoſitum:qua
re non ſunt talia permittenda.

¶Quæ & quot oporteat iudices habere ut con-
tingat eos bene iudicare. Cap. xxii.

Oſſumus autem. iiii. enumerare quæ
p oportet habere iudices ut uera iuditia
proferant & ut recte iudicēt. Primum
eſt autoritas iudicandi . Secūdum eſt prudentia
legum.Tertium experientia agibilium.& quar-
tum rectitudo uoluntatis.In omni enim litigio
quantum ad præſens ſpectat.iiii.eſt conſiderare
uidelicet partes litigantes negocium de quo liti
gant leges ſecundum quas ſunt litigia iudican/
da & legiſlatorem : aut regem aut principem a
quo datur autoritas iudicandi:expedit autem iu
dices ut recte iudicent ad omnia hæc debite ſe
habere: nam iudicium non debet eſſe uſurpatū
nec temerarium nec iniquum nec præſumptuo
ſum ſiue ſuſpitioſum.Iudices.n.ſi non recte ſe ha
bent ad legiſlatorem faciunt iudicium uſurpa/
tum. Tunc quidem dicuntur iudices nō recte ſe
habere ad legiſlatorem quando excedunt auto-
ritatem ſibi cōmiſſam. ¶Secundo dicuntur iu/
dices facere iudiciū temerarium ſi nō recte ſe ha-
bent ad leges:ut ſi careant legum prudētia nam
ſine cognitione legum rectæ cauſæ iudicari non
poſſunt. ¶Tertio ſi iudices nō debite ſe habent
ad partes litigantes:facient iudicium iniquum:
nam ut patet ex habitis iudex debet eſſe quaſi re
gula recta media inter utraſꝗ partes:quare ſi hu
iuſmodi regula a medio deuiat & ad unam par-
tem declinat per amorem ab alia uero recedit p
odium oportet ipſum iudicare iniq; quia tūc iu-
dicium nō procedit ex zelo iuſtitiæ:ſed ex amo-
re uel odio partium.Quarto ſi iudices non debi
te ſe habent ad negocia agibilia ut ſi ſint inexpti
humanorū actuum facient iudicium ſuſpicioſum
quia aliqñ ex leui ſuſpitiōe alios condēnabit nō
erit ergo rectum iudicium niſi concurrant ibi au
toritas iudicandi prudentia legum : zelus iuſti/
tiæ & experientia agibilium.Nam ſicut in curā

Digitized by Google

do morbos corporales aliquando plus proficit expertus ꝗ̄ artifex eo ꝙ habeat notitiam conditionum particularium ſic ĩ iuditio agibilium & in diſcuſſione cauſarum aliquãdo plus ꝓficiunt experti ꝗ̄ ſcientes iura. Omnia ergo prædicta requiruntur ad recte & debite iudicandum. Patet itaq; quales iudices & quales diſcuſſores cauſaꝝ quærere deceat regiam maieſtatem: nam decet eos tales quærere qui ſint humiles non excedentes autoritatem ſibi cõmiſſam ſicut prudẽtes in legibus ſciẽtes eas applicare ad litigia exorta habẽt zelum iuſtitiæ uel ut non ex amore uel odio partium: ſed ex dilectione iuſtitiæ ſentẽtias proferunt. Habeant experientiam agibilium ut cognoſcentes particularia acta melius diſcutiant cauſas.

¶Quæ & quot oporteat conſiderare iudices ut indulgeant humanis ut ſint clæmentes potius ꝗ̄ crudeles. Cap. xxiii.

Quantum ad præſens ſpectat. x. enumerare poſſumus quæ uideſ tangere philoſophus. i. reth. ad quæ decet reſpicere iudicẽ ut humanis indulgeat & ut ſit clæmẽs potius ꝗ̄ ſeuerus. Primum eſt ipſa natura humana. Secundũ legiſlator. Tertium pius intellectus legum. Quartum operantis intẽtio. Quintum multitudo bonorum operum. Sextum diuturnitas ipſis retroacti. Septimum exceſſus bonitatis ſupra maliciam. Octauum patientia accuſati. Nonum corrigibitas peccantis. Decimum ſubiectio delinquentis. ¶Primo. n. ipſa natura humana clamat ꝓ clæmentia delinquentis: nam cum natura humana de ſe ſit debilis & mutabilis & ꝓna ad malum ſi contingat aliquem delinquere. infirmitas naturæ ſupplicat pro uenia. Ideo dicitur. i. retho. ꝙ epyeikes ẽ indulgere humanis. Dicitur. n. eſſe epyeikes qui eſt ſupra iuſtum ſiue ſupra iuſtitiam. philoſophus igitur parcentem humanis appellat ſupra iuſtum quia clæmentia eſt extollenda ſupra ueritatem & ſupra iuſtitiam. ¶Secundum ꝙ inclinare debet iudicem ad clæmentiã eſt ipſe legiſlator: nam forte ipſe rex uel ipſe princeps cuius eſt leges ferre ſi conſideraret conditiones peccantis indulgeret eis quare ſi iudex hoc poteſt opinari ꝙ legiſlator diſpenſaret in legibus & parceret reo magis debet agere cũ eo miſericorditer ꝗ̄ crudeliter. Ideo dicitur. i. retho. ꝙ iudicans potius debet reſpicere ad legiſlatorem ꝗ̄ ad leges. ¶Tertium inclinans ad pietatem eſt pius intellectus regum. Leges. n. ad terrendum delinquentes quãdam ampliorem ſeueritatem continent: quare ſi legum uerba ut terreant peccantes ſunt amplioris ſeueritatis contentiua decet ut per pium intellectum modereſ ſupplicii magnitudo: hoc ẽ ergo quod dicitur. i. retho. ꝙ iudicans non debet reſpicere ad uerba legum: ſed ad intellectum legis. ¶Quartum ẽ intentio operantis: nam licet de quo incuſatur aliquis ſit de genere malorum ipſe forte non habuit prauam intentionem uel ſi habuit adeo prauã ut opus intendit & q̃a dubia meditanda ſunt in meliorem partẽ: ſi aliquo mõ põt percipe iudex peccantem non peccaſſe ex electiõe: ſed ex ignorantia uel ex ĩ fortunio debet ad clæmẽtiam declinare. Ideo dicit. i. reth. ꝙ iudicans debet aſpicere non ad actionem: ſed ad electionẽ. ¶Quintum inducens ad miſericordiam eſt multitudo bonorum operum nam forte ille qui nũc deliquid multa bona opera prius fecit. Debet ergo iudex non ita reſpicere ad partem ut ad hoc particulare negocium in quo delinquũt ſicut ad totum ut ſicut ad multa bona opera quæ prius fecit ideo dicitur. i. reth. ꝙ iudicans non debet reſpicere ad partem ſed ad totum. ¶Sextum ẽ diuturnitas tp̃is retractati Nam contingit ẽt in pauco tp̃e facere multa bona op̃a. Duo ergo debent inducere regẽ aut quẽcũq; alium dominum ad dilectionem alicuius ſubditi: uel quia multo ſeruitia recepit ab ipſo: uel quia multo ſeruiuit ſibi. Hæc. n. duo licet ut plurimum ſe commutentur quia qui multo tempore ſeruiuit ut plurimũ multa ſeruitia fecit & ecõuerſo: contingit tamen hæc duo ab inuicem ſeperari: nam homo nõ ſeruit alteri niſi occurrat tempus & opoꝛtunitas ſeruiendi. poteſt enim contingere ꝙ in multo tp̃e occurrant oportunitates paucæ & in pauco multæ. iſtud itaq; ſextum inclinatiuum ad pietatem reſpiciens diuturnitatem tp̃is non eſt idem cum quinto: ꝙ reſpicit multitudinem operum: quare ſi contingit aliquẽ ſubditorum nũc in aliqua parte temporis delinquere: qui toto tp̃e ſe bene habuit præcedẽti: ẽ cum ipſo miſericorditer agẽdum & magis reſpiciendum eſt ad multum & ad totum tp̃s præcedens: ꝗ̄ ad modicũ ut ad hãc particulam tp̃is in qua deliquit: Ideo dici. i. retho. ꝙ iudex non debet aſpicere qualis nunc eſt incuſatus: ſed qualis quidem fuit ſemp in multo tp̃e præcedenti. ¶Septimum inclinans ad pietatem eſt exceſſus bonitatis ſupra malitiam: nã ſicut bonum excedit malum & eſt eligibilius ipſo ſic eligibilius eſt rectorem bonoꝝ dari & gratiarum quas ſuſcepimus ab aliquo ꝗ̄ iniuriarum quas ſuſcepimus ab illo. Vnde & iulius cæſar in hoc non modicum cõmendatur: quia ut dicitur non habebat memoriam iniuriarum. Sed obliuiſcebatur illas. Dato ergo aliquẽ in nos delinquere temporibus retroactis a quo multa bõa ſuſcepimus debemus ad illum miſericorditer nos habere & magis memorari boni ſuſcepti ꝗ̄ iniuriæ illatæ. Ideo ph̃us. i. retho. uolens iudicantes ad miſericordiã inducere: & erga delinquẽtes in ipſos ait ꝙ magis debet recordari bonoꝝ quæ paſſi ſunt a delinquẽte ꝗ̄ iniuriæ quæ fecit. ¶Octauum eſt pacientia incuſati: nã ſi aliq̃s incuſaſ de aliquo delicto ꝓ quo puniſa iudice. ſi punitionẽ patiẽter ſuſtinet & non murmurat in pœna ſibi impoſita eſt cum illo magis miſericorditer agẽdum. Ideo dr̃. i. retho. ꝙ indulgendũ eſt humanis ſi contingat patientẽ patienter eſſe. i. ſi cõtingat eum qui pœnam patiſ eam patiẽter ſufferre.

❡Nonum eſt corrigibilitas peccãtis: nam ſunt aliqui ita corrigibiles & ita diſciplinabiles ꝙ ſola increpatione.i.ſolo ſermone meliorantur & deſinunt praua agere.Talibus ergo eſt ualde indulgendum:& tales ſunt ualde benigne tractandi.Ideo dr̃.i.retho.ꝙ iudex debet indulgere humanis ſi credat magis peccantem iudicari uelle ſermone q̃ opere.❡Decimum inclinans ad clementiam eſt ſubiectio & humilitas delinquentis:nam ſi delinquens oĩno ſe ſubicit oĩno ſe humiliat & ponit ſe totaliter in arbitrio iudicantis eſt cum eo mitius agendum.Ideo dicit.i.retho. ꝙ uidens epyelres.i.ſup iuſtos debet indulgere humanis:ſi uiderit delinquentẽ magis uelle ire ad arbitrium q̃ ad diſceptionem.Omnino.n.cõtra rationem eſt humiliati non parcere:cum beſtiæ hoc agant:canes quidem non offendũt humiliantes ſe & proſternentes ſe coram eis.Ideo dicitur.ii.retho. ꝙ autem ad humilitãtes ceſſet ira ẽt canes manifeſtant non mordentes eos qui reſident.❡Patet ergo quomodo decet iudices eſſe magis clæmẽtes q̃ ſeueros & ſi hoc decet iudices multomagis decet reges & pricipes quos cõgruit ampliori bõitate pollere decet itaq; eos eſſe clæmentes & benignos:nam ꝙ iuſtitiam deferant quia ſine ea pax regni & bonus ſtatus ciuium non poteſt conſiſtere: ſed ſaluato cõi bono & pace regni q̃tum poſſibile eſt debent ad miſericordiam declinare.qualiter autem clæmentia poſſit ſtare cum iuſtitia infra patebit.

❡Quod diuerſa ſunt genera legũ & diuerſi ſunt modi iuſtitiæ & ꝙ in ius naturale & poſitiuum cætera alia reducuntur. Cap.xxiiii.

c Vm leges ſint quædam regulæ iuris p quas in noſtris agibilibus regulamur diiudicantes per ipſas quid iuſtum & qd non iuſtum in noſtris actionibus plane patet ꝙ eo mõ quo diſtinguimus ius ſiue iuſtũ diſtinguere poſſumus leges ipſas & econuerſo. Poſſumus aũt tam de lege q̃ de iuſto.v. diſtinctiones facere quaꝝ duæ tangũtur.i. retho.iii. ponit.v. ethi.iiii.tradit a iuriſtis.v.nos ipſi ſupaddere poſſumus.Diſtinguit.n.ius qa qddam eſt ſcriptum & quoddã non ſcriptum.quoddã eſt cõe:quoddam ꝓprium:quoddã eſt naturale:quoddã legale ſiue poſitiuum .Has aũt tres diſtinctiones iuris phũs tradidit:ſed iuriſtæ quarto mõ ius diſtixerunt dicentes ꝙ eſt quoddã ius naturale & qddam iuſgentiũ & quoddam ciuile.illo ergo mõ quo iuriſtæ ſeparant ius naturale a iure gẽtium poſſemus ſeparare nos ius naturale a iure aĩaliũ: & dare quintã diſtinctionẽ iuris dicendo ꝙ quadruplex eſt ius:uidelicet naturale:aĩalium:gẽtiũ & ciuile.❡Has ergo.v.diſtinctiones q̃s fecimus de iure ſiue de iuſto:facere poſſumꝰ de ipſa lege. Vt ergo hæc oĩa melius pateſiant & ut has diuerſitates ad concordiam reducamus. Sciẽdum ꝙ duplex eſt iuſtũ uel duplex eſt lex naturalis & poſitiua.Dicunt.n.iuſta naturalia quæ ſunt adæq̃ta & ꝓportionata ex natura ſua:uel dicunt iuſta naturaliter quæ dictat eẽ talia ratio naturalis:uel ad quæ habemus naturalẽ impetũ & inclinationem.Iuſta uero poſitiua dicunt quæ non ex natura ſua: ſed ex pacto hoiũ uel ex inſtitutione iuſta iudicant:in ea cum natura rerum ſit eadem ubiq;:quia quod eſt ignis in uno loco:ut in francia eſt ignis in alio ut in italia.Res enim eædem ſunt apud omnes licet nõ eodem uocabulo nominentur. Sic ẽt ſtatuta populi & pacta ciuium & edicta pricipum non ſunt eadẽ apud omnes. Inde eſt ꝙ ius naturale dicitur differre a poſitiuo:quia naturale ut tradit.v.ethi.ubiq; eandem habet potẽtiam: ſed poſitiuũ ex principio anteq̃ ſit ſtatutum:nihil differt eſſe ſic uel aliter. Poſtq̃ aũt eſt editum incipit habere ligandi efficatiã. Ratio aũt quare iuri naturali oportuit ſuperaddere poſitiuũ eſt:quia multa ſunt ſic iuſta naturaliter ſicut eſt naturale hoĩ loqui.Habemus.n. naturalem impetũ & naturalem inclinationẽ ut loquamur:& ut p ſermonem manifeſtemus alteri qd mente concepimus:ſed ꝙ loq̃mur hoc ydeoma uel aliud non eſt naturale:ſed ad placitũ.Inde eſt ꝙ oẽs homines loquunt non tñ oẽs proferunt idem ydeoma.Inde eſt ẽt ꝙ phũs.i.periermenias uoces & ſermones dicit eẽ ad placitum qui.i.poli.ait ſermonẽ nobis eſſe datum a natura.Sicut ergo loqui ẽ naturale ſic loqui ſic uel ſic eſt poſitiuũ & ad placitũ:ſic fures punire non pati maleficos uiuere &c.hmõi ſunt de iure naturali quia hæc eſſe fiẽda dictat ratio naturalis:& habemus naturalẽ impetũ ut hæc fiant.Surgũt.n. iſta ex ipſa natura rei.Naturale eſt.n.ꝙ exponat periculo bonum partis pro ſalute bõi totius. ut ꝙ abſcidatur mẽbrum putridum ne pereat totũ corpus:ſic quia fur & maleficus & quilibet malefactoꝝ turbat pacem ciuium inſidiat cõi bono: ideo naturale ius exigit ut tãquã membrum putridum abſcidatur & extermineť:ne exponatur periculo & ne impediatur cõe bonum: naturale eſt ergo talia punire:ſed ea punire ſic uel ſic ẽ poſitiuum & ad placitum.Ideo apud oẽs uolentes ciuiliter uiuere maleficia puniunt:ſed non apud oẽs eadem maleficia corrigunt eiſdem pœnis: ubi ergo terminat ius naturale ibi incipit oriri ius poſitiuũ:quia ſemper quæ ſunt p artem hominum adinuenta fundant in his quæ tradita ſunt a natura:ius.n.poſitiuum p artem & induſtriam hoĩum adinuenium ꝓſupponit ius naturale ſicut ea quæ ſunt artis ꝓſupponũt quæ ſunt naturæ:q̃re ſi ius naturale dictat fures & maleficos eſſe puniendos hoc præſupponens ius poſitiuum præcedat ulterius determinatas qua pœna ſint puniẽda talia:hoc uiſo q̃tum ad præſens ſpectat duplicem drãm aſſignare poſſumus inter ius naturale & poſitiuum.Prima eſt qa ius naturale prima facie ſe offert itellectui.ius poſitiuũ non ſtatim ſe oñdit.ſed p induſtriam hoĩum adinuentum & qa ſic ſe offert intellectui noſtro naturales leges & qd ẽ de iure naturali ſimpliciter dr̃ eſſe ſcriptum in cordibus noſtris:nam gẽtes

Digitized by Google

quæ legem non habent naturaliter eā quæ legis ſunt faciunt & oſtendunt opus legis ſcriptum in cordibus eoꝝ. Ius uero poſitiuum qa non ſic eſt ſcriptū in corde ne a memoria recederet oportet ipm ſcribi in aliq̄ exteriori ſubſtantia poteſt ita. q̄ utrūq̄ ius ſcribi in aliq̄ exteriori ſubſtātia tam naturale q̄ poſitiuum. naturale tñ non ſic idiget ut ſcribaꝛ ſicut poſitiuū nam non ſic poteſt a memoria recedere ſicut illud. ℂ Secunda differētia eſt qa ius naturale eſt idem apud oēs: ideo diciꝛ eē ius cōe: ſed ius poſitiuum diuerſificatur apud diuerſas ciuitates ideo uocaꝛ ius ꝓprium. Inde ē ergo q̄ empē. ut recitat phūs. i. reth. appellat ius naturale etherē ſiue ignem q continuat ꝓrendere p inexplicabilē claritatem. Ignis. n. in propria ſphæra qa plus ſe diffundit q̄ alia elementa & diſtātior eſt oībus illis aſſimilaꝛ iuri naturali qđ ē diffuſiuum & cōius q̄ ius poſitiuum & ē nocius & clarius illo. ℂ Ex hoc igitur patere pōt q̄ oēs diſtinctiones quas ponit phūs de iure ſiue de iuſto reducunꝛ ad ius poſitiuum & naturale: nam ut patet per habita ius naturale dr̄ eſſe non ſcriptum & eſſe cōe & ſecundum naturam. Ius uero poſitiuum dr̄ eſſe ſcriptum & eſſe ꝓprium & legale. qđ aūt ſentiendum ſit de iure gētium & de iure aīalium in ſequenti capitulo patebit.

ℂ Quō ius gentiū & ius poſitiuū a iure naturali hēt eſſe diſtinctum. Cap. xxv.

O Mnes diſtinctiōes de iure factas a phō quas in ꝓcedenti capitulo tetigimus: bimēbres erant quātum unū mēbrū continebaꝛ ſub iure naturali & aliud ſub ciuili ſiue ſub poſitiuo. Iuriſte tñ ut dicebatur tertiū addiderunt mēbrum ut ius gentiū ſcđm quēmodum loquēdi pōt ibi addi mēbrū quartū ut ius aīalium. Ad cuius euidētiam ſciendū qđ ut ē ſecundum ꝓpriā rationē cōſideratus differt ab aīalibus aliis: ſed ut aīal eſt & ſcđm rationē cōem acceptus conuenit cū illis. Si igiꝛ ea ſunt de iure naturali ad q̄ habemus naturalē impetū & inclinationem: hmōi naturalis īpetus uel ſequiꝛ naturā noſtrā: ut ſumus hoīes & ut differimus ab aīalibus aliis & tale ius appellaꝛ ius gētium. Si uero inclinato illa ſequaꝛ naturā noſtram ut conuenimus cū aīalibus aliis ſic dr̄ eē ius naturale. Ideo inſtituta de iure naturali ut hic ſunt tradita hoc ius dr̄ q̄ naturale eſt q̄ natura oīa animalia docuit. Omne. n. ius ut ibidem ſcribitur non eſt ꝓprium humano generi: ſed oīum aīalium quæ i cælo & quæ i terra & quæ in mari naſcunꝛ ſcđm hoc ergo eſt de iure naturali coniūctio maris & fœminæ ꝓcreatio ꝓlis & educatio filioꝝ: nam ſi ad hoc homo naturaliter inclinaꝛ & ſcđm hmōi impetū ſequiꝛ naturam humanam & tñ non ſeqtur ipſam ut humana eſt: ſed ut aīal eſt & ut conuenit cum aīalib⁹ aliis: nam & aīalia naturaliter inclinanꝛ ut maſculi coniungunꝛ fœminis ut filios generent & ut ipſos nutriant & foueant. Ius uero gentium dr̄ q̄ non eſt cōe animalibus aliis ſcđm q̄ cōe eſt oī humano generi. Ex hoc ergo iure pene oēs contractus ſunt introducti. ut emptio uenditio: locatio: conductio &c. talia ſine q̄bus ſocietas humana non bene ſufficit ſibi ad uitam. Inde eſt ergo q̄ mutuum & depoſitio quæ ēt deſeruiunt ad uitam humanam in quibus alia aīalia non cōicant ſub hoc iure gentium continenꝛ. Ius ergo gentium eſt quoddam ius naturale contractū. Ius itaq̄ illud quod natura oīa animalia docuit & quo ſequitur inclinationem noſtram naturalem ut cōicamus cum animalibus aliis reſpectu iuriſgentium dr̄ eſſe naturale: nam ſi conſideranꝛ dicta in præcedenti capitulo ius naturale eſt quid cōe quid notum & quid imutabile: quanto ergo ius aliqđ eſt cōius quam ius gentium tanto magis mereꝛ nomen iuris naturalis: ius ergo q̄ oīa aīalia docuit & in quo oīa aīalia cōicant eſt cōius q̄ ius gentium & per conſequens eſt notius. qa ſunt nobis nota confuſa magis: quanto. n. aliquid eſt uniuerſali⁹ tanto ē intellectui noſtro notius & prius cadit in appræhenſione noſtra. Eſt ēt hmōi ius imutabilius qa regulæ iuris quanto magis applicantur ad materiam ſpecialem tanto plures defectus contrahunt & in pluribus caſibus non ſunt obſeruādæ & maiorem mutationem ſuſcipiunt merito igiꝛ hmōi ius naturale dicitur reſpectu iuris gentiū. ℂ Viſo qūo ius. gentiū differt a iure naturali de leui patere pt qūo ius aīalium differt a iure naturali: nam ſicut humana natura in quātum homo animal eſt: conuenit cum naturis aīalium alioꝝ ſic inquātum homo uiuit & eſt quoddā ens conuenit cum plantis & cum ſubſtātiis aliis & cum entibus oībus. Poterit ergo inclinatio naturalis ſequi naturam hoīs uel ut homo eſt uel ut conuenit cum aīalibus aliis: uel ut conuenit cum oībus entibus: nam homo naturaliter appetit conſeruari in eſſe q̄ & oīa alia entia appetunt naturaliter appetit ꝓducere filios educare prolem q̄ & alia aīalia concupiſcunt: naturaliter ēt appetit uiuere in ſocietate ſecundum debita pacta & cōuentiones quod inter aīalia eſt proprium ſolius hoīs. Si ergo regulæ agibilium fundentur ſuper hoc q̄ homo naturaliter appetit eſſe: ſic hmōi regulæ eſſe poterunt de iure naturali prout natura humana eſt quædam entias & conuenit cū entibus oībus. Si uero regulæ. Illæ ſumantur ex eo q̄ homo naturaliter appetit filios ꝓduceꝛ & educare ſic eſſe poterunt de iure naturali ius ꝓut naturale dicitur eſſe quod natura omnia animalia docuit: ſed ſi ſumantur prout homo naturaliter appetit in ſocietate uiuere ſecūdum debitas conuentiones & pacta ſic erit de iure naturali prout ius naturale contractum eſt ad ius gentium: qđ eſt proprium ſoli humano generi. Ex hoc igitur manifeſte patet q̄ ius gentium non diciꝛ ita ius naturale ſicut ius quod natura oīa animalia docuit: ſic ius hujuſmodi quod natura oīa animalia docuit nō ē ita naturale ſicut ius illud qđ ſeqtur īclinationē naturæ noſtræ: ꝓut non ſolū cōicamus cum animalibus aliis ſed ut conuenimus

cum entibus oībus: nam hmōi ius eſt notius & cōius illo: nam appetere bonum & eſſe: & fugere malum & non eē eſt plus de iure naturali q̄ appetere procreare filios & nutrire polem: Erit igiſ hic ordo ꝙ ius conſequens naturam noſtrā ꝓut appetimus eſſe & ē bonū naturale reſpectu iuris aīalium: ſiue reſpectu iuris ꝙ natura oīa aīalia docuit: ſic hmōi ius eſt naturale reſpectu iuris ciuilis qd eſt ſimpliciter poſitiuū. tria ergo ſunt aliquo mō de iure naturali ſecundum qd iclinatio ſequiſ naturam noſtrā: nam ſi inclinatio illa ſequtur naturā noſtram ut humana ē ſumiſ ius gentium: ſicut conuenit cum aīalibus aliis ſit habet eē ius illud ꝙ natura oīa aīalia docuit ſed ſi ut cōuenit cū oībus entibus ſic habet eē ius illud p antonomaſiā dr̄ eſſe naturale: appetere.n. eſſe & bonū & fugere non eē & malū ꝙ naturaliter appetimus ꝓut na tura nr̄a conuenit cū oībus entibꝰ ſic ē de iure naturali ꝙ cæteræ aliæ regulæ & cæteræ leges ſiue ſint naturales ſiue ciuiles ex hoc ſumūt originē & ī hoc fūdanſ. nā in oībus attēdiſ uel conſecutio bōa uel fuga mali: ſed hoc diſfuſius ptractare alterius expoſcit negociū. ſufficiat aūt ad præſens ſcire quo ius gentium & ius aīalium & ēt ius ciuile differt a iure naturali.

¶ Qualis debet eſſe lex humana & ꝙ condere tales leges ſit utile regno & ciuitati. Cap. xxvii.

Videtur autē ius ciuile ſiue ius aīalium humanū & poſitiuū ad tria cōparari. uidelicet ad ius ſiue ad legem nec a q̄ ſuſcipit fundamentū: ad bonum cōe quod in ea intendiſ: & ad gentem ad quam applicatur quæ p illam eſt regulanda: tria igiſ lex habere debet ꝓut ad hæc tria comparatur nam ut lex humana comparaſ ad legem nec oportet ꝙ ſit iuſta: ut cōparaſ ad bonum cōe neceſſe eſt ꝙ ſit utilis: ſed ut reſeruaſ ad populum ad quem debet applicari & debet regulari per hmōi legem oportet ꝙ ſit cōpetens compoſſibilis conſuetudini patriæ & tēpori nam in agibilibus aliquid dandum eſt conſuetudini tpi & patriæ & moribꝰ hominum: qa ſecūdum ꝙ talia diuerſificantur oportet in ipſis legibus aliquam diuerſitatem exiſtere ¶ Primo igiſ oportet legem humanam ſiue poſitiuam eē iuſtam ut comparatur ad rationem naturalem ſiue ad legem naturalem. n. qm̄ ſi iuſta non ſit non eſt lex ſed corruptio legis: nihil. n. ab homine ſtatuiſ iuſte niſi aliquo modo ſumat originē ex lege naturali & niſi aliquo mō ratio naturalis dictet illud ſtatuendum eſſe. ¶ Secundo lex humana & ciuilis debet eſſe utilis ut cōparatur ad bonum cōe nam ſi in lege non intenditur bonum cōe tunc non ē recta & regalis ſed peruerſa & tyrannica nam ſicut rex differt a tyranno quia rex dicitur qui recte agit & intendit cōe bonum: tyrannus uero qui peruerſe principatur & intendit proprium & priuatum cōmodum: ſic lex recta & regia in qua intenditur bonum cōe differt a peruerſa & tyrannica in qua intēditur priuatum bonum. oportet. n. in legibus ſi recte ſint intēdi cōe bonum nam ſemp finis eſt regula omnium noſtrorum agibilium: nam & uulgo dicitur ſi hoc intēdimus & hoc ſeq uolumus oportet hoc agere: tales ergo debent eſſe leges quæ ſunt regulæ agibilium tales requirit bonum & finis intētus: quare cum bonum commune ſit diuinius q̄ bonum priuatum: & bonum priuatum ordineſ ad ipſum: oportet leges tales fieri non quales requirit bonum priuatum ſed quales requirit cōmune bonum eo ꝙ hoc habet magis rationem finis & per conſequens ſecundum ipſum magis ſumēdæ ſunt leges & regulæ agibilium. Immo quia bonum priuatum non habet rationem boni niſi ut ordinatur ad bonum com mune: quia turpis eſt illa pars quæ diſcordat a toto & quæ ſuo non congruit uniuerſo: ſi in legibus intenditur aliquid bonum proprium hoc non debet eē ſimpliciter & ſecundum ſe ſed prout ordinatur ad bonum cōmune. ¶ Tertio lex prout comparaſ ad populum cui eſt imponenda debet eſſe poſſibilis & cōpetens regioni ut conſuetudini & moribus illius gentis. Ideo dicitur quarto polliti. ꝙ nō oportet adaptare pollicias legibus ſed leges polliciæ quas leges oportet diuerſas eſſe ſecundū diuerſitatem polliciaꝝ. Volēs ergo leges ferre diligenter debet attēdere qualis ſit populus cuius moris & conditionis & prout eis uiderit expedire: tales debet eis leges imponere. ¶ Viſo q̄les leges reges & pricipes deceat ponere qa condendæ ſunt leges: quæ ſunt iuſtæ utiles & competentes populo: cui imponuntur: de leui patere poteſt quod expedit regno & ciuitati huiuſmodi leges condere: nam aliqui ſunt de ſe boni ita ꝙ amore honeſti inclinantur ꝙ agant opera uirtuoſa: & deſiſtant agere peruerſe. Aliqui uero & ſi non ex ſeipſis. i. ex habitibus quos habent in ſe ipſis non ſufficienter inclinantur ab bonum attamen ſunt facile diſciplinabiles per alios. Ita ꝙ ſoli ſermones & ſolæ increpationes inclināt eos ad bonum. Sed aliqui ſunt adeo peruerſi: qui nec de ſe inclinātur ad bonum nec per ſolos ſermones corriguntur: oportet igitur ſaltem propter tales ſtatuere leges: quæ ut dicitur. x. ethi. coactiuam habent potētiam. Conditæ igitur ſunt leges & expediebat eas ſtatuere ut ſaltem metu pœnæ uolentes impedire pacem ciuium deſiſterent agere peruerſa.

¶ Quod non cuiuſlibet eſt ferre leges & ꝙ ut uī obligandi habeant oportet eas promulgatas eē. Capitulum. xxvii.

Leges ut patet per habita ſūt quædam regulæ agibiliū ordinantes nos in cōmune bonum habentes coactiuam potentiam. Duplici uia uenari poſſumus: ꝙ non cuiuſlibet eſt leges condere. Prima uia ſumitur ex eo ꝙ leges nos ordinant ad commune bonum. Secundo ex eo ꝙ habent potentiam coactiuam. ¶ Prima uia ſic patet nam huiuſmodi cuius eſt ordinare & dirigere aliquos in aliqd bonū eius ē cōdere leges & regulas agibiliū ſcdm q̄s itēdi

mus in bonum illud. quare cum bonum cōe principaliter intendaſ a tota cōitate ut a toto populo uel a principante quæ debet eſſe pſona cōius. Leges quæ ordinant nos in cōe bonum condēdæ ſunt a principe cuius eſt ordinare & dirigere alios in tale bonū uel condendæ ſunt a toto populo ſi totus populus principeſ & ſit in ptāte ei⁹ eligere principantē. Nulla eſt ergo lex quæ non ſit edita ab eo cuius eſt dirigere in bonum commune: nam ſi eſt lex diuina & naturalis condita eſt a deo cuius eſt omnia dirigere in ſeipſum: q maxima eſt cōmune bonum: quia ē bonum omnis boni: lex uero humana & poſitiua condita ē a principe uel a toto populo. ſi totus populus pricipetur. princeps enim aut totus populus. cū pricipaturſ habet dirigere & ordinare alios in commune bonum quælibet ergo perſona particularis quæ eſt pars multitudinis alicuius: debet eſſe obſeruatiua legum: ſed non cuiuſlibet eſt leges condere. Secūda uia ad inueſtigandum hoc idē ſumitur ex eo ꝙ leges coactiuam habent potentiam: poteſt enim quilibet ex populo mouere & pſuadere altæri ut bene agat ſed huiuſmodi monitiones & huiuſmodi perſuaſiones non dicuntur leges quia nihil habent coactiuum extendēdo auté nomen legis quælibet mandata & quælibet monitiones leges dici poſſunt ſecundum quem modum loquendi ut recitat philoſophus i. politi. dicebat. Homerus ꝙ unuſquiſq; ſtatuit leges pueris & uxorib⁹: uolebat enim homerus ꝙ monitiones & præcepta quæ facit paterfamilias uxori filiis & aliis exiſtētibus in domo leges nominari poſſent: ſed hoc non eſt ſecundum ppriam acceptionem legum: nam ſicut una perſona ſingularis ordinatur ad bonum domeſticū: quod eſt bonum totalius & cōmunius: ſic bonū domeſticum ordinatur ad bonū ciuile & ad bonum regni quod eſt etiam totalius & perfectius: quare ſi a bono perfectiori quod magis habet rationem finis ſummēdæ ſunt leges & regulæ agibilium ſequitur ꝙ non a bono priuato & domeſtico ſed a bono quod intenditur in regno & ciuitate ſumendæ ſunt leges & regulæ agibilium. Immo quia uim cogēdi & potentiam exterminandi maleficos nō habet proprie paterfamilias nec perſona priuata. ſed principes & perſona publica quæ præeſt regno aut ciuitati aut alii multitudini. Ideo leges habentes coactiuam potentiam non ſunt condēdæ niſi ab eo qui præeſt ipſi multitudini uel a multitudine ſi tota huiuſmodi multitudo principetur. ℂViſo ꝙ non eſt cuiuſlibet leges condere de leui poteſt patere legē non habere uim obligandi niſi ſit promulgata nam cum lex ſit quoddam mandatum ſuperioris per quod ligamur & regulamur in agibilib⁹ noſtris: quia ſuperioris mandatum non ligat niſi peruenerit uel peruenire potuerit ad noticiam ſubditorum ad hoc ꝙ lex habeat uim obligandi oportet eam promulgatam eſſe. Sed cum alia ſit lex naturalis alia poſitiua aliter ppalatur hæc aliter illa. Nā lex naturalis eſt adeo indita in cordibus noſtris. Ideo in quolibet homine hoc promulgatur & propalatur quando incipit habere rationis uſum: per quam cognoſcit quid ſequendum & quid fugiendum ſecundum quod hæc pertinet ad ius naturale. Sed lex humana tunc pmulgatur: quando exterius profertur & prolata inſcripto redigitur. Quare cum in legib⁹ ſi ſint recte & iuſte & a legibus naturalibus determinate conſiſtat ſalus regni & ciuitatis. Decet reges & principes nō modicum ſollicitari quas leges imponant populo cui dominantur: & poſtquā cogitauerunt leges imponendas ut huiuſmodi leges uim obligandi habeant debent eas pmulgare & promulgatas cuſtodire & obſeruare. qđ ſecūdum philoſophum. iiii. politi. circa leges duplex cura eſſe debet: primo ut leges bene inſtituantur. Secundo ut bene cuſtodiantur: uel qđ idem eſt ut legibus ſic inſtitutis bene obediaſ.

ℂQuot & quæ opera debent continere leges quæ a regibus & principibus ſunt condendæ. Capitulum. xxviii.

OStendimus in præcedentibus capitulis: quales debent eſſe leges condēdæ a regibus & principibus: quia debent eſſe iuſtæ utiles & conuenientes populo cui imponuntur leges. Volumus autem in hoc capitulo declarare qui ſunt effectus legum & quæ & ꝗ opera debent continere: huiuſmodi leges dicūtur autem. v. eſſe effectus legum: uel. v. eſſe opera legalia uidelicet præcipere: permittere. prohibere: præmiare: & punire. ſunt enim leges ut ſupra dicebatur quædam regulæ actiōum noſtrarum: ſicut enim medicina per dietam & ontionē & per alia quæ in ea traduntſ uult regulare & æqre humanos humores: ſic ſcientia politica quæ eſt de regimine regni & ciuitatis per leges & p alia quæ ibi docētur uult æqre & regulare actiones humanas ut ciues iuſte uiuant & debite ſe habeant. ℂCirca actiones autem humanas duplex cura eſſe poteſt: una cum opera ſunt futura priuſquam ſint effectui mācipata. Alia uero opera cum iam ſunt in eſſe producta utroq; modo debet eſſe cura conditoribus legum de humanis actibus. Inde eſt ergo ꝙ aliqui effectus legū ſumuntur reſpectu operum fiendorum. Aliqui uero quodam reſpectu operum iam factorum. Reſpectu fiendorum quidem tria poſſumus attribuere legibus uidelicet præcipere permittere & prohibere. Reſpectu factorum uero duo legibus attribuimus: punire præmiare: nam actiōes humanæ ut communiter ponitur in triplici differentia exiſtunt nam quædam ſunt bonæ & uirtuoſæ: & quædam malæ & uicioſæ quædam uero mediæ ut illæ quæ de ſe ſunt quaſi in differentia: licet forte ex intentione operantium poſſint enim eſſe bona & laudabilia uel mala ut uituperabilia. ut ſi eleuare feſtucam de terra de ſe ſit op⁹ indeferens ſi quis tamen mala intentione eleuaret illam ut quia uellet ponere in oculū ſocii eēt

opus prauum & uituperabile: ſi uero eleuãdo eã
uellet purgare domum uel facere aliquod ali/
ud opus pium propter bonam intẽtionem ope/
rantis quod de ſe eſt quaſi idifferens eſſe poteſt
uirtuoſum & laudabile. Secundum igitur hæc
tria genera fiendorum tria legibus attribuimus.
uidelicet præcipere quantum ad opera bona: ꝓ/
hibere quantum ad mala: permittere quantum
ad indifferentia. ℂ Aduertendum tamen ꝙ lex
impoſitum quaſi cõmuniter omnibꝰ: & omnes
communiter punctaliter non attingunt mediæ
bonitatis: quia nõ omnes poſſunt eſſe omnino
perfecti ſpectat ad legiſlatorem non ſolum per
mittere in differẽtia non prohibendo ea nec pu
niẽdo: ſed etiam ſpectar ad ipſum permittere nõ
ſolum quæ non notabiliter recedunt a medio:
nam ſi uellet legiſlator omnia mala quãtuncũ/
q; modica prohibere & punire: uix aut nunquã
poſſet aliquem populum regere. Ideo non ſolũ
permittenda ſunt in differentia ſed etiam quæ
modicam maliciamq; habent annexam permitti
poſſunt a legiſlatore. ℂ Viſo quæ attribuenda
ſunt legibus reſpectu operum fiendorum: de le/
ui apparere poteſt qua attribuẽda ſunt eis reſpẽ
ctu operum iam factorum hæc autẽ ſunt duo pu/
nire & præmiare ut opera notabiliter mala ante
quam fiant ſunt prohibenda: ſed poſtquam iam
facta ſunt: ſunt punienda. Opera uero notabili/
ter bona antequam fiant per leges ſunt præci/
pienda & conſulenda. facta uero ſunt præmi/
anda ſed opera in differentia uel notabiliter bo
na aut notabiliter mala: dicuntur legibus huma
nis eſſe permiſſa: facta uero nec puniuntur nec
præmiantur. Quinque igitur attribuimus le/
gibus duo reſpectu operum bonorum ut præci/
pere fiẽda & præmiare facta: & duo reſpectu ma
lorum ut ꝓhibere fienda & punire facta: ſed unũ
attribuimꝰ legibus reſpectu operum indifferẽ/
tium: uel quaſi indifferẽtium permittere. ℂ His
itaq; ſic pertractatis dicamus ꝙ decet reges prin
cipes quorum intereſt ſollicitari circa bonum cõ
mune: ut circa regimen regni & ciuitatis cura ꝑ/
uigili inſudare quas leges & quæ inſtituta impo
nant ciuibus: ut diligenter per ſe & ſuos conſilia
rios diſcutiant quæ bona ſunt præcipienda & ꝓ
miãnda & quæ mala ſunt ꝓhibenda & quæ diſ
ſimulanda & permittenda.

ℂ Qualiter melius regitur ciuitas aut regnum:
utrum melius regatur optimo rege quam opti/
ma lege. Cap. xxix.

PHiloſophus. iii. polli. iquirit utrum re
gnum aut ciuitatem ſit meliꝰ regi op
timo rege aut optima lege: adducit au
tem rationes duas ꝙ melius ſit polliciam regni
regi optima lege quam optimo rege. Prima ſu/
mitur ex eo ꝙ rex debet eſſe quaſi organum &
inſtrumentum legis. Secunda ex eo ꝙ facilius ẽ
corrumpi regẽ quã legem. Prima uia ſic patet.
Nam ut dicitur. v. ethicoꝝ. princeps debet eſſe
cuſtos iuſti. i. iuſte legis. eſt ergo principes ſi de

bite principetur quaſi quoddam organum iu/
ſte legis ut ꝙ iuſtæ lex fieri præcepit: rex per ciui
lem potentiam obſeruari facit: quare ſi quod eſt
principalius eligibilius eſt i regimine: quam or
ganum & inſtrumentum regi optima lege eligi
bilius eſt quam regi optimo rege: hoc ẽ ergo ꝙ
ait philoſophus. iii. poli ꝙ eligibilius eſt princi
pari legem: quia hos. ſ. reges aut principes inſti/
tuendum eſt eſſe ſcruatores legis & miniſtros le
gum. ℂ Secũda uia ad inueſtigandũ hoc idem
ſumitur ex eo ꝙ facilius eſt peruerti regem quã
legem: nam rex cum ſit homo non dicit intelle
ctum bonum tantum: ſed dicit intellectum cum
concupiſcentia. dato ergo ꝙ rex non peruertat
ex eo ꝙ eſt intellectus: peruerti tamen põt ex eo
ꝙ habet concupiſcentiam annexam. Ideo dici
tur. iii. ethi. ꝙ aliquando optimos uiros furor &
concupiſcentia tandem interimit & peruertit.
Interimitur optimꝰ homo per concupiſcentiã:
& ſi non quantum ad eẽ naturæ tamẽ quantum
ad eſſe optimum quia cum optimus homo inci
pit furire & concupiſcere peruerſa: & ſi non inte
rimitur quãtum eſſe naturæ nec interimit quãtũ
ad eẽ optimũ: qa nõ eſt ulteriꝰ optimus: rex itaq;
dicit intellectum cum concupiſcentia: ſed lex qa
eſt aliquid pertinens ad rationem uidetur dicere
itellectũ ſolũ. ideo dicit. iii. polli. quod q iubet
pricipari itellectũ iubet pricipari deũ & legẽ ſed
q iubet pricipari hõi eſt pp concupiſcentiam an
nexam apponit ut pricipetur & beſtia. His ergo
rationibus uidetur oſtendi melius eſſe regnum
& ciuitatem regi lege quam rege. Sed ꝙ hoc nõ
ſit ſimpliciter fatendum oſtendit ibi philoſophꝰ
in eodẽ. iii. nam ut ait lex uniuerſaliter dicit ꝙ
non eſt uniuerſaliter: oportet enim humanas le
ges quantumcunq; ſit exquiſite i aliquo caſu de
ficere melius eſt igitur regnum regi a lege quã
a rege ut per regem corrigi poſſunt legales defe
ctus: itaq; ut appareat quid circa hãc materiã ſit
dicendum. Sciendum eſt regem & quemlibet
principantem eſſe medium inter legem natura/
lem & poſitiuam: nam nullus recte principatur
niſi agat ut recta ratio dictat. Nã ratio debet eſſe
regula humanorum operum: quare ſi nomen re
gis a regendo ſumptum eſt & decet regem re/
gere alios & eſſe regulam aliorum oportet regẽ
in regendo alios ſequi rectam rationem: & per
conſequens ſequi naturalem legem quia in tan
tum recte regit inquantum a lege naturali non
deuiantem tamen ſupra legem poſitiuam quia
illam ſua autoritate conſtituit. Itaq; ſicut rex nũ
ꝗ recte regit niſi innitatur lege naturali & agat
ut recta ratio dictat ſic lex poſitiua nunquam re/
cte ligat niſi inuitatur autoritati legis aut alteriꝰ
principantis. nam iuſtum poſitiuum & legale ut
ſupra dicebat ex pricipio nihil differt ſic uel ali/
ter: quando autem ponitur propter autoritatem
ponentis differre differt quare poſitiua lex eſt in
fra principantem ſicut lex naturalis eſt ſupra & ſi
dicitur legem aliquam poſitiuam eſſe ſupra pri/

cipantem hoc non eſt ut poſitiua eſt ſed ut in ea
reſeruatur uirtus iuris naturalis. Cum ergo quæ
ritur utrum melius ſit regnum aut ciuitatem re/
gi optimo rege aut optima lege. Si loq̃mur de
lege naturali patet hanc principaliorem eſſe in
regendo: quam ſit ipſe rex eo ꝙ nullus ſit rectus
rex niſi inquantum innititur illi legi propterea
bene dictum eſt quod innuit philoſophus ter/
tio politicorum. ꝙ in recto regimine principari
non debet beſtia ſed deus & intellectus: nã tunc
principatur beſtia cum quis non nititur regere
alios ratione ſed paſſione & concupiſcentia in
quibus communicamus cum beſtiis: tunc uero
principatur deus: quando quis ĩ regendo alios
non deuiat a ratione recta & a lege naturali quã
deus indidit intellectui cuiuſcunq;. Sed ſi loqua
mur de lege poſitiua melius eſt regi optimo re-
ge q̃ maxime in caſibus illis in quibus talis lex
deficit & dicit uniuerſaliter quod non ẽ uniuer
ſaliter obſeruandum: ſecũdum hoc ergo conclu
debat ratio in oppoſitum facta ꝙ melius ẽ regi
rege quam lege eo ꝙ lex particularia determi
nare non poteſt. Ideo expedit regem aut alium
principantem per rationem rectam aut per legẽ
naturalem: quam deus impreſſit in mente cuiuſ
libet hominis dirigere legem poſitiuuam & eſſe
ſupra iuſtitiam legalem & non obſeruare legem
ubi non eſt obſeruanda. Ex hoc autem patet po
teſt quomodo ſeueritas & clæmentia poſſunt ſi
mul ſtare cũ iuſtitia nam humani actus pp parti
culares circũſtantias & pp eoꝝ mutabilitates ut
uult phũs. v. eth. nõ pñt menſurari regula infle-
xibili: ut puta ferrea ſed oportet ꝙ mẽſuretᷣ regu
la plũbea q̃ ſit applicabilis hũanis actibus. Opor
tet igitur aliquando legem plicare ad partẽ unã
& agere mitius cum delinquente quã lex dictat
aliquando enim oportet eam plicare ad partem
oppoſitam & rigidius punire peccantem quam
lex determinet: nã pticulares cui circũſtantiæ q̃
lege determinari non poſſunt aliquando alleui
ant delictum & tunc iuſte & ſecundum rationẽ
clementer agitur cum delinquente. Aliquando
uero tales circunſtantiæ aggrauant & tunc eſt ri
gidius incedendum rigor igitur & clementia li
cet uideantur eſſe præter iuſtitiam legalẽ & po-
ſitiuam: non tamen. ſunt pter iuſtitiam ſimplici
ter: ſed rationabiliter fiant exigentibus particu/
laribus circunſtantiis. Inde eſt ergo ꝙ in iudicã
do aliqua dicuntur eſſe de æqualitate: aliqua de
rigore. Aliqua uero ex clementia. Quandiu re/
gula regis manet recta & æqualis nõ plicata ad
aliquam partẽ iuditia menſurata ſecundũ talẽ
regulã dicuntur ex æqualitate procedere. Si ue/
ro exigentibus conditionibus delinquentis le/
galibus regula plicetur ad partem minime: iudi
ciũ tunc factũ dicetur procedeᷣ ex gr̃a uel ex cle
mentia: ſed ſi dicta regula plicetur ad partem op
poſitam: ſiet iudicium ex rigore ſiue ſeueritate:
& quia hæc omnia iuſte & rõnabiliter fieri poſ/
ſunt clæmẽtia & ſeueritas ſimul cũ iuſtitia poſ/
ſunt exiſtere.

¶ Quod præter legẽ humanã & naturalẽ opor
tuit dare legem euangelicã & diuinã. Ca. xxx.

Quærunt. n. aliqui de ſuo ingenio præ
ſumẽtes dicẽtes theologiã ſuperflue
re ex quo habemus phiſicas diſcipli-
nas in quibus determinatur de omni ente & ſu
per fluere legem euangelicam & diuinã ex quo
habemus legem humanam & naturalẽ quæ ui-
dẽtur omnia uicia prohibere & omnes uirtutes
præcipere: ſed ꝙ præter legem naturalem & hu-
manam expediens fuerit dare legem euangeli-
cam & diuinã triplici uia uenari poſſumus quæ
communiter a doctoribus traduntur. Prima uia
ſumitur ex parte punitionis peccatoꝝ. Secunda
ex parte cognitiõis noſtræ. Tertia ex parte finis
ſiue ex parte finalis boni quod intendimus adi
piſci. ¶ Prima uia ſic patet nam ut ſupra di/
cebatur lex humana non omnia peccata punit:
quod duplici de cauſa contingit. Prima eſt quia
communiter populus non poteſt attingere pun
ctalem formam uiuẽdi. Ideo oportet aliqua pec
cata diſſimulare & non punire lege humana ad
hoc ut poſſit durare principatus in populo. Nõ
n. eſſet poſſibile aliquem diuturne principari ſi
uellet omnia peccata punire & omnes tranſgreſ
ſores corrigere. ¶ Rurſus & ſi oẽs tranſgreſſo
res noti poſſent puniri a principãte. Non tamẽ
eſt poſſibile ſimpliciter omnia delicta puniri: q̃a
non omnia perueniunt ad notitiam principis:
Immo aliqua ſunt adeo occulta ut interiores cõ
cupiſcentiæ q̃ lege humana puniri non poſſunt.
Oportuit igitur præter legem humanã dari ali/
quam legem ut nullum malum remaneret im/
punitum & nullum bonum irremuneratum: ad
hoc autem faciendum non ſufficit lex naturalis
ut in proſequendo patebit: oportuit dare legem
euangelicam & diuinam ſecundum quam pro-
hibentur tam delicta interiora quam exteriora
cuius tranſgreſſores uel in hoc ſæculo uel ĩ alio
punientur. ¶ Ex hoc autem appareᷣ poteſt: quã
do lex humana prohibet concupiſcẽtias & quo
modo nõ prohibet: ſed prohibet manum & nõ
animum. Dicebatur enim ſupra hoc declarãdũ
eſſe. Sciendum ergo ꝙ ſi conſideretur intentio
legiſlatoris lege humana omnia peccata pro
hibetur: uel prohiberi debent: non enim habet
rectam intentionem rex uel quilibet alius legiſ-
lator: niſi intendat ſuos conciues facere quãuir-
tuoſiores poteſt: ſed cum ad perfectam uirtutem
nullus inducatur niſi intẽdat omnia peccata ui-
tare. ſed ſi conſideretur lex quantum ad inten/
tionem legiſlatoris prohibet animum & concu
piſcentiam. Immo ut patet per philoſophum. ii.
pollitic orum cum diſputat cõtra ſocratem ſed
ſecundum hunc modum magis prohibetur cõ-
cupiſcentia quam actus exterior eo ꝙ actus exte
riores tunc maxime inducunt nos ad uirtutem
ſi ſint boni & ad uicium ſi ſint mali. cum proce/
dunt ex interiori appetitu. Sed ſi conſideretur

lex humana non quantū ad intentionē legiſla/
toris:ſed quātum ad punitionem ſic dicitur nō
prohibere mentem & animum eo ꝙ talia deli/
cta non puniat. Immo ſecundum hūc modum
non ſolum humana non prohibet intēriores cō
cupiſcentias:ſed etiam non prohibet omnia ex,
teriora dilecta nam legibus humanis aliquādo
diſſimulantur minora mala ut uitentur maiora:
ut permittuntur formicationes ſimplices & nō
puniūtur legibus humanis ut uitentur adulte/
ria.❡Secunda uia oſtendens neceſſariam eē le·
gem euangelicam & diuinam ſumitur ex parte
cognitionis noſtræ & ex incertitudine iuditii
noſtri:nam de contingentibus particularibꝰ &
de agibilibus humanis adeo ſunt iudicia diuer/
ſa hominum ut de eiſdem apud diuerſas gentes
diuerſæ ſunt leges ſecundum iudicium eni quo
rundam aliquid eſt iuſtum quod ſecūdum alio
rum iudicium eſt iniuſtum:quare cum in huma
nis iudiciis cadere poſſit dubietas & error:expe/
diēs fuit lex euangelica & diuina circa quam er,
ror eſſe non ualet.❡Tertia uia ſumitur ex parte
finalis boni quod intendimus adipiſci:nam cū
huiuſmodi bonū ſit ſupra facultates noſtræ na/
turæ:lex naturalis & humana iuuātes nos ad cō.
ſecutionē illius boni & poſſumꝰ naturaliter adi
piſci non ſufficiunt ad conſequendum illud bo
num ſupernaturale:ergo neceſſaria fuit lex euan
gelica & diuina per quā ordinamur ad illud bo
num.Decet ergo reges & principes quos com/
petit eſſe quaſi ſemideos & eſſe intellectum ſine
concupiſcentia & eſſe formam uiuendi & regu.
lam agibilium ſic ſe habere ad legem diuinā na
turalem & humanam ut ſicut excedunt alios po
tentia & dignitate ſic eos ſuperent bonitate &
uirtute.

❡Quod quantum poſſibile eſt ſunt leges pa/
triæ obſeruandæ & ꝙ cauendum aſſueſcere in/
nouare leges. Cap.xxxi.

q Værit philoſophus ii.polliti. cum diſ
putat cōtra ypodonium:utrum ſit ex,
pediens ciuitatibꝰ innouare patrias le
ges & inducere nouas cōſuetudines.Ordinaue,
rat.n.ypodonius ut ſupra tetigimus quia inue/
niens aliquam legem ciuitati proficuam hono/
rem acciperet in ciuitate illa: & quia hoīes ſunt
communiter honoris cupidi īducebātur multi
ut inuenientes conſuetudines nouas dicētes eas
eſſe utiles & proficuas ciuitati ſoluerēt leges pa
trias& antiq̄s. Merito ergo dubitaſ an poſitio
ypodonii eſſet bona & an expediat ſæpe ſæpius
immutare leges.Dato etiam ꝙ occurrunt leges
aliquæ quæ uideantur eē magis proficue & me.
liores. Adducit autem philoſophus in poli.iiii,
uias per quas uideſ oſtēdi ꝙ expediat innouaſ
leges.Prima ſumitur ex parte ſcientiaꝝ & artiū.
Secunda ex parte puritatis quarundam legum.
Tertia ex ſimplicitatē condentium leges.& quar
ta ex indeterminatione particularium circunſtā
tiarum.❡Prima uia ſic patet nam in aliis ſcien/
tiis ſic uidemus ꝙ ſi occurrat poſterioribus ali
quid melius reprobanda ſunt dicta priorum pu
ta in medicinali amota ſunt multa paterna elo/
quia.& in ſcientia gramatiſta ſiue in arte luctati,
ua quæ docet luctari:ut innuit philoſophus i po
li.multa quæ priores tradiderunt.per poſterio,
res ſunt immutata & innouata:ꝗre ſic erit in legi
bus ꝙ ſi occurrant meliores leges quam ſint tra
ditæ a prioribus partibus non ſunt ulteriꝰ leges
patriæ obſeruandæ.❡Secunda uia ad oſtendē,
dum hoc idem ſumitur ex parte puritatis quarū
dam legum:nam quaſdam leges patrias ut phi/
loſophus innuit contingit eſſe malas & barbari
cas:ſicut erat lex olim apud græcos quod portā
tes ferrum & alia metalla emebant uxores ad in
uicem.Omnino.n.erat barbaricū ſtatueſ leges
ut ciues poſſent uxores ſuas uendere. Sic etiam
contingit leges aliquas eſſe ſtultas utpote legē
illam quā ut recitat philoſophus quædam gens
ſtatuit uidelicet ꝙ ſi aliquis ciuis eſſet occiſus &
aliquis conſanguineus mortui inuaderet aliquē
ciuem & ille præſentibus aliquibus fugeret ab
eo:reputabatur fugiēs reus homicidii. Dicebat
enim legiſlator ꝙ nō fugeret niſi ſentiret ſe cul
pabilem:ſed hoc fuit ſtultum ſtatuere quia ſiue
aliquis ſit culpabilis ſiue non ſi timeat uulnerari
naturale eſt ut fugiat perſequentem ergo quia
aliquæ leges paternæ ſunt paruæ īnouādæ ſunt.
❡Tertia uia ſumitur ex ſimplicitate condentiū
leges nam ſi aliquando condentes leges contin
git eſſe ſimplices.irrationale eſſet:ſi poſteriores
ſapientiores non poſſent immutare leges pater
nas per ſimpliciores conditas : ergo in tali caſu
mutandæ eſſent priorum leges .❡Quarta uia
ſumiſ ex indeterminatiōe particularium actuū.
Nam agibilia particularia indeterminata ſunt:
& perfecte cōpræhendi non poſſunt. quare quā
tumcunꝫ conditores legum fuerint ſapientes
potuerunt eos latere aliquæ particulares circun
ſtantiæ circa agibilia hominum . Si igitur po/
ſterioribus propter experientiam agibilium par
ticulariū occurrit aliqd melius.incōueniens eſt
non remouere leges paternas & antiquas pro/
pter meliores leges nouiter inuentas. Videſ ita
ꝙ hæc rationes probare ꝙ quotienſcunꝫ occur
rit aliquid melius:ſunt leges paternæ immutan
dæ.Sed hoc ſimpliciter afferre eſt ualde pericu/
loſum ciuitati & regno. Nam aſſueſcere induce
re nouas leges ut innuit philoſophus ſecundo
politicorum eſt aſſueſcere non obedire legibus.
Nam leges magnam efficatiam habent ex con,
ſuetudine:de difficili.n.quis facit contra aliqd
quod eſt per diuturna tempora obſeruatum.Aſ
ſueſcere autem non obedire legibus:eſt aſſueſ
ſcere non obedire regibus & principibus. & p
conſequens eſt tollere principatum & regnum.
Quantum autem malum ſequitur non obedire
regibus & legibus.oſtendit philoſophus primo
rethoricoꝝ qui ait magis nocere cōſueſcere nō
obedire principibus quam non obedire medi.

cis.Nam medici intēdunt bonum corporis:uo
lunt enim corpora inducere ad ſanitatem. Sed
ueri legiſlatores & ueri reges principaliter intē
dunt bonum animæ. qa intendunt ciues indu
cere ad uirtutem. ¶Vt ergo appareat quid ten-
dendum ſit de quæſito. ſciendum ꝙ lex poſiti/
ua ſi recta ſit:oportet ꝙ innitatur legi naturali:
& ꝙ determinet geſta particularia hominum.
Dupliciter ergo poteſt huiuſmodi lex habeř de
fectum.Primum ſi ſit contraria lege naturali.Se
cundo ſi non ſufficienter determinaret particu/
laria geſta.Si primo modo deficiant leges pater
næ & poſitiuæ:non ſunt leges ſed corruptiones
legum . propter hoc obſeruari non debent.
Nam leges poſitiuæ licet ſint additæ naturalibus
legibus:non tamē ſunt contrariæ illis.nec uelle
mus appellare cõtrarium iuri naturali quod nõ
eſt a natura inductum: ſed ei ē additum & appo
ſitum:& per artem omnium adinuentum.ſecun
dum quem modum loquendi homo eſt nudus
naturaliter:& ueſtimentum eſt contra naturam.
Nam eſſe ueſtitum uidetur contrariari ei ꝙ eſt
eſſe nudum.Secundum hunc modum loquen-
di loquuntur iuriſtæ.ut patet ex inſtituta de iuř
naturali.Vbi dicitur ꝙ leges humanæ cõtrariæ
ſunt iuri naturali.quia iure naturali ab initio ho
mines liberi naſcebantur. Seruitus ergo eſt con
tra naturam:inquantum natura non induxit ſer
uitutem:ſed eſt ad utilitatem hominum per le/
ges poſita.Sed ſic appellare aliquid contra natu
ram eſſe eſt ruditer loqui.Nam illud proprie eſt
contra naturam cuius cõtrarium dictat ratio na
turalis:& quia propter utilitatem & propter cõ-
mune bonum hominum eſt ſeruus introducta.
ut ſupra in libro ſecundo oſtendimus aliquos
ſeruire aliis & obedirē:licet ſit iuri naturali addi
tum & appoſitum.ſicut ueſtimentum eſt additū
& adductum corpori nudo quod eſt natura pro
ductum:non tamē eſt contra ius naturale:quia
huic naturalis ratio non cõtradicit. Leges ergo
deficientes:quia ſunt prauæ & contra ius natura
le.cuiuſmodi erat lex illa : ꝙ ciues poſſent ſuas
uxores uendere : uel quæcunq; aliæ leges ſunt
prauæ & iniuſtæ.non ſunt obſeruandæ ſed ex/
tirpandæ.Si uero leges ſint defectiuæ.quia non
complete determinant particularia agibilia:da
to ꝙ occurrant leges meliores & magis ſufficiē
tes.nõ ē aſſueſcendum inouare leges. Primo qa
aliquando contingit circa talia decipi:quia cre
duntur meliores quæ ſunt peiores: & creduntur
magis ſufficientes quæ ſunt minus.dato tamen
ꝙ in aliquo ſufficientiores eſſent leges nouiter
adinuentæ. Sunt tamen leges antiquæ & pater
næ obſeruandæ.quia quanto ex una parte quis
perficit:dando ſufficientiorem legem.tanto ex
alia parte nocet:tollendo cõſuetudinem & diu-
turnitatem temporis:per quam lex habet effica
tiam magnam. Non eſt ergo ſimile de artibus
& de legibus:quia artes & ſcientiæ totam effica
tiam habent ex ratione.ſed leges nõ ſic.Imo ma
gnam efficatiam habēt ex diuturnitate & aſſue-
factione.Decet ergo reges & principes obſerua
re bonas conſuetudines principatus & regni:&
non innouare patrias leges niſi fuerint recte ra-
tioni contrariæ.

¶Quid eſt ciuitas.& quid eſt regnum & qualē
oportet eſſe ipſum exiſtentem in regno & ciui/
tate. Cap.xxxii.

CIrca regimen regni & ciuitatis ut ſupe
rius dicebatur erāt quattuor pertractā
da.uidelicet qualis debet eſſe rex ſiue
princeps.quales cõſiliarii.quales iudices & qua
lis populus.Expeditis ergo tribus reſtat dicere
de quarto.ſcilicet de populo. Sed cum ad ſcien
dum qualis debet eſſe populus & quomodo de
beat ſe habere ad principantem non modicum
amminiculetur ſcire quid ſit ciuitas: & quid re/
gnum.Intendimus in hoc capitulo declarare &
diffinire quid ſit ciuitas aut quid regnū. ¶Sci
endum igitur ꝙ ciuitas ſit aliquo modo qd na
turale:eo ꝙ naturalem habemus impetum ad ci
uitatem conſtituendam. Non tamen efficitur:
nec perficitur ciuitas niſi ex opere & īduſtria ho
minum.Quæ autem ex arte humana efficiunť
diffiniuntur & cognoſcuntur potiſſime ex fine
& bono:ad quod ordinatur . ut potiſſime ſcimꝰ
quid ſit domus : & qualis debeat eſſe domus:ſi
ſciuerimus ipſam eſſe factam propter hoc bonū
ut nos defendat a pluuiis & caumatibus quare ſi
ſcire uolumus quid eſt ciuitas. enumeranda ſunt
bona illa ad quæ deſeruit conſtitutio ciuitatis:
& aduertendum eſt ꝙ bonorum illorum ſit po
tius.Narrat quidem philoſophus tertio politi-
corum uolens diffinire quid ſit ciuitas : ſex bo
na ad quæ ciuitas ordinatur. ¶Eſt enim ciuitas
conſtituta. Primo propter communicationem
loci ut homines ſimul cohabitent. Conſurgit
enim ex hoc quædam iocunditas & delectatio.
Nam nullus ſine ſocio iocunda eſt poſſeſſio.Si
quis enī magna multitudine argenti & auri pol
leret:& omnibus uictualibꝰ abundaret:& tamē
non uiueret in ſocietate:ut alii ſuam magnificē
tiam perciperent & ut eis ſua bona communica
re poſſet:non multum reputaret illa.Facta eſt er
go ciuitas:ut homines ſimul in uno loco uiuen-
tes iocunde & delectabiliter conuerſetur.¶Se/
cundo ciuitas eſt conſtituta non ſolum propter
iocunde & delectabiliter conuerſari:ſed propter
ipſum uiuere.Nam homines in eadem ciuitate
exiſtentes deſeruiunt ſibi ad uitam:& unus alte
ri ſubuenit in his quæ ſunt neceſſaria uitæ.ꝙ ſic
eſſe non poſſet ſi homines ſollicitari morarenť.
¶Tertio facta fuit ciuitas compugnationis gra
tia:& propter non iniuſtum pati.Nam quia ho/
mo unus ſolitariam uitam ducens:non eſt ſuffi
ciens reſiſtere impugnantibus & uitare iniurias
& iniuſtitias ſibi factas:conſtituta fuit ciuitas ut
homo qui ſolitarius eſt ſe nõ poteſt tueri ab ho
ſtibus:exiſtens pars multitudinis:tute & abſque
formidine uiueret. ¶Quarto fuit ciuitas ordia

ea propter cōmmutationes & contractus. Dice
batur enim ſupra cum de legibus tractabamus
ꝙ facere commutationes & contractus erant ſe
cundum ius gentium:& erat proprium humāo
generi. Quia enim nullus homo ·habet omnia
ſufficientia ad uitam:niſi commutet ea quibus
abundet in illa a quibus deficit. Ideo neceſſariæ
fuerunt emptiones uenditiones commutatio/
nes.conſtituta fuit ciuitas ut homines ſimul cō
uiuerēt. ¶Quintum bonum ad quod ciuitas or
dinatur eſt communicatio connubiorum. Nam
homines ſimul conuiuentes adinuicem amici/
tiam contrahunt:& ut firmius ſe diligant.uel ꝓ
pter aliquod aliud bonum quod uident inde cō
ſurgere iungunt cōnubia & fiunt adinuicem aſ/
fines. ¶Sextum bonum propter quod eſt ciui/
tas conſtituta eſt uiuere elegibiliter & uirtuoſe.
Nam magis poſſunt puniri delinquentes & ma
lefici:ſi homines ſimul conuiuāt in ciuitate:quā
ſi morarentur diſparſim & uitam ſolitariam du
cerent. Inde eſt igitur ꝙ timore pœnæ multi de
ſinunt malefacere & aſſueſcunt ad operationes
bonas ꝙ faciendo diſponuntur & fiunt boni &
uirtuoſi. Quoniā igitur uirtutes & opera uirtuo
ſi ſunt maxima bonorum:licet propter omnia
prædicta bona ſit aliquo modo ciuitas conſtitu
ta. Potiſſime tamen conſtituta eſt propter uiuerē
eligibiliter & uirtuoſæ.q̄re ſi maiori fine & ma/
iori bono quod intenditur in re accipienda eius
notitia. Bene dictum eſt quod dicitur.iiii.polli.
quod unitas loci communicatio connubiorum
compugnationis gratia: commutatio rerum:&
cætera talia ſunt ea ſine quibus non habet eſſe ci
uitas. Principaliter tamen: eſt ciuitas cōſtituta
propter bene & uirtuoſe & fœliciter uiuere. Si
igitur quæratur quid ē ciuitas. Dici debet ꝙ eſt
communicatio ciuium propter bene & uirtuoſe
uiuere:& propter perfectam & per ſe ſuſtinentē
uitam. ¶Viſo quid eſt ciuitas:de leui uideri po
teſt:quid eſt regnum. Nam regnum ſupra ciuita
tem uidetur addere multitudinem nobilium &
ingenuorum. Eſt enim ciuitas pars regni.& in
regno eſt maior multitudo:& ſunt plures nobi/
les & ingenui quam in ciuitate una. ¶Poteſt er
go ſic diffiniri regnum.ꝙ eſt multitudo magna
in qua ſunt multi nobiles & ingenui:uiuentes
ſecundum uirtutem ordinati ſunt ſub uno uiro
optimo:ut ſub rege. Viuere enim ſecundum uir
tutem eſt finis principaliter intētus in quolibet
ciue:in qualibet ciuitate:& in toto regno. Nam
ſecūdum philoſophum in politicis. Idem finis
eſt unus ciuis & totius ciuitatis. Sic etiam dicere
poſſumus:ꝙ idem eſt unius ciuitatis:& totius re
gni. ¶Debet.n.rex ſi ſit uerus & rectus idem in
tendere in uno ciue:& ī tota ciuitate & in regno
toto. Nam cura peruigili ſtudere debet:ut quili
bet ciuis uirtuoſe habeat:ut tota ciuitas uirtuoſa
exiſtat:& ut totum regnum bene & uirtuoſe ui/
uat. Sed ſi quilibet ciuis debet uirtuoſe ſe haberē.
quia ſecundum philoſophum in politicis.ſecū
dum ꝙ aliquis excedit alios ī potentia & digni
tate:ſic debet eos excedere in bonitate & uirtu/
te. decet nobiles & ingenuos eſſe magis bonos
& uirtuoſos quam ciues alios:propter quod re/
gem ipſum tanquam omnibus excellentiorem
decet eſſe optimum & quaſi ſemideum. Inde eſt
igitur ꝙ regnum dicitur eſſe multitudo: in qua
ſunt multi nobiles & ingenui:non quocunque
modo ſe habentes:ſed uiuentes ſecundum uirtu
tem:& ordinati ſub uno uiro optimo ut ſub re/
ge. ¶Oſtenſo quid eſt ciuitas: & quid regnum
de leui patere poteſt qualis debeat eē popul⁹ exi
ſtens in ciuitate & regno. Nā ſi ciuitas & regnū
principaliter ordinatur ad uitam bonam & uir
tuoſam. habitatores regni:& populum exiſten/
tem in ciuitate & regno:oportet eſſe talem:ꝙ ui
uat bene & uirtuoſe. In eſt ergo quod ait philoſo
phus tertio politicorum.ꝙ magis eſt ciuis abū/
dans in bonis operibus uirtuoſis. quam ſibi abū
daret ī diuitiis:uel in nobilitate generis:uel aliis
exterioribus bonis. Credunt ergo multi eſſe ci/
ues:& eſſe de regno ſi in regno habeant domos
multas poſſeſſiones magnas: ſed magis ſunt de
regno abundantes in operibus uirtuoſis & ob/
ſeruantes leges rectas & ſtatuta regni quam ha
bentes nobilitatem generis ciuilem potentiam
& multitudinē ipſorum bonorum exteriorum.

¶Quod tūc eſt optima ciuitas & optimum regnum & optimus populus quando eſt in multis perſonis mediis conſtitutus. Cap.xxxiii.

q Varto politicorū ait philoſophus ꝙ
tres oportet eſſe partes ciuitatis. Nam
hii quidem ſunt opulēti ualde. Hii āt
egeni. Hii uero tertii ſunt horum medii. Hoc
ergo modo quo diuiſa eſt ciuitas. in tres diuidi
poteſt quilibet populus.& quodlibet regnum.
Intentio autem huius capituli eſt oſtendere op
timam eſſe ciuitatem & regnum: ſi ibi ſit po/
pulus ex multis perſonis mediis conſtitutus.
¶Tangit autem philoſophus quarto politico/
rum quattuor ex quibus ſumi poſſunt quattuor
uiæ:oſtēdentes meliorem eſſe policiam uel me
lius eſſe regnū & ciuitatem:ſi ibi ſit populus abū
dans in multitudine mediarum perſonaꝝ. Pri/
ma uia ſumitur ex eo ꝙ talis populus magis ra
tionabiliter uiuit. Secunda ex eo ꝙ inter ipſos
habet eſſe maior dilectio. Tertia: quia ibi maior
æqualitas. Quarta quia eſt ibi minor inuidia:
& minor contemptus. ¶Prima uia ſic patet. Nā
ſi ī populo ſint multi ualde diuites: & multi ual
de pauperes & paucæ perſonæ mediæ:uix aut
nunquam rationabiliter uiuet. Nam multum di
uites:ad multum pauperes neſciunt rationabi/
liter ſe habere:ſed modica occaſione ſumpta eis
manifeſte nocent. Sic etiam multum pauperes
ad nimium diuites neſciunt ſe rationabiliter ge
rerē. Inſidiantur enim eis quomodo poſſint aſtu
te & latenter eorum prædari bona. Sed ſi ī po
pulo ſint multæ perſonæ mediæ: ceſſabunt hu/

iuſmodi nocumenta: & de facili rationi obe/diunt. Hoc eſt quod dicitur poli. quarto ꝙ quoniam mediocre eſt optimum: optima eſt poſſeſſio media. quia facilius rationi obediet. Nam ſi una pars ciuitatis ſit ſuperingenua: ſuperpotentes & ſuperdiuites. Alia uero huic contraria ſit ſuperegena ſuperdebilis & ualde uilis. difficile ē rationem ſequi. Nã hii quidem uidelicet ſuppotentes fient iniurioſi. Hii autem ſuperpaupe/res fient nequam ualde aſtute & latenter iſidiant̃ diuitibus. ¶ Secũda uia ſumitur ex mutuo amore q dēt eſſe inter exiſtentes in eodē regno inter commorantes in eadem ciuitate. Nam ut dicit̃ quarto ethicorum. iſti uidelicet pauperes nimie amant principes. ideſt potentes & diuites. Hæc autē ut ibi ſubditur ſunt ualde nociua ciuitati. Vt ergo ſit mutuus amor inter ciues: bonum eſt propter hoc abundar̃. in perſonis mediis. ¶ Tertia uia ſumitur ex æqualitate & iuſtitia quæ ē ſeruanda in ciuitate. Nam ut ait philoſophus: excedentes in euſortuniis potentiis diuitiis & ami/cis: & in aliis huiuſmodi bonis neſciunt ſubiici. Qui autem ſecundum exceſſum ſunt indigen/tes & pauperes: neſciunt principari. quare ſi po/pulus ſit ſolum ex duabus partibus conſtitutus: ex nimis diuitibus & nimis pauperibus & pau/cæ aut nullæ ſint ibi perſonæ mediæ: de difficili ſeruabitur ibi æqualitas & iuſtitia: ſed diuites penitus uolentes principari & ſuppeditare alios. Alii uero cõtra nitentes diſſenſionem faciunt & ſi contingat pauperes optinere: quia principari non nouerunt male tractabunt diuites & potentes. Quarta uia ſumitur: ut uitetur inuidia & cõtemptus. Nam pauperes ut dicitur quarto politicorum: maxime inuident diuitibus & maxime diuites contemnunt eos nulla ſocietas eſt bene durabilis ubi eſt multa inuidia & contemptus. quare optimus eſt populus ex multis perſonis mediis conſtitutus. quia tunc de facili rationa/biliter uiunt ad inuicem ſe diligere: reſeruabitur inter ipſos æqualitas & iuſtitia. Non erit inter illos contemptus & inuidia. Non enim habebit unus unde alium contemnat: nec unde ei inui/deat: uidens ſe ei quaſi æqualem exiſtere & non eſſe magnũ exceſſum ĩter ipſos: huic auctoritati atteſtat̃: ꝙ ſobó ideſt karẽdas & Lyurgus tradiderũt de polliciis. Dixerunt. n. eas cõſtituendas eſſe ex perſonis mediis. Decet ergo reges & prĩcipes adhiber̃ cautelas ut in regno ſuo abundẽt multæ perſonæ mediæ: ut ne aliis ad nimiã paupertatem deuenientibus efficiantur reliqui nimis diuites: quod fieri poterit ſi non pro quacũ ꝗ cauſa liceat ciuibus paternas poſſeſſiones uendere: non quibuſlibet indifferenter liceat quaſcunꝗ poſſeſſiones emere adhibenda eſt debita diligentia circa emptionẽ & uenditionem agrorum & terrarum poterit aliqualis æqualitas reſeruari inter ciues.

¶ Quod expedit populo cum magna reuerẽtia obedire regibus: & cum ſumma diligẽtia leges regias obſeruare. Cap. xxxiiii.

Conſequitur autem populus quantum ad præſens ſpectat tria. ſi cum magna diligentia obediat regibus & principibus & obſeruet leges regias. ex quibus triplici uia uenari poſſumus quantum ſit utile & expe/diens populo: obedire regibus & principibus & obſeruare leges. ¶ Primo enim ex hoc cõſequitur populus: uirtutes & maxima bona. ¶ Secundo ex hoc conſurgit ſalus regni & ciuitatis. ¶ Tertio ex hoc oritur pax & tranquilitas ciuiũ: & habundantia exteriorum rerum. ¶ Prima uia ſic patet. Nam ut dicebatur in præcedentibus: intentio legiſlatoris eſt inducere ciues ad uirtutem. In recta enim pollicia ut uult philoſophus circa principium quarti polli. Eadem ē uirtus boni ciuis & boni uiri & per idem ſiue per eoſdem mores eſt aliquis bonus ciuis & bonus homo. Eſt quidem aliquis bonus ciuis ſi bene obediat principãti: & ei cuius eſt leges ferre. quare ſi principás recte regat populum ſibi commiſſum. Et quia intentio eius eſt inducere alios ad uirtutem: cum uirtus faciat habentẽ bonum: & opus bonum oportet in recto regimine: ꝙ bo/nus ciuis ſit bonus homo: & qui bene ſubiicitur regi ſit bonus uir. Si enim Rex non intenderet ꝙ ſibi ſubiecti eſſent boni & uirtuoſi: iam non eſſet rex. ſed tyrannus. Si ergo quilibet ciuis debet intendere ut ſit bonus & uirtuoſus: eo ꝙ uirtu/tes ſunt maxima bona: cum ſumma diligentia ſtudere debet ut Regi obediatur. & ne præuaricentur leges & præcepta eius: omnibus enim tã nobilibus quam ignobilibus neceſſaria eſt obedientia regia & obſeruantia legum. Imo tanto magis eſt hoc expediens nobilibus quam ignobilibus quanto decentius eſt eos eſſe bonos & uirtuoſos. ¶ Secunda uia ad inueſtigãdum hoc idem ſumitur ex eo ꝙ ex obedientia regis & ex obſeruatione legum oritur ſalus regni & ciuitatis. Credunt eni aliqui ꝙ obſeruare leges & obedire regi ſit quædam ſeruitus. Sed ſecũdum philoſophum quinto polliticorum hoc non eſt ſeruitus. ſed libertas. Ignorant enim quid eſt libertas: dicentes obſeruare leges & obedire regibus eſſe ſeruitutem. Cum enim beſtiæ ſint naturæ ſeruilis: quanto quis magis accedit ad naturam beſtialem: tanto eſt magis naturaliter ſeruus. eſſe quidem ſceleratum & affectatorẽ belli & turbatorẽ pacis: uelle uiuere ſine freno & ſine lege ſecundũ ſentẽtiã philoſophi & ſecundum dictum Homeri. Eſt eſſe magis beſtiam quam hominẽ. quare non obſeruantes leges nolentes obedire regibus & ſuperioribus ſunt magis beſtiæ quã homines & per cõſequẽs ſunt magis ſerui ꝗ liberi. Saluat̃ itaꝗ ſal' regni & ciuitatis. habitatores regni efficiuntur liberi: ſi obediãt regibus & obſeruent leges. Quanta autem ſalus ſurgat in re/gno ex obedientia regis: ſufficienter oſtenditur ſi conſiderentur uerba philoſophi quarto polli.

qui comparat Regem ad regnum ſicut animam
ad corpus. Nam ſicut anima corpus regit & con
ſeruat:ſic rex regit & conſeruat regnum. & ſicut
anima eſt ſalus: & uita corporis. ſic Rex ſi recte
pricipet:uneſt ſalus & uita regni. Quare ſicut peſ
ſimum eſt corpori delinquere animam & nõ re
gi per eam. Sic peſſimum eſt regno deſerere le/
ges regias & præcepta legalia & non regi per re
gem. ¶ Tertia uia ad oſtendẽdũ hoc idem:ſumi
tur ex eo ꝙ ex obedientia regia. & ex obſeruatio
ne legum oritur pax & trãquillitas ciuium & ha
bundantia exteriorum rerum. Nam ut ſupra di.
cebatur. leges etiã & legiſlatores. ut reges & prĩ
cipes coactiuam habent potentiam:ut qui amo.
re honeſti per increpationes paternas & amicõ/
rum non retrahitur ab operibus ſceleratis: ſaltẽ
timore pœne retrahantur ab illis. Expediens. n.
fuit regno & ciuitati habere aliquem regem uel
aliquem principantem:ne malefici turbarent pa
cem ciuium. Intendere enim debet quilibet le/
giſlator:ut corda ciuium ſint tranquilla: & ut ci
ues uiuant pacifice & unanimes. Vnde & philo.
ſophus primo rethori. uidetur uelle ꝙ ſic ſe ha/
beant legiſlatores ad animas:ſicut medicina ad
corpora. Nam ſicut medicus intendit ſedare hu
mores ne inſurgat morbus & bellum incorpo/
re. Sic legiſlator intendit placare corda ſedare
animas:ne inſurgat rixa & diſſenſio ĩ regno aut
in ciuitate. Inde eſt ergo quod dicitur primo re
thori. ꝙ non tantum nocet peccare contra præ/
cepta medici quantum conſueſcere non obedi/
re principi eſt enim anima maius bonũ quam
corpus. & pax ciuium & eorum qui non ſunt in
regno potior eſt q̃ equalitas humorum uel q̃ ſa
nitas corporum. Summo ergo opere ſtudere de
bet populus & oẽs habitatores regni circa obe/
dientiam regiam. & obſeruatiõem legum cum
ex hoc conſurgat tantum bonum: quantum bo
na eſt pax & tranquillitas exiſtẽtium in regno.
Cõſurgit etiam ex hoc habundantia exteriorũ
rerum. Nam exiſtente guerra in regno terræ ma
nent incultæ fiunt depredatiões:oriuntur ſterili
tates:deducũtur habitatores regni ad inopiam.
Si ergo conſideretur quantum bonum aduenit
ex rege non ſolum regibus recte regentibus:ſed
etiam dato ꝙ in aliquo tyrannizarent ſtuderet
populus obedire illis. Nam magis eſt tollerabi/
lis aliqualis tyrannides principantis:quã ſit ma
lum. ꝙ conſurgit ex inobedientia principis: &
ex præuaricatione mandatorum eius.

¶ Qualiter ſe debent habere ciues & uniuerſali.
ter habitatores regni:ne Reges prouocentur ad
iracundiam contra ipſos. Cap. xxxv.

P Oſtquam docuimus populum & om
nes habitatores regni:ut obediant re.
gibus & obſeruent eorum leges uolu
mus in hoc capitulo declarare qualiter ſe habere
debeant exiſtentes in regno:ne reges prouocen
tur ad iracundiam contra ipſos. ¶ Ita autem ſe/
cundum philoſophum in principio ſecundi re/
tho. Eſt triſtitia proueniens ex appetitu apparẽ/
tis punitiones:propter apparentem paruipenſio
nem eorum quæ in ipſum:aut in aliqua ipſius
aut in aliqua quæ ordinãtur ad ipſum. Nunquã
enim ira ſine triſtitia eſt. Appetit autem iratus ap
patenter. i. manifeſte punire eos qui paruipen/
dunt ipſum:uel aliqua quæ ſunt ipſius: uel ea q̃
aliquo modo ordinantur ad ipſum. Cum ergo
quis aliquo dictorũ modorum manifeſte forefa
cit in alium:ille triſtatus ex appetitu punitionis
dicitur iraſci. Ciues itaq; ut nõ ꝓuocẽt reges ad
iram nõ debent forefacere. nec regẽ nec in ea q̃
ſunt ipſius. nec in illa quæ aliquo mõ ordinãtur
ad ipſum. Prĩo quidẽ expedit eis q̃ ſunt ĩ regno
ut non incurrant regiam iram non forefacere ĩ
ipſum regem. ¶ Regi autẽ duo debẽtur: honor
& obedientia. Eſt enim rex capus regi. caput au
tem ad alia membra dupliciter comparatur. Prĩ
mo quidem quia eſt altius & excellentius illis.
Secundo uero quia ea dirigit in actiões ſuas. In
capite enim uiget ſenſus & ymaginatio per quã
dirigimur in operatiões noſtras. Sic rex excellẽ
tior eſt omnibus illis qui ſunt in regno. Rurſus
quia eius eſt leges ferre. & quia in rege maxime
uigere debet ſenſus & prudentia. ad ipſum ſpe/
ctat per ſe & per alios dirigere eos qui ſunt in re
gno. Ratiõe ergo quia rex eſt excellentior aliis
ei debetur honor & reuerentia. Ratione uero qa
ipſius eſt dirigere alios debeſ ei ſubiectio & obe
dientia. Quare dupliciter poteſt forefieri ad re/
gem ab hiis qui ſunt in Regno. Primo ſi non ei
exhibeant honorem debitum & reuerentiam di
gnam. Secundo ſi non ſint ei ſubiecti & obediẽ
tes:obſeruando eius leges & mandata. Cum eñ
hæc duo:honor uidelicet & obedientia ſubtra/
huntur a rege merito prouocatur ad iram. Ideo
dicitur. ii. rethoricorum ꝙ iraſcimur hiis qui te
nentur uel conſueuerunt nos honorare. ſi nõ ſic
ſe habeat. Et eſt ratio:quia ſic ſe habentes uidenẽ
nos deſpicere. Nam ſi nos non deſpicerent im/
penderent nobis honorem dignum. Sic etiam
ibidem dicitur ꝙ & ad minores iraſcimur ſi nõ
ſic ſe habeant ut debent. uel ſi faciant contraria
eorum quæ debent. quod maxime contingit: ſi
tranſgrediuntur mãdata ſuperiorum & nõ obe
diunt regi:quaſi præexcellenti. ¶ Viſo quomõ
habitatores regni non debẽt prouocare regem
ad iram:forefaciendo in ipſum:non exhibere ei
debitum honorem & obediẽtiam condignam.
Reſtat uidere:quomodo non debent ipſum ꝓ/
uocare forefaciendo in eos qui ſunt eius & qui
pertinent ad ipſum. Ad regem autem pertine/
re uidentur quattuor genera perſonarum. uide/
licet parentes & uniuerſaliter omnes cognati
uxor filii & ſubditi. Spectat itaq; ad habitato.
res regni ſi uolũt regem ad iram prouocare nõ
ſolum non forefacere in ipſum regem: ſed etiã
non forefacere in cognatos:uxorẽ filios. & uni.
uerſaliter in omnes ſubiectos regi. & quia oẽs

Digitized by Google

qui ſunt in regno ipſi regi ſunt ſubditi forefacit in regem quotienſcunq; alicui exiſteti in regno efficitur iniuria aliqua. Hoc eſt ergo quod dicitur ſecundo reth. capitulo de ira: ꝙ iraſcimur forefacientibus in parentes: filios uxores. & ſubiectos: eo ꝙ turpe ſit ipſis non auxiliari. ¶ Tertio ſpectat ad habitatores regni non forefacere i ea quæ aliquo modo ordinantur ad regem. Huiuſmodi autem ſunt poſſeſſiones proprie & debita iura regni. quia in hoc uidentur ipſum contennere & paruipendere ſi iniuſte & abſq; iuſſione regia manum apponāt in ea quæ ad regem ſpectant. Decet ergo omnes ciues & uniuerſaliter omnes habitatores Regni ab ipſa infantia prouocare filios ad dilectionem regis. Inſtruere eos quomodo debeāt honorare regem obedire ei: non forefacere i cognatos eius: nec in filios: nec in aliquas perſonas ei ſubiectas. nec in aliqua iura regni. Peſſimum eſt enī ut dicitur quinto polliti. non inſtruere pueros ad uirtutem & ad obſeruantiam legum utilium: & ad obſeruandum ea quæ requirit pollicia uel regimē regni i quo ſemp. n. amamus prima magis: & illud ad quod primo inſtruuntur iuuenes ſunt magis proni ad obſeruandum.

¶ Quomodo reges & principes debeant ſe habere ut amentur a populo. & qūo ut timeantur: & ꝙ licet utrunq; ſit neceſſarium: amari tamen plus debent appetere ꝙ̄ timeri. Cap. xxxvi.

q Voniam in primo libro promiſimus nos dicturos: qūo reges & principes debeant ſe habere ut amentur in populo: & quomodo ut timeātur. uolumus hic exequi qualiter fieri hoc contingat. ¶ Sciendū itaq; ꝙ ut reges & principes cōmuniter amentur i populo: tria potiſſime in ſe habere debent. Prio quidem eſſe debent benefici & liberales. Secundo fortes & magnanimi. Tertio æquales & iuſti. ¶ Primum autem ſic patet. Nam uulgus nō percipit niſi ſenſibilia bona. ideo beneficos & liberales in nummiſmata: & in ea quæ poſſunt nūmiſmate menſurari amat' & reueretur. Ideo dicitur rethori. ſecūdo capitulo de amore. ꝙ populus amat & honorat beneficos in pecunia & liberales. ¶ Secundo ut reges amentur in populo: debēt eſſe fortes: & magnanimi: ponētes ſi oporteat ſeipſos pro bono cōmuni & defenſione regni. nam populus ualde deligit fortes & magnanimos exponentes ſe pro bonis cōmunibus. credit enim per tales ſalutem cōſequi. Ideo dicitur ſecūdo rethori. ꝙ quia diligimus beneficos i ſalutē. i. eos qui poſſunt nobis benefacere nos ſaluando & liberādo. Ideo diligimus fortes & cordatos. ¶ Tertio ut reges diligantur a populo: decet eos eſſe iuſtos & æquales. Nam maxime prouocatur populus ad odium regis ſi uiderit ipſum non obſeruare iuſtitiam. Ideo dicitur ſecundo rethori. ꝙ iuſtos maxīe diligimus. ¶ Viſo qūo reges & principes debeant ſe habere ut amentur a populo. Videre reſtat qūo ſe habere debent ut timeantur ab eis. Potiſſime autem timentur potentes ut patet in ſecūdo rethoricorum: propter punitiones quas exercent in ſubditos. In punitione autem tria ſunt cōſideranda. uidelicet punitionem ipſam perſonam punitam. & modum puniendi. ¶ Quantum ergo ad punitionem: timentur reges & principes: ſi in eos qui ultra modum regnum & polliciam perturbant: inexquiſitas crudelitates exerceant. Ideo dicitur ſecundo retho. quod homines timent eos de quibus ſūt conſcii feciſſe aliquid dirum. ¶ Secundo timentur reges & potentes non ſolum ratiōe punitionis diræ: ſed etiam ratione perſonarum punitarum. Nam iuſtus pro iuſtitia nulli parcere dēt. Ideo dicitur ſeptimo polli. ꝙ bene operās nulli parcit. qa nec pro patre nec pro filio nec ꝓ amico nec pro aliquo alio dimitiendū eſt operari iuſte & bene. tunc itaq; ratione perſonarum puitarum timētur reges & pricipes qñ nec amicis nec aliis parcūt. ſi uiderint eos forefacere. Timet igitur tunc quilibet ex populo: forefacere. cogitans ſe non poſſe punitionem effugere. Imo ut uult phūs ſeptimo polliticorum. Decet reges & potētes ut magis timeantur: & ut uirilius obſeruent iuſtitiam magis punire & ſeuerius ſe gerere cōtra amicos ſi cōtingat eos ualde forefacere ꝙ̄ cōtra alios. ¶ Tertio timenſ reges & principes rōne modi puniendi: quod fieri contingit: cum ad eorum iudices ꝙ præpoſitos latenter & caute ſe gerunt in punitionibus exequēdis: & in iuſtitia facienda: & mali effugere non poſſunt. quin puniantur. Ideo dicitur ſecundo rethoricorum. ꝙ latitiui magis timentur ꝙ̄ manifeſti. ¶ Viſo quo mō reges & principes ſe habere debeāt ut amentur: & quomodo ut timeantur de leui patere poteſt & licet utrunq; ſit neceſſarium. amari tamen magis appetere ꝙ̄ timeri. Dicebatur enim ſupra ꝙ principalis intentio regis & cuiuſcūq; principantis eſſe debet inducere alios ad uirtutē. Omne ergo bonum per: quod ciues ſunt magis bōi & uirtuoſi debet eſſe magis intentū a legiſlatorī. Cum ergo ciues & exiſtētes in regno ſi bñ agāt & obſeruent leges & mādata regis ex amore honeſti & ex dilectione quā habent ad bonum cōmune & ad regem: ſint magis boni & uirtuoſi: ꝙ̄ ſi hoc facerent timore pœnæ & ne punirētur. magis debent appetere reges & principes amari a populis. & ꝙ amore boni populi bene agant ꝙ̄ timeri ab eis & ꝙ tiore pœnæ cauere ſibi ab actibus malis utrunq; enim eſt neceſſarium timeri & amari. Nam non omnes ſunt adeo boni & ꝑfecti: ꝙ ſolo amore honeſti & boni communis & ex dilectione legiſlatoris: cuius eſt intendere commune bonum: quieſcant male agere. oportuit ergo aliquos inducere ab bonum & retrahere a malo timore pœnæ. Eligibilius tamen eſt amari ꝙ̄ timeri ut eſt per habita manifeſtum.

¶ Incipit tertia pars tertii libri: de regimine prīcipum. In qua tractatur quomodo regenda ſit ciuitas aut regnum tempore belli.

¶ Quid eſt militia & ad quæ eſt inſtituta: & quod omnis bellica operatio ſub militia continetur. Cap.i.

PEractis partib' duabus huius tertii libri quia oſtenſum eſt quid ſenſerunt antiqui philoſophi de regimine ciuitatis & regni. & determinatum eſt: q̄liter ſit ciuitas atq; regnum a tēpore pacis. Reliquum eſt tractare de tempore bellico: ut ſciant reges & pricipes qualiter cō mittenda ſint bella. Nam ut plurimum bellorū induſtria: ut patet per Vegecium in de re militari. plus confert ad optinendam uictoriam: q̄ faciat multitudo uel fortitudo bellantium. opus autem bellicum ut patebit in ſequendo. continetur ſub militari. quare ſi de opere bellico tractare uolumus. Videndum eſt quid ſit militia & ad quid ſit inſtituta. ¶ Sciendum igitur militarem eſſe quandam prudentiam ſiue quandam ſpeciem prudentiæ. Poſſumus autem quantum ad p̄ſens ſpectat diſtinguere: quinq; ſpecies prudentiæ. uidelicet prudentiam ſingularem. yconomicam: regnatiuam: polliticam ſiue ciuilem: & militarem. ¶ Dicitur enim aliquis habere ſingularem uel particularem prudentiam: quando ſeipſum ſcit regere & gubernare & hæc ē maior prudentia: q̄ yconomica & regnatiua. Nam minus eſt ſcire regere ſeipſum: quam ſcire regere familiam & ciuitatem aut regnum. ¶ Secunda ſpecies prudētiæ dicitur eſſe yconomica. Nam prudens ex hoc aliquis dicitur ut patet ex ſeptimo ethicorum: quia bene conſiliari & bene dirigere ad bonum finem. ubi ergo reperitur alia & alia ratio boni: ibi reperitur alia & alia ſpecies prudētiæ quare cum bonum domeſticum & bonum totius familiæ ſit aliud bonum a bono alicuius ſingularis perſone. Sicut bonum commune eſt aliud a bono aliquo ſingulari. Iconomicam ſiue prudentiam per quam quis ſcit regere domum & familiam: oportet eſſe aliam a prudentia: quia quis nouit ſeipſum regere. ¶ Tertia ſpecies prudentiæ dicitur eſſe regnatiua: uel legum poſitiua. Nam ſicut perſona aliqua ſingularis eſt pars domus ita domus eſt pars ciuitatis & regni. & ſicut bonum commune eſt aliud a bono alicuius ſingularis p̄ſonæ. ſic bonum ciuitatis & Regni eſt aliud a bono domeſtico. Prudentia uero regnatiua & legum poſitiua. i. prudentia quæ requiritur in rege & principāte: cuius eſt leges ferre & regere regnum & ciuitatem: eſt alia a prudentia yconomica quæ requiritur in patrefamilias: cuius eſt gubernare domum. ymo quanto bonum ciuitatis & regni excedit bonum domeſticum: & bonum alicuius particularis perſonæ tanto prudentia quæ requiritur in rege oportet excedere prudentiam patriſfamilias. uel prudentiam alicuius particularis hominis. Propter quod bene dictum eſt ꝙ ait Vegecius in primo libro de re militari. ꝙ neq; quēquam magis decet uel meliora ſcire uel plura quam principem: cuius doctrina omnibus ſubiectis prodeſſe poteſt. Inde eſt igitur ꝙ in erudiendo reges & principes: hunc totalem librum diuiſimus in tres libros. quia in primo libro docuimus regem eſſe prudentem prout rex aut principes eſt quædam perſona in ſe & prout habet ſeipſum regere. In ſecundo uero docuimus ipſum ut eſt paterfamilias: & ut habet diſpenſare bona domeſtica. In tertio uero eruditur Rex aut principes ut eſt caput regni aut principatus. & ut habet ferre leges & gubernare ciues. Omnes autem tres prudentias decet habere regem. uidelicet particularē: yconomicam & regnatiuam. ¶ Quarta ſpecies prudētiæ dicitur eſſe pollitica ſiue ciuilis. Nam ſicut in principante requiritur excellens prudentia qua ſciat alios regere. Sic in quolibet ciue requiritur prudentia aliqualis qua noſcat adimplere leges & mandata principantis. Non enim ſic obſequitur ciuis principāti aut regi ſicut martellus fabro. quia in martello nulla ē cognitio: ſed ſolum agitať a fabro. Sed in ciue requiritur prudentia aliqua per quam habeat bonam opinionem de hiis quæ imperantur a Rege. ¶ Differt autem hæc prudentia a prudentia particulari: quam collocauimus in prima ſpecie. Nam aliud eſt ꝙ ſciat ſe regere ut ē aliquid in ſe. & aliud ut ſubiectus principanti. Nam & ſi quis ſolitariam uitam duceret: adhuc oporteret ipſum habere aliqualem prudentiam qua ſciret ſe regere & gubernare: non tamen eſſet in ipſo prudentia ciuilis nec yconomica nec regnatiua. quia non eſſet ciuitas nec pars ciuitatis. ¶ Quinta ſpecies prudentiæ dicitur eſſe militaris. Nam regimen regni & ciuitatis: ſi ſit rectum & ordinatum: aſſimilatur hiis quæ uidemus in uno & eodem homine. Sicut ergo quilibet homo habet duas uirtutes animæ. Vna per quam ſequitur bonum & fugit malum. Et aliam per quam aggreditur: & reſiſtit prohibētibus. Sicut quilibet ciuitas & regnum indiget duplici uirtute & duplici prudentia. uidelicet legum poſitiua & militari. ut per legum poſitiuam tota ciuitas & totum regnū proſequatur proficua & fugiat nociua. Per militarē uero & per operationem bellicam aggrediatur & ſuperet impedientia: & ꝓhibentia. Militaris ergo eſt q̄dam ſpecies prudētiæ per quam ſuperātur hoſtes: & prohibentes bonum ciuile & commune. ¶ Ex hoc autem apparet ad quid ſit milicia iſtituta. Nā ſicut leges ut ſupra oſtendebatur principaliter reſpiciūt cōe bonū: Sic & militia pricipaliter inſtituta eſt ad defenſionē cōmunis boni: ut ciuitatis aut regni. Quare cum cōmune bonū directe uideatur īpediri p̄ īpugnationem hoſtiū ex conſequenti uero ex ſeditiōe ipſorū ci-

Digitized by Google

uium:& ex oppræſſione debilium perſonarum.
Dicere poſſumus ꝙ ſicut ad fortem pricipaliter
ſpectat bene ſe habere in opere bellico: Ex conſe
quenti uero ſpectat ad ipſum bene ſe habere in
aliis terribilibus. Sic etiam ad milites principa/
liter ſpectat bene ſe habere in opere bellico & p
actiones bellicas opprimere impedimenta hoſti
um. Ex conſequenti uero ſpectat ad ipſos ſecun
dum iuſſionem regiam:& ſecundum mandata
principantis impedire omnes ſeditiones: ciuiũ:
& omnes oppræſſiões eorum:qui ſunt in regno:
per quas turbari poteſt tranquillitas ciuium &
commune bonum. ℭ Hanc autem ratiõem pru
dentiam uidelicet militarem: maxime decet ha
bere Regem: Nam licet executio bellorum:& re
mouere impedimenta ipſius communis boni:
ſpectet ad ipſos milites: & etiam ad eos quibus
ipſe Rex. Aut principes uoluerit committere ta
lia. Scire tamen quomodo committẽda ſint bel
la:& qualiter caute remoueri poſſit impedientia
commune bonum: maxime ſpectat ad principã
tem. ℭ Ex hoc ergo patere poteſt quales ſunt ad
miliciam admittendi. Nam milicia uidetur eẽ:
quædam prudentia operis bellici: ordinata ad
commune bonum. uidẽtur ſe habere milites in
opere bellico ſicut magiſtri & doctores in ſcien
tiis aliis. Quare ſicut nullus efficiendus eſt ma/
giſter in aliis ſcientiis: niſi conſtet ipſum eſſe do
ctum in arte illa. Sic nullus aſſumẽdus eſt ad di
gnitatem militarem: niſi conſtet ipſum diligere
bonum regni & commune & niſi ſpes habeatur
ꝙ ſit bonus in opere bellico. & ꝙ uelit ſecundũ
iuſſionem principantis impedire ſeditiões ciui
um: pugnare pro iuſtitia & pro iuribus remoue
re quæcũꝙ impedire poſſunt commune bonũ.
ℭ Ex hoc etiam patere poteſt omnem bellicam
operationem contineri ſub militari. Nam licet
bellare contingat homines pedites uel etiã eq/
ſtres non exiſtentes milites. debent tamen mili
tes eſſe magiſtri bellorum & ordinatores alio/
rum in bello. ideo ſub militari dicitur opera bel
lica contineri.

ℭ Quæ ſunt regiones illæ in quibus ſunt me/
liores bellatores:& ex quibus artibus eligendi
ſunt homines bellicoſi. Cap. ii.

Idetur quantum ad præſens ſpectat in
u opere bellico duo neceſſaria eſſe ſtren
nuitas bellandi. & prudentia erga bel
la quare ſi ſcire uolumus i quibus regiõibus me
liores ſunt bellatores oportet attendere circa p̄
dicta duo. ℭ In partibus igitur nimis propinq̄
ſoli non ſunt eligendi bellantes. quia in eis defi
cit ſtrennuitas & animoſitas circa bellum. ut ait
philoſophus. vii. polliticorum. Ratio autem hu
ius aſſignatur a uegecio primo libro de re mili/
tari capitulo ſecũdo. ubi dicitur ꝙ natiões quæ
uicine ſunt ſoli nimio calore ſiccatæ. amplius q/
dem ſapiunt: ſed modicum habundant in ſan/
guine. & propterea non habent cõſtantiam pu
gnandi neꝙ fiduciam. quia naturaliter metuũt
uulnera. Nam cum naturaliter habeant modi/
cum ſanguinis naturaliter timẽt ſanguinis amiſ
ſionem. non ergo ſunt prompti ad bella nec ad
percuſſiones. ℭ Rurſus in partibus ſeptentriona
libus & nimis a ſole remotis non ſunt eligendi
bellantes. & qa ſi illis eſt ſanguinis copia: ut uul
nera non metuant. tamen propter ſanguinis ha
bundantiam & impetum ſunt quaſi furibundi
& imprudentes. Ideo non omnino ſunt utiles
operibus bellicis. quia conſilium & prudentia ĩ
dimicãdo non eſt modicum utilis. Experimen/
to enim uidemus & plane hoc uult philoſoph⁹
ſeptimo polliti. ꝙ gentes nimis propinquæ ſoli
habundant ſagacitate & induſtria: ſed deficiunt
impetu & animoſitate. Gentes uero a ſole remo
tæ econtrario prudentia deficiunt & animoſita
te ſuperant. quare ſi tam animoſitas quam indu
ſtria neceſſaria eſt in bellis: ex neutris partib⁹ eli
gendi ſunt bellatores. ſed ex regione media: nec
omnino a ſole remota: nec omnino ſoli propin
qua eligendi ſunt bellantes: ut tam prudentia ꝙ̃
animoſitate participent. ℭ Aduertendum tamẽ
cætera talia documenta accipiẽda eſſe ut in plu
ribus. Nam in omnibus partibus ſunt aliqui in
duſtres:& aliqui animoſi ut plurimum ſoli pro/
pinqui animoſitate deficiunt. remoti uero pru/
dentia. ℭ Aduertendum etiam ꝙ licet in bellis
tam animoſitas ꝙ̃ etiam prudentia ſit neceſſaria:
magis tamen animoſitas eſt utilis. Ideo & ſi gen
tes omnino propiquæ ſoli:& omnino remotæ
non ſunt penitus utiles actibus bellicis: magis ta
men inter medias regiões eligẽdæ ſunt ad ope
ra bellica remotiores a ſole: quam propinquio/
res: ut magis animoſitate participent. ℭ Viſo ex
quibus partibus meliores ſunt bellatores. Vide
re reſtat: ex quibus artibus eligendi ſunt bellan/
tes. Enumeranda ſunt igitur ea quæ requirũtur
in hominibus bellicoſis: ut ſciamus quales ho/
mines ſunt eligendi ad bellum & ex quibus ar/
tibus ſunt aſſumendi bellantes. ℭ Sciendum er
go ꝙ cum bellantes debent habere mẽbra acta
& aſſueta ad percutiendum non debeant horre
re ſanguinis effuſionem debeãt eſſe animoſi ad
inuadendum & etiam potentes ad tolerandum
labores. Dicere poſſumus ꝙ Fabriferrari & Car
pentarii utiles ſunt ad opera bellica. quia ex ar/
te ſua habent brachia acta & aſſueta ad percutiẽ
dum. Sic etiam utiles ſunt macellarii. quia non
horrent ſanguinis effuſionem. cum aſſueti ſint
ad occiſionem animalium:& ad fundẽdum ſan
guinem. Venatores etiam aprorum admitten/
di ſunt ad huiuſmodi opera. quia non ſine ma/
gna audacia contingit aliquos inuadere apros.
Sunt ergo tales animoſi & ſtrẽnui ad bellandũ.
Imo forte nõ minus periculoſum eſt: bellare cũ
apro: quam pugnare cum hoſte. Nam non timẽ
tes aprorum pericula ſignum eſt: eos non time/
re hoſtiũ bella. ℭ Rurſus uenatores ceruorum
non ſũt repudiãdi ab actibus bellicis: eo ꝙ tales
aſſueti ſunt ad labores nimios. Ex hiis ergo arti

bus propterea quæ diximus eligendi ſunt bellatores.¶Barbitonſores autem & ſutores ſi conſideretur ars propria:ad pugnam ſunt inutiles: Nam nunquam bene uibrāt clauam aut enſem. qui debet habere manum leuem:& nō eſt aſſuetus retinere in manibus niſi raſorium aut acum. Quæ enim proportio ē acus:ad lanceam:& raſorii ad clauam.Sic etiam apothecarii aucupes & piſcatores non ſunt eligendi ad huiuſmodi opera:eo ꝙ non habeant artem cōformem operibus bellicoſis. Poteſt ergo contingere ꝙ in q̃libet arte ſint aliqui bellicoſi & audaces. Aliqui uero timidi & puſillanimes.Sed quantum eſt ex genere artis:& prout ars ipſa reddit hominem aptum uel inherentem ad opus bellicum. Aliq̃ genera artium diximus utilia ad actiones bellicas:& aliqua in utilia.

¶In qua etate aſſueſcendi ſunt iuuenes ad opera bellica:& ex quibus ſignis cognoſcere poſſumus homines bellicoſos. Cap.iii.

dIximus ſupra philoſophū uelle in .vii. pol.iuuenes a .xiiii. anno ultra aſſuefiendos eſſe ad labores:fortes:ut ad labores militares & bellicoſos. Quod concordat cum Vegecio de re militari dicente:ꝙ a tempore pubertatis aſſueſcendi ſunt homines iuuenes ad militares labores.Imo quia quæ a iuuentute inchoamus nimis diligimus & delectamur in illis.Si uult legiſlator ciues bellatores facer̃ & reddere ipſos aptos ad pugnandum potius debet præuenire tempus q̃ præmittere.Nam ut ait Vegecius melius eſt:ut iuuenis exercitatus cauſetur ætatem nondum aduenisse pugnandi gratia q̃ doleat præteriſſe.¶Eſt etiam ſpecialis ro quare oporteat iuuenes ab ipſa iuuentute aſſueſcere:ad artem bellandi.quia non parua nec leuis ars eſſe uidetur armorum induſtria. Nam ſiue equitem ſiue peditem oportet eſſe bellātem.quaſi fortuitu uidetur peruenire ad palmam:ſi caret īduſtria bellandi.Tam enim pedeſtri q̃ etiam in equeſtri pugna ſunt multæ adhibendæ cautelæ.Factum eſt quidem nō prius:ſed tunc uelle addiſcere bellare:quando imminet neceſſitas pugnandi:ubi uita periculis mortis exponitur. Vt ergo bellatores habeant ſpacium addiſcendi ſingula:quæ requiruntur ad bellum:ab ipſa pubertate aſſueſcēdi ſūt ad opera bellica.Quare ſi legiſlator ut rex aut princeps debeat committere bellum uiros exercitatos & bellatores ſtrēnuos debet aſſumere.¶Viſo in qua ætate aſſueſcendi ſunt qui debēt effici bellatores ad actiones bellicas.uidere reſtat ex quibus ſignis cognoſci habeant homines bellicoſi.¶Sciendum igitur uiros audaces & cordatos utiliores eē ad bellū quā timidos. Rurſus homines fortes & duros corpore:quia potentiores ſunt uiribus:ſunt magis eligēdi ad opus bellicum. Amplius cum uideamus aliqua animalia bellicoſa. Aliqua uero timida. Homines ſimiliores animalibus bellicoſis utiliores:uidentur eſſe ad bellum.¶Tribus igitur generibꝰ ſignorum cognoſcere poſſumus bellicoſos uiros.¶Primo quidem per ſigna: ſecundū quod arguitur animoſitas & audacia. ¶Secūdo uero per ſigna ſecundum quæ oſtenditur uirilitas & fortitudo corporis.¶Tertio autē per ſigna ſecūdum quæ oſtenditur animoſitas & ſtrennuitas cordis uigilantia oculorum & erectio ceruicis. Ideo dicit Vegecius:ꝙ adoleſcens martio operi depudandus debet eſſe uigilantibus oculis & erecta ceruice.Signa uero p q̃ oſtēdit̃ fortitudo corporis & uires membrorum ſunt duricies carnis & compactio neruorum muſculorum & lacertorum.Nam ſecūdum philoſophum octauo poli.opus bellicoſum & induſtria mentis oīno requirunt modum contrarium. Nam ut ſcribit̃ in ſecundo de anima molles carne aptos mente dicimus.Sed econtrario dicimus:duri carne habentes compactos neruos & lacertos ſunt uiroſi & fortiores corpore:ſunt aptiores ad pugnam. Signa uero conformantia nos animalibus bellicoſis ſunt magnitudo extremitatum & latitudo pectoris. Videmus enim leones & aīalium fortiſſimos habere magna brachia & lactum pectus. Quando igit̃ in homine uidemus ꝙ ſit uigilans oculis:erectus ceruice:durus in carne:compactꝰ in neruis & muſculis habens longa brachia & latum pectus debemus arguere ipſum eſſe bellicoſum & aptum ad pugnam. Tales ergo quærēdi ſunt bellatores.quia ut plurimum cōtingit eos eſſe aptos ad actiones bellicas.

¶Quæ & quot habere debēt homines bellicoſi ut bene pugnent.& ut eos ſtrennue bellare cōtingat. Cap.iiii.

qVantum ad præſens ſpectat: enumerare poſſumus octo:quæ habere debent homines bellatores : ſecundum quæ quantum ad præſens ſpectat inueſtigare poterimus quos aut q̃les bellatores debet rex aut princeps eligere.¶Primo enim oportet ut pugnatiuos homines poſſe ſuſtinere magnitudinem pōderis. ¶Secundo poſſe ſufferre quaſi aſſiduos membrorum motus & labores magnos. ¶Tertio poſſe tolerare parcitatē uictus.¶Quarto nō curare de incommoditate iacendi & ſtandi. ¶Quinto quaſi non appreciari corporalem uitam.¶Sexto non horrere ſanguinis effuſionē. ¶Septimo habere aptitudinem & induſtriam ad protegendum ſe & feriendum alios.¶Octauo uerecundari & erubeſcere eligere turpem fugam.¶Eſt enim primo neceſſarium bellantibꝰ poſſe ſuſtinere ponderis magnitudinem. Nam inermes a quacunq; parte feriantur ſuccumbūt. quare niſi qui poſſet ſuſtinere armorum pondera inutilis eſt ad bellū.¶Secundo bellātibus expedit poſſe ſufferre quaſi aſſiduos membrorum motus.Nam ſi quis in bello nō continue ſe ducat:aduerſarius non fallitur in percutiendo.quare ſemp exponit̃ ad pcutiēdū fortiores ictus expertum.eſt enim ꝙ homine cōtinue ſe ducente & mouente:uix & nunquam ad plenum aliqua

percuſſio poteſt ipſum attingere:ſed ſemper uul
nera ſubterfugit.Nã ſicut ſi ſignum ſe moueret
& non ſtaret fixum:nõ ſic de facili percuteretur
ab arcu.Sic homo ſe circunuolens.non ſic de fa
cili uulneratur ab hoſte. Continuus ergo mem-
brorum motus eſt neceſſarius ad uitandum pla
gas.Sic etiam eſt neceſſarius ad incutiendũ eas:
propter quod tales debent eſſe homines pugna
tiui:ut diu tolerare poſſint aſſiduum membrorũ
motum.℄ Tertio homĩes pugnatiuos decet nõ
curare de parcitate uictus.Non graue eſt ultra ar
morum pondera & eorum quæ requiruntur ad
defenſionem exercitus deferre in abundantia ui
ctualium copiam.ymo quia & ſi abſq; grauamie
adeſſet pugnãtibus ciborum ubertas:adhuc eẽt
eis neceſſaria abſtinentia: & non grauare ex ni-
mio cibo:ut laborem pugnandi melius tolerare
poſſent.℄ Quarto decet eos non curare de incõ
moditate iacẽdi & ſtandi. Nam expedit aliquã
do pugnantibus die noctuq; eſſe in armis pro-
pter quod nec in ſtando nec in iacẽdo eſt eis cõ
modum aut requies.℄ Quinto decet ipſos p-
pter iuſtitiã & cõe bonũ quaſi non appciari cor
poralem uitam.Nam cum tota operatio bellica
expoſita ſit periculis mortis:nunquã quis eſt for
tis aio & bonus bellator:niſi aliquo modo ſit i-
pauidus circa pericula mortis. Spectat enim ad
fortem & ad bonum bellatorem:ut innuit phi-
loſophus tertio ethicorum non curare in bello
bene mori.Tunc enim quis dicitur bene mori i
bello.quando iuſte bellans:ut pro defenſiõe
patriæ.uel aliquo alio magno bono iuſte & au-
dacter exponit ſe mortis periculis. Cum autem
quis ultra quam debeat diligit corporalem uitã
de facili eligit turpem fugam. ℄ Sexto pugnan
tes non debent horrere ſanguinis effuſionem.
Nam ſi quis cor molle habens muliebris exiſtẽs
horreat effundere ſanguinem:non audebit ho-
ſtibus plagas infligere. & per conſequens bene
bellare non poteſt.℄ Septimo decet eos habere
aptitudinem & induſtriam ad protegendum ſe:
& ad fiendum alios.Nam ut dicitur primo ethi.
Finis militaris eſt uictoria.Sed cum omnis bel-
lica operatio contineť ſub militari:ut ſupra oſtẽ
detur:& ut habetur a philoſopho.circa principi
um ethico.Omnis actiõis bellicæ dicetur uicto-
ria eſſe finis.Quare cum maxime contingat bel
lantes uincere ſi bene ſciant ſe protegere & alios
ferire.Induſtria protegendi & feriendi ualde eſt
expediens bellatoribus.Qualiter autem talis in
duſtria habeatur:& qualiter ſit feriendum hoſtẽ
& quæ ad miniculantur ad iſta infra patebit.
℄ Octauo decet bellatores uerecũdari & erubeſ
cere turpem fugam.Nam ut dicitur tertio ethi-
corũ.Apud illos ſunt uiri fortiſſimi: apud quos
honorantur fortes.Inter cætera autem quæ red
dunt hominem bellicoſum:eſt diligere honora
ri ex pugna:& erubeſcere turpem fugam. ℄ Ad-
uertendũ autem ꝙ cum dicimus bellatores nõ
horrere effuſionem ſanguinis non debere.mul
tum appciari corporalem uitam:& cætera quæ
diffuſius connumerauimus. intelligendum ẽ ſi
habeat iuſtum bellum.Nam pro defenſione iu-
ſtitiæ & pro communi bono exponenda eſt perĩ
culo corporalis uita.nõ eſt cauenda effuſio ſan
guinis:& cætera alia ſunt fienda:per quæ iuſtitia
& commune bonum defendi poteſt.Ex hiis au-
tem plane patet quales bellatores & quos uiros
pugnatiuos rex aut princeps eligere debeant.
Nam illi ſunt eligendi in quibus plura reperiun
tur de hiis quæ requiruntur ad pugnam.

℄ Qui ſunt meliores bellatores:an urbani & no
biles uel agricolæ & rurales. Cap.vi.

Vmeratis hiis quæ habere debent bel
n latores uiri.Reſtat inquirere qui ſunt
meliores bellantes:an urbani:an no-
biles:an rurales. Videtur autem ſi conſiderentur
prædicta.rurales meliores eſſe.Huiuſmodi autẽ
opinionis uiſus eſt eſſe. Vegecius dicens: nunq̃
credo potuiſſe dubitari aptiorem armis eſſe ru-
ſticam plebem. Ad hoc etiam uigentur facere q̃
ſuperius diximus.℄ Dicebatur enim uiros pu-
gnatiuos tales eſſe debere:qui poſſent ſuſtinere
magnitudinem ponderis:continuum laborem
membrorum:parcitatem uictus:& incommodi
tatem iacendi & ſtandi:non timere mortem:nõ
horrere ſanguinis effuſiõem:& cætera alia quæ
tetigimus in capitulo præcedenti.Conſtat autẽ
ruralem populũ habeř maxime prædicta. Sunt
enim ruſtici aſſueti ad magnitudinem põderũ.
Non enim in bellis grauabit eos armorum ſarci
na:qui aſſidue tempore pacis:aſſueti ſunt ad ma
iora pondera. Nec etiã eos fatigabit curſus uel
ductio brachiorum: uel aliorum membrorum
motus:q ad hos & ad maiores labores ſunt con
tinue aſſueti.Rurſus eos non affliget parcitas ui
ctus:quibus potus aquæ ſatiſfaciebat in ſiti.&
groſſus panis ſufficiebat ad eſum.amplius rura-
les non affliguntur ex incommoditate iacendi
uel ſtandi:qui ſolis ardorẽ non timent umbras
non curant.balneorum ſolacia neſciunt in ſoli
da terra iacentes ſuauius dormiunt q̃ urbani &
nobiles requieſcant in fulcis. Hos etiam proba-
bile eſt non multum timere mortem.Nam tãto
quis magis mortẽ timere uidetur: quãto magis
delicate uixit:& quanto plurimum ſolaciorum
eſt expertus in uita.Hii etiam non uidentur hor
rere effuſiõem ſanguinis.Nam inter cæteras gẽ
tes ruralium gens uidetur eẽ crudelius. Ad hæc
igitur intendentibus uidetur cenſendũ eſſe me-
liores bellatores eſſe rurales.℄ Sunt autem alia
per quæ uidetur oſtendi urbanos & nobiles
meliores eſſe pugnantes. Nam inter cætera
per quæ quis redditur bonus pugnatiuus eſt: ut
dicebatur uelle honorari.ex pugna & erubeſceř
turpem fugam.Hoc eſt enim ut ait philoſophus
tertio ethicorum: ꝙ Hectorem fecit audacem:
Dicebat enim Hector.Si ex pugna fugiam.Po-
lamidas mihi redargutiões ponet. Sic etiam &
dyomedes hoc modo effectus fuit ſtrẽnuus ga

dicebat. Si in bello terga uertam Hector econ/
tionabitur in Troyanis. Dicet a me deuictus eſt
dyomedes. Quare cum uelle honorari & erube
ſcere de aliquo turpi facto magis conueniat no-
bilibus quam ruſticis. Hii meliores eſſe uident
ad pugnam: eo ꝙ uerecundentur fugere. ¶ Rur
ſus in bello multum ualet induſtria & prudẽtia.
Nam ſagacitas & uerſutia aliquando plus faci/
unt ad optinendam uictoriam q̄ corporis forti-
tudo. Quare cum cõmuniter nobiles homines
induſtriores ſunt ruſticis. ſequitur hos meliores
eſſe pugnantes. Videntur enim hæc duo maxi/
ma eſſe ad optinendam uictoriam. uidelicet eru
beſcentia fugiẽdi & ſagacitas bellandi. ¶ Vt er-
go ſciatur quid ſit de quæſito tenendum opor/
tet aduertere. ꝙ ſecundum diuerſitatem pugna-
rum diuerſi eligendi ſunt bellatores. poteſt enĩ
eẽ pugna pedeſtris & equeſtris. In pedeſtri itaq;
certamine magis eligendi ſũt rurales quam no-
biles: eo ꝙ illis maxime ualet aſſuefactio ad por
tationem ponderum & tolerãtiam laborum. In
equeſtri uero magis eligendi ſunt ipſi nobiles:
eo ꝙ equorum ipſorum fortitudo ſupplet defe-
ctum quem patiuntur nobiles in non poſſe tan
tos ſuſtinere labores: quantos conſueuerunt ſu/
ſtinere rurales. In huiuſmodi enim pugna: nimi
um ualet bellandi ſagacitas ſociata erubeſcẽtiæ
fugiendi. ¶ Sciendum tamẽ ꝙ ut nobiles ex oĩ
parte efficiantur ſtrennui bellatores: aſſuefacien
di ſunt ad portandum armorum pondera: & ad
ſuſtinendum laborem & motum brachiorũ &
aliorum membrorum corporis: ut requirit ope-
ratio bellica. Quæ autem & quot ſunt illa ad q̄
debeant exercitari bellantes inſequẽti capitulo
oſtendetur.

¶ Quod in opere bellico nimiũ ualet exercita/
tio armorum: & ꝙ ad uincendum gradatim &
paſſim & ad curſum & ſaltum exercitandi ſunt
bellatores. Cap. vi.

r Ecitat Vegecius in libro de re mili/
tari: exercitationem armorum & in/
duſtria bellandi fuiſſe: ea quæ terraꝝ
orbem. Romano populo ſubiecerunt. Nam qd
potuiſſet paucitas Romanorum aduerſus mul/
titudinem Hiſpanorum cõtra dolos Affrorum
& pendentias græcorũ: niſi paruuli fuiſſent exer
citati in armis: & magis habuiſſent bellãdi indu
ſtriam. Nam eſt enim inconueniens uirum pru
dentem & ſagacem in uno propter particulariũ
inexperientiam eſſe in prudentẽ in aliquo. Vn/
de multotiens contingit ꝙ prudentes in rebus
aliis propter inexercitium armorum non ſunt
induſtres in bellis. Exercitium enim ĩ quolibet
negocio præbet audaciam: ut non metuat illud
facere. Nam quia ſecundum Vegecium. Ne/
mo facere metuit quod ſe bene didiciſſe confi/
dit. Inde eſt ꝙ tantum ualet armorum exerciti/
um: quod in bellorum certamine paucitas exer
citata ſit prompta ad uictoriã. Et multitudo ru/
dis & idocta ſemper ſit expoſita ad fugam & ad
cædem. ¶ Viſo armorum exercitium eſſe peruti
le: ad opera bellica. Reſtat oſtendere quomodo
exercitandi ſunt bellantes ad incedendum gra/
datim & paſſim: & ad curſum & ad ſaltum. Nã
iſta ut in ꝓſequẽdo patebit: neceſſaria ſũt in bel
lis & inexercitatio circa ipſa: bellantibus eſt no-
ciua. ¶ Primo enim milites & ipſi pedites: & uni
uerſaliter bellantes aſſueſcendi ſunt ad gradum
& paſſum bellicum: ut gradatim pergant ita ut
quilibet ſe in ſuo ordine teneat. Nam ſi acies ſi/
ue peditum ſiue militum non ordinate incedat
duo mala inde conſequuntur. Nam non ſerua/
to debito ordine: in una parte erit acies q̄ſi ſpar
ſa & peruia ultra quam debeat. In alia uero arta
& ſtricta plus q̄ oporteat. ¶ Primo ergo ex eo
ꝙ in aliqua parte peruia eſt citius ab hoſte per/
forabitur: & per conſequens debellabitur. ¶ Se-
cundo in parte illa ĩ qua nimis arta eſt: impedie
tur ad percutiendum. Nam cum bellator a ſuo
conſocio nimis comprimitur: ſua impediuntur
brachia: ne poſſit hoſtibus: plagas iſligere. Hæc
enĩ duo in acie ſunt neceſſaria: ut ſcilicet nõ po-
teſt de facili perforari ab hoſtibus: & non impe/
diatur ad percutiendum: ꝙ niſi ſeruato debito
gradu & debito ordine in inceſſu fieri non po/
teſt. Tam ergo pedites quam equites bellatores
ante quam bella exerceant: ſunt multotiens ſi/
mul congregandi: & exercitandi: ut onerati ar/
mis ordinate incedant: ac ſi deberẽt pugnam cõ
mittere. Et cum uiderit magiſter bellorum: ali-
quem non tenere ordinem debitum in acie ip-
ſum increpet & corrigat. uel ſi nimis delinquat
ipſum omnino repellat ab acie tanquam inuti/
lem bellatorem. ¶ Secundo exercitandi ſunt
bellatores tam pedites quam equites ad curſum
ut ſint abiles in præcurrẽdo. Videtur enim hoc
ualere ad tria. ¶ Primo ad explorandum inimi-
corum facta. Non bonum eſt ĩ exercitu aliquos
exiliores præcurrere: qui de facili non poſſint
ab ipſos hoſtibus comprehendi: explorantes
conditiones & facta hoſtium. ¶ Secundo hoc
eſt utile ad optinendum meliorem locum. Nã
& locus multum facit ad pugnam. Ideo ſi bella-
tores exercitati: ſunt ad curſum: facilius optine-
bunt aptiorem locum ad pugnãdum. Eſt etiam
hoc utile ad perſequendum hoſtes fugientes.
Nam non de facili quiſq; poteſt euadere manus
agilium & præcurrentium. ¶ Tertio exercitan-
di ſunt bellatores ad ſaltum ut ſciant ſaltim uel
per ſaltum: incedere. Quod etiam ad tria eſt uti-
le. Primo ad remouendum impedimentum. Se
cundo ad terrendum aduerſarios. Tertio ad in-
fligendum maiores plagas. Contingit enim ali
quando inuenire foſſas & alia impedimenta in
uia quæ ſine ſaltu in uia tranſire non poſſunt q̄/
re utile eſt ad remouenda impedimenta: & equi
tes ut ſic ſint docti: ut ſciãt equũ ſic pungere: ut p
ſaltum foueas & alia impedimenta pertranſeãt:
& pedites & etiam milites: ſi contingat eos pe/
des aſſeſſi uolunt boni bellatores exiſtere. ſic ad

ipſa iuuentute exercitandi ſunt ad ſaliendum:ut poſſint per ſaltum foueas & alia impedimenta tranſire. Terrentur etiam ex hoc aduerſarii:quãdo ſic uident hoſtes per ſaltum incedere. ¶ Rurſus ipſe ſaltus ratione motus facit:ut plaga amplior infligatur.

¶ Quod non ſufficit ad incedendum ſerio & gradatim:& ad curſum & ſaltum exercitare bellantes:ſed ſunt plura alia ad quæ exercitandi ſũt homines bellicoſi. Cap. vii.

P Oſſumus autem præter tria prædicta: ad quæ exercitandos diximus bellantes enumerare octo alia:ad quæ exercitari debent homines bellicoſi. ¶ Primo enim exercitandi ſunt ad portandum pondera. ¶ Secundo ad inuadendum & percutiendum cum claua. ¶ Tertio ad emittendum tela ſiue iacula: & percutiendum cum lancea. ¶ Quarto ad iacendum ſagittas. ¶ Quinto ad proiiciendum lapides cum fundis. ¶ Sexto ad percutiendum cum plumbatis. ¶ Septimo ad aſcendendum equos. ¶ Octauo ad ſciendum artem natandi: eſſet etiam ulterius dicendum:quando exercitandi ſunt bellatores ad percutiendum cum gladiis & enſibus. Sed de hoc ſpeciale capitulũ faciemus. ¶ Primo enim ſunt bellatores exercitandi ad portãdum pondera:ut plus ponderis portare aſſueſcunt:etiam quam ſit armorum ſarcina. Nam conſuetudo eſt quaſi natura quædam. Cum ergo quis aſſuetus eſt ad portandum maius pondus:uidetur ſibi quaſi quod leuius incedat:ſi oneretur quodam minori pondere. Rurſus non ſolum una:ſed etiam plura alia ſunt ferenda in bello. Ideo etiam ad maiora pondera non eſt inutile aſſueſcere bellatores. ¶ Secundo exercitandi ſunt bellantes ad inuadendum & percutiendum cum claua. Recitat enim Vegecius:ꝙ antiquitus apud romanos in campo aliquo multi pali infigebantur:& iuuenes quos uolebant facere optimos bellatores exercitabãt ad palos illos. ita ut quilibet haberet ſcutum dupli ponderis:quam ſit ſcutum quod portatur in bello. & clauam ligneam etiam duplici ponderis:& quilibet illorum iuuenum. ſic oneratus cõtra aliquem illorum palorum quaſi contra aduerſarium incedebant:& tunc percutiebat palũ in ſummitate:núc in ymo. núc in medio. & contra palum illum ſic impetuoſe ſe gerebat percutiendo ipſum & cooperando ſe ad alia faciendo quæ requiruntur ad bellum:ac ſi contra hoſtem dimicaret:& cum diu mane & ſero iuuenes ſic exercitati eſſent. cum poſtea ueniebant ad bellum:non grauabantur in percutiendo cum claua. uel in ſuſtinendo quoſcunq; labores bellicos. ¶ Tertio exercitandi ſunt bellatores ad mittendum tela & iacula:& ad percutiendum cum lancea. quod etiam ad defixum palum fieri habet. Fiebat enim antiquitus ut cum iuuenes exercitati erant ad percutiendum palos infixos cum claua:ꝙ exercitabantur ad percutiendum cum telo uel cum iaculo ſiue cum lancea. Stabãt enĩ remotis & aſſueſaciebant brachia:ut poſſent palum percutere uel ſaltem prope ipſum proiicere. Eſt autem attendendum ꝙ in proiiciendo telum aut lanceam primo uibrandum eſt telum ipſum:& poſtea fortiter impellendum. uibrando enim telum propter maiorem motum quem efficit in aere:longius pergit & amplius nullus infligit. ¶ Quarto exercitandi ſunt bellantes ad iaciendum ſagittas uel cum arcubus uel cum baliſtis. Nam quia contingit ꝙ ipſos hoſtes non poſſumus immediate attingere. utile eſt eos ſagittis impugnare. ymo dato ꝙ pugnantes ſe cum hoſtibus poſſint coniungere antequam coniungantur:proficuum eſt eos arcubus & baliſtis terrere. Legitur enim de affricano Scipione:ꝙ cum pro populo Romano certare deberet:non aliter cõtra hoſtes ſe obtinere credebat:niſi in omnibus aciebus electos ſagittarios miſcuiſſet. ¶ Quinto ſũt bellatores exercitandi ad iaciendum lapides cum fundis. Hic enim modus bellandi in quibuſdam marinis inſulis fuit inuentus:in quibus pueri:ut Vegecius recitat:adeo induſtres erant ut matres nullum cibum eis exhiberent:cum non primo cum funda percuterent. Eſt enim hoc exercitium utile quia fundam portare nullus ẽ labor. Interdum tamen euenit in lapidoſis locis habeatur conflictus:& ut mons ſit aliquis defendendus. In impugnatione etiam caſtrorum & ciuitatum non inutile eſt lapides cum fundis eiicere. ¶ Sexto exercitandi ſunt bellantes ad percutiendum cũ plumbatis. Nam pila plumbea uel ferrea cum cathena aliqua coniuncta manubrio ligneo uehæmentem ictum reddit. Nam propter uehæmentiorem motum aeris uehæmentius percutit pila cum cathena hoſte infixa:quam ſi ipſi haſtæ uel ipſi manubrio ligneo eſſet coniuncta. Ad omne enim genus percuſſionum exercitandi ſunt bellantes:ut contra alios & alios hoſtes:aliter & aliter percutiendo dimicent. ¶ Septimo bellatores exercitandi ſunt aſcenſiones equoꝝ. Nam ut Vegecius recitat:fiebãt antiquitus equi lignei: ad quos aſcendendos iuuenes in yeme exercitabantur ſub tecto. æſtate uero in campo. & primo equos illos aſcendebant inermes:deinde armati:& adeo ad hoc aſſuefiebant:ut a ſiniſtris & a dextris:& undique equos illos aſcenderent. Imo ꝙ plus erat:euaginatis mediis gladiis aſcendebant in illos. In tatũ ergo circa hoc exercitabatur in pace ꝙ in tumultu prælii ſine mora de facili aſcendebant equos. ¶ Octauo aſſueſcẽdi ſunt bellatores:ut etiam naturæ ſciant. Nam non ſemper pontes ſunt prompti & multotiens ignoratur aquæ profunditas propter quod ex ignorantia natandi contingit multos periclitatos eſſe. Inde eſt ꝙ apud Rõanos antiquitus cõſuetudo erat:ꝙ iuuenes futuri bellatores poſtꝙ̃ per magnam partem diei exercitati eſſent ad arma ſi tempus erat natationi congruũ:ducebã

tur ad fluuium:ut artē natandi addiſceret.ymo non ſolum pedites ſed equites: & etiam ipſos equos ad natandum exercebat. Aduertendum autem:ꝙ prædictorum exercitiorum. Quædam ſunt magis propria equitibus.quædam pediti/bus.quædam utriſq;. Quod quomodo ſit:non magna conſideratio eget:& ſolertem mentem latere non poteſt. Nam aſcendere equos eſt proprium equitibus:proiicere lapides cum funda: uidetur eſſe proprium peditibus. Alia uero ſunt aliquo modo applicabilia ad utroſq;.

¶Quod eſt in exercitu facere foſſas & conſtruere caſtra: & qualiter caſtra ſunt conſtruenda: & quæ ſunt attendenda in conſtructione caſtro/rum. Cap. viii.

Egocia bellica īter cætera periculoſiora eſſe uidentur. Ideo in eis eſt magna diligentia adhibēda. In talibus igitur non poteſt quis ſuper habundare cautelis. In pugna enim omnino eſt negligendum maiorem diligentiam habuiſſe:quam bella cōmiſſa requirerent.quam circa ipſa in aliquo neglexiſſe. Nā recitat Vegecius dixiſſe Catonem:ꝙ in aliis rebus ſi quid erratum eſt:poteſt poſtmodum corrigi. Delicta uero bellorum emendationem nō recipiunt:ſed ſtatim pœna errorem conſequit̄. quia imperite & imprudenter pugnantes:uel cō feſtim pereunt:uel in fugam peruerſi:adeo efficiuntur timidi ꝙ contra ſuos uictores uix aut nunquam audent bella committere. Quare ſi in bellis omnino eſt ſuperabundandum cautelis:non eſt prætermittendum quicquid in aliquo caſu poteſt exercitui eē proficuum ne debelletur ab hoſtibus. Contingit autem pluries diurno & nocturno tempore:ꝙ exercitu abſq; foſſis & caſtris exiſtente & non credentes hoſtes eſſe propinquos ſuperuenientibus hoſtibus fugit exercitus debellatus. igitur poſtquam exercitus ſuam dietam complerunt & alicubi uult pernoctare uel ulteriorem moram contrahere:ſi ad locum illū in aliquo caſu:uel in aliquo euentu hoſtes ſuper uenire poſſunt:ſtatim circa exercitum fiendæ ſūt foſſæ:erigēdæ monitiones aliquæ quaſi ad modum caſtrorum. quia nihil neq; tam ſalutare neq; tam neceſſarium inuenitur in bello ſicut ſi debite ſūt factæ munitiones & recte conſtituta ſint caſtra ita ut infra caſtrorum ſpacia totus exercitus ſecurus permaneat:quandocūq; & undecūq; ſuperuenientes hoſtes obſiderāt. Debet enim exercitus ſecum ferre monitiones cōgruas ut cum caſtrametari uoluerint:quaſi quandam munitā ciuitatem ſecum portaſſe uideatur. ¶Viſo utile eſt eſſe circa exercitum facere foſſas & conſtruere caſtra. Reſtat oſtendere quomodo huiuſmodi monitiones & caſtra ſunt conſtruenda. Nam ſi hoſtes ſunt abſcentes:facile eſt foſſas circa exercitum fodere:munitiones erigere & caſtra conſtruere. Sed ſi aduerſarii præſentes aſſint:difficilius eſt caſtra munire. Sūt enim in tali caſu duo neceſſaria. uidelicet hoſtib⁹ reſiſtere & caſtra cō/ſtruere. In tali ergo euentu ſecundum ſapiētum ſententiam:eſt exercitus diuidendus. ita ꝙ omnes equites & una pars equitum:debet ordinari in acie ad pellendum impetum hoſtium. Reliqua uero pars peditum quæ poſſit ſufficere ad celerem cōſtructionem caſtrorum. debet celeriter caſtra conſtruere. Oportet autem ſemper cō ſtruendis caſtris & faciendis foſſis. aliquos magiſtros præſtitui:qui negligētes ſolicitent & unicuiq; iniūgant ꝙ ipſum oporteat facere. ¶Oſtēſo utile eſſe caſtra conſtruere. & qualiter etiam præſentibus hoſtibus conſtruenda ſint caſtra. Reliquum eſt declarare: quæ ſunt attendenda in conſtructione caſtrorum. ¶In faciendis enī foſſis & in conſtruendis caſtris interim quorum ſpacium eſt exercitus collocandus. Tria ſunt cō ſideranda. uidelicet:ſitus: forma:& munitionis modus. ¶Circa ſitum quantum ad præſens ſpectat ſunt quatuor attendēda. Primo ut ſit ibi copia aquæ & aliorum quæ ſunt exercitui neceſſaria. Secundo non debet eſſe ibi uicinus mons aliquis:a quo poſſit exercitus impugnari. Tertio circa ſitum conſiderandum eſt ſpacium:ut ꝑ numero bellatorum accipiendum eſt ſpacium: circa quod ſunt munitiones erigēdæ:ut non accipiatur de ſpacio ultra quam requirat huiuſmodi multitudo. nec etiam accipiatur tam modicus:ut ultra quam debeat:oporteat exercitum conſtringi & conſtipari. ¶Quarto ſi oporteat illico alium exercitum moram contrahere:& aſſit poſſibilitas:eſt eligenda circa ſitum ſalubritas aeris. Nam in exercitu non ſolum cauenda ſunt uulnera hoſtium:ſed ut offert ſe facultas:cauendæ ſunt peſtes morborum. ¶Declarato ergo quæ ſunt attendenda circa ſitum caſtrorum. declarandum eſt qualis debeat eſſe eorum forma. Videtur autem uelle Vegecius: munitiones & foſſas fiendas circa exercitum debere habere formam quadrilateram oblongam. Attamen quia figura circularis eſt capaciſſima:eſt eligibilius facere munitiones:ſecundum circularē formam: uel ſecundum multorum angulorū. quia ſi multum timeretur de impetu hoſtium:oporteat foueas facere multorum angulorum. eo ꝙ illa eſt magis defenſioni apta. ut infra patebit. talis ita ꝙ forma eſt melior in conſtructione caſtrorum ne loci ſitus impediat. Nam contingit aliquando ſitum illum non pati talem formam. In tali ergo caſu:conſtruenda ſunt caſtra ſemicircularia. triangularia:quadrata. uel aliquam formam aliam quam requirit diſpoſito & aptitudo ſitus. ¶Porta autem principalis ex illa parte fienda ē: quæ reſpicit hoſtes. uel circa quam profectus eſt exercitus. Sūt etiam in caſtris ponēda inſignia: ad terrendum hoſtes. & etiam ad hoc ut ſi contingat aliquos de exercitu elongare a caſtris:uiſis inſignis melius ſciant ad caſtra redire. ¶Hiis itaq; pertractatis:ſupereſt uidere quis munitionis modus attendendus ſit in conſtructione caſtrorum. Nam ſi exercitus diu ibi morari inten/

dat:eligendæ ſunt fortiores munitiones & fienſdæ ampliores foſſæ.Sed ſi ſolum ibi pernoctare cupit. Aut ibi debent per modicum tempus exiſtere:non oportet tantas munitiones expetere. ℂModum autem & quantitatem foſſarum tradit Vegecius dicens:ꝙ ſi non imineat magna uis hoſtium:foſſa debet eſſe lata pedes nouem: alta ſeptem.Sed ſi aduerſariorum uis acrior imminet:contingit foſſam ampliorem & altiorem facere.ita ut ſit lata pedes.xii.& alta nouē.ℂEſt tamen aduertendum ꝙ ſi foſſa ſit alta pedum.ix. propter terram eiectam ſupra foſſam creſcit quaſi pedes quatuor.ita ꝙ tota foſſa alta erit quaſi pedes.xiii.debet eſſe foſſa in ante:ex parte hoſtium.& terra proiecta eſt ad partem intra ubi eſt exercitus collocandus.In terra autem illa figendi ſunt ſtipites & ligna & munitiones aliæ:quas ſecum exercitus portare debet. Sic ergo caſtris conſtitutis:ſic foſſis factis:poterit exercitus morari ſecurus.

ℂQuæ & quot ſunt conſideranda in bello:ſi debeat publica pugna cōmitti. Cap.ix.

u T pater perhabita:circa negocia bellica eſt cautela maxima adhibenda.Nā quia bellorū caſus irremediabiles ſūt diligenter uidenda ſunt: quæcunqꝫ circa bella conſideranda exiſtunt:prius quam pugna publica cōmittatur.melius eſt pugnam non committere:quam abſqꝫ debita præuiſione fortunæ.& caſui ſe exponere.Videmus autem in bello:duo exiſtere:uidelicet uiros pugnantes:& auxilia alia quæ requiruntur ad pugnam.Ex parte autem uirorum pugnantium quantum ad præſens ſpectat:ſex ſunt attendenda.Sicut etiam ex parte auxiliorum & adminiculātium ad bellum:ſex alia enumerari poſſunt quæ etiam ſunt attendenda. In uniuerſo igitur rex aut princeps aut dux exercitus:qui debet eſſe uigilans ſobrius:prudens & induſtris.xii.debet conſiderare:ſex ex parte uirorum bellatorum.& ſex ex parte amminiculantium.Prius quam eligat publicam pugnam committere:ſunt enim ſex ex parte hominum bellatorum quæ faciunt ad optinendam uictoriam. ℂPrimum eſt numerus bellantium. Nam ubi plures ſunt bellantes cæteris paribus aliis ſecundum ꝙ huiuſmodi ſunt:uictoriam obtinere debent.Nam ut dicitur.ii.polli.quantitas in compugnatione eſt utilis:ſicut maius pondus magis trahit.ℂSecundo ex parte bellatorum attendēda eſt exercitatio:nam habentes brachia inaſſueta ad percutiēda:& membra inexercitata ad bellandum deficiunt in ſuſtinendo pugnam. Eſt enim conſuetudo quaſi altera natura ut quilibet uirili[9] & expeditius & ſine minori labore & pœna faciat opera conſueta. ℂTertio attendenda eſt tolerantia erga neceſſitates corporis:nam exiſtentes in exercitu oportet multa incommoda tolerare:quare ſi ſint ibi aliqui molles & mulie/bres renuentes incommoditates aliquas ſuſtinere deuicti propter incommoditates quas ſuſtinēt bellare recuſant & exercitū fugiunt.ℂQuarto conſideranda eſt fortitudo & duricies corporis.Multum enim intereſt inter duriciem ferri & molliciem panni ſirici & inter ſuauitatem ludi & aſperitatem pugnæ.Conſiderato enim bello in uniuerſali omnes uolunt eſſe boni bellatores ſed poſtquam ueniunt ad experientiam particularium geſtorum:& guſtant quanta ſit duricies ferri.& quantum armorum pondus.& quantus ſit labor pugnæ.& quantum affligūt uulnera hoſtium:ut plurimum eſt durus carne & robuſtus corpore.ſi propter talia non retrahitur a bellando.Nam & ſi contingat molles carne:etiā poſtquam guſtauerunt bella appetere pugnam hoc eſt ut raro. Nam habentes carnes molles ut ſupra tangebatur ſunt aptiores ad intelligendum ſed ut plurimum ſunt inepti ad pugnandum. Nam tales difficilius ſuſtinent armorum pondus : uehæmentius dolent ex illatione uulnerum.ℂQuinto conſideranda eſt in bellantibus uerſucia & induſtria ad bellandum.Nam quanto cautiores ſunt bellatores:tanto citius uictoriam optinent. ℂSexto attendenda eſt uirilitas & audacia mentis.quia audaciores & magis cordati:ut plurimum in pugna uictoriam optinēt. Rex igitur aut principes uel dux exercitus prius quam publice dimicet ex parte hominum bellatorum ſeptem conſiderare debet. Primo ex qua parte ſunt bellatores prius.Secundo qui ſūt magis exercitati.Tertio qui ſunt fortiores in ſuſtinendo neceſſitates & incōmoda.Quarto qui ſunt robuſtiores & duriores corpore. Quinto qui ſunt induſtriores & ſagaciores mente.Sexto qui ſunt audaciores & uiriliores corde & tunc dux ſobrius & uigilans prout uiderit:ſuum exercitum in hiis conditionibus abundare aut deficere:poterit accelerare pugnam:uel differre.& bellare publice & aperte.uel per inſidias & latenter. ℂEnumeratis ſeptem conditionibus quæ conſiderandæ ſunt prius quam cōmittatur bellum publicum ex parte hominum bellatorum. Reliquum eſt enumerare ſex alia quæ ſumuntur ex parte amminiculantium & eorum quæ auxiliantur ad bellum.In bello quidem auxiliantur equi:arma:uictualia:& loca : pugnandi:tempus auxilium præſtolatur:ℂDebet igitur Dux exercitus conſiderare. Primo ex qua parte ſunt plures equi & meliores. Secundo ex qua parte ſunt meliores ſagittarii.plures armati & habētes meliora arma.Tertio ubi plus uictualia abundant. Nam aliquando abſqꝫ uulnere & abſqꝫ bello aduerſarii cedunt deficientes in uictualibus & ob mendicitatem non ualentes moram contrahere. Quarto conſiderandus eſt pugnationis locus qui ſunt in altiori ſitu uel meliori ad pugnādum. Quinto circa pugnam attendendum eſt tempus utrum tempore quo committenda eſt pugna:ſol ſit oppoſitus faciebus eorum uel hoſtium.& utrum ſit aliquis uentus flans & eleuās puluerem contra ipſos:uel contra aduerſarios.

Nam habentes ſolem & uentum ſiue puluerem contra ſe offendentur in oculis:ut dimicare nõ poſſint.Sexto eſt attendendum qui plures auxiliatores expectant.Nam ſi hoſtes plura expectãt auxilia:uel non eſt bellandum:uel accelerãda eſt pugna.Si autem ipſi plures auxiliatores expectant non eſt compugnatio differenda. ¶Hiis itaq; igitur omnibus diligenter inſpectis:prudens dux exercitus ſufficienter aduertere poteſt: utrum debeat publicam pugnam:committere. Nam prout uiderit ſe in pluribus conditionibus præfatis habundare uel deficere Sic ſe habere poterit erga bellum.forte enim nunquam contingeret omnes conditiones præfatas concurrere ex una parte:ubi tamen plures & meliores conditiones concurrunt eſt pars potior ad bellandum.

¶Quod utile eſt in bello ferre uexilla & conſtituere duces & prepoſitos:& quales eſſe debeant qui in exercitu uexilla portant.& qui equitibus & peditibus præponuntur. Cap. x.

Semper uirtus unita fortiter eſt ſe ipſa diſperſa & confuſa.Contingit autem aliquando cõmiſſo bello ordines: & acies turbari & confundi. Ne igitur hoc poſſet accidere:obſeruabatur antiquitus:ut diuideretur exercitus in turmas & acies:& ſingulis ſingula uexilla conſtituebant.ita ut in quolibet uexillo per litteras uel aliqua euidentia ſigna aperte oſtenderetur.cuius aciei.uel cuius turmæ eſſet uexillum illud.ut ſi contingeret aliquem bellatorem deuiare a propria acie de facili rediret ad illam.utile ergo fuit in bellis inſignia & uexilla deferre ne confunderetur exercitus. ¶Rurſus conſtituere expediebat duces centuriones:decanos:& alios præpoſitos belli.Nam totus exercitus habet ſe ad ſimilitudinem unius corporis: quare ſicut omnia membra corporis ſe inuicem iuuant. Sic omnes bellatores & omnes partes eiuſdem exercitus ſe inuicem defendunt.Quare ſicut confunduntur membrorum opera:niſi dirigantur per ipſum caput:in quo uiget ſenſus & cognitio.Sic confunduntur bellatores in exercitu:ſi careat centurione & duce:qui debet eſſe eorum caput & eorum directiuum.Inde eſt ꝙ antiquitus ne accideret confuſio in bello:conſtituebatur dux aliquis:qui toti exercitui erat præpoſitus.Sub hoc autem duce erant cẽturiones. Sub centurione uero decani.Dicitur enim decanus a decem. Sic centurio a centum .Habebat enim Centurio ſub ſe decem decanos.ita ꝙ præerat centum bellatoribus & decem decãis.quorum quilibet decanorum ſub ſe decem uiros pugnatiuos habebat. In galea enim centurionis ſcriptæ erant litteræ aliquæ:uel ſignum aliquod euidens:quod reſpicientes decani agnoſcebant centurionem proprium:& ſciebant quoniam ſe qui deberent.Sic etiam in galea cuiuſlibet decanorum ſignum aliquod erat ĩpreſſum:ꝑ quod decem bellatores uiri:quibus ipſe erat præpoſitus:decanum proprium agnoſcebant.Hoc itaq; modo uel alio tam in aciebus equitum : quam etiam peditum conſtituendi ſunt duces & præpoſiti:& ferẽtes uexilla:ut quilibet ſciat quid debeat agere.Eſt enim tantus terror in bello:propter armorum ſtrepitum & percuſſiones illatas: ꝙ uerba & monitiones:non ſufficiunt:ad dirigendum bellantes. ſed oportet dare euidentia ſigna:ut quilibet ſolo intuitu ſciat ſe tenere ordinate ĩ acie:& cognoſcat quid ſit acturus.¶Ex hoc autem patere poteſt:quales debeãt eſſe portantes inſignia & uexilla. Nam uexillo confracto totus exercitus eſt confuſus.Cum magna igitur diligentia eſt uexillifer eligendus:ut ſit corpore fortis:animo conſtans:fidelis principi : & expertus in armis.& alia ſingula habeat:quæ requiruntur ad probum & ſtrenuum bellatorem. ¶Contingit enim noſtris temporibus totum populum ciuitatis cuiuſdam deuictum eſſe a bellatoribus paucis.eo ꝙ uexillifer fraudem committens:uelauit uexillum & abſcondit ipſum:quare confundebantur bellatores:quaſi non habentes caput & ignorantes ad quid deberent:attendere:propter quod ſi in debellatione uita multorum hominum periculis mortis exponitur. cum magna diligẽtia uexillifer eſt quærendus. ¶Ex dictis etiam patere poteſt:qualiter qualis debeat eſſe:qui in exercitu eſt peditibus & equitibus præponendus.Nam ſicut caput eſt præſtãtius membris aliis. Sic qui in bello præponitur aliquibus turmis:uel bellatoribus aliis debet eẽ magis ſtrennuus illis:& magis expertus in hiis quæ requiruntur ad pugnam.Quare cum pedites ſi debeant boni bellatores eſſe:exiſtere debeant fortes uiribus:proceri ſtatura:ſcientes proiicere haſtas & tela. Scire etiam debeãt gladium uibrare ad percutiendum:portare ſcutum ad ſe protegendum debeant eſſe uigilantes:agiles:ſobrii habentes armorum experientiam.Oportet omnia hæc per amplius & perfectius reperiri in eo:qui eſt ſupra pugnatores pedites præponendus.Debet ergo qui in pugna peditibus præponitur eſſe fortis uiribus:procer ſtatura:ſciens eiicere haſtas & iacula:ſciens dimicare gladio ad percutiendum:portare ſcutum ad ſe protegendum:uigilans: agilis: ſobrius: habens omnium armorum experientiam ut ſciat erudire pugnantes ſibi commiſſos:& cogat eos ad bene bellandum & ad arma tergendum. Nam ipſe armorum uictor terrorem incutit hoſtibus:ut portans huiuſmodi arma credatur bonus eſſe bellator.Ipſa enim rubigo armorum in eo qui portat illa arguit inertiam bellandi. Si ergo talis debet eſſe qui ꝓponitur peditibus bellatoribus multo magis debet eſſe armorum expertus:& procer corpore:& fortis uiribus qui eſt equitibus præponendus.quia in bello equeſtri:maior conflictus efficitur:quam in pedeſtri pugna.Oportet igitur præpoſitum & ducem militaris belli eſſe abilẽ corpore:ut poſſit etiam armatus agiliter equũ

conſcendere. ſcite fortiter equitare cum lancea percutere:eiicere iacula:cum ſcuto ſe protegere:cum claua & enſe dimicare.habere omnium armorum exercitium:ut poſſit ſuos commilitones de pugna erudire.ut fortiter pugnent.arma tergant:& alia faciunt quæ requiruntur ad bellum.

¶Quibus cautelis debet uti dux belli:ne ſuus exercitus ledatur in uia. Cap.xi.

Mors eſt quid terribiliſſimũ & finis omnium terribilium.ut dicit:tertio ethicorum. Vbi ergo quæritur mors populi:& ubi hoſtes inſidiantur morti:ciuium.eſt omnis cautela adhibenda ut exercitus ſeruetur illeſus & ut uita ciuium conſeruetur. Non ergo ſufficit conſiderare ea quæ ſunt conſideranda in pugna publica committenda.niſi ſciantur cautelæ ad remouendum:impedimẽta uiarum:ne exercitus per inſidias hoſtium periclitetur in uia.

¶Poſſumus autem quãtum ad præſens ſpectat octo cautelas enumerare:quas debet dux belli retinere memoriter ut ſaluetur uita pugnatorum qui ſunt ſub ipſo.¶Prima eſt ut ſciat itinera regionum : per qua exercitus proficiſci debet:& interualla locorum qualitates uiarum:& compendia & diuerticula:& montes & flumina exiſtentia in itinere illo debet habere cõſcripta. Imo ſi uiæ ille & paſſus & flumina dux exercitus haberet depicta.quaſi oculorum aſpectu proſpiceret qualiter exercitus deberet pergere.tutius poſſet ſuum exercitum ducere.Sic etiam marinarii faciunt:qui uidentes maris pericula:ne eorũ naues patiantur naufragium.deſcripſerunt maris mappam.ubi portus marini diſcrimina maris:& cætera talia proportionaliter ſunt deſcripta.quæ marinarii intuentes ſtatim percipiunt qualiter debeant pergere:& in quo loco exiſtũt.& a quibus debeant ſe cauere. Quare etiam propter inſidias hoſtium exercitus tot quaſiuel etiam pluribus piculis:expoñatur in uia:quam nautæ in mari.nullo modo debet exercitus pergere per uiam aliquam in qua pati poſſit inſidias.niſi qualitates uiarum montes:flumina:& cætera reperta in ipſo itinere habeat dux conſcripta etiam & depicta.¶Secunda cautela eſt:ut ſimul cũ hoc ꝙ habet uias & qualitates uiarum conſcriptas & depictas:ducat dux belli conductores aliquos bene ſcientes uias illas:qui pluries per uias illas peragrauerent:& experti ſint illas.Nam uidere aliqua conſcripta & depicta non ſunt ita nota ſicut per ſeipſa ſenſibiliter uidemus ipſa.Nam potior eſt cognitio rei per quam cognoſcitur in ſe ipſa:quam per quam cognoſcitur: in pictura uel in alio ſimili.Ne tamen conductores moliãtur fraudes aliquas:debet circa eos dux belli bonas apponere cuſtodias ne poſſint fugere. Debet etiam eis minari mortem:ſi in aliquo fraudulenter ſe habeant:& promittere dona ſi ſe fideliter geſſerint. ¶Tertia eſt habere ſecum ſapientes plures fideles principi exercitatos in bellis de quorum cõſilio agat quicquid uiderit ipſe dux belli eſſe fiendum.Nam ubi tantum currit periculũ nullus debet iniri ꝓprio capiti:nec credere ſibi ſoli.¶Quarta eſt ut itinera ignorentur:per quæ debet exercitus ꝓficiſci.Nam conſilium ducis:quanto minus eſt publicum:tanto quæ ſunt in conſiliis deliberata:minus impediuntur:& citius fini debito mancipantur.Poſtquam igiť deliberatum eſt per quas uias debet exercitus pergere:& uias illas.Dux habet conſcriptas & depictas:& habentur conductores aliqui fideles.quãto hoc minus eſt publicum & magis celatur ab hoſtibus.tanto exercitus magis ſecure ꝓficiſciť.

¶Quinta eſt in quolibet munimine:& in qualibet acie habere aliquos eqtes fideliſſimos & ſtrẽnuiſſimos:habentes equos ueloces & fortes qui ante & a tergo:& a dextra & a leua percurrant:illuſtrantes & diſcooperiẽtes inſidias.ne hoſtes aliqui latitantes ex aliqua parte moleſtent exercitum.Nam ſi nullis eſſet notum ducis conſiliũ:eo tñ ipſo : ꝙ per aliquas uias incipit exercitus iter arripere:coniecturari quis poteſt:ꝑ quas partes debeat ꝓficiſci.Et quia ꝓbabile eſt ſemper in talibus aliquos exploratores adeſſe.cogitare debet dux belli:ꝙ & hoc poſſet ad aures hoſtiũ peruenire.Ita cum pericula uiſa:minus noceãt.ꝑ uelociſſimos equites ſunt detegẽdæ inſidiæ:ne exercitus circa aliquam partem ex improuiſo patiatur moleſtias.¶Sexta eſt ut ſemper ex illa parte exercitus ꝓbiores milites & magis bellicoſi pedites:appõanť.ex qua creditur maius periculũ iminere ꝙ ſi ex omni parte de periculo dubitať undi ꝙ ſunt remedia adhibenda.¶Septima eſt ne exercitus diſparſim uadat.Nã interrupta acie facilius debellatur.In qualibet enim hora ſic exercitus ſe debet habere:ut ſi & tũc hoſtes præſentes adeſſent:ei non poſſent efficere nocumentũ. Vñ & prouerbialiter dicitur.ꝙ qui eſt munitus: non eſt deriſus.Semper ergo dux belli:cui commiſſa eſt tãtorũ uita:debet eſſe attẽtus & uigilãs: ne hoſtes eum inuadere poſſent:quaſi negligẽtem & dormiẽtem. ¶Debet etiam dux exercitus Cẽturiones & decani:& alii qui operibus bellicis præponuntur:ſemp moneť milites pedites ut ſint parati ad arma.ut ſi contingeret aliqua inuaſio ſubita:poſſent inuadẽtibus reſiſtere.Sic caſu dicẽdo:dato ꝙ accideret aliquis repẽtinus inſultus eẽt quaſi prouiſus:& minus:præſtaret nocumentum.¶Octaua eſt conſiderare nocumẽtum exercitum i quibus ſit copioſior utrum magis habundet peditibus:uel equitibus.Nam eqtes melius ſe defendunt in campis.Pedites uero in locis ſilueſtribus & montuoſis.Itaq; prout uiderit dux belli ſe abũdare in equitibus uel in peditibus eligeť poterit uias campeſtres & amplas uel montanas ſilueſtres & nemoroſas & alia prout nouerit expedire.

¶Qualiter ordinandæ ſunt acies : ſi debeamus contra hoſtes uel contra aduerſarios dimicare. Cap.xii.

P Oſtquam diximus ſub quo continet᷑
operatio bellica. Et ex quibus regioni-
bus ſunt meliores pugnãtes. Et ex qui
bus artib⁹ ſunt meliores bellicoſi. Declarauimus
etiam qualiter in exercitu conſtruendæ ſunt mu
nitiones & caſtra. Et quæ ſunt conſiderãda ſi de
beat publica pugna committi. & quibus cautelis
habundare decet bellorum ducem. ne ſuus exer
citus ledatur in uia: quantum ad campeſtrũ bel-
lum. Nihil ut uidetur ulterius diceř reſtat: niſi ut
doceamus ordinare acies: Percutere aduerſarios
& inuadere hoſtes. Prius tamen dicemus de or-
dine acierum. Si enim ordo ſeruetur in ipſa acie
non modicum ualet ad pugnam. Nam ut ait Ve
getius. niſi bellantes ſint ordinati: & occupent
debitum ſpacium bene pugnare non poterunt.
Nam ſi nimis ſunt conſtricti impediuntur ne ali
os percutere poſſint. Si uero nimis rari & inter-
lucentes: aditum præſtãt hoſtibus: ut facilius de-
uincantur. Seruare autem debitum ordinem in
acie ut equites & pedites ſuam aciẽ ſeruent. non
ſine magno exercitio fieri poteſt. Qui igitur in
tempoř aliquo uult bellare per diuturna tempo
ra: debet exercitare pugnatores ad ſeruandum
debitum ordinem & ad faciendum ea quæ req-
runtur in bello. Modus autem per quem pugna
tores huiuſmodi ordinem ſeruare diſcunt: eſt ut
frequenter tam equites quã pedites ducãtur ad
campos: & ille qui ẽ exercitus in bellis: & qui de-
bet equitibus uel peditibus eẽ præpoſitus. ¶ Pri
mo debet equites & pedites linealiter diſpone-
re: ita ut ſeriatim maneant: & æqualiter a ſe inui-
cem diſtent: ſecundum diſtantiam quam requi-
rit acies equeſtris uel pedeſtis. Poſtea præcipere
debẽt ut duplicẽt aciem: ita ꝙ medietas aciei ſta
tim ſeparet ſe a medietate alia: & ſeriati ordiet ſe
ante aliam uel poſt ipſam. quo facto ſtatim de-
bet præcipere dux belli: ut aciem quadratam fa-
ciant: & deinde ut conſtituant trigonum quod
faciliter fit. Nam acie quadruplata & ſecuta dya-
metro: & partibus quadratis coniunctis ſimul
faciunt trigonum. uel ut ſit ad unum dicere: ꝙ
non omnes hos modos geometricos capiunt
ductis pugnatoribus ad campos: ſiue equitibus
ſiue peditibus imperare debet dux belli: ꝙ pu-
gnatores ordinent ſe ſecundum formam qua-
drangularem: & poſtea ꝙ ſecundum triangula-
rem. & deinde ꝙ ſecundum rotundum. & ſic de
inceps debet aſſuefacere bellantes: ut ſciant con-
ſtruere aciem: ſecundum quamcunq; formam.
¶ Hiis uiſis ſciendum quadrãgularem formam
aciei: inter cæteras formas eſſe magis inutilem.
Ideo ſecundum hanc formam nunquam formã
da eſt acies ſimpliciter: ſed in caſu ut ſi ſitus loca-
lem formam requireret. In huiuſmodi caſu con
ſtruenda eſt forma prædicta. ¶ Formæ aũt acie
rum ſecundum ſe utiles ad bellandum: ſunt pyr
ramidalis: rotunda & forficularis. Nam pugnan
tes uel ſolum uolunt ſe defendere & ſuſtinere
ictus: uel uolunt alios inuadere. Si ergo bellan-
tes non ſentiunt ſe tãtæ potentiæ ut alios debel-
lare poſſint: ſed ſufficit eis ut ſe defendant: tunc
eſt conſtruenda acies ſecundum rotundam for-
mam. & pugnantes debent ſe magis conſtringe
re & conſtipare ut acies non poſſit ab hoſtibus
tranſcindi. Circa aciem autem in ſummitate: &
in exteriori parte conſtituẽdi ſunt homines gra
uioris armaturæ & melius armati: qui abſq; mi-
nori grauamine poſſint ictus ſuſcipere. Si uero
pugnantes credunt ſe eſſe tantæ potentiæ ut poſ
ſint aduerſarios inuadere tunc ſecũdum eorum
proportiõem hoſtes ſunt pauci uel multi. Si ho-
ſtes ſunt ualde pauci: conſtruenda eſt acies ſecũ
dum formam forficularem. ut acies ſit aperta ad
modum ferri equi: & quaſi forficis: ut aduerſari-
os quaſi in medio capiat & cõcludat. Si uero ho
ſtes ſunt multi: conſtituenda eſt ipſa acies ſecun
dum formam quam appellant cyemum. i. ſecũ-
dum figuram pyrramidalem & acutam: ut poſ-
ſit hoſtes ſcindere & diuidere. Nam diuiſis hoſti
bus facilius debellantur. Acies ergo conſtructa
in forma rotunda utilis eſt ad ſuſtinendum. In
forma uero forficulari eſt utilis ad circundan-
dum: & concludendum cum hoſtes ſunt pauci.
Sed in forma acuta & pyrramidali utilis eſt ad
ſcindendum & diuidẽdum: cum hoſtes ſunt plu
res. ¶ Sciendum eſt ergo ꝙ numerus acieꝝ con
ſtruendus eſt ſecundum multitudinem pugna
torum: ut prout quis eſt plures & pauciores pu-
gnantes uiderit ſe habere poterit plures aut pau
ciores acies conſtruere. ¶ Sciendum etiã ꝙ ſem
per in cornu aciei & in locis ubi maius pericu-
lum eſt. ne acies confundatur: apponendi ſunt ꝓ
biores pugnatores: qui poſſint uirilius dimica-
re. ¶ Eſt etiam aduertendum ꝙ in qualibet acie
propter numerum pugnatorum conſtitutorum
aciem reſeruandi ſunt aliqui ſtrennui bellatores
extra ipſam aciem: qui poſſint ad illam partem
ſuccurrere: ubi uiderit magis aciem deficeř. Hæc
igitur tria obſeruanda ſunt in conſtitutione acie
rum. ¶ Primo ut acies bene ordinetur ſecundũ
formam acutam rotundam & forficularem: ut re
quirit bellum committendum. ¶ Secundo ut ꝓ
biores bellatores in illis partibus aciei apponan
tur: in quibus magis poteſt confundi & perfora
ri acies. ¶ Tertio ut extra quamlibet aciem reſer
uentur aliqui milites ſtrẽnui & audaces: qui poſ
ſint ſuccurrere ad partem illam erga quam uide
rint aciem titubare & deficere.

¶ Quod deridẽdi ſunt in bello oẽs ꝑcutiẽtes ce
ſim. & ꝙ elegibilius ẽ ꝑcutere pũcti. Cap. xiii.

O Stenſo qualiter ſunt acies ordinandæ
& conſtruendæ: reliquum & oſtende-
re qualiter pugnantes ꝑcutere debeãt:
utrum elegebilius eſt ꝑcutere ceſim uel pũctim.
¶ Poſſumus autem quinq; uiis oſtẽdere: deridẽ
di ſunt percutientes ceſim: & elegibilius eſt ꝑcu-
tere punctim. ¶ Prima ſumit ex prohibitione ar
morum. ¶ Scda ex reſiſtentia oſſium. ¶ Tertia
ex prouidẽtia uulnerum. ¶ Quarta ex fatigatio

Digitized by Google

ne membrorum . ℂQ uinta ex deteɛtione per/
cutientium. ℂPrima uia ſic patet. Nam quanto
enſis aut gladius plus capit de armis: tanto pro/
pter armorum reſiſtentiam difficilius itur ad car
nem. Inde eſt ꝙ bellorum experti dicunt pugnã
tes ſemp debere habere loricas amplas: ita ut an/
nuli loricarum ſe conſtringant: quia quanto illi
annuli magis ſunt compaɛti: tanto oportet plu/
res ex eis frangere: ut uulnera noceant . Sic quia
percutientes ceſim. oportet plus de armis incide
re: quam percutientes punɛtim . Vt ergo nullus
perueniat citius ad carnem: magis eſt eligibile p
cutere punɛtim: ꝙ̃ ceſim. Modica autem armo/
rum inciſio ſufficit ad legndum carnem percu/
tiendo punɛtim: quæ non ſufficeret ſi percutere/
tur ceſim: ℂSecunda uia ad inueſtigãdum hoc
idem ſumitur ex reſiſtentia oſſium. Nam & ſi qs
quaſi inermis exiſteret in percuſſione ceſſim. pri
us quam perueniretur ad cor uel ad membra uti
lia : oporteret magnam plagam facere : & mul/
ta oſſa incidere : ſed percutiendo punɛtim : duæ
unciæ ſufficiunt : ad hoc ut fiat plaga mortalis:
& ſic letale uulnus : conſiderare quidem debe/
mus ꝙ quicquid eſt hoſti nociuum ſecundum
ꝙ huiuſmodi: eſt nobis proficuum. Ideo in exer
citu ubi quæritur mors aduerſariorum percutiẽ
dum eſt punɛtim : quia ſic feriendo citius infli/
gitur plaga mortifera. ℂTertia uia ſumitur ex p
uidentia uulnerum. Nam quanto hoſtis magis
uulnera prouidet : magis poteſt ſe protegere : &
citius poteſt illa uitare : quia iacula prouiſa mi/
nus ledũt. In percutiendo autem ceſim: qa opor/
tet fieri magnum brachiorum motum prius: in/
fligatur plaga. aduerſarius ex longinquo poteſt
prouidere uulnus. Ideo magis ſibi cauere poteſt
& cooperire ſe iɛtibus. Ideo ait Vegecius: ꝙ pun
ɛtim percutere aduerſariũ ſauciat anteꝙ̃ uideat.
Vnde hoc genere percutiendi potiſſime uſi ſunt
Romani. Dicebantur enim Romãi milites om/
nes percutientes ceſim: quia & ipſi ſemper uole/
bant percutere punɛtim. ℂQ uarta uia ſumitur
ex fatigatione membrorum. Inter cætera enim
in bellis eſt hoc potiſſime attendendum: ut pu/
gnantes abſq; nimia fatigatione ſui poſſint ni/
mis aduerſarios ledere. Nam ſi bellantes nimis ſe
fatigẽt non ualentes laborem illum tolerare: de
facili dimittunt aciem & conuertuntur in fugã.
Quare cum percutiendo ceſim propter magnũ
motum brachiorum ĩſurgat ibi magnus labor.
Punɛtim uero feriendo modica fatigatio ſuffi/
ciat. Elegibilius eſt percutere punɛtim quam ce/
ſim. Ceſa enim percuſſio quo uis impetu ueniat:
raro occidit. Sed punɛta modico impetu infli/
ɛta facit letale uulnus. ℂQuinta uia ſumitur ex
deteɛtione percutientis . Nam bonus bellator ſi
poteſt: ſic debet aduerſarium ledere: ut tamen ip
ſe non ledatur. Omnis ergo ille modus percu/
tiendi eſt magis elegendus: ſecundum quem fe/
riens minus diſcooperitur & detegitur. quia ſic
feriendo minor leſio ei poteſt accidere . Q uare
cum percutiendo punɛtim etiam teɛto corpore
poſſit nimis aduerſarius ledi. malius eſt percute
re pũɛtim ꝙ̃ ceſim. Percutiẽdo enim ceſim opor/
tet eleuare brachium dextrum: quo eleuato dex
trũm latus nudatur & diſcooperit: & datur ho/
ſti uia: ut poſſint nos ledere: nam leuius infertur
leſio & nocumentũ corpore nudato ꝙ̃ teɛto.

ℂQuot & quæ ſunt illa quæ hoſtes potẽtiores
reddunt: & quot modis & qualiter debemus ho
ſtes inuadere. Cap. xiiii.

u T dicebatur ſuperius: ꝙ hoſti eſt profi/
cuum: nobis eſt nociuum. Et econuer
ſo quæcũq; igitur reddunt hoſtes for/
tiores ad reſiſtendum bellantibus: quia illa ſunt
eis proficua : eorum oppoſita ſunt eis nociua : &
reddunt eos debiliores ne poſſint impugnanti/
bus reſiſtere. Quãtum autem ad præſens ſpeɛtat
poſſumus ſeptem enumerare: per quæ hoſtes ſũt
fortiores contra impugnantes. ℂPrimum eſt: ſi
ſint in acie debite ordinati. Nam cum ipſa uirtus
unita: & etiam ut ſupra tangebatur. fortior ſit ſe
ipſa diſperſa: ſi hoſtes ſunt bene uniti & debite in
acie ordinati ſi inuadantur difficilius euincun/
tur. ℂSecundum quod reddit hoſtes fortiores
ad reſiſtendum: eſt locus. Nam in uno loco ho/
ſtes facilius ſe tuentur ꝙ̃ in alio. Nam ut tranſitu
fluuiorum inter præcipitia montium: & inter fa
cultates uiarum: ſi contingat hoſtes: in tali ſitu re
periri: difficilius ſe defendere poterũt quia opor
tet eos ſparſim incedere quare ſicut locus ieptus
defenſioni: ſi in eo hoſtes inueniãtur reddit eos
debeliores ad bellandum . Sic locus aptus facit
eos potentiores ad reſiſtendum. ℂTertium eſt
ipſum tempus. Nam tempore in quo uentus eſt
contra hoſtes: & in quo puluis facies eorum per
cutit: & in quo ſolares radii opponuntur eorum
oculis: difficilius poſſunt hoſtes reſiſtere: tempo
re uero ĩ quo hæc modo oppoſito ſe habent ho
ſtes abiliores ſunt ad pugnandum. ℂQuartum
quod reddit hoſtes magis animoſos & magis
promptos ad renittẽdum eſt præuiſio. quia quã
do prouiſi ſunt & præſciunt pugnatorum aduẽ/
tum: magis ſe muniunt & minus terrentur ex eo
rum occurſu . ℂQ uintum autem eſt debita &
moderata quietatio. Nam quãto hoſtes ſunt laſ
ſati laboribus uigiliis: & incõmoditatibus aliis.
ſi tunc inuaduntur facilius deuincuntur ꝙ̃ ſi de/
bite quieuiſſent. Debita ergo quies hoſtes po/
tentiores reddit. ℂSextum quidem eſt amor &
concordia ipſorum. Nam ſi hoſtes diuiſi corpo/
raliter facilius deuincuntur . multomagis diui/
ſi animo & uoluntate debellantur celerius quia
maior eſt diuiſio animorum quam corporum.
Et econtratio ſi hoſtes non ſunt ſparſi . ſed ſunt
corporaliter coniunɛti : potentes ſunt ad bel/
landum . & multo magis ſi ſe diligunt . & ſint
coniunɛti animo. & uoluntate . quia de ipſis ma
gis confident & erunt uiriliores & promptio/
res ad pugnam . Omnis enim amor eſt quæ
dam uis unitiua: & plus amor unit amantiũ cor

da.q̃ loci unitas exiſtẽtium corpora.quare ſi uni
tas loci & congregatio bellantium eos potẽtio.
res facit.amor & unitas cordium:eos uiriliores
reddit. ¶Septimum quod facit hoſtes potentio
res:ad renitendum.eſt latentia propriarum con
ditionum exiſtentium circa ipſos.Nam quanto
conditiones hoſtium melius ſciunt:tanto facili
or eligitur uia:qualiter debeant impugnari:quã
to uero eorum negocia ſunt magis latentia ma
gis ignoratur impugnatiõis modus. ¶Enume
ratis itaq; quæ reddunt hoſtes potentiores ad re
tinendum. de facili patere poteſt: quomodo &
qualiter bellantes ſuos hoſtes inuadere debeãt.
Nam cum ſeptem modis enumeratis hoſtes for
tiores exiſtant: cum modo oppoſito ſe habeãt:
ſunt inuadendi:& debellandi. ¶Primo igit̃ dux
belli per inſidias:uel propter aliquem alium mo
dum:debet diligenter aduertere quando hoſtes
ſunt diſperſi.& tunc debet eos inuadere:quia nõ
habebunt potentiam reſiſtendi. ¶Secundo de/
bet diligenter explorare eorum itinera: ut tranſi
tus fluuiorum:ad præcipitia mõtium:ad anguſtas
ſiluarum:ad difficultates paludum & uiarum ſe ho
ſtibus opponant. quia ſic facilius de uitentur.
¶Tertio debet aſpicere ad ipſum tempus:quan
do ſol reuerberat ad oculos hoſtiũ.puluis & uẽ
tus repercutiunt ad eorum uultus:tũc debet eos
inuadere. quia oculis eorum diſgregatis a ſole:
& offenſis per uentum & puluerem non bene ui
dere poterunt:qualiter debeant dimicare.ꝓpter
qd oportebit eos fugam eligere. ¶Quarto dux
exercitus ſic ſe tempore debet: ut tali hora facit
ſuos cõmilitones cibum capere & requieſcere:&
eorum equos pauſare: ut poſſint iuadere hoſtes
ex improuiſo ut eos inuadant quando cibum ca
piunt:uel quando dormiunt.quando ſunt ſecu/
ri exiſtentes inermes:uacantes:diſcalciati: diſtra
ctis equis: non ſuſpicantes eorum aduentum.
¶Quinto debet diligenter explorare quando
hoſtes magnam fecerunt dietam: ſunt fatigati:
habent laxatos equos.Tunc enim ſi eos inuade
re poterint:de facili terga uertent. ¶Sexto ſecũ
dum Vegecium debet dux belli inter ſuos hoſtes
& inimicos:uel per ſe:uel per alios mitter̃ diſſen
ſiones iurgia commouere eos ad lites uel ad ini
micitiam: ut de ſe inuicem non confidant. Hoc
enim facto ſi eos inuadat: non habentes fiduciã
de ſe inuicem: de facili conuertentur in fugam.
Sed hæc cautela licet ponat eam Vegecius: non
multum eſt appreciãda.quia uidetur impugna
re bonis moribus. ¶Septimo debet diligenter
explorare conditiones hoſtium: qualiter ſe ge/
rant qualiter ſe habeant:quis eſt dux eorum.De
quo dux ille magis confidit: quos mores habe/
ant. Nam exploratis conditionibus ſingulis: fa
cilius inuenitur uia qualiter poſſit hoſtes inua/
dere & debellare.

¶Quomodo homines bellatores ſtare debeãt
ſi uelint hoſtes percutere:& quomodo debeant
eos circundare:& quomodo debeant ſe declina
re a pũgna ſi non ſit bonum pugnam commit/
tere. Cap. xiiii.

Diximus in quodam capitulo præcedẽ
ti percutiendũ eſſe punctim non ceſim
In quo docuimus milites & etiam pe/
dites.In hoc autem capitulo ſpecialem doctrinã
uoluimus dare peditibus:qualiter debeant ſtare
cum uolunt hoſtes percutere. Percuſſionis autẽ
hoſtium duplex eſt modus. Vnus a remotis: ut
cum iaciendo iacula:uel miſſilia aduerſarios fe/
riunt. Alius autem cum adeo appropinquant ꝙ
manu ad manum ſe percutiunt. Aliter autem de
bẽt ſtare bellatores uiri:cum a remotis iacula ia.
ciunt:& aliter cum ex propinquo ſe feriunt. Nã
iacendo iacula a remotis debent habere ipſos pe
des ſiniſtros ante.& dextros retro. Nam cor qd
eſt in animali principium motus principalius in
partem dextram. ita ꝙ pars dextra in animalib⁹
fortior eſt in mouendo & aptior ad motum &
quia ſemper innititur alicui mobili: ut ſi mouet̃
manus inititur brachio.ſtatim & ſi mouetur bra
chium:innititur corpori quieſcenti:& ſi mouerẽ
unus pes:innititur alii pedi nõ moto. oportet ꝙ
pars dextra innitatur parti ſiniſtræ quieſcẽti. Cũ
igitur pes ſiniſter anteponitur:& latus dextrum
elongatur: optime diſponitur homo ad iacen/
dum iacula & miſſilia:quia tunc quieſcit in ſini/
ſtra:& mouetur in dextra uibrãs ipſum iaculum
quo uibrato uehæmentius mouet aerem & for/
tius ferit. Licet.n.tam ſecundum partem dextrã
q̃ ſecũdum ſiniſtram poſſumus quieſcere & mo.
ueri. Dextra tamen eſt aptior ad mouendum: &
ſiniſtra ad qeſcẽdum. Ideo percutientes a remo
tis debemus quieſcere ſuper ſiniſtrum pedem an
te miſſum:& elongare nos cum dextro ut poſſu
mus uehæmẽtius impellere & uibrare iaculum.
Sed quando manu ad manũ pugnatur gladio:
debemus econtrario nos habere ita ꝙ pedẽ dex.
trum teneamus ante & ſiniſtrum poſt. Nã quia
latus dextrum aptius ẽ ad motum.ſi illud ſit ho
ſti ꝓpinquius:ratiõe motus poterit melius ictus
effugere. Vehæmentius.n. percutitur quod ſtat
q̃ quod mouetur. ¶Rurſus ſi dextrũ latus ſit ho
ſti propinquius melius poterit ipſum percutere.
Debent.n. bellatores cum ad manum pugnant
tenere pedem ſiniſtrum imobiliter:& cum uolũt
percutere cum pede dextro debent ſe ante facere
& cum uolunt ictus fugere:cum eodem pede de
bent ſe retrahere:ſic itaq; tenẽdo pedem ſiniſtrũ
imobilem:& cum dextro ſe mouendo poterunt
fortius hoſtes percutere:& eorũ ictus facilius fu/
gere. ¶Viſo quomodo debeant ſtare bellantes
ſi debeãt hoſtes percutere.uidere reſtat qũo ſunt
hoſtes includendi & circundãdi. ¶Sciendũ igi
tur ꝙ raro aut nunq̃ ſic circundandi ſunt hoſtes
in pugna publica ꝙ non pateat aliquis aditus fu
giẽdi qa deſperantes quaſi neceſſitate cõpulſi ef
ficiunt audaces. Videntes.n.ſe neceſſario moriẽ
dos:poſſunt multa mala cõmittere i eos qui cõ
tra pugnant. Inde eſt ꝙ laudatur ſcipionis ſen/

tentia dicentis nunquam ſic eſſe claudendos ho
ſtes:ꝙ non pateat eis aditus fugiendus.Nam fu/
gientibus hoſtibus nullum eſt periculum : & in
fuga periclitantur multi abſq; nocumento perſe
quentium.Sed cum ſe uident incluſos quaſi coa
cti fiunt includentes.Cum ergo ſupra diximus:
formandam aliquando eſſe aciem ſub forma ſo
ſiculari:ut quãdo hoſtes pauci ad hoc ꝙ melius
includantur & circundentur:non ſic intelligen
dum eſt ꝙ ita debeant circundari ꝙ nullus pate
at aditus aſcendendi.niſi forte adeo eſſent pauci
ꝙ quantũcũq; debellare uellent nullũ poſſent
nocumentum efficere.❡Oſtenſo itaq; qualiter
debeant ſtare pugnantes:ſi uelint hoſtes percute
re:& qualiter eos circunſtare.Reſtat nunc tertio
declarare qualiter ſit declinandũ a pugna:ſi non
habeatur cõſilium.nec uideatur bonam pugnã
cõmittere:eo ꝙ hoſtes ſint fortiores.& non poſ
ſumus illis reſiſtere.In quo quãtum ad præſens
ſpectat:debet dux belli duplicem cautelam habe
re.Prima eſt quantum ad exercitum proprium.
Nam & ſi dux conſilium habeat non eẽ pugnã
dum:debet hoc ualde paucis pateſacere: & non
debet illud toti exercitui pandere ne timẽtes tur
piter fugiant:& ab inſequentibus hoſtibus occi-
dantur.Taliter itaq; dux ſe habere debet:ꝙ non
credat exercitus ꝙ uelit fugere: ſed ꝙ uelit alibi
inſidias parare:& contra hoſtes uelit acrius dimi
care.❡Secunda cautela adhibenda eſt ex parte
exercitus hoſtium.Nam ſic debet deducere bel-
lum:ut hoc hoſtes lateat.Ideo multi tẽpore no/
cturno : potius quam diurno hoc agunt & plu/
res:hanc habuere cautelam: ꝙ milites ſtantes in
acie ex oppoſito hoſtium prohibent eos ne pedi
tes uidere poſſint ꝓpter quod pedeſtris pugna
latenter recedit.qua recedente:eqtes poſtea me
lius poſſunt uitare hoſtium percuſſiones. ❡Eſt
etiam aduertendum ꝙ quãdo ſic declinatur pu-
gna nunquã acies ſe debent diuidere:quia ſi con
tingeret hoſtes inſequi fugientes a bello: plures
occiderent:& maius nocumentum eis infertur
fugientibus: quam ſi ſe uerterẽt & bellarent.De
bet etiam dux belli inquirere utrum ſit aliquis lo
cus propinquus ad quem poſſet confugere exer
citus ſi fugaretur ab hoſtibus.

❡Quot ſunt genera bellorum : & quot modis
deuincendæ ſunt munitiones & urbanitates : &
quo tempore melius eſt obſidere ciuitates & ca
ſtra. Cap.xv.

[V]Identur autem omnia bella ad quatu
or genera reduci.uidelicet ad campe
ſtre:obſeſſiuum:defẽſiuũ & natuale.
❡Bellum autem campeſtre dicitur omnis pu/
gna facta in terra:ſecundum quam bellantes ad
inuitem pugnant abſq; mutatione media. Quã
to tamen huiuſmodi pugna magis eſt a mu/
nitionibus ſeparata : tanto eſt magis campe/
ſtris : & magis periculoſa. ❡Secundum genus
pugnæ dicitur obſeſſiuum quando bellatores
ſunt tantæ potentiæ: ꝙ non expectant ꝙ hoſtes
de munitionibus exeuntes uadant bellare ad cã
pum : ſed ipſi munitiones inuadunt & obſident
illas.Tale genus pugnæ communi nomine dici
tur obſeſſiuum . ❡Eſt autem & tertium genus
pugnæ:quod defenſiuum uocari poteſt. Nam ſi
cut contingit pugnantes aliquos in tanta multi
tudine eſſe:& tantam habere potentiam:ut non
expectant hoſtes exire ad campum:ſed ipſas mu
nitiones obſideant & inuadant. Sic contingit
aliquos eſſe adeo paucos & tam debiles : ut non
putent in campo poſſe reſiſtere impugnantibus:
ideo ſe in munitionibus tenent clauſos & ſuffi
cit eis ꝙ poſſint munitiones defendere:ſi contin
gat eas ab hoſtibus impugnari. Tale genus pu-
gnæ quo quis defendit munitiones & caſtra di-
citur defenſiuum.Nam & ſi in omni pugna ẽ ali
quo modo inuaſio:& defenſio.Attamen cum qs
obſedit munitiones & caſtra:magis dicitur ali-
os inuadere:quam ſe defendere. in pugna ergo
obſeſſiua:magis eſt inuaſio quã defenſio.in bel
lo uero ꝙ quis ſe tuetur in munitionibus & ca/
ſtris.magis eſt ibi defenſio quam inuaſio . ideo
tale genus pugnæ merito dicitur defenſiuum.
❡Quartus autem pugnandi modus dicitur na
ualis. quia ſicut contingit eſſe pugnam in terra
ſic contingit eam eſſe in aquis.Imo horribilio/
res & periculoſiores ſũt pugnæ aquaticæ quam
terreſtres.Huiuſmodi autem pugnæ in aquis fa-
ctæ cuiuſcunq; conditionis aquæ illæ exiſtant
nauales dicuntur.quare cum ſint quatuor gene
ra pugnarum.poſtquam diximus de campeſtri.
Reſtat dicere de obſeſſiua defenſiua & nauali.
Contingit enim aliquando reges & principes
pugnare omnibus hiis modis pugnandi. Nam
aliquando committit cãpeſtre bellum. Aliquan
do uero obſident munitiones & caſtra. Contin-
git etiã aliquando aliquos inuadere aliquas mu
nitiones eorum propter quod oportet eos uti
pugna defenſiua. Amplius in prĩcipatu & regno
contingit eſſe portus & terras maritimas iuxta
mare ſitas propter quod ne portus deſtruantur:
& ne fiat ab hoſtibus per eos introitus in regnũ:
& ne terræ marinæ impugnentur:expedit regi-
bus & princidibus aliquando ordinare bella na
ualia. ❡Dicto itaque de bello campeſtri dicen/
dum eſt de aliis generibus bellorum. Verum de
campeſtri pugna diffuſius diximus : & de cau/
telis bellorum multa diſcutimus . cum per iam
dicta circa omne bellum poſſunt cautelæ habe-
ri qualiter quis debeat ſe habere:non oportet cir
ca alia bellorum genera diutius immorari . Pri-
mo tamen dicemus de bello obſeſſiuo. ❡Viſo
ergo quot ſunt bellorum genera & dicto ꝙ poſt
caſtrum campeſtre primo dicendum eſt de pu-
gna obſeſſiua.cum per huiuſmodi pugnam con
tingat optineri & deuinci munitiones & urba-
nitates.Reſtat dicere quot modis talia deuinci
poſſunt.Eſt autem triplex modus optinẽdi mu-
nitiones & caſtra uidelicet per ſitim : famem &
pugnam . Contingit enim aliquando obſeſſos

carere aqua. Ideo uel oportet eos ſiti perire uel
munitiones reddere. quare diligenter excogita
re debent obſidẽtes munitiones aliquas utrum
uel aliqua ingenia uel per aliquam induſtriam
poſſint ab obſeſſis accipere aquam. Nam multo
tiens euenit aquam a remoto principio deriua-
ri uſque ad munitiones obſeſſas. quare ſi in illo
ſontali principio deſtruatur fiſtula uel meatus:
propter quam pergit aqua ad obſeſſos: oporte/
bit ipſos pati aquarum penuriam. ⸿Rurſus ali/
quando munitiones ſunt altæ. & aqua non per
uenit uſq; ad eas. quare ſi ſit a munitionibus re/
mota debent obſidentes adhibere omnem dili-
gentiam: quomodo poſſint obſeſſis prohibere
aquam. ⸿Secundus impugnandi munitiones
eſt per famem. Nam ſine cibo durare non poſſu-
mus. Ideo obſidentes ut munitiones obtineant
paſſus uias & omnia loca p quæ poſſent obſeſſis
uictualia deferri diligenter cuſtodire debent: ne
eis talia deferantur. In huiuſmodi. n. obſeſſioni-
bus multotiens plus affligit fames q̃ gladius in-
de eſt ꝙ multotiens obſidentes uolentes citius
opprimere munitiones ſi contingat eos capere
aliquos de obſeſſis: non occidunt illos: ſed p mu
tilationem membrorum eos reddit inutiles &
poſtea illos remittunt ad munitiones obſeſſas.
ut ibi una cum aliis cõmedentes apud ipſos ob/
ſeſſos maiorem famem & inopiam inducant.
⸿Tertio modus optinendi munitiones eſt per
pugnam. ut cum inter ad muros: & cum per pu-
gnam dimicatus contra obſeſſos. Sed qualiter
& quot modis contingat pugnam committere:
in ſequenti capitulo oſtendetur. ⸿Oſtẽſo quot
ſunt genera bellorum: & quot modis deuincendæ
ſunt munitiones obſeſſæ. Reſtat oſtendere: quo
tempore melius eſt obſidere. ciuitates & caſtra.
⸿Sciendum itaq; ꝙ tempore æſtiuo anteq̃ re/
collecta blada: uina: & alia per quæ ſubueniri po-
teſt inopiæ obſeſſorum: eſt melius obſeſſionem
facere. Illo enim tempore omnimodi deuincen
di melius deuincuntur obſeſſi. Nam ſi per ſitim
munitiones obtinendæ melius eſt facere obſeſ/
ſionem tempore æſtiuo. eo ꝙ tunc magis deſic-
cãtur aquæ. nec ſic abundant pluuiæ cæleſtes: ut
poſſit per ciſternas ſubuenire obſeſſis. ⸿Rurſus
ſic per famem eſt caſtrum uel ciuitas obſeſſa op
tinenda melius eſt obſeſſionem facere æſtiuo tẽ
pore: antequam meſſes & uina ſint recollecta: qa
ſemper tali tempore conſueuerunt deficere fru/
ctus anni præteriti. quare ſi obſeſſi non poſſunt
gaudere fructibus anni aduenientis: citius peri/
bunt inopia. Amplius ſi poſt bellum & pugnam
munitiones ſunt obtinendæ: melius eſt hoc age
re æſtiuo tempore. Nam tempore yemali abun-
dant pluuiæ replentur foſſæ aquis: quare diffici-
lius impugnantur obſeſſi. ⸿Rurſus incõmodi/
tates temporum magis moleſtant obſidentes &
exiſtentes in campis q̃ obſeſſos manentes in do
mibus. Vel igitur obſeſſiones fiẽdæ ſunt tempo
re æſtiuo. uel ſi p multa tempora obſeſſiones du
rare debent. ſaltem incoandæ ſunt tempore æſti
uo: prius q̃ blada: uina: & alios fructus terræ re/
colligere poſſint obſeſſi.

⸿Quomodo debent munitiones obſideri: &
quomodo periculoſius impugnari poſſunt mu-
nitiones obſeſſæ. Cap. xvii.

I obſidentes negligẽtes fuerint: & nõ
diligenter ſe muniant ab obſeſſis mo-
leſtari poterunt. Nam cum contingat
obſeſſiones per multa aliquando durare tempo
ra: non eſt poſſibile obſidentes ſemper eſſe pa/
ratos æq;. Ideo niſi ſunt muniti: quod cõtingit:
ꝙ exiſtentes in caſtris cum fuerint occupati obſi
dentes ſõno uel ludo uel ocio: aut aliqua neceſ/
ſitate diſperſi: repente ꝓrumpunt in ipſos & ſuc-
cendunt tentoria: deſtruũt obſidentium machi-
nas: & aliquando multi ex obſidentibus periũt.
Quare obſidentes ut tuti pmaneant: longe a mu
nitione obſeſſa: ſaltem p ictum teli uel iaculi: de
bent caſtrametari: & circa ſe facere foſſas: & fige-
re ibi ligna: & conſtruere ꝓpugnacula: ut ſi oppi
dani eos repente uellent inuadere. reſiſtentiam
inuenirent. ⸿Viſo quomodo ſe munire debẽt
obſidentes ne ab oppidanis moleſtentur. Reſtat
oſtendere: quot modis impugnare debẽt obſeſ-
ſos. ⸿Eſt autem unus modus impugnãdi com-
munis & publicus. uidelicet per baliſtas: arcus: &
per lapides emiſſos manibus uel fundis: & etiã
per appoſitiones ſcalarum. Multum enim indu-
ſtres in pugna: ſi obſeſſi faciunt ſe ad muros:
& ad propugnacula: ſtatim impugnãt eos cum
baliſtis & arcubus. Iaciunt contra ipſos lapides
cum manibus uel cum fundis apponũt ſcalas ad
muros: ut ſi poſſint aſcendere ſint pares illis.
⸿Præter tamen hos modos impugnationis ap
tos eſt dare triplicem impugnationis modum
non omnibus notum. Quorum unus eſt per cu
niculos. Alius eſt per machinas proiicientes la/
pides: magnos & graues. & tertius per ædificia
impulſa uſq; ad muros munitionis obſeſſæ. De
omnibus itaq; hiis impugnationibus dicemus:
ſed primo de impugnatione per cuniculos.
⸿Primo igitur per cuniculos. i. per uias ſubter-
raneas deuincuntur munitiones. Debent enim
obſidentes priuatim in aliquo loco terram fode
re anteq̃ locum tẽtorium uel aliquod aliud ædi
ficium debent apponere ne obſeſſi uidere poſ/
ſint: ubi incipiant fodere. ibi enim fodiendo ui/
as ſubterraneas: ſicut faciunt fodientes argen/
tum. & inuenientes uenas metallorum. debent
per uias illas faciendo eas profundiores: q̃ ſint
foſſæ munitionis deuincendæ. & pergere uſque
ad muros munitionis prædictæ. ꝙ ſi hoc fieri po
teſt: leue eſt munitionem capere. Nam hoc fa/
cto: primo debent muros fodere & ſupponere
ibi ligna: ne ſtatim cadant. Et cum omnes mu/
ros uel maximam partem murorum ſic ſuffoſſe
runt & ſub punctauerunt: ſi uiderint obſidentes:
ꝙ p ſolum caſum murorum poſſint munitionẽ op
tinere: ſtatim debent apponere ignem in lignis

ſuſtinētibus muros:& facere omnes muros : uel facere magnam partem eorum cadere: & reple/re foſſas:quomodo quaſi ex inopinato facto terreantur obſeſſi:ut facilius deuincatur oppidum. ¶Eſt etiam attēdendū ꝙ uiæ ſubterraneæ ſemper ſunt muniēdæ tabulis & aliis artificiis:ne cadat terra & ſuffocet fodientes. terra etiam quæ extrahitur de dictis foſſis:eſt taliter abſconden/da:ne uideatur ab obſeſſis.Et rurſus cū ignis apponitur ad ipſa ligna:ſuſtinentia murum.Apponens huiuſmodi ignem:& exiſtētes cum eo: debent ſe ad locum tutum facere : ne ledantur per murorum caſum.Sic ergo agendum eſt in impugnatiōe per cuniculos.cum ad munitionem obtinendam ſufficit ſola murorum ruina.Sed cum hoc creditur non ſufficere muris exiſtētibus ſuffoſſis & ſub punctatis.nondum apponendus eſt ignis ſed procedendum eſt ad maiores munitiones & ad maiora mœnia caſtri uel ciuitatis obſeſſæ & per ſimiles uias ſubterraneas eſt ſimiliter faciendum circa ea quod factum eſt circa muros. ¶Rurſus procedendum eſt diuertēdo uias ſubterraneas.ut per eas poſſit haberi ingreſſus ad ciuitatem & caſtrum : & quæ omnia latenter fieri poſſunt abſq; eo ꝙ ſentiantur ab obſeſſis.licet tamen ſine difficultate & diuturnitate temporis: poſſint hæc omnia fini debito:mācipari.His itaꝙ ſic peractis ī aliquo nocturno tempore : uel in aliquo alio congruo:ad pugnandum per appoſitionem ignis fieri debet: ut ſimul cadant muri & munitiones ſuffoſſæ:& per uias ſubterraneas fiat ingreſſus ad caſtrum uel ad ciuitatem : & per aditum factum ex muris cadentibus.reliqui obſidentes ingrediantur caſtrum uel ciuitatem obſeſſam:& ſic poterunt optinere illam.

¶Quæ & quot ſunt genera machinarum eliciētium lapides : per quæ impugnari poſſunt munitiones obſeſſæ:& deuinci poſſunt ciuitates & caſtra. Cap. xviii.

c Ontingit autem pluries munitiones aliquas obſeſſas ſuper lapides fortiſ/ſimos eſſe conſtructas : uel eſſe aquis circundatas uel habere profundiſſimas foueas. uel aliquo alio modo eſſe munitas ut per uinculos & per ſubterraneas uias nunquam: uel ualde de difficili optineri poſſint. Euēit etiam pluries: ut ſi munitio obſeſſa per uias ſubterraneas capi poſſit.Obſeſſi tamen prouidentes foſſionem impediunt eam:ne per ipſam fraudulenter & per inſidias deuincantur. ꝙ quomō fieri habeat:oſtendemus cum in ſequentibus capitulis ageť de defenſiua pugna.cum enim tractabimus : qualiter obſeſſi ſe defendere debeant.Declarabitur qualiter obſeſſi per cuniculos: & alia machinamēta obſidentium debeāt prouidere:quare ſi modus artis debet imitari naturam quæ ſemper faciliori uia res ad effectum ꝑducit.cum p uiculos non ita de facili munitiōes impugnari poſſunt:Sicut per machinas lapidarias: uel per ædificia ꝓpulſa uſq; ad mœnia caſtri uel ciuitatis obſeſſæ: oportet talibus uti argumentis ut habeatur intētum. ¶Vidēdum eſt igitur quot ſunt genera machinarum lapidariarum.& quot ſūt modi ædificiorum per quæ munitiones impugnantur. Machinæ autem lapidariæ quaſi ad quatuor genera reducuntur.Nam in omni tali machina ē dare aliquid trahens & eleuans uirgam machinæ: ad q̄ coniūcta eſt funda qua lapides iaciuntur. Huiuſmodi autem eleuatio uirgæ:aliquando fit p contrapondus:Aliquando autem non ſufficit con/trapondus . Sed ulterius cum funibus eleuatur uirga machinæ . qua eleuata iaciuntur lapides. Si ergo per ſolum contrapundus fit homini ꝓ/iectio contrapondus illud : uel eſt fixum : uel eſt mobile.uel ē compoſitum ex utroq;. Dicitur autem contrapondus eſſe fixum quādo ī uirga infixa eſt quædam caſſa immobiliter adhærens uirgæ plena lapidibus & arena.uel plena plumbo. uel aliquo alio graui corpore quod gēus machinæ ueteres trabucium uocare uoluerūt.Inter cæteras autem machinas hæc rectius proiicit eo ꝙ contrapondus ſemper uniformiter trahat.ideo ſemper eodem modo impellit cū hac enim machina quaſi acus percuti poſſet.Nam cum aliqd ſignum percutiendum eſt per ipſam ſi nimis ꝓiicit ad dextram uel ad ſiniſtram:uertēda eſt ad locum erga quod iaciēdus eſt lapis: Si uero nimis alte proiicit:uel elonganda eſt machina a ſigno: uel in funda eius apponendus eſt lapis grauior quem non tātum eleuare poterit . Si uero nimis ẏme uel nimis baſſe appropinquanda eſt machina:uel alleuiandus eſt lapis.Semper enim pon/derandi ſunt lapides ipſarum machinarum:ſi determinate proiiciendum ſit aliqd certum ſignū. ¶Aliud genus machinarum habet contrapondus ipſi machinæ mobiliter adhærens:circa fla/gellum uel circa uirgā ipſius machinæ : uertens ſe circa huiuſmodi uirgam.Et hoc genus machinæ.Romani pugnatores appellauerunt biffam. Offert aūt hæc attributio. Nam qa contra pondus mobiliter adhæret machīæ uirgæ.licet plus trahat ratione motus.non tamē ſic uniformiter trahit.ideo plus proiicit. non tamen ita recte & uniformiter percutit.¶Eſt autem & tertium genus machinæ:quod tripantū nuncupant habēs utrūq; contrapōdus.unum infixum uirgæ:& aliud mobiliter ſe uertens circa ipſum.hoc enim ratione ponderis infixi rectius proiicit q̄ biffa. ra/tione pōderis mobiliter ſe uertentis lōgius emittit lapidem q̄ trabutium.¶Quartum uero genus machinæ eſt ꝙ loco contraponderis habet funes:qui trahunť per uires & māus hominum. Huiuſmodi enim machina non proiicit lapides ita magnos:ſicut prædicta tria genera machinarum.tamen non oportet tantum tempus appo/nere ad proportionandum huiuſmodi machi/nam:ſicut ī machinis præfatis:ita ꝙ pluries & ſuſpicius proiicit hæc machina q̄ prædictæ.Ille igitur qui obſidet caſtrum aut ciuitatem aliquam: ſi uult eam in pugnare p machinas lapidarias:di

ligēter conſiderare debet utrū magis poſſit munitionem illam impugnare proiiciendo rectius uel longius:uel medio modo inter utrunq̧: uel etiam magis poſſet obſeſſos offendere proiiciē do ſpiſſius & frequentius. Nam prout uiderit expedire oibus prædictis machinis:uel oībus p̄ſatis modis proiiciēdi:uel aliquibus ſine aliqua p̄dictarum machinaꝝ:caſtrum uel ciuitatē obſeſſam poterit impugnare. ℂSi.n.plena noticia habeatur de machinis:de quibus mētionē fecim⁹: ſufficienter ſcietur quomodo per machinas lapidarias poterit qualibet munitio impugnari. Nā omne genus machinæ lapidariæ:uel ē aliquod prædictoꝝ:uel poteſt originē ſumere ex prædictis. Eſt etiam aduertendum q̧ die & nocte per lapidarias machinas impugnari poſſunt munitiones obſeſſæ. Tñ ut uideatur qualiter in nocte percutiunt lapides emiſſi a machinis:ſemper cū lapide alligādus eſt ignis uel ticio ignitus. Nā per ticionem ignitum lapidi alligatum: apparere poterit:qualiter machina proiicit.& qualis ſiue quam ponderoſus lapis eſt in funda machinæ imponendus.

ℂQuomodo p ædificia lignea impulſa ad muros ciuitatis & caſtri:impugnari poſſint munitiones obſeſſæ. Cap.xix.

Angebantur autem ſupra tres modi impugnandi munitiones obſeſſas. Quorum unus erat per cuniculos. Alius p machinas lapidarias. Tertius uero per ædificia lignea ipulſa ad muros munitiōis obſeſſæ. ℂDicto ergo de impugnatione facta per cuniculos & per lapidarias machinas. Reſtat dicere de impugnatione:quam fieri contingit per ædificia īpulſa ad muros.uel ad mœnia caſtri uel ciuitatis obſeſſæ. ℂHuiuſmodi autem ædificia:quaſi ad quatuor genera reducunt̄.uidelicet ad arietes:uineas:turres:& muſculos. Vocatur.n.aries teſtudo quædam lignorum:quæ ne igne cōburatur:crudis coriis cooperit̄. Sub hac enim teſtudine ſic cooperta coriis:& fortiter cōtexta:ne lapidibus obruatur:intrinſicus ponitur trabs:cui⁹ caput ferro ueſtitur.ideo appellat̄ aries:quia ratione ferri ibi appoſiti duriſſimam habet frontē ad percutiendum Hmōi autem trabs funibus uel cathenis ferreis alligatur ad teſtudīem factā ex lignis:& ad modū arietis ſe ſubtrahit:& poſtea fortiter muros munitionis obſeſſæ pcutit & diſrumpit. Cum enim per huiuſmodi trabem ſic ſerratam:multis ictibus percuſſus eſt murus.ita q̧ iam lapides exiſtentes in ipſo incipiūt cōmoueri.in capite eius infligitur:quoddam ferrū retortum ad modum falcis per q̧ lapides cōmoti & conquaſſati euelunt̄ a muro:ut citius perforetur. ℂValet autem huiuſmodi ædificium ad impugnandum munitionem aliquam. Dato q̧ qs non poſſit pertingere uſq̧ ad muros eius. Nam quia huiuſmodi trabs habens caput ſic feratum: retrahitur & impingitur:poterit & etiam percuti muros ipſius munitioni obſeſſæ.dato q̧ textura illa ſub qua ſunt homines impingentes trabem: non pertingat uſq̧ ad muros. ℂEſt autem huiuſmodi textura:ſub qua ſunt homines impingentes arietem ſiue trabem:optinere munienda.ne uiri illi ſagittis:uel lapidibus:uel aliquo modo ex aliqua parte poſſint offendi. ℂAliud autem ædificium.eſt ad impugnandū munitiones obſeſſas:quod uocant uineam. Quidam autem huiuſmodi ædificium catum nominant. Fit autem hoc cum tabulæ groſſæ & fortes optime con ligantur & duplicantur.ſiue fit duplex tabulatū. ne lapides emiſſi poſſint tale ædificium frāgere. Cooperit̄ etiam crudis coriis:ne ab igne poſſit offendi. Conſueuit autem tale ædificium:fieri in latitudine octo pedum.& in longitudine ſedecim. In altitudine uero tot pedū:q̧ homines ibi competenter poſſint exiſtere. huiuſmodi enim ædificium tantæ quantitatis:uel etiam maioris eſt optime undiq̧ muniendum & impellēdum uſq̧ ad muros munitionis obſeſſæ:ſub quo homines exiſtentes fodiunt muros illos. Eſt autem hoc ædificium utile.cū talis eſt munitio obſeſſa: q̧ uſq̧ ad muros eius poteſt tale ædificiū impelli. ℂTertiū genus ædificiorū ſunt turres uel caſtra. Nam ſi nec p arietes:nec p uineas capi poſſunt minitiones obſeſſæ:accipienda eſt mēſura muroꝝ munitionis illis & ſecundum hmōi mēſuram.uel etiam ſcđm altiorem conſtruēdæ ſūt ligneæ turres:uel:caſtra:quæ tegēda ſunt crudis coreis:ne ſuccendant̄ ab igne. Cū hiis quidem ligneis caſtris:dupliciter impugnant̄ munitiones obſeſſæ. ℂPrimo iaciēdo lapides. Nam ſi altitudo caſtrorum excedit altitudinē muroꝝ:& etiā curticularum & propugnaculorum exiſtētium in ipſis. Sic ſe habebunt exiſtentes in caſtris:ad exiſtētes in munitionibus.quodammodo ſicut exiſtentes in munitionibus:ad eos qui ſūt in baſſo uel in terra. ℂRurſus in huiuſmodi caſtris ordinantur pontes cadentes per quos itur ad muros munitionis obſeſſæ Altitudo autem murorum dupliciter poteſt accipi. Primo per umbrā. Nam per leue filum:cuius nota ſit quantitas:ligandum eſt ad ſagittam & proiiciendum uſq̧ ad muros munitionis: ſecundum quantitatem cuius ſciri poterit quantitas umbræ. In illa ergo hora in qua accipitur umbræ quantitas erigendum eſt aliquod lignum in altum faciens tantam umbram.& ſecundum altitudinem illius illi erit altitudo murorum Verum quia non ſplēdet ſemper ſol & facit umbram.ſed aliquando tegitur nubibus. ℂDabimus alium modum accipiendi altitudinem cuiuſlibet ædificii:& quorumcunq̧ murorum. Accipiatur autem lignum uel tabula aliqua ad quantitatem alicuius hominis.& illæ homo ad cuius quantitatem accepta eſt tabula illa:iaceat ſe in terram:& ad pedes ei⁹ ponatur prædicta tabula:& aſpiciat per ſummitatem illius tabulæ:& ſi uiſus eius procedit̄ magis alte:q̄ ſit ædificium:cuius eſt altitudo ſumēda:trahat ſe magis prope ædificiū illud. Si uero

uiſus protendatur magis baſſæ: ꝙ tabula ſic exiſtente ad pedes: & ſic iacente in terra: elonget ſe ab ædificio prædicto donec per ſummitatem tabulæ punctaliter uideat ſummitatem eius. Nam ut probari poteſt geometrice: quanta erit diſtantia a capite hominis ſic iacentis uſq ad ædificiū illud: tanta erit ædificii altitudo. Poſſent etiam menſuræ talium altitudinum accipi per regulas traditas in aſtrolabio & quadrante. Sed de hoc nobis non ſit curæ: ſufficiat autem de talibus ad præſens tanta dicere: quanta ſufficiunt ad propoſitum. ¶ Quartum genus ædificiorum uocant muſculos. Sunt enim muſculi quædam ædificia parua: ſub quibus teguntur homines trahentes uel impellentes caſtra uſq ad mœnia munitionis obſeſſæ. ¶ Poteſt autem per huiuſmodi muſculos quaſi continuari caſtra uſq ad munitionem obſeſſam. ꝙ cum factum eſt: tripliciter eſt impugnanda munitio. Nam in caſtro ſic ædificato ad munitionem impugnandam: eſt tria cōſiderare. uidelicet partem ſuperiorem excedẽtem muros & turriculas munitionis capiendæ: Partem quaſi mediam: ad quam applicantur pōtes cadendi ſuper illos muros & partem in imā: ad quam applicantur muſculi. a qb' ſunt homines trahentes uel impellentes caſtrum. Cum ergo caſtrum illud appropinquauit quantum debuit ad muros munitionis obſeſſæ. Illi qui ſunt in parte ſuperiori debent proiicere lapides & fugare eos qui ſunt in muris. Qui uero ſunt in parte intermedia debent pontes dimittere & inuadere muros. Sed qui ſunt in parte infima & ſub muſculis: ſi poſſunt ad muros attēdere & eos ſuffodere: ut etiam & ſic obſidentes intrare poſſint obſeſſam munitionem. Sunt & baliſtæ arcus machinæ lapidariæ & omnia talia congreganda ut quando hæc fienda ſunt tunc munitionem percutiunt. Quāto enim pluribus modis ſimul munitio impugnatur: tāto plus terrentur obſeſſi & citius capitur.

¶ Qualiter ædificanda ſunt caſtra aut ciuitates: ne pugna obſidentibus facilius deuincatur. Capitulum. xv.

POſtquam diximus de bello campeſtri & determinauimus de bello obſeſſiuo: docentes ipſos obſidētes munitiones & caſtra qualiter debeant ea obſidere & debellare. In parte iſta determinare uolumus de bello defenſiuo: ut poſtquam docuimus obſidentes q̄liter debeant inuadere obſeſſos uolumus docere ipſos obſeſſos qualiter ſe debeant defendere ab obſidentibus. ¶ Primum autem quod maxime facit ne obſeſſa ciuitas deuincatur ab obſidētibus: & maxime facit ut obſeſſi faciliter poſſint defendere munitionem aliquam: eſt ſcire: qualiter ædificanda ſunt caſtra & ciuitates & munitiones cæteræ: ne faciliter impugnentur. Sunt autē quinq in huiuſmodi ædificatione conſideranda: per quæ munitiones fortiores exiſtunt: & difficiliores ad capiendum. Primo quidem fortificantur munitiones: & ſunt difficiliores ad bellādum ex natura loci. Secūdo ex angularitate murorum. Tertio ex terratis. Quarto ex propugnaculis. Quito ex foſſatis. Ex natura quidem loci urbs munitiones etiam fortiores exiſtunt: ſi editæ ſunt in proruptis rupibus. Vel in locis eminētibus & inacceſſibilibus. Aut ſi mare ſit circa eas: uel paludes: aut flumina circundant ipſas. A prīcipio igitur quando ædificandæ ſunt munitiones defendendæ ab exteriori pugna & ab obſidentibus: conſideranda eſt natura loci: ut in tali loco ædificētur: ꝙ ex ipſo ſitu fortiores exiſtāt. Vel ſi non uacat munitiones de nouo ædificare. Et aliqui timentes iram dominorum. Aut domini metuentes furorem populi: uolunt ſe tueri in munitione aliqua: ſi aſſit facultas quærenda ē munitio talis: quæ ex ipſa natura loci fortior exiſtat: & difficilior ad impugnandum. ¶ Secūdo urbes & munitiones ſunt difficiliores ad impugnādum ex angularitate murorum. Nam ſi munitio muros habeat angulares: ſi contingat obſidentes ad muros accedere: ut munitionem deuincant: obſeſſi facilius ſe tuentur ab illis: & leuius offendunt obſidentes. Nam propter angularitatem murorum non ſolum ex parte anteriori: ſed etiam a tergo: & quaſi ex parte poſteriori percurrunt impugnantes munitionem illam. Fiendi itaq ſunt muri angulares: ut munitio faciliter defendi poſſit. ¶ Tertium quod reddit munitionem difficiliorem ad capiendum: dicuntur eſſe terrata uel muri ex terra facti. Nam in munitione fienda non ſolum eſt quærenda bonitas ſitus & angularitas murorum: ſed circa munitionem illam ædificandi ſunt duo muri aliqualiter diſtantes: & intra ſpacium: ꝙ inter illos duos muros includitur: ponenda eſt terra: quæ fodienda eſt de foſſis quæ fiendæ ſunt circa munitionem illam: uel eſt aliunde terra apportanda & ponenda in illo ſpacio intermedio. Eſt etiam huiuſmodi terra inter tale ſpacium poſita ita denſanda: ꝙ ad inuicem conglutinetur & efficiatur quaſi murus. Contingit etiam turres ex terra facere: ſi bene condenſetur: propter quod non eſt incōueniens conſtruere huiuſmodi muros ex terra depræſſata: ualet quidem conſtitutio talium murorum ad defendendum munitionem: ne deuincatur per machinas lapidarias. Nam dato ꝙ per huiuſmodi machinas totus murus exterior rueret: murus conſtitutus ex terra quaſi abſq leſione ſuſciperet ictus machinarum: quia cum lapis eiectus a machina perueniret ad huiuſmodi murum: propter molliciem eius cederet terra & reciperet lapidem illum quaſi ac ſi eſſet fabricatus. Expertum eſt enim muros ex terra depſſata conſtitutos minus lædi a machinis lapidariis q̄ muri alii: debet quidem talis ex terra factus eē groſſus: quia tunc quaſi abſq læſiōe ſuſcipiet lapides emiſſos a machinis. ¶ Quartum autem quod facit munitiōes fortiores ſunt turres & propugnacula. Nam in ipſis muris conſtruendæ ſunt tur-

res & propugnacula:ut munitio leuius defendi poſſit. Maxime aũt ante portam quãlibet ipſius munitionis:de qua timetur ne ad eam accedant obſidentes:fiendæ ſunt turres & propugnacula & ante huiuſmodi portam ponẽda ẽ catheracta pendẽs ãnulis ferreis undiq; etiam ferrata prohibẽs ĩgreſſum hoſtium & incẽdium ignis. Nam ſi obſidẽtes uellẽt portas mũitiõis ſuccẽdere catheracta q̃ eſt ante portam prohibebit eos. Rurſus ſupra catheractã:debet eẽ murus pforatus recipiẽs ipſam p quẽ locũ poterũt proiici lapides: emitti poterit aqua ad extinguẽdum ignẽ:ſi cõtingeret ipm ab obſidẽtibus eẽ appoſitũ. ¶Quĩtum quod facit munitionis magis ĩacceſſibiles & fortiores:eſt latitudo & profunditas foſſarũ: q̃ ſi ad ſit facultas replendæ ſũt aquis. Hiis ergo modis ſunt munitiones difficiliores ad capiendum. Ideo uidẽdum eſt a principio ab his q uolunt munitiones defendere ab obſidẽtibus eas: ut ĩ munitionibus illis oĩa hæc uel plures ex iſtis concurrant ad hoc ꝙ facilius defendantur.

¶Quõ muniẽdæ ſunt ciuitates & caſtra:& uniuerſaliter omnes munitiones ꝙ ab obſidẽtibus difficilius capiantur. Cap. xxi.

n
Nn ſufficit ſcire qũo ædificandæ ſunt munitiones:& quales muros debent hr̃e:& qũo debẽt eẽ ſitæ:niſi ſciat̃ qũo ſunt muniendæ:ut non de facili uinci poſſint. ¶Dicebatur enim ſupra triplicẽ eẽ modum deuincendi munitiones:uidelicet per famem ſitim & pugnam. Sic ergo muniendæ ſunt munitiones obſeſſæ:ne aliquo horum modoꝝ poſſint deuinci. Ne enim fame deuincant̃ tria ſunt attẽdenda:uidelicet ut frumẽta auena ordeum & cibaria ſingula & uniuerſa pabula:q̃ poſſunt deſeruire ad uictum:de portãda ſũt ad munitionẽ obſeſſam:prius q̃ obſideatur ab extraneis:& ſi timetur de obſeſſione ante recollectionem frugũ ex aliis locis propinquis ſunt talia acquirẽda:ne munitio obſeſſa ob carẽtiã uictus poſſit pati defectum:Quicquid aũt non põt ad munitionem deferri:uel ſi deferretur non multum eſſet utile caſtro uel ciuitati obſeſſæ totum eſt igni cõburẽdum ne obſidẽtes ſuperueniẽtes:inde capiant emolumẽtum:& ex bonis propriis munitionis obſeſſæ impugnent ipſam. Si aũt timeat̃ de diuturnitate temporis:ut ꝙ per multa tẽpora debeat obſeſſio perdurare:maxime muniẽda eſt ciuitas uel caſtrum obſeſſum milio. Nam miliũ inter cætera minus putreſcit:& plus durare perhibetur copia etiam carnium ſalitarum non eſt prætermittẽda:ſalis etiam multitudo multum ẽ expediẽs munitioni obſeſſæ:eo ꝙ ad multa ſit utilis. ¶Secundo in muniendo caſtrum uel ciuitatẽ aliquam obſidẽdam quantum ad uictum:nõ ſolum attendendũ eſt ut magna copia uictualiũ deferat̃ ad munitionem obſeſſam: ſed etiam ut uictualia delata per temperatos erogatores per familias diſpenſent̃:unde ſi fieri poſſet. Si ciuitas obſeſſa eſſet magna:& non poſſet aliunde recuperare uictum:in q̃libet contrata ciuitatis uictualia reduci debent ad horrea publica:& parce & temperate per uiros prouidos diſpẽſare:ꝙ ſi munitio obſeſſa modici eſſet ambitus hoc efficere non eſt difficile:quare enim nihil prodeſt multa ꝑparatio uictualium:niſi parce & cum temperamento diſpẽſentur. ¶Tertio eſt in talibus attendendum:ut perſonæ debiles & inutiles non ualentes proficere ad defenſionem munitionis obſeſſæ. ſi commode fieri poteſt ſunt ad partes alias tranſmittendæ:tales enim conſumunt & commedunt. quæ deberent bellatoribus erogari. ¶Rurſus ſi timeatur de ĩopia uictualium:beſtiæ quæ ſunt in munitione obſeſſa:a quibus obſeſſi poſſunt commode abſtinere ſunt occidendæ:& cõmedendæ uel ſaliendæ ſi eſui aptæ ſũt. ymo in tali caſu commedenda ſunt multa quæ ad eſum uetat cõmunis uſus. ¶Viſo quomodo munitio obſeſſa uitat ne capiatur fame:de leui patere poteſt qualiter ſe debeant habere obſeſſi: ne deuincantur per ſitim. Nam anteq̃ aliqui eos obſideant:prouidere debẽt ꝙ ad talem munitionem pergant in qua ſit aquarum copia:ꝙ ſi uero ibi non ſunt fontes:fodiẽdi ſunt putei : ꝙ ſi etiã locus ſit ſiccus:ut ibi nec putei fieri poſſunt. fiendæ ſunt ciſternæ:ut cæleſtium aquarum ſuperabundantia ſuppleat aliarum aquarum defectum ꝙ ſi munitio obſeſſa ſit circa mare & non poſſit habere aquam niſi ſalitam:eo ꝙ dulcem aquam habeat diſtãtem : ad quam capiendam prohibent obſidentes. tunc mediante cera poterit dulcificari. Nam ſecũdũ philoſophũ in methauris. Quicquid eſt ex aqua ſalita per poros ceræ pertrãſit totum in dulce conuertitur defendẽdum eſt etiam ad munitionem obſidendã in magna copia acetum & uinum ne ex potu ſolius aquæ bellatores adeo debilitentur:ꝙ non poſſint uiriliter reſiſtere obſidentibus. ¶Oñſo quomodo ſunt remedia adhibenda contra famem & ſitim per quæ obſeſſa munitio deuinci conſueuit. Reſtat uidere q̃ ſũt remedia adhibẽda:ne p pugnã obſeſſa munitio deuincatur. ¶Debent ergo ad ciuitatem uel ad caſtrum obſeſſum deportari in magna copia:ſulphur:pix oleum ad comburendum machinas hoſtium. Ferra autẽ & ligna ſũt ad munitionem obſeſſam in debita abundantia deportãda. ut per ligna haſtæ ſagittarũ & relorum:& etiam ædificia neceſſaria munitioni fieri poſſint. Per ferra uero etiam reparari poſſint arma. & fieri tela & ſagittæ:& alia per quæ ĩpugnari ualeant obſidentes. Eſt etiam multitudo fieri per utilis:ipſis obſeſſis ad deſtruendum ædificia & machinas ipſorum obſidentium. ut in ſequenti capitulo apparebit. Sexta etiam torrentium in magna copia ſunt ad munitionem deportanda quia talia ſunt ſolidiora & aptiora ad iaciendum ex eis ergo replendi ſunt muri & turres munitionis obſeſſæ. Calcẽ etiã puluerizatã deferẽdum eſt ad ipſam munitionem in magna habundantia:& ex ea replenda ſunt multa uaſa:

ut cum obſidentes appropinquāt muris muni/
tionis.iacienda ſunt uaſa illa quibus fractis pul/
uis illius ſubintrat obſidentiū oculos & adeo of
fendit eos ut quaſi cæci & non uidētes pcuti poſ
ſint.Neruorū etiam copia & funiū utilis eſt mu
nitiōi obſeſſæ:pp baliſtas & arcus & alias ꝑparā
da.ꝙ ſi nerui deficiant:loco eoꝝ adhiberi pote/
rūt:crines equi uel capilli mulieꝝ.Recitat.n.Ve
gecius ꝙ cū romanis neruorū copia defeciſſet:
& non poſſent eoꝝ machinas reparare ad reſiſtē
dū bellatorib⁹:mulieres romanæ abſciſis crinib⁹
eos ſuis maritis:tradiderunt.per quos machinis
reparatis aduerſarioꝝ impetū repulerūt.Malue
rūt.n.ut ait Vegecius illæ pudiciſſimæ fœmīæ
cū maritis cōuiuere deformato capite:q̄ ſeruire
hoſtibus īntegris crinibus.Sūt etiam ad munitio
nes deportanda cornua beſtiarum ad reforman
dum baliſtas & arcus & coria cruda ad tegēdū
machinas & alia ædificia:ne ab aduerſariis per ī
cendia comburantur.Hiis etiam cautelis:& per
ea quæ dicta ſunt reſiſtere poterūt obſeſſi:ne eo.
rū munitiones per pugnam ab obſidētibus de/
uincatur.

¶Quō reſiſtendū eſt munitioni factæ per cuni/
culos:& q̄liter machinis lapidariis & aliis ædifi.
ciis obſeſſi debeant obuiare. Cap.xxii.

Numerabātur ſupra tres ſpeciales mo
di impugnandi munitiones obſeſſas.
Quoꝝ unus erat p cuniculos & uias
ſubterraneas.Alius p machias lapidarias.Et ter
tius p ædificia impulſa uſq; ad mœnia caſtri uel
ciuitatis obſeſſæ.q̄re ſi docuim⁹ p præfatos mo
dos inuadere obſidētes obſeſſos.Reliquū eſt ut
declaremus qūo obſeſſi a ꝑdictis impugnationi
bus contra obſidētes ſe defendere ualeāt.¶Pri
mo ergo dicemus de remediis contra impugna
tionē p cuniculos.Poſſumus aūt circa hæc duo
remedia aſſignare.Vnum ē per profunditatem
foſſarum repletarum aquis.Nā ſi circa munitio.
nem obſeſſam ſint profundæ foueæ aquis reple;
tæ:impediunt obſidētes nec obſeſſos impugna.
re poſſint p cuniculos & uia ſubterraneas. Dato
tamē ꝙ foſſæ aquis repleri nō poſſint:ſi ſint ual.
de profundæ peramplæ ſufficienter impediunt
ſubterraneas uias:quia hoc genere impugnatio
nis impugnari nō poſſunt munitiones obſeſſæ.
niſi dictæ uiæ ſubterraneæ profundiores ſūt foſ.
ſis.Munitio ergo defendenda:uel eſt ſupa petrā
firmam:& tunc propter duritiem lapidum non
eſt facile per cuniculos debellare eam.uel eſt ſu.
pra petram de facili labilem.aut ſupra terram:de
facili fodi poteſt.& tunc per profundas foueas
eſt fortificanda munitio:ne per cuniculos deui/
catur.¶Secūdum remedium contra cuniculos
& uias ſubterraneas eſt facere in munitione ob/
ſeſſa uiam aliam correſpondētem uiæ ſubterra/
neæ factæ ab obſidētibus.Si.n.obſeſſa munitio
foueas non habet profundas:nec habet eas reple
tas aqs.ppter qđ timetur de impugnatione per
cuniculos diligenter conſiderare debent obſeſ.
ſi:utrū ab aliq̄ parte uideant terrā deferri:& utrū
p aliqua ſigna cognoſcere poſſint obſidentes in
choare cuniculos.ꝙ cū perceperint:ſtatī debēt
uiā aliam ſubterraneā facere:correſpondētē illis
cuniculis.ita tamen ꝙ uia illa pēdeat contra ob
ſidentes.& tunc per uiam illam ſic perforatam:
cuius partem fecerunt obſidentes:& partem ob.
ſeſſi:debet eſſe bellum continuum ne obſiden/
tes per uiam illam munitionem ingrediantur.
¶Debēt etiam obſeſſi iuxta inchoationem uiæ
ſubterraneæ habere magnas tinas plenas aquis:
uel etiam urinis.& cum bellant contra obſiden.
tes:debent ſe fingere fugere:& exire foueam il/
lam quo facto tantam aquam aut urinam con/
gregatam effundere debent ſupra obſidentes:
exiſtētes in cuniculis.Temporibus enim noſtris
multi obſidentium ſic periclitati ſunt. Quare ſi
hoc aliquando factum fuit:non debemus repu
tare impoſſibile ne iterum fieri poſſit. ¶Viſo
quomodo reſiſtendum ſit debellationi factæ p
cūiculos.Reſtat uidere quomodo obſeſſi debe.
ant obuiare īpugnationi factæ p lapidarias. ma
chinas.Contra has aūt quadrupliciter ſubuenit̄.
¶Primo quia aliquādo ſubito ex munitiōe ob.
ſeſſa exiuit magna multitudo armatoꝝ:& inua.
dunt machinam.& prius q̄ exercitus poſſit ſuc/
currere ad defendēdum eā ſuccedūt ipſam.Sed
ſi munitionē ipſam obſeſſi exire non audeant:
tunc clam de nocte aliqui ligati funibus per mu
ros emittuntur:q abſconſe ignē portantes abſq;
eo ꝙ alii percipiant:machinam incendunt quo
peracto:trahuntur ſuperius:per funes ad muni/
tionem illam.¶Eſt etiam & tertius modus de
ſtruendi machinas:faciendo ſagittas quas appel
lant telos. Eſt aūt ſagitta illa in medio quaſi q̄/
dam cauea:in qua ponitur ignis fortis:factus ex
oleo ſulfure & pice & reſina quem ignem cū ſtu
pa cōuolutum bellatores antiqui incendarium
uocauerūt.Hmōi aūt ſagitta per balliſtā fortem
emiſſa uſq; ad machinam multotiens ſuccendit
ipſum.¶Quarto etiam modo reſiſtētur machi.
nis lapidariis:uidelicet faciēdo alias machinas
interius:pcutiendo eas & deſtruēdo ipſas.¶In/
ter cætera autem ſummum remedium eſt poſtq̄
cōſtituta eſt machina:interius facere ei fundam
ex chatenulis ferreis: uel teſtam ex ferro & iuxta
machinam illam conſtruere fabricam in qua ali
quod magnum ferrū bñ ingetatur:ꝙ bene igni
tum apponatur ſuper fūdam ex ferro textam:&
proiiciat̄ ad machinā aliā uel ad quodcūq; ædi
ficium lignoꝝ.Cōtra hoc enim coria cruda nō
ualent:ligna non habēt reſiſtētiam. Omne eni
ædificiū ligneum hoc modo comburi pōt.Sūt
aūt & multæ aliæ particulares cautelæ:ualentes
ad defenſionē contra lapidarias machinas.Sed
quia talia completa ſunt narratione non cadūt
prudentis iuditio relinquantur.¶Oſteſo quo.
modo reſiſtēdū ſit cuniculis & lapidariis machi
nis.reliquū ē declarare:qūo obuiare debeāt ædi
ficiis aliis īpulſis ad mœnia munitiōis obſeſſæ.

Ad hoc autem ualeret quæcūq; diximus contra reſiſtētiam machinarum. Nam ſicut deſtrui poſſunt lapidariæ machinæ per improuiſum inſultum obſeſſorum: & per homines de nocte latenter emiſſos. & p ſagittam deferentem ignem fortem: & per machinas: alias emittētes lapides: uel per fundas ex ferro textas iacentes ignita ferra. Sic omnibus hiis modis poſſunt huiuſmōi ædificia lignea impugnari. Imo expertum ē contra ſingula hmōi ædificia maxime ualere: ſi per alias machinas uel aliquo alio modo ferra ignita iaciantur in ipſa. Poſſumus tamen ſpecialia remedia contra huiuſmodi ædificia aſſignare: ut contra arietem conſtituatur lupus. Dicebatur enim trabem ferratam percutientem muros munitionis obſeſſæ: propter duriciem capitis uocari arietem. Contra hoc autem conſtituitur quoddam ferrum curuū dētatum dentibus fortiſſimis & acutis & ligatū funib⁹ cum quo capiſ caput arietis: uel caput illius trabis ferratæ. quo capto: uel omnino aries ad ſuperiora trahitur: uel ita ſuſpēditur: ut muris nocere non poſſit. Vnde ad bellatores antiqui huiuſmodi ferrum uocauerunt lupum. eo ꝙ acutis dentibus arietem caperet. Contra caſtra uero multum ualent ferra ignita adhibetur ſpeciale remedium contra ipſa. quia fiunt cuniculi & uiæ ſubterraneæ: & clam ſuffodiſ terra. unde debet tranſire caſtrum. quia ſub foſſa & caſtro dimerſo i ipſam propter magnitudinem ponderis oportet caſtrum iterum cōſtrui eo modo ꝙ non poſſit ex fouea in integrū remoueri. ¶Contra uineas uero & muſculos etiam multum ualent ignita ferra. Quod ſi tamē contingeret per huiuſmodi ædificia perforari muros munitionis obſeſſæ. cum de hoc dubitaſ anteꝙ hoc fiat extinguantur ædificia linea: uel ſi ſit poſſibile: ædificentur muri lapidei: ut ſi contingēs obſidentes intrare munitionem: retineātur clauſi inter muros illos: & non ualentes ſe defendere propter murorum incluſionem lapidibus obruantur. Eſt tantum diligenter aduertendum ꝙ aliquando obſidentes ſingūt ſe fugere: & ſic p inſidias & uerſutias inuadunt munitionem obſeſſam. Ideo non ſtatim poſt receſſum hoſtium ſunt munitiones dimittendæ & eſt cuſtodia negligenda. Imo inueſtigandæ ſunt conditiones hoſtium ut quod palam habere non poterunt p inſidias & aſtutias optinere non poſſint.

¶Qualiter conſtruenda eſt nauis & qualiter cōmittendum nauale bellum: & ad quæ bella ſingula ordinantur.

Capitulum. xxiii.

IN hoc ultimo capitulo tractare uolumus aliq̄ de nauali bello. Non tamen oportet circa hoc tātum inſiſtere quia multa quæ dicta ſunt in aliis generibus bellorū: applicari poterunt ad naualē pugnam circa hāc autem pugnam dicemus. Primo uidendum eſt qualiter fabricanda ſit nauis. Nam naui male fabricata ex modica impugnatione hoſtium de facili perit. ¶Sciendum ergo: ꝙ ſecundum Vegecium ligna ex quibus conſtruenda eſt nauis: nō ſunt quolibet tempore incidenda. Nam tempore martii & aprilis in quo humor incipit in arboribus abundare: non eſt bonum incidere arbores: ex quibus fabricanda eſt nauis. Sed tempore iulii & auguſti uel aliquo alio tempore i quo humor arborum deſiccetur: ad huiuſmodi fabricam: incidenda ſunt ligna. ¶Rurſus non ſtatim inciſis lignis eſt ex eis fabricanda nauis. Sed primo arbores ſunt diuidendæ per tabulas: & per aliquod tempus dimittēdæ: ut deſiccari poſſint. Nam ſi ex lignis uiridibus conſtruaſ nauis quando naturalis eorum humor expirauerit contrahuntur ligna & faciūt in nauibus rimas. quibus in nauibus nihil periculoſius eſſe poteſt. Durum eſt enim intendere ſimul bellis naualibus & exponere ſe periculis: ne puppis per rimas naufragium patiatur. ¶Viſo qualiter incidenda ſunt ligna: & quomodo reſeruāda ut ex eis nauis debite ualeat fabricari. Reſtat uidere quomodo in naui bene fabricata commitenda ſunt bella. Habet autem nauale bellum quantum ad aliqua ſimilem modum bellandi cum ipſa pugna terreſtri. Nam ſicut terreſtri pugna oportet pugnantes bene armatos eſſe: & bene ſe ſcire a perſecutionibus protegere: & hoſtibus uulnera infligere: Sic & hæc requiruntur in bello nauali. Imo in huiuſmodi pugna oportet homines melius eſſe armatos: quam in terreſtri quia cum pugnatores marini quaſi fixi ſtent: in naui & quaſi modicum ſe moueant melius ſuſtinere poſſunt armorum pondera: quare eorum armatura grauior eſſe debet. ¶Poſſumus tamen quantum ad præſens decem enumerare. per quæ marini pugnatores hoſtes impugnare debent. ¶Primum eſt ignis quem incendarium uocant. Expedit enim eis habere multa uaſa plena pice: ſulphure: raſina: oleo. quæ omnia ſunt cum ſtupa conuoluenda. Hæc enim uaſa ſic repleta ſunt ſuccendenda & proiiciēda ad nauem hoſtium. Ex qua proiectione uas frangitur & illud incendarium comburitur: & ſuccendit nauem. Sūt enim multa talia in naui proiiciēda: ut ex multis partibus poſſit nauis ſuccendi: & cum proiiciuntur talia. Tunc enim contra nautas committendum durum bellum ne poſſint currere ad extinguendum. ¶Secundo ad committendum marinum bellum multum ualēt inſidiæ. Nam ſicut in terra ponuntur inſidiæ militum: qui ex improuiſo inuadentes hoſtes eos terrent: & de facili uincunt. Sic in mari poſt aliquas inſidias fiunt inſidiæ: ut marini pugnatores ex improuiſo irruentes in hoſtes: eos facilius uincant. ¶Tertio eſt circa marinum bellum attendēdum: ut ſemper pugnantes nauem ſuam faciant circa profundum aquarum: & nauem hoſtium impigant ad litus. quia pugnandi impetum perdunt qui detrahuntur ad terram. ¶Quarto ad arborem nauis: ſuſpendendum eſt lignum: quoddam

longumex utraq; parte ferratum : quod ad per/
cutiendum tam nauem q̃ nautas:ſe habeat quaſi
aries cum quo teruntᷣ muri ciuitatis obſeſſæ. De
bet autem ſic ordinari lignum illud: ut ligamen
tum retinens ipſum poſſit deprimi & eleuari. qa
hoc facto maior habetur commoditas : ut cum
ipſo percuti poſſit tam nauis q̃ etiam exiſtentes
in ipſa . ¶ Quinto in bello nauali habenda eſt
copia amplarum ſagittarum:cum qbus ſcinden
da ſunt uela hoſtium.Nam uelis eorum perfora
tis & non ualentibus retinere uentum. non ta/
men poſſunt ipſi hoſtes impetum habere pugnã
di.Nec etiam poſſunt ſic faciliter recedere ſi uo/
lunt declinare a bello.¶Sexto conſueuerũt nau
tæ habere ferrum quoddam curuatum ad mo/
dum falcis.bene incidens:ꝙ ad placitum ad fu/
nes retinentes uel a ſtatim incidit ipſa. Velis au/
tem ſic inciſis & cadentibus ab arbore:ſubtrahiᷣ
ab hoſtibusme ſic pugnare poſſint.quia per ta/
lem inciſionem uelorum redditur nauis pigri/
or:& quodammodo inutilior:ad pugnandum.
¶Septimo conſueuerũt etiam nautæ habere un
cos ferreos fortes:ut cum uidẽt ſe eſſe plures ho
ſtibus:cum illis uncis capiunt eoꝝ naues ut non
permittãt eos diſcedere.¶Octauo in nauali bel
lo eſt hæc cautela attendẽda:ut de calce alba pul
uerizata habeant multa uaſa plena:quare ex alto
ſunt proiiciẽda in naues hoſtium.quibus ex im.
petu ꝓiectis & factis eleuatur puluis:ut ſupra di/
ximus i bello terreſtri.& ſubintrat hoſtium ocu.
los:& adeo offendit eos:ut quaſi cæci uidere nõ
poſſint.quod in bello nauali:eſt ualde periculo.
ſum. quia ex omni parte bellantes : in tali bello
uident ſibi imminere mortem.quare ſi oculi bel
lantium in tali pugna ex puluere calcis ſic offen.
duntur.ut uidere non poſſint: defacili uel peri/
muntur ab hoſtibus uel ſubmerguntur in aqs.
¶Nona cautela eſt habere multa uaſa plena ex
molli ſapone: quare cũ impetu proiicienda ſunt
ad naues hoſtium:& hoc ſuper loca illa : in qui/
bus cõtingit hoſtes exiſtere ad defendẽdum na
ues.Nam uaſis illi cõfractis in huiuſmodi locis.
loca illa per ſaponem liquidum reddũtur adeo
lubrica:ꝙ hoſtes ibi ponentes pedes ſtatim labũ
tur in aquis.¶Eſt etiam & decima cautela quaſi
pernitioſior omnibus aliis.Nam reperiuntur ali
qui marinarii:qui diu ſub aquis durare poſſunt.
Nautæ igitur debent ſe ſerio ordinare contra na
uem hoſtium : & clam poſt tergum: debent ali/
quem emittere diu ualentem durare ſub aquis
qui accepto penetrali ſub aquis debet accedere
ad hoſtilem nauem:& eam in profundo perfora
re:faciẽdo ibi plura foramina:quæ foramina ab
hoſtibus reperiri non poterunt.cum per ipſa cœ
perit abundare aqua qua abundante & hoſtes &
nauem periclitabit. Sunt autem in bello nauali
alia obſeruanda:ut ſit ibi copia lapidum & etiam
ferrorum acutorum quæ quaſi lapides iaciũtur:
cum quibus hoſtes nimium offenduntur . Sed
cætera talia quia nimis particularia ſunt:ſub nar
ratione non cadunt.Sufficiant ergo cautelæ: q̃s
tradidimus erga nauale bellum.¶Oſtenſo qua
liter incidenda ſunt ligna:ex quibus conſtituen
da eſt nauis : & quomodo bellandum eſt in na/
uali bello. Reliquum eſt:ut declaremus : ad qui
bella omnia ordinantur.¶Sciendum ergo ꝙ ſe
cundum philoſophum non bellamus:ut belle/
mus:ſed ut pacem habeamus.Poteſt ergo bellũ
ex nequitia hominum:& ex cupiditate eorũ or/
dinari ad lucrum:uel ad aliquam aliam ſatiſfa/
tionem iræ uel concupiſcentiæ. Bella tamen ſi
iuſtæ gerantur & debite fiant:ordinanda ſunt ad
pacem:& ad quietem hominum:& ad commu/
ne bonum.Nam ſic ſe debent habere in ſocieta.
te hominum.ſicut ſe habent potiones & flebo/
tomiæ in corpore humano.Nam ſicut in huma.
no corpore ſunt plures humores. ſic in conuer.
ſatione & ſocietate hominum eſt dare plures p.
ſonas & plures homines:& ſicut quamdiu homi
nes ſunt æquati in corpore.& non eſt ibi humo.
rum exceſſus non indigemus potione nec flebo
tomia.Sic quamdiu homines debite ſe habent:
& unus non iniuriatur alteri non ſunt commit.
tenda bella.quare ſicut per flebotomiam & po/
tionem:ſuperfluitas humorum eſt eiicienda:per
quam turbatur ſanitas corporis. Sic p bella ſunt
hoſtes conculcandi & occidendi . per quos im.
peditur commune bonum:& pax ciuium. & eo.
rum qui ſunt in regno. ¶Suppoſito ergo reges
& principes habere iuſtum bellum & hoſtes eo.
rum iniuſte perturbare pacem & commune bo.
num . non eſt inconueniens docere eos omnia
genera bellandi. & omnem modum per quem
poſſint ſuos hoſtes uicere.ꝙ totum ordinare de
bent ad cõmune bonum & pacem ciuium.Nam
ſi intẽdant commune bonum & pacem ciuium.
merebuntur pacem illam eternam in qua eſt ſu.
prema requies.quam deus ipſe ſuis promiſit fide
libus.Qui eſt benedictus in ſecula ſeculorum.
Amen.

FINIS

¶Explicit liber de regimine principum æditus
a fratre Egidio Romano ordinis fratrum here.
mitarum Santi Auguſtini.

¶Impreſſum Venetiis per magiſtrum Bernar/
dinum Vercelenſem:iuſſu dñi Andree Toreſa/
ni de Aſula.xxiiii.M.d.ii.Fœliciter.

BIBLIOTECA NAZ.
ROMA

Regiſtrum.

A
prima alba
Incipiunt
a
¶Egidii
quattuor
to ipſo
b
exponat
eam reſiſteret
ꝙ de nullo
c
eſt præclara
dentes aliquid
dupliciter
d
gnanimus
moderat
tias.Oñſo
e
ad finem
ti regno
principes

f
in ardua
ra pontentatus
tur ad opera
g
bus maſculus
uitiarum.
dum arbitrium
h
¶Incipit
res:& filios
nis moribus
i
ua:quia
tria triplici
eſt circa
k
in nũmiſmata
uſus proprius
uerſam corpus
l
quam habet
eſſe ſumme

eſſe talis
m
loſum.quia
bernare
etiam hoc
n
¶Quæ ſunt
quid eſt
ſilium pro
o
opus prauum
lex humana
ta propter
p
dicebat
tur:ad
Nam habentes
q
ligenter
res & pro

Finis